Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Ekakanipāta-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

‘‘Karuṇāsītalahadayaṃ, paññāpajjotavihatamohatamaṃ;
Sanarāmaralokagaruṃ, vande **sugataṃ** gativimuttaṃ.

‘‘Buddhopi buddhabhāvaṃ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
Yaṃ upagato gatamalaṃ, vande tamanuttaraṃ **dhammaṃ**.

‘‘Sugatassa orasānaṃ, puttānaṃ mārasenamathanānaṃ;
Aṭṭhannampi samūhaṃ, sirasā vande **ariyasaṅghaṃ**.

‘‘Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayaṃ puññaṃ;
Yaṃ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.

‘‘Ekakadukādipaṭimaṇḍitassa **aṅguttarāgamavarassa**;
Dhammakathikapuṅgavānaṃ, vicittapaṭibhānajananassa.

‘‘Atthappakāsanatthaṃ, **aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.

‘‘Sīhaḷadīpaṃ pana ābhatātha vasinā mahāmahindena;
Ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.

‘‘Apanetvāna tatohaṃ, sīhaḷabhāsaṃ manoramaṃ bhāsaṃ;
Tantinayānucchavikaṃ, āropento vigatadosaṃ.

‘‘Samayaṃ avilomento, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ;
Sunipuṇavinicchayānaṃ, mahāvihāre nivāsīnaṃ.

‘‘Hitvā punappunāgatamatthaṃ, atthaṃ pakāsayissāmi;
Sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.

‘‘Sāvatthipabhūtīnaṃ, nagarānaṃ vaṇṇanā katā heṭṭhā;
Dīghassa majjhimassa ca, yā me atthaṃ vadantena.

‘‘Vitthāravasena sudaṃ, vatthūni ca tattha yāni vuttāni;
Tesampi na idha bhiyyo, vitthārakathaṃ karissāmi.

‘‘Suttānaṃ pana atthā, na vinā vatthūhi ye pakāsanti;
Tesaṃ pakāsanatthaṃ, vatthūnipi dassayissāmi.

‘‘Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;

Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.

‘‘Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;
Khandhādhātāyatanindriyāni, ariyāni ceva cattāri.

‘‘Saccāni paccayākāradesanā suparisuddhanipuṇanayā;
Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.

‘‘Iti pana sabbaṃ yasmā, **visuddhimagge** mayā suparisuddhaṃ;
Vuttaṃ tasmā bhiyyo, na taṃ idha vicārayissāmi.

‘‘Majjhe **visuddhimaggo,** esa catunnampi āgamānañhi;
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitamatthaṃ.

‘‘Icceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
Aṭṭhakathāya vijānatha, aṅguttaranissitaṃ attha’’nti.

Saṃkhepakathā

1. Rūpādivaggavaṇṇanā

Tattha **aṅguttarāgamo** nāma ekakanipāto dukanipāto tikanipāto catukkanipāto pañcakanipāto chakkanipāto sattakanipāto aṭṭhakanipāto navakanipāto dasakanipāto ekādasakanipātoti ekādasa nipātā honti. Suttato –

‘‘Nava suttasahassāni, pañca suttasatāni ca;
Sattapaññāsa suttāni, honti aṅguttarāgame’’.

Tassa nipātesu **ekakanipāto** ādi, suttesu **cittapariyādānasuttaṃ**. Tassāpi ‘‘evaṃ me suta’’ntiādikaṃ āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādi. Sā panesā paṭhamamahāsaṅgīti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya ādimhi vitthāritā, tasmā sā tattha vitthāritanayeneva veditabbā.

Nidānavaṇṇanā

1. Yaṃ panetaṃ ‘‘evaṃ me suta’’ntiādikaṃ nidānaṃ, tattha **eva**nti nipātapadaṃ, **me**tiādīni nāmapadāni. **Sāvatthiyaṃ viharatī**ti ettha **vī**ti upasaggapadaṃ, **haratī**ti ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evaṃ**saddo tāva upamūpadesa-sampahaṃsana-garahaṇavacana-sampaṭiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekatthappabhedo. Tathā hesa ‘‘evaṃ jātena maccena, kattabbaṃ kusalaṃ bahu’’nti evamādīsu (dha. pa. 53) upamāyaṃ āgato. ‘‘Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabba’’ntiādīsu (a. ni. 4.122) upadese. ‘‘Evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā’’tiādīsu (a. ni. 3.66) sampahaṃsane. ‘‘Evamevaṃ panāyaṃ vasalī yasmiṃ vā tasmiṃ vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsatī’’tiādīsu (saṃ. ni. 1.187) garahaṇe. ‘‘Evaṃ, bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosu’’ntiādīsu (ma. ni. 1.1) vacanasampaṭiggahe. ‘‘Evaṃ byākho ahaṃ, bhante, bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmī’’tiādīsu (ma. ni. 1.398) ākāre. ‘‘Ehi tvaṃ, māṇavaka, yena samaṇo ānando tenupasaṅkama; upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṃ ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha – ‘subho māṇavo todeyyaputto bhavantaṃ ānandaṃ appābādhaṃ…pe… phāsuvihāraṃ pucchatī’ti, evañca vadehi ‘‘sādhu kira bhavaṃ ānando

yena subhassa māṇavassa todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅkamatu anukampaṃ upādāyā''tiādīsu (dī. ni. 1.445) nidassane. ''Taṃ kiṃ maññatha, kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinnā ahitāya dukkhāya saṃvattanti no vā, kathaṃ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinnā ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no ettha hotī''tiādīsu (a. ni. 3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṃ**saddena etamatthaṃ dīpeti – nānānayanipuṇaṃ anekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ vividhapāṭihāriyaṃ dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṃ tassa bhagavato vacanaṃ sabbappakārena ko samattho viññātuṃ, sabbathāmena pana sotukāmataṃ janetvāpi evaṃ me sutaṃ, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena ''nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikata''nti attānaṃ parimocento ''evaṃ me sutaṃ, mayāpi evaṃ suta''nti idāni vattabbaṃ sakalaṃ suttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena ''etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando, satimantānaṃ, gatimantānaṃ, dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando''ti (a. ni. 1.219, 223) evaṃ bhagavatā, ''āyasmā ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo''ti (a. ni. 5.169) evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukāmataṃ janeti ''evaṃ me sutaṃ, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikaṃ, evameva, na aññathā daṭṭhabba''nti.

Mesaddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa ''gāthābhigītaṃ me abhojaneyya''ntiādīsu (su. ni. 81; saṃ. ni. 1.194) mayāti attho. ''Sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū''tiādīsu (saṃ. ni. 4.88) mayhanti attho. ''Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavathā''tiādīsu (ma. ni. 1.29) mamāti attho. Idha pana ''mayā suta''nti ca, ''mama suta''nti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṃ **suta**saddo saupasaggo ca anupasaggo ca gamana-vissuta-kilinnaupacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāraviññātādianekatthappabhedo. Tathā hissa – ''senāya pasuto''tiādīsu gacchantoti attho. ''Sutadhammassa passato''tiādīsu (udā. 11) vissutadhammassāti attho. ''Avassutā avassutassā''tiādīsu (pāci. 657) kilinnākilinnassāti attho. ''Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappaka''ntiādīsu (khu. pā. 7-12) upacitanti attho. ''Ye jhānappasutā dhīrā''tiādīsu (dha. pa. 181) jhānānuyuttāti attho. ''Diṭṭhaṃ sutaṃ muta''ntiādīsu (ma. ni. 1.241) sotaviññeyyanti attho. ''Sutadharo sutasannicayo''tiādīsu (ma. ni. 1.339) sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vāti attho. Me-saddassa hi mayāti atthe sati ''evaṃ mayā sutaṃ sotadvārānusārena upadhārita''nti yujjati. Mamāti atthe sati ''evaṃ mama sutaṃ sotadvārānusārena upadhāraṇa''nti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **eva**nti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanaṃ. **Me**ti vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṃ. **Suta**nti assavanabhāvapaṭikkhepato anūnādhikāviparītaggahaṇanidassanaṃ. Tathā **eva**nti tassā sotadvārānusārena pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattabhāvappakāsanaṃ. **Me**ti attappakāsanaṃ. **Suta**nti dhammappakāsanaṃ. Ayañhettha saṅkhepo – ''nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññaṃ kataṃ, idaṃ pana kataṃ, ayaṃ dhammo suto''ti.

Tathā **eva**nti niddisitabbappakāsanaṃ. **Me**ti puggalappakāsanaṃ. **Suta**nti puggalakiccappakāsanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yaṃ suttaṃ niddisissāmi, taṃ mayā evaṃ sutanti.

Tathā **eva**nti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso. **Eva**nti hi ayaṃ ākārapaññatti. **Me**ti kattuniddeso. **Suta**nti visayaniddeso. Ettāvatā

nānākārappavattena cittasantānena taṃsamaṅgino kattu visaye gahaṇasanniṭṭhānaṃ kataṃ hoti.

Atha vā **eva**nti puggalakiccaniddeso. **Suta**nti viññāṇakiccaniddeso. **Me**ti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo – mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutanti.

Tattha **eva**nti ca **me**ti ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ evanti vā meti vā niddesaṃ labhetha. **Suta**nti vijjamānapaññatti. Yañhi taṃ ettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato vijjamānanti. Tathā **eva**nti ca **me**ti ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti. **Suta**nti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti.

Ettha ca **eva**nti vacanena asammohaṃ dīpeti. Na hi sammūḷho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. **Suta**nti vacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi sutaṃ sammuṭṭhaṃ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo – **eva**nti vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti, ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. **Suta**nti vacanena avikkhepaṃ dīpeti, vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi ''na mayā sutaṃ, puna bhaṇathā''ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ pubbe ca katapuññataṃ sādheti sammā appaṇihitattassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Tathā avikkhepena saddhammassavanaṃ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotuṃ sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa savanaṃ atthīti.

Aparo nayo – yasmā **''eva**nti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso''ti vuttaṃ. So ca evaṃ bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā **eva**nti iminā bhaddakenākārena pacchimacakkadvayasampattimattano dīpeti. **Suta**nti savanayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Na hi appatirūpadese vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṃ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi. Tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṃ aruṇuggaṃ viya sūriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusalakammassa, arahati bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti ṭhāne nidānaṃ ṭhapento **evaṃ me suta**ntiādimāha.

Aparo nayo – **eva**nti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. **Suta**nti iminā sotabbabhedapaṭivedhadīpakena vacanena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ. **Eva**nti ca idaṃ yoniso manasikāradīpakavacanaṃ bhāsamāno ''ete mayā dhammā manasā anupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā''ti dīpeti. **Suta**nti idaṃ savanayogadīpakavacanaṃ bhāsamāno ''bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā''ti dīpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanapāripūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇaṃ hi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ dhammo sotabboti.

Evaṃ me sutanti iminā pana sakalena vacanena āyasmā ānando tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. ''Kevalaṃ sutamevetaṃ mayā, tasseva pana bhagavato vacana''nti dīpento attānaṃ parimoceti, satthāraṃ apadisati, jinavacanaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

Apica ‘‘evaṃ me suta’’nti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimavacanaṃ vivaranto ‘‘sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa bhagavato catuvesārajjavisāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kattabbā’’ti sabbadevamanussānaṃ imasmiṃ dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādeti. Tenetaṃ vuccati –

‘‘Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane;
Evaṃ me sutamiccevaṃ, vadaṃ gotamasāvako’’ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samaya**nti paricchinnaniddeso. **Ekaṃ samaya**nti aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha **samaya**saddo –

‘‘Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati’’.

Tathā hissa ‘‘appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā’’ti evamādīsu (dī. ni. 1.447) samavāyo attho. ‘‘Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā’’tiādīsu (a. ni. 8.29) khaṇo. ‘‘Uṇhasamayo pariḷāhasamayo’’tiādīsu (pāci. 358) kālo. ‘‘Mahāsamayo pavanasmi’’ntiādīsu (dī. ni. 2.332) samūho. ‘‘Samayopi kho te bhaddāli appaṭividdho ahosi, bhagavā kho sāvatthiyaṃ viharati, bhagavāpi maṃ jānissati ‘bhaddāli nāma bhikkhu satthu sāsane sikkhāya aparipūrakārī’ti, ayampi kho te, bhaddāli, samayo appaṭividdho ahosī’’tiādīsu (ma. ni. 2.135) hetu. ‘‘Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme paṭivasatī’’tiādīsu (ma. ni. 2.260) diṭṭhi.

‘‘Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
Atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī’’ti. –

Ādīsu (saṃ. ni. 1.129) paṭilābho. ‘‘Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā’’tiādīsu (ma. ni. 1.28) pahānaṃ. ‘‘Dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho’’tiādīsu (paṭi. ma. 2.8) paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṃvacchara-utu-māsa-aḍḍhamāsa-ratti-diva-pubbaṇha-majjhanhika-sāyanha-paṭhama-majjhima- pacchimayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṃ samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṃvaccharādīsu yaṃ yaṃ suttaṃ yamhi yamhi saṃvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā vuttaṃ, sabbaṃ taṃ therassa suviditaṃ suvavatthāpitaṃ paññāya. Yasmā pana ‘‘evaṃ me sutaṃ asukasaṃvacchare asukautumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā’’ti evaṃ vutte na sakkā sukhena dhāretuṃ vā uddisituṃ vā uddisāpetuṃ vā, bahu ca vattabbaṃ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṃ samodhānetvā ‘‘ekaṃ samaya’’nti āha.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṃvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo bhagavato devamanussesu ativiya suppakāsā anekakālappabhedā eva samayā, tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātaṃ ekaṃ samayanti dīpeti. Yo cāyaṃ ñāṇakaruṇākiccasamayesu karuṇākiccasamayo, attahitaparahita-paṭipattisamayesu parahita-paṭipattisamayo, sannipatitānaṃ karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataraṃ sandhāya ‘‘ekaṃ samaya’’nti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme ‘‘yasmiṃ samaye kāmāvacara’’nti ca, ito aññesu ca suttapadesu ‘‘yasmiṃ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī’’ti ca bhummavacanena niddeso

kato, vinaye ca ‘‘tena samayena buddho bhagavā’’ti karaṇavacanena niddeso kato, tathā akatvā ‘‘ekaṃ samaya’’nti upayogavacanena niddeso katoti. Tattha tathā, idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇaṃ hi kālattho samūhattho ca samayo, tattha vuttānaṃ phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyahetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesaṃ bhāvo lakkhīyati, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha bhummavacanena niddeso kato.

Vinaye ca hetuattho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo sāriputtādīhipi dubbiññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno bhagavā tattha tattha vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha pana aññasmiñca evaṃjātike accantasaṃyogattho sambhavati. Yañhi samayaṃ bhagavā imaṃ aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karuṇāvihārena vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ idha upayogavacananiddeso katoti. Tenetaṃ vuccati –

‘‘Taṃ taṃ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā’’ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti – ‘‘tasmiṃ samaye’’ti vā ‘‘tena samayenā’’ti vā ‘‘ekaṃ samaya’’nti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummamevatthoti. Tasmā ‘‘ekaṃ samaya’’nti vuttepi ‘‘ekasmiṃ samaye’’ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuñhi loke ‘‘bhagavā’’ti vadanti. Ayañca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaṃ garu, tasmā ‘‘bhagavā’’ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ –

‘‘Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ;
Garu gāravayutto so, bhagavā tena vuccatī’’ti.

Apica –

‘‘Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato’’ti. –

Imissāpi gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho veditabbo. So ca **visuddhimagge** (visuddhi. 1.142, 144) buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha **evaṃ me suta**nti vacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento bhagavato dhammasarīraṃ paccakkhaṃ karoti. Tena ‘‘na idaṃ atikkantasatthukaṃ pāvacanaṃ, ayaṃ vo satthā’’ti satthu adassanena ukkaṇṭhitaṃ janaṃ samassāseti. **Ekaṃ samayaṃ bhagavā**ti vacanena tasmiṃ samaye bhagavato avijjamānabhāvaṃ dassento rūpakāyaparinibbānaṃ sādheti. Tena ‘‘evaṃvidhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghātasamānakāyo sopi bhagavā parinibbuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā’’ti jīvitamadamattaṃ janaṃ saṃvejeti, saddhamme cassa ussāhaṃ janeti. **Eva**nti ca bhaṇanto desanāsampattiṃ niddisati. **Me suta**nti sāvakasampattiṃ. **Ekaṃ samaya**nti kālasampattiṃ. **Bhagavā**ti desakasampattiṃ.

Sāvatthiyanti evaṃnāmake nagare. Samīpatthe cetaṃ bhummavacanaṃ. **Viharatī**ti avisesena iriyāpathadibbabrahmaariyavihāresu aññataravihārasamaṅgiparidīpanametaṃ. Idha pana ṭhānagamananisajjāsayanappabhedesu iriyāpathesu aññatarairiyāpathasamāyogaparidīpanaṃ, tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi ekaṃ iriyāpathabādhanaṃ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ harati pavatteti, tasmā

‘‘viharatī’’ti vuccati.

Jetavaneti jetassa rājakumārassa vane. Tañhi tena ropitaṃ saṃvaḍḍhitaṃ paripālitaṃ, so cassa sāmī ahosi, tasmā jetavananti saṅkhaṃ gataṃ, tasmiṃ jetavane. **Anāthapiṇḍikassa ārāme**ti anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaññāsahiraññakoṭipariccāgena buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātitattā anāthapiṇḍikassāti saṅkhaṃ gate ārāme. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana papañcasūdaniyā majjhimaṭṭhakathāya sabbāsavasuttavaṇṇanāyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 1.14 ādayo) vutto.

Tattha siyā – yadi tāva bhagavā sāvatthiyaṃ viharati, ‘‘jetavane’’ti na vattabbaṃ. Atha tattha viharati, ‘‘sāvatthiya’’nti na vattabbaṃ. Na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharituntі. Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Nanu avocumha ‘‘samīpatthe bhummavacana’’nti. Tasmā yathā gaṅgāyamunādīnaṃ samīpe goyūthāni carantāni ‘‘gaṅgāya caranti, yamunāya carantī’’ti vuccanti, evamidhāpi yadidaṃ sāvatthiyā samīpe jetavanaṃ, tattha viharanto vuccati ‘‘sāvatthiyaṃ viharati jetavane’’ti. Gocaragāmanidassanatthaṃ hissa sāvatthivacanaṃ, pabbajitānurūpanivāsanaṭṭhānanidassanatthaṃ sesavacanaṃ.

Tattha sāvatthivacanena āyasmā ānando bhagavato gahaṭṭhānuggahakaraṇaṃ dasseti, jetavanādikittanena pabbajitānuggahakaraṇaṃ. Tathā purimena paccayaggahaṇato attakilamathānuyogavivajjanaṃ, pacchimena vatthukāmappahānato kāmasukhallikānuyogavivajjanūpāyadassanaṃ. Purimena ca dhammadesanābhiyogaṃ, pacchimena vivekādhimuttiṃ. Purimena karuṇāya upagamanaṃ, pacchimena paññāya apagamanaṃ. Purimena sattānaṃ hitasukhanipphādanādhimuttitaṃ, pacchimena parahitasukhakaraṇe nirupalepataṃ. Purimena dhammikasukhāpariccāganimittaphāsuvihāraṃ, pacchimena uttarimanussadhammānuyoganimittaṃ. Purimena manussānaṃ upakārabahulataṃ, pacchimena devatānaṃ. Purimena loke jātassa loke saṃvaḍḍhabhāvaṃ, pacchimena lokena anupalittataṃ. Purimena ‘‘ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ. Katamo ekapuggalo? Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho’’ti (a. ni. 1.170) vacanato yadatthaṃ bhagavā uppanno, tadatthaparinipphādanaṃ, pacchimena yattha uppanno, tadanurūpavihāraṃ. Bhagavā hi paṭhamaṃ lumbinivane, dutiyaṃ bodhimaṇḍeti lokiyalokuttarāya uppattiyā vaneyeva uppanno. Tenassa vaneyeva vihāraṃ dassetīti evamādinā nayenettha atthayojanā veditabbā.

Tatrāti desakālaparidīpanaṃ. Tañhi yaṃ samayaṃ viharati, tatra samaye. Yasmiñca ārāme viharati, tatra ārāmeti dīpeti. Bhāsitabbayutte vā desakāle dīpeti. Na hi bhagavā ayutte dese vā kāle vā dhammaṃ bhāsati. ‘‘Akālo kho tāva, bāhiyā’’tiādi (udā. 10) cettha sādhakaṃ. **Kho**ti padapūraṇamatte avadhāraṇe ādikālatthe vā nipāto. **Bhagavā**ti lokagarudīpanaṃ. **Bhikkhū**ti kathāsavanayuttapuggalavacanaṃ. Api cettha ‘‘bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyaṃ ajjhupagatoti bhikkhū’’tiādinā (pārā. 45; vibha. 511) nayena vacanattho veditabbo. **Āmantesī**ti ālapi abhāsi sambodhesīti ayamettha attho. Aññatra pana ñāpanepi hoti. Yathāha – ‘‘āmantayāmi vo, bhikkhave, paṭivedayāmi vo, bhikkhave’’ti. Pakkosanepi. Yathāha – ‘‘ehi tvaṃ, bhikkhu, mama vacanena sāriputtaṃ āmantehī’’ti (a. ni. 9.11; saṃ. ni. 2.32).

Bhikkhavoti āmantanākāraparidīpanaṃ. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṃ. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi hi bhikkhu, bhikkhanadhammatāguṇayuttopi bhikkhu, bhikkhane sādhukāritāguṇayuttopīti saddavidū maññanti. Tena ca nesaṃ bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitaṃ vuttiṃ pakāsento uddhatadīnabhāvaniggahaṃ karoti. **Bhikkhavo**ti iminā karuṇāvipphārasommahadayanayananipātapubbaṅgamena vacanena te attano mukhābhimukhe karoti. Teneva ca kathetukamyatādīpakena vacanena tesaṃ sotukamyataṃ janeti. Teneva ca sambodhanatthena sādhukaṃ savanamanasikārepi te niyojeti. Sādhukaṃ savanamanasikārāyattā hi sāsanasampatti.

Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeva āmantesīti ce? Jeṭṭhaseṭṭhāsannasadāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi bhagavato dhammadesanā. Parisāya ca jeṭṭhā bhikkhū paṭhamuppannattā, seṭṭhā anagāriyabhāvaṃ ādiṃ katvā satthucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca. Āsannā te tattha nisinnesu satthusantikattā. Sadāsannihitā satthusantikāvacarattāti. Apica te dhammadesanāya bhājanaṃ yathānusiṭṭhaṃ paṭipattisabbhāvatotipi te eva āmantesi.

Kimatthaṃ pana bhagavā dhammaṃ desento paṭhamaṃ bhikkhū āmantesi, na dhammameva desesīti? Satijananatthaṃ. Bhikkhū hi aññaṃ cintentāpi vikkhittacittāpi dhammaṃ paccavekkhantāpi kammaṭṭhānaṃ manasikarontāpi nisinnā honti, te anāmantetvā dhamme desiyamāne ''ayaṃ desanā kiṃnidānā kiṃpaccayā katamāya aṭṭhuppattiyā desitā''ti sallakkhetuṃ asakkontā duggahitaṃ vā gaṇheyyuṃ, na vā gaṇheyyuṃ. Tena nesaṃ satijananatthaṃ bhagavā paṭhamaṃ āmantetvā pacchā dhammaṃ deseti.

Bhadanteti gāravavacanametaṃ, satthu paṭivacanadānaṃ vā. Api cettha ''bhikkhavo''ti vadamāno bhagavā te bhikkhū ālapati. ''Bhadante''ti vadamānā te bhagavantaṃ paccālapanti. Tathā ''bhikkhavo''ti bhagavā ādimhi bhāsati, ''bhadante''ti te paccābhāsanti. ''Bhikkhavo''ti paṭivacanaṃ dāpeti, ''bhadante''ti paṭivacanaṃ denti. **Te bhikkhū**ti ye bhagavā āmantesi, te. **Bhagavato paccassosu**nti bhagavato āmantanaṃ paṭiassosuṃ, abhimukhā hutvā suṇiṃsu sampaṭicchiṃsu paṭiggahesunti attho. **Bhagavā etadavocā**ti bhagavā etaṃ idāni vattabbaṃ sakalaṃ suttaṃ avoca. Ettāvatā ca yaṃ āyasmatā ānandena imassa suttassa sukhāvagāhaṇatthaṃ kāladesadesakaparisāpadesapaṭimaṇḍitaṃ nidānaṃ bhāsitaṃ, tassa atthavaṇṇanā samattāti.

Rūpādivaṇṇanā

Idāni **nāhaṃ, bhikkhave, aññaṃ ekarūpampi samanupassāmī**tiādinā nayena bhagavatā nikkhittassa suttassa vaṇṇanāya okāso anuppatto, sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvāva vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepavicāraṇā tāva veditabbā. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni bhagavā parehi anajjhiṭṭho kevalaṃ attano ajjhāsayeneva kathesi, seyyathidaṃ – ākaṅkheyyasuttaṃ vatthasuttanti evamādīni, tesaṃ attajjhāsayo nikkhepo. Yāni pana ''paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā, yaṃnūnāhaṃ rāhulaṃ uttari āsavānaṃ khaye vineyya''nti (saṃ. ni. 4.121; ma. ni. 3.416) evaṃ paresaṃ ajjhāsayaṃ khantiṃ manaṃ abhinīhāraṃ bujjhanabhāvañca oloketvā parajjhāsayavasena kathitāni, seyyathidaṃ – rāhulovādasuttaṃ dhammacakkappavattananti evamādīni, tesaṃ parajjhāsayo nikkhepo. Bhagavantaṃ pana upasaṅkamitvā te te devamanussā tathā tathā pañhaṃ pucchanti. Evaṃ puṭṭhena bhagavatā yāni kathitāni devatāsaṃyuttabojjhaṅgasaṃyuttādīni, tesaṃ pucchāvasiko nikkhepo. Yāni pana uppannaṃ kāraṇaṃ paṭicca kathitāni dhammadāyādasuttaputtamaṃsūpamādīni, tesaṃ aṭṭhuppattiko nikkhepo. Evamimesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa parajjhāsayo nikkhepo. Parajjhāsayavasena hetaṃ nikkhittaṃ. Kesaṃ ajjhāsayenāti? Rūpagarukānaṃ purisānaṃ.

Tattha **nāhaṃ, bhikkhave**tiādīsu nakāro paṭisedhattho. **Aha**nti attānaṃ niddisati. **Bhikkhave**ti bhikkhū ālapati. **Añña**nti idāni vattabbā itthirūpato aññaṃ. **Ekarūpampī**ti ekampi rūpaṃ. **Samanupassāmī**ti dve samanupassanā ñāṇasamanupassanā ca diṭṭhisamanupassanā ca. Tattha ''aniccato samanupassati, no niccato''ti (paṭi. ma. 3.35) ayaṃ **ñāṇasamanupassanā** nāma. ''Rūpaṃ attato samanupassatī''tiādikā (paṭi. ma. 1.130) pana **diṭṭhisamanupassanā** nāma. Tāsu idha ñāṇasamanupassanā adhippetā. Imassa pana padassa nakārena sambandho veditabbo. Idaṃ hi vuttaṃ hoti – ahaṃ, bhikkhave, sabbaññutaññāṇena olokentopi aññaṃ ekarūpampi na samanupassāmīti. **Yaṃ evaṃ purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatī**ti yaṃ rūpaṃ rūpagarukassa purisassa catubhūmakakusalacittaṃ pariyādiyitvā gaṇhitvā khepetvā tiṭṭhati. ''Sabbaṃ hatthikāyaṃ pariyādiyitvā''tiādīsu (saṃ. ni. 1.126) hi gahaṇaṃ pariyādānaṃ nāma. ''Aniccasaññā, bhikkhave, bhāvitā bahulīkatā sabbaṃ kāmarāgaṃ pariyādiyatī''tiādīsu (saṃ. ni. 3.102) khepanaṃ. Idha ubhayampi

vaṭṭati. Tattha idaṃ rūpaṃ catubhūmakakusalacittaṃ gaṇhantaṃ na nīluppalakalāpaṃ puriso viya hatthena gaṇhāti, nāpi khepayamānaṃ aggi viya uddhane udakaṃ santāpetvā khepeti. Uppattiñcassa nivārayamānameva catubhūmakampi kusalacittaṃ gaṇhāti ceva khepeti cāti veditabbaṃ. Tena vuttaṃ – ''purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatī''ti.

Yathayidanti yathā idaṃ. **Itthirūpa**nti itthiyā rūpaṃ. Tattha ''kiñca, bhikkhave, rūpaṃ vadetha? Ruppatīti kho, bhikkhave, tasmā rūpanti vuccati. Kena ruppati? Sītenapi ruppati uṇhenapi ruppatī''ti (saṃ. ni. 3.79) suttānusārena rūpassa vacanattho ceva sāmaññalakkhaṇañca veditabbaṃ. Ayaṃ pana rūpasaddo khandhabhavanimittapaccayasarīravaṇṇasaṇṭhānādīsu anekesu atthesu vattati. Ayañhi ''yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppanna''nti (vibha. 2; mahāva. 22) ettha rūpakkhandhe vattati. ''Rūpūpapattiyā maggaṃ bhāvetī''ti (dha. sa. 161; vibha. 624) ettha rūpabhave. ''Ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatī''ti (dha. sa. 204-232 ādayo) ettha kasiṇanimitte. ''Sarūpā, bhikkhave, uppajjanti pāpakā akusalā dhammā no arūpā''ti (a. ni. 2.83) ettha paccaye. ''Ākāso parivārito rūpanteva saṅkhaṃ gacchatī''ti (ma. ni. 1.306) ettha sarīre. ''Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇa''nti (ma. ni. 1.400; 3.421) ettha vaṇṇe. ''Rūpappamāṇo rūpappasanno''ti (a. ni. 4.65) ettha saṇṭhāne. Ādisaddena ''piyarūpaṃ sātarūpaṃ, arasarūpo''tiādīnipi saṅgaṇhitabbāni. Idha panesa itthiyā catusamuṭṭhāne rūpāyatanasaṅkhāte vaṇṇe vattati. Apica yo koci itthiyā nivatthanivāsanassa vā alaṅkārassa vā gandhavaṇṇakādīnaṃ vā piḷandhanamālādīnaṃ vāti kāyappaṭibaddho ca vaṇṇo purisassa cakkhuviññāṇassa ārammaṇaṃ hutvā upakappati, sabbametaṃ itthirūpanteva veditabbaṃ. **Itthirūpaṃ, bhikkhave, purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatī**ti idaṃ purimasseva daḷhīkaraṇatthaṃ vuttaṃ. Purimaṃ vā ''yathayidaṃ, bhikkhave, itthirūpa''nti evaṃ opammavasena vuttaṃ, idaṃ pariyādānānubhāvadassanavasena.

Tatridaṃ itthirūpassa pariyādānānubhāve vatthu – mahādāṭhikanāgarājā kira cetiyagirimhi ambatthale mahāthūpaṃ kārāpetvā giribhaṇḍapūjaṃ nāma katvā kālena kālaṃ orodhagaṇaparivuto cetiyagiriṃ gantvā bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ deti. Bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne nāma na sabbesaṃ sati sūpaṭṭhitā hoti, rañño ca damiḷadevī nāma mahesī paṭhamavaye ṭhitā dassanīyā pāsādikā. Atheko cittatthero nāma vuḍḍhapabbajito asaṃvaraniyāmena olokento tassā rūpārammaṇe nimittaṃ gahetvā ummādappatto viya ṭhitanisinnaṭṭhānesu ''handa damiḷadevī, handa damiḷadevī''ti vadanto vicarati. Tato paṭṭhāya cassa daharasāmaṇerā ummattakacittattherotveva nāmaṃ katvā vohariṃsu. Atha sā devī nacirasseva kālamakāsi. Bhikkhusaṅghe sivathikadassanaṃ gantvā āgate daharasāmaṇerā tassa santikaṃ gantvā evamāhaṃsu – ''bhante cittatthera, yassatthāya tvaṃ vilapasi, mayaṃ tassā deviyā sivathikadassanaṃ gantvā āgatā''ti. Evaṃ vuttepi assaddahanto ''yassā vā tassā vā tumhe sivathikadassanatthāya gatā, mukhaṃ tumhākaṃ dhūmaṇṇa''nti. Ummattakavacanameva avoca. Evaṃ ummattakacittattherassa cittaṃ pariyādāya aṭṭhāsi idaṃ itthirūpaṃ.

Aparampi vatthu – saddhātissamahārājā kira ekadivasaṃ orodhagaṇaparivuto vihāraṃ āgato. Eko daharo lohapāsādadvārakoṭṭhake ṭhatvā asaṃvare ṭhito ekaṃ itthiṃ olokesi. Sāpi gamanaṃ pacchinditvā taṃ olokesi. Ubhopi abbhantare uṭṭhitena rāgagginā ḍayhitvā kālamakaṃsu. Evaṃ itthirūpaṃ daharassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhati.

Aparampi vatthu – kalyāṇiyamahāvihārato kireko daharo uddesatthāya kāḷadīghavāpigāmadvāravihāraṃ gantvā niṭṭhituddesakicco atthakāmānaṃ vacanaṃ aggahetvā ''gataṭṭhāne daharasāmaṇerehi puṭṭhena gāmassa niviṭṭhākāro kathetabbo bhavissatī''ti gāme piṇḍāya caranto visabhāgārammaṇe nimittaṃ gahetvā attano vasanaṭṭhānaṃ gato tāya nivatthavatthaṃ sañjānitvā ''kahaṃ, bhante, idaṃ laddha''nti pucchanto tassā matabhāvaṃ ñatvā ''evarūpā nāma itthī maṃ nissāya matā''ti cintento antouṭṭhitena rāgagginā ḍayhitvā jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Evampi idaṃ itthirūpaṃ purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatīti veditabbaṃ.

2. Dutiyādīni saddagarukādīnaṃ āsayavasena vuttāni. Tesu **itthisaddo**ti itthiyā cittasamuṭṭhāno kathitagītavāditasaddo. Apica itthiyā nivatthanivāsanassāpi alaṅkatālaṅkārassāpi itthipayoganipphādito

vīṇāsaṅkhapaṇavādisaddopi itthisaddotveva veditabbo. Sabbopi heso purisassa cittaṃ pariyādāya tiṭṭhati.

Tattha suvaṇṇakakkaṭakasuvaṇṇamoradaharabhikkhuādīnaṃ vatthūni veditabbāni. Pabbatantaraṃ kira nissāya mahantaṃ hatthināgakulaṃ vasati. Avidūraṭṭhāne cassa mahāparibhogasaro atthi, tasmiṃ kāyūpapanno suvaṇṇakakkaṭako atthi. So taṃ saraṃ otiṇṇotiṇṇe saṇḍāsena viya aḷehi pāde gahetvā attano vasaṃ netvā māreti. Tassa otārāpekkhā hatthināgā ekaṃ mahāhatthiṃ jeṭṭhakaṃ katvā vicaranti. So ekadivasaṃ taṃ hatthināgaṃ gaṇhi. Thāmasatisampanno hatthināgo cintesi – ''sacāhaṃ bhītaravaṃ ravissāmi, sabbe yathāruciyā akīḷitvā palāyissantī''ti niccalova aṭṭhāsi. Atha sabbesaṃ uttiṇṇabhāvaṃ ñatvā tena gahitabhāvaṃ attano bhariyaṃ jānāpetuṃ viravitvā evamāha –

''Siṅgīmigo āyatacakkhunetto,
Aṭṭhittaco vārisayo alomo;
Tenābhibhūto kapaṇaṃ rudāmi,
Mā heva maṃ pāṇasamaṃ jaheyyā''ti. (jā. 1.3.49);

Sā taṃ sutvā sāmikassa gahitabhāvaṃ ñatvā taṃ tamhā bhayā mocetuṃ hatthinā ca kuḷīrena ca saddhiṃ sallapantī evamāha –

''Ayya na taṃ jahissāmi, kuñjaraṃ saṭṭhihāyanaṃ;
Pathabyā cāturantāya, suppiyo hosi me tuvaṃ.

''Ye kuḷīrā samuddasmiṃ, gaṅgāya yamunāya ca;
Tesaṃ tvaṃ vārijo seṭṭho, muñca rodantiyā pati''nti. (jā. 1.3.50-51);

Kuḷīro saha itthisaddassavanena gahaṇaṃ sithilamakāsi. Atha hatthināgo ''ayamevetassa okāso''ti ekaṃ pādaṃ gahitākāreneva ṭhapetvā dutiyaṃ ukkhipitvā taṃ piṭṭhikapāle akkamitvā vicuṇṇikaṃ katvā thokaṃ ākaḍḍhitvā tīre khipi. Atha naṃ sabbahatthino sannipatitvā ''amhākaṃ verī''ti vicuṇṇayiṃsu. Evaṃ tāva itthisaddo suvaṇṇakakkaṭakassa cittaṃ pariyādiyitvā tiṭṭhati.

Suvaṇṇamoropi himavantaṃ anupavisitvā mahantaṃ pabbatagahanaṃ nissāya vasanto niccakālaṃ sūriyassa udayakāle sūriyamaṇḍalaṃ ulloketvā attano rakkhaṃ karonto evaṃ vadati –

''Udetayaṃ cakkhumā ekarājā,
Harissavaṇṇo pathavippabhāso;
Taṃ taṃ namassāmi harissavaṇṇaṃ pathavippabhāsaṃ,
Tayājja guttā viharemu divasaṃ.

''Ye brāhmaṇā vedagū sabbadhamme,
Te me namo te ca maṃ pālayantu;
Namatthu buddhānaṃ namatthu bodhiyā,
Namo vimuttānaṃ namo vimuttiyā;
Imaṃ so parittaṃ katvā,
Moro carati esanā''ti. (jā. 1.2.17);

So divasaṃ gocaraṃ gahetvā sāyanhasamaye vasanaṭṭhānaṃ pavisanto atthaṅgataṃ sūriyamaṇḍalaṃ oloketvāpi imaṃ gāthaṃ vadati –

''Apetayaṃ cakkhumā ekarājā,
Harissavaṇṇo pathavippabhāso;
Taṃ taṃ namassāmi harissavaṇṇaṃ pathavippabhāsaṃ,

Tayājja guttā viharemu rattiṃ.

‘‘Ye brāhmaṇā vedagū sabbadhamme,
Te me namo te ca maṃ pālayantu;
Namatthu buddhānaṃ namatthu bodhiyā,
Namo vimuttānaṃ namo vimuttiyā;
Imaṃ so parittaṃ katvā,
Moro vāsamakappayī’’ti. (jā. 1.2.18);

Iminā niyāmena satta vassasatāni vītināmetvā ekadivasaṃ parittakammato puretarameva morakukkuṭikāya saddaṃ sutvā parittakammaṃ asaritvā raññā pesitassa luddakassa vasaṃ upagato. Evaṃ itthisaddo suvaṇṇamorassa cittaṃ pariyādiyitvā tiṭṭhatīti. Chātapabbatavāsī daharo pana sudhāmuṇḍakavāsī daharo ca itthisaddaṃ sutvā anayabyasanaṃ pattāti.

3. Tatiye **itthigandho**ti itthiyā catusamuṭṭhānikaṃ gandhāyatanaṃ. Svāyaṃ itthiyā sarīragandho duggandho hoti, kāyāruḷho pana āgantukaanulepanādigandho idha adhippeto. Ekaccā hi itthī assagandhinī hoti, ekaccā meṇḍakagandhinī, ekaccā sedagandhinī, ekaccā soṇitagandhinī. Ekacco andhabālo evarūpāyapi itthiyā rajjateva. Cakkavattino pana itthiratanassa kāyato candanagandho vāyati, mukhato ca uppalagandho. Ayaṃ na sabbāsaṃ hoti, āgantukaanulepanādigandhova idha adhippeto. Tiracchānagatā pana hatthiassagoṇādayo tiracchānagatānaṃ sajātiitthīnaṃ utugandhena yojanadviyojanatiyojanacatuyojanampi gacchanti. Itthikāye gandho vā hotu itthiyā nivatthanivāsanaanulittālepanapiḷandhamālādigandho vā, sabbopi itthigandhotveva veditabbo.

4. Catutthe **itthiraso**ti itthiyā catusamuṭṭhānikaṃ rasāyatanaṃ. Tipiṭakacūḷanāgacūḷābhayattherā pana ‘‘svāyaṃ itthiyā kiṃkārapaṭissāvitādivasena savanaraso ceva paribhogaraso ca, ayaṃ itthiraso’’ti vadanti. Kiṃ tena? Yo panāyaṃ itthiyā oṭṭhamaṃsasammakkhanakheḷādirasopi, sāmikassa dinnayāgubhattādīnaṃ rasopi, sabbo so itthirasotveva veditabbo. Aneke hi sattā attano mātugāmena yaṃkiñci sahatthā dinnameva madhuranti gahetvā anayabyasanaṃ pattāti.

5. Pañcame **itthiphoṭṭhabbo**ti itthiyā kāyasamphasso, itthisarīrāruḷhānaṃ vatthālaṅkāramālādīnampi phasso itthiphoṭṭhabbotveva veditabbo. Sabbopesa purisassa cittaṃ pariyādiyati mahācetiyaṅgaṇe gaṇasajjhāyaṃ gaṇhantassa daharabhikkhuno visabhāgārammaṇaphasso viyāti.

Iti satthā sattānaṃ āsayānusayavasena rūpādīsu ekekaṃ gahetvā aññaṃ īdisaṃ na passāmīti āha. Yathā hi rūpagarukassa purisassa itthirūpaṃ cittuppādaṃ gameti palibundhati bajjhāpeti baddhāpeti moheti saṃmoheti, na tathā sesā saddādayo. Yathā ca saddādigarukānaṃ saddādayo, na tathā rūpādīni ārammaṇāni. Ekaccassa ca rūpādīsu ekamevārammaṇaṃ cittaṃ pariyādiyati, ekaccassa dvepi tīṇipi cattāripi pañcapi. Iti ime pañca suttantā pañcagarukavasena kathitā, na pañcagarukajātakavasena. **Pañcagarukajātakaṃ** pana sakkhibhāvatthāya āharitvā kathetabbaṃ. Tatra hi amanussehi kantāramajjhe katāya āpaṇādivicāraṇāya mahāpurisassa pañcasu sahāyesu rūpagaruko rūpārammaṇe bajjhitvā anayabyasanaṃ patto, saddādigarukā saddārammaṇādīsu. Iti taṃ sakkhibhāvatthāya āharitvā kathetabbaṃ. Ime pana pañca suttantā pañcagarukavaseneva kathitā.

6. Yasmā ca na kevalaṃ purisāyeva pañcagarukā honti, itthiyopi hontiyeva, tasmā tāsampi vasena puna pañca suttante kathesi. Tesampi attho vuttanayeneva veditabbo. Vatthūsupi paṭhamasutte lohapāsādadvāre ṭhitaṃ daharaṃ oloketvā matāya rājorodhāya vatthu veditabbaṃ. Taṃ heṭṭhā vitthāritameva.

7. Dutiyasutte bārāṇasiyaṃ rūpūpajīvino mātugāmassa vatthu veditabbaṃ. Guttilavīṇāvādako kirekissā itthiyā sahassaṃ pahiṇi, sā taṃ uppaṇḍetvā gaṇhituṃ na icchi. So ‘‘karissāmettha kattabba’’nti

sāyanhakālasamanantare alaṅkatapaṭiyatto tassā gehassa abhimukhaṭṭhāne aññasmiṃ gehadvāre nisinno vīṇāya tantiyo same guṇe patiṭṭhāpetvā tantissarena gītassaraṃ anatikkamanto gāyi. Sā itthī tassa gītasaddaṃ sutvā dvāranti saññāya ''vivaṭavātapānena tassa santikaṃ gamissāmī''ti ākāseyeva jīvitakkhayaṃ pattā.

8. Tatiyasutte cakkavattirañño kāyato candanagandho vāyati, mukhato ca uppalagandhoti idaṃ āharitabbaṃ. Idaṃ cettha vatthu veditabbaṃ. Sāvatthiyaṃ kirekissā kuṭumbikadhītāya sāmiko satthu dhammadesanaṃ sutvā, ''na sakkā mayā ayaṃ dhammo gihibhūtena pūretu''nti aññatarassa piṇḍapātikattherassa santike pabbaji. Athassa bhariyaṃ ''assāmikā aya''nti ñatvā rājā pasenadikosalo antepuraṃ āharāpetvā ekadivasaṃ ekaṃ nīluppalakalāpaṃ ādāya antepuraṃ paviṭṭho ekekissā ekekaṃ nīluppalaṃ dāpesi. Pupphesu bhājiyamānesu tassā itthiyā dve hatthaṃ pattāni. Sā pahaṭṭhākāraṃ dassetvā upasiṅghitvā parodi. Rājā tassā ubhayākāraṃ disvā taṃ pakkosāpetvā pucchi. Sā attano pahaṭṭhakāraṇañca rodanakāraṇañca kathesi. Yāvatatiyaṃ kathitepi rājā assaddahanto punadivase sakalarājanivesane sabbamālāvilepanādisugandhagandhaṃ harāpetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa āsanāni paññāpetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā bhattakiccapariyosāne taṃ itthiṃ ''kataro te thero''ti pucchitvā, ''aya''nti vutte ñatvā satthāraṃ vanditvā, ''bhante, tumhehi saddhiṃ bhikkhusaṅgho gacchatu, amhākaṃ asukatthero anumodanaṃ karissatī''ti āha. Satthā taṃ bhikkhuṃ ṭhapetvā vihāraṃ gato. There anumodanaṃ vattuṃ āraddhamatte sakalaṃ rājanivesanaṃ gandhapūraṃ viya jātaṃ. Rājā ''saccamevesā āhā''ti pasīditvā punadivase satthāraṃ taṃ kāraṇaṃ pucchi. Satthā ''ayaṃ atīte dhammakathaṃ suṇanto 'sādhu sādhū'ti sādhukāraṃ pavattento sakkaccaṃ assosi, tammūlako tena mahārāja ayamānisaṃso laddho''ti ācikkhi.

''Saddhammadesanākāle, sādhu sādhūti bhāsato;
Mukhato jāyate gandho, uppalaṃva yathodake''ti.

Sesaṃ sabbattha uttānamevāti. Imasmiṃ vagge vaṭṭameva kathitaṃ.

Rūpādivaggavaṇṇanā.

2. Nīvaraṇappahānavaggavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **ekadhammampī**ti ettha ''tasmiṃ kho pana samaye dhammā hontī''tiādīsu (dha. sa. 121) viya nissattaṭṭhena dhammo veditabbo. Tasmā ekadhammampīti nissattaṃ ekasabhāvampīti ayamettha attho. **Anuppannovā**ti ettha pana ''bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāya (ma. ni. 1.402; saṃ. ni. 2.11) yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā dvipadā vā''ti (a. ni. 4.34; itivu. 90) evamādīsu viya samuccayattho vāsaddo daṭṭhabbo, na vikappattho. Ayañhettha attho – yena dhammena anuppanno ca kāmacchando uppajjati, uppanno ca kāmacchando bhiyyobhāvāya vepullāya saṃvattati, tamahaṃ yathā subhanimittaṃ, evaṃ aññaṃ na passāmīti. Tattha **anuppanno**ti ajāto asañjāto apātubhūto asamudāgato. **Kāmacchando**ti ''yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā''tiādinā (dha. sa. 1156) nayena vitthāritaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ. **Uppajjatī**ti nibbattati pātubhavati. So panesa asamudācāravasena vā ananubhūtārammaṇavasena vā anuppanno uppajjatīti veditabbo. Aññathā hi anamatagge saṃsāre anuppanno nāma natthi.

Tattha ekaccassa vattavasena kileso na samudācarati, ekaccassa ganthadhutaṅgasamādhi-vipassanānavakammādīnaṃ aññataravasena. Kathaṃ? Ekacco hi vattasampanno hoti, tassa dveasīti khuddakavattāni cuddasa mahāvattāni cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇapānīyamāḷakauposathāgāraāgantukagamikavattāni ca karontasseva kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa vattaṃ vissajjetvā bhinnavattassa carato ayonisomanasikārañceva sativossaggañca āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma.

Ekacco ganthayutto hoti, ekampi nikāyaṃ gaṇhāti dvepi tayopi cattāropi pañcapi. Tassa tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ atthavasena pāḷivasena anusandhivasena pubbāparavasena gaṇhantassa sajjhāyantassa vācentassa desentassa pakāsentassa kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa ganthakammaṃ pahāya kusītassa carato ayonisomanasikārasativossagge āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma.

Ekacco pana dhutaṅgadharo hoti, terasa dhutaṅgaguṇe samādāya vattati. Tassa pana dhutaṅgaguṇe pariharantassa kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa dhutaṅgāni vissajjetvā bāhullāya āvattassa carato ayonisomanasikārasativossagge āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma.

Ekacco aṭṭhasu samāpattīsu ciṇṇavasī hoti, tassa paṭhamajjhānādīsu āvajjanavasiādīnaṃ vasena viharantassa kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa parihīnajjhānassa vā vissaṭṭhajjhānassa vā bhassādīsu anuyuttassa viharato ayonisomanasikārasativossagge āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma.

Ekacco pana vipassako hoti, sattasu vā anupassanāsu aṭṭhārasasu vā mahāvipassanāsu kammaṃ karonto viharati. Tassevaṃ viharato kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa vipassanākammaṃ pahāya kāyadaḷhībahulassa viharato ayonisomanasikārasativossagge āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma.

Ekacco navakammiko hoti, uposathāgārabhojanasālādīni kāreti. Tassa tesaṃ upakaraṇāni cintentassa kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa navakamme niṭṭhite vā vissaṭṭhe vā ayonisomanasikārasativossagge āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma.

Ekacco pana brahmalokā āgato suddhasatto hoti, tassa anāsevanatāya kileso okāsaṃ na labhati. Aparabhāge panassa laddhāsevanassa ayonisomanasikārasativossagge āgamma uppajjati. Evampi asamudācāravasena anuppanno uppajjati nāma. Evaṃ tāva asamudācāravasena anuppannassa uppannatā veditabbā.

Kathaṃ ananubhūtārammaṇavasena? Idhekacco ananubhūtapubbaṃ manāpiyaṃ rūpādiārammaṇaṃ labhati, tassa tattha ayonisomanasikārasativossagge āgamma rāgo uppajjati. Evaṃ ananubhūtārammaṇavasena anuppanno uppajjati nāma.

Uppannoti jāto sañjāto nibbatto abhinibbatto pātubhūto. **Bhiyyobhāvāyā**ti punappunabhāvāya. **Vepullāyā**ti vipulabhāvāya rāsibhāvāya. Tattha sakiṃ uppanno kāmacchando na nirujjhissati, sakiṃ niruddho vā sveva puna uppajjissatīti aṭṭhānametaṃ. Ekasmiṃ pana niruddhe tasmiṃ vā ārammaṇe aññasmiṃ vā ārammaṇe aparāparaṃ uppajjamāno bhiyyobhāvāya vepullāya saṃvattati nāma.

Subhanimittanti rāgaṭṭhāniyaṃ ārammaṇaṃ. ‘‘Sanimittā, bhikkhave, uppajjanti pāpakā akusalā dhammā, no animittā’’ti ettha nimittanti paccayassa nāmaṃ. ‘‘Adhicittamanuyuttena, bhikkhave, bhikkhunā pañca nimittāni kālena kālaṃ manasikātabbānī’’ti (ma. ni. 1.216) ettha kāraṇassa. ‘‘So taṃ nimittaṃ āsevati bhāvetī’’ti (a. ni. 9.35) ettha samādhissa. ‘‘Yaṃ nimittaṃ āgamma yaṃ nimittaṃ manasikaroto anantarā āsavānaṃ khayo hotī’’ti (a. ni. 6.27) ettha vipassanāya. Idha pana rāgaṭṭhāniyo iṭṭhārammaṇadhammo ‘‘subhanimitta’’nti adhippeto. **Ayonisomanasikaroto**ti. ‘‘Tattha katamo ayonisomanasikāro? Anicce niccanti, dukkhe sukhanti, anattani attāti, asubhe subhanti, ayonisomanasikāro uppathamanasikāro, saccavippaṭikūlena vā cittassa āvajjanā anvāvajjanā ābhogo samannāhāro manasikāro. Ayaṃ vuccati ayonisomanasikāro’’ti (vibha. 936) imassa manasikārassa vasena anupāyena manasikarontassāti.

12. Dutiye **byāpādo**ti bhattabyāpatti viya cittassa byāpajjanaṃ pakativijahanabhāvo. ‘‘Tattha katamaṃ byāpādanīvaraṇaṃ? Anatthaṃ me acarīti āghāto jāyatī’’ti (dha. sa. 1160) evaṃ vitthāritassa byāpādanīvaraṇassetaṃ adhivacanaṃ. **Paṭighanimitta**nti aniṭṭhaṃ nimittaṃ. Paṭighassapi paṭighārammaṇassapi etaṃ adhivacanaṃ. Vuttampi cetaṃ aṭṭhakathāyaṃ – ‘‘paṭighampi paṭighanimittaṃ, paṭighārammaṇopi dhammo paṭighanimitta’’nti. Sesamettha kāmacchande vuttanayeneva veditabbaṃ. Yathā cettha, evaṃ ito paresupi. Tattha tattha hi visesamattameva vakkhāmāti.

13. Tatiye **thinamiddha**nti thinañceva middhañca. Tesu cittassa akammaññatā **thinaṃ,** ālasiyabhāvassetaṃ adhivacanaṃ. Tiṇṇaṃ khandhānaṃ akammaññatā **middhaṃ,** kapimiddhassa pacalāyikabhāvassetaṃ adhivacanaṃ. Ubhinnampi ‘‘tattha katamaṃ thinaṃ? Yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā. Tattha katamaṃ middhaṃ? Yā kāyassa akalyatā akammaññatā onāho pariyonāho’’tiādinā (dha. sa. 1162-1163) nayena vitthāro veditabbo. **Aratī**tiādīni vibhaṅge vibhattanayeneva veditabbāni. Vuttañhetaṃ –

> ‘‘Tattha katamā **arati**? Pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu arati aratitā anabhirati anabhiramanā ukkaṇṭhitā paritassitā, ayaṃ vuccati arati. Tattha katamā **tandī**? Yā tandī tandiyanā tandimanatā ālassaṃ ālassāyanā ālassāyitattaṃ, ayaṃ vuccati tandī. Tattha katamā **vijambhitā**? Yā kāyassa jambhanā vijambhanā ānamanā vinamanā sannamanā paṇamanā byādhiyakaṃ, ayaṃ vuccati vijambhitā. Tattha katamo **bhattasammado**? Yā bhuttāvissa bhattamucchā bhattakilamatho bhattapariḷāho kāyaduṭṭhullaṃ, ayaṃ vuccati bhattasammado. Tattha katamaṃ **cetaso ca līnattaṃ**? Yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnaṃ līyanā līyitattaṃ thinaṃ thiyanā thiyitattaṃ cittassa, idaṃ vuccati cetaso ca līnatta’’nti (vibha. 856, 857, 859, 860).

Ettha ca purimā cattāro dhammā thinamiddhanīvaraṇassa sahajātavasenāpi upanissayavasenāpi paccayā honti, cetaso ca līnattaṃ attanova attanā sahajātaṃ na hoti, upanissayakoṭiyā pana hotīti.

14. Catutthe **uddhaccakukkucca**nti uddhaccañceva kukkuccañca. Tattha **uddhaccaṃ nāma** cittassa uddhatākāro. **Kukkuccaṃ nāma** akatakalyāṇassa katapāpassa tappaccayā vippaṭisāro. **Cetaso avūpasamo**ti uddhaccakukkuccassevetaṃ nāmaṃ. **Avūpasantacittassā**ti jhānena vā vipassanāya vā avūpasamitacittassa. Ayaṃ pana avūpasamo uddhaccakukkuccassa upanissayakoṭiyā paccayo hotīti.

15. Pañcame **vicikicchā**ti ‘‘satthari kaṅkhatī’’tiādinā (dha. sa. 1167) nayena vitthāritaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ. Ayonisomanasikāro vuttalakkhaṇoyevāti.

16. Chaṭṭhe **anuppanno vā kāmacchando nuppajjatī**ti asamudācāravasena vā ananubhūtārammaṇavasena vāti dvīheva kāraṇehi anuppanno na uppajjati, tathā vikkhambhitova hoti, puna hetuṃ vā paccayaṃ vā na labhati. Idhāpi vattādīnaṃyeva vasena asamudācāro veditabbo. Ekaccassa hi vuttanayeneva vatte yuttassa vattaṃ karontasseva kileso okāsaṃ na labhati, vattavasena vikkhambhito hoti. So taṃ tathāvikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti milakkhatissatthero viya.

So kirāyasmā rohaṇajanapade gāmeṇḍavālamahāvihārassa bhikkhācāre nesādakule nibbatto. Vayaṃ āgamma katagharāvāso ‘‘puttadāraṃ posessāmī’’ti adūhalasataṃ saṇṭhapetvā pāsasataṃ yojetvā sūlasataṃ ropetvā bahuṃ pāpaṃ āyūhanto ekadivasaṃ gehato aggiñca loṇañca gahetvā araññaṃ gato. Pāse baddhamigaṃ vadhitvā aṅgārapakkamaṃsaṃ khāditvā pipāsito hutvā gāmeṇḍavālamahāvihāraṃ paviṭṭho pānīyamāḷake dasamattesu pānīyaghaṭesu pipāsāvinodanamattampi pānīyaṃ alabhanto, ‘‘kiṃ nāmetaṃ ettakānaṃ bhikkhūnaṃ vasanaṭṭhāne pipāsāya āgatānaṃ pipāsāvinodanamattaṃ pānīyaṃ natthī’’ti ujjhāyituṃ āraddho. Cūḷapiṇḍapātikatissatthero tassa kathaṃ sutvā tassa santikaṃ gacchanto pānīyamāḷake dasamatte pānīyaghaṭe pūre disvā ‘‘jīvamānapetakasatto ayaṃ bhavissatī’’ti cintetvā,

‘‘upāsaka, sace pipāsitosi, piva pānīya’’nti vatvā kuṭaṃ ukkhipitvā tassa hatthesu āsiñci. Tassa kammaṃ paṭicca pītapītaṃ pānīyaṃ tattakapāle pakkhittamiva nassati, sakalepi ghaṭe pivato pipāsā na pacchijji. Atha naṃ thero āha – ‘‘yāva dāruṇañca te, upāsaka, kammaṃ kataṃ, idāneva peto jāto, vipāko kīdiso bhavissatī’’ti?

So tassa kathaṃ sutvā laddhasaṃvego theraṃ vanditvā tāni adūhalādīni visaṅkharitvā vegena gharaṃ gantvā puttadāraṃ oloketvā satthāni bhinditvā dīpakamigapakkhino araññe vissajjetvā theraṃ paccupasaṅkamitvā pabbajjaṃ yāci. Dukkarā, āvuso, pabbajjā, kathaṃ tvaṃ pabbajissasīti? Bhante, evarūpaṃ paccakkhakāraṇaṃ disvā kathaṃ na pabbajissāmīti? Thero tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājesi. So vattārabhito hutvā buddhavacanaṃ uggaṇhanto ekadivasaṃ devadūtasutte ‘‘tamenaṃ, bhikkhave, nirayapālā puna mahāniraye pakkhipantī’’ti (ma. ni. 3.270; a. ni. 3.36) imaṃ ṭhānaṃ sutvā ‘‘ettakaṃ dukkharāsiṃ anubhavitasattaṃ puna mahāniraye pakkhipanti, aho bhāriyo, bhante, mahānirayo’’ti āha. Āmāvuso, bhāriyoti. Sakkā, bhante, passituntī? ‘‘Na sakkā passituṃ, diṭṭhasadisaṃ kātuṃ ekaṃ kāraṇaṃ dassessāmī’’ti sāmaṇere samādapetvā pāsāṇapiṭṭhe alladārurāsiṃ kārehīti. So tathā kāresi. Thero yathānisinnova iddhiyā abhisaṅkharitvā mahānirayato khajjopanakamattaṃ aggipapaṭikaṃ nīharitvā passantasseva tassa therassa dārurāsimhi pakkhipi. Tassa tattha nipāto ca dārurāsino jhāyitvā chārikabhāvūpagamanañca apacchā apurimaṃ ahosi.

So taṃ disvā, ‘‘bhante, imasmiṃ sāsane kati dhurāni nāmā’’ti pucchi. Āvuso, vipassanādhuraṃ, ganthadhuranti. ‘‘Bhante, gantho nāma paṭibalassa bhāro, mayhaṃ pana dukkhūpanisā saddhā, vipassanādhuraṃ pūressāmi kammaṭṭhānaṃ me dethā’’ti vanditvā nisīdi. Thero ‘‘vattasampanno bhikkhū’’ti vattasīse ṭhatvā tassa kammaṭṭhānaṃ kathesi. So kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanāya ca kammaṃ karoti, vattañca pūreti. Ekadivasaṃ cittalapabbatamahāvihāre vattaṃ karoti, ekadivasaṃ gāmeṇḍavālamahāvihāre, ekadivasaṃ gocaragāmamahāvihāre. Thinamiddhe okkantamatte vattaparihānibhayena palālavaraṇakaṃ temetvā sīse ṭhapetvā pāde udake otāretvā nisīdati. So ekadivasaṃ cittalapabbatamahāvihāre dve yāme vattaṃ katvā balavapaccūsakāle niddāya okkamituṃ āraddhāya allapalālaṃ sīse ṭhapetvā nisinno pācīnapabbatapasse sāmaṇerassa aruṇavatiyasuttantaṃ sajjhāyantassa –

‘‘Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddhasāsane;
Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

‘‘Yo imasmiṃ dhammavinaye, appamatto vihassati;
Pahāya jātisaṃsāraṃ, dukkhassantaṃ karissatī’’ti. (saṃ. ni. 1.185) –

Idaṃ ṭhānaṃ sutvā ‘‘mādisassa āraddhavīriyassa bhikkhuno sammāsambuddhena idaṃ kathitaṃ bhavissatī’’ti pītiṃ uppādetvā jhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā anāgāmiphale patiṭṭhāya aparāparaṃ vāyamanto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Parinibbānakāle ca tadeva kāraṇaṃ dassento evamāha –

‘‘Allaṃ palālapuñjāhaṃ, sīsenādāya caṅkamiṃ;
Pattosmi tatiyaṃ ṭhānaṃ, ettha me natthi saṃsayo’’ti.

Evarūpassa vattavasena vikkhambhitakileso tathā vikkhambhitova hoti.

Ekaccassa vuttanayeneva ganthe yuttassa ganthaṃ uggaṇhantassa sajjhāyantassa vācentassa desentassa pakāsentassa ca kileso okāsaṃ na labhati, ganthavasena vikkhambhitova hoti. So taṃ tathā vikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti **maliyadevatthero** viya. So kirāyasmā tivassabhikkhukāle kallagāmake maṇḍalārāmamahāvihāre uddesañca gaṇhāti, vipassanāya ca kammaṃ karoti. Tassekadivasaṃ kallagāme bhikkhāya carato ekā upāsikā yāguuḷuṅkaṃ datvā puttasinehaṃ uppādetvā theraṃ antonivesane nisīdāpetvā paṇītabhojanaṃ bhojetvā ‘‘kataragāmavāsikosi tātā’’ti

pucchi. Maṇḍalārāmamahāvihāre ganthakammaṃ karomi, upāsiketi. Tena hi tāta yāva ganthakammaṃ karosi, idheva nibaddhaṃ bhikkhaṃ gaṇhāsīti. So taṃ adhivāsetvā tattha nibaddhaṃ bhikkhaṃ gaṇhāti, bhattakiccāvasāne anumodanaṃ karonto ‘‘sukhaṃ hotu, dukkhā muccatū’’ti padadvayameva kathetvā gacchati. Antovasse temāsaṃ tassāyeva saṅgahaṃ karonto piṇḍāpacitiṃ katvā mahāpavāraṇāya saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Nevāsikamahāthero āha – ‘‘āvuso mahādeva, ajja vihāre mahājano sannipatissati, tassa dhammadānaṃ dadeyyāsī’’ti. Thero adhivāsesi.

Daharasāmaṇerā upāsikāya saññaṃ adaṃsu – ‘‘ajja te putto dhammaṃ kathessati, vihāraṃ gantvā suṇeyyāsī’’ti. Tātā, na sabbeva dhammakathaṃ jānanti, mama putto ettakaṃ kālaṃ mayhaṃ kathento ‘‘sukhaṃ hotu, dukkhā muccatū’’ti padadvayameva kathesi, mā keḷiṃ karothāti. Mā, tvaṃ upāsike, jānanaṃ vā ajānanaṃ vā upaṭṭhahassu, vihāraṃ gantvā dhammameva suṇāhīti. Upāsikā gandhamālādīni gahetvā gantvā pūjetvā parisante dhammaṃ suṇamānā nisīdi. Divādhammakathiko ca sarabhāṇako ca attano pamāṇaṃ ñatvā uṭṭhahiṃsu. Tato maliyadevatthero dhammāsane nisīditvā cittabījaniṃ gahetvā anupubbiṃ kathaṃ vatvā – ‘‘mayā mahāupāsikāya tayo māse dvīheva padehi anumodanā katā, ajja sabbarattiṃ tīhi piṭakehi sammasitvā tasseva padadvayassa atthaṃ kathessāmī’’ti dhammadesanaṃ ārabhitvā sabbarattiṃ kathesi. Aruṇuggamane desanāpariyosāne mahāupāsikā sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Aparopi tasmiṃyeva mahāvihāre **tissabhūtitthero** nāma vinayaṃ gaṇhanto bhikkhācāravelāyaṃ antogāmaṃ paviṭṭho visabhāgārammaṇaṃ olokesi. Tassa lobho uppajji, so patiṭṭhitapādaṃ acāletvā attano patte yāguṃ upaṭṭhākadaharassa patte ākiritvā ‘‘ayaṃ vitakko vaḍḍhamāno maṃ catūsu apāyesu saṃsīdāpessatī’’ti tatova nivattitvā ācariyassa santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ ṭhito āha – ‘‘eko me byādhi uppanno, ahaṃ etaṃ tikicchituṃ sakkonto āgamissāmi, itarathā nāgamissāmi. Tumhe divā uddesañca sāyaṃ uddesañca maṃ oloketvā ṭhapetha, paccūsakāle uddesaṃ pana mā ṭhapayitthā’’ti evaṃ vatvā malayavāsimahāsaṅgharakkhitattherassa santikaṃ agamāsi. Thero attano paṇṇasālāya paribhaṇḍaṃ karonto taṃ anoloketvāva ‘‘paṭisāmehi, āvuso, tava pattacīvara’’nti āha. Bhante, eko me byādhi atthi, sace tumhe taṃ tikicchituṃ sakkotha, paṭisāmessāmīti. Āvuso, uppannaṃ rogaṃ tikicchituṃ samatthassa santikaṃ āgatosi, paṭisāmehīti. Subbaco bhikkhu ‘‘amhākaṃ ācariyo ajānitvā evaṃ na vakkhatī’’ti pattacīvaraṃ ṭhapetvā therassa vattaṃ dassetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Thero ‘‘rāgacarito aya’’nti ñatvā asubhakammaṭṭhānaṃ kathesi. So uṭṭhāya pattacīvaraṃ aṃse laggetvā theraṃ punappunaṃ vandi. Kiṃ, āvuso, mahābhūti atirekanipaccakāraṃ dassesīti? Bhante, sace attano kiccaṃ kātuṃ sakkhissāmi, iccetaṃ kusalaṃ. No ce, idaṃ me pacchimadassananti! Gacchāvuso, mahābhūti tādisassa yuttayogassa kulaputtassa na jhānaṃ vā vipassanā vā maggo vā phalaṃ vā dullabhanti. So therassa kathaṃ sutvā nipaccakāraṃ dassetvā āgamanakāle vavatthāpitaṃ channaṃ sepaṇṇigacchamūlaṃ gantvā pallaṅkena nisinno asubhakammaṭṭhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahatte patiṭṭhāya paccūsakāle uddesaṃ sampāpuṇi. Evarūpānaṃ ganthavasena vikkhambhitā kilesā tathā vikkhambhitāva honti.

Ekaccassa pana vuttanayeneva dhutaṅgāni pariharato kileso okāsaṃ na labhati, dhutaṅgavasena vikkhambhitova hoti. So taṃ tathā vikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti **gāmantapabbhāravāsī mahāsīvatthero** viya. Thero kira mahāgāme tissamahāvihāre vasanto tepiṭakaṃ atthavasena ca pāḷivasena ca aṭṭhārasa mahāgaṇe vāceti. Therassa ovāde ṭhatvā saṭṭhisahassa bhikkhū arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesu eko bhikkhu attanā paṭividdhadhammaṃ ārabbha uppannasomanasso cintesi – ‘‘atthi nu kho idaṃ sukhaṃ amhākaṃ ācariyassā’’ti. So āvajjento therassa puthujjanabhāvaṃ ñatvā ‘‘ekenupāyena therassa saṃvegaṃ uppādessāmī’’ti attano vasanaṭṭhānato therassa santikaṃ gantvā vanditvā vattaṃ dassetvā nisīdi. Atha naṃ thero ‘‘kiṃ āgatosi, āvuso, piṇḍapātikā’’ti āha. ‘‘Sace me okāsaṃ karissatha, ekaṃ dhammapadaṃ gaṇhissāmī’’ti āgatosmi, bhanteti. Bahū, āvuso, gaṇhanti, tuyhaṃ okāso na bhavissatīti. So sabbesu rattidivasabhāgesu okāsaṃ alabhanto, ‘‘bhante, evaṃ okāse asati maraṇassa kathaṃ okāsaṃ labhissathā’’ti āha. Tadā thero cintesi – ‘‘nāyaṃ uddesatthāya āgato, mayhaṃ panesa saṃvegajananatthāya āgato’’ti. Sopi thero ‘‘bhikkhunā nāma, bhante, mādisena bhavitabba’’nti vatvā theraṃ vanditvā maṇivaṇṇe ākāse uppatitvā agamāsi.

Thero tassa gatakālato paṭṭhāya jātasaṃvego divā uddesañca sāyaṃ uddesañca vācetvā pattacīvaraṃ hatthapāse ṭhapetvā paccūsakāle uddesaṃ gahetvā otarantena bhikkhunā saddhiṃ pattacīvaramādāya otiṇṇo terasa dhutaguṇe paripuṇṇe adhiṭṭhāya gāmantapabbhārasenāsanaṃ gantvā pabbhāraṃ paṭijaggitvā mañcapīṭhaṃ ussāpetvā ''arahattaṃ apatvā mañce piṭṭhiṃ na pasāressāmī''ti mānasaṃ bandhitvā caṅkamaṃ otari. Tassa ''ajja arahattaṃ gaṇhissāmi ajja arahattaṃ gaṇhissāmī''ti ghaṭentasseva pavāraṇā sampattā. So pavāraṇāya upakaṭṭhāya ''puthujjanabhāvaṃ pahāya visuddhipavāraṇaṃ pavāressāmī''ti cintento ativiya kilamati. So tāya pavāraṇāya maggaṃ vā phalaṃ vā uppādetuṃ asakkonto ''mādisopi nāma āraddhavipassako na labhati, yāva dullabhañca vatidaṃ arahatta''nti vatvā teneva niyāmena ṭhānacaṅkamabahulo hutvā tiṃsa vassāni samaṇadhammaṃ katvā mahāpavāraṇāya majjhe ṭhitaṃ puṇṇacandaṃ disvā ''kiṃ nu kho candamaṇḍalaṃ visuddhaṃ, udāhu mayhaṃ sīla''nti cintento ''candamaṇḍale sasalakkhaṇaṃ paññāyati, mayhaṃ pana upasampadato paṭṭhāya yāvajjadivasā sīlasmiṃ kāḷakaṃ vā tilako vā natthī''ti āvajjetvā sañjātapītisomanasso paripakkañāṇattā pītiṃ vikkhambhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Evarūpassa dhutaṅgavasena vikkhambhito kileso tathā vikkhambhitova hoti.

Ekaccassa vuttanayeneva paṭhamajjhānādisamāpajjanabahulatāya kileso okāsaṃ na labhati, samāpattivasena vikkhambhitova hoti. So taṃ tathā vikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti **mahātissatthero** viya. Thero kira avassikakālato paṭṭhāya aṭṭhasamāpattilābhī. So samāpattivikkhambhitānaṃ kilesānaṃ asamudācārena uggahaparipucchāvaseneva ariyamaggasāmantaṃ katheti, saṭṭhivassakālepi attano puthujjanabhāvaṃ na jānāti. Athekadivasaṃ mahāgāme tissamahāvihārato bhikkhusaṅgho talaṅgaravāsidhammadinnattherassa sāsanaṃ pesesi ''thero āgantvā amhākaṃ dhammakathaṃ kathetū''ti. Thero adhivāsetvā ''mama santike mahallakataro bhikkhu natthi, mahātissatthero kho pana me kammaṭṭhānācariyo, taṃ saṅghattheraṃ katvā gamissāmī''ti cintento bhikkhusaṅghaparivuto therassa vihāraṃ gantvā divāṭṭhāne therassa vattaṃ dassetvā ekamantaṃ nisīdi.

Thero āha – ''kiṃ, dhammadinna, cirassaṃ āgatosī''ti? ''Āma, bhante, tissamahāvihārato me bhikkhusaṅgho sāsanaṃ pesesi, ahaṃ ekako na gamissāmi, tumhehi pana saddhiṃ gantukāmo hutvā āgatomhī''ti sāraṇīyakathaṃ kathentova papañcetvā ''kadā, bhante, tumhehi ayaṃ dhammo adhigato''ti pucchi. Saṭṭhimattāni, āvuso dhammadinna, vassāni hontīti. Samāpattiṃ pana, bhante, vaḷañjethāti. Āma, āvusoti. Ekaṃ pokkharaṇiṃ māpetuṃ sakkuṇeyyātha, bhanteti? ''Na, āvuso, etaṃ bhāriya''nti vatvā sammukhaṭṭhāne pokkharaṇiṃ māpesi. ''Ettha, bhante, ekaṃ padumagacchaṃ māpethā''ti ca vutto tampi māpesi. Idānettha mahantaṃ pupphaṃ dassethāti. Thero tampi dassesi. Ettha soḷasavassuddesikaṃ itthirūpaṃ dassethāti. Thero soḷasavassuddesikaṃ itthirūpaṃ dassesi. Tato naṃ āha – ''idaṃ, bhante, punappunaṃ subhato manasi karothā''ti. Thero attanāva māpitaṃ itthirūpaṃ olokento lobhaṃ uppādesi. Tadā attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā ''avassayo me sappurisa hohī''ti antevāsikassa santike ukkuṭikaṃ nisīdi. ''Etadatthamevāhaṃ, bhante, āgato''ti therassa asubhavasena sallahukaṃ katvā kammaṭṭhānaṃ kathetvā therassa okāsaṃ kātuṃ bahi nikkhanto. Suparimadditasaṅkhāro thero tasmiṃ divāṭṭhānato nikkhantamatteyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ saṅghattheraṃ katvā dhammadinnatthero tissamahāvihāraṃ gantvā saṅghassa dhammakathaṃ kathesi. Evarūpassa samāpattivasena vikkhambhito kileso tathā vikkhambhitova hoti.

Ekaccassa pana vuttanayeneva vipassanāya kammaṃ karontassa kileso okāsaṃ na labhati, vipassanāvasena vikkhambhitova hoti. So taṃ tathā vikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti, buddhakāle saṭṭhimattā āraddhavipassakā bhikkhū viya. Te kira satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā vivittaṃ araññaṃ pavisitvā vipassanāya kammaṃ karontā kilesānaṃ asamudācāravasena ''paṭividdhamaggaphalā maya''nti saññāya maggaphalatthāya vāyāmaṃ akatvā ''amhehi paṭividdhadhammaṃ dasabalassa ārocessāmā''ti satthu santikaṃ āgacchanti.

Satthā tesaṃ pure āgamanatova ānandattheraṃ āha – ''ānanda, padhānakammikā bhikkhū ajja maṃ passituṃ āgamissanti, tesaṃ mama dassanāya okāsaṃ akatvā 'āmakasusānaṃ gantvā allaasubhabhāvanaṃ karothā'ti pahiṇeyyāsī''ti. Thero tesaṃ āgatānaṃ satthārā kathitasāsanaṃ ārocesi.

Te ‘‘tathāgato ajānitvā na kathessati, addhā ettha kāraṇaṃ bhavissatī’’ti āmakasusānaṃ gantvā allaasubhaṃ olokentā lobhaṃ uppādetvā ‘‘idaṃ nūna sammāsambuddhena diṭṭhaṃ bhavissatī’’ti jātasaṃvegā laddhamaggaṃ kammaṭṭhānaṃ ādito paṭṭhāya ārabhiṃsu. Satthā tesaṃ vipassanāya āraddhabhāvaṃ ñatvā gandhakuṭiyaṃ nisinnova imaṃ obhāsagāthamāha –

‘‘Yānimāni apattāni, alābūneva sārade;
Kāpotakāni aṭṭhīni, tāni disvāna kā ratī’’ti. (dha. pa. 149);

Gāthāpariyosāne arahattaphale patiṭṭhahiṃsu. Evarūpānaṃ vipassanāvasena vikkhambhitā kilesā tathā vikkhambhitāva honti.

Ekaccassa vuttanayeneva navakammaṃ karontassa kileso okāsaṃ na labhati, navakammavasena vikkhambhitova hoti. So taṃ tathā vikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti **cittalapabbate tissatthero** viya. Tassa kira aṭṭhavassikakāle anabhirati uppajji, so taṃ vinodetuṃ asakkonto attano cīvaraṃ dhovitvā rajitvā pattaṃ pacitvā kese ohāretvā upajjhāyaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ thero āha – ‘‘kiṃ, āvuso mahātissa, atuṭṭhassa viya te ākāro’’ti? Āma, bhante, anabhirati me uppannā, taṃ vinodetuṃ na sakkomīti. Thero tassāsayaṃ olokento arahattassa upanissayaṃ disvā anukampāvasena āha – ‘‘āvuso tissa, mayaṃ mahallakā, ekaṃ no vasanaṭṭhānaṃ karohī’’ti. Dutiyakathaṃ akathitapubbo bhikkhu ‘‘sādhu, bhante’’ti sampaṭicchi.

Atha naṃ thero āha – ‘‘āvuso, navakammaṃ karonto uddesamaggañca mā vissajji, kammaṭṭhānañca manasi karohi, kālena ca kālaṃ kasiṇaparikammaṃ karohī’’ti. ‘‘Evaṃ karissāmi, bhante’’ti theraṃ vanditvā tathārūpaṃ sappāyaṭṭhānaṃ oloketvā ‘‘ettha kātuṃ sakkā’’ti dārūhi pūretvā jhāpetvā sodhetvā iṭṭhakāhi parikkhipitvā dvāravātapānādīni yojetvā saddhiṃ caṅkamanabhūmibhittiparikammādīhi leṇaṃ niṭṭhāpetvā mañcapīṭhaṃ santharitvā therassa santikaṃ gantvā vanditvā, ‘‘bhante, niṭṭhitaṃ leṇe parikammaṃ, vasathā’’ti āha. Āvuso, dukkhena tayā etaṃ kammaṃ kataṃ, ajja ekadivasaṃ tvaññevettha vasāhīti. So ‘‘sādhu, bhante’’ti vanditvā pāde dhovitvā leṇaṃ pavisitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno attanā katakammaṃ āvajji. Tassa ‘‘manāpaṃ mayā upajjhāyassa kāyaveyyāvaccaṃ kata’’nti cintentassa abbhantare pīti uppannā. So taṃ vikkhambhetvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi. Evarūpassa navakammavasena vikkhambhito kileso tathā vikkhambhitova hoti.

Ekacco pana brahmalokato āgato suddhasatto hoti. Tassa anāsevanatāya kileso na samudācarati, bhavavasena vikkhambhito hoti. So taṃ tathā vikkhambhitameva katvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti **āyasmā mahākassapo** viya. So hi āyasmā agāramajjhepi kāme aparibhuñjitvā mahāsampattiṃ pahāya pabbajitvā nikkhanto antarāmagge paccuggamanatthāya āgataṃ satthāraṃ disvā vanditvā tīhi ovādehi upasampadaṃ labhitvā aṭṭhame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Evarūpassa bhavavasena vikkhambhito kileso tathā vikkhambhitova hoti.

Yo pana ananubhūtapubbaṃ rūpādiārammaṇaṃ labhitvā tattheva vipassanaṃ paṭṭhapetvā vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhāti, evarūpassa ananubhūtārammaṇavasena kāmacchando anuppannova nuppajjati nāma.

Uppanno vā kāmacchando pahīyatīti ettha **uppanno**ti jāto bhūto samudāgato. **Pahīyatī**ti tadaṅgappahānaṃ, vikkhambhanappahānaṃ, samucchedappahānaṃ, paṭipassaddhippahānaṃ, nissaraṇappahānanti imehi pañcahi pahānehi pahīyati, na puna uppajjatīti attho. Tattha vipassanāya kilesā tadaṅgavasena pahīyantīti vipassanā **tadaṅgappahāna**nti veditabbā. Samāpatti pana kilese vikkhambhetīti sā **vikkhambhanappahāna**nti veditabbā. Maggo samucchindanto uppajjati, phalaṃ paṭippassambhayamānaṃ, nibbānaṃ sabbakilesehi nissaṭanti imāni tīṇi **samucchedapaṭipassaddhinissaraṇappahānānī**ti vuccanti. Imehi lokiyalokuttarehi pañcahi pahānehi pahīyatīti attho.

Asubhanimittanti dasasu asubhesu uppannaṃ sārammaṇaṃ paṭhamajjhānaṃ. Tenāhu porāṇā – ‘‘asubhampi asubhanimittaṃ, asubhārammaṇā dhammāpi asubhanimitta’’nti. **Yonisomanasikaroto**ti. ‘‘Tattha katamo yonisomanasikāro? Anicce anicca’’ntiādinā nayena vuttassa upāyamanasikārassa vasena manasikaroto. **Anuppanno ceva kāmacchando nuppajjatī**ti asamudāgato na samudāgacchati. **Uppanno ca kāmacchando pahīyatī**ti samudāgato ca kāmacchando pañcavidhena pahānena pahīyati.

Apica cha dhammā **kāmacchandassa** pahānāya saṃvattanti – asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Dasavidhañhi asubhanimittaṃ uggaṇhantassāpi kāmacchando pahīyati, bhāventassāpi, indriyesu pihitadvārassāpi, catunnaṃ pañcannaṃ ālopānaṃ okāse sati udakaṃ pivitvā yāpanasīlatāya bhojane mattaññunopi. Tenetaṃ vuttaṃ –

‘‘Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno’’ti. (theragā. 983);

Asubhakammikatissattherasadise asubhabhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi kāmacchando pahīyati, ṭhānanisajjādīsu dasaasubhanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ – ‘‘cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṃvattantī’’ti.

17. Sattame **mettā cetovimuttī**ti sabbasattesu hitapharaṇakā mettā. Yasmā pana taṃsampayuttacittaṃ nīvaraṇādīhi paccanīkadhammehi vimuccati, tasmā sā ‘‘cetovimuttī’’ti vuccati. Visesato vā sabbabyāpādapariyuṭṭhānena vimuttattā sā cetovimuttīti veditabbā. Tattha ‘‘mettā’’ti ettāvatā pubbabhāgopi vaṭṭati, ‘‘cetovimuttī’’ti vuttattā pana idha tikacatukkajjhānavasena appanāva adhippetā. **Yonisomanasikaroto**ti taṃ mettaṃ cetovimuttiṃ vuttalakkhaṇena upāyamanasikārena manasikarontassa.

Apica cha dhammā **byāpādassa** pahānāya saṃvattanti – mettānimittassa uggaho, mettābhāvanānuyogo, kammassakatāpaccavekkhaṇā, paṭisaṅkhānabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Odissakaanodissakadisāpharaṇānañhi aññataravasena mettaṃ uggaṇhantassāpi byāpādo pahīyati, odhiso anodhiso disāpharaṇavasena mettaṃ bhāventassāpi. ‘‘Tvaṃ etassa kuddho kiṃ karissasi, kimassa sīlādīni nāsetuṃ sakkhissasi, nanu tvaṃ attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissasi? Parassa kujjhanaṃ nāma vītaccitaṅgāratattaayasalākagūthādīni gahetvā paraṃ paharitukāmatāsadisaṃ hoti. Esopi tava kuddho kiṃ karissati, kiṃ te sīlādīni nāsetuṃ sakkhissati? Esa attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissati, appaṭicchitapaheṇakaṃ viya paṭivātaṃ khittarajomuṭṭhi viya ca etassevesa kodho matthake patissatī’’ti evaṃ attano ca parassa ca kammassakataṃ paccavekkhatopi, ubhayakammassakataṃ paccavekkhitvā paṭisaṅkhāne ṭhitassāpi, assaguttattherasadise mettābhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi byāpādo pahīyati, ṭhānanisajjādīsu mettānissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ – ‘‘cha dhammā byāpādassa pahānāya saṃvattantī’’ti. Sesamidha ito paresu ca vuttanayeneva veditabbaṃ, visesamattameva pana vakkhāmāti.

18. Aṭṭhame **ārambhadhātū**ādīsu **ārambhadhātu** nāma paṭhamārambhavīriyaṃ. **Nikkamadhātu** nāma kosajjato nikkhantattā tato balavataraṃ. **Parakkamadhātu** nāma paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana ‘‘ārambho cetaso kāmānaṃ panūdanāya, nikkamo cetaso palighugghāṭanāya, parakkamo cetaso bandhanacchedanāyā’’ti vatvā ‘‘tīhi petehi adhimattavīriyameva kathita’’nti vuttaṃ.

Āraddhavīriyassāti paripuṇṇavīriyassa ceva paggahitavīriyassa ca. Tattha catudosāpagataṃ vīriyaṃ āraddhanti veditabbaṃ. Na ca atilīnaṃ hoti, na ca atipaggahitaṃ, na ca ajjhattaṃ saṃkhittaṃ, na ca bahiddhā vikkhittaṃ. Tadetaṃ duvidhaṃ hoti – kāyikaṃ, cetasikañca. Tattha ‘‘idha bhikkhu divasaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetī’’ti (vibha. 519) evaṃ rattidivasassa pañca koṭṭhāse kāyena ghaṭentassa vāyamantassa **kāyikavīriyaṃ** veditabbaṃ. ‘‘Na

tāvāhaṃ ito leṇā nikkhamissāmi, yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccatī''ti evaṃ okāsaparicchedena vā, ''na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmī''ti evaṃ nisajjādiparicchedena vā mānasaṃ bandhitvā ghaṭentassa vāyamantassa **cetasikavīriyaṃ** veditabbaṃ. Tadubhayampi idha vaṭṭati. Duvidhenāpi hi iminā vīriyena āraddhavīriyassa anuppannañceva thinamiddhaṃ nuppajjati, uppannañca thinamiddhaṃ pahīyati milakkhatissattherassa viya, gāmantapabbhāravāsimahāsīvattherassa viya, pītimallakattherassa viya, kuṭumbiyaputtatissattherassa viya ca. Etesu hi purimā tayo aññe ca evarūpā kāyikavīriyena āraddhavīriyā, kuṭumbiyaputtatissatthero aññe ca evarūpā cetasikavīriyena āraddhavīriyā, uccāvālukavāsī mahānāgatthero pana dvīhipi vīriyehi āraddhavīriyova. Thero kira ekaṃ sattāhaṃ caṅkamati, ekaṃ tiṭṭhati, ekaṃ nisīdati, ekaṃ nipajjati. Mahātherassa ekairiyāpathopi asappāyo nāma natthi, catutthe sattāhe vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahatte patiṭṭhāsi.

Apica cha dhammā **thinamiddhassa** pahānāya saṃvattanti – atibhojane nimittaggāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Āharahatthaka-bhuttavamitaka-tatravaṭṭaka-alaṃsāṭaka-kākamāsaka-brāhmaṇādayo viya bhojanaṃ bhuñjitvā rattiṭṭhānadivāṭṭhāne nisinnassa hi samaṇadhammaṃ karoto thinamiddhaṃ mahāhatthī viya ottharantaṃ āgacchati, catupañcaālopaokāsaṃ pana ṭhapetvā pānīyaṃ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taṃ na hotīti evaṃ atibhojane nimittaṃ gaṇhantassāpi thinamiddhaṃ pahīyati. Yasmiṃ iriyāpathe thinamiddhaṃ okkamati, tato aññaṃ parivattentassāpi, rattiṃ candālokadīpālokaukkāloke divā sūriyālokaṃ manasikarontassāpi, abbhokāse vasantassāpi, mahākassapattherasadise pahīnathinamiddhe kalyāṇamitte sevantassāpi thinamiddhaṃ pahīyati, ṭhānanisajjādīsu dhutaṅganissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ – ''cha dhammā thinamiddhassa pahānāya saṃvattantī''ti.

19. Navame **vūpasantacittassā**ti jhānena vā vipassanāya vā vūpasamitacittassa.

Apica cha dhammā **uddhaccakukkuccassa** pahānāya saṃvattanti – bahussutatā, paripucchakatā, vinaye pakataññutā, vuddhasevitā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Bāhusaccenāpi hi ekaṃ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi uddhaccakukkuccaṃ pahīyati, kappiyākappiyaparipucchābahulassāpi, vinayapaññattiyaṃ ciṇṇavasībhāvatāya pakataññunopi, vuḍḍhe mahallakatthere upasaṅkamantassāpi, upālittherasadise vinayadhare kalyāṇamitte sevantassāpi uddhaccakukkuccaṃ pahīyati, ṭhānanisajjādīsu kappiyākappiyanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ – ''cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṃvattantī''ti.

20. Dasame **yoniso, bhikkhave, manasikaroto**ti vuttanayeneva upāyato manasikarontassa.

Apica cha dhammā **vicikicchāya** pahānāya saṃvattanti – bahussutatā, paripucchakatā, vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Bahusaccenāpi hi ekaṃ vā…pe… pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi vicikicchā pahīyati, tīṇi ratanāni ārabbha paripucchābahulassāpi, vinaye ciṇṇavasībhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsaṅkhātaadhimokkhabahulassāpi, saddhādhimutte vakkalittherasadise kalyāṇamitte sevantassāpi vicikicchā pahīyati, ṭhānanisajjādīsu tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ – ''cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṃvattantī''ti. Imasmiṃ nīvaraṇappahānavagge vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Nīvaraṇappahānavaggavaṇṇanā.

3. Akammaniyavaggavaṇṇanā

21-22. Tatiyassa paṭhame **abhāvita**nti avaḍḍhitaṃ bhāvanāvasena appavattitaṃ. **Akammaniyaṃ hotī**ti kammakkhamaṃ kammayoggaṃ na hoti. Dutiye vuttavipariyāyena attho veditabbo. Ettha ca paṭhame **citta**nti vaṭṭavasena uppannacittaṃ, dutiye vivaṭṭavasena uppannacittaṃ. Tattha ca vaṭṭaṃ

vaṭṭapādaṃ, vivaṭṭaṃ vivaṭṭapādanti ayaṃ pabhedo veditabbo. **Vaṭṭaṃ** nāma tebhūmakavaṭṭaṃ, **vaṭṭapādaṃ** nāma vaṭṭapaṭilābhāya kammaṃ, **vivaṭṭaṃ** nāma nava lokuttaradhammā, **vivaṭṭapādaṃ** nāma vivaṭṭapaṭilābhāya kammaṃ. Iti imesu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

23-24. Tatiye vaṭṭavaseneva uppannacittaṃ veditabbaṃ. **Mahato anatthāya saṃvattatī**ti devamanussasampattiyo mārabrahmaissariyāni ca dadamānampi punappunaṃ jātijarābyādhimaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāse khandhadhātuāyatanapaṭiccasamuppādavaṭṭāni ca dadamānaṃ kevalaṃ dukkhakkhandhameva detīti mahato anatthāya saṃvattati nāmāti. Catutthe **citta**nti vivaṭṭavaseneva uppannacittaṃ.

25-26. Pañcamachaṭṭhesu **abhāvitaṃ apātubhūta**nti ayaṃ viseso. Tatrāmayadhippāyo – vaṭṭavasena uppannacittaṃ nāma uppannampi abhāvitaṃ apātubhūtameva hoti. Kasmā? Lokuttarapādakajjhānavipassanāmaggaphalanibbānesu pakkhandituṃ asamatthattā. Vivaṭṭavasena uppannaṃ pana bhāvitaṃ pātubhūtaṃ nāma hoti. Kasmā? Tesu dhammesu pakkhandituṃ samatthattā. Kurundakavāsī phussamittatthero panāha – ‘‘maggacittameva, āvuso, bhāvitaṃ pātubhūtaṃ nāma hotī’’ti.

27-28. Sattamaṭṭhamesu **abahulīkata**nti punappunaṃ akataṃ. Imānipi dve vaṭṭavivaṭṭavasena uppannacittāneva veditabbānīti.

29. Navame ‘‘jātipi dukkhā’’tiādinā nayena vuttaṃ dukkhaṃ adhivahati āharatīti **dukkhādhivahaṃ**. Dukkhādhivāhantipi pāṭho. Tassattho – lokuttarapādakajjhānādi ariyadhammābhimukhaṃ dukkhena adhivāhīyati pesīyatīti dukkhādhivāhaṃ. Idampi vaṭṭavasena uppannacittameva. Tañhi vuttappakārā devamanussādisampattiyo dadamānampi jātiādīnaṃ adhivahanato dukkhādhivahaṃ, ariyadhammādhigamāya duppesanato dukkhādhivāhañca nāma hotīti.

30. Dasame vivaṭṭavasena uppannacittameva cittaṃ. Tañhi mānusakasukhato dibbasukhaṃ, dibbasukhato jhānasukhaṃ, jhānasukhato vipassanāsukhaṃ, vipassanāsukhato maggasukhaṃ, maggasukhato phalasukhaṃ, phalasukhato nibbānasukhaṃ adhivahati āharatīti **sukhādhivahaṃ** nāma hoti, sukhādhivāhaṃ vā. Tañhi lokuttarapādakajjhānādiariyadhammābhimukhaṃ supesayaṃ vissaṭṭhaindavajirasadisaṃ hotīti sukhādhivāhantipi vuccati. Imasmimpi vagge vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

Akammaniyavaggavaṇṇanā.

4. Adantavaggavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **adanta**nti savisevanaṃ adantahatthiassādisadisaṃ. **Citta**nti vaṭṭavasena uppannacittameva.

32. Dutiye **danta**nti nibbisevanaṃ dantahatthiassādisadisaṃ. Imasmimpi suttadvaye vaṭṭavivaṭṭavasena uppannacittameva kathitaṃ. Yathā cettha, evaṃ ito paresupīti.

33. Tatiye **agutta**nti agopitaṃ satisaṃvararahitaṃ aguttahatthiassādisadisaṃ.

34. Catutthe **gutta**nti gopitaṃ avissaṭṭhasatisaṃvaraṃ guttahatthiassādisadisaṃ.

35-36. Pañcamachaṭṭhāni **arakkhitaṃ rakkhita**nti padavasena bujjhanakānaṃ ajjhāsayena vuttāni. Attho panettha purimasadisoyeva.

37-38. Sattamaṭṭhamesupi eseva nayo. Upamā panettha asaṃvutagharadvārādivasena veditabbā.

39-40. Navamadasamāni catūhipi padehi yojetvā vuttāni. Imasmimpi vagge vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

Adantavaggavaṇṇanā.

5. Paṇihitaacchavaggavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **seyyathāpī**ti opammatthe nipāto. Tatra bhagavā katthaci atthena upamaṃ parivāretvā dasseti vatthasutte (ma. ni. 1.70 ādayo) viya, pāricchattakopama- (a. ni. 7.69) aggikkhandhopamādisuttesu (a. ni. 7.72) viya ca, katthaci upamāya atthaṃ parivāretvā dasseti loṇambilasutte (a. ni. 3.101) viya, suvaṇṇakārasuttasūriyopamādisuttesu (a. ni. 7.66) viya ca. Imasmiṃ pana sālisūkopame upamāya atthaṃ parivāretvā dassento **seyyathāpi, bhikkhave**tiādimāha. Tattha **sālisūka**nti sāliphalassa sūkaṃ. **Yavasūkepi** eseva nayo. Vā-saddo vikappattho. **Micchāpaṇihita**nti micchāṭhapitaṃ. Yathā vijjhituṃ sakkoti, na evaṃ uddhaggaṃ katvā ṭhapitanti attho. **Bhecchatī**ti bhindissati, chaviṃ chindissatīti attho. **Micchāpaṇihitena cittenā**ti micchāṭhapitena cittena. Vaṭṭavasena uppannacittaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Avijja**nti aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtaṃ ghanabahalaṃ mahāavijjaṃ. **Vijjaṃ uppādessatī**ti ettha **vijja**nti arahattamaggañāṇaṃ. **Nibbāna**nti taṇhāvānato nikkhantabhāvena evaṃ vuttaṃ amataṃ. **Sacchikarissatī**ti paccakkhaṃ karissati.

42. Dutiye **sammāpaṇihita**nti yathā bhindituṃ sakkoti, evaṃ uddhaggaṃ katvā suṭṭhu ṭhapitaṃ. **Akkanta**nti ettha pādeneva akkantaṃ nāma hoti, hatthena uppīḷitaṃ. Ruḷhisaddavasena pana akkantanteva vuttaṃ. Ayañhettha ariyavohāro. Kasmā pana aññe sepaṇṇikaṇṭakamadanakaṇṭakādayo mahante aggahetvā sukhumaṃ dubbalaṃ sālisūkayavasūkameva gahitanti? Appamattakassāpi kusalakammassa vivaṭṭāya samatthabhāvadassanatthaṃ. Yathā hi sukhumaṃ dubbalaṃ sālisūkaṃ vā yavasūkaṃ vā hotu, mahantamahantā sepaṇṇikaṇṭakamadanakaṇṭakādayo vā, etesu yaṃkiñci micchā ṭhapitaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā bhindituṃ lohitaṃ vā uppādetuṃ na sakkoti, sammā ṭhapitaṃ pana sakkoti, evameva appamattakaṃ tiṇamuṭṭhi mattadānakusalaṃ vā hotu, mahantaṃ velāmadānādikusalaṃ vā, sace vaṭṭasampattiṃ patthetvā vaṭṭasannissitavasena micchā ṭhapitaṃ hoti, vaṭṭameva āharituṃ sakkoti, no vivaṭṭaṃ. ‘‘Idaṃ me dānaṃ āsavakkhayāvahaṃ hotū’’ti evaṃ pana vivaṭṭaṃ patthentena vivaṭṭavasena sammā ṭhapitaṃ arahattampi paccekabodhiñāṇampi sabbaññutañāṇampi dātuṃ sakkotiyeva. Vuttañhetaṃ –

> ‘‘Paṭisambhidā vimokkhā ca, yā ca sāvakapāramī;
> Paccekabodhi buddhabhūmi, sabbametena labbhatī’’ti. (khu. pā. 8.15);

Imasmiṃ suttadvaye ca vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

43. Tatiye **paduṭṭhacitta**nti dosena paduṭṭhacittaṃ. **Cetasā cetopariccā**ti attano cittena tassa cittaṃ paricchinditvā. **Yathābhataṃ nikkhitto**ti yathā āharitvā ṭhapito. **Evaṃ niraye**ti evaṃ niraye ṭhitoyevāti vattabbo. **Apāya**ntiādi sabbaṃ nirayavevacanameva. Nirayo hi ayasaṅkhātā sukhā apetoti **apāyo,** dukkhassa gati paṭisaraṇanti **duggati,** dukkaṭakārino ettha vivasā nipatantīti **vinipāto,** nirassādatthena **nirayo**.

44. Catutthe **pasanna**nti saddhāpasādena pasannaṃ. **Sugati**nti sukhassa gatiṃ. **Saggaṃ loka**nti rūpādisampattīhi suṭṭhu aggaṃ lokaṃ.

45. Pañcame **udakarahado**ti udakadaho. **Āvilo**ti avippasanno. **Luḷito**ti aparisaṇṭhito. **Kalalībhūto**ti kaddamībhūto. **Sippisambuka**ntiādīsu sippiyo ca sambukā ca **sippisambukaṃ**. Sakkharā

ca kaṭhalāni ca **sakkharakaṭhalaṃ**. Macchānaṃ gumbaṃ ghaṭāti **macchagumbaṃ. Carantampi tiṭṭhantampī**ti ettha sakkharakaṭhalaṃ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi nipajjamānāsupi ''etā gāviyo carantī''ti carantiyo upādāya itarāpi ''carantī''ti vuccanti, evaṃ tiṭṭhantameva sakkharakaṭhalaṃ upādāya itarampi dvayaṃ ''tiṭṭhanta''nti vuttaṃ, itaraṃ dvayaṃ carantaṃ upādāya sakkharakaṭhalampi ''caranta''nti vuttaṃ.

Āvilenāti pañcahi nīvaraṇehi pariyonaddhena. **Attatthaṃ vā**tiādīsu attano diṭṭhadhammiko lokiyalokuttaramissako attho attattho nāma. Attanova samparāye lokiyalokuttaramissako attho parattho nāma hoti. So hi parattha atthoti parattho. Tadubhayaṃ ubhayattho nāma. Apica attano diṭṭhadhammikasamparāyikopi lokiyalokuttaro attho attattho nāma, parassa tādisova attho parattho nāma, tadubhayampi ubhayattho nāma. **Uttariṃ vā manussadhammā**ti dasakusalakammapathasaṅkhātā manussadhammā uttariṃ. Ayañhi dasavidho dhammo vināpi aññaṃ samādāpakaṃ satthantarakappāvasāne jātasaṃvegehi manussehi sayameva samādinnattā manussadhammoti vuccati, tato uttariṃ pana jhānavipassanāmaggaphalāni veditabbāni. **Alamariyañāṇadassanavisesa**nti ariyānaṃ yuttaṃ, ariyabhāvaṃ vā kātuṃ samatthaṃ ñāṇadassanasaṅkhātaṃ visesaṃ. Ñāṇameva hi jānanaṭṭhena ñāṇaṃ, dassanaṭṭhena dassananti veditabbaṃ, dibbacakkhuñāṇavipassanāñāṇamaggañāṇaphalañāṇapaccavekkhaṇañāṇānametaṃ adhivacanaṃ.

46. Chaṭṭhe **accho**ti abahalo, pasannotipi vaṭṭati. **Vippasanno**ti suṭṭhu pasanno. **Anāvilo**ti na āvilo, parisuddhoti attho, pheṇapubbuḷasaṅkhasevālapaṇakavirahitoti vuttaṃ hoti. **Anāvilenā**ti pañcanīvaraṇavimuttena. Sesaṃ catutthe vuttanayameva. Imasmimpi suttadvaye vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

47. Sattame **rukkhajātāna**nti paccatte sāmivacanaṃ, rukkhajātānīti attho. Rukkhānametaṃ adhivacanaṃ. **Yadida**nti nipātamattaṃ. **Mudutāyā**ti mudubhāvena. Koci hi rukkho vaṇṇena aggo hoti, koci gandhena, koci rasena, koci thaddhatāya. Phandano pana mudutāya ceva kammaññatāya ca aggo seṭṭhoti dasseti. **Cittaṃ, bhikkhave, bhāvitaṃ bahulīkata**nti ettha samathavipassanāvasena bhāvitañceva punappunakatañca cittaṃ adhippetaṃ. Kurundakavāsi phussamittatthero panāha – ''ekantaṃ mudu ceva kammaniyañca cittaṃ nāma abhiññāpādakacatutthajjhānacittameva, āvuso''ti.

48. Aṭṭhame **evaṃ lahuparivatta**nti evaṃ lahuṃ uppajjitvā lahuṃ nirujjhanakaṃ. **Yāvañcā**ti adhimattapamāṇatthe nipāto, ativiya na sukarāti attho. **Ida**nti nipātamattaṃ. **Citta**nti ekacce tāva ācariyā ''bhavaṅgacitta''nti vadanti, taṃ pana paṭikkhipitvā ''idha cittanti yaṃkiñci antamaso cakkhuviññāṇampi adhippetamevā''ti vuttaṃ. Imasmiṃ panatthe milindarājā dhammakathikaṃ nāgasenattheraṃ pucchi, ''bhante nāgasena, ekasmiṃ accharākkhaṇe pavattitacittasaṅkhārā sace rūpino assu, kīva mahārāsi bhaveyyā''ti? ''Vāhasatānaṃ kho, mahārāja, vīhīnaṃ aḍḍhacūḷañca vāhā vīhisattambaṇāni dve ca tumbā ekaccharākkhaṇe pavattitassa cittassa saṅkhampi na upenti, kalampi na upenti, kalabhāgampi na upentī''ti (mi. pa. 4.1.2). Atha kasmā sammāsambuddhena ''upamāpi na sukarā''ti vuttaṃ? Yatheva hi upamaṃ paṭikkhipitvāpi kappadīghabhāvassa yojanikapabbatena yojanikasāsapapuṇṇanagarena, nirayadukkhassa sattisatāhatopamena, saggasukhassa ca cakkavattisampattiyā upamā katā, evamidhāpi kātabbāti? Tattha ''sakkā pana, bhante, upamā kātu''nti evaṃ pucchāvasena upamā katā, imasmiṃ sutte pucchāya abhāvena na katā. Idañhi suttaṃ dhammadesanāpariyosāne vuttaṃ. Iti imasmiṃ sutte cittarāsi nāma kathitoti.

49. Navame **pabhassara**nti paṇḍaraṃ parisuddhaṃ. **Citta**nti bhavaṅgacittaṃ. Kiṃ pana cittassa vaṇṇo nāma atthīti? Natthi. Nīlādīnañhi aññataravaṇṇaṃ vā hotu avaṇṇaṃ vā yaṃkiñci parisuddhatāya ''pabhassara''nti vuccati. Idampi nirupakkilesatāya parisuddhanti pabhassaraṃ. **Tañca kho**ti taṃ bhavaṅgacittaṃ. **Āgantukehī**ti asahajātehi pacchā javanakkhaṇe uppajjanakehi. **Upakkilesehī**ti rāgādīhi upakkiliṭṭhattā upakkiliṭṭhaṃ nāmāti vuccati. Kathaṃ? Yathā hi sīlavantā ācārasampannā mātāpitaro vā ācariyupajjhāyā vā dussīlānaṃ durācārānaṃ avattasampannānaṃ puttānañceva

antevāsikasaddhivihārikānañca vasena ‘‘attano putte vā antevāsikasaddhivihārike vā na tajjenti na sikkhāpenti na ovadanti nānusāsantī’’ti avaṇṇaṃ akittiṃ labhanti, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ. Ācārasampannā mātāpitaro viya ca ācariyupajjhāyā viya ca bhavaṅgacittaṃ daṭṭhabbaṃ, puttādīnaṃ vasena tesaṃ akittilābho viya javanakkhaṇe rajjanadussanamuyhanasabhāvānaṃ lobhasahagatādīnaṃ cittānaṃ vasena uppannehi āgantukehi upakkilesehi pakatiparisuddhampi bhavaṅgacittaṃ upakkiliṭṭhaṃ nāma hotīti.

50. Dasamepi bhavaṅgacittameva **cittaṃ. Vippamutta**nti javanakkhaṇe arajjamānaṃ adussamānaṃ amuyhamānaṃ tihetukañāṇasampayuttādikusalavasena uppajjamānaṃ āgantukehi upakkilesehi vippamuttaṃ nāma hoti. Idhāpi yathā sīlavantānaṃ ācārasampannānaṃ puttādīnaṃ vasena mātādayo ‘‘sobhanā eteyeva attano puttakādayo sikkhāpenti ovadanti anusāsantī’’ti vaṇṇakittilābhino honti, evaṃ javanakkhaṇe uppannakusalacittavasena idaṃ bhavaṅgacittaṃ āgantukehi upakkilesehi vippamuttanti vuccatīti.

Paṇihitaacchavaggavaṇṇanā.

6. Accharāsaṅghātavaggavaṇṇanā

51. Chaṭṭhassa paṭhame **taṃ assutavā puthujjano**ti taṃ bhavaṅgacittaṃ sutavirahito puthujjano. Tattha āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Yo hi idaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya atthavasena upaparikkhanto ‘‘idaṃ bhavaṅgacittaṃ nāma pakatiparisuddhampi javanakkhaṇe uppannehi lobhādīhi upakkilesehi upakkiliṭṭha’’nti neva āgamavasena na adhigamavasena jānāti, yassa ca khandhadhātuāyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayavirahitattā yathābhūtañāṇapaṭivedhasādhako neva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā na adhigamo atthi. So āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Svāyaṃ –

‘‘Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti’’.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhi kāraṇehi puthujjano. Yathāha –

‘‘Puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappantīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi pariḍayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhopannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā’’ti (mahāni. 51, 94).

Puthūnaṃ vā gaṇanapathamatītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjano, puthu vā ayaṃ visuṃyeva saṅkhaṃ gato, visaṃsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janoti puthujjano. Evametehi ‘‘assutavā puthujjano’’ti dvīhi padehi ye te –

‘‘Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano’’ti. –

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Yathābhūtaṃ nappajānātīti ‘‘idañca bhavaṅgacittaṃ evaṃ āgantukehi upakkilesehi upakkiliṭṭhaṃ nāma hoti, evaṃ vippamuttaṃ nāmā’’ti yathāsabhāvato na jānāti. **Tasmā**ti yasmā na

jānāti, tasmā. **Cittabhāvanā natthī**ti cittaṭṭhiti cittapariggaho natthi, natthibhāveneva ''natthī''ti vadāmīti dasseti.

52. Dutiye **sutavā**ti sutasampanno. Vitthārato panettha assutavāti padassa paṭipakkhavasena attho veditabbo. **Ariyasāvako**ti atthi ariyo na sāvako, seyyathāpi buddhā ceva paccekabuddhā ca; atthi sāvako na ariyo, seyyathāpi gihī anāgataphalo; atthi neva ariyo na sāvako seyyathāpi puthutitthiyā. Atthi ariyoceva sāvako ca, seyyathāpi samaṇā sakyaputtiyā āgataphalā viññātasāsanā. Idha pana gihī vā hotu pabbajito vā, yo koci sutavāti ettha vuttassa atthassa vasena sutasampanno, ayaṃ ariyasāvakoti veditabbo. **Yathābhūtaṃ pajānātī**ti ''evamidaṃ bhavaṅgacittaṃ āgantukehi upakkilesehi vippamuttaṃ hoti, evaṃ upakkiliṭṭha''nti yathāsabhāvato jānāti. **Cittabhāvanā atthī**ti cittaṭṭhiti cittapariggaho atthi, atthibhāveneva ''atthī''ti vadāmīti dasseti. Imasmiṃ sutte balavavipassanā kathitā. Keci taruṇavipassanāti vadanti.

53. Tatiyaṃ aṭṭhuppattiyaṃ kathitaṃ. Katarāyaṃ pana aṭṭhuppattiyaṃ? Aggikkhandhopamasuttantaaṭṭhuppattiyaṃ. Bhagavā kira ekasmiṃ samaye sāvatthiṃ upanissāya jetavanamahāvihāre paṭivasati. Buddhānañca yattha katthaci paṭivasantānaṃ pañcavidhaṃ kiccaṃ avijahitameva hoti. Pañca hi buddhakiccāni – purebhattakiccaṃ, pacchābhattakiccaṃ, purimayāmakiccaṃ, majjhimayāmakiccaṃ, pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṃ purebhattakiccaṃ – bhagavā hi pātova vuṭṭhāya upaṭṭhākānuggahatthaṃ sarīraphāsukatthañca mukhadhovanādisarīraparikammaṃ katvā yāva bhikkhācāravelā tāva vivittāsane vītināmetvā bhikkhācāravelāya nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya kadāci ekakova, kadāci bhikkhusaṅghaparivuto gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṃ – piṇḍāya pavisato lokanāthassa purato purato gantvā mudugatavātā pathaviṃ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṃ vūpasametvā upari vitānaṃ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni upasaṃharitvā magge okiranti, unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā unnamanti, pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni padumapupphāni vā pāde sampaṭicchanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde sarīrato chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasapiñjarāni viya citrapaṭaparikkhittāni viya ca pāsādakūṭāgārādīni alaṅkarontiyo ito cito ca dhāvanti, hatthiassavihaṅgādayo sakasakaṭṭhānesu ṭhitāyeva madhurenākārena saddaṃ karonti, tathā bherivīṇādīni tūriyāni manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti ''ajja bhagavā idha piṇḍāya paviṭṭho''ti. Te sunivatthā supārutā gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṃ paṭipajjitvā bhagavantaṃ gandhapupphādīhi sakkaccaṃ pūjetvā vanditvā ''amhākaṃ, bhante, dasa bhikkhū, amhākaṃ vīsati, paññāsaṃ…pe… sataṃ dethā''ti yācitvā bhagavatopi pattaṃ gahetvā āsanaṃ paññāpetvā sakkaccaṃ piṇḍapātena paṭimānenti. Bhagavā katabhattakicco tesaṃ upanissayacittasantānāni oloketvā tathā dhammaṃ deseti, yathā keci saraṇagamanesu patiṭṭhahanti, keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmianāgāmiphalānaṃ aññatarasmiṃ, keci pabbajitvā aggaphale arahatteti. Evaṃ mahājanaṃ anuggahetvā uṭṭhāyāsanā vihāraṃ gacchati. Tattha gantvā gandhamaṇḍalamāḷe paññattavarabuddhāsane nisīdati bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosānaṃ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko bhagavato nivedeti. Atha bhagavā gandhakuṭiṃ pavisati. Idaṃ tāva **purebhattakiccaṃ**.

Atha bhagavā evaṃ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapīṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅghaṃ ovadati – ''bhikkhave, appamādena sampādetha, dullabho buddhuppādo lokasmiṃ, dullabho manussattapaṭilābho, dullabhā khaṇasampatti, dullabhā pabbajjā, dullabhaṃ saddhammassavana''nti. Tattha keci bhagavantaṃ kammaṭṭhānaṃ pucchanti. Bhagavā tesaṃ cariyānurūpaṃ kammaṭṭhānaṃ deti. Tato sabbepi bhagavantaṃ vanditvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti. Keci araññaṃ, keci rukkhamūlaṃ, keci pabbatādīnaṃ aññataraṃ, keci cātumahārājikabhavanaṃ…pe… keci vasavattibhavananti. Tato bhagavā gandhakuṭiṃ pavisitvā sace ākaṅkhati, dakkhiṇena passena sato sampajāno muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappeti. Atha samassāsitakāyo uṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṃ voloketi. Tatiyabhāge yaṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā upanissāya viharati,

tattha mahājano purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ sunivattho supāruto gandhapupphādīni ādāya vihāre sannipatati. Tato bhagavā sampattaparisāya anurūpena pāṭihāriyena gantvā dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisajja dhammaṃ deseti kālayuttaṃ samayayuttaṃ, atha kālaṃ viditvā parisaṃ uyyojeti, manussā bhagavantaṃ vanditvā pakkamanti. Idaṃ **pacchābhattakiccaṃ**.

So evaṃ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti, buddhāsanā uṭṭhāya nhānakoṭṭhakaṃ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyāditaudakena gattāni utuṃ gaṇhāpeti. Upaṭṭhākopi buddhāsanaṃ ānetvā gandhakuṭipariveṇe paññapeti. Bhagavā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsaṅgaṃ ekaṃsaṃ katvā tattha āgantvā nisīdati ekakova muhuttaṃ paṭisallīno, atha bhikkhū tato tato āgamma bhagavato upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Tattha ekacce pañhaṃ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṃ, ekacce dhammassavanaṃ yācanti. Bhagavā tesaṃ adhippāyaṃ sampādento purimayāmaṃ vitināmeti. Idaṃ **purimayāmakiccaṃ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu bhagavantaṃ vanditvā pakkantesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṃ labhamānā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti yathābhisaṅkhataṃ antamaso caturakkharampi. Bhagavā tāsaṃ devatānaṃ pañhaṃ vissajjento majjhimayāmaṃ vītināmeti. Idaṃ **majjhimayāmakiccaṃ**.

Pacchimayāmaṃ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāpīḷitassa sarīrassa kilāsubhāvamocanatthaṃ ekaṃ koṭṭhāsaṃ caṅkamena vītināmeti, dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṃ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappeti. Tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṃ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanatthaṃ buddhacakkhunā lokaṃ voloketi. Idaṃ **pacchimayāmakiccaṃ**.

Tampi divasaṃ bhagavā imasmiṃyeva kicce ṭhito lokaṃ olokento idaṃ addasa – mayā kosalaraṭṭhe cārikaṃ carantena aggikkhandhena upametvā ekasmiṃ sutte desite saṭṭhi bhikkhū arahattaṃ pāpuṇissanti, saṭṭhimattānaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggacchissati, saṭṭhimattā gihibhāvaṃ gamissanti. Tattha ye arahattaṃ pāpuṇissanti, te yaṃkiñci dhammadesanaṃ sutvā pāpuṇissanteva. Itaresaṃ pana bhikkhūnaṃ saṅgahatthāya cārikaṃ caritukāmo hutvā, ‘‘ānanda, bhikkhūnaṃ ārocehī’’ti āha.

Thero anupariveṇaṃ gantvā, ‘‘āvuso, satthā mahājanassa saṅgahatthāya cārikaṃ caritukāmo, gantukāmā āgacchathā’’ti āha. Bhikkhū mahālābhaṃ labhitvā viya tuṭṭhamānasā ‘‘labhissāma vata mahājanassa dhammaṃ desentassa bhagavato suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ oloketuṃ madhurañca dhammakathaṃ sotu’’nti paruḷhakesā kese ohāretvā malaggahitapattā patte pacitvā kiliṭṭhacīvarā cīvarāni dhovitvā gamanasajjā ahesuṃ. Satthā aparicchinnena bhikkhusaṅghena parivuto kosalaraṭṭhaṃ cārikāya nikkhanto gāmanigamapaṭipāṭiyā ekadivasaṃ gāvutaaḍḍhayojanatigāvutayojanaparamaṃ cārikaṃ caranto ekasmiṃ padese mahantaṃ susirarukkhaṃ agginā sampajjalitaṃ disvā ‘‘imameva vatthuṃ katvā sattahi aṅgehi paṭimaṇḍetvā dhammadesanaṃ kathessāmī’’ti gamanaṃ pacchinditvā aññataraṃ rukkhamūlaṃ upasaṅkamitvā nisajjākāraṃ dassesi. Ānandatthero satthu adhippāyaṃ ñatvā ‘‘addhā kāraṇaṃ bhavissati, na akāraṇena tathāgatā gamanaṃ pacchinditvā nisīdantī’’ti catugguṇaṃ saṅghāṭiṃ paññāpesi. Satthā nisīditvā bhikkhū āmantetvā ‘‘passatha no tumhe, bhikkhave, amuṃ mahantaṃ aggikkhandha’’nti **aggikkhandhopamasuttantaṃ** (a. ni. 7.72) deseti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇe bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggañchi, saṭṭhimattā bhikkhū sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattiṃsu, saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ anupādāya āsavehi cittāni vimucciṃsu. Tañhi veyyākaraṇaṃ sutvā saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ nāmakāyo santatto, nāmakāye santatte karajakāyo santatto, karajakāye santatte nidhānagataṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggañchi. Saṭṭhimattā bhikkhū ‘‘dukkaraṃ vata buddhasāsane yāvajīvaṃ paripuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ caritu’’nti sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattā, saṭṭhimattā bhikkhū satthu

desanābhimukhaṃ ñāṇaṃ pesetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pattā.

Tattha yesaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggañchi, te pārājikaṃ āpajjiṃsu. Ye gihibhāvaṃ pattā, te khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni maddantā vicariṃsu. Ye arahattaṃ pattā, te parisuddhasīlāva ahesuṃ. Satthu dhammadesanā imesaṃ tiṇṇampi saphalāva jātāti. Arahattaṃ pattānaṃ tāva saphalā hotu, itaresaṃ kathaṃ saphalā jātāti? Tepi hi sace imaṃ dhammadesanaṃ na suṇeyyuṃ, pamattāva hutvā ṭhānaṃ jahituṃ na sakkuṇeyyuṃ. Tato nesaṃ taṃ pāpaṃ vaḍḍhamānaṃ apāyesuyeva saṃsīdāpeyya. Imaṃ pana desanaṃ sutvā jātasaṃvegā ṭhānaṃ jahitvā sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhitā dasa sīlāni pūretvā yoniso manasikāre yuttappayuttā keci sotāpannā keci sakadāgāmino keci anāgāmino ahesuṃ, keci devaloke nibbattiṃsu, evaṃ pārājikāpannānampi saphalā ahosi. Itare pana sace imaṃ dhammadesanaṃ na suṇeyyuṃ, gacchante gacchante kāle anupubbena saṅghādisesampi pārājikampi pāpuṇitvā apāyesuyeva uppajjitvā mahādukkhaṃ anubhaveyyuṃ. Imaṃ pana desanaṃ sutvā ''aho sallekhitaṃ buddhasāsanaṃ, na sakkā amhehi yāvajīvaṃ imaṃ paṭipattiṃ pūretuṃ, sikkhaṃ paccakkhāya upāsakadhammaṃ pūretvā dukkhā muccissāmā''ti gihibhāvaṃ upagamiṃsu. Te tīsu saraṇesu patiṭṭhāya pañca sīlāni rakkhitvā upāsakadhammaṃ pūretvā keci sotāpannā keci sakadāgāmino keci anāgāmino jātā, keci devaloke nibbattāti. Evaṃ tesampi saphalāva ahosi.

Imaṃ pana satthu dhammadesanaṃ sutvā devasaṅghā yehipi sutā, yehipi na sutā, sabbesaṃyeva ārocentā vicariṃsu. Bhikkhū sutvā sutvā ''dukkaraṃ, bho, buddhānaṃ sāsane yāvajīvaṃ paripuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ caritu''nti ekakkhaṇeneva dasapi bhikkhū vīsatipi saṭṭhipi satampi sahassampi bhikkhū gihī honti. Satthā yathāruciyā cārikaṃ caritvā puna jetavanameva āgantvā bhikkhū āmantesi – ''bhikkhave, tathāgato cārikaṃ caramāno ciraṃ ākiṇṇo vihāsi, icchāmahaṃ, bhikkhave, aḍḍhamāsaṃ paṭisallīyituṃ, nāmhi kenaci upasaṅkamitabbo aññatra ekena piṇḍapātanīhārakenā''ti. Aḍḍhamāsaṃ ekībhāvena vītināmetvā paṭisallānā vuṭṭhito ānandattherena saddhiṃ vihāracārikaṃ caramāno olokitolokitaṭṭhāne tanubhūtaṃ bhikkhusaṅghaṃ disvā jānantoyeva theraṃ pucchi – ''ānanda, aññasmiṃ kāle tathāgate cārikaṃ caritvā jetavanaṃ āgate sakalavihāro kāsāvapajjoto isivātappaṭivāto hoti, idāni pana tanubhūto bhikkhusaṅgho dissati, yebhuyyena ca uppaṇḍupaṇḍukajātā bhikkhū, kiṃ nu kho eta''nti? Etarahi bhagavā tumhākaṃ aggikkhandhopamadhammadesanaṃ kathitakālato paṭṭhāya bhikkhū saṃvegappattā hutvā ''mayaṃ etaṃ dhammaṃ sabbappakārena paripūretuṃ na sakkhissāma, asammāvattantānañca janassa saddhādeyyaṃ paribhuñjituṃ ayutta''nti gihibhāvaṃ saṅkamantīti.

Tasmiṃ khaṇe bhagavato dhammasaṃvego uppajji. Tato theraṃ āha – ''mayi paṭisallāne vītināmente na koci mama puttānaṃ ekaṃ assāsaṭṭhānaṃ kathesi. Sāgarassa hi otaraṇatitthāni viya bahūni imasmiṃ sāsane assāsakāraṇāni. Gacchānanda, gandhakuṭipariveṇe buddhāsanaṃ paññāpetvā bhikkhusaṅghaṃ sannipātehī''ti. Thero tathā akāsi. Satthā buddhāsanavaragato bhikkhū āmantetvā, ''bhikkhave, mettāya sabbapubbabhāgo nāma neva appanā, na upacāro, sattānaṃ hitapharaṇamattamevā''ti vatvā imissā aṭṭhuppattiyā imaṃ cūḷaccharāsaṅghātasuttaṃ desesi.

Tattha **accharāsaṅghātamatta**nti accharāpaharaṇamattaṃ, dve aṅguliyo paharitvā saddakaraṇamattanti attho. **Mettācitta**nti sabbasattānaṃ hitapharaṇacittaṃ. **Āsevatī**ti kathaṃ āsevati? Āvajjento āsevati, jānanto āsevati, passanto āsevati, paccavekkhanto āsevati, cittaṃ adhiṭṭhahanto āsevati, saddhāya adhimuccanto āsevati, vīriyaṃ paggaṇhanto āsevati, satiṃ upaṭṭhāpento āsevati, cittaṃ samādahanto āsevati, paññāya pajānanto āsevati, abhiññeyyaṃ abhijānanto āsevati, pariññeyyaṃ parijānanto āsevati, pahātabbaṃ pajahanto āsevati, bhāvetabbaṃ bhāvento āsevati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto āsevatīti (paṭi. ma. 2.2). Idha pana mettāpubbabhāgena hitapharaṇappavattanamatteneva āsevatīti veditabbo.

Arittajjhānoti atucchajjhāno apariccattajjhāno vā. **Viharatī**ti iriyati pavattati pāleti yapeti yāpeti carati viharati. Tena vuccati viharatīti. Iminā padena mettaṃ āsevantassa bhikkhuno iriyāpathavihāro kathito. **Satthusāsanakaro**ti satthu anusāsanikaro. **Ovādapatikaro**ti ovādakārako. Ettha ca sakiṃvacanaṃ ovādo, punappunavacanaṃ anusāsanī. Sammukhāvacanampi ovādo, pesetvā

parammukhāvacanaṃ, anusāsanī. Otiṇṇe vatthusmiṃ vacanaṃ ovādo, otiṇṇe vā anotiṇṇe vā vatthusmiṃ tantiṭhapanavasena vacanaṃ anusāsanī. Evaṃ viseso veditabbo. Paramatthato pana ovādoti vā anusāsanīti vā ese eke ekaṭṭhe same samabhāge tajjāte taññevāti. Ettha ca ''accharāsaṅghātamattampi ce, bhikkhave, bhikkhu mettācittaṃ āsevatī''ti idameva satthusāsanañceva ovādo ca, tassa karaṇato esa sāsanakaro ovādapatikaroti veditabbo.

Amoghanti atucchaṃ. **Raṭṭhapiṇḍa**nti ñātiparivaṭṭaṃ pahāya raṭṭhaṃ nissāya pabbajitena paresaṃ gehato paṭiladdhattā piṇḍapāto raṭṭhapiṇḍo nāma vuccati. **Paribhuñjatī**ti cattāro paribhogā theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti. Tattha dussīlassa paribhogo **theyyaparibhogo** nāma. Sīlavato apaccavekkhitaparibhogo **iṇaparibhogo** nāma. Sattannaṃ sekkhānaṃ paribhogo **dāyajjaparibhogā** nāma. Khīṇāsavassa paribhogo **sāmiparibhogo** nāma. Tattha imassa bhikkhuno ayaṃ raṭṭhapiṇḍaparibhogo dvīhi kāraṇehi amogho hoti. Accharāsaṅghātamattampi mettācittaṃ āsevanto bhikkhu raṭṭhapiṇḍassa sāmiko hutvā, aṇaṇo hutvā, dāyādo hutvā paribhuñjatītipissa amogho raṭṭhapiṇḍaparibhogo. Accharāsaṅghātamattampi mettaṃ āsevantassa bhikkhuno dinnadānaṃ mahaṭṭhiyaṃ hoti mahapphalaṃ mahānisaṃsaṃ mahājutikaṃ mahāvipphārantipissa amogho raṭṭhapiṇḍaparibhogo. **Ko pana vādo ye naṃ bahulīkarontī**ti ye pana imaṃ mettācittaṃ bahulaṃ āsevanti bhāventi punappunaṃ karonti, te amoghaṃ raṭṭhapiṇḍaṃ paribhuñjantīti ettha vattabbameva kiṃ? Evarūpā hi bhikkhū raṭṭhapiṇḍassa sāmino aṇaṇā dāyādā hutvā paribhuñjantīti.

54-55. Catutthe **bhāvetī**ti uppādeti vaḍḍheti. Pañcame **manasi karotī**ti manasmiṃ karoti. Sesaṃ imesu dvīsupi tatiye vuttanayeneva veditabbaṃ. Yo hi āsevati, ayameva bhāveti, ayaṃ manasi karoti. Yena cittena āsevati, teneva bhāveti, tena manasi karoti. Sammāsambuddho pana yāya dhammadhātuyā suppaṭividdhattā desanāvilāsappatto nāma hoti, tassā suppaṭividdhattā attano desanāvilāsaṃ dhammissariyataṃ paṭisambhidāpabhedakusalataṃ appaṭihatasabbaññutaññāṇañca nissāya ekakkhaṇe uppannaṃ ekacittameva tīhi koṭṭhāsehi vibhajitvā dassesīti.

56. Chaṭṭhe **ye kecī**ti aniyāmitavacanaṃ. **Akusalā**ti tesaṃ niyāmitavacanaṃ. Ettāvatā sabbākusalā asesato pariyādinnā honti. **Akusalabhāgiyā akusalapakkhikā**ti akusalānamevetaṃ nāmaṃ. Akusalāyeva hi ekacce akusalaṃ sahajātavasena, ekacce upanissayavasena bhajanti ceva, tesañca pakkhā bhavantīti ''akusalabhāgiyā akusalapakkhikā''ti vuccanti. **Sabbete manopubbaṅgamā**ti mano pubbaṃ paṭhamataraṃ gacchati etesanti manopubbaṅgamā. Ete hi kiñcāpi manena saddhiṃ ekuppādā ekavatthukā ekanirodhā ekārammaṇā ca honti. Yasmā pana tesaṃ mano uppādako kārako janako samuṭṭhāpako nibbattako, tasmā manopubbaṅgamā nāma honti.

Paṭhamaṃ uppajjatīti yathā nāma ''rājā nikkhanto''ti vutte ''rājāyeva nikkhanto, sesā rājasenā nikkhantā anikkhantā''ti pucchitabbakāraṇaṃ natthi, sabbā nikkhantāteva paññāyanti, evameva mano uppannoti vuttakālato paṭṭhāya avasesā sahajātasaṃsaṭṭhasampayuttā uppannā na uppannāti pucchitabbakāraṇaṃ natthi, sabbe te uppannā tveva paññāyanti. Etamatthavasaṃ paṭicca tehi saṃsaṭṭhasampayutto ekuppādekanirodhopi samāno mano tesaṃ dhammānaṃ paṭhamaṃ uppajjatīti vutto. **Anvadevā**ti anudeva, saheva ekatoyevāti attho. Byañjanacchāyaṃ pana gahetvā paṭhamaṃ cittaṃ uppajjati, pacchā cetasikāti na gahetabbaṃ. Attho hi paṭisaraṇaṃ, na byañjanaṃ. ''Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā''ti gāthāyapi eseva nayo.

57. Sattame **kusalā**ti catubhūmakāpi kusalā dhammā kathitā. Sesaṃ chaṭṭhe vuttanayeneva veditabbaṃ.

58. Aṭṭhame **yathayidaṃ, bhikkhave, pamādo**ti ettha, **bhikkhave**ti ālapanaṃ, yathā ayaṃ pamādoti attho. **Pamādo**ti pamajjanākāro. Vuttañhetaṃ –

''Tattha katamo pamādo? Kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā

kāmaguṇesu cittassa vossaggo vossaggānuppadānaṃ kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittachandatā nikkhittadhuratā anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ, ayaṃ vuccati pamādo''ti (vibha. 846).

Uppannā ca kusalā dhammā parihāyantīti idaṃ jhānavipassanānaṃ vasena vuttaṃ. Maggaphalānaṃ pana sakiṃ uppannānaṃ puna parihānaṃ nāma natthi.

59. Navame appamādo pamādassa paṭipakkhavasena vitthārato veditabbo.

60. Dasame **kosajja**nti kusītabhāvo. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Accharāsaṅghātavaggavaṇṇanā.

7. Vīriyārambhādivaggavaṇṇanā

61. Sattamassa paṭhame **vīriyārambho**ti catukiccassa sammappadhānavīriyassa ārambho, āraddhapaggahitaparipuṇṇavīriyatāti attho.

62. Dutiye **mahicchatā**ti mahālobho. Yaṃ sandhāya vuttaṃ –

''Tattha katamā mahicchatā? Itarītaracīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi pañcahi vā kāmaguṇehi asantuṭṭhassa bhiyyokamyatā, yā evarūpā icchā icchāgatā mahicchatā rāgo sārāgo cittassa sārāgo. Ayaṃ vuccati mahicchatā''ti (vibha. 850).

63. Tatiye **appicchatā**ti alobho. **Appicchassā**ti anicchassa. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Na hi appamattikāya icchāya atthibhāvena so appicchoti vutto, icchāya pana abhāvena punappunaṃ āsevitassa alobhasseva bhāvena appicchoti vutto.

Apicettha atricchatā, pāpicchatā, mahicchatā appicchatāti ayaṃ bhedo veditabbo. Tattha sakalābhe atittassa paralābhe patthanā **atricchatā** nāma, yāya samannāgatassa ekabhājane pakkapūvepi attano patte patite na supakko viya khuddako ca viya khāyati, sveva pana parassa patte pakkhitto supakko viya mahanto viya ca khāyati. Asantaguṇasambhāvanatā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā **pāpicchatā** nāma, sā ''idhekacco assaddho samāno saddhoti maṃ jano jānātū''tiādinā nayena abhidhamme āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo kohaññe patiṭṭhāti. Santaguṇasambhāvanatā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā **mahicchatā** nāma, sāpi ''idhekacco saddho samāno saddhoti maṃ jano jānātūti icchati, sīlavā samāno sīlavāti maṃ jano jānātū''ti iminā nayena āgatāyeva. Tāya samannāgato puggalo dussantappayo hoti, vijātamātāpissa cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Tenetaṃ vuccati –

''Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
Sakaṭena paccaye dentu, tayopete atappayā''ti.

Santaguṇanigūhanatā pana paṭiggahaṇe ca mattaññutā **appicchatā** nāma, tāya samannāgato puggalo attani vijjamānampi guṇaṃ paṭicchādetukāmatāya saddho samāno ''saddhoti maṃ jano jānātū''ti na icchati. Sīlavā, pavivitto, bahussuto, āraddhavīriyo, samādhisampanno, paññavā, khīṇāsavo samāno ''khīṇāsavoti maṃ jano jānātū''ti na icchati seyyathāpi **majjhantikatthero**.

Thero kira mahākhīṇāsavo ahosi, pattacīvaraṃ panassa pādamattameva agghati. So asokassa dhammarañño vihāramahadivase saṅghatthero ahosi. Athassa atilūkhabhāvaṃ disvā manussā, ''bhante,

thokaṃ bahi hothā''ti āhaṃsu. Thero ''mādise khīṇāsave rañño saṅgahaṃ akaronte añño ko karissatī''ti pathaviyaṃ nimujjitvā saṅghattherassa ukkhittapiṇḍaṃ gaṇhantoyeva ummujji. Evaṃ khīṇāsavo samāno ''khīṇāsavoti maṃ jano jānātū''ti na icchati. Evaṃ appiccho ca pana bhikkhu anuppannaṃ lābhaṃ uppādeti, uppannaṃ thāvaraṃ karoti, dāyakānaṃ cittaṃ ārādheti. Yathā yathā hi so attano appicchatāya appaṃ gaṇhāti, tathā tathā tassa vatte pasannā manussā bahū denti.

Aparopi catubbidho appiccho – paccayaappiccho, dhutaṅgaappiccho, pariyattiappiccho, adhigamaappicchoti. Tattha catūsu paccayesu appiccho **paccayaappiccho** nāma. So dāyakassa vasaṃ jānāti, deyyadhammassa vasaṃ jānāti, attano thāmaṃ jānāti. Yadi hi deyyadhammo bahu hoti, dāyako appamattakaṃ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṃ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, attano thāmaṃ ñatvā pamāṇeneva gaṇhāti.

Dhutaṅgasamādānassa attani atthibhāvaṃ najānāpetukāmo **dhutaṅgaappiccho** nāma. Tassa vibhāvanatthaṃ imāni vatthūni – **sosānikamahākumāratthero** kira saṭṭhi vassāni susāne vasi, añño ekabhikkhupi na aññāsi. Tenevāha –

''Susāne saṭṭhi vassāni, abbokiṇṇaṃ vasāmahaṃ;
Dutiyo maṃ na jāneyya, aho sosānikuttamo''ti.

Cetiyapabbate dve **bhātikattherā** vasiṃsu. Kaniṭṭho upaṭṭhākena pesitaṃ ucchukhaṇḍikaṃ gahetvā jeṭṭhassa santikaṃ agamāsi ''paribhogaṃ, bhante, karothā''ti. Therassa ca bhattakiccaṃ katvā mukhavikkhālanakālo ahosi. So ''alaṃ, āvuso''ti āha. Kacci, bhante, ekāsanikatthāti? Āharāvuso, ucchukhaṇḍikanti paññāsa vassāni ekāsaniko samānopi dhutaṅgaṃ nigūhamāno paribhogaṃ katvā mukhaṃ vikkhāletvā puna dhutaṅgaṃ adhiṭṭhāya gato.

Yo pana **sāketatissatthero** viya bahussutabhāvaṃ jānāpetuṃ na icchati, ayaṃ **pariyattiappiccho** nāma. Thero kira ''khaṇo natthīti uddesaparipucchāsu okāsaṃ akaronto kadā maraṇakkhaṇaṃ, bhante, labhissathā''ti codito gaṇaṃ vissajjetvā kaṇikāravālikasamuddavihāraṃ gato. Tattha antovassaṃ theranavamajjhimānaṃ upakāro hutvā mahāpavāraṇāya uposathadivase dhammakathāya janapadaṃ khobhetvā gato.

Yo pana sotāpannādīsu aññataro hutvā sotāpannādibhāvaṃ jānāpetuṃ na icchati, ayaṃ **adhigamappiccho** nāma tayo kulaputtā (ma. ni. 1.325) viya ghaṭīkārakumbhakāro (ma. ni. 2.282 ādayo) viya ca. Imasmiṃ panatthe laddhāsevanena balavaalobhena samannāgato sekkhopi puthujjanopi appicchoti veditabbo.

64. Catutthe **asantuṭṭhitā**ti asantuṭṭhe puggale sevantassa bhajantassa payirupāsantassa uppanno asantosasaṅkhāto lobho.

65. Pañcame **santuṭṭhitā**ti santuṭṭhe puggale sevantassa bhajantassa payirupāsantassa uppanno alobhasaṅkhāto santoso. **Santuṭṭhassā**ti itarītarapaccayasantosena samannāgatassa. So panesa santoso dvādasavidho hoti. Seyyathidaṃ – cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti tividho. Evaṃ piṇḍapātādīsu.

Tassāyaṃ pabhedasaṃvaṇṇanā – idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā. So teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhibhūto vā, garuṃ cīvaraṃ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti. So paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā ''idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ,

idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhānaṃ hotū''ti datvā tesaṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati. So taṃ cīvaraṃ viya theracirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā tesaṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ na domanassaṃ uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane **yathābalasantoso**.

Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati. So tāni cīvarādīni viya theracirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane **yathāsāruppasantoso**. Yopi ''uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtassa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī''ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanaṃ pattampi na sampaṭicchati, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa senāsane **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso**. Yo pana telena atthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso**.

Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjaṃ labhati. So taṃ cīvaraṃ viya theracirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā tesaṃ ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttaharītakaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ – ''gaṇhatha, bhante, yadicchaka''nti vuccamāno ''sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttaharītakaṃ nāma buddhādīhi vaṇṇita''nti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttaharītakena bhesajjaṃ karontopi paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye **yathāsāruppasantoso**. Imesaṃ pana paccekapaccayesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ santosānaṃ yathāsāruppasantosova aggo.

66-67. Chaṭṭhasattamesu ayonisomanasikārayonisomanasikārā heṭṭhā vuttalakkhaṇāva. Sesamettha uttānatthamevāti.

68. Aṭṭhame **asampajañña**nti asampajānabhāvo, mohassetaṃ adhivacanaṃ. **Asampajānassā**ti ajānantassa sammuḷhassa.

69. Navame **sampajañña**nti sampajānabhāvo, paññāyetaṃ nāmaṃ. **Sampajānassā**ti sampajānantassa.

70. Dasame **pāpamittatā**ti yassa pāpā lāmakā mittā, so pāpamitto. Pāpamittassa bhāvo pāpamittatā, tenākārena pavattānaṃ catunnaṃ khandhānamevetaṃ nāmaṃ. Vuttampi cetaṃ –

''Tattha katamā pāpamittatā? Ye te puggalā assaddhā dussīlā appassutā maccharino

duppaññā. Yā tesaṃ sevanā nisevanā saṃsevanā bhajanā sambhajanā bhatti sambhatti sampavaṅkatā. Ayaṃ vuccati pāpamittatā''ti (vibha. 901).

Vīriyārambhādivaggavaṇṇanā.

8. Kalyāṇamittatādivaggavaṇṇanā

71. Aṭṭhamassa paṭhame **kalyāṇamittatā**ti kalyāṇā mittā assāti kalyāṇamitto, tassa bhāvo kalyāṇamittatā. Sesaṃ vuttapaṭipakkhanayena veditabbaṃ.

72-73. Dutiye **anuyogo**ti yogo payogo. **Ananuyogo**ti ayogo appayogo. **Anuyogā**ti anuyogena. **Ananuyogā**ti ananuyogena. **Kusalānaṃ dhammāna**nti catubhūmakakusaladhammānaṃ. Tatiyaṃ uttānatthameva.

74. Catutthe **bojjhaṅgā**ti bujjhanakasattassa aṅgabhūtā satta dhammā. Yāya vā dhammasāmaggiyā so bujjhati, sammohaniddāto vā vuṭṭhāti, catusaccadhammaṃ vā sacchikaroti. Tassā bodhiyā aṅgabhūtātipi bojjhaṅgā. ''Bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā, bodhāya saṃvattantīti bojjhaṅgā''ti (paṭi. ma. 2.17). Evaṃ panetaṃ padaṃ vibhattameva.

75. Pañcame **bhāvanāpāripūriṃ gacchantī**ti iminā padena bojjhaṅgānaṃ yāthāvasarasabhūmi nāma kathitā. Sā panesā catubbidhā hoti – vipassanā, vipassanāpādakajjhānaṃ, maggo, phalanti. Tattha vipassanāya uppajjanakāle bojjhaṅgā kāmāvacarā honti, vipassanāpādakajjhānamhi uppajjanakāle rūpāvacaraarūpāvacarā, maggaphalesu uppajjanakāle lokuttarā. Iti imasmiṃ sutte bojjhaṅgā catubhūmakā kathitā.

76. Chaṭṭhassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Aṭṭhuppattiyaṃ hetaṃ nikkhittaṃ, sambahulā kira bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā. Tesaṃ antare bandhulamallasenāpatiṃ ārabbha ayaṃ kathā udapādi, ''āvuso, asukaṃ nāma kulaṃ pubbe bahuñātikaṃ ahosi bahupakkhaṃ, idāni appañātikaṃ appapakkhaṃ jāta''nti. Atha bhagavā tesaṃ cittācāraṃ ñatvā ''mayi gate mahatī desanā bhavissatī''ti ñatvā gandhakuṭito nikkhamma dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisīditvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti āha. Bhagavā aññā gāmanigamādikathā natthi, asukaṃ nāma kulaṃ pubbe bahuñātikaṃ ahosi bahupakkhaṃ, idāni appañātikaṃ appapakkhaṃ jātanti vadantā nisinnamhāti. Satthā imissā aṭṭhuppattiyā **appamattikā esā, bhikkhave, parihānī**ti idaṃ suttaṃ ārabhi.

Tattha **appamattikā**ti parittā parittappamāṇā. Etāya hi parihāniyā saggato vā maggato vā parihāni nāma natthi, diṭṭhadhammikaparihānimattameva etanti āha. **Etaṃ patikiṭṭha**nti etaṃ pacchimaṃ etaṃ lāmakaṃ. **Yadidaṃ paññāparihānī**ti yā esā mama sāsane kammassakatapaññāya jhānapaññāya vipassanāpaññāya maggapaññāya phalapaññāya ca parihāni, esā pacchimā, esā lāmakā, esā chaḍḍanīyāti attho.

77. Sattamampi aṭṭhuppattiyameva kathitaṃ. Dhammasabhāyaṃ kira nisinnesu bhikkhūsu ekacce evaṃ āhaṃsu – ''asukaṃ nāma kulaṃ pubbe appañātikaṃ appapakkhaṃ ahosi, idāni taṃ bahuñātikaṃ bahupakkhaṃ jāta''nti. Kaṃ sandhāya evamāhaṃsūti? Visākhaṃ upāsikaṃ vesālike ca licchavī. Satthā tesaṃ cittācāraṃ ñatvā purimanayeneva āgantvā dhammāsane nisinno ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchi. Te yathābhūtaṃ kathayiṃsu. Satthā imissā aṭṭhuppattiyā imaṃ suttaṃ ārabhi. Tattha **appamattikā**ti taṃ sampattiṃ nissāya saggaṃ vā maggaṃ vā sampattānaṃ abhāvato parittā. **Yadidaṃ paññāvuddhī**ti kammassakatapaññādīnaṃ vuddhi. **Tasmā**ti yasmā ñātīnaṃ vuddhi nāma diṭṭhadhammikamattā appā parittā, sā saggaṃ vā maggaṃ vā pāpetuṃ asamatthā, tasmā. **Paññāvuddhiyā**ti kammassakatādipaññāya vuddhiyā.

78. Aṭṭhamampi aṭṭhuppattiyameva kathitaṃ. Sambahulā kira bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā mahādhanaseṭṭhiputtaṃ ārabbha ‘‘asukaṃ nāma kulaṃ pubbe mahābhogaṃ mahāhiraññasuvaṇṇaṃ ahosi, taṃ idāni appabhogaṃ jāta’’nti kathayiṃsu. Satthā purimanayeneva āgantvā tesaṃ vacanaṃ sutvā imaṃ suttaṃ ārabhi.

79. Navamampi aṭṭhuppattiyameva vuttaṃ. Dhammasabhāyaṃ kira sannisinnā bhikkhū kākavaliyaseṭṭhiñca puṇṇaseṭṭhiñca ārabbha ‘‘asukaṃ nāma kulaṃ pubbe appabhogaṃ ahosi, taṃ idāni mahābhogaṃ jāta’’nti kathayiṃsu. Satthā purimanayeneva āgantvā tesaṃ vacanaṃ sutvā imaṃ suttaṃ ārabhi. Sesaṃ imesu dvīsupi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

80. Dasamampi aṭṭhuppattiyaṃ vuttaṃ. Dhammasabhāyaṃ kira bhikkhū kosalamahārājānaṃ ārabbha ‘‘asukaṃ nāma kulaṃ pubbe mahāyasaṃ mahāparivāraṃ ahosi, idāni appayasaṃ appaparivāraṃ jāta’’nti kathayiṃsu. Bhagavā purimanayeneva āgantvā tesaṃ vacanaṃ sutvā imaṃ dhammadesanaṃ ārabhi. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbanti.

Kalyāṇamittatādivaggavaṇṇanā.

9. Pamādādivaggavaṇṇanā

81. Navamassāpi paṭhamaṃ aṭṭhuppattiyameva kathitaṃ. Sambahulā kira bhikkhū dhammasabhāyaṃ nisinnā kumbhaghosakaṃ ārabbha ‘‘asukaṃ nāma kulaṃ pubbe appayasaṃ appaparivāraṃ ahosi, idāni mahāyasaṃ mahāparivāraṃ jāta’’nti kathayiṃsu. Satthā purimanayeneva āgantvā tesaṃ vacanaṃ sutvā imaṃ suttaṃ ārabhi. Tassattho heṭṭhā vuttanayeneva veditabbo.

82. Dutiyādīsu **mahato anatthāyā**ti mahantassa anatthassa atthāya. Sesamettha uttānamevāti.

Pamādādivaggavaṇṇanā.

10. Dutiyapamādādivaggavaṇṇanā

98. Dasame **ajjhattika**nti niyakajjhattavasena ajjhattikaṃ. **Aṅga**nti kāraṇaṃ. **Iti karitvā**ti evaṃ katvā. Idaṃ vuttaṃ hoti – bhikkhave, ajjhattaṃ paccattaṃ attano santāne samuṭṭhitaṃ kāraṇanti katvā na aññaṃ ekaṃ kāraṇampi samanupassāmīti.

110-114. **Bāhira**nti ajjhattasantānato bahi bhavaṃ. **Saddhammassā**ti suddhammassa, sāsanassāti attho. **Sammosāyā**ti vināsāya. **Antaradhānāyā**ti apaññāṇatthāya.

115. **Ṭhitiyā**ti ciraṭṭhitatthaṃ. **Asammosāya anantaradhānāyā**ti vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbaṃ. Sesamettha catukkoṭike vuttanayameva.

130. Ito paresu **adhammaṃ dhammoti dīpentī**tiādīsu suttantapariyāyena tāva dasa kusalakammapathā dhammo, dasa akusalakammapathā adhammo. Tathā cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā dhammo nāma; tayo satipaṭṭhānā tayo sammappadhānā tayo iddhipādā cha indriyāni cha balāni aṭṭha bojjhaṅgā navaṅgiko maggoti ca cattāro upādānā pañca nīvaraṇāni satta anusayā aṭṭha micchattāni ca ayaṃ adhammo.

Tattha yaṃkiñci ekaṃ adhammakoṭṭhāsaṃ gahetvā ‘‘imaṃ adhammaṃ dhammoti karissāma, evaṃ amhākaṃ ācariyakulaṃ niyyānikaṃ bhavissati, mayaṃ ca loke pākaṭā bhavissāmā’’ti taṃ adhammaṃ

‘‘dhammo aya’’nti kathayantā **adhammaṃ dhammo**ti dīpenti nāma. Tatheva dhammakoṭṭhāsesu ekaṃ gahetvā ‘‘ayaṃ adhammo’’ti kathentā **dhammaṃ adhammo**ti dīpenti nāma. Vinayapariyāyena pana bhūtena vatthunā codetvā sāretvā yathāpaṭiññāya kattabbaṃ kammaṃ dhammo nāma, abhūtena vatthunā acodetvā asāretvā apaṭiññāya kattabbaṃ kammaṃ adhammo nāma.

Suttantapariyāyena rāgavinayo dosavinayo mohavinayo saṃvaro pahānaṃ paṭisaṅkhāti ayaṃ **vinayo** nāma, rāgādīnaṃ avinayo asaṃvaro appahānaṃ apaṭisaṅkhāti ayaṃ **avinayo** nāma. Vinayapariyāyena vatthusampatti, ñattisampatti, anussāvanasampatti, sīmāsampatti, parisasampattīti ayaṃ vinayo nāma. Vatthuvipatti, ñattivipatti, anussāvanavipatti, sīmāvipatti parisavipattīti ayaṃ avinayo nāma.

Suttantapariyāyena cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā…pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti idaṃ **bhāsitaṃ lapitaṃ tathāgatena;** tayo satipaṭṭhānā tayo sammappadhānā tayo iddhipādā cha indriyāni cha balāni aṭṭha bojjhaṅgā navaṅgiko maggoti idaṃ **abhāsitaṃ alapitaṃ tathāgatena**. Vinayapariyāyena cattāro pārājikā terasa saṅghādisesā dve aniyatā tiṃsa nissaggiyā pācittiyāti idaṃ bhāsitaṃ lapitaṃ tathāgatena; tayo pārājikā cuddasa saṅghādisesā tayo aniyatā ekatiṃsa nissaggiyā pācittiyāti idaṃ abhāsitaṃ alapitaṃ tathāgatena.

Suttantapariyāyena devasikaṃ phalasamāpattisamāpajjanaṃ mahākaruṇāsamāpattisamāpajjanaṃ buddhacakkhunā lokavolokanaṃ aṭṭhuppattivasena suttantadesanā jātakakathāti idaṃ **āciṇṇaṃ,** na devasikaṃ phalasamāpattisamāpajjanaṃ…pe… na jātakakathāti idaṃ **anāciṇṇaṃ**. Vinayapariyāyena nimantitassa vassāvāsaṃ vasitvā apaloketvā cārikāpakkamanaṃ pavāretvā cārikāpakkamanaṃ, āgantukehi saddhiṃ paṭhamaṃ paṭisanthārakaraṇanti idaṃ āciṇṇaṃ, tasseva āciṇṇassa akaraṇaṃ anāciṇṇaṃ nāma.

Suttantapariyāyena cattāro satipaṭṭhānā…pe… aṭṭhaṅgiko maggoti idaṃ **paññattaṃ** nāma; tayo satipaṭṭhānā…pe… navaṅgiko maggoti idaṃ **apaññattaṃ** nāma. Vinayapariyāyena cattāro pārājikā…pe… tiṃsanissaggiyā pācittiyāti idaṃ paññattaṃ nāma; tayo pārājikā…pe… ekatiṃsa nissaggiyā pācittiyāti idaṃ apaññattaṃ nāma.

Yaṃ panetaṃ sabbasuttānaṃ pariyosāne **tecimaṃ saddhammaṃ antaradhāpentī**ti vuttaṃ, tattha **pañca antaradhānāni** nāma adhigamaantaradhānaṃ, paṭipattiantaradhānaṃ, pariyattiantaradhānaṃ, liṅgaantaradhānaṃ, dhātuantaradhānanti. Tattha **adhigamo**ti cattāro maggā, cattāri phalāni, catasso paṭisambhidā, tisso vijjā, cha abhiññāti. So parihāyamāno paṭisambhidāto paṭṭhāya parihāyati. Buddhānaṃ hi parinibbānato vassasahassameva paṭisambhidā nibbattetuṃ sakkonti, tato paraṃ cha abhiññā, tato tāpi nibbattetuṃ asakkontā tisso vijjā nibbattenti. Gacchante gacchante kāle tāpi nibbattetuṃ asakkontā sukkhavipassakā honti. Eteneva upāyena anāgāmino sakadāgāmino sotāpannāti. Tesu dharantesu adhigamo anantarahito nāma na hoti. Pacchimakassa pana sotāpannassa jīvitakkhayena adhigamo antarahito nāma hoti. Idaṃ **adhigamaantaradhānaṃ** nāma.

Paṭipattiantaradhānaṃ nāma jhānavipassanāmaggaphalāni nibbattetuṃ asakkontā catupārisuddhisīlamattaṃ rakkhanti. Gacchante gacchante kāle ‘‘sīlaṃ paripuṇṇaṃ katvā rakkhāma, padhānañca anuyuñjāma, na ca maggaṃ vā phalaṃ vā sacchikātuṃ sakkoma, natthi idāni ariyadhammapaṭivedho’’ti vosānaṃ āpajjitvā kosajjabahulā aññamaññaṃ na codenti na sārenti akukkuccakā honti, tato paṭṭhāya khuddānukhuddakāni maddanti. Gacchante gacchante kāle pācittiyathullaccayāni āpajjanti, tato garukāpattiṃ. Pārājikamattameva tiṭṭhati. Cattāri pārājikāni rakkhantānaṃ bhikkhūnaṃ satepi sahassepi dharamāne paṭipatti anantarahitā nāma na hoti. Pacchimakassa pana bhikkhuno sīlabhedena vā jīvitakkhayena vā antarahitā hotīti idaṃ **paṭipattiantaradhānaṃ** nāma.

Pariyattīti tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ sāṭṭhakathā pāḷi. Yāva sā tiṭṭhati, tāva pariyatti paripuṇṇā

nāma hoti. Gacchante gacchante kāle rājayuvarājāno adhammikā honti, tesu adhammikesu rājāmaccādayo adhammikā honti, tato raṭṭhajanapadavāsinoti. Etesaṃ adhammikatāya devo na sammā vassati, tato sassāni na sampajjanti. Tesu asampajjantesu paccayadāyakā bhikkhusaṅghassa paccaye dātuṃ na sakkonti, bhikkhū paccayehi kilamantā antevāsike saṅgahetuṃ na sakkonti. Gacchante gacchante kāle pariyatti parihāyati, atthavasena dhāretuṃ na sakkonti, pāḷivaseneva dhārenti. Tato gacchante gacchante kāle pāḷimpi sakalaṃ dhāretuṃ na sakkonti, paṭhamaṃ abhidhammapiṭakaṃ parihāyati. Parihāyamānaṃ matthakato paṭṭhāya parihāyati. Paṭhamameva hi paṭṭhānamahāpakaraṇaṃ parihāyati, tasmiṃ parihīne yamakaṃ, kathāvatthu, puggalapaññatti, dhātukathā, vibhaṅgo, dhammasaṅgahoti.

Evaṃ abhidhammapiṭake parihīne matthakato paṭṭhāya suttantapiṭakaṃ parihāyati. Paṭhamañhi aṅguttaranikāyo parihāyati, tasmimpi paṭhamaṃ ekādasakanipāto, tato dasakanipāto…pe… tato ekakanipātoti. Evaṃ aṅguttare parihīne matthakato paṭṭhāya saṃyuttanikāyo parihāyati. Paṭhamaṃ hi mahāvaggo parihāyati, tato saḷāyatanavaggo, khandhavaggo, nidānavaggo, sagāthāvaggoti. Evaṃ saṃyuttanikāye parihīne matthakato paṭṭhāya majjhimanikāyo parihāyati. Paṭhamaṃ hi uparipaṇṇāsako parihāyati, tato majjhimapaṇṇāsako, tato mūlapaṇṇāsakoti. Evaṃ majjhimanikāye parihīne matthakato paṭṭhāya dīghanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi pāthikavaggo parihāyati, tato mahāvaggo, tato sīlakkhandhavaggoti. Evaṃ dīghanikāye parihīne suttantapiṭakaṃ parihīnaṃ nāma hoti. Vinayapiṭakena saddhiṃ jātakameva dhārenti. Vinayapiṭakaṃ lajjinova dhārenti, lābhakāmā pana ‘‘suttante kathitepi sallakkhentā natthī’’ti jātakameva dhārenti. Gacchante gacchante kāle jātakampi dhāretuṃ na sakkonti. Atha tesaṃ paṭhamaṃ vessantarajātakaṃ parihāyati, tato paṭilomakkamena puṇṇakajātakaṃ, mahānāradajātakanti pariyosāne apaṇṇakajātakaṃ parihāyati. Evaṃ jātake parihīne vinayapiṭakameva dhārenti.

Gacchante gacchante kāle vinayapiṭakampi matthakato paṭṭhāya parihāyati. Paṭhamañhi parivāro parihāyati, tato khandhako, bhikkhunīvibhaṅgo, mahāvibhaṅgoti anukkamena uposathakkhandhakamattameva dhārenti. Tadāpi pariyatti antarahitā na hoti. Yāva pana manussesu cātuppadikagāthāpi pavattati, tāva pariyatti anantarahitāva hoti. Yadā saddho pasanno rājā hatthikkhandhe suvaṇṇacaṅkoṭakamhi sahassatthavikaṃ ṭhapāpetvā ‘‘buddhehi kathitaṃ cātuppadikagāthaṃ jānanto imaṃ sahassaṃ gaṇhatū’’ti nagare bheriṃ carāpetvā gaṇhanakaṃ alabhitvā ‘‘ekavāraṃ carāpite nāma suṇantāpi honti assuṇantāpī’’ti yāvatatiyaṃ carāpetvā gaṇhanakaṃ alabhitvā rājapurisā taṃ sahassatthavikaṃ puna rājakulaṃ pavesenti, tadā pariyatti antarahitā nāma hoti. Idaṃ **pariyattiantaradhānaṃ** nāma.

Gacchante gacchante kāle cīvaraggahaṇaṃ pattaggahaṇaṃ sammiñjanapasāraṇaṃ ālokitavilokitaṃ na pāsādikaṃ hoti. Nigaṇṭhasamaṇā viya alābupattaṃ bhikkhū pattaṃ aggabāhāya pakkhipitvā ādāya vicaranti, ettāvatāpi liṅgaṃ anantarahitameva hoti. Gacchante gacchante pana kāle aggabāhato otāretvā hatthena vā sikkāya vā olambitvā vicaranti, cīvarampi rajanasāruppaṃ akatvā oṭṭhaṭṭhivaṇṇaṃ katvā vicaranti. Gacchante gacchante kāle rajanampi na hoti dasacchindanampi ovaṭṭikavijjhanampi, kappamattaṃ katvā vaḷañjenti. Puna ovaṭṭikaṃ vijjhitvā kappaṃ na karonti. Tato ubhayampi akatvā dasā chetvā paribbājakā viya caranti. Gacchante gacchante kāle ‘‘ko iminā amhākaṃ attho’’ti khuddakaṃ kāsāvakhaṇḍaṃ hatthe vā gīvāya vā bandhanti, kesesu vā allīyāpenti, dārabharaṇaṃ vā karontā kasitvā vapitvā jīvikaṃ kappetvā vicaranti. Tadā dakkhiṇaṃ dentā saṅghaṃ uddissa etesaṃ denti. Idaṃ sandhāya bhagavatā vuttaṃ – ‘‘bhavissanti kho, panānanda, anāgatamaddhānaṃ gotrabhuno kāsāvakaṇṭhā dussīlā pāpadhammā, tesu dussīlesu saṅghaṃ uddissa dānaṃ dassanti, tadāpāhaṃ, ānanda, saṅghagataṃ dakkhiṇaṃ asaṅkheyyaṃ appameyyaṃ vadāmī’’ti (ma. ni. 3.380). Tato gacchante kāle nānāvidhāni kammāni karontā ‘‘papañco esa, kiṃ iminā amhāka’’nti kāsāvakhaṇḍaṃ chinditvā araññe khipanti. Etasmiṃ kāle liṅgaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Kassapadasabalassa kira kālato paṭṭhāya yonakānaṃ setavatthaṃ pārupitvā caraṇaṃ cārittaṃ jātanti. Idaṃ **liṅgaantaradhānaṃ** nāma.

Dhātuantaradhānaṃ pana evaṃ veditabbaṃ – tīṇi parinibbānāni, kilesaparinibbānaṃ –

khandhaparinibbānaṃ, dhātuparinibbānanti. Tattha kilesaparinibbānaṃ bodhipallaṅke ahosi, khandhaparinibbānaṃ kusinārāyaṃ, dhātuparinibbānaṃ anāgate bhavissati. Kathaṃ? Tato tattha tattha sakkārasammānaṃ alabhamānā dhātuyo buddhānaṃ adhiṭṭhānabalena sakkārasammānalabhanakaṭṭhānaṃ gacchanti. Gacchante gacchante kāle sabbaṭṭhānesu sakkārasammāno na hoti. Sāsanassa hi osakkanakāle imasmiṃ tambapaṇṇidīpe sabbā dhātuyo sannipatitvā mahācetiyaṃ, tato nāgadīpe rājāyatanacetiyaṃ, tato bodhipallaṅkaṃ gamissanti. Nāgabhavanatopi devalokatopi brahmalokatopi dhātuyo mahābodhipallaṅkameva gamissanti. Sāsapamattāpi dhātu antarā na nassissati. Sabbā dhātuyo mahābodhimaṇḍe sannipatitvā buddharūpaṃ gahetvā bodhimaṇḍe pallaṅkena nisinnabuddhasarīrasiriṃ dassenti. Dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni asīti anubyañjanāni byāmappabhāti sabbaṃ paripuṇṇameva hoti. Tato yamakapāṭihāriyadivase viya pāṭihāriyaṃ katvā dassenti. Tadā manussabhūtasatto nāma tattha gato natthi, dasasahassacakkavāḷe pana devatā sabbāva sannipatitvā ‘‘ajja dasabalo parinibbāyati, itodāni paṭṭhāya andhakāraṃ bhavissatī’’ti paridevanti. Atha dhātusarīrato tejo samuṭṭhāya taṃ sarīraṃ apaṇṇattikabhāvaṃ gameti. Dhātusarīrato samuṭṭhitā jālā yāva brahmalokā uggacchissati, sāsapamattāya sesāyapi dhātuyā sati ekajālāva bhavissati. Dhātūsu pariyādānaṃ gatāsu pacchijjissati. Evaṃ mahantaṃ ānubhāvaṃ dassetvā dhātuyo antaradhāyanti. Tadā sannipatitā devasaṅghā buddhānaṃ parinibbutadivase viya dibbagandhamālātūriyādīhi sakkāraṃ katvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā vanditvā ‘‘anāgate uppajjanakaṃ buddhaṃ passituṃ labhissāma bhagavā’’ti vatvā sakasakaṭṭhānameva gacchanti. Idaṃ **dhātuantaradhānaṃ** nāma.

Imassa pañcavidhassa antaradhānassa pariyattiantaradhānameva mūlaṃ. Pariyattiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, pariyattiyā ṭhitāya paṭipatti patiṭṭhāti. Teneva imasmiṃ dīpe caṇḍālatissamahābhaye sakko devarājā mahāuḷumpaṃ māpetvā bhikkhūnaṃ ārocāpesi ‘‘mahantaṃ bhayaṃ bhavissati, na sammā devo vassissati, bhikkhū paccayehi kilamantā pariyattiṃ sandhāretuṃ na sakkhissanti, paratīraṃ gantvā ayyehi jīvitaṃ rakkhituṃ vaṭṭati. Imaṃ mahāuḷumpaṃ āruyha gacchatha, bhante. Yesaṃ ettha nisajjaṭṭhānaṃ nappahoti, te kaṭṭhakhaṇḍepi uraṃ ṭhapetvā gacchantu, sabbesampi bhayaṃ na bhavissatī’’ti. Tadā samuddatīraṃ patvā saṭṭhi bhikkhū katikaṃ katvā ‘‘amhākaṃ ettha gamanakiccaṃ natthi, mayaṃ idheva hutvā tepiṭakaṃ rakkhissāmā’’ti tato nivattitvā dakkhiṇamalayajanapadaṃ gantvā kandamūlapaṇṇehi jīvikaṃ kappentā vasiṃsu. Kāye vahante nisīditvā sajjhāyaṃ karonti, avahante vālikaṃ ussāretvā parivāretvā sīsāni ekaṭṭhāne katvā pariyattiṃ sammasanti. Iminā niyāmena dvādasa saṃvaccharāni sāṭṭhakathaṃ tepiṭakaṃ paripuṇṇaṃ katvā dhārayiṃsu.

Bhaye vūpasante sattasatā bhikkhū attano gataṭṭhāne sāṭṭhakathe tepiṭake ekakkharampi ekabyañjanampi anāsetvā imameva dīpamāgamma kallagāmajanapade maṇḍalārāmavihāraṃ pavisiṃsu. Therānaṃ āgamanappavattiṃ sutvā imasmiṃ dīpe ohīnā saṭṭhi bhikkhū ‘‘there passissāmā’’ti gantvā therehi saddhiṃ tepiṭakaṃ sodhentā ekakkharampi ekabyañjanampi asamentaṃ nāma na passiṃsu. Tasmiṃ ṭhāne therānaṃ ayaṃ kathā udapādi ‘‘pariyatti nu kho sāsanassa mūlaṃ, udāhu paṭipattī’’ti. Paṃsukūlikattherā ‘‘paṭipattimūla’’nti āhaṃsu, dhammakathikā ‘‘pariyattī’’ti. Atha ne therā ‘‘tumhākaṃ dvinnampi janānaṃ vacanamatteneva na karoma, jinabhāsitaṃ suttaṃ āharathā’’ti āhaṃsu. Suttaṃ āharituṃ na bhāroti ‘‘ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti (dī. ni. 2.214). Paṭipattimūlakaṃ, mahārāja, satthusāsanaṃ paṭipattisārakaṃ. Paṭipattiyā dharantāya tiṭṭhatī’’ti (mi. pa. 4.1.7) suttaṃ āhariṃsu. Imaṃ suttaṃ sutvā dhammakathikā attano vādaṭhapanatthāya imaṃ suttaṃ āhariṃsu –

‘‘Yāva tiṭṭhanti suttantā, vinayo yāva dippati;
Tāva dakkhanti ālokaṃ, sūriye abbhuṭṭhite yathā.

‘‘Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca;
Tamo bhavissati loke, sūriye atthaṅgate yathā.

‘‘Suttante rakkhite sante, paṭipatti hoti rakkhitā;

Paṭipattiyaṃ ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhaṃsatī''ti.

Imasmiṃ sutte āhaṭe paṃsukūlikattherā tuṇhī ahesuṃ, dhammakathikattherānaṃyeva vacanaṃ purato ahosi. Yathā hi gavasatassa vā gavasahassassa vā antare paveṇipālikāya dhenuyā asati so vaṃso sā paveṇi na ghaṭīyati, evamevaṃ āraddhavipassakānaṃ bhikkhūnaṃ satepi sahassepi saṃvijjamāne pariyattiyā asati ariyamaggapaṭivedho nāma na hoti. Yathā ca nidhikumbhiyā jānanatthāya pāsāṇapiṭṭhe akkharesu ṭhapitesu yāva akkharāni dharanti, tāva nidhikumbhi naṭṭhā nāma na hoti. Evamevaṃ pariyattiyā dharamānāya sāsanaṃ antarahitaṃ nāma na hotīti.

Dutiyapamādādivaggavaṇṇanā.

11. Adhammavaggavaṇṇanā

140. Ekādasame vagge **adhammaṃ adhammo**tiādīni vuttanayeneva veditabbāni. Sesamettha uttānamevāti.

Adhammavaggavaṇṇanā.

12. Anāpattivaggavaṇṇanā

150. Dvādasame pana **anāpattiṃ āpattī**tiādīsu ''anāpatti ajānantassa atheyyacittassa namaraṇādhippāyassa anullapanādhippāyassa namocanādhippāyassā''ti tattha tattha vuttā anāpatti **anāpatti** nāma, ''jānantassa theyyacittassā''tiādinā nayena vuttā āpatti **āpatti** nāma, pañcāpattikkhandhā **lahukāpatti** nāma, dve āpattikkhandhā **garukāpatti** nāma. Dve āpattikkhandhā **duṭṭhullāpatti** nāma, pañcāpattikkhandhā **aduṭṭhullāpatti** nāma. Cha āpattikkhandhā **sāvasesāpatti** nāma, eko pārājikāpattikkhandho **anavasesāpatti** nāma. **Sappaṭikammāpatti** nāma sāvasesāpattiyeva, **appaṭikammāpatti** nāma anavasesāpattiyeva. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Anāpattivaggavaṇṇanā.

13. Ekapuggalavaggavaṇṇanā

170. Ekapuggalavaggassa paṭhame **ekapuggalo**ti eko puggalo. Ettha **eko**ti dutiyādipaṭikkhepattho gaṇanaparicchedo. **Puggalo**ti sammutikathā, na paramatthakathā. Buddhassa hi bhagavato duvidhā desanā – sammutidesanā, paramatthadesanā cāti. Tattha ''puggalo satto itthī puriso khattiyo brāhmaṇo devo māro''ti evarūpā **sammutidesanā,** ''aniccaṃ dukkhaṃ anattā khandhā dhātū āyatanāni satipaṭṭhānā''ti evarūpā **paramatthadesanā**. Tattha bhagavā ye sammutivasena desanaṃ sutvā atthaṃ paṭivijjhitvā mohaṃ pahāya visesaṃ adhigantuṃ samatthā, tesaṃ sammutidesanaṃ deseti. Ye pana paramatthavasena desanaṃ sutvā atthaṃ paṭivijjhitvā mohaṃ pahāya visesamadhigantuṃ samatthā, tesaṃ paramatthadesanaṃ deseti.

Tatrāyaṃ upamā – yathā hi desabhāsākusalo tiṇṇaṃ vedānaṃ atthasaṃvaṇṇanako ācariyo ye damiḷabhāsāya vutte atthaṃ jānanti, tesaṃ damiḷabhāsāya ācikkhati. Ye andhabhāsādīsu aññatarāya bhāsāya, tesaṃ tāya tāya bhāsāya. Evaṃ te māṇavakā chekaṃ byattaṃ ācariyamāgamma khippameva sippaṃ uggaṇhanti. Tattha ācariyo viya buddho bhagavā, tayo vedā viya kathetabbabhāve ṭhitāni tīṇi piṭakāni, desabhāsākosallamiva sammutiparamatthakosallaṃ, nānādesabhāsā māṇavakā viya sammutiparamatthavasena paṭivijjhanasamatthā veneyyasattā, ācariyassa damiḷabhāsādiācikkhanaṃ viya bhagavato sammutiparamatthavasena desanā veditabbā. Āha cettha –

‘‘Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadataṃ varo;
Sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nupalabbhati.

‘‘Saṅketavacanaṃ saccaṃ, lokasammutikāraṇā;
Paramatthavacanaṃ saccaṃ, dhammānaṃ bhūtakāraṇā.

‘‘Tasmā vohārakusalassa, lokanāthassa satthuno;
Sammutiṃ voharantassa, musāvādo na jāyatī’’ti.

Apica aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā puggalakathaṃ katheti – hirottappadīpanatthaṃ, kammassakatādīpanatthaṃ, paccattapurisakāradīpanatthaṃ, ānantariyadīpanatthaṃ, brahmavihāradīpanatthaṃ, pubbenivāsadīpanatthaṃ, dakkhiṇāvisuddhidīpanatthaṃ, lokasammutiyā appahānatthañcāti. ‘‘Khandhadhātuāyatanāni hiriyanti ottappantī’’ti hi vutte mahājano na jānāti, sammohamāpajjati, paṭisattu hoti ‘‘kimidaṃ khandhadhātuāyatanāni hiriyanti ottappanti nāmā’’ti? ‘‘Itthī hiriyati ottappati, puriso khattiyo brāhmaṇo devo māro’’ti vutte pana jānāti, na sammohamāpajjati, na paṭisattu hoti. Tasmā bhagavā **hirottappadīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

‘‘Khandhā kammassakā, dhātuyo āyatanānī’’ti vuttepi eseva nayo. Tasmā bhagavā **kammassakatādīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

‘‘Veḷuvanādayo mahāvihārā khandhehi kārāpitā, dhātūhi āyatanehī’’ti vuttepi eseva nayo. Tasmā bhagavā **paccattapurisakāradīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

‘‘Khandhā mātaraṃ jīvitā voropenti, pitaraṃ, arahantaṃ, ruhiruppādakammaṃ, saṅghabhedakammaṃ karonti, dhātuyo āyatanānī’’ti vuttepi eseva nayo. Tasmā bhagavā **ānantariyadīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

‘‘Khandhā mettāyanti, dhātuyo āyatanānī’’ti vuttepi eseva nayo. Tasmā bhagavā **brahmavihāradīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

‘‘Khandhā pubbenivāsamanussaranti, dhātuyo āyatanānī’’ti vuttepi eseva nayo. Tasmā bhagavā **pubbenivāsadīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

‘‘Khandhā dānaṃ paṭiggaṇhanti, dhātuyo āyatanānī’’ti vuttepi mahājano na jānāti, sammohaṃ āpajjati, paṭisattu hoti ‘‘kimidaṃ khandhadhātuāyatanāni paṭiggaṇhanti nāmā’’ti? ‘‘Puggalā paṭiggaṇhanti sīlavanto kalyāṇadhammo’’ti vutte pana jānāti, na sammohaṃ āpajjati, na paṭisattu hoti. Tasmā bhagavā **dakkhiṇāvisuddhidīpanatthaṃ** puggalakathaṃ katheti.

Lokasammutiñca buddhā bhagavanto nappajahanti, lokasamaññāya lokaniruttiyā lokābhilāpe ṭhitāyeva dhammaṃ desenti. Tasmā bhagavā **lokasammutiyā appahānatthampi** puggalakathaṃ katheti.

Iti eko ca so puggalo cāti **ekapuggalo**. Kenaṭṭhena ekapuggalo? Asadisaṭṭhena guṇavisiṭṭhaṭṭhena asamasamaṭṭhenāti. So hi dasannaṃ pāramīnaṃ paṭipāṭiyā āvajjanaṃ ādiṃ katvā bodhisambhāraguṇehi ceva buddhaguṇehi ca sesamahājanena asadisoti **asadisaṭṭhenapi** ekapuggalo. Ye cassa te guṇā, te sesasattānaṃ guṇehi visiṭṭhāti **guṇavisiṭṭhaṭṭhenapi** ekapuggalo. Purimakā sammāsambuddhā sabbasattehi asamā, tehi saddhiṃ ayameva eko rūpakāyaguṇehi ceva nāmakāyaguṇehi ca samoti **asamasamaṭṭhenapi** ekapuggalo.

Loketi tayo lokā – sattaloko, okāsaloko, saṅkhāraloko ti. Tesaṃ vitthārakathā visuddhimagge (visuddhi. 1.135-136) vuttā. Tesu idha sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamānopi cesa na devaloke,

na brahmaloke, manussalokeyeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṃ cakkavāḷe, imasmiṃyeva cakkavāḷe uppajjati. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu.

‘‘Puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo, tassa parena mahāsālā, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya sallavatī nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya usīraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe’’ti (mahāva. 259) evaṃ paricchinne āyāmato tiyojanasate vitthārato aḍḍhateyyayojanasate parikkhepato navayojanasate majjhimadese uppajjati. Na kevalañca tathāgatova, paccekabuddhā aggasāvakā asīti mahātherā buddhamātā buddhapitā cakkavattī rājā aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā ettheva uppajjanti.

Uppajjamāno uppajjatīti idaṃ pana ubhayampi vippakatavacanameva. Uppajjamāno bahujanahitāya uppajjati, na aññena kāraṇenāti evaṃ panettha attho veditabbo. Evarūpañcettha lakkhaṇaṃ na sakkā etaṃ aññena saddalakkhaṇena paṭibāhituṃ.

Apica uppajjamāno nāma, uppajjati nāma, uppanno nāmāti ayamettha bhedo veditabbo. Esa hi dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya laddhabyākaraṇo buddhakārake dhamme pariyesanto dasa pāramiyo disvā ‘‘ime dhammā mayā pūretabbā’’ti katasanniṭṭhāno dānapāramiṃ pūrentopi **uppajjamāno** nāma. Sīlapāramī…pe… upekkhāpāramīti imā dasa pāramiyo pūrentopi, dasa upapāramiyo pūrentopi uppajjamāno nāma. Dasa paramatthapāramiyo pūrentopi uppajjamānova nāma. Pañca mahāpariccāge pariccajantopi uppajjamāno nāma. Attatthacariyaṃ ñātatthacariyaṃ lokatthacariyaṃ pūrayamānopi uppajjamāno nāma. Kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni buddhakārake dhamme matthakaṃ pāpentopi uppajjamāno nāma. Vessantarattabhāvaṃ pahāya tusitapure paṭisandhiṃ gahetvā saṭṭhivassasatasahassādhikā sattapaṇṇāsavassakoṭiyo tiṭṭhantopi uppajjamāno nāma. Devatāhi yācito pañcamahāvilokitaṃ viloketvā mahāmāyādeviyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhantopi, anūnādhike dasa māse gabbhavāsaṃ vasantopi uppajjamāno nāma. Ekūnatiṃsa vassāni agāramajjhe tiṭṭhantopi uppajjamāno nāma. Kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā rāhulabhaddassa jātadivase channasahāyo kaṇḍakaṃ vāhanavaraṃ āruyha nikkhamantopi uppajjamānova nāma. Tīṇi rajjāni atikkamantopi anomānadītīre pabbajantopi uppajjamāno nāma. Chabbassāni mahāpadhānaṃ karontopi uppajjamāno nāma. Paripakkagate ñāṇe oḷārikāhāraṃ āharantopi uppajjamānova nāma. Sāyanhasamaye visākhapuṇṇamāya mahābodhimaṇḍaṃ āruyha mārabalaṃ vidhametvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṃ parisodhetvā pacchimayāmasamanantare dvādasaṅgaṃ paṭiccasamuppādaṃ anulomapaṭilomato sammasitvā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhantopi uppajjamānova nāma. Sotāpattiphalakkhaṇepi sakadāgāmimaggakkhaṇepi sakadāgāmiphalakkhaṇepi anāgāmimaggakkhaṇepi anāgāmiphalakkhaṇepi uppajjamānova nāma. Arahattamaggakkhaṇe pana **uppajjati** nāma. Arahattaphalakkhaṇe **uppanno** nāma. Buddhānaṃ hi sāvakānaṃ viya na paṭipāṭiyā iddhividhañāṇādīni uppajjanti, saheva pana arahattamaggena sakalopi sabbaññutaññāṇādi guṇarāsi āgatova nāma hoti. Tasmā te nipphattasabbakiccattā arahattaphalakkhaṇe uppannā nāma honti. Imasmimpi sutte arahattaphalakkhaṇaṃyeva sandhāya ‘‘uppajjatī’’ti veditabbo, uppanno hotīti ayañhettha attho.

Bahujanahitāyāti mahājanassa hitatthāya uppajjati. **Bahujanasukhāyā**ti mahājanassa sukhatthāya uppajjati. **Lokānukampāyā**ti sattalokassa anukampaṃ paṭicca uppajjati. Katarasattalokassāti? Yo tathāgatassa dhammadesanaṃ sutvā amatapānaṃ pivitvā dhammaṃ paṭivijjhi, tassa. Bhagavatā hi mahābodhimaṇḍe sattasattāhaṃ vītināmetvā bodhimaṇḍā isipatanaṃ āgamma ‘‘dveme, bhikkhave, antā pabbajitena na sevitabbā’’ti dhammacakkappavattanasutte (mahāva. 13; saṃ. ni. 5.1081) desite āyasmatā aññāsikoṇḍaññattherena saddhiṃ aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno amatapānaṃ piviṃsu, etassa sattalokassa anukampāya uppanno. Pañcamadivase anattalakkhaṇasuttantapariyosāne (mahāva. 20; saṃ. ni. 3.59) pañcavaggiyā therā arahatte patiṭṭhahiṃsu, etassapi sattalokassa anukampāya uppanno. Tato

yasadārakappamukhe pañcapaṇṇāsa purise arahatte patiṭṭhāpesi, tato kappāsikavanasaṇḍe tiṃsa bhaddavaggiye tayo magge ca tīṇi phalāni ca sampāpesi, etassapi sattalokassa anukampāya uppanno. Gayāsīse ādittapariyāyasuttapariyosāne (mahāva. 54) jaṭilasahassaṃ arahatte patiṭṭhāpesi, tālaṭṭhivane bimbisārappamukhā ekādasa nahutā brāhmaṇagahapatikā satthu dhammadesanaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu, ekaṃ nahutaṃ saraṇesu patiṭṭhitaṃ. Tirokuṭṭaanumodanāvasāne caturāsītiyā pāṇasahassehi amatapānaṃ pītaṃ. Sumanamālākārasamāgame caturāsītiyā ca. Dhanapālakasamāgame dasahi pāṇasahassehi, khadiraṅgārajātakasamāgame caturāsītiyā pāṇasahassehi, jambukaājīvakasamāgame caturāsītiyā ca. Ānandaseṭṭhisamāgame caturāsītiyā ca pāṇasahassehi amatapānaṃ pītaṃ. Pāsāṇakacetiye pārāyanasuttantakathādivase cuddasa koṭiyo amatapānaṃ piviṃsu. Yamakapāṭihāriyadivase vīsati pāṇakoṭiyo, tāvatiṃsabhavane paṇḍukambalasilāya nisīditvā mātaraṃ kāyasakkhiṃ katvā sattappakaraṇaṃ abhidhammaṃ desentassa asīti pāṇakoṭiyo, devorohane tiṃsa pāṇakoṭiyo, sakkapañhasuttante asīti devatāsahassāni amatapānaṃ piviṃsu. Mahāsamayasuttante maṅgalasuttante cūḷarāhulovāde samacittapaṭipadāyāti imesu catūsu ṭhānesu abhisamayaṃ pattasattānaṃ paricchedo natthi. Etassapi sattalokassa anukampāya uppannoti. Yāvajjadivasā ito paraṃ anāgate ca sāsanaṃ nissāya saggamokkhamagge patiṭṭhahantānaṃ vasenāpi ayamattho veditabbo.

Devamanussānanti na kevalaṃ devamanussānaṃyeva, avasesānaṃ nāgasupaṇṇādīnampi atthāya hitāya sukhāyeva uppanno. Sahetukapaṭisandhike pana maggaphalasacchikiriyāya bhabbe puggale dassetuṃ etaṃ vuttaṃ. Tasmā etesampi atthāya hitāya sukhāyeva uppannoti veditabbo.

Katamo ekapuggaloti ayaṃ pucchā. Pucchā ca nāmesā pañcavidhā hoti – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā, anumatipucchā, kathetukamyatāpucchāti.

Tāsaṃ idaṃ nānattaṃ – katamā **adiṭṭhajotanā pucchā**? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ abhāvitaṃ. Tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā **diṭṭhasaṃsandanā pucchā**? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. So aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā **vimaticchedanā pucchā**? Pakatiyā saṃsayapakkhanto hoti vimatipakkhanto dveḷhakajāto ‘‘evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti. So vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ vimaticchedanā pucchā.

Katamā **anumatipucchā**? Bhagavā hi bhikkhūnaṃ anumatiyā pañhaṃ pucchati – ‘‘taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā’’ti? ‘‘Aniccaṃ, bhante’’. ‘‘Yaṃ panāniccaṃ, dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vā’’ti? ‘‘Dukkhaṃ, bhante’’. ‘‘Yaṃ panāniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, kallaṃ nu kho taṃ samanupassituṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā’’ti? ‘‘No hetaṃ, bhante’’ti, ayaṃ anumatipucchā.

Katamā **kathetukamyatāpucchā**? Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya pañhaṃ pucchati – ‘‘cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro’’ti? Ayaṃ kathetukamyatāpucchāti.

Tattha buddhānaṃ purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānaṃ hi tīsu addhāsu kiñci saṅkhataṃ addhāvimuttaṃ vā asaṅkhataṃ adiṭṭhaṃ ajānitaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ nāma natthi, tasmā tesaṃ adiṭṭhajotanāpucchā natthi. Yaṃ pana bhagavatā attano ñāṇena paṭividdhaṃ, tassa aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā saddhiṃ saṃsandanakiccaṃ natthi. Tenassa diṭṭhasaṃsandanāpucchā natthi. Yasmā panesa akathaṃkathī tiṇṇavicikiccho sabbadhammesu vihatasaṃsayo, tenassa vimaticchedanāpucchā natthi. Itarā pana dve pucchā bhagavato atthi, tāsu ayaṃ kathetukamyatāpucchāti veditabbā.

Idāni tāya pucchāya puṭṭhaṃ ekapuggalaṃ vibhāvento **tathāgato arahaṃ sammāsambuddho**ti āha. Tattha **tathāgato**ti aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato – tathā āgatoti tathāgato, tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathavāditāya tathāgato, tathākāritāya tathāgato, abhibhavanaṭṭhena tathāgatoti.

Kathaṃ bhagavā **tathā āgatoti tathāgato**? Yathā sabbalokahitāya ussukkamāpannā purimakā sammāsambuddhā āgatā, yathā vipassī bhagavā āgato, yathā sikhī bhagavā, yathā vessabhū bhagavā, yathā kakusandho bhagavā, yathā koṇāgamano bhagavā, yathā kassapo bhagavā āgatoti. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yena abhinīhārena ete bhagavanto āgatā, teneva amhākampi bhagavā āgato. Atha vā yathā vipassī bhagavā…pe… yathā kassapo bhagavā dānapāramiṃ pūretvā, sīlanekkhammapaññāvīriyakhantisaccādhiṭṭhānamettāupekkhāpāramiṃ pūretvā imā dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samatiṃsa pāramiyo pūretvā, aṅgapariccāgaṃ nayanadhanarajjaputtadārapariccāganti ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā, pubbayogapubbacariyadhammakkhānañātatthacariyādayo pūretvā buddhicariyāya koṭiṃ patvā āgato, tathā amhākampi bhagavā āgato. Yathā ca vipassī bhagavā …pe… kassapo bhagavā cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvetvā brūhetvā āgato, tathā amhākampi bhagavā āgatoti tathāgato.

‘‘Yatheva lokamhi vipassiādayo,
Sabbaññubhāvaṃ munayo idhāgatā;
Tathā ayaṃ sakyamunīpi āgato,
Tathāgato vuccati tena cakkhumā’’ti.

Evaṃ tathā āgatoti tathāgato.

Kathaṃ **tathā gatoti tathāgato**? Yathā sampatijāto vipassī bhagavā gato…pe… kassapo bhagavā gato. Kathañca so gatoti? So hi sampatijātova samehi pādehi pathaviyaṃ patiṭṭhāya uttarābhimukho sattapadavītihārena gato. Yathāha – ‘‘sampatijāto, ānanda, bodhisatto samehi pādehi pathaviyaṃ patiṭṭhahitvā uttarābhimukho sattapadavītihārena gacchati setamhi chatte anudhāriyamāne, sabbā ca disā anuviloketi, āsabhiñca vācaṃ bhāsati ‘aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo’’’ti (ma. ni. 3.207). Tañcassa gamanaṃ tathaṃ ahosi avitathaṃ anekesaṃ visesādhigamānaṃ pubbanimittabhāvena. Yañhi so sampatijātova samehi pādehi patiṭṭhahi, idamassa caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṃ, uttarābhimukhabhāvo pana sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittaṃ, sattapadavītihāro sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa, ‘‘suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā’’ti (su. ni. 693) ettha vuttacāmarukkhepo pana sabbatitthiyanimmathanassa pubbanimittaṃ, setacchattadhāraṇaṃ arahattaphalavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassa pubbanimittaṃ, sabbadisānuvilokanaṃ sabbaññutānāvaraṇañāṇapaṭilābhassa pubbanimittaṃ, āsabhivācābhāsanaṃ appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa pubbanimittaṃ. Tathā ayaṃ bhagavāpi gato. Tañcassa gamanaṃ kathaṃ ahosi avitathaṃ tesaṃyeva visesādhigamānaṃ pubbanimittabhāvena. Tenāhu porāṇā –

‘‘Muhuttajātova gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharaṃ;
So vikkamī satta padāni gotamo,
Setañca chattaṃ anudhārayuṃ marū.

‘‘Gantvāna so satta padāni gotamo,
Disā vilokesi samā samantato;
Aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayi,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito’’ti.

Evaṃ tathā gatoti tathāgato.

Atha vā yathā vipassī bhagavā…pe… yathā kassapo bhagavā, ayampi bhagavā tatheva nekkhammena kāmacchandaṃ pahāya gato, abyāpādena byāpādaṃ, ālokasaññāya thinamiddhaṃ, avikkhepena uddhaccakukkuccaṃ, dhammavavatthānena vicikicchaṃ pahāya gato, ñāṇena avijjaṃ padāletvā gato, pāmojjena aratiṃ vinodetvā, paṭhamajjhānena nīvaraṇakavāṭaṃ ugghāṭetvā, dutiyajjhānena vitakkavicāraṃ vūpasametvā, tatiyajjhānena pītiṃ virājetvā, catutthajjhānena sukhadukkhaṃ pahāya, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāpaṭighasaññānānattasaññāyo samatikkamitvā, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññaṃ, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññaṃ, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññaṃ samatikkamitvā gato.

Aniccānupassanāya niccasaññaṃ pahāya, dukkhānupassanāya sukhasaññaṃ, anattānupassanāya attasaññaṃ, nibbidānupassanāya nandiṃ, virāgānupassanāya rāgaṃ, nirodhānupassanāya samudayaṃ, paṭinissaggānupassanāya ādānaṃ, khayānupassanāya ghanasaññaṃ, vayānupassanāya āyūhanaṃ, vipariṇāmānupassanāya dhuvasaññaṃ, animittānupassanāya nimittasaññaṃ, appaṇihitānupassanāya paṇidhiṃ, suññatānupassanāya abhinivesaṃ, adhipaññādhammavipassanāya sārādānābhinivesaṃ, yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesaṃ, ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ, paṭisaṅkhānupassanāya appaṭisaṅkhaṃ, vivaṭṭānupassanāya saṃyogābhinivesaṃ, sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhe kilese bhañjitvā, sakadāgāmimaggena oḷārike kilese pahāya, anāgāmimaggena aṇusahagate kilese samugghātetvā, arahattamaggena sabbakilese samucchinditvā gato. Evampi tathā gatoti tathāgato.

Kathaṃ **tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato**? Pathavīdhātuyā kakkhaḷattalakkhaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ, āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇaṃ, tejodhātuyā uṇhattalakkhaṇaṃ, vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇaṃ, ākāsadhātuyā asamphuṭṭhalakkhaṇaṃ, viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇaṃ.

Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ, saññāya sañjānanalakkhaṇaṃ, saṅkhārānaṃ abhisaṅkharaṇalakkhaṇaṃ, viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṃ.

Vitakkassa abhiniropanalakkhaṇaṃ, vicārassa anumajjanalakkhaṇaṃ, pītiyā pharaṇalakkhaṇaṃ, sukhassa sātalakkhaṇaṃ, cittekaggatāya avikkhepalakkhaṇaṃ, phassassa phusanalakkhaṇaṃ.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇaṃ, vīriyindriyassa paggahalakkhaṇaṃ, satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇaṃ, paññindriyassa pajānanalakkhaṇaṃ.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇaṃ, vīriyabalassa kosajje, satibalassa muṭṭhassacce, samādhibalassa uddhacce, paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇaṃ.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayalakkhaṇaṃ, vīriyasambojjhaṅgassa paggahalakkhaṇaṃ, pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇaṃ, passaddhisambojjhaṅgassa vūpasamalakkhaṇaṃ, samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇaṃ, upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānalakkhaṇaṃ.

Sammādiṭṭhiyā dassanalakkhaṇaṃ, sammāsaṅkappassa abhiniropanalakkhaṇaṃ, sammāvācāya pariggahalakkhaṇaṃ, sammākammantassa samuṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammāājīvassa vodānalakkhaṇaṃ, sammāvāyāmassa paggahalakkhaṇaṃ, sammāsatiyā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇaṃ.

Avijjāya aññāṇalakkhaṇaṃ, saṅkhārānaṃ cetanālakkhaṇaṃ, viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṃ, nāmassa namanalakkhaṇaṃ, rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ, saḷāyatanassa āyatanalakkhaṇaṃ, phassassa phusanalakkhaṇaṃ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ, taṇhāya hetulakkhaṇaṃ, upādānassa

gahaṇalakkhaṇaṃ, bhavassa āyūhanalakkhaṇaṃ, jātiyā nibbattilakkhaṇaṃ, jarāya jīraṇalakkhaṇaṃ, maraṇassa cutilakkhaṇaṃ.

Dhātūnaṃ suññatālakkhaṇaṃ, āyatanānaṃ āyatanalakkhaṇaṃ, satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammappadhānānaṃ padahanalakkhaṇaṃ, iddhipādānaṃ ijjhanalakkhaṇaṃ, indriyānaṃ adhipatilakkhaṇaṃ, balānaṃ akampiyalakkhaṇaṃ, bojjhaṅgānaṃ niyyānalakkhaṇaṃ, maggassa hetulakkhaṇaṃ.

Saccānaṃ tathalakkhaṇaṃ, samathassa avikkhepalakkhaṇaṃ, vipassanāya anupassanālakkhaṇaṃ, samathavipassanānaṃ ekarasalakkhaṇaṃ, yuganaddhānaṃ anativattanalakkhaṇaṃ.

Sīlavisuddhiyā saṃvaraṇalakkhaṇaṃ, cittavisuddhiyā avikkhepalakkhaṇaṃ, diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkhaṇaṃ.

Khaye ñāṇassa samucchedalakkhaṇaṃ, anuppāde ñāṇassa passaddhilakkhaṇaṃ.

Chandassa mūlalakkhaṇaṃ, manasikārassa samuṭṭhānalakkhaṇaṃ, phassassa samodhānalakkhaṇaṃ, vedanāya samosaraṇalakkhaṇaṃ, samādhissa pamukhalakkhaṇaṃ, satiyā ādhipateyyalakkhaṇaṃ, paññāya tatuttariyalakkhaṇaṃ, vimuttiyā sāralakkhaṇaṃ, amatogadhassa nibbānassa pariyosānalakkhaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ. Evaṃ tathalakkhaṇaṃ ñāṇagatiyā āgato avirajjhitvā patto anuppattoti tathāgato. Evaṃ tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato.

Kathaṃ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato**? Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha – ‘‘cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? ‘Idaṃ dukkha’nti, bhikkhave, tathametaṃ avitathametaṃ anaññathameta’’nti (saṃ. ni. 5.1090) vitthāro. Tāni ca bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ abhisambuddhattā tathāgatoti vuccati. Abhisambodhattho hi ettha gatasaddo.

Apica jarāmaraṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho…pe… saṅkhārānaṃ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho. Tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccayaṭṭho, saṅkhārānaṃ viññāṇassa paccayaṭṭho…pe… jātiyā jarāmaraṇassa paccayaṭṭho tatho avitatho anaññatho. Taṃ sabbaṃ bhagavā abhisambuddho. Tasmāpi tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā tathāgatoti vuccati. Evaṃ tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato.

Kathaṃ **tathadassitāya tathāgato**? Bhagavā yaṃ sadevake loke…pe… sadevamanussāya aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhudvāre āpāthaṃ āgacchantaṃ rūpārammaṇaṃ nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā passatā ca tena taṃ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā ‘‘katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanaṃ? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappaṭighaṃ nīlaṃ pītaka’’ntiādinā (dha. sa. 616) nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvepaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti, vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsupi āpāthamāgacchantesu saddādīsu. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘yaṃ, bhikkhave, sadevakassa lokassa…pe… sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, tamahaṃ jānāmi, tamahaṃ abbhaññāsiṃ, taṃ tathāgatassa viditaṃ, taṃ tathāgato na upaṭṭhāsī’’ti (a. ni. 4.24). Evaṃ tathadassitāya tathāgato. Tattha tathadassīatthe tathāgatoti padasambhavo veditabbo.

Kathaṃ **tathavāditāya tathāgato**? Yaṃ rattiṃ bhagavā bodhimaṇḍe aparājitapallaṅke nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānaṃ antare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etthantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ

bhagavatā bhāsitaṃ suttaṃ geyyaṃ…pe… vedallaṃ, sabbaṃ taṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ anūnaṃ anadhikaṃ sabbākāraparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ dosamohamadanimmadanaṃ, natthi tattha vālaggamattampi avakkhalitaṃ, sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ viya ekanāḷikāya mitaṃ viya ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva hoti avitathaṃ. Tenāha – ‘‘yañca, cunda, rattiṃ tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti no aññathā. Tasmā tathāgatoti vuccatī’’ti (dī. ni. 3.188). Gadattho hi ettha gatasaddo. Evaṃ tathavāditāya tathāgato.

Apica āgadanaṃ āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti dakārassa takāraṃ katvā tathāgatoti evampetasmiṃ atthe padasiddhi veditabbā.

Kathaṃ **tathākāritāya tathāgato**? Bhagavato hi vācāya kāyo anulometi kāyassapi vācā, tasmā yathāvādī tathākārī yathākārī tathāvādī ca hoti. Evaṃ bhūtassa cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato, pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatāti tathāgato. Tenevāha – ‘‘yathāvādī, bhikkhave, tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī’’ti (a. ni. 4.23). Evaṃ tathākāritāya tathāgato.

Kathaṃ **abhibhavanaṭṭhena tathāgato**? Upari bhavaggaṃ heṭṭhā avīciṃ pariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi, na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi, atulo appameyyo anuttaro rājarājo devadevo sakkānamatisakko brahmānamatibrahmā. Tenāha – ‘‘sadevake loke, bhikkhave…pe… sadevamanussāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthu daso vasavattī. Tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī’’ti (a. ni. 4.23).

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā – agado viya agado. Ko panesa? Desanāvilāso ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṃ abhibhavati. Iti sabbalokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāso ceva puññussayo ca agado assāti dakārassa takāraṃ katvā tathāgatoti veditabbo. Evaṃ abhibhavanaṭṭhena tathāgato.

Apica tathāya gatotipi tathāgato, tathaṃ gatotipi tathāgato, gatoti avagato atīto patto paṭipannoti attho. Tattha sakalalokaṃ tīraṇapariññāya tathāya gato avagatoti tathāgato. Lokasamudayaṃ pahānapariññāya tathāya gato atītoti tathāgato, lokanirodhaṃ sacchikiriyāya tathāya gato pattoti tathāgato, lokanirodhagāminiṃ paṭipadaṃ tathāya gato paṭipannoti tathāgato. Tena yaṃ vuttaṃ bhagavatā –

> ‘‘Loko, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokasmā tathāgato visaṃyutto. Lokasamudayo, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokasamudayo tathāgatassa pahīno. Lokanirodho, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokanirodho tathāgatassa sacchikato. Lokanirodhagāminī paṭipadā, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddhā, lokanirodhagāminī paṭipadā tathāgatassa bhāvitā. Yaṃ, bhikkhave, sadevakassa lokassa…pe… sabbaṃ taṃ tathāgatena abhisambuddhaṃ. Tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī’’ti (a. ni. 4.23).

Tassapi evaṃ attho veditabbo. Idampi ca tathāgatassa tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana tathāgatova tathāgatassa tathāgatabhāvaṃ vaṇṇeyya.

Arahaṃ sammāsambuddhoti padadvaye pana ārakattā, arīnaṃ arānañca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi arahanti veditabbo. Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā pana **sammāsambuddho**ti ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ padadvayaṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.123 ādayo) buddhānussativaṇṇanāyaṃ pakāsitanti.

171. Dutiye **pātubhāvo**ti uppatti nipphatti. **Dullabho lokasmi**nti imasmiṃ sattaloke dullabho

sudullabho paramadullabho. Kasmā dullabhoti? Ekavāraṃ dānapāramiṃ pūretvā buddhena bhavituṃ na sakkā, dve vāre dasa vāre vīsati vāre paññāsa vāre vārasataṃ vārasahassaṃ vārasatasahassaṃ vārakoṭisatasahassampi dānapāramiṃ pūretvā buddhena bhavituṃ na sakkā, tathā ekadivasaṃ dve divase dasa divase vīsati divase paññāsa divase divasasataṃ divasasahassaṃ divasasatasahassaṃ divasakoṭisatasahassaṃ. Ekamāsaṃ dve māse…pe… māsakoṭisatasahassaṃ. Ekasaṃvaccharaṃ dve saṃvacchare…pe… saṃvaccharakoṭisatasahassaṃ. Ekakappaṃ dve kappe…pe… kappakoṭisatasahassaṃ. Kappānaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ dve asaṅkhyeyyāni tīṇi asaṅkhyeyyāni dānapāramiṃ pūretvā buddhena bhavituṃ na sakkā. Sīlapāramīnekkhammapāramī…pe… upekkhāpāramīsupi eseva nayo. Pacchimakoṭiyā pana kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo pūretvā buddhena bhavituṃ sakkāti iminā kāraṇena dullabho.

172. Tatiye **acchariyamanusso**ti acchariyo manusso. Acchariyoti andhassa pabbatārohaṇaṃ viya niccaṃ na hotīti attho. Ayaṃ tāva saddanayo. Ayaṃ pana aṭṭhakathānayo – accharāyoggoti acchariyo, accharaṃ paharitvā passitabboti attho. Apica ‘‘tathāgatassa, bhikkhave, arahato sammāsambuddhassa pātubhāvā cattāro acchariyā abbhutā dhammā pātubhavantī’’ti (a. ni. 4.127) evamādīhi anekehi acchariyabbhutadhammehi samannāgatattāpi acchariyamanusso. Āciṇṇamanussotipi acchariyamanusso.

Abhinīhārassa hi sampādake aṭṭha dhamme samodhānetvā ekabuddhassa sammukhe mahābodhimaṇḍe mānasaṃ bandhitvā nisajjanaṃ nāma na aññassa kassaci āciṇṇaṃ, sabbaññubodhisattasseva āciṇṇaṃ. Tathā buddhānaṃ santike byākaraṇaṃ labhitvā anivattakena hutvā vīriyādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhāya buddhakārakadhammānaṃ pūraṇampi na aññassa kassaci āciṇṇaṃ, sabbaññubodhisattasseva āciṇṇaṃ. Tathā pāramiyo gabbhaṃ gaṇhāpetvā vessantarattabhāvasadise attabhāve ṭhatvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitānaṃ hatthīnaṃ sattasatāni assānaṃ sattasatānīti evaṃ sattasatakamahādānaṃ datvā jālikumārasadisaṃ puttaṃ, kaṇhājināsadisaṃ dhītaraṃ, maddīdevisadisaṃ bhariyañca dānamukhe niyyātetvā yāvatāyukaṃ ṭhatvā dutiye attabhāve tusitabhavane paṭisandhiggahaṇampi na aññassa kassaci āciṇṇaṃ, sabbaññubodhisattasseva āciṇṇaṃ. Tusitapure yāvatāyukaṃ ṭhatvā devatānaṃ āyācanaṃ sampaṭicchitvā pañcamahāvilokanaṃ viloketvā satassa sampajānassa tusitapurā cavitvā mahābhogakule paṭisandhiggahaṇampi na aññassa kassaci āciṇṇaṃ, sabbaññubodhisattasseva āciṇṇaṃ. Tathā paṭisandhiggahaṇadivase dasasahassilokadhātukampanampi, satassa sampajānassa mātukucchiyaṃ nivāsopi, satassa sampajānassa mātukucchito nikkhamanadivase dasasahassilokadhātukampanampi, sampatijātassa sattapadavītihāragamanampi, dibbasetacchatta. dhāraṇampi, dibbavāḷabījanukkhepopi, sabbadisāsu sīhavilokanaṃ viloketvā attanā paṭisamaṃ kañci sattaṃ adisvā ‘‘aggohamasmi lokassā’’ti evaṃ sīhanādanadanampi, paripākagate ñāṇe mahāsampattiṃ pahāya mahābhinikkhamanampi, mahābodhimaṇḍe pallaṅkena nisinnassa māravijayaṃ ādiṃ katvā pubbenivāsānussatidibbacakkhuvisodhanāni katvā paccūsasamaye sabbaññutaññāṇaguṇarāsipaṭividdhakkhaṇe dasasahassilokadhātukampanampi, paṭhamadhammadesanāya anuttaraṃ tiparivaṭṭaṃ dhammacakkappavattanampīti evamādi sabbaṃ na aññassa kassaci āciṇṇaṃ, sabbaññubuddhasseva āciṇṇaṃ. Evaṃ āciṇṇamanussotipi acchariyamanusso.

173. Catutthe **kālakiriyā**ti ekasmiṃ kāle pākaṭā kiriyāti kālakiriyā. Tathāgato hi pañcacattālīsa vassāni ṭhatvā tīṇi piṭakāni pañca nikāye navaṅgaṃ satthusāsanaṃ caturāsīti dhammakkhandhasahassāni pakāsetvā mahājanaṃ nibbānaninnaṃ nibbānapoṇaṃ katvā yamakasālānamantare nipanno bhikkhusaṅghaṃ āmantetvā appamādena ovaditvā sato sampajāno anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Ayamassa kiriyā yāvajjatanā pākaṭāti ekasmiṃ kāle pākaṭā kiriyāti kālakiriyā. **Anutappā hotī**ti anutāpakarā hoti. Tattha cakkavattirañño kālakiriyā ekacakkavāḷe devamanussānaṃ anutāpakarā hoti. Buddhānaṃ kālakiriyā dasasahassacakkavāḷesu devamanussānaṃ anutāpakarā hoti. Tena vuttaṃ – ‘‘bahuno janassa anutappā hotī’’ti.

174. Pañcame **adutiyo**ti dutiyassa buddhassa abhāvā adutiyo. Cattāro hi buddhā sutabuddho, catusaccabuddho, paccekabuddho, sabbaññubuddhoti. Tattha bahussuto bhikkhu **sutabuddho** nāma. Khīṇāsavo **catusaccabuddho** nāma. Kappasatasahassādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā

sāmaṃ paṭividdhapaccekabodhiñāṇo **paccekabuddho** nāma. Kappasatasahassādhikāni cattāri vā aṭṭha vā soḷasa vā asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā paṭividdhasabbaññutaññāṇo **sabbaññubuddho** nāma. Imesu catūsu buddhesu sabbaññubuddhova adutiyo nāma. Na hi tena saddhiṃ añño sabbaññubuddho nāma uppajjati.

Asahāyoti attabhāvena vā paṭividdhadhammehi vā sadiso sahāyo nāma assa natthīti asahāyo. ‘‘Laddhasahāyo kho pana so bhagavā sekhānañceva paṭipadāna’’nti iminā pana pariyāyena sekhāsekhā buddhānaṃ sahāyā nāma honti. **Appaṭimo**ti paṭimā vuccati attabhāvo, tassa attabhāvasadisā aññā paṭimā natthīti appaṭimo. Yāpi ca manussā suvaṇṇarajatādimayā paṭimā karonti, tāsu vālaggamattampi okāsaṃ tathāgatassa attabhāvasadisaṃ kātuṃ samattho nāma natthīti sabbathāpi appaṭimo.

Appaṭisamoti attabhāvenevassa paṭisamo nāma koci natthīti appaṭisamo. **Appaṭibhāgo**ti ye tathāgatena ‘‘cattāro satipaṭṭhānā’’tiādinā nayena dhammā desitā, tesu ‘‘na cattāro satipaṭṭhānā, tayo vā pañca vā’’tiādinā nayena paṭibhāgaṃ kātuṃ samattho nāma natthīti appaṭibhāgo. **Appaṭipuggalo**ti añño koci ‘‘ahaṃ buddho’’ti evaṃ paṭiññaṃ kātuṃ samattho puggalo natthīti appaṭipuggalo. **Asamo**ti appaṭipuggalattāva sabbasattehi asamo. **Asamasamo**ti asamā vuccanti atītānāgatā sabbaññubuddhā, tehi asamehi samoti asamasamo.

Dvipadānaṃ aggoti sammāsambuddho apadānaṃ dvipadānaṃ catuppadānaṃ bahuppadānaṃ rūpīnaṃ arūpīnaṃ saññīnaṃ asaññīnaṃ nevasaññīnāsaññīnaṃ sattānaṃ aggova. Kasmā idha dvipadānaṃ aggoti vutto? Seṭṭhataravasena. Imasmiñhi loke seṭṭho nāma uppajjamāno apadacatuppadabahuppadesu na uppajjati, dvipadesuyeva uppajjati. Kataradvipadvesūti? Manussesu ceva devesu ca. Manussesu uppajjamāno tisahassimahāsahassilokadhātuṃ vase vattetuṃ samattho buddho hutvā uppajjati. Devesu uppajjamāno dasasahassilokadhātuṃ vasavattī mahābrahmā hutvā uppajjati. So tassa kappiyakārako vā ārāmiko vā sampajjati. Iti tatopi seṭṭhataravasenesa dvipadānaṃ aggoti vutto.

175-186. Chaṭṭhādīsu **ekapuggalassa, bhikkhave, pātubhāvā mahato cakkhussa pātubhāvo hotī**ti, bhikkhave, ekapuggalassa tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa pātubhāvena mahantassa cakkhussa pātubhāvo hoti. Tasmiṃ puggale pātubhūte taṃ pātubhūtameva hoti, na vinā tassa pātubhāvena pātubhavati. **Pātubhāvo**ti uppatti nipphatti. Katamassa cakkhussāti? Paññācakkhussa. Kīvarūpassāti? Sāriputtattherassa vipassanāpaññāsadisassa mahāmoggallānattherassa samādhipaññāsadisassāti. **Ālokā**dīsupi eseva nayo. Ubhinnaṃ aggasāvakānaṃ paññāālokasadisoyeva hi ettha āloko, paññāobhāsasadisoyeva obhāso adhippeto. ‘‘Mahato cakkhussa, mahato ālokassa, mahato obhāsassā’’ti imāni ca pana tīṇipi lokiyalokuttaramissakāni kathitānīti veditabbāni.

Channaṃ anuttariyānanti uttaritaravirahitānaṃ channaṃ uttamadhammānaṃ. Tattha dassanānuttariyaṃ, savanānuttariyaṃ, lābhānuttariyaṃ, sikkhānuttariyaṃ, pāricariyānuttariyaṃ, anussatānuttariyanti imāni cha anuttariyāni. Imesaṃ pātubhāvo hotīti attho. Āyasmā hi ānandatthero sāyaṃpātaṃ tathāgataṃ cakkhuviññāṇena daṭṭhuṃ labhati, idaṃ **dassanānuttariyaṃ**. Aññopi sotāpanno vā sakadāgāmī vā anāgāmī vā ānandatthero viya tathāgataṃ dassanāya labhati, idampi dassanānuttariyaṃ. Aparo pana puthujjanakalyāṇako ānandatthero viya dasabalaṃ dassanāya labhitvā taṃ dassanaṃ vaḍḍhetvā sotāpattimaggaṃ pāpeti. Idaṃ dassanameva nāma, mūladassanaṃ pana dassanānuttariyaṃ nāma.

Ānandattheroyeva ca abhikkhaṇaṃ dasabalassa vacanaṃ sotaviññāṇena sotuṃ labhati, idaṃ **savanānuttariyaṃ**. Aññepi sotāpannādayo ānandatthero viya tathāgatassa vacanaṃ savanāya labhanti, idampi savanānuttariyaṃ. Aparo pana puthujjanakalyāṇako ānandatthero viya tathāgatassa vacanaṃ sotuṃ labhitvā taṃ savanaṃ vaḍḍhetvā sotāpattimaggaṃ pāpeti. Idaṃ savanameva nāma, mūlasavanaṃ pana savanānuttariyaṃ nāma.

Ānandattheroyeva ca dasabale saddhaṃ paṭilabhati, idaṃ **lābhānuttariyaṃ**. Aññepi sotāpannādayo ānandatthero viya dasabale saddhāpaṭilābhaṃ labhanti, idampi lābhānuttariyaṃ. Aparo pana puthujjanakalyāṇako ānandatthero viya dasabale saddhāpaṭilābhaṃ labhitvā taṃ lābhaṃ vaḍḍhetvā sotāpattimaggaṃ pāpeti, ayaṃ lābhoyeva nāma, mūlalābho pana lābhānuttariyaṃ nāma.

Ānandattheroyeva ca dasabalassa sāsane tisso sikkhā sikkhati, idaṃ **sikkhānuttariyaṃ**. Aññepi sotāpannādayo ānandatthero viya dasabalassa sāsane tisso sikkhā sikkhanti, idampi sikkhānuttariyaṃ. Aparo pana puthujjanakalyāṇako ānandatthero viya dasabalassa sāsane tisso sikkhā sikkhitvā tā sikkhā vaḍḍhetvā sotāpattimaggaṃ pāpeti. Ayaṃ sikkhāyeva nāma, mūlasikkhā pana sikkhānuttariyaṃ nāma.

Ānandattheroyeva ca abhiṇhaṃ dasabalaṃ paricarati, idaṃ **pāricariyānuttariyaṃ**. Aññepi sotāpannādayo ānandatthero viya abhiṇhaṃ dasabalaṃ paricaranti, idampi pāricariyānuttariyaṃ. Aparo pana puthujjanakalyāṇako ānandatthero viya dasabalaṃ paricaritvā taṃ pāricariyaṃ vaḍḍhetvā sotāpattimaggaṃ pāpeti, ayaṃ pāricariyāyeva nāma, mūlapāricariyā pana pāricariyānuttariyaṃ nāma.

Ānandattheroyeva ca dasabalassa lokiyalokuttare guṇe anussarati, idaṃ **anussatānuttariyaṃ**. Aññepi sotāpannādayo ānandatthero viya dasabalassa lokiyalokuttare guṇe anussaranti, idampi anussatānuttariyaṃ. Aparo pana puthujjanakalyāṇako ānandatthero viya dasabalassa lokiyalokuttare guṇe anussaritvā taṃ anussatiṃ vaḍḍhetvā sotāpattimaggaṃ pāpeti, ayaṃ anussatiyeva nāma, mūlānussati pana anussatānuttariyaṃ nāma. Imāni cha anuttariyāni, imesaṃ pātubhāvo hoti. Imāni ca pana cha anuttariyāni lokiyalokuttaramissakāni kathitānīti veditabbāni.

Catunnaṃ paṭisambhidānaṃ sacchikiriyā hotīti catasso hi paṭisambhidāyo atthapaṭisambhidā, dhammapaṭisambhidā, niruttipaṭisambhidā, paṭibhānapaṭisambhidāti. Tattha atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā, dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā, atthadhammaniruttābhilāpe ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā, ñāṇesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro panetāsaṃ abhidhamme (vibha. 718 ādayo) āgatoyeva. Imāsaṃ catassannaṃ paṭisambhidānaṃ buddhuppāde paccakkhakiriyā hoti, na vinā buddhuppādā. Etāsaṃ sacchikiriyāti attho. Imāpi lokiyalokuttarāva kathitāti veditabbā.

Anekadhātupaṭivedhoti ''cakkhudhātu rūpadhātū''tiādīnaṃ aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ buddhuppādeyeva paṭivedho hoti, na vinā buddhuppādenāti attho. **Nānādhātupaṭivedho**ti ettha imāva aṭṭhārasa dhātuyo nānāsabhāvato nānādhātuyoti veditabbā. Yo panetāsaṃ ''nānāsabhāvā etā''ti evaṃ nānākaraṇato paṭivedho, ayaṃ nānādhātupaṭivedho nāma. **Vijjāvimuttiphalasacchikiriyā**ti ettha **vijjā**ti phale ñāṇaṃ, **vimuttī**ti tadavasesā phalasampayuttā dhammā. **Sotāpattiphalasacchikiriyā**ti sototi paṭhamamaggo, tena sotena pattabbaṃ phalanti sotāpattiphalaṃ. **Sakadāgāmiphalā**dīni pākaṭāneva.

187. **Anuttara**nti niruttaraṃ. **Dhammacakka**nti seṭṭhacakkaṃ. Cakkasaddo hesa –

''Catubbhi aṭṭhajjhagamā, aṭṭhāhipi ca soḷasa;
Soḷasāhi ca bāttiṃsa, atricchaṃ cakkamāsado;
Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake''ti. (jā. 1.1.104; 1.5.103) –

Ettha uracakke āgato. ''Cakkasamāruḷhā jānapadā pariyāyantī''ti (a. ni. 3.63; 5.54) ettha iriyāpathacakke. ''Atha kho so, bhikkhave, rathakāro yaṃ taṃ cakkaṃ chahi māsehi niṭṭhitaṃ, taṃ pavattesī''ti (a. ni. 3.15) ettha dārucakke. ''Addasā kho doṇo brāhmaṇo bhagavato pādesu cakkāni sahassārānī''ti (a. ni. 4.36) ettha lakkhaṇacakke. ''Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ catucakkaṃ vattatī''ti (a. ni. 4.31) ettha sampatticakke. ''Dibbaṃ cakkaratanaṃ pātubhavatī''ti (dī. ni. 2.243; ma. ni. 3.256) ettha ratanacakke. Idha pana dhammacakke āgato.

Pavattitanti ettha dhammacakkaṃ abhinīharati nāma, abhinīhaṭaṃ nāma, uppādeti nāma, uppāditaṃ nāma, pavatteti nāma, pavattitaṃ nāmāti ayaṃ pabhedo veditabbo. Kuto paṭṭhāya dhammacakkaṃ **abhinīharati** nāmāti? Yadā sumedhabrāhmaṇo hutvā kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā sattasatakamahādānaṃ datvā isipabbajjaṃ pabbajitvā pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, tato paṭṭhāya dhammacakkaṃ abhinīharati nāma.

Kuto paṭṭhāya **abhinīhaṭaṃ** nāmāti? Yadā aṭṭha dhamme samodhānetvā dīpaṅkarapādamūle mahābodhimaṇḍatthāya mānasaṃ bandhitvā ‘‘byākaraṇaṃ aladdhā na vuṭṭhahissāmī’’ti vīriyādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhāya nipanno dasabalassa santikā byākaraṇaṃ labhi, tato paṭṭhāya dhammacakkaṃ abhinīhaṭaṃ nāma.

Kuto paṭṭhāya **uppādeti** nāmāti? Tato paṭṭhāya dānapāramiṃ pūrentopi dhammacakkaṃ uppādeti nāma. Sīlapāramiṃ pūrentopi…pe… upekkhāpāramiṃ pūrentopi dhammacakkaṃ uppādeti nāma. Dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyo pūrentopi, pañca mahāpariccāge pariccajantopi, ñātatthacariyaṃ pūrentopi dhammacakkaṃ uppādeti nāma. Vessantarattabhāve ṭhatvā sattasatakamahādānaṃ datvā puttadāraṃ dānamukhe niyyātetvā pāramikūṭaṃ gahetvā tusitapure nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā devatāhi āyācito paṭiññaṃ datvā pañcamahāvilokanaṃ vilokentopi dhammacakkaṃ uppādetiyeva nāma. Mātukucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhantopi, paṭisandhikkhaṇe dasasahassacakkavāḷaṃ kampentopi, mātukucchito nikkhantadivase tatheva lokaṃ kampentopi, sampatijāto satta padāni gantvā ‘‘aggomahasmī’’ti sīhanādaṃ nadantopi, ekūnatiṃsa saṃvaccharāni agāramajjhe vasantopi, mahābhinikkhamanaṃ nikkhamantopi, anomānadītīre pabbajantopi, mahāpadhāne chabbassāni vīriyaṃ karontopi, sujātāya dinnaṃ madhupāyāsaṃ bhuñjitvā suvaṇṇapātiṃ nadiyā pavāhetvā sāyanhasamaye bodhimaṇḍavaragato puratthimaṃ lokadhātuṃ olokento nisīditvā sūriye dharamāneyeva mārabalaṃ vidhametvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantopi, majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhentopi, paccūsakālasamanantare paccayākāraṃ sammasitvā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhantopi, sotāpattiphalaṃ sacchikarontopi, sakadāgāmimaggaṃ sakadāgāmiphalaṃ anāgāmimaggaṃ anāgāmiphalaṃ sacchikarontopi, arahattamaggaṃ paṭivijjhantopi dhammacakkaṃ uppādetiyeva nāma.

Arahattaphalakkhaṇe pana tena dhammacakkaṃ **uppāditaṃ** nāma. Buddhānañhi sakalalokiyalokuttaraguṇarāsi arahattaphaleneva saddhiṃ ijjhati. Tasmā tena tasmiṃ khaṇe dhammacakkaṃ uppāditaṃ nāma hoti.

Kadā **pavatteti** nāma? Bodhimaṇḍe sattasattāhaṃ vītināmetvā isipatane migadāye aññākoṇḍaññattheraṃ kāyasakkhiṃ katvā dhammacakkappavattanasuttantaṃ desento dhammacakkaṃ pavatteti nāma.

Yadā pana aññākoṇḍaññattherena dasabalassa desanāñāṇānubhāvanibbattaṃ savanaṃ labhitvā sabbapaṭhamaṃ dhammo adhigato, tato paṭṭhāya dhammacakkaṃ **pavattitaṃ** nāma hotīti veditabbaṃ. Dhammacakkanti cetaṃ desanāñāṇassapi nāmaṃ paṭivedhañāṇassapi. Tesu desanāñāṇaṃ lokiyaṃ, paṭivedhañāṇaṃ lokuttaraṃ. Kassa desanāpaṭivedhañāṇanti? Na aññassa kassaci, sammāsambuddhasseva desanāñāṇañca paṭivedhañāṇañcāti veditabbaṃ.

Sammadevāti hetunā nayena kāraṇeneva. **Anuppavattetī**ti yathā purato gacchantassa pacchato gacchanto taṃ anugacchati nāma, evaṃ paṭhamataraṃ satthārā pavattitaṃ thero anuppavatteti nāma. Kathaṃ? Satthā hi ‘‘cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro’’ti kathento dhammacakkaṃ pavatteti nāma, dhammasenāpati sāriputtattheropi ‘‘cattārome, āvuso, satipaṭṭhānā’’ti kathento dhammacakkaṃ anuppavatteti nāma. Sammappadhānādīsupi eseva nayo. Na kevalañca bodhipakkhiyadhammesu, ‘‘cattārimāni, bhikkhave, ariyasaccāni. Cattārome, bhikkhave, ariyavaṃsā’’tiādīsupi ayaṃ nayo netabbova. Evaṃ sammāsambuddho dhammacakkaṃ pavatteti nāma, thero dasabalena pavattitaṃ dhammacakkaṃ anuppavatteti nāma.

Evaṃ dhammacakkaṃ anuppavattentena pana therena dhammo desitopi pakāsitopi satthārāva desito pakāsito hoti. Yo hi koci bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā devo vā sakko vā māro vā brahmā vā dhammaṃ desetu pakāsetu, sabbo so satthārā desito pakāsitova nāma hoti, sesajano pana lekhahārakapakkhe ṭhitova nāma hoti. Kathaṃ? Yathā hi raññā dinnaṃ paṇṇaṃ vācetvā yaṃ yaṃ kammaṃ karonti, taṃ taṃ kammaṃ yena kenaci katampi kāritampi raññā kāritanteva vuccati. Mahārājā viya hi sammāsambuddho. Rājapaṇṇaṃ viya tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ. Paṇṇadānaṃ viya tepiṭake nayamukhadānaṃ paṇṇaṃ vācetvā taṃtaṃkammānaṃ karaṇaṃ viya catunnaṃ parisānaṃ attano balena buddhavacanaṃ uggaṇhitvā paresaṃ desanā pakāsanā. Tattha yathā paṇṇaṃ vācetvā yena kenaci katampi kāritampi taṃ kammaṃ raññā kāritameva hoti, evameva yena kenaci desitopi pakāsitopi dhammo satthārā desito pakāsitova nāma hotīti veditabbo. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Ekapuggalavaggavaṇṇanā.

14. Etadaggavaggo

(14) 1. Paṭhamaetadaggavaggo

Etadaggapadavaṇṇanā

188. Etadaggesu paṭhamavaggassa paṭhame **etadagga**nti etaṃ aggaṃ. Ettha ca ayaṃ aggasaddo ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhesu dissati. ‘‘Ajjatagge, samma dovārika, āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīna’’ntiādīsu (ma. ni. 2.70) hi ādimhi dissati. ‘‘Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya (kathā. 441), ucchaggaṃ veḷagga’’ntiādīsu koṭiyaṃ. ‘‘Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā (saṃ. ni. 5.374), anujānāmi, bhikkhave, vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetu’’ntiādīsu (cūḷava. 318) koṭṭhāse. ‘‘Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā…pe… tathāgato tesaṃ aggamakkhāyatī’’tiādīsu (a. ni. 4.34; itivu. 90) seṭṭhe. Svāyamidha koṭiyampi vaṭṭati seṭṭhepi. Te hi therā attano attano ṭhāne koṭibhūtātipi aggā, seṭṭhabhūtātipi. Tasmā etadagganti esā koṭi eso seṭṭhoti ayamettha attho. Eseva nayo sabbasuttesu.

Ayañca etadaggasannikkhepo nāma catūhi kāraṇehi labbhati aṭṭhuppattito āgamanato ciṇṇavasito guṇātirekatoti. Tattha koci thero ekena kāraṇena etadaggaṭṭhānaṃ labhati, koci dvīhi, koci tīhi, koci sabbeheva catūhipi āyasmā sāriputtatthero viya. So hi aṭṭhuppattitopi mahāpaññatāya etadaggaṭṭhānaṃ labhi āgamanādīhipi. Kathaṃ? Ekasmiṃ hi samaye satthā jetavanamahāvihāre viharanto kaṇḍambarukkhamūle titthiyamaddanaṃ yamakapāṭihāriyaṃ dassetvā ‘‘kahaṃ nu kho purimabuddhā yamakapāṭihāriyaṃ katvā vassaṃ upagacchantī’’ti āvajjento ‘‘tāvatiṃsabhavane’’ti ñatvā dve padantarāni dassetvā tatiyena padena tāvatiṃsabhavane paccuṭṭhāsi. Sakko devarājā bhagavantaṃ disvā paṇḍukambalasilāto uṭṭhāya saddhiṃ devagaṇena paccuggamanaṃ agamāsi. Devā cintayiṃsu – ‘‘sakko devarājā devagaṇaparivuto saṭṭhiyojanāyāmāya paṇḍukambalasilāya nisīditvā sampattiṃ anubhavati, buddhānaṃ nāma nisinnakālato paṭṭhāya na sakkā aññena ettha hatthampi ṭhapetu’’nti. Satthāpi tattha nisinno tesaṃ cittācāraṃ ñatvā mahāpaṃsukūliko viya muṇḍapīṭhakaṃ sabbameva paṇḍukambalasilaṃ avattharitvā nisīdi. Evaṃ nisīdanto pana attano vā sarīraṃ mahantaṃ katvā māpesi, paṇḍukambalasilaṃ vā khuddakaṃ akāsīti na sallakkhetabbaṃ. Acinteyyo hi buddhavisayo. Evaṃ nisinno pana mātaraṃ kāyasakkhiṃ katvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ ‘‘kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā’’ti abhidhammapiṭakaṃ desesi.

Pāṭihāriyaṭṭhānepi sabbāpi dvādasayojanikā parisā anuruddhattheraṃ upasaṅkamitvā ‘‘kahaṃ, bhante, dasabalo gato’’ti pucchi. Tāvatiṃsabhavane paṇḍukambalasilāyaṃ vassaṃ upagantvā abhidhammakathaṃ desetuṃ gatoti. Bhante, na mayaṃ satthāraṃ adisvā gamissāma. Kadā satthā āgamissatīti satthu āgamanakālaṃ jānāthāti? Mahāmoggallānattherassa bhāraṃ karotha, so buddhānaṃ santikaṃ gantvā sāsanaṃ āharissatīti. Kiṃ pana therassa tattha gantuṃ balaṃ natthīti? Atthi, visesavantānaṃ pana visesaṃ passantūti evamāha. Mahājano mahāmoggallānattheraṃ upasaṅkamitvā

satthu sāsanaṃ gahetvā āgamanatthāya yāci. Thero passanteyeva mahājane pathaviyaṃ nimujjitvā antosinerunā gantvā satthāraṃ vanditvā āha – ‘‘bhante, mahājano tumhākaṃ dassanakāmo, āgamanadivasaṃ vo jānituṃ icchatī’’ti. Tena hi ‘‘ito temāsaccayena saṅkassanagaradvāre passathā’’tissa vadehīti. Thero bhagavato sāsanaṃ āharitvā mahājanassa kathesi. Mahājano tattheva temāsaṃ khandhāvāraṃ bandhitvā vasi. Cūḷaanāthapiṇḍiko dvādasayojanāya parisāya temāsaṃ yāgubhattaṃ ādāsi.

Satthāpi sattappakaraṇāni desetvā manussalokaṃ āgamanatthāya ākappaṃ dassesi. Sakko devarājā vissakammaṃ āmantetvā tathāgatassa otaraṇatthāya sopānaṃ māpetuṃ āṇāpesi. So ekato sovaṇṇamayaṃ ekato rajatamayaṃ sopānaṃ māpetvā majjhe maṇimayaṃ māpesi. Satthā maṇimaye sopāne ṭhatvā ‘‘mahājano maṃ passatū’’ti adhiṭṭhāsi. Attano ānubhāveneva ‘‘mahājano avīcimahānirayaṃ passatū’’tipi adhiṭṭhāsi. Nirayadassanena cassa uppannasaṃvegataṃ ñatvā devalokaṃ dassesi. Athassa otarantassa mahābrahmā chattaṃ dhāresi, sakko devarājā pattaṃ gaṇhi, suyāmo devarājā dibbaṃ vāḷabījaniṃ bīji, pañcasikho gandhabbadevaputto beluvapaṇḍuvīṇaṃ samapaññāsāya mucchanāhi mucchitvā vādento purato otari. Buddhānaṃ pathaviyaṃ patiṭṭhitakāle ‘‘ahaṃ paṭhamaṃ vandissāmi, ahaṃ paṭhamaṃ vandissāmī’’ti mahājano aṭṭhāsi. Saha mahāpathavīakkamanena pana bhagavato neva mahājano na asītimahāsāvakā paṭhamakavandanaṃ sampāpuṇiṃsu, dhammasenāpati sāriputtattheroyeva pana sampāpuṇi.

Atha satthā dvādasayojanāya parisāya antare ‘‘therassa paññānubhāvaṃ jānantū’’ti puthujjanapañcakaṃ pañhaṃ ārabhi. Paṭhamaṃ lokiyamahājano sallakkhessatīti puthujjanapañhaṃ pucchi. Ye ye sallakkhiṃsu, te te kathayiṃsu. Dutiyaṃ puthujjanavisayaṃ atikkamitvā sotāpattimagge pañhaṃ pucchi. Puthujjanā tuṇhī ahesuṃ, sotāpannāva kathayiṃsu. Tato sotāpannānaṃ visayaṃ atikkamitvā sakadāgāmimagge pañhaṃ pucchi. Sotāpannā tuṇhī ahesuṃ, sakadāgāminova kathayiṃsu. Tesampi visayaṃ atikkamitvā anāgāmimagge pañhaṃ pucchi. Sakadāgāmino tuṇhī ahesuṃ, anāgāminova kathayiṃsu. Tesampi visayaṃ atikkamitvā arahattamagge pañhaṃ pucchi. Anāgāmino tuṇhī ahesuṃ, arahantāva kathayiṃsu. Tato heṭṭhimakoṭito paṭṭhāya abhiññāte abhiññāte sāvake pucchi, te attano attano paṭisambhidāvisaye ṭhatvā kathayiṃsu. Atha mahāmoggallānaṃ pucchi, sesasāvakā tuṇhī ahesuṃ, therova kathesi. Tassāpi visayaṃ atikkamitvā sāriputtattherassa visaye pañhaṃ pucchi. Mahāmoggallāno tuṇhī ahosi, sāriputtattherova kathesi. Therassāpi visayaṃ atikkamitvā buddhavisaye pañhaṃ pucchi. Dhammasenāpati āvajjentopi passituṃ na sakkoti, puratthimapacchimuttaradakkhiṇā catasso disā catasso anudisāti ito cito ca olokento pañhuppattiṭṭhānaṃ sallakkhetuṃ nāsakkhi.

Satthā therassa kilamanabhāvaṃ jānitvā ‘‘sāriputto kilamati, nayamukhamassa dassessāmī’’ti ‘‘āgamehi tvaṃ, sāriputtā’’ti vatvā ‘‘nāyaṃ tuyhaṃ visayo pañho, buddhānaṃ esa visayo sabbaññūnaṃ yasassīna’’nti buddhavisayabhāvaṃ ācikkhitvā ‘‘bhūtamidanti, sāriputta, samanupassasī’’ti āha. Thero ‘‘catumahābhūtikakāyapariggahaṃ me bhagavā ācikkhatī’’ti ñatvā ‘‘aññātaṃ bhagavā, aññātaṃ sugatā’’ti āha. Etasmiṃ ṭhāne ayaṃ kathā udapādi – mahāpañño vata, bho, sāriputtatthero, yatra hi nāma sabbehi anaññātaṃ pañhaṃ kathesi, buddhehi ca dinnanaye ṭhatvā buddhavisaye pañhaṃ kathesi, iti therassa paññānubhāvo yattakaṃ ṭhānaṃ buddhānaṃ kittisaddena otthaṭaṃ, sabbaṃ ajjhottharitvā gatoti evaṃ tāva thero **aṭṭhuppattito** mahāpaññatāya etadaggaṭṭhānaṃ labhi.

Kathaṃ **āgamanato**? Imissāyeva hi aṭṭhuppattiyā satthā āha – sāriputto na idāneva paññavā, atīte pañca jātisatāni isipabbajjaṃ pabbajitvāpi mahāpaññova ahosi –

‘‘Yo pabbajī jātisatāni pañca,
Pahāya kāmāni manoramāni;
Taṃ vītarāgaṃ susamāhitindriyaṃ,
Parinibbutaṃ vandatha sāriputta’’nti.

Evaṃ pabbajjaṃ upabrūhayamāno ekasmiṃ samaye bārāṇasiyaṃ brāhmaṇakule nibbatto. Tayo

vede uggaṇhitvā tattha sāraṃ apassanto ‘‘pabbajitvā ekaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭatī’’ti cittaṃ uppādesi. Tasmiṃ kāle bodhisattopi kāsiraṭṭhe udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbatto vuddhimanvāya uggahitasippo kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā gharāvāsaṃ pahāya himavantaṃ pavisitvā kasiṇaparikammaṃ katvā pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā vanamūlaphalāhāro himavantappadese vasati. Sopi māṇavo nikkhamitvā tasseva santike pabbaji. Parivāro mahā ahosi pañcasatamattā isayo.

Athassa so jeṭṭhantevāsiko ekadesaṃ parisaṃ gahetvā loṇambilasevanatthaṃ manussapathaṃ agamāsi. Tasmiṃ samaye bodhisatto tasmiṃyeva himavantappadese kālaṃ akāsi. Kālakiriyasamayeva naṃ antevāsikā sannipatitvā pucchiṃsu – ‘‘atthi tumhehi koci viseso adhigato’’ti. Bodhisatto ‘‘natthi kiñcī’’ti vatvā aparihīnajjhāno ābhassarabrahmaloke nibbatto. So kiñcāpi ākiñcaññāyatanassa lābhī, bodhisattānaṃ pana arūpāvacare paṭisandhi nāma na hoti. Kasmā? Abhabbaṭṭhānattā. Iti so arūpasamāpattilābhī samānopi rūpāvacare nibbatti. Antevāsikāpissa ‘‘ācariyo ‘natthi kiñcī’ti āha, moghā tassa kālakiriyā’’ti na kiñci sakkārasammānaṃ akaṃsu. Atha so jeṭṭhantevāsiko atikkante vassāvāse āgantvā ‘‘kahaṃ ācariyo’’ti pucchi. Kālaṃ katoti. Api nu ācariyena laddhaguṇaṃ pucchitthāti? Āma pucchimhāti. Kiṃ vadetīti? Natthi kiñcīti. Mayampi ‘‘ācariyena laddhaguṇo nāma natthī’’ti nāssa sakkārasammānaṃ karimhāti. Tumhe bhāsitassa atthaṃ na jānittha, ācariyo ākiñcaññāyatanassa lābhīti.

Atha te jeṭṭhantevāsikassa kathaṃ na saddahiṃsu. So punappunaṃ kathentopi saddahāpetuṃ nāsakkhi. Atha bodhisatto āvajjamāno ‘‘andhabālo mahājano mayhaṃ jeṭṭhantevāsikassa kathaṃ na gaṇhāti, imaṃ kāraṇaṃ pākaṭaṃ karissāmī’’ti brahmalokato otaritvā assamapadamatthake ṭhito ākāsagatova jeṭṭhantevāsikassa paññānubhāvaṃ vaṇṇetvā imaṃ gāthaṃ abhāsi –

‘‘Parosahassampi samāgatānaṃ,
Kandeyyuṃ te vassasataṃ apaññā;
Ekova seyyo puriso sapañño,
Yo bhāsitassa vijānāti attha’’nti. (jā. 1.1.101);

Evaṃ isigaṇaṃ saññāpetvā bodhisatto brahmalokameva gato. Sesaisigaṇopi aparihīnajjhāno hutvā kālaṃ katvā brahmalokaparāyaṇo jāto. Tattha bodhisatto sabbaññutaṃ patto, jeṭṭhantevāsiko sāriputtatthero jāto, sesā isayo buddhaparisā jātāti evaṃ atītepi sāriputto mahāpaññova saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ jānituṃ samatthoti veditabbo.

Idameva ca puthujjanapañcakaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā –

‘‘Parosatañcepi samāgatānaṃ,
Jhāyeyyuṃ te vassasataṃ apaññā;
Ekova seyyo puriso sapañño,
So bhāsitassa vijānāti attha’’nti. (jā. 1.1.101) –

Imampi jātakaṃ kathesi. Tassa purimajātake vuttanayeneva attho veditabbo.

Aparampi idameva puthujjanapañcakaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā –

‘‘Ye saññino tepi duggatā, yepi asaññino tepi duggatā;
Etaṃ ubhayaṃ vivajjaya, taṃ samāpattisukhaṃ anaṅgaṇa’’nti. (jā. 1.1.134) –

Imaṃ anaṅgaṇajātakaṃ kathesi. Ettha ca ācariyo kālaṃ karonto antevāsikehi pucchito ‘‘nevasaññī nāsaññī’’ti āha. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aparampi idameva puthujjanapañcakaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā –

‘‘Candābhaṃ sūriyābhañca, yodha paññāya gādhati;
Avitakkena jhānena, hoti ābhassarūpago’’ti. (jā. 1.1.135) –

Idaṃ candābhajātakaṃ kathesi. Etthāpi ācariyo kālaṃ karonto antevāsikehi pucchito ‘‘odātakasiṇaṃ candābhaṃ nāma, pītakasiṇaṃ sūriyābhaṃ nāmāti taṃ ubhayaṃ yo paññāya gādhati pavisati pakkhandati, so avitakkena dutiyajjhānena ābhassarūpago hoti, tādiso aha’’nti sandhāya – ‘‘candābhaṃ sūriyābha’’nti āha. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Idameva ca puthujjanapañcakaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā –

‘‘Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchiṃ tathā ahu.

‘‘Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thalamubbhataṃ.

‘‘Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchiṃ tathā ahu.

‘‘Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thalamubbhataṃ.

‘‘Dukkhūpanītopi naro sapañño,
Āsaṃ na chindeyya sukhāgamāya;
Bahū hi phassā ahitā hitā ca,
Avitakkitā maccamupabbajanti.

‘‘Acintitampi bhavati, cintitampi vinassati;
Na hi cintāmayā bhogā, itthiyā purisassa vā.

‘‘Sarabhaṃ giriduggasmiṃ, yaṃ tvaṃ anusarī pure;
Alīnacittassa tuvaṃ, vikkantamanujīvasi.

‘‘Yo taṃ viduggā narakā samuddhari,
Silāya yoggaṃ sarabho karitvā;
Dukkhūpanītaṃ maccumukhā pamocayi,
Alīnacittaṃ ta migaṃ vadesi.

‘‘Kiṃ tvaṃ nu tattheva tadā ahosi,
Udāhu te koci naṃ etadakkhā;
Vivaṭṭacchaddo nusi sabbadassī,
Ñāṇaṃ nu te brāhmaṇa bhiṃsarūpaṃ.

‘‘Na cevahaṃ tattha tadā ahosiṃ,
Na cāpi me koci naṃ etadakkhā;
Gāthāpadānañca subhāsitānaṃ,
Atthaṃ tadānenti janinda dhīrā’’ti. (jā. 1.13.134-143) –

Imaṃ terasanipāte sarabhajātakañca kathesi. Imāni pana pañcapi jātakāni atītepi saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ mayhaṃ putto jānātīti satthārā dhammasenāpatisāriputtatherassa paññānubhāvappakāsanatthameva kathitānīti evaṃ āgamanatopi thero mahāpaññatāya etadaggaṭṭhānaṃ

labhi.

Kathaṃ **ciṇṇavasito**ti? Ciṇṇaṃ kiretaṃ therassa catuparisamajjhe dhammaṃ kathento cattāri saccāni amuñcitvā kathetīti evaṃ ciṇṇavasitopi thero mahāpaññatāya etadaggaṭṭhānaṃ labhi.

Kathaṃ **guṇātirekato**ti? Ṭhapetvā hi dasabalaṃ añño koci ekasāvakopi mahāpaññatāya dhammasenāpatinā sadiso nāma natthīti evaṃ guṇātirekatopi thero mahāpaññatāya etadaggaṭṭhānaṃ labhi.

Yathā ca sāriputtatthero, evaṃ **mahāmoggallānattheropi** sabbeheva catūhipi imehi kāraṇehi etadaggaṭṭhānaṃ labhi. Kathaṃ? Thero hi mahiddhiko mahānubhāvo nandopanandasadisampi nāgarājānaṃ damesīti evaṃ tāva aṭṭhuppattito labhi. Na panesa idāneva mahiddhiko mahānubhāvo, atīte pañca jātisatāni isipabbajjaṃ pabbajitopi mahiddhiko mahānubhāvo ahosīti.

‘‘Yo pabbajī jātisatāni pañca,
Pahāya kāmāni manoramāni;
Taṃ vītarāgaṃ susamāhitindriyaṃ,
Parinibbutaṃ vandatha moggallāna’’nti. –

Evaṃ āgamanatopi labhi. Ciṇṇaṃ cetaṃ therassa nirayaṃ gantvā attano iddhibalena nirayasattānaṃ assāsajananatthaṃ sītaṃ adhiṭṭhāya cakkamattaṃ padumaṃ māpetvā padumakaṇṇikāyaṃ nisīditvā dhammakathaṃ katheti, devalokaṃ gantvā devasaṅghaṃ kammagatiṃ jānāpetvā saccakathaṃ kathetīti evaṃ ciṇṇavasito labhi. Ṭhapetvā ca sammāsambuddhaṃ añño sāvako mahāmoggallāno viya mahiddhiko mahānubhāvo natthīti evaṃ guṇātirekato labhi.

Yathā cesa, evaṃ **mahākassapattheropi** sabbehevimehi kāraṇehi etadaggaṭṭhānaṃ labhi. Kathaṃ? Sammāsambuddho hi therassa tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamanaṃ katvā tīhi ovādehi upasampādetvā cīvaraṃ parivattetvā adāsi. Tasmiṃ samaye mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā kampi, mahājanassa abbhantare therassa kittisaddo ajjhottharitvā gato. Evaṃ aṭṭhuppattito labhi. Na cesa idāneva dhutadharo, atīte pañca jātisatāni isipabbajjaṃ pabbajitopi dhutadharova ahosi.

‘‘Yo pabbajī jātisatāni pañca,
Pahāya kāmāni manoramāni;
Taṃ vītarāgaṃ susamāhitindriyaṃ,
Parinibbutaṃ vandatha mahākassapa’’nti. –

Evaṃ āgamanatopi labhi. Ciṇṇaṃ cetaṃ therassa catuparisamajjhagato dhammaṃ kathento dasa kathāvatthūni avijahitvāva kathetīti evaṃ ciṇṇavasito labhi. Ṭhapetvā ca sammāsambuddhaṃ añño sāvako terasahi dhutaguṇehi mahākassapasadiso natthīti evaṃ guṇātirekato labhi. Imināva niyāmena tesaṃ tesaṃ therānaṃ yathālābhato guṇe kittetuṃ vaṭṭati.

Guṇavaseneva hi sammāsambuddho yathā nāma rājā cakkavattī cakkaratanānubhāvena cakkavāḷagabbhe rajjasiriṃ patvā ‘‘pattabbaṃ me pattaṃ, kiṃ me idāni mahājanena olokitenā’’ti na appossukko hutvā rajjasiriṃyeva anubhoti, kālena pana kālaṃ vinicchayaṭṭhāne nisīditvā niggahetabbe niggaṇhāti, paggahetabbe paggaṇhāti, ṭhānantaresu ca ṭhapetabbayuttake ṭhānantaresu ṭhapeti, evamevaṃ mahābodhimaṇḍe adhigatassa sabbaññutaññāṇassa ānubhāvena anuppattadhammarajjo dhammarājāpi ‘‘kiṃ me idāni lokena olokitena, anuttaraṃ phalasamāpattisukhaṃ anubhavissāmī’’ti appossukkataṃ anāpajjitvā catuparisamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno aṭṭhaṅgasamannāgataṃ brahmassaraṃ nicchāretvā dhammaṃ desayamāno niggahetabbayutte kaṇhadhamme puggale sinerupāde pakkhipanto viya apāyabhayasantajjanena niggahetvā paggahetabbayutte kalyāṇadhamme puggale ukkhipitvā bhavagge nisīdāpento viya paggaṇhitvā ṭhānantaresu ṭhapetabbayuttake

aññāsikoṇḍaññattherādayo sāvake yāthāvasarasaguṇavaseneva ṭhānantaresu ṭhapento **etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ rattaññūnaṃ, yadidaṃ aññāsikoṇḍañño**tiādimāha.

Aññāsikoṇḍaññattheravatthu

Tattha **etadagga**nti padaṃ vuttatthameva. **Rattaññūna**nti rattiyo jānantānaṃ. Ṭhapetvā hi sammāsambuddhaṃ añño sāvako aññāsikoṇḍaññatherato paṭhamataraṃ pabbajito nāma natthīti pabbajitakālato paṭṭhāya thero cirakālaṃ rattiyo jānātīti rattaññū. Sabbapaṭhamaṃ dhammassa paṭividdhattā yadā tena dhammo paṭividdho, cirakālato paṭṭhāya taṃ rattiṃ jānātītipi rattaññū. Apica khīṇāsavānaṃ rattidivasaparicchedo pākaṭova hoti, ayañca paṭhamakhīṇāsavoti evampi rattaññūnaṃ sāvakānaṃ ayameva aggo purimakoṭibhūto seṭṭho. Tena vuttaṃ – ''rattaññūnaṃ yadidaṃ aññāsikoṇḍañño''ti.

Ettha ca **yadida**nti nipāto, tassa theraṃ avekkhitvā yo esoti, aggasaddaṃ avekkhitvā yaṃ etanti attho. **Aññāsikoṇḍañño**ti ñātakoṇḍañño paṭividdhakoṇḍañño. Tenevāha – ''aññāsi vata, bho, koṇḍañño, aññāsi vata, bho, koṇḍaññoti. Iti hidaṃ āyasmato koṇḍaññassa aññāsikoṇḍañño tveva nāmaṃ ahosī''ti (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 17).

Ayaṃ pana thero katarabuddhakāle pubbapatthanaṃ abhinīhāraṃ akāsi, kadā pabbajito, kadānena paṭhamaṃ dhammo adhigato, kadā ṭhānantare ṭhapitoti iminā nayena sabbesupi etadaggesu pañhakammaṃ veditabbaṃ.

Tattha imassa tāva therassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ito kappasatasahassamatthake padumuttaro nāma buddho loke udapādi, tassa paṭividdhasabbaññutaññāṇassa mahābodhipallaṅkato uṭṭhahantassa mahāpathaviyaṃ ṭhapetuṃ pāde ukkhittamatte pādasampaṭicchanatthaṃ mahantaṃ padumapupphaṃ uggañchi, tassa dhurapattāni navutihatthāni honti, kesaraṃ tiṃsahatthaṃ, kaṇṇikā dvādasahatthā, pādena patiṭṭhitaṭṭhānaṃ ekādasahatthaṃ. Tassa pana bhagavato sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi. Tassa padumakaṇṇikāya dakkhiṇapāde patiṭṭhahante mahātumbamattā reṇu uggantvā sarīraṃ okiramānā otari, vāmapādassa ṭhapanakālepi tathārūpaṃyeva padumaṃ uggantvā pādaṃ sampaṭicchi. Tatopi uggantvā vuttappamāṇāva reṇu sarīraṃ okiri. Taṃ pana reṇuṃ abhibhavamānā tassa bhagavato sarīrappabhā nikkhamitvā yantanāḷikāya vissaṭṭhasuvaṇṇarasadhārā viya samantā dvādasayojanaṭṭhānaṃ ekobhāsaṃ akāsi. Tatiyapāduddharaṇakāle pathamuggataṃ padumaṃ antaradhāyi, pādasampaṭicchanatthaṃ aññaṃ navaṃ padumaṃ uggañchi. Imināva niyāmena yattha yattha gantukāmo hoti, tattha tatthāpi mahāpadumaṃ uggacchati. Tenevassa ''padumuttarasammāsambuddho''ti nāmaṃ ahosi.

Evaṃ so bhagavā loke uppajjitvā bhikkhusatasahassaparivāro mahājanassa saṅgahatthāya gāmanigamarājadhānīsu bhikkhāya caranto haṃsavatīnagaraṃ sampāpuṇi. Tassa āgatabhāvaṃ sutvā pitā mahārājā paccuggamanaṃ akāsi. Satthā tassa dhammakathaṃ kathesi. Desanāpariyosāne keci sotāpannā keci sakadāgāmī keci anāgāmī keci arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Rājā svātanāya dasabalaṃ nimantetvā punadivase kālaṃ ārocāpetvā bhikkhusatasahassaparivārassa bhagavato sakanivesane mahādānaṃ adāsi. Satthā bhattānumodanaṃ katvā vihārameva gato. Teneva niyāmena punadivase nāgarā, punadivase rājāti dīghamaddhānaṃ dānaṃ adaṃsu.

Tasmiṃ kāle ayaṃ thero haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbatto. Ekadivasaṃ buddhānaṃ dhammadesanākāle haṃsavatīnagaravāsino gandhamālādihatthe yena buddho, yena dhammo, yena saṅgho, tanninne tappoṇe tappabbhāre gacchante disvā tena mahājanena saddhiṃ dhammadesanaṭṭhānaṃ agamāsi. Tasmiñca samaye padumuttaro bhagavā attano sāsane paṭhamaṃ paṭividdhadhammaṃ ekaṃ bhikkhuṃ etadaggaṭṭhāne ṭhapesi. So kulaputto taṃ kāraṇaṃ sutvā ''mahā vatāyaṃ bhikkhu, ṭhapetvā kira buddhaṃ añño iminā paṭhamataraṃ paṭividdhadhammo nāma natthi. Aho vatāhampi anāgate ekassa buddhassa sāsane paṭhamaṃ dhammaṃ paṭivijjhanasamattho

bhaveyya''nti cintetvā desanāpariyosāne bhagavantaṃ upasaṅkamitvā ''sve mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā''ti nimantesi. Satthā adhivāsesi.

So bhagavantaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā sakanivesanaṃ gantvā sabbarattiṃ buddhānaṃ nisajjanaṭṭhānaṃ gandhadāmamālādāmādīhi alaṅkaritvā paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādāpetvā tassā rattiyā accayena sakanivesane bhikkhusatasahassaparivārassa bhagavato vicitrayāgukhajjakaparivāraṃ nānārasasūpabyañjanaṃ gandhasālibhojanaṃ datvā bhattakiccapariyosāne ticīvarapahonake vaṅgapaṭṭe tathāgatassa pādamūle ṭhapetvā cintesi – ''nāhaṃ parittakassa ṭhānassatthāya carāmi, mahantaṃ ṭhānaṃ patthento carāmi, na kho pana sakkā ekameva divasaṃ dānaṃ datvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetu''nti ''anupaṭipāṭiyā satta divasāni mahādānaṃ datvā patthessāmī''ti. So teneva niyāmena satta divasāni mahādānaṃ datvā bhattakiccapariyosāne dussakoṭṭhāgāraṃ vivarāpetvā uttamasukhumavatthaṃ buddhānaṃ pādamūle ṭhapetvā bhikkhusatasahassaṃ ticīvarena acchādetvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā, ''bhante, yo tumhehi ito sattadivasamatthake bhikkhu etadagge ṭhapito, ahampi so bhikkhu viya anāgate uppajjanakabuddhassa sāsane pabbajitvā paṭhamaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ samattho bhaveyya''nti vatvā satthu pādamūle sīsaṃ katvā nipajji.

Satthā tassa vacanaṃ sutvā ''iminā kulaputtena mahāadhikāro kato, samijjhissati nu kho etassa ayaṃ patthanā no''ti anāgataṃsañāṇaṃ pesetvā āvajjento ''samijjhissatī''ti passi. Buddhānañhi atītaṃ vā anāgataṃ vā paccuppannaṃ vā ārabbha āvajjentānaṃ āvaraṇaṃ nāma natthi, anekakappakoṭisatasahassantarampi ca atītaṃ vā anāgataṃ vā cakkavāḷasahassantarampi ca paccuppannaṃ vā āvajjanapaṭibaddhameva manasikārapaṭibaddhameva hoti. Evaṃ appaṭivattiyena ñāṇena so bhagavā idaṃ addasa – ''anāgate satasahassakappapariyosāne gotamo nāma buddho loke uppajjissati, tadā imassa patthanā samijjhissatī''ti. Atha naṃ evamāha – ''ambho, kulaputta, anāgate satasahassakappapariyosāne gotamo nāma buddho loke uppajjissati, tvaṃ tassa paṭhamakadhammadesanāya teparivaṭṭadhammacakkappavattanasuttantapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ sahassanayasampanne sotāpattiphale patiṭṭhahissasī''ti.

Iti satthā taṃ kulaputtaṃ byākaritvā caturāsīti dhammakkhandhasahassāni desetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutassa sarīraṃ suvaṇṇakkhandho viya ekagghanaṃ ahosi, sarīracetiyaṃ panassubbedhena sattayojanikaṃ akaṃsu. Iṭṭhakā suvaṇṇamayā ahesuṃ, haritālamanosilāya mattikākiccaṃ, telena udakakiccaṃ sādhayiṃsu. Buddhānaṃ dharamānakāle sarīrappabhā dvādasayojanikaṃ phari, parinibbutānaṃ pana tesaṃ rasmi nikkhamitvā samantā yojanasataṃ avatthari.

Ayaṃ seṭṭhi buddhānaṃ sarīracetiyaṃ parivāretvā sahassaratanagghiyāni kāresi. Cetiyapatiṭṭhāpanadivase antocetiye ratanagharaṃ kāresi. So vassasatasahassaṃ mahantaṃ dānādimayaṃ kalyāṇakammaṃ katvā tato cuto devapure nibbatti. Tassa devesu ca manussesu ca saṃsarantasseva navanavuti kappasahassāni nava kappasatāni nava ca kappā samatikkantā. Ettakassa kālassa accayena ito ekanavutikappamatthake ayaṃ kulaputto bandhumatīnagarassa dvārasamīpe gāme kuṭumbiyagehe nibbatto. Tassa **mahākālo**ti nāmaṃ ahosi, kaniṭṭhabhātā panassa cūḷakālo nāma.

Tasmiṃ samaye vipassī bodhisatto tusitapurā cavitvā bandhumatīnagare bandhumassa rañño aggamahesiyā kucchismiṃ nibbatto. Anukkamena sabbaññutaṃ patvā dhammadesanatthāya mahābrahmunā āyācito ''kassa nu kho paṭhamaṃ dhammaṃ desessāmī''ti cintetvā attano kaniṭṭhaṃ khaṇḍaṃ nāma rājakumāraṃ tissañca purohitaputtaṃ ''paṭhamaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ samatthā''ti disvā ''tesañca dhammaṃ desessāmi, pitu ca saṅgahaṃ karissāmī''ti bodhimaṇḍato ākāseneva āgantvā kheme migadāye otiṇṇo te pakkosāpetvā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne te dvepi janā caturāsītiyā pāṇasahassehi saddhiṃ arahattaphale patiṭṭhahiṃsu.

Athāparepi bodhisattakāle anupabbajitā caturāsītisahassā kulaputtā taṃ pavattiṃ sutvā satthu santikaṃ āgantvā dhammadesanaṃ sutvā arahattaphale patiṭṭhahiṃsu. Satthā taṃ tattheva

khaṇḍattheraṃ aggasāvakaṭṭhāne, tissattheraṃ dutiyasāvakaṭṭhāne ṭhapesi. Rājāpi taṃ pavattiṃ sutvā ''puttaṃ passissāmī''ti uyyānaṃ gantvā dhammadesanaṃ sutvā tīsu saraṇesu patiṭṭhāya satthāraṃ svātanāya nimantetvā abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

So pāsādavaragato nisīditvā cintesi – ''mayhaṃ jeṭṭhaputto nikkhamitvā buddho jāto, dutiyaputto me aggasāvako, purohitaputto dutiyasāvako. Ime ca avasesabhikkhū gihikālepi mayhaṃ puttameva parivāretvā vicariṃsu, ime pubbepi dānipi mayhameva bhārā, ahameva te catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmi, aññesaṃ okāsaṃ na dassāmī''ti. Vihāradvārakoṭṭhakato paṭṭhāya yāva rājagehadvārā ubhosu passesu khadirapākāraṃ kāretvā vatthehi paṭicchādāpetvā upari suvaṇṇatārakavicittaṃ samolambitatālakkhandhamattavividhapupphadāmavitānaṃ kāretvā heṭṭhābhūmiṃ vicittattharaṇehi santharāpetvā anto ubhosu passesu mālāgacchakesu puṇṇaghaṭe sakalamaggavāsatthāya ca gandhantaresu pupphāni pupphantaresu gandhe ca ṭhapāpetvā bhagavato kālaṃ ārocāpesi. Bhagavā bhikkhusaṅghaparivuto antosāṇiyāva rājagehaṃ gantvā bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ paccāgacchati. Añño koci daṭṭhumpi na labhati, kuto pana bhikkhaṃ vā dātuṃ pūjaṃ vā kātuṃ.

Nāgarā cintesuṃ – ''ajja satthu loke uppannassa sattamāsādhikāni satta saṃvaccharāni, mayañca daṭṭhumpi na labhāma, pageva bhikkhaṃ vā dātuṃ pūjaṃ vā kātuṃ dhammaṃ vā sotuṃ. Rājā 'mayhaṃ eva buddho, mayhaṃ dhammo, mayhaṃ saṅgho'ti mamāyitvā sayameva upaṭṭhahati. Satthā ca uppajjamāno sadevakassa lokassa atthāya uppanno, na raññoyeva atthāya. Na hi raññoyeva nirayo uṇho, aññesaṃ nīluppalavanasadiso. Tasmā rājānaṃ evaṃ vadāma 'sace no satthāraṃ deti, iccetaṃ kusalaṃ. No ce deti, raññā saddhiṃ yujjhitvā saṅghaṃ gahetvā dānādīni puññāni karoma. Na sakkā kho pana suddhanāgareheva evaṃ kātuṃ, ekaṃ jeṭṭhakapurisampi gaṇhāmā'''ti senāpatiṃ upasaṅkamitvā tassa tamatthaṃ ārocetvā ''sāmi kiṃ amhākaṃ pakkho hohisi, udāhu rañño''ti āhaṃsu. So āha – ''tumhākaṃ pakkho homi, apica kho pana paṭhamadivaso mayhaṃ dātabbo''ti. Te sampaṭicchiṃsu.

So rājānaṃ upasaṅkamitvā ''nāgarā, deva, tumhākaṃ kupitā''ti āha. Kimatthaṃ tātāti? Satthāraṃ kira tumheva upaṭṭhahatha, amhe na labhāmāti. Sace idānipi labhanti, na kuppanti. Alabhantā tumhehi saddhiṃ yujjhitukāmā, devāti. Yujjhāmi, tāta, na bhikkhusaṅghaṃ demīti. Deva, tumhākaṃ dāsā tumhehi saddhiṃ yujjhāmāti vadanti, tumhe kaṃ gaṇhitvā yujjhissathāti? Nanu tvaṃ senāpatīti? Nāgarehi vinā asamattho ahaṃ, devāti. Tato rājā ''balavanto nāgarā, senāpatipi tesaṃyeva pakkho''ti ñatvā ''aññāni sattamāsādhikāni satta saṃvaccharāni mayhaṃ bhikkhusaṅghaṃ dentū''ti āha. Nāgarā na sampaṭicchiṃsu. Rājā ''chabbassāni pañcavassānī''ti evaṃ hāpetvā aññe satta divase yāci. Nāgarā ''atikakkhaḷaṃ dāni raññā saddhiṃ kātuṃ na vaṭṭatī''ti anujāniṃsu. Rājā sattamāsādhikānaṃ sattannaṃ saṃvaccharānaṃ sajjitaṃ dānamukhaṃ sattannameva divasānaṃ sajjetvā cha divase kesañci apassantānaṃyeva dānaṃ datvā sattame divase nāgare pakkosāpetvā ''sakkhissatha, tātā, evarūpaṃ dānaṃ dātu''nti āha. Tepi ''nanu amheyeva nissāyetaṃ devassa uppanna''nti vatvā ''sakkhissāmā''ti āhaṃsu. Rājā piṭṭhihatthena assūni puñchamāno bhagavantaṃ vanditvā, ''bhante, aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassaṃ aññassu bhāraṃ akatvā yāvajīvaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmīti cintesiṃ, nāgarānaṃ dāni me anuññātaṃ, nāgarā hi 'mayaṃ dānaṃ dātuṃ na labhāmā'ti bhagavā kuppanti. Sveva paṭṭhāya tesaṃ anuggahaṃ karothā''ti āha.

Atha dutiyadivase senāpati mahādānaṃ adāsi. Tato nāgarā raññā katasakkārato uttaritaraṃ sakkārasammānaṃ katvā dānaṃ adaṃsu. Eteneva niyāmena sakalanagarassa paṭipāṭiyā gatāya dvāragāmavāsino sakkārasammānaṃ sajjayiṃsu. Mahākālakuṭumbiko cūḷakālaṃ āha – ''dasabalassa sakkārasammānaṃ sveva amhākaṃ pāpuṇāti, kiṃ sakkāraṃ karissāmā''ti? Tvameva bhātika jānāhīti. Sace mayhaṃ ruciyā karosi, amhākaṃ soḷasakarīsamattesu khettesu gahitagabbhā sāliyo atthi. Sāligabbhaṃ phāletvā ādāya buddhānaṃ anucchavikaṃ pacāpemāti. Evaṃ kayiramāne kassaci upakāro na hoti, tasmā netaṃ mayhaṃ ruccatīti. Sace tvaṃ evaṃ na karosi, ahaṃ mayhaṃ santakaṃ mamāyituṃ labhāmīti soḷasakarīsamattaṃ khettaṃ majjhe bhinditvā aṭṭhakarīsaṭṭhāne sīmaṃ ṭhapetvā sāligabbhaṃ phāletvā ādāya asambhinne khīre pacāpetvā catumadhuraṃ pakkhipitvā buddhappamukhassa saṅghassa adāsi. Kuṭumbikassa kho gabbhaṃ phāletvā gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūrati. Puthukakāle puthukaggaṃ

nāma adāsi, gāmavāsīhi saddhiṃ aggasassaṃ nāma adāsi, lāyane lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, kalāpādīsu kalāpaggaṃ khalaggaṃ khalabhaṇḍaggaṃ koṭṭhagganti. Evaṃ so ekasasseva nava vāre aggadānaṃ adāsi. Tampi sassaṃ atirekaṃ uṭṭhānasampannaṃ ahosi.

Yāva buddhā dharati, yāva ca saṅgho dharati, eteneva niyāmena kalyāṇakammaṃ katvā tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ceva manussesu ca saṃsaranto ekanavutikappe sampattiṃ anubhavitvā amhākaṃ satthu loke uppannakāle kapilavatthunagarassa avidūre doṇavatthubrāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Tassa nāmaggahaṇadivase **koṇḍaññamāṇavo**ti nāmaṃ akaṃsu. So vuḍḍhimanvāya tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantānaṃ pāraṃ agamāsi. Tena samayena amhākaṃ bodhisatto tusitapurā cavitvā kapilavatthupure nibbatti. Tassa nāmaggahaṇadivase aṭṭhuttaraṃ brāhmaṇasataṃ ahatavatthehi acchādetvā appodakaṃ madhupāyāsaṃ pāyetvā tesaṃ antare aṭṭha jane uccinitvā mahātale nisīdāpetvā alaṅkatapaṭiyattaṃ bodhisattaṃ dukūlacumbaṭake nipajjāpetvā lakkhaṇapariggahaṇatthaṃ tesaṃ santikaṃ ānayiṃsu. Dhurāsane nisinnabrāhmaṇo mahāpurisassa sarīrasampattiṃ oloketvā dve aṅguliyo ukkhipi. Evaṃ paṭipāṭiyā satta janā ukkhipiṃsu. Tesaṃ pana sabbanavako koṇḍaññamāṇavo, so bodhisattassa lakkhaṇavaranipphattiṃ oloketvā ‘‘agāramajjhe ṭhānakāraṇaṃ natthi, ekantenesa vivaṭṭacchado buddho bhavissatī’’ti ekameva aṅguliṃ ukkhipi. Itare pana satta janā ‘‘sace agāraṃ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace pabbajissati, buddho bhavissatī’’ti dve gatiyo disvā dve aṅguliyo ukkhipiṃsu. Ayaṃ pana koṇḍañño katādhikāro pacchimabhavikasatto paññāya itare satta jane abhibhavitvā ‘‘imehi lakkhaṇehi samannāgatassa agāramajjhe ṭhānakaraṇaṃ nāma natthi, nissaṃsayaṃ buddho bhavissatī’’ti ekameva gatiṃ addasa, tasmā ekaṃ aṅguliṃ ukkhipi. Tato brāhmaṇā attano gharāni gantvā putte āmantayiṃsu – ‘‘tātā, amhe mahallakā, suddhodanamahārājassa puttaṃ sabbaññutappattaṃ mayaṃ sambhāveyyāma vā no vā. Tumhe tasmiṃ kumāre sabbaññutaṃ patte tassa sāsane pabbajeyyāthā’’ti.

Suddhodanamahārājāpi bodhisattassa dhātiyo ādiṃ katvā parihāraṃ upaṭṭhapento bodhisattaṃ vuddhiṃ āpādesi. Mahāsattopi vuddhippatto devo viya sampattiṃ anubhavitvā paripakke ñāṇe kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā rāhulakumārassa jātadivase channasahāyo kaṇḍakaṃ āruyha devatāhi vivaṭena dvārena mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā teneva rattibhāgena tīṇi rajjāni atikkamitvā anomānadītīre pabbajitvā ghaṭikāramahābrahmunā ābhate arahaddhaje gahitamatteyeva vassasaṭṭhikatthero viya pāsādikena iriyāpathena rājagahaṃ patvā tattha piṇḍāya caritvā paṇḍavapabbatacchāyāya piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā raññā māgadhena rajjasiriyā nimantiyamānopi taṃ paṭikkhipitvā anukkamena uruvelaṃ gantvā ‘‘ramaṇīyo vata ayaṃ bhūmibhāgo, alaṃ vatidaṃ kulaputtassa padhānatthikassa padhānāyā’’ti padhānābhimukhaṃ cittaṃ uppādetvā tattha vāsaṃ upagato.

Tena samayena itare satta brāhmaṇā yathākammaṃ gatā, sabbadaharo pana lakkhaṇapariggāhako koṇḍaññamāṇavo arogo. So ‘‘mahāpuriso pabbajito’’ti sutvā tesaṃ brāhmaṇānaṃ putte upasaṅkamitvā evamāha – ‘‘siddhatthakumāro kira pabbajito. So hi nissaṃsayaṃ buddho bhavissati. Sace tumhākaṃ pitaro arogā assu, ajja nikkhamitvā pabbajeyyuṃ. Sace tumhepi icchatha, etha mayaṃ taṃ mahāpurisamanupabbajissāmā’’ti. Te sabbe ekacchandā bhavituṃ nāsakkhiṃsu. Tayo janā na pabbajiṃsu, koṇḍaññabrāhmaṇaṃ jeṭṭhakaṃ katvā itare cattāro pabbajiṃsu. Ime pañca pabbajitvā gāmanigamarājadhānīsu bhikkhāya carantā bodhisattassa santikaṃ agamiṃsu. Te chabbassāni bodhisatte mahāpadhānaṃ padahante ‘‘idāni buddho bhavissati idāni buddho bhavissatī’’ti mahāsattaṃ upaṭṭhahamānā santikāvacarāvassa ahesuṃ. Yadā pana bodhisatto ekatilataṇḍulādīhi vītināmentopi dukkarakārikāya ariyadhammapaṭivedhassa abhāvaṃ ñatvā oḷārikaṃ āhāraṃ āhari, tadā te pakkamitvā isipatanaṃ agamaṃsu.

Atha bodhisatto oḷārikāhāraparibhogena chavimaṃsalohitapāripūriṃ katvā visākhapuṇṇamadivase sujātāya dinnaṃ varabhojanaṃ bhuñjitvā suvaṇṇapātiṃ nadiyā paṭisotaṃ khipitvā ‘‘ajja buddho bhavissāmī’’ti katasanniṭṭhāno sāyanhasamaye kālena nāgarājena anekehi thutisatehi abhitthaviyamāno mahābodhimaṇḍaṃ āruyha acalaṭṭhāne pācīnalokadhātuabhimukho pallaṅkena nisīditvā

caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhāya sūriye dharamāneyeva mārabalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhetvā paccūsakālasamanantare paṭiccasamuppāde ñāṇaṃ otāretvā anulomapaṭilomaṃ paccayākāravaṭṭaṃ sammasanto sabbabuddhehi paṭividdhaṃ asādhāraṇaṃ sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhitvā nibbānārammaṇāya phalasamāpattiyā tattheva sattāhaṃ vītināmesi.

Eteneva upāyena sattasattāhaṃ bodhimaṇḍe viharitvā rājāyatanamūle madhupiṇḍikabhojanaṃ paribhuñjitvā puna ajapālanigrodhamūlaṃ āgantvā tattha nisinno dhammagambhīrataṃ paccavekkhitvā appossukkatāya citte namante mahābrahmunā yācito buddhacakkhunā lokaṃ volokento tikkhindriyādibhede satte disvā mahābrahmuno dhammadesanāya paṭiññaṃ datvā ‘‘kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ desessāmī’’ti āḷārudakānaṃ kālakatabhāvaṃ ñatvā puna cintento ‘‘bahūpakārā kho pana me pañcavaggiyā bhikkhū, ye maṃ padhānapahitattaṃ upaṭṭhahiṃsu. Yaṃnūnāhaṃ pañcavaggiyānaṃ bhikkhūnaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyya’’nti cittaṃ uppādesi. Idaṃ pana sabbameva buddhānaṃ parivitakkamattameva, ṭhapetvā pana koṇḍaññabrāhmaṇaṃ añño koci paṭhamaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ samattho nāma natthi. Sopi etadatthameva kappasatasahassaṃ adhikārakammaṃ akāsi, buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa nava vāre aggasassadānaṃ adāsi.

Atha satthā pattacīvaramādāya anupubbena isipatanaṃ gantvā yena pañcavaggiyā bhikkhū, tenupasaṅkami. Te tathāgataṃ āgacchantaṃ disvāva attano katikāya saṇṭhātuṃ nāsakkhiṃsu. Eko pattacīvaraṃ paṭiggahesi, eko āsanaṃ paññāpesi, eko pādodakaṃ paccupaṭṭhāpesi, eko pāde dhovi, eko tālavaṇṭaṃ gahetvā bījamāno ṭhito. Evaṃ tesu vattaṃ dassetvā santike nisinnesu koṇḍaññattheraṃ kāyasakkhiṃ katvā satthā anuttaraṃ teparivaṭṭaṃ dhammacakkappavattanasuttantaṃ ārabhi. Manussaparisā pañca janāva ahesuṃ, devaparisā aparicchinnā. Desanāpariyosāne koṇḍaññatthero aṭṭhārasahi mahābrahmakoṭīhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhito. Atha satthā ‘‘mayā dukkarasatābhataṃ dhammaṃ paṭhamameva aññāsīti aññāsikoṇḍañño nāma aya’’nti theraṃ ālapanto ‘‘aññāsi vata, bho, koṇḍañño, aññāsi vata, bho, koṇḍañño’’ti āha. Tassa tadeva nāmaṃ jātaṃ. Tena vuttaṃ – ‘‘iti hidaṃ āyasmato koṇḍaññassa aññāsikoṇḍaññotveva nāmaṃ ahosī’’ti.

Iti thero āsāḷhipuṇṇamāyaṃ sotāpattiphale patiṭṭhito, pāṭipadadivase bhaddiyatthero, dutiyapakkhadivase vappatthero, tatiyapakkhadivase mahānāmatthero, pakkhassa catutthiyaṃ assajitthero sotāpattiphale patiṭṭhito. Pañcamiyā pana pakkhassa anattalakkhaṇasuttantadesanāpariyosāne sabbepi arahatte patiṭṭhitā.

Tena kho pana samayena cha loke arahanto honti. Tato paṭṭhāya satthā yasadārakappamukhe pañcapaññāsa purise, kappāsiyavanasaṇḍe tiṃsamatte bhaddavaggiye, gayāsīse piṭṭhipāsāṇe sahassamatte purāṇajaṭileti evaṃ mahājanaṃ ariyabhūmiṃ otāretvā bimbisārappamukhāni ekādasanahutāni sotāpattiphale, ekaṃ nahutaṃ saraṇattaye patiṭṭhāpetvā jambudīpatale sāsanaṃ pupphitaphalitaṃ katvā sakalajambudīpamaṇḍalaṃ kāsāvapajjotaṃ isivātapaṭivātaṃ karonto ekasmiṃ samaye jetavanamahāvihāraṃ patvā tattha vasanto bhikkhusaṅghamajjhe paññattavarabuddhāsanagato dhammaṃ desento ‘‘paṭhamaṃ dhammaṃ paṭividdhabhikkhūnaṃ antare mama putto koṇḍañño aggo’’ti dassetuṃ etadaggaṭṭhāne ṭhapesi.

Theropi dve aggasāvake attano nipaccakāraṃ karonte disvā buddhānaṃ santikā apakkamitukāmo hutvā ‘‘puṇṇamāṇavo pabbajitvā sāsane aggadhammakathiko bhavissatī’’ti disvā doṇavatthubrāhmaṇagāmaṃ gantvā attano bhāgineyyaṃ puṇṇamāṇavaṃ pabbājetvā ‘‘ayaṃ buddhānaṃ santike vasissatī’’ti tassa buddhānaṃ antevāsikabhāvaṃ katvā sayaṃ dasabalaṃ upasaṅkamitvā ‘‘bhagavā mayhaṃ gāmantasenāsanaṃ asappāyaṃ, ākiṇṇo viharituṃ na sakkomi, chaddantadahaṃ gantvā vasissāmī’’ti bhagavantaṃ anujānāpetvā uṭṭhāyāsanā satthāraṃ vanditvā chaddantadahaṃ gantvā chaddantahatthikulaṃ nissāya dvādasa vassāni vītināmetvā tattheva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Sāriputta-moggallānattheravatthu

189-190. Dutiyatatiyesu **mahāpaññāna**nti mahatiyā paññāya samannāgatānaṃ. **Iddhimantāna**nti iddhiyā sampannānaṃ. **Sāriputto moggallāno**ti tesaṃ therānaṃ nāmaṃ.

Imesampi pañhakamme ayamanupubbikathā – ito satasahassakappādhike asaṅkhyeyyakappamatthake sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, nāmena saradamāṇavo nāma ahosi. Moggallāno gahapatimahāsālakule nibbatti, nāmena sirivaḍḍhanakuṭumbiyo nāma ahosi. Te ubhopi sahapaṃsukīḷitāva sahāyakā ahesuṃ. Saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṃ mahādhanaṃ paṭipajjitvā ekadivasaṃ rahogato cintesi – ‘‘ahaṃ idhalokattabhāvameva jānāmi, no paralokattabhāvaṃ, jātasattānañca maraṇaṃ nāma dhuvaṃ, mayā ekaṃ pabbajjaṃ pabbajitvā mokkhadhammagavesanaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti. So sahāyakaṃ upasaṅkamitvā āha – ‘‘samma sirivaḍḍhana, ahaṃ pabbajitvā mokkhadhammaṃ gavesissāmi, tvaṃ mayā saddhiṃ pabbajituṃ sakkhissasī’’ti. Na sakkhissāmi, samma, tvaṃyeva pabbajāhīti. So cintesi – ‘‘paralokaṃ gacchantā sahāye vā ñātimitte vā gahetvā gatā nāma natthi, attanā kataṃ attanova hotī’’ti. Tato ratanakoṭṭhāgāraṃ vivarāpetvā kapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ mahādānaṃ datvā pabbatapādaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa eko dve tayoti evaṃ anupabbajjaṃ pabbajitā catusattatisahassamattā jaṭilā ahesuṃ. So pañcābhiññā aṭṭha ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṃ kasiṇaparikammaṃ ācikkhi. Tepi sabbe pañca abhiññā aṭṭha ca samāpattiyo nibbattesuṃ.

Tena samayena anomadassī nāma buddho loke udapādi. Nagaraṃ candavatī nāma ahosi, pitā yasavanto nāma khattiyo, mātā yasodharā nāma devī, bodhi ajjunarukkho, nisabhatthero ca anomatthero cāti dve aggasāvakā, varuṇatthero nāma upaṭṭhāko, sundarā ca sumanā cāti dve aggasāvikā, āyu vassasatasahassaṃ ahosi, sarīraṃ aṭṭhapaññāsahatthubbedhaṃ, sarīrappabhā dvādasayojanaṃ phari, bhikkhusatasahassaparivāro ahosi.

Athekadivasaṃ paccūsakāle mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento saradatāpasaṃ disvā ‘‘ajja mayhaṃ saradatāpasassa santikaṃ gatapaccayena dhammadesanā ca mahatī bhavissati, so ca aggasāvakaṭṭhānaṃ patthessati, tassa sahāyako sirivaḍḍhanakuṭumbiyo dutiyasāvakaṭṭhānaṃ, desanāpariyosāne cassa parivārā catusattatisahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇissanti, mayā tattha gantuṃ vaṭṭatī’’ti attano pattacīvaramādāya aññaṃ kañci anāmantetvā sīho viya ekacaro hutvā saradatāpasassa antevāsikesu phalāphalatthāya gatesu ‘‘buddhabhāvaṃ me jānātū’’ti tassa passantasseva saradatāpasassa ākāsato otaritvā pathaviyaṃ patiṭṭhāsi. Saradatāpaso buddhānubhāvaṃ ceva sarīrasampattiṃ cassa disvā lakkhaṇamante sammasitvā ‘‘imehi lakkhaṇehi samannāgato nāma agāramajjhe vasanto rājā hoti cakkavattī, pabbajjanto loke vivaṭṭacchado sabbaññu buddho hoti, ayaṃ puriso nissaṃsayaṃ buddho’’ti jānitvā paccuggamanaṃ katvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā āsanaṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi bhagavā paññattāsane. Saradatāpasopi attano anucchavikaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmiṃ samaye catusattatisahassajaṭilā paṇītapaṇītāni ojavantāni phalāphalāni gahetvā ācariyassa santikaṃ sampattā buddhānañceva ācariyassa ca nisinnāsanaṃ oloketvā āhaṃsu – ‘‘ācariya, mayaṃ ‘imasmiṃ loke tumhehi mahantataro natthī’ti vicarāma, ayaṃ pana puriso tumhehi mahantataro maññe’’ti. Tātā, kiṃ vadatha? Sāsapena saddhiṃ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhaṃ sineruṃ samaṃ kātuṃ icchatha, sabbaññubuddhena saddhiṃ mayhaṃ upamaṃ mā karittha puttakāti. Atha te tāpasā ‘‘sace ayaṃ ittarasatto abhavissa, na amhākaṃ ācariyo evarūpaṃ upamaṃ āhareyya, yāva mahā vatāyaṃ puriso’’ti sabbeva pādesu nipatitvā sirasā vandiṃsu.

Atha ne ācariyo āha – ‘‘tātā, amhākaṃ buddhānaṃ anucchaviko deyyadhammo natthi, satthā ca bhikkhācāravelāya idhāgato, mayaṃ yathābalaṃ deyyadhammaṃ dassāma. Tumhe yaṃ yaṃ paṇītaṃ phalāphalaṃ, taṃ taṃ āharathā’’ti. Āharāpetvā hatthe dhovitvā sayaṃ tathāgatassa patte patiṭṭhāpesi. Satthārā ca phalāphale paṭiggahitamatte devatā dibbojaṃ pakkhipiṃsu. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā hatthaṃ dhovitvā nisinne satthari sabbe antevāsike

pakkositvā satthu santike sāraṇīyaṃ kathaṃ kathento nisīdi. Satthā ‘‘dve aggasāvakā bhikkhusaṅghena saddhiṃ āgacchantū’’ti cintesi. Te satthu cittaṃ ñatvā satasahassakhīṇāsavaparivārā āgantvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu.

Tato saradatāpaso antevāsike āmantesi – ‘‘tātā, buddhānaṃ nisinnāsanampi nīcaṃ, samaṇasatasahassānampi āsanaṃ natthi, tumhehi ajja uḷāraṃ buddhasakkāraṃ kātuṃ vaṭṭati, pabbatapādato vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharathā’’ti. Kathanakālo papañco viya hoti, iddhimantānaṃ pana visayo acinteyyoti muhuttamatteneva te tāpasā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā buddhānaṃ yojanappamāṇaṃ pupphāsanaṃ paññāpesuṃ, ubhinnaṃ aggasāvakānaṃ tigāvutaṃ, sesabhikkhūnaṃ aḍḍhayojanikādibhedaṃ, saṅghanavakassa usabhamattaṃ ahosi. Evaṃ paññattesu āsanesu saradatāpaso tathāgatassa purato añjaliṃ paggahetvā ṭhito, ‘‘bhante, mayhaṃ dīgharattaṃ hitasukhatthāya imaṃ pupphāsanaṃ abhiruhathā’’ti āha.

‘‘Nānāpupphañca gandhañca, sampādetvāna ekato;
Pupphāsanaṃ paññāpetvā, idaṃ vacanamabraviṃ.

‘‘Idaṃ te āsanaṃ vīra, paññattaṃ tavanucchaviṃ;
Mama cittaṃ pasādento, nisīda pupphamāsane.

‘‘Sattarattidivaṃ buddho, nisīdi pupphamāsane;
Mama cittaṃ pasādetvā, hāsayitvā sadevake’’ti.

Evaṃ nisinne satthari dve aggasāvakā ca sesabhikkhū ca attano attano pattāsanesu nisīdiṃsu. Saradatāpaso mahantaṃ pupphacchattaṃ gahetvā tathāgatassa matthake dhārayanto aṭṭhāsi. Satthā ‘‘jaṭilānaṃ ayaṃ sakkāro mahapphalo hotū’’ti nirodhasamāpattiṃ samāpajji. Satthu samāpannabhāvaṃ ñatvā dve aggasāvakāpi sesabhikkhūpi samāpattiṃ samāpajjiṃsu. Tathāgate sattāhaṃ nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā nisinne antevāsikā bhikkhācārakāle sampatte vanamūlaphalāphalaṃ paribhuñjitvā sesakāle buddhānaṃ añjaliṃ paggayha tiṭṭhanti. Saradatāpaso pana bhikkhācārampi agantvā pupphacchattaṃ gahitaniyāmeneva sattāhaṃ pītisukhena vītināmesi.

Satthā nirodhato vuṭṭhāya dakkhiṇapasse nisinnaṃ aggasāvakaṃ nisabhattheraṃ āmantesi – ‘‘nisabha sakkārakārakānaṃ tāpasānaṃ pupphāsanānumodanaṃ karohī’’ti. Thero cakkavattirañño santikā paṭiladdhamahālābho mahāyodho viya tuṭṭhamānaso sāvakapāramiñāṇe ṭhatvā pupphāsanānumodanaṃ ārabhi. Tassa desanāvasāne dutiyasāvakaṃ āmantesi – ‘‘tvampi dhammaṃ desehī’’ti. Anomatthero tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ sammasitvā dhammaṃ kathesi. Dvinnaṃ sāvakānaṃ desanāya ekassapi abhisamayo nāhosi. Atha satthā aparimāṇe buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāpariyosāne ṭhapetvā saradatāpasaṃ sabbepi catusattatisahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Satthā ‘‘etha bhikkhavo’’ti hatthaṃ pasāresi. Tesaṃ tāvadeva kesamassu antaradhāyi, aṭṭha parikkhārā kāye paṭimukkāva ahesuṃ.

Saradatāpaso kasmā arahattaṃ na pattoti? Vikkhittacittattā. Tassa kira buddhānaṃ dutiyāsane nisīditvā sāvakapāramiñāṇe ṭhatvā dhammaṃ desayato aggasāvakassa desanaṃ sotuṃ āraddhakālato paṭṭhāya ‘‘aho vatāhampi anāgate uppajjanakassa buddhassa sāsane imināva sāvakena laddhadhuraṃ labheyya’’nti cittaṃ udapādi. So tena parivitakkena maggaphalapaṭivedhaṃ kātuṃ nāsakkhi. Tathāgataṃ pana vanditvā sammukhe ṭhatvā āha – ‘‘bhante, tumhākaṃ anantarāsane nisinno bhikkhu tumhākaṃ sāsane ko nāma hotī’’ti? Mayā pavattitaṃ dhammacakkaṃ anuppavattetā sāvakapāramiñāṇassa koṭippatto soḷasa paññā paṭivijjhitvā ṭhito mayhaṃ sāsane aggasāvako nisabhatthero nāma esoti. ‘‘Bhante, yvāyaṃ mayā sattāhaṃ pupphacchattaṃ dhārentena sakkāro kato, ahaṃ imassa phalena aññaṃ sakkattaṃ vā brahmattaṃ vā na patthemi, anāgate pana ayaṃ nisabhatthero viya ekassa buddhassa aggasāvako bhaveyya’’nti patthanaṃ akāsi.

Satthā ‘‘samijjhissati nu kho imassa purisassa patthanā’’ti anāgataṃsañāṇaṃ pesetvā olokento kappasatasahassādhikaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā samijjhanabhāvaṃ addasa. Disvā saradatāpasaṃ āha – ‘‘na te ayaṃ patthanā moghā bhavissati, anāgate pana kappasatasahassādhikaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā gotamo nāma buddho loke uppajjissati. Tassa mātā mahāmāyā nāma devī bhavissati, pitā suddhodano nāma rājā, putto rāhulo nāma, upaṭṭhāko ānando nāma, dutiyasāvako moggallāno nāma, tvaṃ pana tassa aggasāvako dhammasenāpati sāriputto nāma bhavissasī’’ti. Evaṃ tāpasaṃ byākaritvā dhammakathaṃ kathetvā bhikkhusaṅghaparivāro ākāsaṃ pakkhandi.

Saradatāpasopi antevāsikattherānaṃ santikaṃ gantvā sahāyakassa sirivaḍḍhanakuṭumbikassa sāsanaṃ pesesi – ‘‘bhante, mama sahāyakassa vadetha ‘sahāyakena te saradatāpasena anomadassibuddhassa pādamūle anāgate uppajjanakassa gotamabuddhassa sāsane aggasāvakaṭṭhānaṃ patthitaṃ, tvaṃ dutiyasāvakaṭṭhānaṃ patthehī’’’ti. Evañca pana vatvā therehi puretarameva ekapassena gantvā sirivaḍḍhassa nivesanadvāre aṭṭhāsi.

Sirivaḍḍhano ‘‘cirassaṃ vata me ayyo āgato’’ti āsane nisīdāpetvā attanā nīcāsane nisinno ‘‘antevāsikaparisā pana vo, bhante, na paññāyatī’’ti pucchi. Āma samma, amhākaṃ assamaṃ anomadassī nāma buddho āgato, mayaṃ tassa attano balena sakkāraṃ akarimha. Satthā sabbesaṃ dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne ṭhapetvā maṃ sesā arahattaṃ patvā pabbajiṃsūti. Tumhe kasmā na pabbajitāti? Ahaṃ satthu aggasāvakaṃ nisabhattheraṃ disvā anāgate uppajjanakassa gotamassa nāma buddhassa sāsane aggasāvakaṭṭhānaṃ patthesiṃ, tvampi tassa sāsane dutiyasāvakaṭṭhānaṃ patthehīti. Mayhaṃ buddhehi saddhiṃ paricayo natthi, bhanteti. Buddhehi saddhiṃ kathanaṃ mayhaṃ bhāro hotu, tvaṃ mahantaṃ adhikāraṃ sajjehīti.

Sirivaḍḍhano saradatāpasassa vacanaṃ sutvā attano nivesanadvāre rājamānena aṭṭhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ samatalaṃ kāretvā vālukaṃ okirāpetvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṃ maṇḍapaṃ kāretvā buddhāsanaṃ paññāpetvā sesabhikkhūnampi āsanāni paṭiyādāpetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ sajjetvā buddhānaṃ nimantanatthāya saradatāpasassa saññaṃ adāsi. Tāpaso tassa vacanaṃ sutvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ gahetvā tassa nivesanaṃ agamāsi. Sirivaḍḍhano paccuggamanaṃ katvā tathāgatassa hatthato pattaṃ gahetvā maṇḍapaṃ pavesetvā paññattāsanesu nisinnassa buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dakkhiṇodakaṃ datvā paṇītena bhojanena parivisitvā bhattakiccapariyosāne buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ mahārahehi vatthehi acchādetvā, ‘‘bhante, nāyaṃ ārambho appamattakaṭṭhānatthāya, imināva niyāmena sattāhaṃ anukampaṃ karothā’’ti āha. Satthā adhivāsesi. So teneva niyāmena sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā bhagavantaṃ vanditvā añjaliṃ paggahetvā ṭhito āha – ‘‘bhante, mama sahāyo saradatāpaso yassa satthu aggasāvako homīti patthesi, ahampi tasseva dutiyasāvako bhavāmī’’ti.

Satthā anāgataṃ oloketvā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā byākāsi – ‘‘tvaṃ ito kappasatasahassādhikaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā gotamabuddhassa dutiyasāvako bhavissasī’’ti. Buddhānaṃ byākaraṇaṃ sutvā sirivaḍḍhano haṭṭhapahaṭṭho ahosi. Satthāpi bhattānumodanaṃ katvā saparivāro vihārameva gato. Sirivaḍḍhano tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā dutiyattavāre kāmāvacaradevaloke nibbatto. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatto.

Tato paṭṭhāya imesaṃ ubhinnampi antarākammaṃ na kathitaṃ. Amhākaṃ pana buddhassa nibbattito puretarameva saradatāpaso rājagahanagarassa avidūre upatissagāme sāribrāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃdivasameva cassa sahāyopi rājagahasseva avidūre kolitagāme moggallibrāhmaṇiyā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tāni kira dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyakāneva. Tesaṃ dvinnampi ekadivasameva gabbhaparihāraṃ adaṃsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesaṃ chasaṭṭhi dhātiyo upaṭṭhahiṃsu. Nāmaggahaṇadivase sāribrāhmaṇiyā puttassa upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā **upatisso**ti nāmaṃ akaṃsu, itarassa kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā **kolito**ti nāmaṃ akaṃsu. Te ubhopi vuddhimanvāya sabbasippānaṃ pāraṃ agamaṃsu.

Upatissamāṇavassa kīḷanatthāya nadiṃ vā uyyānaṃ vā pabbataṃ vā gamanakāle pañca suvaṇṇasivikāsatāni parivārā honti, kolitamāṇavassa pañca ājaññarathasatāni. Dvepi janā pañcapañcamāṇavakasataparivārā honti. Rājagahe ca anusaṃvaccharaṃ giraggasamajjaṃ nāma hoti, tesaṃ dvinnampi ekaṭṭhāneyeva mañcaṃ bandhanti. Dvepi janā ekatova nisīditvā samajjaṃ passantā hasitabbaṭṭhāne hasanti, saṃvegaṭṭhāne saṃvijjanti, dāyaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne dāyaṃ denti. Tesaṃ imināva niyāmena ekadivasaṃ samajjaṃ passantānaṃ paripākagatattā ñāṇassa purimadivasesu viya hasitabbaṭṭhāne hāso vā saṃvegaṭṭhāne saṃvejanaṃ vā dāyaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne dāyadānaṃ vā nāhosi. Dvepi pana janā evaṃ cintayiṃsu – ‘‘kiṃ ettha oloketabbaṃ atthi, sabbepime appatte vassasate apaṇṇattikabhāvaṃ gamissanti. Amhehi pana ekaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭatī’’ti ārammaṇaṃ gahetvā nisīdiṃsu.

Tato kolito upatissaṃ āha – ‘‘samma upatissa, na tvaṃ aññasu divasesu viya haṭṭhapahaṭṭho, anattamanadhātukosi, kiṃ te sallakkhita’’nti? Samma kolita, ‘‘etesaṃ olokane sāro natthi, niratthakametaṃ, attano mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭatī’’ti idaṃ cintayanto nisinnomhīti, tvaṃ pana kasmā anattamanosīti? Sopi tatheva āha. Athassa attanā saddhiṃ ekajjhāsayataṃ ñatvā upatisso taṃ evamāha – ‘‘amhākaṃ ubhinnampi sucintitaṃ, mokkhadhammaṃ gavesantehi pana ekā pabbajjā laddhuṃ vaṭṭati, kassa santike pabbajāmā’’ti.

Tena kho pana samayena sañcayo paribbājako rājagahe paṭivasati mahatiyā paribbājakaparisāya saddhiṃ. Te ‘‘tassa santike pabbajissāmā’’ti pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ sañcayassa santike pabbajiṃsu. Tesaṃ pabbajitakālato paṭṭhāya sañcayo atirekalābhaggayasaggappatto ahosi. Te katipāheneva sabbaṃ sañcayassa samayaṃ pariggaṇhitvā, ‘‘ācariya, tumhākaṃ jānanasamayo ettakova, udāhu uttaripi atthī’’ti pucchiṃsu. Sañcayo ‘‘ettakova, sabbaṃ tumhehi ñāta’’nti āha. Te tassa kathaṃ sutvā cintayiṃsu – ‘‘evaṃ sati imassa santike brahmacariyavāso niratthako, mayaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ nikkhantā, so imassa santike uppādetuṃ na sakkā. Mahā kho pana jambudīpo, gāmanigamarājadhāniyo carantā mayaṃ avassaṃ mokkhadhammadesakaṃ ekaṃ ācariyaṃ labhissāmā’’ti. Te tato paṭṭhāya yattha yattha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā atthīti suṇanti, tattha tattha gantvā pañhasākacchaṃ karonti. Tehi puṭṭhaṃ pañhaṃ aññe kathetuṃ samatthā natthi, te pana tesaṃ pañhaṃ vissajjenti. Evaṃ sakalajambudīpaṃ pariggaṇhitvā nivattitvā sakaṭṭhānameva āgantvā, ‘‘samma kolita, yo paṭhamaṃ amataṃ adhigacchati, so ārocetū’’ti katikaṃ akaṃsu.

Tena samayena amhākaṃ satthā paṭhamābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ sampatto hoti. Atha ‘‘ekasaṭṭhi arahanto loke uppannā hontī’’ti vuttakāle ‘‘caratha, bhikkhave, cārikaṃ bahujanahitāyā’’ti ratanattayaguṇappakāsanatthaṃ uyyojitānaṃ bhikkhūnaṃ antare pañcavaggiyabbhantaro assajitthero paṭinivattitvā rājagahameva āgato. Punadivase pātova pattacīvaraṃ ādāya rājagahaṃ piṇḍāya pāvisi.

Tasmiṃ samaye upatissaparibbājako pātova bhattakiccaṃ katvā paribbājakārāmaṃ gacchanto theraṃ disvā cintesi – ‘‘mayā evarūpo pabbajito nāma na diṭṭhapubbo. Ye vata loke arahanto vā arahattamaggaṃ vā samāpannā, ayaṃ tesaṃ bhikkhūnaṃ aññataro, yaṃnūnāhaṃ imaṃ bhikkhuṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ puccheyyaṃ – ‘kaṃsi tvaṃ, āvuso uddissa, pabbajito, ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesī’’’ti. Athassa etadahosi – ‘‘akālo kho imaṃ bhikkhuṃ pañhaṃ pucchituṃ, antaragharaṃ paviṭṭho piṇḍāya carati, yaṃnūnāhaṃ imaṃ bhikkhuṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandheyyaṃ atthikehi upaññātaṃ magga’’nti. So theraṃ laddhapiṇḍapātaṃ aññataraṃ okāsaṃ gacchantaṃ disvā nisīditukāmatañcassa ñatvā attano paribbājakapīṭhakaṃ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosānepissa attano kuṇḍikāya udakaṃ adāsi.

Evaṃ ācariyavattaṃ katvā katabhattakiccena therena saddhiṃ madhurapaṭisanthāraṃ katvā ‘‘vippasannāni kho te, āvuso, indriyāni, parisuddho chavivaṇṇo pariyodāto, kaṃsi tvaṃ, āvuso uddissa, pabbajito, ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesī’’ti pucchi. Thero ‘‘atthāvuso, mahāsamaṇo sakyaputto sakyakulā pabbajito, tāhaṃ bhagavantaṃ uddissa pabbajito, so ca me bhagavā satthā,

tassevāhaṃ bhagavato dhammaṃ rocemī''ti āha. Atha naṃ ''kiṃvādī panāyasmato satthā, kimakkhāyī''ti pucchi. Thero cintesi – ''ime paribbājakā nāma sāsanassa paṭipakkhabhūtā, imassa sāsanassa gambhīrataṃ dassessāmī''ti. Attano navakabhāvaṃ dassento āha – ''ahaṃ kho, āvuso, navo acirapabbajito, adhunāgato imaṃ dhammavinayaṃ, na tāvāhaṃ sakkomi vitthārena dhammaṃ desetu''nti. Paribbājako ''ahaṃ upatisso nāma, tvaṃ yathāsattiyā appaṃ vā bahuṃ vā vada, etaṃ nayasatena nayasahassena paṭivijjhituṃ mayhaṃ bhāro''ti cintetvā āha –

''Appaṃ vā bahuṃ vā bhāsassu, atthaṃyeva me brūhi;
Attheneva me attho, kiṃ kāhasi byañjanaṃ bahu''nti. (mahāva. 60);

Evaṃ vutte thero ''ye dhammā hetuppabhavā''ti (mahāva. 60; apa. thera. 1.1.286) gāthaṃ āha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā sahassanayasampanne sotāpattimagge patiṭṭhahi. Itaraṃ padadvayaṃ sotāpannakāle niṭṭhāsi.

So sotāpanno hutvā uparivisese appavattante ''bhavissati ettha kāraṇa''nti sallakkhetvā theraṃ āha – ''bhante, mā upari dhammadesanaṃ vaḍḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṃ amhākaṃ satthā vasatī''ti? Veḷuvane paribbājakāti. Bhante, tumhe purato yātha, mayhaṃ eko sahāyako atthi. Amhehi ca aññamaññaṃ katikā katā ''yo paṭhamaṃ amataṃ adhigacchati, so ārocetū''ti. Ahaṃ taṃ paṭiññaṃ mocetvā sahāyakaṃ gahetvā tumhākaṃ gatamaggeneva satthu santikaṃ āgamissāmīti pañcapatiṭṭhitena therassa pādesu nipatitvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā theraṃ uyyojetvā paribbājakārāmābhimukho agamāsi.

Kolitaparibbājako taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā ''ajja mayhaṃ sahāyakassa mukhavaṇṇo na aññesu divasesu viya, addhā tena amataṃ adhigataṃ bhavissatī''ti amatādhigamaṃ pucchi. Sopissa ''āma āvuso, amataṃ adhigata''nti paṭijānitvā tameva gāthaṃ abhāsi. Gāthāpariyosāne kolito sotāpattiphale patiṭṭhahitvā āha – ''kahaṃ kira, samma, satthā vasatī''ti? ''Veḷuvane kira, samma, vasatī''ti evaṃ no ācariyena assajittherena kathitanti. Tena hi samma āyāma, satthāraṃ passissāmāti. Sāriputtatthero ca nāmesa sadāpi ācariyapūjakova, tasmā sahāyaṃ kolitamāṇavaṃ evamāha – ''samma, amhehi adhigataṃ amataṃ amhākaṃ ācariyassa sañcayaparibbājakassāpi kathessāma. Bujjhamāno paṭivijjhissati, appaṭivijjhanto amhākaṃ saddahitvā satthu santikaṃ gamissati, buddhānaṃ desanaṃ sutvā maggaphalapaṭivedhaṃ karissatī''ti.

Tato dvepi janā sañcayassa santikaṃ gantvā, ''ācariya, tvaṃ kiṃ karosi, buddho loke uppanno, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho. Āyāma, dasabalaṃ passissāmā''ti. So ''kiṃ vadetha, tātā''ti tepi vāretvā lābhaggayasaggappattimeva tesaṃ dīpesi. Te ''amhākaṃ evarūpo antevāsikavāso niccameva hotu, tumhākaṃ pana gamanaṃ vā agamanaṃ vā jānāthā''ti āhaṃsu. Sañcayo ''ime ettakaṃ jānantā mama vacanaṃ na karissantī''ti ñatvā ''gacchatha tumhe, tātā, ahaṃ mahallakakāle antevāsikavāsaṃ vasituṃ na sakkomī''ti āha. Te anekehipi kāraṇehi taṃ bodhetuṃ asakkontā attano ovāde vattamānaṃ janaṃ ādāya veḷuvanaṃ agamaṃsu. Atha tesaṃ pañcasu antevāsikasatesu aḍḍhateyyasatā nivattiṃsu, aḍḍhateyyasatā tehi saddhiṃ agamaṃsu.

Satthā catuparisamajjhe dhammaṃ desento te dūratova disvā bhikkhū āmantesi – ''ete, bhikkhave, dve sahāyā āgacchanti kolito ca upatisso ca, etaṃ me sāvakayugaṃ bhavissati aggaṃ bhaddayuga''nti. Atha tesaṃ parisāya cariyavasena dhammadesanaṃ vaḍḍhesi. Ṭhapetvā dve aggasāvake sabbepi te aḍḍhateyyasatā paribbājakā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Satthā ''etha bhikkhavo''ti hatthaṃ pasāresi. Sabbesaṃ kesamassu antaradhāyi, iddhimayaṃ pattacīvaraṃ kāyappaṭibaddhaṃ ahosi. Dvinnaṃ aggasāvakānampi iddhimayapattacīvaraṃ āgataṃ, uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāsi. Kasmā? Sāvakapāramiñāṇassa mahantatāya.

Athāyasmā mahāmoggallāno pabbajitadivasato sattame divase magadharaṭṭhe kallavālagāmakaṃ upanissāya samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkante satthārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā

tathāgatena dinnaṃ dhātukammaṭṭhānaṃ suṇantova uparimaggattayakiccaṃ niṭṭhāpetvā sāvakapāramiñāṇassa matthakaṃ patto. Sāriputtattheropi pabbajitadivasato addhamāsaṃ atikkamitvā satthārā saddhiṃ tameva rājagahaṃ upanissāya sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttante (ma. ni. 2.205-206) desiyamāne suttānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitabhattaṃ bhuñjanto viya sāvakapāramiñāṇassa matthakaṃ patto. Bhāgineyyo panassa desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhito. Iti dvinnampi mahāsāvakānaṃ tathāgate rājagahe viharanteyeva sāvakapāramiñāṇakiccaṃ matthakaṃ pattaṃ. Aparabhāge pana satthā jetavane viharanto ‘‘mahāpaññānaṃ yadidaṃ sāriputto, iddhimantānaṃ yadidaṃ mahāmoggallāno’’ti dvepi mahāsāvake ṭhānantare ṭhapesīti.

Mahākassapattheravatthu

191. Catutthe **dhutavādāna**nti ettha dhuto veditabbo, dhutavādo veditabbo, dhutadhammā veditabbā, dhutaṅgāni veditabbāni. Tattha **dhuto**ti dhutakileso vā puggalo kilesadhunano vā dhammo.

Dhutavādoti ettha pana atthi dhuto na dhutavādo, atthi na dhuto dhutavādo, atthi neva dhuto na dhutavādo, atthi dhuto ceva dhutavādo ca. Tattha yo dhutaṅgena attano kilese dhuni, paraṃ pana dhutaṅgena na ovadati nānusāsati bākulatthero viya, ayaṃ dhuto na dhutavādo. Yathāha – ‘‘tayidaṃ āyasmā bākulo dhuto na dhutavādo’’ti. Yo pana dhutaṅgena attano kilese na dhuni, kevalaṃ aññe dhutaṅgena ovadati anusāsati upanandatthero viya, ayaṃ na dhuto dhutavādo. Yathāha – ‘‘tayidaṃ āyasmā upanando na dhuto dhutavādo’’ti. Yo pana ubhayavipanno lāḷudāyī viya, ayaṃ neva dhuto na dhutavādo. Yathāha – ‘‘tayidaṃ āyasmā lāḷudāyī neva dhuto na dhutavādo’’ti. Yo pana ubhayasampanno āyasmā mahākassapatthero viya, ayaṃ dhuto ceva dhutavādo ca. Yathāha – ‘‘tayidaṃ āyasmā mahākassapo dhuto ceva dhutavādo cā’’ti.

Dhutadhammā veditabbāti appicchatā santuṭṭhitā sallekhatā pavivekatā idamaṭṭhikatāti ime dhutaṅgacetanāya parivārā pañca dhammā ‘‘appicchaṃyeva nissāyā’’tiādivacanato (a. ni. 5.181; pari. 325) dhutadhammā nāma. Tattha appicchatā ca santuṭṭhitā ca alobho, sallekhatā ca pavivekatā ca dvīsu dhammesu anupatanti alobhe ceva amohe ca, idamaṭṭhitā ñāṇameva. Tattha alobhena paṭikkhepavatthūsu lobhaṃ, amohena tesveva ādīnavappaṭicchādakaṃ mohaṃ dhunāti. Alobhena ca anuññātānaṃ paṭisevanamukhena pavattaṃ kāmasukhallikānuyogaṃ, amohena dhutaṅgesu atisallekhamukhena pavattaṃ attakilamathānuyogaṃ dhunāti. Tasmā ime dhammā dhutadhammāti veditabbā.

Dhutaṅgāni veditabbānīti terasa dhutaṅgāni veditabbāni paṃsukūlikaṅgaṃ…pe… nesajjikaṅganti.

Dhutavādānaṃ yadidaṃ mahākassapoti yattakā dhutavādaṃ vadanti, tesaṃ sabbesampi antare ayaṃ mahākassapatthero aggoti aggaṭṭhāne ṭhapesi. **Mahākassapo**ti uruveḷakassapo nadīkassapo gayākassapo kumārakassapoti ime khuddānukhuddake there upādāya ayaṃ mahā, tasmā mahākassapoti vutto.

Imassāpi pañhakamme ayamanupubbikathā – atīte kira kappasatasahassamatthake padumuttaro nāma satthā loke udapādi, tasmiṃ haṃsavatīnagaraṃ upanissāya kheme migadāye viharante vedeho nāma kuṭumbiko asītikoṭidhanavibhavo pātova subhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṃ gantvā satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tasmiñca khaṇe satthā mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ ‘‘etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ, yadidaṃ nisabho’’ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate satthāraṃ vanditvā, ‘‘bhante, sve mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā’’ti āha. Mahā kho, upāsaka, bhikkhusaṅghoti. Kittako bhagavāti? Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante, ekaṃ sāmaṇerampi vihāre asesetvā bhikkhaṃ adhivāsethāti.

Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvena. Upāsako satthu adhivāsanaṃ viditvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadivase satthu kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsakassa gharaṃ gantvā paññatte āsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāguādīni sampaṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi satthu santike nisīdi.

Tasmiṃ antare **mahānisabhatthero** piṇḍāya caranto tameva vīthi paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā theraṃ vanditvā ''pattaṃ, bhante, dethā''ti āha. Thero pattaṃ adāsi. ''Bhante, idheva pavisatha, satthāpi gehe nisinno''ti. Na vaṭṭissati upāsakāti. Upāsako therassa pattaṃ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā nīharitvā adāsi. Tato theraṃ anugantvā nivatto satthu santike nisīditvā evamāha – ''bhante, mahānisabhatthero 'satthā gehe nisinno'ti vuttepi pavisituṃ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atireko guṇo''ti. Buddhānañca vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi. Atha satthā evamāha – ''upāsaka, mayaṃ bhikkhaṃ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na evaṃ nisīditvā bhikkhaṃ udikkhati. Mayaṃ gāmantasenāsane vasāma, so araññasmiṃyeva vasati. Mayaṃ channe vasāma, so abbhokāsamhiyeva vasati. Iti tassa ayañca ayañca guṇo''ti mahāsamuddaṃ pūrayamāno viya kathesi. Upāsako pakatiyāpi jalamānadīpo telena āsitto viya suṭṭhutaraṃ pasanno hutvā cintesi – ''kiṃ mayhaṃ aññāya sampattiyā, anāgate ekassa buddhassa santike dhutavādānaṃ aggabhāvatthāya patthanaṃ karissāmī''ti?

So punapi satthāraṃ nimantetvā teneva niyāmena satta divasāni mahādānaṃ datvā sattame divase buddhappamukhassa mahābhikkhusaṅghassa ticīvarāni datvā satthu pādamūle nipajjitvā evamāha – ''yaṃ me, bhante, satta divasāni dānaṃ dentassa mettaṃ kāyakammaṃ mettaṃ vacīkammaṃ mettaṃ manokammaṃ paccupaṭṭhitaṃ, imināhaṃ na aññaṃ devasampattiṃ vā sakkamārabrahmasampattiṃ vā patthemi, idaṃ pana me kammaṃ anāgate ekassa buddhassa santike etassa mahānisabhattherena pattaṭhānantaraṃ pāpuṇanatthāya terasadhutaṅgadharānaṃ aggabhāvassa saccakāro hotū''ti. Satthā ''mahantaṃ ṭhānaṃ iminā patthitaṃ, samijjhissati nu kho, no''ti olokento samijjhanabhāvaṃ disvā āha – ''manāpaṃ te ṭhānaṃ patthitaṃ, anāgate satasahassakappāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa tvaṃ tatiyasāvako mahākassapatthero nāma bhavissasī''ti. Taṃ sutvā upāsako ''buddhānaṃ dve kathā nāma natthī''ti punadivase pattabbaṃ viya taṃ sampattiṃ amaññittha. So yāvatāyukaṃ nānappakāraṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā nānappakāraṃ kalyāṇakammaṃ katvā tattha kālaṃ kato sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito ekanavutikappe vipassisammāsambuddhe bandhumatiṃ nissāya kheme migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmiṃ parijiṇṇe brāhmaṇakule nibbatti. Tasmiñca kāle vipassī bhagavā sattame sattame saṃvacchare dhammaṃ katheti, mahantaṃ kolāhalaṃ ahosi. Sakalajambudīpe devatā ''satthā dhammaṃ kathessatī''ti ārocenti. Brāhmaṇo taṃ sāsanaṃ assosi. Tassa ca nivāsanasāṭako ekova hoti, tathā brāhmaṇiyā. Pārupanaṃ pana dvinnampi ekameva. Sakalanagare **ekasāṭakabrāhmaṇo**ti paññāyati. Brāhmaṇānaṃ kenacideva kiccena sannipāte sati brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā sayaṃ gacchati. Brāhmaṇīnaṃ sannipāte sati sayaṃ gehe tiṭṭhati, brāhmaṇī taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati. Tasmiṃ pana divase brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āha – ''bhoti, kiṃ rattiṃ dhammassavanaṃ suṇissasi, divā''ti. ''Mayaṃ mātugāmajātikā nāma rattiṃ sotuṃ na sakkoma, divā sossāmī''ti brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārupitvā upāsikāhi saddhiṃ divā gantvā satthāraṃ vanditvā ekamante nisinnā dhammaṃ sutvā upāsikāhiyeva saddhiṃ āgamāsi. Atha brāhmaṇo brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārupitvā vihāraṃ gato.

Tasmiñca samaye satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabījaniṃ ādāya ākāsagaṅgaṃ otārento viya sineruṃ matthaṃ katvā sāgaraṃ nimmathento viya dhammakathaṃ kathesi. Brāhmaṇassa parisante nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmasmiṃyeva sakalasarīraṃ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṅgharitvā ''dasabalassa dassāmī''ti cintesi. Atthassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji. So ''brāhmaṇiyā ca mayhañca ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārupanaṃ natthi, apārupitvā ca nāma bahi carituṃ na sakkā''ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa nikkhante paṭhamayāme majjhimayāmepi tatheva pīti uppajji. So tatheva

cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhimayāme nikkhante pacchimayāmepi tatheva pīti uppajji. So ‘‘taraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā, pacchāpi jānissāmī’’ti vatthaṃ saṅgharitvā satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena tikkhattuṃ apphoṭetvā ‘‘jitaṃ me, jitaṃ me’’ti tayo vāre nadi.

Tasmiñca samaye bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṃ nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma ‘‘jitaṃ me’’ti saddo amanāpo hoti. So purisaṃ pesesi – ‘‘gaccha etaṃ puccha kiṃ vadasī’’ti. So tena gantvā pucchito āha – ‘‘avasesā hatthiyānādīni āruyha asicammādīni gahetvā parasenaṃ jinanti, na taṃ jitaṃ acchariyaṃ, ahaṃ pana pacchato āgacchantassa duṭṭhagoṇassa muggarena sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittaṃ madditvā pārutavatthaṃ dasabalassa adāsiṃ, taṃ me macchariyaṃ jita’’nti āha. So puriso āgantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā āha – ‘‘amhe bhaṇe dasabalassa anurūpaṃ na jānimha, brāhmaṇo jānī’’ti vatthayugaṃ pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi – ‘‘ayaṃ mayhaṃ tuṇhī nisinnassa paṭhamaṃ kiñci adatvā satthu guṇe kathentassa adāsi, satthu guṇe paṭicca uppannena mayhaṃ ko attho’’ti? Tampi vatthayugaṃ dasabalasseva adāsi. Rājāpi ‘‘kiṃ brāhmaṇena kata’’nti pucchitvā ‘‘tampi tena vatthayugaṃ tathāgatasseva dinna’’nti sutvā aññānipi dve vatthayugāni pesesi. So tānipi adāsi. Rājā aññānipi cattārīti evaṃ yāva dvattiṃsavatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo ‘‘idaṃ vaḍḍhetvā gahaṇaṃ viya hotī’’ti attano atthāya ekaṃ, brāhmaṇiyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṃsa yugāni tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya cassa satthu vissāsiko jāto.

Atha naṃ rājā ekadivasaṃ sītasamaye satthu santike dhammaṃ suṇantaṃ disvā satasahassagghanakaṃ attano pārutarattakambalaṃ datvā āha – ‘‘ito patthāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhī’’ti. So ‘‘kiṃ me iminā kambalena imasmiṃ pūtikāye upanītenā’’ti cintetvā antogandhakuṭiyaṃ tathāgatassa mañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Athekadivasaṃ rājā pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyaṃ satthu santike nisīdi. Tasmiñca samaye chabbaṇṇā buddharasmiyo kambale paṭihaññanti, kambalo ativiya virocati. Rājā olokento sañjānitvā āha – ‘‘bhante, amhākaṃ esa kambalo, amhehi ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno’’ti. Tumhehi, mahārāja, brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṃ pūjitāti. Rājā ‘‘brāhmaṇo yuttaṃ aññāsi, na maya’’nti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbaaṭṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi ‘‘aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hotī’’ti catusaṭṭhi salākābhattāni upanibandhāpetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe koṇāgamanassa ca bhagavato kassapadasabalassa cāti dvinnaṃ buddhānaṃ antare bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatto. So vuddhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasaṃ araññe jaṅghavihāraṃ carati, tasmiṃ ca samaye paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṅgharitvā ṭhapetuṃ āraddho. So disvā ‘‘kasmā, bhante, saṅgharitvā ṭhapethā’’ti āha. Anuvāto nappahotīti. ‘‘Iminā, bhante, karothā’’ti sāṭakaṃ datvā ‘‘nibbattanibbattaṭṭhāne me kenaci parihāni mā hotū’’ti patthanaṃ paṭṭhapesi.

Atha gharepissa bhaginiyā saddhiṃ bhariyāya kalahaṃ karontiyā paccekabuddho piṇḍāya pāvisi. Athassa bhaginī paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya, ‘‘evarūpaṃ bālaṃ yojanasatena parivajjeyya’’nti patthanaṃ paṭṭhapesi. Sā gehadvāre ṭhitā sutvā ‘‘imāya dinnaṃ bhattaṃ mā esa bhuñjatū’’ti pattaṃ gahetvā piṇḍapātaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā ‘‘bāle maṃ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa pattato bhattaṃ chaḍḍetvā kalalaṃ dātuṃ na yutta’’nti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṃ uppajji. Sā ‘‘tiṭṭhatha, bhante’’ti kalalaṃ chaḍḍetvā pattaṃ dhovitvā gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā catumadhurassa pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānaṃ paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā ‘‘yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū’’ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṃ pakkhandi. Tepi dve jāyampatikā yāvatāyukaṃ kusalaṃ katvā sagge nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako kassapasammāsambuddhakāle bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti.

Tassa vuddhippattassa tameva seṭṭhidhītaraṃ ānayiṃsu. Tassā pubbe adinnavipākassa tassa kammassa ānubhāvena patikūlaṃ paviṭṭhamattāya ummārabbhantare sakalasarīraṃ ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandhaṃ jātaṃ. Seṭṭhikumāro ‘‘kassāyaṃ gandho’’ti pucchitvā ‘‘seṭṭhikaññāyā’’ti sutvā ‘‘nīharathā’’ti ābhataniyāmeneva kulagharaṃ pesesi. Sā eteneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivattitā.

Tena ca samayena kassapadasabalo parinibbāyi, tassa ghanakoṭṭimāhi satasahassagghanikāhi rattasuvaṇṇaiṭṭhakāhi yojanubbedhaṃ cetiyaṃ ārabhiṃsu. Tasmiṃ cetiye kariyamāne sā seṭṭhidhītā cintesi – ‘‘ahaṃ sattasu ṭhānesu paṭinivattitā, kiṃ me jīvitenā’’ti attano sarīrābharaṇabhaṇḍakaṃ bhañjāpetvā suvaṇṇaiṭṭhakaṃ kāresi ratanāyataṃ vidatthivitthinnaṃ caturaṅgulubbedhaṃ. Tato haritālamanosilāpiṇḍaṃ gahetvā aṭṭha uppalahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānaṃ gatā. Tasmiñca khaṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya ūnā hoti. Seṭṭhidhītā vaḍḍhakiṃ āha – ‘‘imaṃ iṭṭhakaṃ ettha ṭhapethā’’ti. Amma, bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhapehīti. Sā āruyha telena haritālamanosilaṃ yojetvā tena bandhanena iṭṭhakaṃ patiṭṭhapetvā upari aṭṭhahi uppalahatthakehi pūjaṃ katvā vanditvā ‘‘nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho’’ti patthanaṃ katvā cetiyaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā agamāsi.

Atha tasmiṃyeva khaṇe yassa seṭṭhiputtassa paṭhamaṃ gehaṃ nītā, tassa taṃ ārabbha sati udapādi. Nagarepi nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ hoti. So upaṭṭhāke āha – ‘‘tadā idha ānītā seṭṭhidhītā atthi, kahaṃ sā’’ti? Kulagehe sāmīti. Ānetha naṃ, nakkhattaṃ kīḷissāmāti. Te gantvā taṃ vanditvā ṭhitā ‘‘kiṃ, tātā, āgatatthā’’ti tāya puṭṭhā taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. Tātā, mayā ābharaṇabhaṇḍena cetiyaṃ pūjitaṃ, ābharaṇaṃ me natthīti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṃ. Ānetha naṃ, piḷandhanaṃ labhissāmāti. Te ānayiṃsu. Tassā saha gharappavesanena sakalagehaṃ candanagandhañceva nīluppalagandhañca vāyi.

Seṭṭhiputto taṃ pucchi ‘‘paṭhamaṃ tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati, kiṃ eta’’nti? Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto ‘‘niyyānikaṃ vata buddhasāsana’’nti pasīditvā yojanikaṃ suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesaṃ dvādasahatthā olambakā honti. So tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmiṃ amaccakule nibbatti. Seṭṭhikaññāpi devalokato cavitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti.

Tesu vayapattesu kumārassa vasanagāme nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ. So mātaraṃ āha – ‘‘sāṭakaṃ me, amma, dehi, nakkhattaṃ kīḷissāmī’’ti. Sā dhotavatthaṃ nīharitvā adāsi. Amma, thūlaṃ idaṃ, aññaṃ dehīti. Aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha – ‘‘tāta, yādise gehe mayaṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puñña’’nti. Tena hi labhanaṭṭhānaṃ gacchāmi, ammāti. Putta ahaṃ ajjeva tuyhaṃ bārāṇasinagare rajjapaṭilābhaṃ icchāmīti. So mātaraṃ vanditvā āha – ‘‘gacchāmi, ammā’’ti. Gaccha, tātāti. Evaṃ kirassā cittaṃ ahosi – ‘‘kahaṃ gamissati, idha vā ettha vā gehe nisīdissatī’’ti? So pana puññaniyāmena nikkhamitvā bārāṇasiṃ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So ca bārāṇasirañño kālakatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayiṃsu – ‘‘rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṃ rajjaṃ na vaṭṭati, ko rājā hotī’’ti mantetvā ‘‘tvaṃ hohi, tvaṃ hohī’’ti āhaṃsu. Purohito āha – ‘‘bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ vissajjemā’’ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidhaṃ rājakakudhabhaṇḍaṃ setacchattañca rathasmiṃyeva ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahosi. ‘‘Paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā’’ti keci āhaṃsu. Purohito ‘‘mā nivattayitthā’’ti āha. Ratho kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇaṃ apanetvā pādatalāni olokento ‘‘tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassadīpaparivāresu catūsu dīpesu eso rajjaṃ kāretuṃ yutto’’ti vatvā ‘‘punapi tūriyāni paggaṇhatha, punapi tūriyāni paggaṇhathā’’ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṃ vivaritvā oloketvā ‘‘kena kammena āgatatthā’’ti āha. Deva tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇātīti. Rājā kahanti? Devattaṃ gato sāmīti. Kati divasā atikkantāti? Ajja sattamo divasoti. Putto vā dhītā vā natthīti? Dhītā atthi deva, putto natthīti. Karissāmi rajjanti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ kāretvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu.

Athassa katābhisekassa sahassagghanakaṃ vatthaṃ upahariṃsu. So ‘‘kimidaṃ, tātā’’ti āha. Nivāsanavatthaṃ devāti. Nanu, tātā, thūlaṃ, aññaṃ sukhumataraṃ natthīti? Manussānaṃ paribhogavatthesu ito sukhumataraṃ natthi devāti. Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesīti? Āma, devāti. Na maññe puññavā tumhākaṃ rājā, suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāma vatthanti. Te suvaṇṇabhiṅgāraṃ āhariṃsu. So uṭṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ ādāya puratthimāya disāya abbhukkiri, tāvadeva ghanapathaviṃ bhinditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahiṃsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇaṃ pacchimaṃ uttaranti evaṃ catassopi disā abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭhaṭṭha katvā dvattiṃsa kapparukkhā uṭṭhahiṃsu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ‘‘nandarañño vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṃ kantiṃsūti evaṃ bheriṃ carāpethā’’ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruyha mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ devī rañño mahāsampattiṃ disvā ‘‘aho tapassī’’ti kāruññākāraṃ dassesi. ‘‘Kimidaṃ devī’’ti ca puṭṭhā ‘‘atimahatī te deva sampatti, atīte buddhānaṃ saddahitvā kalyāṇaṃ akattha, idāni anāgatassa paccayaṃ kusalaṃ na karothā’’ti āha. Kassa dassāmi, sīlavanto natthīti. ‘‘Asuñño, deva, jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī’’ti āha. Rājā punadivase pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā ‘‘sace etissā disāya arahanto atthi, sve āgantvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū’’ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ, taṃ sakkāraṃ kapaṇayācakānaṃ adaṃsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṃ sajjetvā tatheva akāsi, punadivase pacchimadvāre. Uttaradvāre sajjanadivase pana deviyā tatheva nimantite himavante vasantānaṃ padumavatiyā puttānaṃ pañcasatānaṃ paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi – ‘‘mārisā, nandarājā tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā’’ti. Te adhivāsetvā punadivase anotattadahe mukhaṃ dhovitvā ākāsena āgantvā uttaradvāre otariṃsu. Manussā gantvā ‘‘pañcasatā, deva, paccekabuddhā āgatā’’ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā vanditvā pattaṃ gahetvā paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tatra tesaṃ dānaṃ datvā bhattakiccāvasāne rājā saṅghattherassa, devī saṅghanavakassa pādamūle nipajjitvā, ‘‘ayyā, paccayehi na kilamissanti, mayaṃ puññena na hāyissāma, amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā’’ti. Paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañca paṇṇasālāsatāni pañca caṅkamanasatānīti sabbākārena nivāsaṭṭhānaṃ sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evaṃ kāle gacchante rañño paccanto kupito. So ‘‘ahaṃ paccantaṃ vūpasametuṃ gacchāmi, tvaṃ paccekabuddhesu mā pamajjī’’ti deviṃ ovaditvā gato. Tasmiṃ anāgateyeva paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṃ jhānakīḷaṃ kīḷitvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṃ ālambitvā ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ haritupalittaṃ kāretvā pupphāni vikiritvā dhūmaṃ datvā tesaṃ āgamanaṃ olokentī nisinnā; āgamanaṃ apassantī purisaṃ pesesi ‘‘gaccha, tāta, jānāhi, kiṃ ayyānaṃ kiñci aphāsuka’’nti. So gantvā mahāpadumassa paṇṇasālādvāraṃ vivaritvā tattha apassanto caṅkamanaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhitaṃ disvā vanditvā ‘‘kālo, bhante’’ti āha. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati? So ‘‘niddāyati maññe’’ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṃ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ñatvā dutiyassa santikaṃ agamāsi, evaṃ tatiyassāti sabbesaṃ parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ gato. ‘‘Kahaṃ, tāta, paccekabuddhā’’ti puṭṭho ‘‘parinibbutā devī’’ti āha. Devī kandantī rodantī nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhukīḷitaṃ kāretvā paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato paccuggamanaṃ āgataṃ deviṃ pucchi – ‘‘kiṃ, bhadde, paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā’’ti? Parinibbutā devāti. Rājā cintesi – ‘‘evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto mokkho’’ti? So nagaraṃ agantvā uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ paṭiyādetvā sayaṃ samaṇakapabbajjaṃ pabbaji. Devīpi ‘‘imasmiṃ pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmī’’ti tattheva uyyāne pabbajitā. Dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ pāvisi. Satthari tattha vasante ayaṃ pippalimāṇavo magadharaṭṭhe mahātitthabrāhmaṇagāme kapilabrāhmaṇassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatto, ayaṃ bhaddā kāpilānī maddaraṭṭhe sāgalanagare kosiyagottabrāhmaṇassa aggamahesiyā kucchimhi nibbattā. Tesaṃ anukkamena vaḍḍhamānānaṃ pippalimāṇavassa vīsatime vasse bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaro puttaṃ oloketvā, ‘‘tāta, tvaṃ vayapatto, kulavaṃso nāma patiṭṭhāpetabbo’’ti ativiya nippīḷayiṃsu. Māṇavo āha – ‘‘mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathetha, ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ accayena nikkhamitvā pabbajissāmī’’ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu, sopi tatheva paṭikkhipi. Punapi kathayiṃsu, punapi paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya mātā nirantaraṃ kathesiyeva.

Māṇavo ‘‘mama mātaraṃ saññāpessāmī’’ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā suvaṇṇakārehi ekaṃ itthirūpaṃ kārāpetvā tassa majjanaghaṭṭanādikammapariyosāne taṃ rattavatthaṃ nivāsāpetvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānāalaṅkārehi ca alaṅkārāpetvā mātaraṃ pakkosāpetvā āha – ‘‘amma, evarūpaṃ ārammaṇaṃ labhanto gehe vasissāmi, alabhanto na vasissāmī’’ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi – ‘‘mayhaṃ putto puññavā dinnadāno katābhinīhāro, puññaṃ karonto na ekakova akāsi, addhā etena saha katapuññā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgāva bhavissatī’’ti aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathaṃ āropetvā ‘‘gacchatha, tātā, yattha amhākaṃ jātigottabhogehi samānakule evarūpaṃ dārikaṃ passatha, imameva suvaṇṇarūpakaṃ paṇṇākāraṃ katvā dethā’’ti uyyojesi.

Te ‘‘amhākaṃ nāma etaṃ kamma’’nti nikkhamitvā ‘‘kattha gamissāmā’’ti cintetvā ‘‘maddaraṭṭhaṃ nāma itthākaro, maddaraṭṭhaṃ gamissāmā’’ti maddaraṭṭhe sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ nhānatitthe ṭhapetvā ekamante nisīdiṃsu. Atha bhaddāya dhātī bhaddaṃ nhāpetvā alaṅkaritvā sirigabbhe nisīdāpetvā nhāyituṃ āgacchantī taṃ rūpakaṃ disvā ‘‘ayyadhītā me idhāgatā’’ti saññāya santajjetvā ‘‘dubbinīte kiṃ tvaṃ idhāgatā’’ti talasattikaṃ uggiritvā ‘‘gaccha sīgha’’nti gaṇḍapasse pahari. Hattho pāsāṇe paṭihato viya kampittha. Sā paṭikkamitvā ‘‘evaṃ thaddhaṃ nāma mahāgīvaṃ disvā ‘ayyadhītā me’ti saññaṃ uppādesiṃ, ayyadhītāya hi me nivāsanapaṭiggāhikāyapi ayuttā’’ti āha. Atha naṃ te manussā parivāretvā ‘‘evarūpā te sāmidhītā’’ti pucchiṃsu. Kiṃ esā, imāya sataguṇena sahassaguṇena mayhaṃ ayyādhītā abhirūpatarā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccaṃ natthi, sarīrobhāseneva tamaṃ vidhamatīti. ‘‘Tena hi āgacchā’’ti khujjaṃ gahetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathaṃ āropetvā kosiyagottassa brāhmaṇassa gharadvāre ṭhatvā āgamanaṃ nivedayiṃsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāraṃ katvā ‘‘kuto āgatatthā’’ti pucchi. Magadharaṭṭhe mahātitthagāme kapilabrāhmaṇassa gharatoti. Kiṃ kāraṇā āgatāti? Iminā nāma kāraṇenāti. ‘‘Kalyāṇaṃ, tātā, samajātigottavibhavo amhākaṃ brāhmaṇo, dassāmi dārika’’nti paṇṇākāraṃ gaṇhi. Te kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ pahiṇiṃsu ‘‘laddhā dārikā, kattabbaṃ karothā’’ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā pippalimāṇavassa ārocayiṃsu ‘‘laddhā kira dārikā’’ti. Māṇavo ‘‘ahaṃ ‘na labhissantī’ti cintesiṃ, ‘ime laddhāti vadanti’, anatthiko hutvā paṇṇaṃ pesessāmī’’ti rahogato paṇṇaṃ likhi ‘‘bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārinī ahosī’’ti. Bhaddāpi ‘‘asukassa kira maṃ dātukāmo’’ti sutvā rahogatā paṇṇaṃ likhi ‘‘ayyaputto attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārī ahosī’’ti. Dve paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṃsu. Idaṃ kassa paṇṇanti? Pippalimāṇavena bhaddāya pahitanti. Idaṃ kassāti? Bhaddāya pippalimāṇavassa pahitanti ca vutte dvepi vācetvā ‘‘passatha

dārakānaṃ kamma’’nti phāletvā araññe chaḍḍetvā samānapaṇṇaṃ likhitvā ito ca etto ca pesesuṃ. Iti tesaṃ anicchamānānaṃyeva samāgamo ahosi.

Taṃdivasameva māṇavo ekaṃ pupphadāmaṃ gahetvā ṭhapesi. Bhaddāpi, tāni sayanamajjhe ṭhapesi. Bhuttasāyamāsā ubhopi ‘‘sayanaṃ abhiruhissāmā’’ti samāgantvā māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ abhiruhi. Bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha – ‘‘yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppannanti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na allīyitabba’’nti. Te pana aññamaññaṃ sarīrasamphassabhayena tiyāmarattiṃ niddaṃ anokkamantāva vītināmenti, divā pana hāsamattampi nāhosi. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayiṃsu. Mahatī māṇavassa sampatti sattāsītikoṭidhanaṃ, ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacuṇṇameva magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṃ laddhuṃ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasa gāmā, cuddasa hatthānīkā, cuddasa assānīkā, cuddasa rathānīkā.

So ekadivasaṃ alaṅkataassaṃ āruyha mahājanaparivuto kammantaṃ gantvā khettakoṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi bhinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppādādipāṇake uddharitvā khādante disvā, ‘‘tātā, ime kiṃ khādantī’’ti pucchi. Gaṇḍuppāde, ayyāti. Etehi kataṃ pāpaṃ kassa hotīti? Tumhākaṃ, ayyāti. So cintesi – ‘‘sace etehi kataṃ pāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati sattāsītikoṭidhanaṃ, kiṃ dvādasayojaniko kammanto, kiṃ saṭṭhiyantabaddhāni taḷākāni, kiṃ cuddasa gāmā? Sabbametaṃ bhaddāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī’’ti.

Bhaddāpi kāpilānī tasmiṃ khaṇe antaravatthumhi tayo tilakumbhe pattharāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādante disvā, ‘‘ammā, kiṃ ime khādantī’’ti pucchi. Pāṇake, ayyeti. Akusalaṃ kassa hotīti? Tumhākaṃ, ayyeti. Sā cintesi – ‘‘mayhaṃ catuhatthavatthaṃ nāḷikodanamattañca laddhuṃ vaṭṭati, yadi panetaṃ ettakena janena kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, addhā bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbaṃ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī’’ti.

Māṇavo āgantvā nhāyitvā pāsādaṃ āruyha mahārahe pallaṅke nisīdi. Athassa cakkavattino anucchavikaṃ bhojanaṃ sajjayiṃsu. Dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdiṃsu. Tato māṇavo bhaddaṃ āha – ‘‘bhadde imaṃ gharaṃ āgacchantī kittakaṃ dhanaṃ āharī’’ti? Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni, ayyāti. Etaṃ sabbaṃ, yā ca imasmiṃ ghare sattāsīti koṭiyo yantabaddhā saṭṭhitaḷākādibhedā sampatti atthi, sabbaṃ tuyhaṃyeva niyyātemīti. Tumhe pana kahaṃ gacchatha, ayyāti? Ahaṃ pabbajissāmīti. Ayya, ahampi tumhākaṃyeva āgamanaṃ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmīti. Tesaṃ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahiṃsu. Te antarāpaṇato kasāvarasapītāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṃ kese ohārāpetvā ‘‘ye loke arahanto, te uddissa amhākaṃ pabbajjā’’ti vatvā thavikāya patte osāretvā aṃse laggetvā pāsādato otariṃsu. Gehe dāsesu vā kammakāresu vā na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjāniṃsu. Te rodantā pādesu nipatitvā ‘‘kiṃ amhe anāthe karotha, ayyā’’ti āhaṃsu. ‘‘Mayaṃ bhaṇe ādittapaṇṇasālā viya tayo bhavāti pabbajimhā, sace tumhesu ekekaṃ bhujissaṃ karoma, vassasatampi nappahoti. Tumheva tumhākaṃ sīsaṃ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā’’ti vatvā tesaṃ rodantānaṃyeva pakkamiṃsu. Thero purato gacchanto nivattitvā olokento cintesi – ‘‘ayaṃ bhaddā kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati. Ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitvāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī’ti. Koci vā pana amhesu manaṃ padūsetvā apāyapūrako bhaveyya. Imaṃ pahāya mayā gantuṃ vaṭṭatī’’ti cittaṃ uppādesi.

So purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha – ‘‘bhadde tādisiṃ itthiṃ mama pacchato āgacchantiṃ disvā ‘ime pabbajitvāpi

vinā bhavituṃ na sakkontī'ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūrako bhaveyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahaṃ ekena gamissāmī''ti. ''Āma, ayya, pabbajitānaṃ mātugāmo nāma malaṃ, 'pabbajitvāpi vinā na bhavantī'ti amhākaṃ dosaṃ dassanti, tumhe ekaṃ maggaṃ gaṇhatha, ahaṃ ekaṃ gaṇhitvā vinā bhavissāmā''ti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ paggayha ''satasahassakappappamāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjatī''ti vatvā ''tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati. Mayaṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭatī''ti vanditvā maggaṃ paṭipannā. Tesaṃ dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī ''ahaṃ cakkavāḷagirisinerupabbate dhāretuṃ sakkontīpi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomī''ti vadantī viya viravamānā akampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavāḷapabbato unnadi.

Sammāsambuddho veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyaṃ nisinno pathavīkampanasaddaṃ sutvā ''kassa nu kho pathavī kampatī''ti āvajjento ''pippalimāṇavo ca bhaddā ca kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattiṃ pahāya pabbajitā, tesaṃ viyogaṭṭhāne ubhinnampi guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asītimahātheresu kañci anāmantetvā tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamanaṃ katvā rājagahassa ca nālandāya ca antare bahuputtakanigrodharukkhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññatarapaṃsukūliko viya anisīditvā buddhavesaṃ gahetvā asītihatthā ghanabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmiṃ khaṇe paṇṇacchattasakaṭacakkakūṭāgārādippamāṇā buddharasmiyo ito cito ca vipphandantiyo vidhāvantiyo candasahassa-sūriyasahassa-uggamanakālo viya kurumānā taṃ vanantaṃ ekobhāsaṃ akaṃsu. Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasiriyā samujjalatārāgaṇaṃ viya gaganaṃ, supupphitakamalakuvalayaṃ viya salilaṃ vanantaṃ virocittha. Nigrodharukkhassa khandho nāma seto hoti, pattāni nāma nīlāni, pakkāni rattāni. Tasmiṃ pana divase satasākho nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahosi.

Mahākassapatthero ''ayaṃ mayhaṃ satthā bhavissati, imāhaṃ uddissa pabbajito''ti diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya oṇatoṇato gantvā tīsu ṭhānesu vanditvā ''satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmi, satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmī''ti āha. Atha naṃ bhagavā avoca – ''kassapa, sace tvaṃ imaṃ nipaccakāraṃ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṃ na sakkuṇeyya. Tathāgatassa evaṃ guṇamahantataṃ jānatā tayā kato nipaccakāro mayhaṃ lomampi cāletuṃ na sakkoti. Nisīda, kassapa, dāyajjaṃ te dassāmī''ti. Athassa bhagavā tīhi ovādehi upasampadaṃ adāsi. Datvā bahuputtakanigrodhamūlato nikkhamitvā theraṃ pacchāsamaṇaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Satthu sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittaṃ, mahākassapassa sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ. So kañcanamahānāvāya pacchābandho viya satthu padānupadikaṃ anugañchi. Satthā thokaṃ maggaṃ gantvā maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle nisajjākāraṃ dassesi, thero ''nisīditukāmo satthā''ti ñatvā attano pārupanapilotikasaṅghāṭiṃ catugguṇaṃ katvā paññāpesi.

Satthā tasmiṃ nisīditvā hatthena cīvaraṃ parāmasitvā ''mudukā kho tyāyaṃ, kassapa, pilotikasaṅghāṭī''ti āha. Thero ''satthā me saṅghāṭiyā mudukabhāvaṃ katheti, pārupitukāmo bhavissatī''ti ñatvā ''pārupatu, bhante, bhagavā saṅghāṭi''nti āha. Kiṃ tvaṃ pārupissasi kassapāti? Tumhākaṃ nivāsanaṃ labhanto pārupissāmi, bhanteti. ''Kiṃ pana tvaṃ, kassapa, imaṃ paribhogajiṇṇaṃ paṃsukūlaṃ dhāretuṃ sakkhissasi? Mayā hi imassa paṃsukūlassa gahitadivase udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī kampi, imaṃ buddhānaṃ paribhogajiṇṇaṃ cīvaraṃ nāma na sakkā parittaguṇena dhāretuṃ, paṭibalenevidaṃ paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṃsukūlikena gahetuṃ vaṭṭatī''ti vatvā therena saddhiṃ cīvaraṃ parivattesi.

Evaṃ pana cīvaraparivattaṃ katvā therena pārutacīvaraṃ bhagavā pārupi, satthu cīvaraṃ thero pārupi. Tasmiṃ samaye acetanāpi ayaṃ mahāpathavī ''dukkaraṃ, bhante, akattha, attanā pārutacīvaraṃ sāvakassa dinnapubbaṃ nāma natthi, ahaṃ tumhākaṃ guṇaṃ dhāretuṃ na sakkomī''ti vadantī viya udakapariyantaṃ katvā kampi. Theropi ''laddhaṃ dāni mayā buddhānaṃ paribhogacīvaraṃ, kiṃ me idāni uttari kattabbaṃ atthī''ti unnatiṃ akatvā buddhānaṃ santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya

sattadivasamattaṃ puthujjano hutvā aṭṭhame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Satthāpi ‘‘kassapo, bhikkhave, candūpamo kulāni upasaṅkamati, apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṃ niccanavako kulesu appagabbho’’ti (saṃ. ni. 2.146) evamādīhi suttehi theraṃ thometvā aparabhāge etadeva kassapasaṃyuttaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā ‘‘mama sāsane dhutavādānaṃ bhikkhūnaṃ mahākassapo aggo’’ti theraṃ ṭhānantare ṭhapesīti.

Anuruddhattheravatthu

192. Pañcame **dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ anuruddho**ti dibbacakkhukabhikkhūnaṃ anuruddhatthero aggoti vadati. Tassa ciṇṇavasitāya aggabhāvo veditabbo. Thero kira bhojanapapañcamattaṃ ṭhapetvā sesakālaṃ ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā satte olokentova viharati. Iti ahorattaṃ ciṇṇavasitāya esa dibbacakkhukānaṃ aggo nāma jāto. Apica kappasatasahassaṃ patthitabhāvenapesa dibbacakkhukānaṃ aggova jāto.

Tatrassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi kulaputto padumuttarasseva bhagavato kāle pacchābhattaṃ dhammassavanatthaṃ vihāraṃ gacchantena mahājanena saddhiṃ agamāsi. Ayaṃ hi tadā aññataro apākaṭanāmo issarakuṭumbiko ahosi. So dasabalaṃ vanditvā parisapariyante ṭhito dhammakathaṃ suṇāti. Satthā desanaṃ yathānusandhikaṃ ghaṭetvā ekaṃ dibbacakkhukaṃ bhikkhuṃ etadaggaṭṭhāne ṭhapesi.

Tato kuṭumbikassa etadahosi – ‘‘mahā vatāyaṃ bhikkhu, yaṃ evaṃ satthā sayaṃ dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Aho vatāhampi anāgate uppajjanakabuddhassa sāsane dibbacakkhukānaṃ aggo bhaveyya’’nti cittaṃ uppādetvā parisantarena gantvā svātanāya bhagavantaṃ bhikkhusaṅghena saddhiṃ nimantetvā punadivase buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā ‘‘mahantaṃ ṭhānantaraṃ mayā patthita’’nti teneva niyāmena ajjatanāya svātanāyāti nimantetvā satta divasāni mahādānaṃ pavattetvā saparivārassa bhagavato uttamavatthāni datvā ‘‘bhagavā nāhaṃ imaṃ sakkāraṃ dibbasampattiyā na manussasampattiyā atthāya karomi. Yaṃ pana tumhe ito sattadivasamatthake bhikkhuṃ dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapayittha, ahampi anāgate ekassa buddhassa sāsane so bhikkhu viya dibbacakkhukānaṃ aggo bhaveyya’’nti patthanaṃ katvā pādamūle nipajji. Satthā anāgataṃ oloketvā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ ñatvā evamāha – ‘‘ambho purisa, anāgate kappasatasahassapariyosāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa sāsane tvaṃ dibbacakkhukānaṃ aggo anuruddho nāma bhavissasī’’ti. Evañca pana vatvā bhattānumodanaṃ katvā vihārameva agamāsi.

Kuṭumbikopi yāva buddho dharati, tāva avijahitameva kalyāṇakammaṃ katvā parinibbute satthari niṭṭhite sattayojanike suvaṇṇacetiye bhikkhusaṅghaṃ upasaṅkamitvā, ‘‘bhante, kiṃ dibbacakkhussa parikamma’’nti pucchi. Padīpadānaṃ nāma dātuṃ vaṭṭati upāsakāti. Sādhu, bhante, karissāmīti sahassadīpānaṃyeva tāva dīparukkhānaṃ sahassaṃ kāresi, tadanantaraṃ tato parittatare, tadanantaraṃ tato pariyattatareti anekasahasse dīparukkhe kāresi. Sesapadīpā pana aparimāṇā ahesuṃ.

Evaṃ yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto kappasatasahassaṃ atikkamitvā kassapasammāsambuddhassa kāle bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyagehe nibbattitvā parinibbute satthari niṭṭhite yojanike cetiye bahu kaṃsapātiyo kārāpetvā sappimaṇḍassa pūretvā majjhe ekekaṃ guḷapiṇḍaṃ ṭhapetvā ujjāletvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭiṃ phusāpento cetiyaṃ parikkhipāpetvā attano sabbamahantaṃ kaṃsapātiṃ kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā tassā mukhavaṭṭiyaṃ samantato vaṭṭisahassaṃ jālāpetvā majjhaṭṭhāne thūpikaṃ pilotikāya veṭhetvā jālāpetvā kaṃsapātiṃ sīsenādāya sabbarattiṃ yojanikaṃ cetiyaṃ anupariyāyi. Evaṃ tenāpi attabhāvena yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā devaloke nibbatto.

Puna anuppanne buddhe tasmiṃyeva nagare duggatakulassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā sumanaseṭṭhiṃ nāma nissāya vasi, **annabhāro**tissa nāmaṃ ahosi. So pana sumanaseṭṭhi devasikaṃ

kapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ gehadvāre mahādānaṃ deti. Athekadivasaṃ upariṭṭho nāma paccekabuddho gandhamādanapabbate nirodhasamāpattiṃ samāpanno. Tato vuṭṭhāya ‘‘ajja kassa anuggahaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti vīmaṃsi. Paccekabuddhā ca nāma duggatānukampakā honti. So ‘‘ajja mayā annabhārassa anuggahaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā ‘‘idāni annabhāro aṭavito attano gehaṃ āgamissatī’’ti ñatvā pattacīvaramādāya gandhamādanapabbatā vehāsaṃ abbhuggantvā gāmadvāre annabhārassa sammukhe paccuṭṭhāsi.

Annabhāro paccekabuddhaṃ tucchapattahatthaṃ disvā paccekabuddhaṃ abhivādetvā ‘‘api, bhante, bhikkhaṃ labhitthā’’ti pucchi. Labhissāma mahāpuññāti. ‘‘Bhante, thokaṃ idheva hothā’’ti vegena gantvā attano gehe mātugāmaṃ pucchi – ‘‘bhadde, mayhaṃ ṭhapitaṃ bhāgabhattaṃ atthi, natthī’’ti? Atthi sāmīti. So tatova gantvā paccekabuddhassa hatthato pattamādāya āgantvā ‘‘bhadde, mayaṃ purimabhave kalyāṇakammassa akatattā bhattaṃ paccāsīsamānā viharāma, amhākaṃ dātukāmatāya sati deyyadhammo na hoti, deyyadhamme sati paṭiggāhakaṃ na labhāma, ajja me upariṭṭhapaccekabuddho diṭṭho, bhāgabhattañca atthi, mayhaṃ bhāgabhattaṃ imasmiṃ patte pakkhipāhī’’ti.

Byattā itthī ‘‘yato mayhaṃ sāmiko bhāgabhattaṃ deti, mayāpi imasmiṃ dāne bhāginiyā bhavitabba’’nti attano bhāgabhattampi upariṭṭhassa paccekabuddhassa patte patiṭṭhapetvā adāsi. Annabhāro pattaṃ āharitvā paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā, ‘‘bhante, evarūpā dujjīvitā muccāmā’’ti āha. Evaṃ hotu, mahāpuññāti. So attano uttarasāṭakaṃ ekasmiṃ padese attharitvā, ‘‘bhante, idha nisīditvā paribhuñjathā’’ti āha. Paccekabuddho tattha nisīditvā navavidhaṃ pāṭikūlyaṃ paccavekkhanto paribhuñji. Paribhuttakāle annabhāro pattadhovanaudakaṃ adāsi. Paccekabuddho niṭṭhitabhattakicco –

‘‘Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, sabbameva samijjhatu;
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā’’ti. –

Anumodanaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Sumanaseṭṭhissa chatte adhivatthā devatā ‘‘aho dānaṃ paramadānaṃ upariṭṭhe suppatiṭṭhita’’nti tikkhattuṃ vatvā sādhukāraṃ adāsi. Sumanaseṭṭhi ‘‘kiṃ tvaṃ maṃ ettakaṃ kālaṃ dānaṃ dadamānaṃ na passasī’’ti āha. Nāhaṃ tava dāne sādhukāraṃ demi, annabhārena upariṭṭhapaccekabuddhassa dinnapiṇḍapāte pasīditvā sādhukāraṃ demīti.

Sumanaseṭṭhi cintesi – ‘‘acchariyaṃ vatidaṃ, ahaṃ ettakaṃ kālaṃ dānaṃ dento devataṃ sādhukāraṃ dāpetuṃ nāsakkhiṃ. Ayaṃ annabhāro maṃ nissāya vasanto anurūpassa paṭiggāhakapuggalassa laddhattā ekapiṇḍapātadāneneva sādhukāraṃ dāpesi, etassa anucchavikaṃ datvā etaṃ piṇḍapātaṃ mama santakaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti annabhāraṃ pakkosāpetvā ‘‘ajja tayā kassaci kiñci dānaṃ dinna’’nti pucchi. Āma, ayya, upariṭṭhapaccekabuddhassa me attano bhāgabhattaṃ dinnanti. Handa, bho, kahāpaṇaṃ gaṇhitvā etaṃ piṇḍapātaṃ mayhaṃ dehīti. Na demi ayyāti. So yāva sahassaṃ vaḍḍhesi, annabhāro ‘‘sahassenāpi na demī’’ti āha. Hotu, bho, yadi piṇḍapātaṃ na desi, sahassaṃ gaṇhitvā pattiṃ me dehīti. ‘‘Etampi dātuṃ yuttaṃ vā ayuttaṃ vā na jānāmi, ayyaṃ pana upariṭṭhapaccekabuddhaṃ pucchitvā sace dātuṃ yuttaṃ bhavissati, dassāmī’’ti gantvā paccekabuddhaṃ sampāpuṇitvā, ‘‘bhante, sumanaseṭṭhi mayhaṃ sahassaṃ datvā tumhākaṃ dinnapiṇḍapāte pattiṃ yācati, dammi vā na dammi vā’’ti. Upamaṃ te paṇḍita karissāmi. Seyyathāpi kulasatike gāme ekasmiṃyeva ghare dīpaṃ jāleyya, sesā attano attano telena vaṭṭiṃ temetvā jālāpetvā gaṇheyyuṃ, purimadīpassa pabhā atthi, natthīti. Atirekatarā, bhante, pabhā hotīti. Evameva paṇḍita uḷuṅkayāgu vā hotu kaṭacchubhikkhā vā, attano piṇḍapāte paresaṃ pattiṃ dentassa satassa vā detu sahassassa vā, yattakānaṃ deti, tattakānaṃ puññaṃ vaḍḍhati. Tvaṃ dento ekameva piṇḍapātaṃ adāsi, sumanaseṭṭhissa pana pattiyā dinnāya dve piṇḍapātā honti eko tava, eko ca tassāti.

So paccekabuddhaṃ abhivādetvā sumanaseṭṭhissa santikaṃ gantvā ‘‘piṇḍapāte pattiṃ gaṇha sāmī’’ti āha. Handa, kahāpaṇasahassaṃ gaṇhāti. Nāhaṃ piṇḍapātaṃ vikkiṇāmi, saddhāya pana tumhākaṃ pattiṃ demīti. Tāta, tvaṃ mayhaṃ saddhāya pattiṃ desi, ahaṃ pana tuyhaṃ guṇaṃ pūjento sahassaṃ demi, gaṇha, tātāti. So ‘‘evaṃ hotū’’ti sahassaṃ gaṇhi. Tāta, tuyhaṃ sahassaṃ laddhakālato

paṭṭhāya sahatthā kammakaraṇakiccaṃ natthi, vīthiyaṃ gharaṃ māpetvā vasa. Yena tuyhaṃ attho, taṃ maṃ āharāpetvā gaṇhāhīti. Nirodhasamāpattito vuṭṭhitapaccekabuddhassa dinnapiṇḍapāto nāma taṃdivasameva vipākaṃ deti. Tasmā sumanaseṭṭhi aññaṃ divasaṃ annabhāraṃ gahetvā rājakulaṃ agacchantopi taṃdivasaṃ gahetvāva gato.

Annabhārassa puññaṃ āgamma rājā seṭṭhiṃ anoloketvā annabhārameva olokesi. Kiṃ, deva, imaṃ purisaṃ ativiya olokesīti? Aññaṃ divasaṃ adiṭṭhapubbattā olokemīti. Oloketabbayuttako esa devāti. Ko panassa oloketabbayuttako guṇoti? Ajja attano bhāgabhattaṃ sayaṃ abhuñjitvā upariṭṭhapaccekabuddhassa dinnattā mama hatthato sahassaṃ labhi devāti. Konāmo esoti? Annabhāro nāma devāti. ‘‘Tava hatthato laddhattā mamapi hatthato laddhuṃ arahati, ahampissa pūjaṃ karissāmī’’ti vatvā sahassaṃ adāsi. Etassa vasanagehaṃ jānātha bhaṇeti? Sādhu devāti ekaṃ gehaṭṭhānaṃ sodhentā kuddālena āhatāhataṭṭhāne nidhikumbhiyo gīvāya gīvaṃ āhacca ṭhitā disvā rañño ārocayiṃsu. Rājā ‘‘tena hi gantvā khanathā’’ti āha. Tesaṃ khanantānaṃ khanantānaṃ heṭṭhā gacchanti. Puna gantvā rañño ārocayiṃsu. Rājā ‘‘annabhārassa vacanena khanathā’’ti āha. Te gantvā ‘‘annabhārasseva vacana’’nti khaniṃsu. Kuddālena āhatāhataṭṭhāne ahicchattakamakuḷāni viya kumbhiyo uṭṭhahiṃsu. Te dhanaṃ āharitvā rañño santike rāsiṃ akaṃsu. Rājā amacce sannipātetvā ‘‘imasmiṃ nagare kassa aññassa ettakaṃ dhanaṃ atthī’’ti pucchi. Natthi kassaci devāti. Tena hi ayaṃ annabhāro imasmiṃ nagare dhanaseṭṭhi nāma hotūti. Taṃdivasameva seṭṭhicchattaṃ labhi.

So tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā tato cuto devaloke nibbatto. Dīgharattaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ satthu uppajjanakāle kapilavatthunagare amittodanasakkassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Nāmaggahaṇadivase panassa **anuruddho**ti nāmaṃ akaṃsu. Mahānāmasakkassa kaniṭṭhabhātā satthu cūḷapituputto paramasukhumālo mahāpuñño ahosi. Suvaṇṇapātiyaṃyevassa bhattaṃ uppajji. Athassa mātā ekadivasaṃ ‘‘mama puttaṃ natthīti padaṃ jānāpessāmī’’ti ekaṃ suvaṇṇapātiṃ aññāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā tucchakaṃyeva pesesi. Antarāmagge devatā dibbapūvehi pūresuṃ. Evaṃ mahāpuñño ahosi. Tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthīhi parivuto devo viya sampattiṃ anubhavi.

Amhākampi bodhisatto tasmiṃ samaye tusitapurā cavitvā suddhodanamahārājassa aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā anukkamena vuddhippatto ekūnatiṃsa vassāni agāramajjhe vasitvā mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā anukkamena paṭividdhasabbaññutaññāṇo bodhimaṇḍe sattasattāhaṃ vītināmetvā isipatane migadāye dhammacakkappattanaṃ pavattetvā lokānuggahaṃ karonto rājagahaṃ āgamma ‘‘putto me rājagahaṃ āgato’’ti sutvā ‘‘gacchatha bhaṇe mama puttaṃ ānethā’’ti pitarā pahite sahassasahassaparivāre dasa amacce ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā kāḷudāyittherena cārikāgamanaṃ āyācito rājagahato vīsatisahassabhikkhuparivāro nikkhamitvā kapilavatthupuraṃ gantvā ñātisamāgame anekehi iddhipāṭihāriyehi sappāṭihāriyaṃ vicitradhammadesanaṃ katvā mahājanaṃ amatapānaṃ pāyetvā dutiyadivase pattacīvaramādāya nagaradvāre ṭhatvā ‘‘kiṃ nu kho kulanagaraṃ āgatānaṃ sabbaññubuddhānaṃ āciṇṇa’’nti āvajjamāno ‘‘sapadānaṃ piṇḍāya caraṇaṃ āciṇṇa’’nti ñatvā sapadānaṃ piṇḍāya caranto ‘‘putto me piṇḍāya caratī’’ti sutvā āgatassa rañño dhammaṃ kathetvā tena sakanivesanaṃ pavesetvā katasakkārasammāno tattha kātabbaṃ ñātijanānuggahaṃ katvā rāhulakumāraṃ pabbājetvā nacirasseva kapilavatthupurato mallaraṭṭhe cārikaṃ caramāno anupiyaambavanaṃ agamāsi.

Tasmiṃ samaye suddhodanamahārājā sākiyajanaṃ sannipātetvā āha – ‘‘sace mama putto agāraṃ ajjhāvasissa, rājā abhavissa cakkavattī sattaratanasamannāgato. Nattāpi me rāhulakumāro khattiyagaṇena saddhiṃ taṃ parivāretvā acarissa, tumhepi etamatthaṃ jānātha. Idāni pana me putto buddho jāto, khattiyāvassa parivārā hontu. Tumhe ekekakulato ekekaṃ dārakaṃ dethā’’ti. Evaṃ vutte ekappahāreneva sahassakhattiyakumārā pabbajiṃsu. Tasmiṃ samaye mahānāmo kuṭumbasāmiko hoti. So anuruddhasakkaṃ upasaṅkamitvā etadavoca – ‘‘etarahi, tāta anuruddha, abhiññātā abhiññātā sakyakumārā bhagavantaṃ pabbajitaṃ anupabbajanti, amhākaṃ kule natthi koci agārasmā anagāriyaṃ pabbajito. Tena hi tvaṃ vā pabbaja, ahaṃ vā pabbajissāmī’’ti. So tassa vacanaṃ sutvā gharāvāse ruciṃ

akatvā attasattamo agārasmā anagāriyaṃ pabbajito. Tassa pabbajjānukkamo saṅghabhedakakkhandhake (cūḷava. 330 ādayo) āgatova.

Evaṃ anupiyaambavanaṃ gantvā pabbajitesu pana tesu tasmiṃyeva antovasse bhaddiyatthero arahattaṃ pāpuṇi. Anuruddhatthero dibbacakkhuṃ nibbattesi, devadatto aṭṭha samāpattiyo nibbattesi, ānandatthero sotāpattiphale patiṭṭhāsi, bhagutthero ca kimilatthero ca pacchā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesaṃ pana sabbesampi therānaṃ attano attano āgataṭṭhāne pubbapatthanābhinīhāro āgamissati. Ayaṃ pana anuruddhatthero dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā cetiyaraṭṭhe pācīnavaṃsamigadāyaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto satta mahāpurisavitakke vitakkesi, aṭṭhame kilamati. Satthā ‘‘anuruddho aṭṭhame mahāpurisavitakke kilamatī’’ti ñatvā ‘‘tassa saṅkappaṃ pūressāmī’’ti tattha gantvā paññattavarabuddhāsane nisinno aṭṭhamaṃ mahāpurisavitakkaṃ pūretvā catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭimaṇḍitaṃ mahāariyavaṃsapaṭipadaṃ (a. ni. 8.30) kathetvā ākāse uppatitvā bhesakaḷāvanameva gato.

Thero tathāgate gatamatteyeva tevijjo mahākhīṇāsavo hutvā ‘‘satthā mayhaṃ manaṃ jānitvā āgantvā aṭṭhamaṃ mahāpurisavitakkaṃ pūretvā adāsi. So ca me manoratho matthakaṃ patto’’ti buddhānaṃ dhammadesanaṃ attano ca paṭividdhadhammaṃ ārabbha imā gāthā abhāsi –

‘‘Mama saṅkappamaññāya, satthā loke anuttaro;
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.

‘‘Yathā me ahu saṅkappo, tato uttari desayi;
Nippapañcarato buddho, nippapañcamadesayi.

‘‘Tassāhaṃ dhammamaññāya, vihāsiṃ sāsane rato;
Tisso vijjā anuppatto, kataṃ buddhassa sāsana’’nti. (theragā. 901-903);

Atha naṃ aparabhāge satthā jetavanamahāvihāre viharanto ‘‘mama sāsane dibbacakkhukānaṃ anuruddho aggo’’ti aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Bhaddiyattheravatthu

193. Chaṭṭhe **uccākulikāna**nti ucce kule jātānaṃ. **Bhaddiyo**ti anuruddhattherena saddhiṃ nikkhamanto sakyarājā. **Kāḷigodhāya putto**ti kāḷavaṇṇā sā devī, godhāti panassā nāmaṃ. Tasmā kāḷigodhāti vuccati, tassā puttoti attho. Kasmā panāyaṃ uccākulikānaṃ aggoti vutto, kiṃ tato uccākulikatarā natthīti? Āma natthi. Tassa hi mātā sākiyānīnaṃ antare vayena sabbajeṭṭhikā, soyeva ca sākiyakule sampattaṃ rajjaṃ pahāya pabbajito. Tasmā uccākulikānaṃ aggoti vutto. Apica pubbapatthanānubhāvena cesa anupaṭipāṭiyā pañca jātisatāni rājakule nibbattitvā rajjaṃ kāresiyeva. Imināpi kāraṇena uccākulikānaṃ aggoti vutto.

Pañhakamme panassa ayamanupubbikathā – ayampi hi atīte padumuttarabuddhakāle mahābhogakule nibbatto vuttanayeneva dhammassavanatthāya gato. Taṃdivasaṃ satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ‘‘mayāpi anāgate ekassa buddhassa sāsane uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti tathāgataṃ nimantetvā satta divasāni buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā, ‘‘bhante, ahaṃ imassa dānassa phalena nāññaṃ sampattiṃ ākaṅkhāmi, anāgate pana ekassa buddhassa sāsane uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggo bhaveyya’’nti patthayitvā pādamūle nipajji.

Satthā anāgataṃ olokento samijjhanabhāvaṃ disvā ‘‘samijjhissati te idaṃ kammaṃ, ito kappasatasahassāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tvaṃ tassa sāsane uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggo bhavissasī’’ti byākaritvā bhattānumodanaṃ katvā vihāraṃ agamāsi. Sopi taṃ

byākaraṇaṃ labhitvā uccākulikasaṃvattanikakammaṃ pucchitvā dhammāsanāni kāretvā tesu paccattharaṇāni santharāpetvā dhammabījaniyo dhammakathikavaṭṭaṃ uposathāgāre padīpateladānanti evaṃ yāvajīvaṃ bahuvidhaṃ kalyāṇakammaṃ katvā tattha kālakato devesu ca manussesu ca saṃsaranto kassapadasabalassa ca amhākañca bhagavato antare bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatto.

Tena ca samayena sambahulā paccekabuddhā gandhamādanapabbatā āgamma bārāṇasiyaṃ gaṅgāya tīre phāsukaṭṭhāne nisīditvā piṇḍapātaṃ paribhuñjanti. So kuṭumbiyo tesaṃ nibaddhameva tasmiṃ ṭhāne bhattavissaggakaraṇaṃ ñatvā aṭṭha pāsāṇaphalakāni attharitvā yāvajīvaṃ paccekabuddhe upaṭṭhahi. Athekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde kapilavatthunagare khattiyakule nibbatti. Nāmaggahaṇadivase cassa **bhaddiyakumāro**ti nāmaṃ akaṃsu. So vayaṃ āgamma heṭṭhā anuruddhasutte vuttanayeneva channaṃ khattiyānaṃ abbhantaro hutvā satthari anupiyaambavane viharante satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Atha satthā aparabhāge jetavanamahāvihāre viharanto ‘‘mama sāsane uccākulikānaṃ kāḷigodhāya putto bhaddiyatthero aggo’’ti aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Lakuṇḍakabhaddiyattheravatthu

194. Sattame **mañjussarāna**nti madhurassarānaṃ. **Lakuṇḍakabhaddiyo**ti ubbedhena rasso, nāmena bhaddiyo. Tassāpi pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbatto vuttanayeneva dhammassavanatthāya vihāraṃ gato. Tasmiṃ samaye satthāraṃ ekaṃ mañjussaraṃ bhikkhuṃ etadagge ṭhapentaṃ disvā ‘‘aho vatāhampi anāgate ayaṃ bhikkhu viya ekassa buddhassa sāsane mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ aggo bhaveyya’’nti cittaṃ uppādetvā satthāraṃ nimantetvā satta divasāni buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā, ‘‘bhante, ahaṃ imassa dānassa phalena na aññaṃ sampattiṃ ākaṅkhāmi, anāgate pana ekassa buddhassa sāsane mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ aggo bhaveyya’’nti patthayitvā satthupādamūle nipajji. Satthā anāgataṃ olokento samijjhanabhāvaṃ disvā ‘‘samijjhissati te idaṃ kammaṃ, ito kappasatasahassāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tvaṃ tassa sāsane mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ aggo bhavissasī’’ti byākaritvā vihāraṃ agamāsi.

Sopi taṃ byākaraṇaṃ labhitvā yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā tato kālakato devesu ca manussesu ca saṃsaranto vipassīsammāsambuddhakāle **cittapattakokilo** nāma hutvā kheme migadāye vasanto ekadivasaṃ himavantaṃ gantvā madhuraṃ ambaphalaṃ tuṇḍena gahetvā āgacchanto bhikkhusaṅghaparivutaṃ satthāraṃ disvā cintesi – ‘‘ahaṃ aññesu divasesu rittako tathāgataṃ passāmi, ajja pana me imaṃ ambapakkaṃ puttakānaṃ atthāya āgataṃ. Tesaṃ aññampi āharitvā dassāmi, imaṃ pana dasabalassa dātuṃ vaṭṭatī’’ti otaritvā ākāse carati. Satthā tassa cittaṃ ñatvā asokattheraṃ nāma upaṭṭhākaṃ olokesi. So pattaṃ nīharitvā satthu hatthe ṭhapesi. So kokilo dasabalassa patte ambapakkaṃ patiṭṭhāpesi. Satthā tattheva nisīditvā taṃ paribhuñji. Kokilo pasannacitto punappunaṃ dasabalassa guṇe āvajjetvā dasabalaṃ vanditvā attano kulāvakaṃ gantvā sattāhaṃ pītisukhena vītināmesi. Ettakaṃ tasmiṃ attabhāve kalyāṇakammaṃ, imināssa kammena saro madhuro ahosi.

Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āraddhe ‘‘kiṃpamāṇaṃ karoma? Sattayojanappamāṇaṃ. Atimahantaṃ etaṃ, chayojanaṃ karoma. Idampi atimahantaṃ, pañcayojanaṃ karoma, catuyojanaṃ, tiyojanaṃ, dviyojana’’nti vutte ayaṃ tadā jeṭṭhavaḍḍhakī hutvā ‘‘etha, bho, anāgate sukhapaṭijaggiyaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti vatvā rajjuṃ ādāya parikkhipanto gāvutamattake ṭhatvā ‘‘ekekaṃ mukhaṃ gāvutaṃ gāvutaṃ hotu, cetiyaṃ yojanāvaṭṭaṃ yojanubbedhaṃ bhavissatī’’ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṃsu. Iti appamāṇassa buddhassa pamāṇaṃ akāsīti. Tena kammena nibbattanibbattaṭṭhāne aññehi hīnatarappamāṇo ahosi. So amhākaṃ satthu kāle sāvatthiyaṃ mahābhogakule nibbatti. ‘‘Bhaddiyo’’tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto satthari jetavanamahāvihāre paṭivasante vihāraṃ gantvā dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ satthā aparabhāge ariyavaragaṇamajjhe nisinno mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Piṇḍolabhāradvājattheravatthu

195. Aṭṭhame **sīhanādikāna**nti sīhanādaṃ nadantānaṃ. **Piṇḍolabhāradvājo**ti so kira arahattaṃ pattadivase avāpuraṇaṃ ādāya vihārena vihāraṃ pariveṇena pariveṇaṃ gantvā ''yassa magge vā phale vā kaṅkhā atthi, so maṃ pucchatū''ti sīhanādaṃ nadanto vicari. Buddhānampi purato ṭhatvā ''imasmiṃ, bhante, sāsane katabbakiccaṃ mayhaṃ matthakaṃ patta''nti sīhanādaṃ nadi. Tasmā sīhanādikānaṃ aggo nāma jāto.

Pañhakamme panassa ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle pabbatapāde sīhayoniyaṃ nibbatto. Satthā paccūsasamaye lokaṃ volokento tassa hetusampattiṃ disvā haṃsavatiyaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ sīhe gocarāya pakkante tassa vasanaguhaṃ pavisitvā ākāse pallaṅkaṃ ābhujitvā nirodhaṃ samāpajjitvā nisīdi. Sīho gocaraṃ labhitvā nivatto guhādvāre ṭhito antoguhāyaṃ dasabalaṃ nisinnaṃ disvā ''mama vasanaṭṭhānaṃ āgantvā añño satto nisīdituṃ samattho nāma natthi, mahanto vatāyaṃ puriso, yo antoguhāyaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno. Sarīrappabhāpissa samantā pharitvā gatā, mayā evarūpaṃ acchariyaṃ nadiṭṭhapubbaṃ. Ayaṃ puriso imasmiṃ loke pūjaneyyānaṃ aggo bhavissati, mayāpissa yathāsatti yathābalaṃ sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti jalajathalajāni nānākusumāni āharitvā bhūmito yāva nisinnapallaṅkaṭṭhānā pupphāsanaṃ santharitvā sabbarattiṃ sammukhaṭṭhāne tathāgataṃ namassamāno aṭṭhāsi. Punadivase purāṇapupphāni apanetvā navapupphehi āsanaṃ santhari.

Eteneva niyāmena satta divasāni pupphāsanaṃ paññāpetvā balavapītisomanassaṃ nibbattetvā guhādvāre ārakkhaṃ gaṇhi. Sattame divase satthā nirodhato vuṭṭhāya guhādvāre aṭṭhāsi. Sīhopi migarājā tathāgataṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā paṭikkamitvā aṭṭhāsi. Satthā ''vaṭṭissati ettako upanissayo etassā''ti vehāsaṃ abbhuggantvā vihārameva gato.

Sopi sīho buddhaviyogena dukkhito kālaṃ katvā haṃsavatīnagare mahāsālakule paṭisandhiṃ gaṇhitvā vayappatto ekadivasaṃ nagaravāsīhi saddhiṃ vihāraṃ gantvā dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ sīhanādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā vuttanayeneva sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā satthārā samijjhanabhāvaṃ disvā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā tattha kālakato devesu ca manussesu ca saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Nāmena bhāradvājo nāma ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā pañca māṇavasatāni mante vācento vicarati. So attano jeṭṭhakabhāvena nimantanaṭṭhānesu sabbesaṃ bhikkhaṃ sayameva sampaṭicchi. Eso kira īsakaṃ loladhātuko ahosi. So tehi māṇavehi saddhiṃ ''kuhiṃ yāgu kuhiṃ bhatta''nti yāgubhattakhajjakāneva pariyesamāno carati. So gatagataṭṭhāne piṇḍameva paṭimānento caratīti **piṇḍolabhāradvājo**teva paññāyi.

So ekadivasaṃ satthari rājagahamanuppatte dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ pāpuṇi. Arahattaṃ pattavelāyameva avāpuraṇaṃ ādāya vihārena vihāraṃ pariveṇena pariveṇaṃ gantvā ''yassa magge vā phale vā kaṅkhā atthi, so maṃ pucchatū''ti sīhanādaṃ nadanto vicari. So ekadivasaṃ rājagahaseṭṭhinā veḷuparamparāya ussāpetvā ākāse laggitaṃ jayasumanavaṇṇaṃ candanasārapattaṃ iddhiyā ādāya sādhukāraṃ dadantena mahājanena parivuto vihāraṃ āgantvā tathāgatassa hatthe ṭhapesi. Satthā jānantova paṭipucchi – ''kuto te, bhāradvāja, ayaṃ patto laddho''ti? So laddhakāraṇaṃ kathesi. Satthā ''tvaṃ evarūpaṃ uttarimanussadhammaṃ mahājanassa dassesi, akattabbaṃ tayā kata''nti anekapariyāyena vigarahitvā ''na, bhikkhave, gihīnaṃ uttarimanussadhammaṃ iddhipāṭihāriyaṃ dassetabbaṃ, yo dasseyya, āpatti dukkaṭassā''ti (cūḷava. 252) sikkhāpadaṃ paññāpesi.

Atha bhikkhusaṅghamajjhe kathā udapādi – ''sīhanādiyatthero arahattaṃ pattadivase bhikkhusaṅghamajjhe 'yassa magge vā phale vā kaṅkhā atthi, so maṃ pucchatū'ti kathesi. Buddhānampi sammukhe attano arahattappattiṃ kathesi, aññe sāvakā tuṇhī ahesuṃ. Attano sīhanādiyabhāveneva mahājanassa pasādaṃ janetvā vehāsaṃ abbhuggantvā candanasārapattañca gaṇhī''ti. Te bhikkhū ime

tayopi guṇe ekato katvā satthu kathayiṃsu. Buddhā ca nāma garahitabbayuttakaṃ garahanti, pasaṃsitabbayuttakaṃ pasaṃsantīti imasmiṃ ṭhāne therassa pasaṃsitabbayuttameva aṅgaṃ gahetvā ‘‘tiṇṇaṃ kho pana, bhikkhave, indriyānaṃ bhāvitattā bahulīkatattā bhāradvājo bhikkhu aññaṃ byākāsi – ‘khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇīyaṃ, nāparaṃ itthattāyāti pajānāmī’ti. Katamesaṃ tiṇṇaṃ? Satindriyassa, samādhindriyassa, paññindriyassa. Imesaṃ kho, bhikkhave, tiṇṇaṃ indriyānaṃ bhāvitattā bahulīkatattā bhāradvājo bhikkhu aññaṃ byākāsi – ‘khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇīyaṃ, nāparaṃ itthattāyāti pajānāmī’’’ti (saṃ. ni. 5.519) theraṃ pasaṃsitvā sīhanādikānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Mantāṇiputtapuṇṇattheravatthu

196. Navame **puṇṇo mantāṇiputto**ti nāmena puṇṇo, mantāṇibrāhmaṇiyā pana so puttoti mantāṇiputto. Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttaradasabalassa uppattito puretarameva haṃsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Tassa nāmaggahaṇadivase gotamoti nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā sabbasippesu kovido hutvā pañcamāṇavakasataparivāro vicaranto tayopi vede oloketvā mokkhadhammaṃ adisvā ‘‘idaṃ vedattayaṃ nāma kadalikkhandho viya bahi maṭṭhaṃ anto nissāraṃ, imaṃ gahetvā vicaraṇaṃ thusakoṭṭanasadisaṃ hoti. Kiṃ me iminā’’ti isipabbajjaṃ pabbajitvā brahmavihāre nibbattetvā ‘‘aparihīnajjhāno brahmalokokūpapanno bhavissāmī’’ti pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ pabbatapādaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa parivārāni aṭṭhārassa jaṭilasahassāni ahesuṃ. So pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā tesampi kasiṇaparikammaṃ ācikkhi. Te tassa ovāde ṭhatvā sabbepi pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattesuṃ.

Addhāne atikkante tassa gotamatāpasassa mahallakakāle padumuttaradasabalo paṭhamābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko bhikkhusatasahassaparivāro haṃsavatīnagaraṃ upanissāya vihāsi. So ekadivasaṃ paccūsasamaye lokaṃ olokento gotamatāpasassa parisāya arahattūpanissayaṃ gotamatāpasassa ca ‘‘ahaṃ anāgate uppajjamānakabuddhassa sāsane dhammakathikabhikkhūnaṃ aggo bhaveyya’’nti patthanabhāvañca disvā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā attano pattacīvaraṃ sayameva gahetvā aññātakavesena gotamatāpasassa antevāsikesu vanamūlaphalāphalatthāya gatesu gantvā gotamassa paṇṇasālādvāre aṭṭhāsi. Gotamo buddhānaṃ uppannabhāvaṃ ajānantopi dūratova dasabalaṃ disvā ‘‘ayaṃ puriso lokato mutto hutvā paññāyati, yathā assa sarīranipphatti yehi ca lakkhaṇehi samannāgato agāramajjhe vā tiṭṭhanto cakkavattī rājā hoti, pabbajanto vā vivaṭṭacchado sabbaññubuddho hotī’’ti ñatvā paṭhamadassaneneva dasabalaṃ abhivādetvā ‘‘ito etha bhagavā’’ti buddhāsanaṃ paññāpetvā adāsi. Tathāgato tāpasassa dhammaṃ desayamāno nisīdi.

Tasmiṃ samaye te jaṭilā ‘‘paṇītapaṇītaṃ vanamūlaphalāphalaṃ ācariyassa datvā sesakaṃ paribhuñjissāmā’’ti āgacchantā dasabalaṃ uccāsane, ācariyaṃ pana nīcāsane nisinnaṃ disvā ‘‘passatha, mayaṃ ‘imasmiṃ loke amhākaṃ ācariyena uttaritaro natthī’ti vicarāma. Idāni pana no ācariyaṃ nīcāsane nisīdāpetvā uccāsane nisinnako eko paññāyati, mahanto vatāyaṃ puriso bhavissatī’’ti piṭakāni gahetvā āgacchanti. Gotamatāpaso ‘‘ime maṃ dasabalassa santike vandeyyu’’nti bhīto dūrato āha – ‘‘tātā, mā maṃ vandittha, sadevake loke aggapuggalo sabbesaṃ vandanāraho puriso idha nisinno, etaṃ vandathā’’ti. Tāpasā ‘‘na ajānitvā ācariyo kathessatī’’ti sabbeva tathāgatassa pāde vandiṃsu. ‘‘Tātā, amhākaṃ aññaṃ dasabalassa dātabbayuttakaṃ bhojanaṃ natthi, imaṃ vanamūlaphalāphalaṃ dassāmā’’ti paṇītapaṇītaṃ buddhānaṃ patte patiṭṭhāpesi. Satthā vanamūlaphalāphalaṃ paribhuñji. Tadanantaraṃ tāpasopi saddhiṃ antevāsikehi paribhuñji. Satthā bhattakiccaṃ katvā ‘‘dve aggasāvakā bhikkhusatasahassaṃ gahetvā āgacchantū’’ti cintesi. Tasmiṃ khaṇe aggasāvako mahādevalatthero ‘‘kahaṃ nu kho satthā gato’’ti āvajjento ‘‘satthā amhākaṃ āgamanaṃ paccāsīsatī’’ti bhikkhusatasahassaṃ gahetvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā namassamāno aṭṭhāsi.

Gotamo antevāsike āha – ‘‘tātā, amhākaṃ añño sakkāro natthi, bhikkhusaṅgho dukkhena ṭhito.

Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa pupphāsanaṃ paññāpessāma, jalajathalajapupphāni āharathā''ti. Te tāvadeva pabbatapādato vaṇṇagandhasampannāni pupphāni iddhiyā āharitvā sāriputtattherassa vatthumhi vuttanayeneva āsanāni paññāpayiṃsu. Nirodhasamāpattisamāpajjanampi chattadhāraṇampi sabbaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Satthā sattame divase nirodhato vuṭṭhāya parivāretvā ṭhite tāpase disvā dhammakathikabhāve etadaggappattaṃ sāvakaṃ āmantesi – ''iminā bhikkhu isigaṇena mahāsakkāro kato, etesaṃ pupphāsanānumodanaṃ karohī''ti. So satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā tīṇi piṭakāni sammasitvā anumodanaṃ akāsi. Tassa desanāpariyosāne satthā sayaṃ brahmaghosaṃ nicchāretvā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne ṭhapetvā gotamatāpasaṃ sesā aṭṭhārasa sahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Gotamo pana tenattabhāvena paṭivedhaṃ kātuṃ asakkonto bhagavantaṃ āha – ''bhagavā yena bhikkhunā paṭhamaṃ dhammo desito, ko nāma ayaṃ tumhākaṃ sāsane''ti? Ayaṃ gotama mayhaṃ sāsane dhammakathikānaṃ aggoti. ''Ahampi, bhante, imassa satta divasāni katassa adhikārassa phalena ayaṃ bhikkhu viya anāgate ekassa buddhassa sāsane dhammakathikānaṃ aggo bhaveyya''nti patthanaṃ katvā pādamūle nipajji.

Satthā anāgataṃ oloketvā anantarāyenassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ ñatvā ''anāgate kappasatasahassāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tvaṃ tassa sāsane dhammakathikānaṃ aggo bhavissasī''ti byākaritvā te arahattappatte tāpase ''etha bhikkhavo''ti āha. Sabbe antarahitakesamassū iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherasadisā ahesuṃ. Satthā bhikkhusaṅghamādāya vihāraṃ gato.

Gotamopi yāvajīvaṃ tathāgataṃ paricaritvā yathābalaṃ kalyāṇakammaṃ katvā kappasatasahassaṃ devesu ca manussesu ca saṃsaritvā amhākaṃ bhagavato kāle kapilavatthunagarassa avidūre doṇavatthubrāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Tassa nāmaggahaṇadivase puṇṇamāṇavoti nāmaṃ akaṃsu. Satthari abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena āgantvā rājagahaṃ upanissāya viharante aññāsikoṇḍaññatthero kapilavatthuṃ gantvā attano bhāgineyyaṃ puṇṇamāṇavaṃ pabbājetvā punadivase dasabalassa santikaṃ āgantvā bhagavantaṃ vanditvā āpucchitvā nivāsatthāya chaddantadahaṃ gato. Puṇṇopi mantāṇiputto mātulena aññāsikoṇḍaññattherena saddhiṃ dasabalassa santikaṃ agantvā ''mayhaṃ pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetvāva dasabalassa santikaṃ gamissāmī''ti kapilavatthusmiṃyeva ohīno yonisomanasikāre kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tassa santike pabbajitakulaputtāpi pañcasatā ahesuṃ. Thero sayaṃ dasakathāvatthulābhitāya tepi dasahi kathāvatthūhi ovadati. Te tassa ovāde ṭhatvā sabbeva arahattaṃ pattā.

Te attano pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pattaṃ ñatvā upajjhāyaṃ upasaṅkamitvā āhaṃsu – ''bhante, amhākaṃ kiccaṃ matthakaṃ pattaṃ, dasannañca mahākathāvatthūnaṃ lābhino, samayo no dasabalaṃ passitu''nti. Thero tesaṃ kathaṃ sutvā cintesi – ''mama dasakathāvatthulābhitaṃ satthā jānāti, ahaṃ dhammaṃ desento dasa kathāvatthūni amuñcantova desemi. Mayi gacchante sabbepime bhikkhū parivāretvā gacchissanti, evaṃ gaṇasaṅgaṇikāya gantvā pana ayuttaṃ mayhaṃ dasabalaṃ passituṃ, ime tāva gantvā passantū''ti te bhikkhū āha – ''āvuso, tumhe purato gantvā tathāgataṃ passatha, mama vacanena dasabalassa pāde vandatha, ahampi tumhākaṃ gatamaggena gamissāmī''ti.

Te therā sabbepi dasabalassa jātibhūmiraṭṭhavāsino sabbe khīṇāsavā sabbe dasakathāvatthulābhino attano upajjhāyassa ovādaṃ abhinditvā anupubbena cārikaṃ carantā saṭṭhiyojanamaggaṃ atikkamma rājagahe veḷuvanamahāvihāraṃ gantvā dasabalassa pāde vanditvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Āciṇṇaṃ kho panetaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ āgantukehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisammoditunti bhagavā tehi saddhiṃ ''kacci, bhikkhave, khamanīya''ntiādinā nayena madhurapaṭisanthāraṃ katvā ''kuto ca tumhe, bhikkhave, āgacchathā''ti pucchi. Tehi ''jātibhūmito''ti vutte ''ko nu kho, bhikkhave, jātibhūmiyaṃ jātibhūmakānaṃ bhikkhūnaṃ sabrahmacārīhi evaṃ sambhāvito attanā ca appiccho appicchakathañca bhikkhūnaṃ kattā''ti dasakathāvatthulābhiṃ bhikkhuṃ pucchi. Tepi ''puṇṇo nāma, bhante, āyasmā

mantāṇiputto''ti ārocayiṃsu. Taṃ kathaṃ sutvā āyasmā sāriputto therassa dassanakāmo ahosi.

Atha satthā rājagahato sāvatthiṃ agamāsi. Puṇṇatthero dasabalassa tattha āgatabhāvaṃ sutvā ''satthāraṃ passissāmī''ti gantvā antogandhakuṭiyaṃyeva tathāgataṃ sampāpuṇi. Satthā tassa dhammaṃ desesi. Thero dhammaṃ sutvā dasabalaṃ vanditvā paṭisallānatthāya andhavanaṃ gantvā aññatarasmiṃ rukkhamūle divāvihāraṃ nisīdi. Sāriputtattheropi tassa gamanaṃ sutvā sīsānulokiko gantvā okāsaṃ sallakkhetvā taṃ rukkhamūlaṃ upasaṅkamitvā therena saddhiṃ sammoditvā sattavisuddhikkamaṃ pucchi. Theropissa pucchitaṃ pucchitaṃ byākāsi. Te aññamaññassa subhāsitaṃ samanumodiṃsu. Atha satthā aparabhāge bhikkhusaṅghamajjhe nisinno theraṃ dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Mahākaccānattheravatthu

197. Dasame **saṃkhittena bhāsitassā**ti saṃkhittena kathitadhammassa. **Vitthārena atthaṃ vibhajantāna**nti taṃ desanaṃ vitthāretvā atthaṃ vibhajamānānaṃ. Aññe kira tathāgatassa saṅkhepavacanaṃ atthavasena vā pūretuṃ sakkonti byañjanavasena vā, ayaṃ pana thero ubhayavasenapi sakkoti. Tasmā aggoti vutto. Pubbapatthanāpi cassa evarūpāva.

Ayaṃ panassa pañhakamme anupubbikathā – ayaṃ kira padumuttarasammāsambuddhakāle gahapatimahāsālakule nibbattitvā vuddhippatto ekadivasaṃ vuttanayeneva vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto satthāraṃ attanā saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ vibhajantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā ''mahanto vatāyaṃ bhikkhu, yaṃ satthā evaṃ vaṇṇeti, mayāpi anāgate ekassa buddhassa sāsane evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī''ti satthāraṃ nimantetvā vuttanayeneva sattāhaṃ mahādānaṃ datvā, ''bhante, ahaṃ imassa sakkārassa phalena na aññaṃ sampattiṃ patthemi, anāgate pana ekassa buddhassa sāsane ito sattadivasamatthake tumhehi ṭhānantare ṭhapitabhikkhu viya ahampi taṃ ṭhānantaraṃ labheyya''nti patthanaṃ katvā pādamūle nipajji. Satthā anāgataṃ olokento ''samijjhissati imassa kulaputtassa patthanā''ti disvā ''ambho, kulaputta, anāgate kappasatasahassāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tvaṃ tassa sāsane saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ vibhajantānaṃ aggo bhavissasī''ti byākaritvā anumodanaṃ katvā pakkāmi.

Sopi kulaputto yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā kassapabuddhakāle bārāṇasiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā satthari parinibbute suvaṇṇacetiyakaraṇaṭṭhānaṃ gantvā satasahassagghanikāya suvaṇṇiṭṭhakāya pūjaṃ katvā ''bhagavā mayhaṃ nibbattanibbattaṭṭhāne sarīraṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ hotū''ti patthanaṃ akāsi. Tato yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ dasabalassa uppattikāle ujjeninagare purohitassa gehe nibbatti. Tassa nāmaggahaṇadivase ''mayhaṃ putto suvaṇṇavaṇṇasarīro attanāva attano nāmaṃ gahetvā āgato''ti kañcanamāṇavotevassa nāmaṃ akaṃsu. So vuddhimanvāya tayo vede uggaṇhitvā pitu accayena purohitaṭṭhānaṃ labhi. So gottavasena kaccāno nāma jāto.

Caṇḍapajjotarājā amacce sannipātetvā āha – ''buddho loke nibbatto, taṃ ānetuṃ samatthā gantvā ānetha tātā''ti. Deva, añño dasabalaṃ ānetuṃ samattho nāma natthi, ācariyo kaccānabrāhmaṇova samattho, taṃ pahiṇathāti. Rājā taṃ pakkosāpetvā, ''tāta, dasabalassa santikaṃ gacchāhī''ti āha. Gantvā pabbajituṃ labhanto gamissāmi, mahārājāti. Yaṃkiñci katvā tathāgataṃ ānehi, tātāti. So ''buddhānaṃ santikaṃ gacchantassa mahāparisāya kammaṃ natthī''ti attaṭṭhamo agamāsi. Athassa satthā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne saddhiṃ sattahi janehi saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Satthā ''etha bhikkhavo''ti hatthaṃ pasāresi. Taṃkhaṇaṃyeva sabbeva antarahitakesamassū iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya jātā.

Thero attano kicce matthakaṃ patte tuṇhībhāvena anisīditvā kāḷudāyitthero viya satthu ujjenigamanatthāya gamanavaṇṇaṃ kathesi. Satthā tassa vacanaṃ sutvā ''kaccāno attano jātibhūmiyaṃ

mama gamanaṃ paccāsīsatī''ti aññāsi. Buddhā ca nāma ekaṃ kāraṇaṃ paṭicca gantuṃ ayuttaṭṭhānaṃ na gacchanti. Tasmā theraṃ āha – ''tvaṃyeva bhikkhu gaccha, tayi gatepi rājā pasīdissatī''ti. Thero ''buddhānaṃ dve kathā nāma natthī''ti tathāgataṃ vanditvā attanā saddhiṃ āgatehi sattahi bhikkhūhi saddhiṃ ujjeniṃ gacchanto antarāmagge telapanāḷi nāma nigamo, tattha piṇḍāya cari. Tasmiṃ ca nigame dve seṭṭhidhītaro. Tāsu ekā parijiṇṇakule nibbattā duggatā mātāpitūnaṃ accayena dhātiṃ nissāya jīvati. Attabhāvo panassā samiddho, kesā aññāhi ativiya dīghā. Tasmiṃyeva nigame aññā issaraseṭṭhikulassa dhītā nikkesikā. Sā tato pubbe tassā samīpaṃ pesetvā ''sataṃ vā sahassaṃ vā dassāmī''ti vatvāpi kese āharāpetuṃ nāsakkhi.

Tasmiṃ pana divase sā seṭṭhidhītā mahākaccānattheraṃ sattahi bhikkhūhi parivutaṃ tucchapattaṃ āgacchantaṃ disvā ''ayaṃ suvaṇṇavaṇṇo eko brahmabandhubhikkhu yathādhoteneva pattena āgacchati, mayhañca aññaṃ dhanaṃ natthi. Asukaseṭṭhidhītā pana imesaṃ kesānaṃ atthāya pesesi. Idāni ito laddhauppādena sakkā therassa deyyadhammaṃ dātu''nti dhātiṃ pesetvā there nimantetvā antogehe nisīdāpesi. Therānaṃ nisinnakāle gabbhaṃ pavisitvā dhātiyā attano kese kappāpetvā, ''amma, ime kese asukāya nāma seṭṭhidhītāya datvā yaṃ sā deti, taṃ āhara, ayyānaṃ piṇḍapātaṃ dassāmā''ti. Dhāti piṭṭhihatthena assūni puñchitvā ekena hatthena hadayamaṃsaṃ sandhāretvā therānaṃ santike paṭicchādetvā te kese ādāya tassā seṭṭhidhītāya santikaṃ gatā.

Paṇiyaṃ nāma sāravantampi sayaṃ upanītaṃ gāravaṃ na janeti, tasmā sā seṭṭhidhītā cintesi – ''ahaṃ pubbe bahunāpi dhanena ime kese āharāpetuṃ nāsakkhiṃ, idāni pana chinnakālato paṭṭhāya na yathāmūlameva labhissatī''ti. Dhātiṃ āha – ''ahaṃ pubbe tava sāminiṃ bahunāpi dhanena kese āharāpetuṃ nāsakkhiṃ, yattha katthaci vinipātā pana nijjīvakesā nāma aṭṭha kahāpaṇe agghantī''ti aṭṭheva kahāpaṇe adāsi. Dhāti kahāpaṇe āharitvā seṭṭhidhītāya adāsi. Seṭṭhidhītā ekekaṃ piṇḍapātaṃ ekekakahāpaṇagghanakaṃ katvā therānaṃ dāpesi. Thero āvajjitvā seṭṭhidhītāya upanissayaṃ disvā ''kahaṃ seṭṭhidhītā''ti pucchi. Gabbhe, ayyāti. Pakkosatha nanti. Sā ca theresu gāravena ekavacaneneva āgantvā there vanditvā balavasaddhaṃ uppādesi. Sukhette patiṭṭhitapiṇḍapāto diṭṭheva dhamme vipākaṃ detīti saha therānaṃ vandanena kesā pakatibhāveyeva aṭṭhaṃsu. Therāpi taṃ piṇḍapātaṃ gahetvā passantiyāyeva seṭṭhidhītāya vehāsaṃ abbhuggantvā kañcanavanuyyāne otariṃsu.

Uyyānapālo theraṃ disvā rañño santikaṃ gantvā ''deva, me ayyo purohito kaccāno pabbajitvā uyyānamāgato''ti āha. Rājā caṇḍapajjoto uyyānaṃ gantvā katabhattakiccaṃ theraṃ pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṃ nisinno ''kahaṃ, bhante, bhagavā''ti pucchi. Satthā sayaṃ anāgantvā maṃ pesesi mahārājāti. Kahaṃ, bhante, ajja bhikkhaṃ alatthāti? Thero rañño pucchāsabhāgena sabbaṃ seṭṭhidhītāya kataṃ dukkaraṃ ārocesi. Rājā therassa vasanaṭṭhānaṃ paṭiyādetvā theraṃ nimantetvā nivesanaṃ gantvā seṭṭhidhītaraṃ āṇāpetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Imissā itthiyā diṭṭhadhammikova yasapaṭilābho ahosi.

Tato paṭṭhāya rājā therassa mahāsakkāraṃ karoti. Therassa dhammakathāya pasīditvā mahājano therassa santike pabbaji. Tato paṭṭhāya sakalanagaraṃ ekakāsāvapajjotaṃ isivātapaṭivātaṃ ahosi. Sāpi devī gabbhaṃ labhitvā dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi. Tassa nāmaggahaṇadivase gopālakumāroti mātāmahaseṭṭhino nāmaṃ akaṃsu. Sā puttassa nāmavasena gopālamātā nāma devī jātā. Sā devī there ativiya pasīditvā rājānaṃ sampaṭicchāpetvā kañcanavanuyyāne therassa vihāraṃ kāresi. Thero ujjeninagaraṃ pasādetvā puna satthu santikaṃ gato. Atha satthā aparabhāge jetavane viharanto madhupiṇḍikasuttaṃ (ma. ni. 1.199 ādayo) kaccānapeyyālaṃ (ma. ni. 3.279 ādayo) pārāyanasuttanti ime tayo suttante aṭṭhuppattiṃ katvā theraṃ saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ vibhajantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Paṭhamavaggavaṇṇanā.

14. Etadaggavaggo

(14) 2. Dutiyaetadaggavaggo

Cūḷapanthakattheravatthu

198-200. Dutiyassa paṭhame **manomaya**nti manena nibbattitaṃ. ‘‘Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkamī’’ti (theragā. 901) vuttaṭṭhānasmiñhi manena katakāyo manomayakāyo nāma jāto. ‘‘Aññataraṃ manomayaṃ kāyaṃ upapajjatī’’ti (cūḷava. 333) vuttaṭṭhāne manena nibbattitakāyo manomayakāyo nāma jāto. Ayamidha adhippeto. Tattha aññe bhikkhū manomayaṃ kāyaṃ nibbattentā tayo vā cattāro vā nibbattenti, na bahuke. Ekasadiseyeva ca katvā nibbattenti ekavidhameva kammaṃ kurumāne. Cūḷapanthakatthero pana ekāvajjanena samaṇasahassaṃ māpesi. Dvepi ca jane na ekasadise akāsi na ekavidhaṃ kammaṃ kurumāne. Tasmā manomayaṃ kāyaṃ abhinimminantānaṃ aggo nāma jāto.

Cetovivaṭṭakusalānampi cūḷapanthakova aggo, saññāvivaṭṭakusalānaṃ pana mahāpanthakatthero aggoti vutto. Tattha cūḷapanthakatthero catunnaṃ rūpāvacarajjhānānaṃ lābhitāya ‘‘cetovivaṭṭakusalo’’ti vutto, mahāpanthakatthero catunnaṃ arūpāvacarajjhānānaṃ lābhitāya ‘‘saññāvivaṭṭakusalo’’ti vutto. Cūḷapanthako ca samādhikusalatāya cetovivaṭṭakusalo nāma, mahāpanthako vipassanākusalatāya saññāvivaṭṭakusalo nāma. Eko cettha samādhilakkhaṇe cheko, eko vipassanālakkhaṇe. Tathā eko samādhigāḷho, eko vipassanāgāḷho. Eko cettha aṅgasaṃkhitte cheko, eko ārammaṇasaṃkhitte. Tathā eko aṅgavavatthāne cheko, eko ārammaṇavavatthāneti evamettha yojanā kātabbā.

Apica cūḷapanthakatthero rūpāvacarajjhānalābhī hutvā jhānaṅgehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattoti cetovivaṭṭakusalo, mahāpanthako arūpāvacarajjhānalābhī hutvā jhānaṅgehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattoti saññāvivaṭṭakusalo. Ubhopi panthe jātattā panthakā nāma jātā. Tesaṃ paṭhamajāto mahāpanthako nāma, pacchājāto cūḷapanthako nāma.

Imesaṃ pana ubhinnampi pañhakamme ayamanupubbikathā – atīte kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagaravāsino dve bhātikā kuṭumbikā saddhā pasannā nibaddhaṃ satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇanti. Tesu ekadivasaṃ kaniṭṭho satthāraṃ dvīhaṅgehi samannāgataṃ ekaṃ bhikkhuṃ ‘‘mama sāsane manomayaṃ kāyaṃ abhinimminantānaṃ cetovivaṭṭakusalānañca ayaṃ bhikkhu aggo’’ti etadaggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā cintesi – ‘‘mahā vatāyaṃ bhikkhu eko hutvā dve aṅgāni paripūretvā carati, mayāpi anāgate ekassa buddhassa sāsane aṅgadvayapūrakena hutvā vicarituṃ vaṭṭatī’’ti. So purimanayeneva satthāraṃ nimantetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā evamāha – ‘‘yaṃ, bhante, bhikkhuṃ tumhe ito sattadivasamatthake manomayaṅgena ca cetovivaṭṭakusalaṅgena ca ‘ayaṃ mama sāsane aggo’ti etadagge ṭhapayittha, ahampi imassa adhikārakammassa phalena so bhikkhu viya aṅgadvayapūrako bhaveyya’’nti patthanaṃ akāsi.

Satthā anāgataṃ oloketvā anantarāyenassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā ‘‘anāgate kappasatasahassāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, so taṃ imasmiṃ ṭhānadvaye ṭhapessatī’’ti byākaritvā anumodanaṃ katvā pakkāmi. Bhātāpissa ekadivasaṃ satthāraṃ saññāvivaṭṭakusalaṃ bhikkhuṃ etadaggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tatheva adhikāraṃ katvā patthanaṃ akāsi, satthāpi taṃ byākāsi.

Te ubhopi janā satthari dharamāne kusalakammaṃ karitvā satthu parinibbutakāle sarīracetiye suvaṇṇapūjaṃ katvā tato cutā devaloke nibbattā. Tesaṃ devamanussesu saṃsarantānaṃyeva kappasatasahassaṃ atikkantaṃ. Tattha mahāpanthakassa antarā katakalyāṇakammaṃ na kathiyati, cūḷapanthako pana kassapabhagavato sāsane pabbajitvā vīsati vassasahassāni odātakasiṇakammaṃ katvā devapure nibbatti. Atha amhākaṃ satthā abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko rājagahaṃ upanissāya veḷuvanamahāvihāre paṭivasati.

Imasmiṃ ṭhāne ṭhatvā imesaṃ dvinnaṃ nibbattiṃ kathetuṃ vaṭṭati. Rājagahe kira

dhanaseṭṭhikulassa dhītā attano dāseneva saddhiṃ santhavaṃ katvā ‘‘aññepi me imaṃ kammaṃ jāneyyu’’nti cintetvā evamāha – ‘‘amhehi imasmiṃ ṭhāne vasituṃ na sakkā, sace me mātāpitaro imaṃ dosaṃ jānissanti, khaṇḍākhaṇḍaṃ karissanti, videsaṃ gantvā vasissāmā’’ti hatthasāraṃ gahetvā aggadvārena nikkhamitvā ‘‘yattha vā tattha vā aññehi ajānanaṭṭhānaṃ gantvā vasissāmā’’ti ubhopi agamaṃsu.

Tesaṃ ekasmiṃ ṭhāne vasantānaṃ saṃvāsamanvāya tassā kucchiyaṃ gabbho patiṭṭhāsi. Sā gabbhassa paripākaṃ āgamma sāmikena saddhiṃ mantesi – ‘‘gabbho me paripākaṃ gato, ñātimittādivirahite ṭhāne gabbhavuṭṭhānaṃ nāma ubhinnampi amhākaṃ dukkhameva, kulagehameva gacchāmā’’ti. So ‘‘ajja gacchāma, sve gacchāmā’’ti divase atikkamāpesi. Sā cintesi – ‘‘ayaṃ bālo attano dosamahantāya gantuṃ na ussahati, mātāpitaro ca nāma ekantahitā, ayaṃ gacchatu vā mā vā, mayā gantuṃ vaṭṭatī’’ti. Tasmiṃ gehā nikkhante sā gehe parikkhāraṃ paṭisāmetvā attano kulagharaṃ gatabhāvaṃ anantaragehavāsīnaṃ ārocetvā maggaṃ paṭipajji.

Atha so puriso gharaṃ āgato taṃ adisvā paṭivissake pucchitvā ‘‘kulagharaṃ gatā’’ti sutvā vegena anubandhitvā antarāmagge sampāpuṇi. Tassāpi tattheva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. So ‘‘kiṃ idaṃ bhadde’’ti pucchi. Sāmi eko putto jātoti. Idāni kiṃ karissāmāti? Yassa atthāya mayaṃ kulagharaṃ gacchāma, taṃ kammaṃ antarāva nipphannaṃ, tattha gantvā kiṃ karissāma, nivattāmāti dvepi ekacittā hutvā nivattiṃsu. Tassa dārakassa ca panthe jātattā panthakoti nāmaṃ akaṃsu. Tassā nacirasseva aparopi gabbho patiṭṭhahi. Sabbaṃ purimanayeneva vitthāretabbaṃ. Tassapi dārakassa panthe jātattā paṭhamajātassa mahāpanthakoti nāmaṃ katvā pacchājātassa cūḷapanthakoti nāmaṃ akaṃsu.

Te dvepi dārake gahetvā attano vasanaṭṭhānameva gatā. Tesaṃ tattha vasantānaṃ ayaṃ mahāpanthakadārako aññe dārakajane ‘‘cūḷapitā mahāpitā ayyako ayyikā’’ti vadante sutvā mātaraṃ paṭipucchi – ‘‘amma, aññe dārakā kathenti ‘ayyako ayyikā’ti, kiṃ amhākaṃ ñātakā natthī’’ti? Āma, tāta, tumhākaṃ ettha ñātakā natthi, rājagahanagare pana vo dhanaseṭṭhi nāma ayyako, tattha tumhākaṃ bahū ñātakāti. Kasmā tattha na gacchatha ammāti? Sā attano agamanakāraṇaṃ puttassa akathetvā puttesu punappunaṃ kathentesu sāmikamāha – ‘‘ime dārakā ativiya maṃ kilamenti, kiṃ no mātāpitaro disvā maṃsaṃ khādissanti, ehi dārakānaṃ ayyakakulaṃ dassemā’’ti. Ahaṃ sammukhā bhavituṃ na sakkhissāmi, taṃ pana nayissāmīti. ‘‘Sādhu sāmi, yena kenaci upāyena dārakānaṃ ayyakakulameva daṭṭhuṃ vaṭṭatī’’ti dvepi janā dārake ādāya anupubbena rājagahaṃ patvā nagaradvāre ekissā sālāya nivāsaṃ katvā dārakamātā dve dārake gahetvā āgatabhāvaṃ mātāpitūnaṃ ārocāpesi.

Te taṃ sāsanaṃ sutvā saṃsāre saṃsarantānaṃ na putto na dhītā nāma natthi, te amhākaṃ mahāparādhikā, na sakkā tehi amhākaṃ cakkhupathe ṭhātuṃ. Ettakaṃ pana dhanaṃ gahetvā dvepi janā phāsukaṭṭhānaṃ gantvā jīvantu, dārake pana idha pesentūti. Seṭṭhidhītā mātāpitūhi pesitaṃ dhanaṃ gahetvā dārake āgatadūtānaṃ hattheyeva datvā pesesi. Dārakā ayyakakule vaḍḍhanti. Tesu cūḷapanthako atidaharo, mahāpanthako pana ayyakena saddhiṃ dasabalassa dhammakathaṃ sotuṃ gacchati. Tassa niccaṃ satthu sammukhe dhammaṃ suṇantassa pabbajjāya cittaṃ nami. So ayyakaṃ āha – ‘‘sace tumhe anujāneyyātha, ahaṃ pabbajjeyya’’nti. ‘‘Kiṃ vadesi, tāta, mayhaṃ sakalalokassapi pabbajjato taveva pabbajjā bhaddikā. Sace sakkosi, pabbaja, tātā’’ti sampaṭicchitvā satthu santikaṃ gato. Satthā ‘‘kiṃ, mahāseṭṭhi, dārako te laddho’’ti? ‘‘Āma, bhante, ayaṃ dārako mayhaṃ nattā, tumhākaṃ santike pabbajāmīti vadatī’’ti āha.

Satthā aññataraṃ piṇḍacārikaṃ ‘‘imaṃ dārakaṃ pabbājehī’’ti āṇāpesi. Thero tassa tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā pabbājesi. So bahuṃ buddhavacanaṃ uggaṇhitvā paripuṇṇavasso upasampadaṃ labhi. Upasampanno hutvā yonisomanasikāre kammaṃ karonto catunnaṃ arūpāvacarajjhānānaṃ lābhī hutvā jhānaṅgehi vuṭṭhāya arahattaṃ pāpuṇi. Iti so saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggo jāto. So jhānasukhena phalasukhena vītināmento cintesi – ‘‘sakkā nu kho imaṃ sukhaṃ cūḷapanthakassa dātu’’nti. Tato ayyakaseṭṭhissa santikaṃ gantvā ‘‘mahāseṭṭhi sace tumhe sampaṭicchatha, ahaṃ cūḷapanthakaṃ pabbājeyya’’nti āha. Pabbājetha, bhanteti. Thero

cūḷapanthakadārakaṃ pabbājetvā dasasu sīlesu patiṭṭhāpesi. Cūḷapanthakasāmaṇero bhātikassa santike.

‘‘Padumaṃ yathā kokanadaṃ sugandhaṃ,
Pāto siyā phullamavītagandhaṃ;
Aṅgīrasaṃ passa virocamānaṃ,
Tapantamādiccamivantalikkhe’’ti. (saṃ. ni. 1.123; a. ni. 5.195) –

Imaṃ gāthaṃ gaṇhāti. Gahitagahitapadaṃ uparūparipadaṃ gaṇhantassa nassati. Tassa imaṃ gāthaṃ gahetuṃ vāyamantasseva cattāro māsā atikkantā. Atha naṃ mahāpanthako āha – ‘‘cūḷapanthaka, tvaṃ imasmiṃ sāsane abhabbo, catūhi māsehi ekagāthampi gahetuṃ na sakkosi, pabbajitakiccaṃ pana tvaṃ kathaṃ matthakaṃ pāpessasi, nikkhama ito’’ti. So therena paṇāmito vihārapaccante rodamāno aṭṭhāsi.

Tena samayena satthā rājagahaṃ upanissāya jīvakambavane viharati. Tasmiṃ samaye jīvako purisaṃ pesesi ‘‘pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ satthāraṃ nimantehī’’ti. Tena kho pana samayena mahāpanthako bhattuddesako hoti. So ‘‘pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ bhikkhaṃ sampaṭicchatha, bhante’’ti vutto ‘‘cūḷapanthakaṃ ṭhapetvā sesānaṃ sampaṭicchāmī’’ti āha. Cūḷapanthako taṃ kathaṃ sutvā bhiyyosomattāya domanassappatto ahosi. Satthā cūḷapanthakassa khedaṃ disvā ‘‘cūḷapanthako mayi gate bujjhissatī’’ti gantvā avidūre ṭhāne attānaṃ dassetvā ‘‘kiṃ tvaṃ, panthaka, rodasī’’ti āha. Bhātā maṃ, bhante, paṇāmetīti. Panthaka, tuyhaṃ bhātikassa parapuggalānaṃ āsayānusayañāṇaṃ natthi, tvaṃ buddhaveneyyapuggalo nāmāti iddhiyā abhisaṅkharitvā suddhaṃ coḷakhaṇḍaṃ adāsi ‘‘imaṃ gahetvā ‘rajoharaṇaṃ rajoharaṇa’nti vatvā bhāvehi panthakā’’ti.

So satthārā dinnaṃ coḷakhaṇḍaṃ ‘‘rajoharaṇaṃ rajoharaṇa’’nti hatthena parimajjanto nisīdi. Tassa parimajjantassa lomāni kiliṭṭhadhātukāni jātāni. Puna parimajjantassa ukkhaliparipuñchanasadisaṃ jātaṃ. So ñāṇaparipākaṃ āgamma tattha khayavayaṃ paṭṭhapetvā cintesi – ‘‘idaṃ coḷakhaṇḍaṃ pakatiyā paṇḍaraṃ parisuddhaṃ, upādinnakasarīraṃ nissāya kiliṭṭhaṃ jātaṃ, idaṃ cittampi evaṃgatikamevā’’ti. Samādhiṃ bhāvetvā cattāri rūpāvacarajjhānāni pādakāni katvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. So manomayajjhānalābhī hutvā eko hutvā bahudhā, bahudhā hutvā eko bhavituṃ samattho ahosi. Arahattamaggeneva cassa tepiṭakañca cha abhiññā ca āgamiṃsu.

Punadivase satthā ekūnehi pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ gantvā jīvakassa nivesane nisīdi. Cūḷapanthako pana attano bhikkhāya asampaṭicchitattāyeva na gato. Jīvako yāguṃ dātuṃ ārabhi, satthā hatthena pattaṃ pidahi. Kasmā, bhante, na gaṇhathāti? Vihāre eko bhikkhu atthi jīvakāti. So purisaṃ pahiṇi ‘‘gaccha, bhaṇe, vihāre nisinnaṃ ayyaṃ gahetvā ehī’’ti. Cūḷapanthakattheropi tassa purisassa pure āgamanāyeva bhikkhusahassaṃ nimminitvā ekampi ekena asadisaṃ, ekassapi ca cīvaravicāraṇādisamaṇakammaṃ aññena asadisaṃ akāsi. So puriso vihāre bhikkhūnaṃ bahubhāvaṃ disvā gantvā jīvakassa kathesi – ‘‘bhante, imasmiṃ vihāre bhikkhusaṅgho bahutaro, tato pakkositabbaṃ bhadantaṃ na jānāmī’’ti. Jīvako satthāraṃ paṭipucchi – ‘‘konāmo, bhante, vihāre nisinnabhikkhū’’ti? Cūḷapanthako nāma jīvakāti. Gaccha bho ‘‘cūḷapanthako nāma kataro’’ti pucchitvā ānehīti. So vihāraṃ gantvā ‘‘cūḷapanthako nāma, bhante, kataro’’ti pucchi. ‘‘Ahaṃ cūḷapanthako ahaṃ cūḷapanthako’’ti bhikkhusahassampi kathesi. So punāgantvā jīvakassa kathesi ‘‘sahassamattā bhikkhū sabbepi ‘ahaṃ cūḷapanthako ahaṃ cūḷapanthako’ti kathenti, ahaṃ ‘asuko nāma pakkositabbo’ti na jānāmī’’ti. Jīvakopi paṭividdhasaccatāya ‘‘iddhimā bhikkhū’’ti nayato ñatvā ‘‘paṭhamaṃ kathanabhikkhumeva ‘tumhe satthā pakkosatī’ti vatvā cīvarakaṇṇe gaṇha tātā’’ti āha. So vihāraṃ gantvā tathā akāsi, tāvadeva sahassamattā bhikkhū antaradhāyiṃsu. So theraṃ gahetvā agamāsi. Satthā tasmiṃ khaṇe yāguṃ gaṇhi.

Dasabale bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ gate dhammasabhāyaṃ kathā udapādi ‘‘yāva mahantā vata buddhā nāma cattāro māse ekagāthaṃ gaṇhituṃ asakkontaṃ bhikkhuṃ evaṃmahiddhikaṃ akaṃsū’’ti. Satthā tesaṃ bhikkhūnaṃ cittācāraṃ ñatvā gantvā paññattāsane nisajja ‘‘kiṃ vadetha, bhikkhave’’ti pucchi. Na bhagavā aññaṃ kiñci kathema, cūḷapanthakena tumhākaṃ santikā mahālābho laddhoti

tumhākaṃyeva guṇaṃ kathemāti. Anacchariyaṃ, bhikkhave, idāni mayhaṃ ovādaṃ katvā lokuttaradāyajjalābho, ayaṃ atītepi aparipakkañāṇe ṭhitassa mayhaṃ ovādaṃ katvā lokiyadāyajjaṃ labhīti. Bhikkhū ‘‘kadā, bhante’’ti āyāciṃsu. Satthā tesaṃ bhikkhūnaṃ atītaṃ āharitvā dassesi.

Bhikkhave, atīte bārāṇasīnagare brahmadatto nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tasmiṃ samaye cūḷakaseṭṭhi nāma paṇḍito byatto sabbanimittāni jānāti. So ekadivasaṃ rājūpaṭṭhānaṃ gacchanto antaravīthiyaṃ matamūsikaṃ disvā tasmiṃ khaṇe nakkhattaṃ samānetvā idamāha – ‘‘sakkā cakkhumatā kulaputtena imaṃ undūraṃ gahetvā dārabharaṇañca kātuṃ kammante ca payojetu’’nti. Aññataro duggatakulaputto taṃ seṭṭhissa vacanaṃ sutvā ‘‘nāyaṃ ajānitvā kathessatī’’ti mūsikaṃ gahetvā ekasmiṃ āpaṇe biḷārassatthāya datvā kākaṇikaṃ labhi. Tāya kākaṇikāya phāṇitaṃ kiṇitvā ekena kuṭena pānīyaṃ gaṇhitvā araññato āgacchante mālākāre disvā thokaṃ thokaṃ phāṇitakhaṇḍaṃ datvā uḷuṅkena pānīyaṃ adāsi. Te tassa ekekaṃ pupphamuṭṭhiṃ adaṃsu. So tena pupphamūlena punadivasepi phāṇitañca pānīyaghaṭañca gahetvā pupphārāmameva gato. Tassa taṃdivasaṃ mālākārā aḍḍhaocitake pupphagacche datvā agamaṃsu. So nacirasseva iminā upāyena aṭṭha kahāpaṇe labhi.

Puna ekasmiṃ vātavuṭṭhidivase chaḍḍitauyyānaṃ gantvā patitadārūnaṃ rāsiṃ katvā nisinno rājakumbhakārassa santikā soḷasa kahāpaṇe labhi. So catuvīsatiyā kahāpaṇesu jātesu ‘‘atthi ayaṃ upāyo mayha’’nti nagaradvārato avidūre ṭhāne ekaṃ pānīyacāṭiṃ ṭhapetvā pañcasate tiṇahārake pānīyena upaṭṭhahi. Te āhaṃsu – ‘‘tvaṃ, samma, amhākaṃ bahupakāro, kiṃ te karomā’’ti? Sopi ‘‘mayhaṃ kicce uppanne karissathā’’ti vatvā ito cito ca vicaranto thalapathakammikena ca jalapathakammikena ca saddhiṃ mittasanthavaṃ akāsi. Tassa thalapathakammiko ‘‘sve imaṃ nagaraṃ assavāṇijako pañca assasatāni gahetvā āgamissatī’’ti ācikkhi. So tassa vacanaṃ sutvā tiṇahārakānaṃ saññaṃ datvā ekekaṃ tiṇakalāpaṃ diguṇaṃ katvā āharāpesi. Atha so assānaṃ nagaraṃ paviṭṭhavelāya tiṇakalāpasahassaṃ antaradvāre rāsiṃ katvā nisīdi. Assavāṇijo sakalanagare assānaṃ cāriṃ alabhitvā tassa sahassaṃ datvā taṃ tiṇaṃ gaṇhi.

Tato katipāhaccayenassa samuddakammikasahāyako ārocesi ‘‘paṭṭanaṃ mahānāvā āgatā’’ti. So ‘‘atthi ayaṃ upāyo’’ti aṭṭhahi kahāpaṇehi sabbaparivārasampannaṃ tāvakālikaṃ rathaṃ gahetvā nāvāpaṭṭanaṃ gantvā ekaṃ aṅgulimuddikaṃ nāvikassa saccakāraṃ datvā avidūre ṭhāne sāṇiṃ parikkhipāpetvā tattha nisinno purise āṇāpesi ‘‘bāhirakesu vāṇijesu āgatesu tatiyena paṭihārena ārocethā’’ti. ‘‘Nāvā āgatā’’ti sutvā bārāṇasito satamattā vāṇijā ‘‘bhaṇḍaṃ gaṇhāmā’’ti āgamaṃsu. Bhaṇḍaṃ tumhe na labhissatha, asukaṭṭhāne nāma mahāvāṇijena saccakāro dinnoti. Te tesaṃ sutvā tassa santikaṃ āgatā, pādamūlikapurisā purimasaññāvasena tatiyena pāṭihārena tesaṃ āgatabhāvaṃ ārocesuṃ. Te satamattāpi vāṇijā ekekaṃ sahassaṃ datvā tena saddhiṃ nāvāya pattikā hutvā puna ekekaṃ sahassaṃ datvā pattiṃ vissajjāpetvā bhaṇḍaṃ attano santakaṃ akaṃsu. So puriso dve satasahassāni gahetvā bārāṇasiṃ āgantvā ‘‘kataññunā bhavituṃ vaṭṭatī’’ti ekaṃ satasahassaṃ gahetvā cūḷaseṭṭhissa santikaṃ gato.

Atha taṃ cūḷaseṭṭhi ‘‘kiṃ te, tāta, katvā idaṃ dhanaṃ laddha’’nti pucchi. So ‘‘tumhehi kathitaupāye ṭhatvā catumāsabbhantareyeva laddha’’nti āha. Seṭṭhi tassa vacanaṃ sutvā ‘‘idāni evarūpaṃ dārakaṃ parasantakaṃ kātuṃ na vaṭṭatī’’ti vayappattaṃ dhītaraṃ datvā sakalakuṭumbassa sāmikaṃ akāsi. Sopi kulaputto seṭṭhino accayena tasmiṃ nagare seṭṭhiṭṭhānaṃ gahetvā yāvatāyukaṃ ṭhatvā yathākammaṃ gato. Satthā dve vatthūni kathetvā anusandhiṃ ghaṭetvā abhisambuddhakāle imaṃ gāthamāha –

> ‘‘Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;
> Samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggiṃva sandhama’’nti. (jā. 1.1.4);

Iti satthā dhammasabhāyaṃ sannisinnānaṃ imaṃ kāraṇaṃ dassesi. Ayaṃ dvinnampi mahāsāvakānaṃ pubbapatthanato paṭṭhāya anupubbikathā. Aparabhāge pana satthā ariyagaṇaparivuto dhammāsane nisinno manomayaṃ kāyaṃ abhinimminantānaṃ cetovivaṭṭakusalānañca

cūḷapanthakattheraṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi, saññāvivaṭṭakusalānaṃ mahāpanthakanti.

Subhūtittheravatthu

201. Tatiye **araṇavihārīna**nti nikkilesavihārīnaṃ. **Raṇa**nti hi rāgādayo kilesā vuccanti, tesaṃ abhāvena nikkilesavihāro araṇavihāro nāma. So yesaṃ atthi, te araṇavihārino. Tesaṃ araṇavihārīnaṃ subhūtitthero aggoti. Kiñcāpi hi aññepi khīṇāsavā araṇavihārinova, therena pana dhammadesanāya etaṃ nāmaṃ laddhaṃ. Aññe hi bhikkhū dhammaṃ desento uddissakaṃ katvā vaṇṇaṃ vā avaṇṇaṃ vā kathenti, thero pana dhammaṃ desento satthārā desitaniyāmato anokkamitvā deseti, tasmā araṇavihārīnaṃ aggo nāma jāto.

202. Catutthe **dakkhiṇeyyāna**nti dakkhiṇārahānaṃ. Tattha kiñcāpi aññepi khīṇāsavā aggadakkhiṇeyyā, thero pana piṇḍāya caranto ghare ghare mettājhānaṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya bhikkhaṃ gaṇhāti ‘‘evaṃ bhikkhādāyakānaṃ mahapphalaṃ bhavissatī’’ti. Tasmā dakkhiṇeyyānaṃ aggoti vutto. Attabhāvo panassa susamiddho, alaṅkatatoraṇaṃ viya cittapaṭo viya ca ativiya virocati. Tasmā subhūtīti vuccati.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttare bhagavati anuppanneyeva haṃsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, nandamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā tattha sāraṃ apassanto attano parivārehi catucattālīsāya māṇavakasahassehi saddhiṃ pabbatapāde isipabbajjaṃ pabbajitvā pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattesi, antevāsikepi jhānalābhino akāsi.

Tasmiṃ samaye padumuttaro bhagavā loke nibbattitvā haṃsavatīnagaraṃ upanissāya viharanto ekadivasaṃ paccūsasamaye lokaṃ olokento nandatāpasassa antevāsikānaṃ jaṭilānaṃ arahattūpanissayaṃ nandatāpasassa ca dvīhaṅgehi samannāgatassa sāvakassa ṭhānantarapatthanaṃ disvā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā pubbaṇhasamayaṃ pattacīvaramādāya sāriputtatherassa vatthumhi vuttanayeneva nandatāpasassa assamaṃ agamāsi. Tattha phalāphaladānañca pupphāsanapaññāpanañca nirodhasamāpattisamāpajjanañca vuttanayeneva veditabbaṃ.

Satthā pana nirodhā vuṭṭhito araṇavihāriaṅgena ca dakkhiṇeyyaṅgena cāti dvīhaṅgehi samannāgataṃ ekaṃ sāvakaṃ ‘‘isigaṇassa pupphāsanānumodanaṃ karohī’’ti āṇāpesi. So attano visaye ṭhatvā tepiṭakaṃ sammasitvā anumodanaṃ akāsi. Tassa desanāvasāne satthā sayaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne sabbe catucattālīsasahassāpi tāpasā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Nandatāpaso pana anumodakassa bhikkhuno nimittaṃ gaṇhitvā satthu desanānusārena ñāṇaṃ pesetuṃ nāsakkhi. Satthā ‘‘etha, bhikkhavo’’ti sesabhikkhūnaṃ hatthaṃ pasāresi. Sabbepi antarahitakesamassū iddhimayaparikkhārā vassasaṭṭhikattherā viya ahesuṃ.

Nandatāpaso tathāgataṃ vanditvā sammukhe ṭhito āha – ‘‘bhante, yena bhikkhunā isigaṇassa pupphāsanānumodanā katā, ko nāmoyaṃ tumhākaṃ sāsane’’ti? Araṇavihāriaṅgena ca dakkhiṇeyyaṅgena ca etadaggaṃ patto esoti. ‘‘Bhante, ahampi iminā sattāhakatena adhikārakammena aññaṃ sampattiṃ na patthemi, anāgate panāhaṃ ekassa buddhassa sāsane ayaṃ thero viya dvīhaṅgehi samannāgato bhaveyya’’nti patthanaṃ akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā byākaritvā pakkāmi. Nandatāpasopi kālena kālaṃ dasabalassa santike dhammaṃ sutvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatto. Idamassa kalyāṇakammaṃ. Antarā pana kammaṃ na kathiyati.

So kappasatasahassaṃ atikkamitvā sāvatthiyaṃ sumanaseṭṭhissa gehe nibbatti, **subhūtī**tissa nāmaṃ akaṃsu. Aparabhāge amhākaṃ satthā loke nibbatto rājagahaṃ upanissāya viharati. Tadā anāthapiṇḍiko seṭṭhi sāvatthiyaṃ uṭṭhānakabhaṇḍaṃ gahetvā attano sahāyakassa rājagahaseṭṭhino gharaṃ gato satthu uppannabhāvaṃ ñatvā satthāraṃ sītavane viharantaṃ upasaṅkamitvā paṭhamadassaneneva sotāpattiphale patiṭṭhāya satthāraṃ sāvatthiṃ āgamanatthāya yācitvā pañcacattālīsayojane magge yojane

yojane satasahassapariccāgena vihāre patiṭṭhāpetvā sāvatthiyaṃ rājamānena aṭṭhakarīsappamāṇaṃ jetarājakumārassa uyyānabhūmiṃ koṭisanthārena kiṇitvā tattha bhagavato vihāraṃ kāretvā adāsi. Vihāramahadivase ayaṃ subhūtikuṭimbiko anāthapiṇḍikaseṭṭhinā saddhiṃ gantvā dhammaṃ suṇanto saddhaṃ paṭilabhitvā pabbaji. So upasampanno dve mātikā paguṇaṃ katvā kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā araññe samaṇadhammaṃ karonto vipassanaṃ vaḍḍhetvā mettājhānaṃ pādakaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇi. Dhammaṃ desento vuttanayeneva dhammaṃ katheti, piṇḍāya caranto vuttanayeneva mettājhānato vuṭṭhāya bhikkhaṃ gaṇhāti. Atha naṃ satthā imaṃ kāraṇadvayaṃ paṭicca araṇavihārīnañca dakkhiṇeyyānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Khadiravaniyarevatattheravatthu

203. Pañcame **āraññakāna**nti araññavāsīnaṃ. **Revato khadiravaniyo**ti dhammasenāpatittherassa kaniṭṭhabhātiko. So yathā aññe therā araññe vasamānā vanasabhāgaṃ udakasabhāgaṃ bhikkhācārasabhāgañca sallakkhetvā araññe vasanti, na evaṃ vasi. Etāni pana sabhāgāni anādiyitvā ujjaṅgalasakkharapāsāṇavisame khadiravane paṭivasati. Tasmā āraññakānaṃ aggoti vutto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira atīte padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare nibbatto mahāgaṅgāya payāgapatiṭṭhānatitthe nāvākammaṃ karonto paṭivasati. Tasmiṃ samaye satthā satasahassabhikkhuparivāro cārikaṃ caranto payāgapatiṭṭhānatitthaṃ sampāpuṇi. So dasabalaṃ disvā cintesi – ‘‘mayhaṃ kālena kālaṃ buddhadassanaṃ nāma natthi, ayaṃ me kalyāṇakammāyūhanakkhaṇo’’ti nāvāsaṅghāṭaṃ bandhāpetvā upari celavitānaṃ kāretvā gandhamālādāmāni osāretvā heṭṭhā varapotthakaṃ cittattharaṇaṃ attharāpetvā saparivāraṃ satthāraṃ paratīraṃ tāresi.

Tasmiṃ samaye satthā ekaṃ āraññakaṃ bhikkhuṃ etadagge ṭhapesi. So nāviko taṃ disvā ‘‘mayāpi evamevaṃ anāgate ekassa buddhassa sāsane āraññakānaṃ aggena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti satthāraṃ nimantetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā satthu pādamūle nipajjitvā, ‘‘bhante, tumhehi etadagge ṭhapito so bhikkhu viya ahampi anāgate ekassa buddhassa sāsane āraññakānaṃ aggo bhaveyya’’nti patthanaṃ akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā ‘‘anāgate gotamabuddhassa sāsane tvaṃ āraññakānaṃ aggo bhavissasī’’ti byākaritvā pakkāmi. Antarā pana aññaṃ kammaṃ na kathiyati.

So yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde magadhakkhette nālakabrāhmaṇagāme sārībrāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gahetvā tiṇṇaṃ bhātikānaṃ tissannañca bhaginīnaṃ sabbakaniṭṭho hutvā nibbatti, **revato**tissa nāmaṃ akaṃsu. Athassa mātāpitaro cintesuṃ – ‘‘vaḍḍhitavaḍḍhite dārake samaṇā sakyaputtiyā netvā pabbājenti, amhākaṃ puttaṃ revataṃ daharameva gharabandhanena bandhissāmā’’ti samānakulato dārikaṃ ānetvā revatassa ayyikaṃ vandāpetvā, ‘‘amma, tava ayyikāya mahallakatarā hohī’’ti āhaṃsu. Revato tesaṃ kathaṃ sutvā cintesi – ‘‘ayaṃ dārikā daharā paṭhamavaye ṭhitā, imissā kira evaṃvidhaṃ rūpaṃ mama ayyikāya rūpasadisaṃ bhavissati, pucchissāmi tāva nesaṃ adhippāya’’nti cintetvā āha – ‘‘tumhe kiṃ kathethā’’ti? Tāta, ‘‘ayaṃ dārikā ayyikā viya te jaraṃ pāpuṇātū’’ti vadāmāti. So ‘‘imissā rūpaṃ evaṃvidhaṃ bhavissatī’’ti pucchi. Tāta, kiṃ vadesi, mahāpuññā evaṃvidhā hontīti.

So cintesi – ‘‘idaṃ kira rūpaṃ iminā niyāmena valittacaṃ bhavissati palitakesaṃ khaṇḍadantaṃ, ahaṃ evarūpe rūpe rajjitvā kiṃ karissāmi, mama bhātikānaṃ gatamaggameva gamissāmī’’ti kīḷanto viya hutvā samavaye taruṇadārake āha – ‘‘etha, bho, vidhāvanikaṃ karissāmā’’ti nikkhami. Tāta, maṅgaladivase mā bahi gacchāti. So dārakehi saddhiṃ kīḷanto viya attano dhāvanavāre sampatte thokaṃ gantvā papañcetvā āgacchati. Puna dutiyavāre sampatte tato turitaṃ viya gantvā āgato, tatiyavāre sampatte ‘‘ayaṃ me kālo’’ti ñatvā sammukhaṭṭhāneneva palāyitvā paṃsukūlikabhikkhūnaṃ nivāsaṭṭhānaṃ araññaṃ gantvā there abhivādetvā pabbajjaṃ yāci. Sappurisa mayaṃ taṃ na jānāma ‘‘kassāsi putto’’ti, tvañca alaṅkataniyāmeneva āgato, ko taṃ pabbājetuṃ ussahissatīti. So ubho bāhā paggayha ‘‘vilumpanti maṃ vilumpanti ma’’nti mahāravaṃ viravi. Ito cito ca bhikkhū sannipatitvā

‘‘sappurisa, imasmiṃ ṭhāne tava vatthaṃ vā piḷandhanaṃ vā koci gaṇhanto nāma natthi, tvañca ‘vilumpantī’ti vadasi, kiṃ sandhāya vadasī’’ti? Bhante, nāhaṃ vatthālaṅkāraṃ sandhāya vadāmi, tissannaṃ pana me sampattīnaṃ vilopo vattati, taṃ sandhāya vadāmi. Maṃ tāva tumhe mā pabbājayittha, bhātaraṃ pana me jānāthāti. Konāmo pana te bhātāti? Gihikāle upatisso nāma, idāni pana sāriputto nāma jātoti vadantīti. ‘‘Āvuso, evaṃ sante ayaṃ kulaputto amhākaṃ kaniṭṭhabhātiko nāma hoti, jeṭṭhabhātiko no dhammasenāpati puretaraṃyeva āha – ‘amhākaṃ ñātakā sabbeva micchādiṭṭhikā, yo koci amhākaṃ ñātīti āgacchati, taṃ yena tenupāyena pabbājeyyathā’ti. Ayaṃ pana therassa ajjhattabhātiko, pabbājetha na’’nti vatvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā pabbājayiṃsu. Atha naṃ paripuṇṇavassaṃ upasampādetvā kammaṭṭhāne yojayiṃsu.

Thero kammaṭṭhānaṃ gahetvā ācariyupajjhāyānaṃ avidūre ṭhāne vuttappakāraṃ khadiravanaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karoti. Tassa ‘‘arahattaṃ appatvā dasabalaṃ vā bhātikattheraṃ vā na passissāmī’’ti vāyamantasseva tayo māsā atikkantā, sukhumālakulaputtassa lūkhabhojanaṃ bhuñjantassa cittaṃ valītaṃ nāma hoti, kammaṭṭhānaṃ vimokkhaṃ na gataṃ. So temāsaccayena pavāretvā vutthavasso hutvā tasmiṃyeva ṭhāne samaṇadhammaṃ karoti. Tassa samaṇadhammaṃ karontassa cittaṃ ekaggaṃ ahosi, so vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Athāyasmā sāriputto satthāraṃ āha – ‘‘bhante, mayhaṃ kira kaniṭṭhabhātā revato pabbajito, so abhirameyya vā na vā, gantvā naṃ passissāmī’’ti. Bhagavā revatassa āraddhavipassakabhāvaṃ ñatvā dve vāre paṭikkhipitvā tatiyavāre yācito arahattaṃ pattabhāvaṃ ñatvā, ‘‘sāriputta, ahampi gamissāmi, bhikkhūnaṃ ārocehī’’ti. Thero bhikkhusaṅghaṃ sannipātetvā, ‘‘āvuso, satthā cārikaṃ caritukāmo, gantukāmā āgacchantū’’ti sabbesaṃyeva ārocesi. Dasabalassa cārikatthāya gamanakāle ohīnakabhikkhū nāma appakā honti, ‘‘satthu suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ passissāma, madhuradhammakathaṃ vā suṇissāmā’’ti yebhuyyena gantukāmāva bahukā honti. Iti satthā mahābhikkhusaṅghaparivāro ‘‘revataṃ passissāmī’’ti nikkhanto.

Athekasmiṃ padese ānandatthero dvedhāpathaṃ patvā bhagavantaṃ pucchi – ‘‘bhante, imasmiṃ ṭhāne dve maggā, kataramaggena saṅgho gacchatū’’ti. Kataramaggo, ānanda, ujukoti? Bhante, ujumaggo tiṃsayojano amanussapatho, parihāramaggo pana saṭṭhiyojaniko khemo subhikkhoti. Ānanda, sīvali amhehi saddhiṃ āgatoti? Āma, bhante, āgatoti. Tena hi saṅgho ujumaggameva gaṇhatu, sīvalissa puññaṃ vīmaṃsissāmāti. Satthā bhikkhusaṅghaparivāro sīvalittherassa puññavīmaṃsanatthaṃ aṭavimaggaṃ abhiruhi. Maggaṃ abhiruhanaṭṭhānato paṭṭhāya devasaṅgho yojane yojane ṭhāne nagaraṃ māpetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa vasanatthāya vihāre paṭiyādesi. Devaputtā raññā pesitakammakārā viya hutvā yāgukhajjakādīni gahetvā ‘‘kahaṃ ayyo sīvali, kahaṃ ayyo sīvalī’’ti pucchantā gacchanti. Thero taṃ sakkārasammānaṃ gaṇhāpetvā satthu santikaṃ gacchati. Satthā bhikkhusaṅghena saddhiṃ paribhuñji.

Imināva niyāmena satthā sakkārasammānaṃ anubhavanto devasikaṃ yojanaparamaṃ gantvā tiṃsayojanikaṃ kantāraṃ atikkamma khadiravaniyattherassa sabhāgaṭṭhānaṃ patto. Thero satthu āgamanaṃ ñatvā attano vasanaṭṭhāne buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa pahonakavihāre dasabalassa gandhakuṭiṃ rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīni ca iddhiyā māpetvā tathāgatassa paccuggamanaṃ gato. Satthā alaṅkatapaṭiyattena maggena vihāraṃ pāvisi. Atha tathāgate gandhakuṭiṃ paviṭṭhe bhikkhū vassaggena pattasenāsanāni pavisiṃsu. Devatā ‘‘akālo āhārassā’’ti aṭṭhavidhaṃ pānakaṃ āhariṃsu. Satthā saṅghena saddhiṃ pānakaṃ pivi. Imināva niyāmena tathāgatassa sakkārasammānaṃ anubhavantasseva addhamāso atikkanto.

Athekacce ukkaṇṭhitabhikkhū ekasmiṃ ṭhāne nisīditvā kathaṃ uppādayiṃsu ‘‘satthā dasabalo ‘mayhaṃ aggasāvakassa kaniṭṭhabhātā’ti vatvā evarūpaṃ navakammikabhikkhuṃ passituṃ āgato, imassa vihārassa santike jetavanamahāvihāro vā veḷuvanavihārādayo vā kiṃ karissanti. Ayampi bhikkhu evarūpassa navakammassa kārako, kiṃ nāma samaṇadhammaṃ karissatī’’ti? Atha satthā cintesi – ‘‘mayi ciraṃ vasante idaṃ ṭhānaṃ ākiṇṇaṃ bhavissati, āraññakā bhikkhū nāma pavivekatthikā honti,

revatassa aphāsuvihāro bhavissatī''ti tato revatassa divāṭṭhānaṃ gato. Thero ekakova caṅkamanakoṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya pāsāṇaphalake nisinno satthāraṃ dūratova āgacchantaṃ disvā paccuggantvā vandi.

Atha naṃ satthā pucchi – ''revata, imaṃ vāḷamigaṭṭhānaṃ, caṇḍānaṃ hatthiassādīnaṃ saddaṃ sutvā kinti karosī''ti? Tesaṃ me, bhante, saddaṃ suṇato araññarati nāma uppajjatīti. Satthā tasmiṃ ṭhāne revatattherassa pañcahi gāthāsatehi araññe nivāsānisaṃsaṃ nāma kathetvā punadivase avidūre ṭhāne piṇḍāya caritvā revatattheraṃ nivattetvā yehi bhikkhūhi therassa avaṇṇo kathito, tesaṃ kattarayaṭṭhiupāhanātelanāḷichattānaṃ pamussanabhāvaṃ akāsi. Te attano parikkhāratthāya nivattā āgatamaggeneva gacchantāpi taṃ ṭhānaṃ sallakkhetuṃ na sakkonti. Paṭhamaṃ hi te alaṅkatapaṭiyattena maggena gantvā taṃdivasaṃ pana visamamaggena gacchantā tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne ukkuṭikaṃ nisīdanti, jāṇukena gacchanti. Te gumbe ca gacche ca kaṇṭake ca maddantā attano vasitasabhāgaṭṭhānaṃ gantvā tasmiṃ tasmiṃ khadirakhāṇuke attano chattaṃ sañjānanti, upāhanaṃ kattarayaṭṭhiṃ telanāḷiṃ sañjānanti. Te tasmiṃ samaye ''iddhimā ayaṃ bhikkhū''ti ñatvā attano parikkhāre ādāya ''dasabalassa paṭiyattasakkāro nāma evarūpo hotī''ti vadantā āgamaṃsu.

Purato gatabhikkhū, visākhā upāsikā, attano gehe nisinnakāle pucchati – ''manāpaṃ nu kho, bhante, revatattherassa vasanaṭṭhāna''nti? Manāpaṃ upāsike nandanavanacittalatādipaṭibhāgaṃ taṃ senāsananti. Atha nesaṃ sabbapacchato āgatabhikkhū pucchi – ''manāpaṃ, ayyā, revatattherassa vasanaṭṭhāna''nti. Mā puccha upāsike, kathetuṃ ayuttaṭṭhānametaṃ, ujjaṅgalaṃ sakkharapāsāṇavisamaṃ khadiravanaṃ etaṃ, tattha so bhikkhu viharatīti. Visākhā, purimānañca pacchimānañca bhikkhūnaṃ kathaṃ sutvā ''kesaṃ nu kho kathā saccā''ti pacchābhatte gandhamālaṃ ādāya dasabalassa upaṭṭhānaṃ gantvā, vanditvā ekamantaṃ nisinnā satthāraṃ pucchi – ''bhante, revatattherassa vasanaṭṭhānaṃ ekacce, ayyā, vaṇṇenti, ekacce nindanti, kiṃ nāmetaṃ, bhante''ti? Visākhe ramaṇīyaṃ vā hotu mā vā, yasmiṃ ṭhāne ariyānaṃ cittaṃ ramati, tadeva ṭhānaṃ ramaṇīyaṃ nāmāti vatvā imaṃ gāthamāha –

''Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;
Yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyaka''nti. (dha. pa. 98; saṃ. ni. 1.261);

Atha satthā aparabhāge jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe nisinno theraṃ āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kaṅkhārevatattheravatthu

204. Chaṭṭhe **jhāyīna**nti jhānalābhīnaṃ jhānābhiratānaṃ. So kira thero yā jhānasamāpattiyo dasabalo samāpajjati, tato appataraṃ ṭhapetvā bahutarā samāpajjati. Tasmā jhāyīnaṃ aggo nāma jāto. Kaṅkhāyanabhāvena **kaṅkhārevato**ti vuccati. Kaṅkhā nāma kukkuccaṃ, kukkuccakoti attho. Kiṃ pana aññe kukkuccakā natthīti? Atthi, ayaṃ pana thero kappiyepi kukkuccaṃ uppādesi. Tenassa kukkuccakatā atipākaṭā jātāti kaṅkhārevatotveva saṅkhaṃ gato.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle purimanayeneva mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ jhānābhiratānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ''mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī''ti desanāvasāne satthāraṃ nimantetvā purimanayeneva sattāhaṃ mahāsakkāraṃ katvā bhagavantaṃ āha – ''bhante, ahaṃ iminā adhikārakammena na aññaṃ sampattiṃ patthemi, yathā pana so tumhehi ito sattadivasamatthake bhikkhu jhāyīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapito, evaṃ ahampi anāgate ekassa buddhassa sāsane jhāyīnaṃ aggo bhaveyya''nti patthanaṃ akāsi. Satthā anāgataṃ oloketvā samijjhanabhāvaṃ disvā ''anāgate kappasatasahassāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa sāsane tvaṃ jhāyīnaṃ aggo bhavissasī''ti byākaritvā pakkāmi.

So yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ bhagavato kāle sāvatthinagare mahābhogakule nibbatto pacchābhattaṃ dhammassavanatthaṃ gacchantena mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dasabalassa dhammakathaṃ sutvā saddhaṃ paṭilabhitvā pabbajito upasampadaṃ labhitvā kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā jhānaparikammaṃ karonto jhānalābhī hutvā jhānameva pādakaṃ katvā arahattaphalaṃ pāpuṇi. So dasabalena samāpajjitabbasamāpattīnaṃ appatarā ṭhapetvā bahutarā samāpajjanto ahorattaṃ jhānesu ciṇṇavasī ahosi. Atha naṃ aparabhāge satthā imaṃ guṇaṃ gahetvā jhāyīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. ‘‘Akappiyo, āvuso guḷo, akappiyā muggā’’ti (mahāva. 272) evaṃ pana kappiyesveva vatthūsu kukkuccassa uppāditatāya kukkuccasaṅkhātāya kaṅkhāya bhāvena kaṅkhārevatoti saṅkhaṃ gatoti.

Soṇakoḷivisattheravatthu

205. Sattame **āraddhavīriyāna**nti paggahitavīriyānaṃ paripuṇṇavīriyānaṃ. **Soṇo koḷiviso**ti **soṇo**ti tassa nāmaṃ, **koḷiviso**ti gottaṃ. Koṭivessoti vā attho, issariyena koṭippattassa vessakulassa dārakoti adhippāyo. Yasmā pana aññesaṃ bhikkhūnaṃ vīriyaṃ nāma vaḍḍhetabbaṃ hoti, therassa pana hāpetabbameva ahosi. Tasmā esa āraddhavīriyānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira atīte padumuttarabuddhakāle seṭṭhikule nibbatti, sirivaḍḍhakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto purimanayeneva vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ āraddhavīriyānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ‘‘mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti desanāpariyosāne dasabalaṃ nimantetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā vuttanayeneva patthanaṃ akāsi. Satthā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā purimanayeneva byākaritvā vihāraṃ gato.

Sopi sirivaḍḍhaseṭṭhi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto kappasatasahassaṃ atikkamitvā imasmiṃ kappe parinibbute kassapadasabale anuppanne amhākaṃ bhagavati bārāṇasiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhi. So attano sahāyakehi saddhiṃ gaṅgāyaṃ kīḷati. Tasmiṃ samaye eko jiṇṇacīvariko paccekabuddho ‘‘bārāṇasiṃ upanissāya gaṅgātīre paṇṇasālaṃ katvā vassaṃ upagacchissāmī’’ti udakena samupabyūḷhe daṇḍake ca valliyo ca saṃkaḍḍhati. Ayaṃ kumāro sahāyakehi saddhiṃ gantvā abhivādetvā ṭhito, ‘‘bhante, kiṃ karothā’’ti pucchi. Kumāra upakaṭṭhe antovasse pabbajitānaṃ vasanaṭṭhānaṃ nāma laddhuṃ vaṭṭatīti. ‘‘Bhante, ajjeva ekadivasaṃ ayyo yathā tathā āgametu, ahaṃ sve ayyassa vasanaṭṭhānaṃ karissāmī’’ti āha. Paccekabuddho ‘‘tasseva kumārassa saṅgahaṃ karissāmī’’ti āgatattā adhivāsesi. So tassa adhivāsanaṃ viditvā gato punadivase sakkārasammānaṃ sajjetvā paccekabuddhassa āgamanaṃ olokento aṭṭhāsi. Paccekabuddhopi ‘‘kahaṃ nu kho ajja bhikkhācāraṃ labhissāmī’’ti āvajjento ñatvā tasseva gehadvāraṃ agamāsi.

Kumāro paccekabuddhaṃ disvā sampiyāyamāno pattaṃ ādāya bhikkhaṃ datvā ‘‘imaṃ antovassaṃ mayhaṃ gehadvārameva āgacchatha, bhante’’ti paṭiññaṃ gahetvā paccekabuddhe bhattakiccaṃ katvā pakkante attano sahāyakehi saddhiṃ gantvā ekadivaseneva paccekabuddhassa vasanapaṇṇasālañca caṅkamanañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni ca kārāpetvā adāsi. Tasseva paṇṇasālaṃ pavisanavelāya haritūpalittāya bhūmiyā ‘‘pādesu kalalaṃ mā laggī’’ti attano pārupanaṃ satasahassagghanakaṃ rattakambalaṃ bhūmattharaṇaṃ santharitvā kambalassa vaṇṇena saddhiṃ paccekabuddhassa sarīrappabhaṃ ekasadisaṃ disvā ativiya pasanno hutvā āha – ‘‘yathā tumhehi akkantakālato paṭṭhāya imassa kambalassa ativiya pabhā virocati, evameva mayhampi nibbattanibbattaṭṭhāne hatthapādānaṃ vaṇṇo bandhujīvakapupphavaṇṇo hotu, satakkhattuṃ vihatakappāsapaṭalaphassasadisova phasso hotū’’ti. So temāsaṃ paccekabuddhaṃ upaṭṭhahitvā pavāritakāle ticīvaraṃ adāsi. Paccekabuddho paripuṇṇapattacīvaro gandhamādanameva gato.

Sopi kulaputto devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bhagavato kāle kāḷacampānagare upaseṭṭhissa ghare paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya seṭṭhikulaṃ anekāni paṇṇākārasahassāni āgacchanti. Jātadivase ca sakalanagaraṃ ekasakkārasammānaṃ ahosi. Athassa

nāmaggahaṇadivase mātāpitaro ‘‘amhākaṃ putto attano nāmaṃ gaṇhitvāva āgato, rattasuvaṇṇarasaparisittā viyassa sarīracchavī’’ti soṇakumārotvevassa nāmaṃ akaṃsu.

Athassa saṭṭhi dhātiyo upanetvā devakumāraṃ viya naṃ sukhena vaḍḍhesuṃ. Tassa evarūpaṃ āhāravidhānaṃ ahosi – saṭṭhikarīsamattaṃ ṭhānaṃ kasitvā tividhena udakena posenti. Kedāre pavisantīsu udakamātikāsu khīrodakassa ca gandhodakassa ca anekāni cāṭisahassāni āsiñcanti. Sālisīsānaṃ khīraggahaṇakāle sukādīnaṃ pāṇānaṃ ucchiṭṭhakaraṇanivāraṇatthaṃ vīhigabbhānaṃ sukhumālabhāvatthañca pariyantaparikkhepe ca antarantarā ca thambhe nikhanitvā upari daṇḍake datvā kilañjehi chādetvā samantā sāṇiyā parikkhipitvā sabbapariyante ārakkhaṃ gaṇhanti. Sasse nipphanne koṭṭhe catujātigandhehi paribhaṇḍaṃ katvā upari uttamagandhehi paribhāventi. Anekasahassapurisā khettaṃ oruyha sālisīsāni vaṇṭesu chinditvā muṭṭhimuṭṭhiyo katvā rajjukehi bandhitvā sukkhāpenti. Tato koṭṭhakassa heṭṭhimatale gandhe santharitvā upari sālisīsāni santharanti. Evaṃ ekantarikaṃ katvā santharantā koṭṭhakaṃ pūretvā dvāraṃ pidahanti, tivassasampattakāle koṭṭhakaṃ vivaranti. Vivaṭakāle sakalanagaraṃ sugandhagandhikaṃ hoti. Sālimhi pahate dhuttā thuse kiṇitvā gaṇhanti, kuṇḍakaṃ pana cūḷupaṭṭhākā labhanti. Musalaghaṭṭitake sālitaṇḍule vicinitvā gaṇhanti. Te suvaṇṇahīrakapacchiyaṃ pakkhipitvā satakālaṃ parissāvetvā gahite pakkuthitajātirase ekavāraṃ pakkhipitvā uddharanti, pamukhaṭṭhānaṃ sumanapupphasadisaṃ hoti. Taṃ bhojanaṃ suvaṇṇasarake pakkhipitvā pakkuthitaappodakamadhupāyāsapūritassa rajatathālassa upari katvā ādāya gantvā seṭṭhiputtassa purato ṭhapenti.

So attano yāpanamattaṃ bhuñjitvā gandhavāsitena udakena mukhaṃ vikkhāletvā hatthapāde dhovati. Athassa dhotahatthapādassa nānappakāraṃ mukhavāsaṃ upanenti. Tassa akkamanaṭṭhāne varapotthakacittattharaṇaṃ attharanti. Hatthapādatalānissa bandhujīvakapupphavaṇṇāni honti, satakālavihatakappāsassa viya phasso, pādatalesu maṇikuṇḍalāvattavaṇṇāni lomāni jāyiṃsu. So kassacideva kujjhitvā ‘‘ājānāhi bhūmiṃ akkamissāmī’’ti vadati. Tassa vayappattassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni ca upaṭṭhāpesuṃ. So mahāsampattiṃ anubhavanto devo maññe paṭivasati.

Atha amhākaṃ satthari sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke rājagahaṃ upanissāya viharante pādalomadassanatthaṃ raññā māgadhena pakkosāpetvā asītiyā gāmiyasahassehi saddhiṃ satthu santikaṃ pahito dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho satthāraṃ pabbajjaṃ yāci. Atha naṃ bhagavā ‘‘anuññātosi mātāpitūhī’’ti pucchitvā ananuññātabhāvaṃ sutvā ‘‘na kho, soṇa, tathāgatā mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ pabbājentī’’ti paṭikkhipi. So ‘‘sādhu bhagavā’’ti tathāgatassa vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā mātāpitūnaṃ santikaṃ gantvā anujānāpetvā satthu santikaṃ āgamma aññatarassa bhikkhuno santike pabbaji. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panassa pabbajjāvidhānaṃ pāḷiyaṃ (mahāva. 243) āgatameva.

Tassa pabbajjañca upasampadañca labhitvā rājagahe viharantassa sambahulā ñātisālohitā ca sandiṭṭhasambhattā ca sakkārasammānaṃ āharanti, rūpanipphattiyā vaṇṇaṃ kathenti, aññepi janā passituṃ āgacchanti. Thero cintesi – ‘‘mama santikaṃ bahū janā āgacchanti, kammaṭṭhāne vā vipassanāya vā kammaṃ kātuṃ kathaṃ sakkhissāmi, yaṃnūnāhaṃ satthu santike kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā sītavanasusānaṃ gantvā samaṇadhammaṃ kareyyaṃ. Tatra hi susānanti jigucchitvā bahū janā nāgamissanti, evaṃsante mama kiccaṃ matthakaṃ pāpuṇissatī’’ti satthu santike kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā sītavanaṃ gantvā samaṇadhammaṃ kātuṃ ārabhi. So cintesi – ‘‘mayhaṃ sarīraṃ paramasukhumālaṃ, na kho pana sakkā sukheneva sukhaṃ pāpuṇituṃ, kāyaṃ kilametvāpi samaṇadhammaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti. Tato ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāya padhānamakāsi. Tassa sukhumālānaṃ pādatalānaṃ antantehi phoṭā uṭṭhāya bhijjiṃsu, caṅkamo ekalohitova ahosi. Pādesu avahantesu jaṇṇukehipi hatthehipi vāyamitvā caṅkamati. Evaṃ vīriyaṃ daḷhaṃ karontopi obhāsamattampi nibbattetuṃ asakkonto cintesi – ‘‘sace aññopi āraddhavīriyo bhaveyya, mādisova bhaveyya. Ahaṃ kho pana evaṃ vāyamantopi maggaṃ vā phalaṃ vā uppādetuṃ na sakkomi, addhā nevāhaṃ ugghaṭitaññū, na vipañcitaññū, na neyyo, padaparamena mayā bhavitabbaṃ. Kiṃ me

pabbajjāya, hīnāyāvattitvā bhoge ca bhuñjissāmi puññāni ca karissāmī’’ti.

Tasmiṃ samaye satthā therassa vitakkaṃ ñatvā sāyanhasamaye bhikkhusaṅghaparivuto tattha gantvā lohitena phuṭṭhaṃ caṅkamaṃ disvā theraṃ vīṇovādena (mahāva. 243) ovaditvā vīriyasamathayojanatthāya tassa kammaṭṭhānaṃ kathetvā gijjhakūṭameva gato. Soṇattheropi dasabalassa sammukhā ovādaṃ labhitvā nacirasseva arahatte patiṭṭhāsi. Atha satthā aparabhāge jetavane bhikkhusaṅghaparivuto dhammaṃ desento theraṃ āraddhavīriyānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Soṇakuṭikaṇṇattheravatthu

206. Aṭṭhame **kalyāṇavākkaraṇāna**nti vākkaraṇaṃ vuccati vacanakiriyā, madhuravacanānanti attho. Ayañhi thero dasabalena saddhiṃ ekagandhakuṭiyā tathāgatassa madhurena sarena dhammakathaṃ kathesi. Athassa satthā sādhukāraṃ adāsi. Tasmā so kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggo nāma jāto. **Soṇo**ti tassa nāmaṃ, koṭiagghanakaṃ pana kaṇṇapiḷandhanaṃ dhāresi. Tasmā **kuṭikaṇṇo**ti vuccati, koṭikaṇṇoti attho.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi padumuttarabuddhakāle purimanayeneva mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhatvā satthu dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ‘‘mayāpi anāgate ekassa buddhassa sāsane kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā dasabalaṃ nimantetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā, ‘‘bhante, yaṃ bhikkhuṃ tumhe ito sattadivasamatthake kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapayittha, ahampi imassa adhikārakammassa phalena anāgate ekassa buddhassa sāsane tathārūpo bhaveyya’’nti patthanaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyaṃ disvā ‘‘anāgate gotamabuddhassa sāsane kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggo bhavissasī’’ti byākaritvā pakkāmi.

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā kappasatasahassaṃ devesu ca manussesu ca saṃsaranto amhākaṃ dasabalassa uppattito puretarameva devalokā cavitvā kāḷiyā nāma kuraragharikāya upāsikāya kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā paripakke gabbhe rājagahanagare attano kulanivesanaṃ āgatā.

Tasmiṃ samaye amhākaṃ satthā sabbaññutaṃ patto isipatane dhammacakkaṃ pavattesi. Dhammacakkappavattane dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatiṃsu. Tattha eko aṭṭhavīsatiyā yakkhasenāpatīnaṃ abbhantare sātāgiro nāma yakkho dasabalassa dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi – ‘‘kiṃ nu kho ayaṃ evaṃ madhuradhammakathā mama sahāyena hemavatena sutā na sutā’’ti? So devasaṅghassa antare olokento taṃ apassitvā ‘‘addhā mama sahāyo tiṇṇaṃ ratanānaṃ uppannabhāvaṃ na jānāti, gacchāmi dasabalassa ceva vaṇṇaṃ kathessāmi, paṭividdhadhammañca ārocessāmī’’ti attano parisāya saddhiṃ rājagahamatthakena tassa santikaṃ pāyāsi.

Hemavatopi tiyojanasahassaṃ himavantaṃ akālapupphitaṃ disvā ‘‘mama sahāyena sātāgirena saddhiṃ himavantakīḷitaṃ kīḷissāmī’’ti attano parisāya saddhiṃ rājagahamatthakeneva pāyāsi. Tesaṃ dvinnampi aggabalakāyā kulagharikāya kāḷiupāsikāya nivesanamatthake samāgantvā ‘‘tumhe kassa parisā, mayaṃ sātāgirassa. Tumhe kassa parisā, mayaṃ hemavatassā’’ti āhaṃsu. Te haṭṭhatuṭṭhāva gantvā tesaṃ yakkhasenāpatīnaṃ ārocayiṃsu. Tepi taṃkhaṇaññeva upāsikāya nivesanamatthake samāgacchiṃsu. Sātāgiro hemavataṃ āha – ‘‘kahaṃ, samma, gacchasī’’ti? Tava santikaṃ sammāti. Kiṃkāraṇāti? Himavantaṃ pupphitaṃ disvā tayā saddhiṃ tattha kīḷissāmīti. Tvaṃ pana, samma, kahaṃ gacchasīti? Tava santikaṃ, sammāti. Kiṃkāraṇāti? Tvaṃ himavantassa kena pupphitabhāvaṃ jānāsīti? Na jānāmi, sammāti. Suddhodanamahārājassa putto siddhatthakumāro dasasahassilokadhātuṃ kampetvā paṭividdhasabbaññutaññāṇo dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ majjhe anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattesi. Tassa pavattitabhāvaṃ na jānāsīti? Na jānāmi, sammāti. Tvaṃ ettakameva ṭhānaṃ pupphitanti aññāsi, tassa pana purisassa sakkāratthāya sakaladasasahassacakkavāḷaṃ ekamālāguḷasadisaṃ ajja jātaṃ sammāti. Mālā tāva pupphantu, tayā so satthā akkhīni pūretvā diṭṭhoti. Āma, samma, satthā ca me diṭṭho, dhammo ca suto, amatañca pītaṃ. Ahaṃ ‘‘etaṃ amatadhammaṃ tampi jānāpessāmī’’ti tava santikaṃ

āgatosmi, sammāti. Tesaṃ aññamaññaṃ kathentānaṃyeva upāsikā sirisayanato uṭṭhāya nisinnā taṃ kathāsallāpaṃ sutvā sadde nimittaṃ gaṇhi. ‘‘Ayaṃ saddo uddhaṃ, na heṭṭhā, amanussabhāsito, no manussabhāsito’’ti sallakkhetvā ohitasotā paggahitamānasā hutvā nisīdi. Tato –

‘‘Ajja pannaraso uposatho (iti sātāgiro yakkho),
Dibbā ratti upaṭṭhitā;
Anomanāmaṃ satthāraṃ,
Handa passāma gotama’’nti. (su. ni. 153) –

Evaṃ sātāgirena vutte –

‘‘Kacci mano supaṇihito (iti hemavato yakkho),
Sabbabhūtesu tādino;
Kacci iṭṭhe aniṭṭhe ca,
Saṅkappassa vasīkatā’’ti. (su. ni. 154);

Evaṃ hemavato satthu kāyasamācārañca ājīvañca manosamācārañca pucchi. Pucchitaṃ pucchitaṃ sātāgiro vissajjesi. Evaṃ satthu sarīravaṇṇaguṇavaṇṇakathanavasena hemavatasuttante niṭṭhite hemavato sahāyakassa dhammadesanānusārena ñāṇaṃ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Atha, kāḷī upāsikā, parassa dhamme desīyamāne tathāgataṃ adiṭṭhapubbāva hutvā anussavappasādaṃ uppādetvā parassa vaḍḍhitaṃ bhojanaṃ bhuñjamānā viya sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Sā sabbamātugāmānaṃ antare paṭhamakasotāpannā sabbajeṭṭhikā ahosi. Tassā saha sotāpattibhāvena tameva rattiṃ gabbhavuṭṭhānaṃ jātaṃ, paṭiladdhadārakassa nāmaggahaṇadivase soṇoti nāmaṃ akāsi. Sā yathāruciyā kulagehe vasitvā kulagharameva agamāsi.

Tasmiṃ samaye mahākaccānatthero taṃ nagaraṃ upanissāya upavatte pabbate paṭivasati. Upāsikā theraṃ upaṭṭhāti. Thero nibaddhaṃ tassā nivesanaṃ gacchati. Soṇadārakopi nibaddhaṃ therassa santike vicaranto vissāsiko ahosi. So aparena samayena therassa santike pabbaji. Thero taṃ upasampādetukāmo tīṇi vassāni gaṇaṃ pariyesitvā upasampādesi. So upasampanno kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā therasseva santike suttanipātaṃ uggaṇhitvā vutthavasso pavāretvā satthāraṃ passitukāmo hutvā upajjhāyaṃ āpucchi. Thero āha – ‘‘soṇa, tayi gate satthā taṃ ekagandhakuṭiyaṃ vasāpetvā dhammaṃ ajjhesissati, tvaṃ dhammaṃ kathessasi. Satthā tava dhammakathāya pasīditvā tuyhaṃ varaṃ dassati. Tvaṃ varaṃ gaṇhanto imañca imañca gaṇhāhi, mama vacanena dasabalassa pāde vandāhī’’ti. So upajjhāyena anuññāto mātuupāsikāya gehaṃ gantvā ārocesi. Sāpi ‘‘sādhu, tāta, tvaṃ dasabalaṃ passituṃ gacchanto imaṃ kambalaṃ āharitvā satthu vasanagandhakuṭiyā bhūmattharaṇaṃ katvā attharāhī’’ti kambalaṃ adāsi. Soṇatthero taṃ ādāya senāsanaṃ saṃsāmetvā anupubbena satthu vasanaṭṭhānaṃ gantvā dasabalassa buddhāsane nisinnavelāyameva upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Satthā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ānandattheraṃ āmantesi – ‘‘ānanda, imassa bhikkhussa senāsanaṃ jānāhī’’ti. Thero satthu adhippāyaṃ ñatvā antogandhakuṭiyaṃyeva bhūmattharaṇaṃ ussārento viya atthari.

Atha kho bhagavā bahudevarattiṃ ajjhokāse vītināmetvā vihāraṃ pāvisi, āyasmāpi kho soṇo bahudevarattiṃ ajjhokāse vītināmetvā vihāraṃ pāvisi. Satthā pacchimayāme sīhaseyyaṃ kappetvā paccūsasamaye vuṭṭhāya nisīditvā ‘‘ettakena kālena soṇassa kāyadaratho paṭippassaddho bhavissatī’’ti ñatvā āyasmantaṃ soṇaṃ ajjhesi – ‘‘paṭibhātu taṃ bhikkhu dhammo bhāsitu’’nti. Soṇatthero madhurassarena ekabyañjanampi avināsento aṭṭhakavaggiyāni suttāni (su. ni. 772 ādayo) abhāsi. Kathāpariyosāne bhagavā sādhukāraṃ datvā ‘‘suggahito te bhikkhu dhammo, mayā desitakāle ca ajja ca ekasadisāva desanā, kiñci ūnaṃ vā adhikaṃ vā natthī’’ti pasannabhāvaṃ pakāsesi. Soṇattheropi ‘‘ayaṃ okāso’’ti sallakkhetvā upajjhāyassa vacanena dasabalaṃ vanditvā vinayadharapañcamena gaṇena upasampadaṃ ādiṃ katvā sabbe vare yāci, satthā adāsi. Puna thero mātuupāsikāya vacanena vanditvā

‘‘ayaṃ, bhante, upāsikāya tumhākaṃ vasanagandhakuṭiyaṃ bhūmattharaṇatthaṃ kambalo pahito’’ti kambalaṃ datvā uṭṭhāyāsanā satthāraṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana therassa pabbajjaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ sutte āgatameva.

Iti thero satthu santikā aṭṭha vare labhitvā upajjhāyassa santikaṃ gantvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Punadivase mātuupāsikāya nivesanadvāraṃ gantvā bhikkhāya aṭṭhāsi. Upāsikā ‘‘putto kira me dvāre ṭhito’’ti sutvā vegena āgantvā abhivādetvā hatthato pattaṃ gahetvā antonivesane nisīdāpetvā bhojanaṃ adāsi. Atha naṃ bhattakiccapariyosāne āha – ‘‘diṭṭho te, tāta, dasabalo’’ti? Āma upāsiketi. Vandito te mama vacanenāti? Āma vandito, sopi ca me kambalo tathāgatassa vasanaṭṭhāne bhūmattharaṇaṃ katvā atthatoti. Kiṃ, tāta, tayā kira satthu dhammakathā kathitā, satthārā ca te sādhukāro dinnoti? Tayā kathaṃ ñātaṃ upāsiketi? Tāta, mayhaṃ gehe adhivatthā devatā dasabalena tuyhaṃ sādhukāraṃ dinnadivase ‘‘sakaladasasahassacakkavāḷe devatā sādhukāraṃ adaṃsū’’ti āha – tāta, tayā kathitadhammakathaṃ buddhānaṃ kathitaniyāmeneva mayhampi kathetuṃ paccāsīsāmīti. Thero mātu kathaṃ sampaṭicchi. Sā tassa adhivāsanaṃ viditvā dvāre maṇḍapaṃ kāretvā dasabalassa kathitaniyāmeneva attano dhammakathaṃ kathāpesīti vatthu ettha samuṭṭhitaṃ. Satthā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno theraṃ kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Sīvalittheravatthu

207. Navame **lābhīnaṃ yadidaṃ sīvalī**ti ṭhapetvā tathāgataṃ lābhīnaṃ bhikkhūnaṃ sīvalitthero aggoti dasseti. Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi atīte padumuttarabuddhakāle vuttanayeneva vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ lābhīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ‘‘mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti dasabalaṃ nimantetvā purimanayeneva sattāhaṃ mahādānaṃ datvā ‘‘bhagavā ahampi iminā adhikārakammena aññaṃ sampattiṃ na patthemi, anāgate pana ekassa buddhassa sāsane ahampi tumhehi so etadagge ṭhapitabhikkhu viya lābhīnaṃ aggo bhaveyya’’nti patthanaṃ akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā ‘‘ayaṃ te patthanā anāgate gotamassa buddhassa sāsane samijjhissatī’’ti byākaritvā pakkāmi.

Sopi kulaputto yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto vipassībuddhakāle bandhumatīnagarato avidūre ekasmiṃ gāme paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmiṃ samaye bandhumatīnagaravāsino raññā saddhiṃ sākacchitvā sākacchitvā dasabalassa dānaṃ denti. Te ekadivasaṃ sabbeva ekato hutvā dānaṃ dentā ‘‘kiṃ nu kho amhākaṃ dānamukhe natthī’’ti madhuñca guḷadadhiñca na addasaṃsu. Te ‘‘yato kutoci āharissāmā’’ti janapadato nagaraṃ pavisanamagge purisaṃ ṭhapesuṃ. Tadā esa kulaputto attano gāmato guḷadadhivārakaṃ gahetvā ‘‘kiñcideva āharissāmī’’ti nagaraṃ gacchanto mukhaṃ dhovitvā ‘‘dhotahatthapādo pavisissāmī’’ti phāsukaṭṭhānaṃ olokento naṅgalasīsamattaṃ nimmakkhikaṃ daṇḍakamadhuṃ disvā ‘‘puññena me idaṃ uppanna’’nti gahetvā nagaraṃ pavisati. Nāgarehi ṭhapitapuriso taṃ disvā, ‘‘bho purisa, kassimaṃ āharasī’’ti pucchi. Na kassaci sāmi, vikkiṇituṃ pana me idaṃ ānītanti. Tena hi, bho purisa, imaṃ kahāpaṇaṃ gahetvā etaṃ madhuñca guḷadadhiñca dehīti.

So cintesi – ‘‘idaṃ na bahumūlaṃ, ayañca ekappahāreneva bahuṃ deti, vīmaṃsituṃ vaṭṭatī’’ti. Tato naṃ ‘‘nāhaṃ ekakahāpaṇena demī’’ti āha. Yadi evaṃ, dve gahetvā dehīti. Dvīhipi na demīti. Etenupāyena vaḍḍhantaṃ vaḍḍhantaṃ sahassaṃ pāpuṇi. So cintesi – ‘‘atiañchituṃ na vaṭṭati, hotu tāva, imassa kattabbakiccaṃ pucchissāmī’’ti. Atha naṃ āha – ‘‘idaṃ na bahuagghanakaṃ, tvañca bahuṃ desi, kena kammena idaṃ gaṇhāsī’’ti? Idha, bho, nagaravāsino raññā saddhiṃ paṭivirujjhitvā vipassīdasabalassa dānaṃ dentā idaṃ dvayaṃ dānamukhe apassantā pariyesanti. Sace idaṃ dvayaṃ na labhissanti, nāgarānaṃ parājayo bhavissati. Tasmā sahassaṃ datvā gaṇhāmīti. Kiṃ panetaṃ nāgarānameva vaṭṭati, na aññesaṃ dātuṃ vaṭṭatīti? Yassa kassaci dātuṃ avāritametanti. Atthi pana te koci nāgarānaṃ dāne ekadivasaṃ sahassaṃ dātāti? Natthi sammāti. Imesaṃ pana dvinnaṃ sahassagghanakabhāvaṃ jānāsīti? Āma jānāmīti. Tena hi gaccha, nāgarānaṃ ācikkha – ‘‘eko puriso imāni dve mūlena na deti, sahattheneva dātukāmo, tumhe imesaṃ dvinnaṃ kāraṇā nirussukkā hothā’’ti.

Tvaṃ pana me imasmiṃ dānamukhe jeṭṭhakabhāvassa kāyasakkhī hohīti.

So gāmavāsī paribbayatthaṃ gahitamāsakena pañcakaṭukaṃ gahetvā cuṇṇaṃ katvā dadhito kañjiyaṃ vāhetvā tattha madhupaṭalaṃ pīḷetvā pañcakaṭukacuṇṇena yojetvā ekasmiṃ paduminipatte pakkhipitvā taṃ saṃvidahitvā ādāya dasabalassa avidūre ṭhāne nisīdi. Mahājanena āhariyamānassa sakkārassa antare attano pattavāraṃ olokayamāno okāsaṃ ñatvā satthu santikaṃ gantvā ‘‘bhagavā ayaṃ mayhaṃ duggatapaṇṇākāro, imaṃ me anukampaṃ paṭicca gaṇhathā’’ti. Satthā tassa anukampaṃ paṭicca catumahārājadattiyena selamayena pattena taṃ paṭiggahetvā yathā aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassassa diyyamānaṃ na khīyati, evaṃ adhiṭṭhāsi. Sopi kulaputto niṭṭhitabhattakiccaṃ bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ ṭhito āha – ‘‘diṭṭho me bhagavā ajja bandhumatīnagaravāsikehi tumhākaṃ sakkāro āhariyamāno, ahampi imassa kammassa nissandena nibbattanibbattabhave lābhaggayasaggappatto bhaveyya’’nti. Satthā ‘‘evaṃ hotu kulaputtā’’ti vatvā tassa ca nagaravāsīnañca bhattānumodanaṃ katvā pakkāmi.

Sopi kulaputto yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde suppavāsāya rājadhītāya kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya sāyaṃ pātañca paṇṇākārasatāni pāpuṇanti, suppavāsā sampattiṃ gacchati. Atha naṃ puññavīmaṃsanatthaṃ hatthena bījapacchiṃ phusāpenti, ekekabījato salākasatampi salākasahassampi nigacchati. Ekakarīsakhettato paññāsampi saṭṭhipi sakaṭāni uppajjanti. Koṭṭhapūraṇakālepi koṭṭhadvāraṃ hatthena phusāpenti, rājadhītāya puññena gaṇhantānaṃ gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūrati. Paripuṇṇabhattakumbhitopi ‘‘rājadhītāya puñña’’nti vatvā yassa kassaci dentānaṃ yāva na ukkaḍḍhanti, na tāva bhattaṃ khīyati. Dārake kucchigateyeva satta vassāni atikkamiṃsu.

Gabbhe pana paripakke sattāhaṃ mahādukkhaṃ anubhosi. Sā sāmikaṃ āmantetvā ‘‘pure maraṇā jīvamānāva dānaṃ dassāmī’’ti satthu santikaṃ pesesi – ‘‘gaccha imaṃ pavattiṃ satthu ārocetvā satthāraṃ nimantehi, yañca satthā vadeti, taṃ sādhukaṃ upalakkhetvā āgantvā mayhaṃ kathehī’’ti. So gantvā tassā sāsanaṃ bhagavato ārocesi. Satthā ‘‘sukhinī hotu suppavāsā koliyadhītā, sukhinī arogā arogaṃ puttaṃ vijāyatū’’ti āha. Rājā taṃ sutvā bhagavantaṃ abhivādetvā antogāmābhimukho pāyāsi. Tassa pure āgamanāyeva suppavāsāya kucchito dhamakaraṇā udakaṃ viya gabbho nikkhami, parivāretvā nisinnajano assumukhova hasituṃ āraddho. Haṭṭhatuṭṭho mahājano rañño puttasāsanaṃ ārocetuṃ agamāsi.

Rājā tesaṃ iṅgitaṃ disvāva ‘‘dasabalena kathitakathā nipphannā maññe’’ti cintesi. So āgantvā satthu sāsanaṃ rājadhītāya ārocesi. Rājadhītā ‘‘tayā nimantitaṃ jīvitabhattameva maṅgalabhattaṃ bhavissati, gaccha sattāhaṃ dasabalaṃ nimantehī’’ti. Rājā tathā akāsi. Sattāhaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ pavattayiṃsu. Dārako sabbesaṃ ñātīnaṃ santattacittaṃ nibbāpento jātoti **sīvalidārako**tvevassa nāmaṃ akaṃsu. So satta vassāni gabbhe vasitattā jātakālato paṭṭhāya sabbakammakkhamo ahosi. Dhammasenāpati sāriputto sattame divase tena saddhiṃ kathāsallāpaṃ akāsi. Satthāpi dhammapade gāthaṃ abhāsi –

> ‘‘Yomaṃ palipathaṃ duggaṃ, saṃsāraṃ mohamaccagā;
> Tiṇṇo pāraṅgato jhāyī, anejo akathaṃkathī;
> Anupādāya nibbuto, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa’’nti. (dha. pa. 414);

Atha naṃ thero evamāha – ‘‘kiṃ pana tayā evarūpaṃ dukkharāsiṃ anubhavitvā pabbajituṃ na vaṭṭatī’’ti? Labhamāno pabbajeyyaṃ, bhanteti. Suppavāsā taṃ dārakaṃ therena saddhiṃ kathentaṃ disvā ‘‘kiṃ nu kho me putto dhammasenāpatinā saddhiṃ kathetī’’ti theraṃ upasaṅkamitvā pucchi – ‘‘mayhaṃ putto tumhehi saddhiṃ kiṃ katheti, bhadante’’ti? Attanā anubhūtaṃ gabbhavāsadukkhaṃ kathetvā tumhehi anuññāto pabbajissāmīti vadatīti. Sādhu, bhante, pabbājetha nanti. Thero taṃ vihāraṃ netvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājento, ‘‘sīvali, na tuyhaṃ aññena ovādena kammaṃ atthi, tayā satta vassāni anubhūtadukkhameva paccavekkhāhī’’ti. Bhante, pabbājanameva tumhākaṃ bhāro,

yaṃ pana mayā kātuṃ sakkā, tamahaṃ jānissāmīti. So paṭhamakesavaṭṭiyā ohāritakkhaṇeyeva sotāpattiphale patiṭṭhāsi, dutiyāya ohāritakkhaṇe sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale. Sabbesaṃyeva pana kesānaṃ oropanañca arahattasacchikiriyā ca apacchā apurimā ahosi. Tassa pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhusaṅghassa cattāro paccayā yadicchakaṃ uppajjanti. Evaṃ ettha vatthu samuṭṭhitaṃ.

Aparabhāge satthā sāvatthiṃ agamāsi. Thero satthāraṃ abhivādetvā, ''bhante, mayhaṃ puññaṃ vīmaṃsissāmi, pañca me bhikkhusatāni dethā''ti āha. Gaṇha, sīvalīti. So pañcasate bhikkhū gahetvā himavantābhimukhaṃ gacchanto aṭavimaggaṃ gacchati. Tassa paṭhamaṃ diṭṭhā nigrodhe adhivatthā devatā satta divasāni dānaṃ adāsi. Iti so –

''Nigrodhaṃ paṭhamaṃ passi, dutiyaṃ paṇḍavapabbataṃ;
Tatiyaṃ aciravatiyaṃ, catutthaṃ varasāgaraṃ.

''Pañcamaṃ himavantaṃ so, chaṭṭhaṃ chaddantupāgami;
Sattamaṃ gandhamādanaṃ, aṭṭhamaṃ atha revata''nti.

Sabbaṭṭhānesu satta satta divasāneva dānaṃ adaṃsu. Gandhamādanapabbate pana nāgadattadevarājā nāma sattadivasesu ekadivasaṃ khīrapiṇḍapātaṃ adāsi, ekadivasaṃ sappipiṇḍapātaṃ adāsi. Bhikkhusaṅgho āha – ''āvuso, imassa devarañño neva dhenuyo duyhamānā paññāyanti, na dadhinimmathanaṃ, kuto te, devarāja, imaṃ uppajjatī''ti? ''Bhante, kassapadasabalassa kāle khīrasalākabhattadānassetaṃ phala''nti devarājā āha. Aparabhāge satthā khadiravaniyarevatassa paccuggamanaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā theraṃ attano sāsane lābhaggayasaggappattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Vakkalittheravatthu

208. Dasame **saddhādhimuttāna**nti saddhāya adhimuttānaṃ, balavasaddhānaṃ bhikkhūnaṃ vakkalitthero aggoti dasseti. Aññesaṃ hi saddhā vaḍḍhetabbā hoti, therassa pana hāpetabbā jātā. Tasmā so saddhādhimuttānaṃ aggoti vutto. **Vakkalī**ti panassa nāmaṃ.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi atīte padumuttarabuddhakāle vuttanayeneva vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ''mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī''ti vuttanayeneva satthāraṃ nimantetvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā dasabalaṃ vanditvā, ''bhante, ahampi iminā adhikārakammena tumhehi saddhādhimuttānaṃ etadagge ṭhapitabhikkhu viya anāgate ekassa buddhassa sāsane saddhādhimuttānaṃ aggo bhaveyya''nti patthanaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyaṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ satthukāle sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule paṭisandhiṃ gaṇhi, vakkalītissa nāmaṃ akaṃsu. So vuddhippatto tayo vede uggaṇhitvā dasabalaṃ bhikkhusaṅghaparivutaṃ sāvatthiyaṃ carantaṃ disvā satthu sarīrasampattiṃ olokento sarīrasampattidassanena atitto dasabalena saddhiṃyeva vicarati. Vihāraṃ gacchantena saddhiṃ vihāraṃ gantvā sarīranipphattiṃ olokentova tiṭṭhati. Dhammasabhāyaṃ nisīditvā dhammaṃ kathentassa sammukhaṭṭhāne ṭhito dhammaṃ suṇāti. So saddhaṃ paṭilabhitvā ''agāramajjhe vasanto nibaddhaṃ dasabalassa dassanaṃ na labhissāmī''ti pabbajjaṃ yācitvā satthu santike pabbaji.

Tato paṭṭhāya ṭhapetvā āhārakaraṇavelaṃ avasesakāle yattha ṭhitena sakkā dasabalaṃ passituṃ, tattha ṭhito yonisomanasikāraṃ pahāya dasabalaṃ olokentova viharati. Satthā tassa ñāṇaparipākaṃ āgamento dīghampi addhānaṃ tasmiṃ rūpadassanavaseneva vicarante kiñci avatvā ''idānissa ñāṇaṃ paripākagataṃ, sakkā etaṃ bodhetu''nti ñatvā evamāha – ''kiṃ te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena,

yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati. Dhammañhi, vakkali, passanto maṃ passati, maṃ passanto dhammaṃ passatī''ti.

Satthari evaṃ ovadantepi thero dasabalassa dassanaṃ pahāya neva aññattha gantuṃ sakkoti. Tato satthā ''nāyaṃ bhikkhu saṃvegaṃ alabhitvā bujjhissatī''ti upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya rājagahaṃ gantvā vassūpanāyikadivase ''apehi, vakkalī''ti theraṃ paṇāmeti. Buddhā ca nāma ādeyyavacanā honti, tasmā thero satthāraṃ paṭippharitvā ṭhātuṃ asakkonto temāsaṃ dasabalassa sammukhe āgantuṃ avisahanto ''kiṃ dāni sakkā kātuṃ, tathāgatenamhi paṇāmito, sammukhībhāvaṃ na labhāmi, kiṃ mayhaṃ jīvitenā''ti gijjhakūṭapabbate papātaṭṭhānaṃ abhiruhi. Satthā tassa kilamanabhāvaṃ ñatvā ''ayaṃ bhikkhu mama santikā assāsaṃ alabhanto maggaphalānaṃ upanissayaṃ nāseyyā''ti attānaṃ dassetuṃ obhāsaṃ vissajjesi. Athassa satthu diṭṭhakālato paṭṭhāya eva mahantaṃ sokasallaṃ pahīnaṃ. Satthā sukkhataḷāke oghaṃ āharanto viya vakkalittherassa balavapītisomanassaṃ uppādetuṃ dhammapade imaṃ gāthamāha –

''Pāmojjabahulo bhikkhu, pasanno buddhasāsane;
Adhigacche padaṃ santaṃ, saṅkhārūpasamaṃ sukha''nti. (dha. pa. 381);

Vakkalittherassa ca ''ehi, vakkalī''ti hatthaṃ pasāresi. Thero ''dasabalo me diṭṭho, ehīti avhāyanampi laddha''nti balavapītiṃ uppādetvā ''kuto gacchāmī''ti attano gamanabhāvaṃ ajānitvāva dasabalassa sammukhe ākāse pakkhanditvā paṭhamapādena pabbate ṭhitoyeva satthārā vuttagāthaṃ āvajjento ākāseyeva pītiṃ vikkhambhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā tathāgataṃ vandamānova otari. Aparabhāge satthā ariyagaṇamajjhe nisinno theraṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Dutiyavaggavaṇṇanā.

14. Etadaggavaggo

(14) 3. Tatiyaetadaggavaggo

209. Tatiyavaggassa paṭhame **sikkhākāmāna**nti tisso sikkhā kāmayamānānaṃ sampiyāyitvā sikkhantānanti attho. **Rāhulo**ti attano puttaṃ rāhulattheraṃ dasseti. Thero kira pabbajitadivasato paṭṭhāya pātova uṭṭhahanto hatthapūraṃ vālikaṃ ukkhipitvā ''aho vatāhaṃ ajja dasabalassa ceva ācariyupajjhāyānañca santikā ettakaṃ ovādañceva anusāsaniñca labheyya''nti pattheti. Tasmā sikkhākāmānaṃ aggo nāma jātoti.

210. Dutiye **saddhāpabbajitāna**nti saddhāya pabbajitānaṃ. **Raṭṭhapālo**ti raṭṭhaṃ pāletuṃ samattho, bhinnaṃ vā raṭṭhaṃ sandhāretuṃ samatthe kule jātotipi raṭṭhapāloti saṅkhaṃ gato. So hi satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho cuddasabhattacchede katvā mātāpitaro pabbajjaṃ anujānāpetvā pabbajito. Tasmā saddhāpabbajitānaṃ aggo nāma jāto.

Rāhula-raṭṭhapālattheravatthu

Imesaṃ pana ubhinnampi therānaṃ pañhakamme ayamanupubbikathā – ete kira dvepi atīte padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattiṃsu. Tesaṃ daharakāle nāmaṃ vā gottaṃ vā na kathiyati. Vayappattā pana gharāvāse patiṭṭhāya attano attano pitu accayena ubhopi attano attano ratanakoṭṭhāgārakammike pakkosāpetvā aparimāṇaṃ dhanaṃ disvā – ''imaṃ ettakaṃ dhanarāsiṃ ayyakapayyakādayo attanā saddhiṃ gahetvā gantuṃ nāsakkhiṃsu, amhehi dāni yena kenaci upāyena imaṃ dhanaṃ gahetvā gantuṃ vaṭṭatī''ti te ubhopi janā catūsu ṭhānesu kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ dātuṃ āraddhā. Eko attano dānagge āgatāgatajanaṃ pucchitvā yāgukhajjakādīsu yassa yaṃ paṭibhāti, tassa taṃ adāsi, tassa teneva kāraṇena āgatapākoti nāmaṃ jātaṃ. Itaro apucchitvāva

gahitagahitabhājanaṃ pūretvā pūretvā deti, tassapi teneva kāraṇena anaggapākoti nāmaṃ jātaṃ, appamāṇapākoti attho.

Te ubhopi ekadivasaṃ pātova mukhadhovanatthaṃ bahigāmaṃ agamaṃsu. Tasmiṃ samaye himavantato dve mahiddhikā tāpasā bhikkhācāratthāya ākāsena āgantvā tesaṃ sahāyakānaṃ avidūre otaritvā ‘‘mā no ete passiṃsū’’ti ekapasse aṭṭhaṃsu. Te ubhopi janā tesaṃ lābubhājanādiparikkhāraṃ saṃvidhāya antogāmaṃ sandhāya bhikkhāya gatānaṃ santikaṃ āgamma vandiṃsu. Atha ne tāpasā ‘‘kāya velāya āgatattha mahāpuññā’’ti āhaṃsu. Te ‘‘adhunāva, bhante’’ti vatvā tesaṃ hatthato lābubhājanaṃ gahetvā attano attano gehaṃ netvā bhattakiccapariyosāne nibaddhaṃ bhikkhāgahaṇatthaṃ paṭiññaṃ gaṇhiṃsu.

Tesu eko tāpaso sapariḷāhakāyadhātuko hoti. So attano ānubhāvena mahāsamuddaudakaṃ dvedhā katvā pathavindharanāgarājassa bhavanaṃ gantvā divāvihāraṃ nisīdati. So utusappāyaṃ gahetvā paccāgantvā attano upaṭṭhākassa gehe bhattānumodanaṃ karonto ‘‘pathavindharanāgabhavanaṃ viya hotū’’ti vadati. Atha naṃ ekadivasaṃ upaṭṭhāko pucchi – ‘‘bhante, tumhe anumodanaṃ karontā ‘pathavindharanāgabhavanaṃ viya hotū’ti vadatha, mayamassa atthaṃ na jānāma, kiṃ vuttaṃ hoti idaṃ, bhante’’ti? Āma, kuṭumbiya ahaṃ ‘‘tumhākaṃ sampatti pathavindharanāgarājasampattisadisā hotū’’ti vadāmīti. Kuṭumbiko tato paṭṭhāya pathavindharanāgarājabhavane cittaṃ ṭhapesi.

Itaro tāpaso tāvatiṃsabhavanaṃ gantvā suññe serisakavimāne divāvihāraṃ karoti. So āgacchanto gacchanto ca sakkassa devarājassa sampattiṃ disvā attano upaṭṭhākassa anumodanaṃ karonto ‘‘sakkavimānaṃ viya hotū’’ti vadati. Atha naṃ sopi kuṭumbiyo itaro sahāyako taṃ tāpasaṃ viya pucchi. So tassa vacanaṃ sutvā sakkabhavane cittaṃ ṭhapesi. Te ubhopi patthitaṭṭhānesuyeva nibbattā.

Pathavindharabhavane nibbatto pathavindharanāgarājā nāma jāto. So nibbattakkhaṇe attano attabhāvaṃ disvā ‘‘amanāpassa vata me ṭhānassa kulupakatāpaso vaṇṇaṃ kathesi, urena parisakkitvā vicaraṇaṭṭhānametaṃ, nūna so aññaṃ ṭhānaṃ na jānātī’’ti vippaṭisārī ahosi. Athassa taṃkhaṇeyeva alaṅkatapaṭiyattāni nāganāṭakāni sabbadisāsu tūriyāni paggaṇhiṃsu. So tasmiṃyeva khaṇe taṃ attabhāvaṃ vijahitvā māṇavakavaṇṇī ahosi. Anvaddhamāsañca cattāro mahārājāno sakkassa upaṭṭhānaṃ gacchanti. Tasmā sopi virūpakkhena nāgaraññā saddhiṃ sakkassa upaṭṭhānaṃ gato. Sakko taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā sañjāni. Atha naṃ samīpe āgantvā ṭhitakāle ‘‘kahaṃ nibbattosi sammā’’ti pucchi. Mā kathesi, mahārāja, urena parisakkanaṭṭhāne nibbattomhi, tumhe pana kalyāṇamittaṃ labhitthāti. Samma, tvaṃ ‘‘aṭṭhāne nibbattomhī’’ti mā vitakkayi, padumuttaradasabalo loke nibbatto, tassa adhikārakammaṃ katvā imaṃyeva ṭhānaṃ patthehi, ubho sukhaṃ vasissāmāti. So ‘‘evaṃ, deva, karissāmī’’ti gantvā padumuttaradasabalaṃ nimantetvā attano nāgabhavane nāgaparisāya saddhiṃ sabbarattiṃ sakkārasammānaṃ sajjesi.

Satthā punadivase uṭṭhite aruṇe attano upaṭṭhākaṃ sumanattheraṃ āmantesi – ‘‘sumana, ajja tathāgato dūraṃ bhikkhācāraṃ gamissati, mā puthujjanabhikkhū āgacchantu, tepiṭakā paṭisambhidāppattā chaḷabhiññāva āgacchantū’’ti. Thero satthu vacanaṃ sutvā sabbesaṃ ārocesi. Satthārā saddhiṃ satasahassā bhikkhū ākāsaṃ pakkhandiṃsu. Pathavindharo nāgaparisāya saddhiṃ dasabalassa paccuggamanaṃ āgato satthāraṃ parivāretvā samuddamatthake maṇivaṇṇā ūmiyo maddamānaṃ bhikkhusaṅghaṃ oloketvā ādito satthāraṃ, pariyosāne saṅghanavakaṃ tathāgatassa puttaṃ uparevatasāmaṇeraṃ nāma olokento ‘‘anacchariyo sesasāvakānaṃ evarūpo iddhānubhāvo, imassa pana taruṇabāladārakassa evarūpo iddhānubhāvo ativiya acchariyo’’ti pītipāmojjaṃ uppādesi.

Athassa bhavane dasabale nisinne sesabhikkhūsu koṭito paṭṭhāya nisīdantesu satthu sammukhaṭṭhāneyeva uparevatasāmaṇerassa āsanaṃ pāpuṇi. Nāgarājā yāguṃ dentopi khajjakaṃ dentopi sakiṃ dasabalaṃ oloketi, sakiṃ uparevatasāmaṇeraṃ. Tassa kira sarīre satthu sarīre viya dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni paññāyanti. Tato nāgarājā ‘‘ayaṃ sāmaṇero buddhānaṃ sadiso paññāyati, kiṃ nu kho hotī’’ti avidūre nisinnaṃ aññataraṃ bhikkhuṃ pucchi – ‘‘ayaṃ, bhante,

sāmaṇero dasabalassa kiṃ hotī''ti? Putto, mahārājāti. So cintesi – ''mahā vatāyaṃ bhikkhu, evarūpassa sobhaggappattassa tathāgatassa puttabhāvaṃ labhi. Sarīrampissa ekadesena buddhānaṃ sarīrasadisaṃ paññāyati, mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī''ti sattāhaṃ mahādānaṃ datvā, ''bhante, ahaṃ imassa adhikārakammassānubhāvena ayaṃ uparevato viya anāgate ekassa buddhassa putto bhaveyya''nti patthanaṃ akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā ''anāgate gotamabuddhassa putto bhavissasī''ti byākaritvā pakkāmi.

Pathavindharopi puna addhamāse sampatte virūpakkhena saddhiṃ sakkassa upaṭṭhānaṃ gato. Atha naṃ samīpe ṭhitaṃ sakko pucchi – ''patthito te, samma, ayaṃ devaloko''ti? Na patthito mahārājāti. Kiṃ dosaṃ addasāti? Doso natthi, mahārāja, ahaṃ pana dasabalassa puttaṃ uparevatasāmaṇeraṃ passiṃ. Tassa me diṭṭhakālato paṭṭhāya aññattha cittaṃ na nami, svāhaṃ ''anāgate ekassa buddhassa evarūpo putto bhaveyya''nti patthanaṃ akāsiṃ. Tvampi, mahārāja, ekaṃ patthanaṃ karohi, te mayaṃ nibbattaṭṭhāne na vinā bhavissāmāti. Sakko tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā ekaṃ mahānubhāvaṃ bhikkhuṃ disvā ''katarakulā nu kho nikkhamitvā ayaṃ kulaputto pabbajito''ti āvajjento ''ayaṃ bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ samatthassa kulassa putto hutvā cuddasa bhattacchede katvā mātāpitaro pabbajjaṃ anujānāpetvā pabbajito''ti aññāsi. Ñatvā ca pana ajānanto viya dasabalaṃ pucchitvā sattāhaṃ mahāsakkāraṃ katvā, ''bhante, ahaṃ imassa kalyāṇakammassa nissandena tumhākaṃ sāsane ayaṃ kulaputto viya anāgate ekassa buddhassa sāsane saddhāpabbajitānaṃ aggo bhaveyya''nti patthanaṃ akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā ''tvaṃ, mahārāja, anāgate gotamassa buddhassa sāsane saddhāpabbajitānaṃ aggo bhavissasī''ti byākaritvā pakkāmi. Sakkopi attano devapurameva gato.

Te ubhopi nibbattaṭṭhānato cavitvā devamanussesu saṃsarantā anekasahassakappe atikkamiṃsu. Ito pana dvānavutikappamatthake phusso nāma buddho loke udapādi. Tassa pitā mahindo nāma rājā ahosi, vemātikā tayo kaniṭṭhabhātaro. Rājā divase divase ''mayhaṃyeva buddho mayhaṃ dhammo mayhaṃ saṅgho''ti mamāyanto sayameva dasabalaṃ nibaddhaṃ bhojanaṃ bhojeti.

Athassa ekadivasaṃ paccanto kupito. So putte āmantesi – ''tātā, paccanto kupito, tumhehi vā mayā vā gantabbaṃ. Yadi ahaṃ gacchāmi, tumhehi iminā niyāmena dasabalo paricaritabbo''ti. Te tayopi ekappahāreneva āhaṃsu – ''tāta, tumhākaṃ gamanakiccaṃ natthi, mayaṃ core vidhamissāmā''ti pitaraṃ vanditvā paccantaṃ gantvā core vidhamitvā vijitasaṅgāmā hutvā nivattiṃsu. Te antarāmagge pādamūlikehi saddhiṃ mantayiṃsu – ''tātā, amhākaṃ gatakkhaṇeyeva pitā varaṃ dassati, kataraṃ varaṃ gaṇhāmā''ti? Ayyā, tumhākaṃ pitu accayena dullabhaṃ nāma natthi, tumhākaṃ pana jeṭṭhabhātikaṃ phussabuddhaṃ paṭijagganavaraṃ gaṇhathā''ti āhaṃsu. Te ''kalyāṇaṃ tumhehi vutta''nti sabbepi ekacittā hutvā gantvā pitaraṃ addasaṃsu. Tadā pitā tesaṃ pasīditvā varaṃ adāsi. Te ''temāsaṃ tathāgataṃ paṭijaggissāmā''ti varaṃ yāciṃsu. Rājā ''ayaṃ dātuṃ na sakkā, aññaṃ varaṃ gaṇhathā''ti āha. Tāta, amhākaṃ aññena varena kiccaṃ natthi, sace tumhe dātukāmā, etaṃyeva no varaṃ dethāti. Rājā tesu punappunaṃ kathentesu attanā paṭiññātattā ''na sakkā na dātu''nti cintetvā āha – ''tātā, ahaṃ tumhākaṃ varaṃ demi, apica kho pana buddhā nāma durāsadā honti sīhā viya ekacarā, dasabalaṃ paṭijaggantā appamattā bhaveyyāthā''ti.

Te cintayiṃsu – ''amhehi tathāgataṃ paṭijaggantehi anucchavikaṃ katvā paṭijaggituṃ vaṭṭatī''ti sabbepi ekacittā hutvā dasasīlāni samādāya nirāmagandhā hutvā satthu dānaggaparivahanake tayo purise ṭhapayiṃsu. Tesu eko dhanadhaññuppādako ahosi, eko māpako, eko dānasaṃvidhāyako. Tesu dhanadhaññuppādako paccuppanne bimbisāro mahārājā jāto, māpako visākho upāsako, dānasaṃvidhāyako raṭṭhapālattheroti. So tattha yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devapure nibbatto. Ayaṃ pana rāhulatthero nāma kassapadasabalassa kāle kikissa kāsirañño jeṭṭhaputto hutvā nibbatti, pathavindharakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. Tassa satta bhaginiyo ahesuṃ. Tā dasabalassa satta pariveṇāni kārayiṃsu. Pathavindharo oparajjaṃ labhi. So tā bhaginiyo āha – ''tumhehi kāritapariveṇesu mayhampi ekaṃ dethā''ti. Bhātika, tumhe uparājaṭṭhāne ṭhitā, tumhehi nāma amhākaṃ dātabbaṃ, tumhe aññaṃ pariveṇaṃ karothāti. So tāsaṃ vacanaṃ sutvā pañca vihārasatāni kāresi. Pañca pariveṇasatānītipi vadanti. So tattha yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devapure nibbatti. Imasmiṃ pana

buddhuppāde pathavindharakumāro amhākaṃ bodhisattassa aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi, tassa sahāyako kururaṭṭhe thullakoṭṭhitanigame raṭṭhapālaseṭṭhigehe nibbatti.

Atha amhākaṃ dasabalo abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko anupubbena kapilavatthuṃ āgantvā rāhulakumāraṃ pabbājesi. Tassa pabbajjāvidhānaṃ pāḷiyaṃ (mahāva. 105) āgatameva. Evaṃ pabbajitassa panassa satthā abhiṇhaovādavasena rāhulovādasuttaṃ abhāsi. Rāhulopi pātova vuṭṭhāya hatthena vālukaṃ ukkhipitvā ‘‘dasabalassa ceva ācariyupajjhāyānañca santikā ajja ettakaṃ ovādaṃ labheyya’’nti vadati. Bhikkhusaṅghamajjhe kathā udapādi ‘‘ovādakkhamo vata rāhulasāmaṇero pitu anucchaviko putto’’ti. Satthā bhikkhūnaṃ cittācāraṃ ñatvā ‘‘mayi gate ekā dhammadesanā ca vaḍḍhissati, rāhulassa ca guṇo pākaṭo bhavissatī’’ti gantvā dhammasabhāyaṃ buddhāsāne nisinno bhikkhū āmantesi – ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti. Rāhulasāmaṇerassa ovādakkhamabhāvaṃ kathema bhagavāti. Satthā imasmiṃ ṭhāne ṭhatvā rāhulassa guṇadīpanatthaṃ migajātakaṃ āharitvā kathesi –

‘‘Migaṃ tipallatthamanekamāyaṃ,
Aṭṭhakkhuraṃ aḍḍharattā papāyiṃ;
Ekena sotena chamā’ssasanto,
Chahi kalāhitibhoti bhāgineyyo’’ti. (jā. 1.1.16);

Athassa sattavassikasāmaṇerakāle ‘‘mā heva kho rāhulo daharabhāvena kīḷanatthāyapi sampajānamusā bhāseyyā’’ti ambalaṭṭhiyarāhulovādaṃ (ma. ni. 2.107 ādayo) desesi. Aṭṭhārasavassikasāmaṇerakāle tathāgatassa pacchato piṇḍāya pavisantassa satthu ceva attano ca rūpasampattiṃ disvā gehasitaṃ vitakkaṃ vitakkentassa ‘‘yaṃkiñci, rāhula, rūpa’’ntiādinā nayena mahārāhulovādasuttantaṃ (ma. ni. 2.113) kathesi. Saṃyuttake (saṃ. ni. 4.121) pana rāhulovādopi aṅguttare (a. ni. 4.177) rāhulovādopi therassa vipassanācāroyeva. Athassa satthā ñāṇaparipākaṃ ñatvā avassikabhikkhukāle andhavane nisinno cūḷarāhulovādaṃ (ma. ni. 3.416 ādayo) kathesi. Desanāpariyosāne rāhulatthero koṭisatasahassadevatāhi saddhiṃ arahattaṃ pāpuṇi, sotāpannasakadāgāmianāgāmidevatānaṃ gaṇanā natthi. Atha satthā aparabhāge ariyasaṅghamajjhe nisinno theraṃ imasmiṃ sāsane sikkhākāmānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Satthari pana kururaṭṭhe cārikāya nikkhamitvā thullakoṭṭhitaṃ anuppatte raṭṭhapālo kulaputto satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho mātāpitaro anujānāpetvā dasabalaṃ upasaṅkamitvā satthu āṇattiyā aññatarassa therassa santike pabbaji. Tassa pabbajitadivasato paṭṭhāya seṭṭhigahapati bhikkhū attano nivesanadvārena gacchante disvā ‘‘kiṃ tumhākaṃ imasmiṃ gehe kammaṃ, ekova puttako ahosi, taṃ gaṇhitvā gatattha, idāni kiṃ karissathā’’ti akkosati paribhāsati. Satthā addhamāsaṃ thullakoṭṭhite vasitvā puna sāvatthimeva agamāsi. Tatthāyasmā raṭṭhapālo yoniso manasikaronto kammaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. So satthāraṃ anujānāpetvā mātāpitaro dassanatthaṃ thullakoṭṭhitaṃ gantvā tattha sapadānaṃ piṇḍāya caranto pitu nivesane ābhidosikaṃ kummāsaṃ labhitvā taṃ amataṃ viya paribhuñjanto pitarā nimantito adhivāsetvā dutiyadivase pitu nivesane piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā alaṅkatapaṭiyatte itthijane asubhasaññaṃ uppādetvā ṭhitakova dhammaṃ desetvā jiyā mutto viya nārāco ākāsaṃ uppatitvā korabyarañño migacīraṃ gantvā maṅgalasilāpaṭṭe nisinno dassanatthāya āgatassa rañño catupārijuññapaṭimaṇḍitaṃ dhammaṃ (ma. ni. 2.304) desetvā anupubbena cārikaṃ caramāno puna satthu santikaṃyeva āgato. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Atha satthā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno theraṃ imasmiṃ sāsane saddhāpabbajitānaṃ kulaputtānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kuṇḍadhānattheravatthu

211. Tatiye **paṭhamaṃ salākaṃ gaṇhantāna**nti sabbapaṭhamaṃ salākagāhakānaṃ bhikkhūnaṃ kuṇḍadhānatthero aggoti dasseti. So kira thero mahāsubhaddāya nimantitadivase tathāgate ugganagaraṃ gacchante ‘‘ajja satthā dūraṃ bhikkhācāraṃ gamissati, puthujjanā salākaṃ mā gaṇhantu, pañcasatā

khīṇāsavāva gaṇhantū''ti vutte paṭhamameva sīhanādaṃ naditvā salākaṃ gaṇhi. Cūḷasubhaddāya nimantitadivase tathāgate sāketaṃ gacchantepi pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ antare paṭhamameva salākaṃ gaṇhi, sunāparantajanapadaṃ gacchantepi. Imehi kāraṇehi thero paṭhamaṃ salākaṃ gaṇhantānaṃ aggo nāma jāto. **Kuṇḍadhāno**ti panassa nāmaṃ.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto vuttanayeneva vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭhamaṃ salākaṃ gaṇhantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā buddhānaṃ adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā satthārā anantarāyaṃ disvā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto kassapabuddhakāle bhūmaṭṭhakadevatā hutvā nibbatti. Dīghāyukabuddhānañca nāma na anvaddhamāsiko uposatho hoti. Vipassīdasabalassa hi chabbassantare chabbassantare uposatho ahosi, kassapadasabalo pana chaṭṭhe chaṭṭhe māse pātimokkhaṃ osāresi. Tassa pātimokkhaṃ osāraṇakāle disāvāsikā dve sahāyakā bhikkhū ''uposathaṃ karissāmā''ti gacchanti. Ayaṃ bhummadevatā cintesi – ''imesaṃ dvinnaṃ bhikkhūnaṃ metti ativiya daḷhā, kiṃ nu kho bhedake sati bhijjeyya, na bhijjeyyā''ti? Tesaṃ okāsaṃ olokayamānā tesaṃ avidūreneva gacchati.

Atheko thero ekassa hatthe pattacīvaraṃ datvā sarīravaḷañjanatthaṃ udakaphāsukaṭṭhānaṃ gantvā dhotahatthapādo hutvā gumbasabhāgato nikkhamati. Bhummadevatā tassa therassa pacchato pacchato uttamarūpā itthī hutvā kese vidhunitvā saṃvidhāya bandhantī viya piṭṭhito paṃsuṃ puñchamānā viya sāṭakaṃ saṃvidhāya nivāsayamānā viya ca hutvā therassa padānupadikā hutvā gumbato nikkhantā. Ekamante ṭhito sahāyakatthero imaṃ kāraṇaṃ disvā domanassajāto ''naṭṭho dāni me iminā bhikkhunā saddhiṃ dīgharattānugato sineho. Sacāhaṃ evaṃvidhabhāvaṃ jāneyyaṃ, ettakaṃ addhānaṃ iminā saddhiṃ vissāsaṃ na kareyya''nti cintetvā āgacchantassevassa ''handāvuso, tuyhaṃ pattacīvaraṃ, tādisena pāpena sahāyena saddhiṃ ekamaggaṃ na gacchāmī''ti āha. Taṃ kathaṃ sutvā tassa lajjibhikkhuno hadayaṃ tikhiṇasattiṃ gahetvā viddhaṃ viya ahosi. Tato naṃ āha – ''āvuso, kiṃ nāmetaṃ vadasi, ahaṃ ettakaṃ kālaṃ dukkaṭamattampi āpattiṃ na jānāmi. Tvaṃ pana maṃ ajja 'pāpo'ti vadasi, kiṃ te diṭṭha''nti? Kiṃ aññena diṭṭhena, kiṃ tvaṃ evaṃvidhena alaṅkatapaṭiyattena mātugāmena saddhiṃ ekaṭṭhāne hutvā nikkhantoti? Natthetaṃ, āvuso, mayhaṃ, nāhaṃ evarūpaṃ mātugāmaṃ passāmīti. Tassa yāvatatiyaṃ kathentassāpi itaro thero kathaṃ asaddahitvā attanā diṭṭhakāraṇaṃyeva atthaṃ gahetvā tena saddhiṃ ekamaggena agantvā aññena maggena satthu santikaṃ gato. Itaropi aññena maggena satthu santikaṃyeva gato.

Tato bhikkhusaṅghassa uposathāgāraṃ pavisanavelāya so bhikkhu taṃ bhikkhuṃ uposathagge sañjānitvā ''imasmiṃ uposathagge evarūpo nāma pāpabhikkhu atthi, nāhaṃ tena saddhiṃ uposathaṃ karissāmī''ti nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Bhummadevatā ''bhāriyaṃ mayā kammaṃ kata''nti mahallakaupāsakavaṇṇena tassa santikaṃ gantvā ''kasmā, bhante, ayyo imasmiṃ ṭhāne ṭhito''ti āha. Upāsaka, imaṃ uposathaggaṃ eko pāpabhikkhu paviṭṭho, ahaṃ tena saddhiṃ uposathaṃ na karomīti vatvā nikkhamitvā bahi ṭhitomhīti. Bhante, mā evaṃ gaṇhatha, parisuddhasīlo esa bhikkhu. Tumhehi diṭṭhamātugāmo nāma ahaṃ, mayā tumhākaṃ vīmaṃsanatthāya ''daḷhā nu kho imesaṃ therānaṃ metti, no daḷhā''ti lajjialajjibhāvaṃ olokentena taṃ kammaṃ katanti. Ko pana tvaṃ sappurisāti? Ahaṃ ekā bhummadevatā, bhanteti. Devaputto kathentova dibbānubhāvena ṭhatvā therassa pādesu patitvā ''mayhaṃ, bhante, khamatha, etaṃ dosaṃ thero na jānāti, uposathaṃ karothā''ti theraṃ yācitvā uposathaggaṃ pavesesi. So thero uposathaṃ tāva ekaṭṭhāne akāsi, mittasanthavavasena na puna tena saddhiṃ ekaṭṭhāne ahosīti. Imassa therassa kammaṃ na kathiyati, cuditakatthero pana aparāparaṃ vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ pāpuṇi.

Bhummadevatā tassa kammassa nissandena ekaṃ buddhantaraṃ apāyato na muccittha. Sace pana kālena kālaṃ manussattaṃ āgacchati, aññena yena kenaci kato doso tasseva upari patati. So amhākaṃ bhagavato kāle sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, dhānamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā mahallakakāle satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji, tassa upasampannadivasato paṭṭhāya ekā alaṅkatapaṭiyattā itthī tasmiṃ gāmaṃ pavisante saddhiṃyeva

gāmaṃ pavisati, nikkhamante nikkhamati. Vihāraṃ pavisantepi pavisati, tiṭṭhantepi tiṭṭhatīti evaṃ niccānubandhā paññāyati. Thero taṃ na passati, tassa pana purimassa kammassa nissandena sā aññesaṃ upaṭṭhāti.

Gāme yāgubhikkhaṃ dadamānā itthiyo, ‘‘bhante, ayaṃ eko yāguuḷuṅko tumhākaṃ, eko imissā amhākaṃ sahāyikāyā’’ti parihāsaṃ karonti. Therassa mahatī vihesā hoti. Vihāraṃ gatampi naṃ sāmaṇerā ceva daharabhikkhū ca parivāretvā ‘‘dhāno koṇḍo jāto’’ti parihāsaṃ karonti. Athassa teneva kāraṇena kuṇḍadhānattheroti nāmaṃ jātaṃ. So uṭṭhāya samuṭṭhāya tehi kayiramānaṃ keḷiṃ sahituṃ asakkonto ummādaṃ gahetvā ‘‘tumhe koṇḍā, tumhākaṃ upajjhāyā koṇḍā, ācariyā koṇḍā’’ti vadati. Atha naṃ satthu ārocesuṃ – ‘‘kuṇḍadhāno daharasāmaṇerehi saddhiṃ evaṃ pharusavācaṃ vadatī’’ti. Satthā taṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ bhikkhū’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ bhagavā’’ti vutte ‘‘kasmā evaṃ vadesī’’ti āha. Bhante, nibaddhaṃ vihesaṃ asahanto evaṃ kathemīti. ‘‘Tvaṃ pubbe katakammaṃ yāvajjadivasā jīrāpetuṃ na sakkosi, puna evarūpaṃ pharusaṃ mā vada bhikkhū’’ti vatvā āha –

‘‘Māvoca pharusaṃ kañci, vuttā paṭivadeyyu taṃ;
Dukkhā hi sārambhakathā, paṭidaṇḍā phuseyyu taṃ.

‘‘Sace neresi attānaṃ, kaṃso upahato yathā;
Esa pattosi nibbānaṃ, sārambho te na vijjatī’’ti. (dha. pa. 133-134);

Imañca pana tassa therassa mātugāmena saddhiṃ vicaraṇabhāvaṃ kosalaraññopi kathayiṃsu. Rājā ‘‘gacchatha, bhaṇe, vīmaṃsathā’’ti pesetvā sayampi mandeneva parivārena saddhiṃ therassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā ekamante olokento aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe thero sūcikammaṃ karonto nisinno hoti, sāpissa itthī avidūre ṭhāne ṭhitā viya paññāyati.

Rājā taṃ disvā ‘‘atthidaṃ kāraṇa’’nti tassā ṭhitaṭṭhānaṃ agamāsi. Sā tasmiṃ āgacchante therassa vasanapaṇṇasālaṃ paviṭṭhā viya ahosi. Rājāpi tāya saddhiṃyeva paṇṇasālaṃ pavisitvā sabbattha olokento adisvā ‘‘nāyaṃ mātugāmo, therassa eko kammavipāko’’ti saññaṃ katvā paṭhamaṃ therassa samīpena gacchantopi theraṃ avanditvā tassa kāraṇassa abhūtabhāvaṃ ñatvā āgamma theraṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno ‘‘kacci, bhante, piṇḍakena na kilamathā’’ti pucchi. Thero ‘‘vaṭṭati mahārājā’’ti āha. ‘‘Jānāmi, bhante, ayyassa kathaṃ, evarūpena ca parikkilesena saddhiṃ carantānaṃ tumhākaṃ ke nāma pasīdissanti, ito paṭṭhāya vo katthaci gamanakiccaṃ natthi, ahaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmi, tumhe yonisomanasikāre mā pamajjitthā’’ti nibaddhaṃ bhikkhaṃ paṭṭhapesi. Thero rājānaṃ upatthambhakaṃ labhitvā bhojanasappāyena ekaggacitto hutvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tato paṭṭhāya sā itthī antaradhāyi.

Mahāsubhaddā ugganagare micchādiṭṭhikule vasamānā ‘‘satthā maṃ anukampatū’’ti uposathaṃ adhiṭṭhāya nirāmagandhā hutvā uparipāsādatale ṭhitā ‘‘imāni pupphāni antare aṭṭhatvā dasabalassa matthake vitānaṃ hutvā tiṭṭhantu, dasabalo imāya saññāya sve pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhatū’’ti saccakiriyaṃ katvā aṭṭha sumanapupphamuṭṭhiyo vissajjesi. Pupphāni gantvā dhammadesanāvelāya satthu matthake vitānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Satthā taṃ sumanapupphavitānaṃ disvā citteneva subhaddāya bhikkhaṃ adhivāsetvā punadivase aruṇe uṭṭhite ānandattheraṃ āha – ‘‘ānanda, mayaṃ ajja dūraṃ bhikkhācāraṃ gamissāma, puthujjanānaṃ adatvā ariyānaṃyeva salākaṃ dehī’’ti. Thero bhikkhūnaṃ ārocesi – ‘‘āvuso, satthā ajja dūraṃ bhikkhācāraṃ gamissati, puthujjanā mā gaṇhantu, ariyāva salākaṃ gaṇhantū’’ti. Kuṇḍadhānatthero ‘‘āharāvuso, salāka’’nti paṭhamaṃyeva hatthaṃ pasāresi. Ānandā ‘‘satthā tādisānaṃ bhikkhūnaṃ salākaṃ na dāpeti, ariyānaṃyeva dāpetī’’ti vitakkaṃ uppādetvā gantvā satthu ārocesi. Satthā ‘‘āharāpentassa salākaṃ dehī’’ti āha. Thero cintesi – ‘‘sace kuṇḍadhānassa salākā dātuṃ na yuttā assa, atha satthā paṭibāheyya, bhavissati ekaṃ kāraṇa’’nti. ‘‘Kuṇḍadhānassa salākaṃ dassāmī’’ti gamanaṃ abhinīhari. Kuṇḍadhānatthero tassa pure āgamanāva abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā ākāse ṭhatvā ‘‘āharāvuso ānanda, satthā maṃ jānāti, mādisaṃ bhikkhuṃ paṭhamaṃ salākaṃ gaṇhantaṃ na satthā vāretī’’ti hatthaṃ pasāretvā salākaṃ

gaṇhi. Satthā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā theraṃ imasmiṃ sāsane paṭhamaṃ salākaṃ gaṇhantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Vaṅgīsattheravatthu

212. Catutthe **paṭibhānavantāna**nti sampannapaṭibhānānaṃ vaṅgīsatthero aggoti dasseti. Ayaṃ kira thero dasabalassa santikaṃ upasaṅkamanto cakkhupathato paṭṭhāya candena saddhiṃ upametvā, sūriyena, ākāsena, mahāsamuddena, hatthināgena, sīhena migaraññā saddhiṃ upametvāpi anekehi padasatehi padasahassehi satthu vaṇṇaṃ vadantoyeva upasaṅkamati. Tasmā paṭibhānavantānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare mahābhogakule paṭisandhiṃ gaṇhitvā purimanayeneva vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā satthu adhikārakammaṃ katvā ‘‘ahampi anāgate paṭibhānavantānaṃ aggo bhaveyya’’nti patthanaṃ katvā satthārā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti. Vaṅgīsamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhanto ācariyaṃ ārādhetvā chavasīsamantaṃ nāma sikkhitvā chavasīsaṃ nakhena ākoṭetvā ‘‘ayaṃ satto asukayoniyaṃ nāma nibbatto’’ti jānāti.

Brāhmaṇā ‘‘ayaṃ amhākaṃ jīvikamaggo’’ti ñatvā vaṅgīsamāṇavaṃ paṭicchannayāne nisīdāpetvā gāmanigamarājadhāniyo carantā nagaradvāre vā nigamadvāre vā ṭhapetvā mahājanassa rāsibhūtabhāvaṃ ñatvā ‘‘yo vaṅgīsaṃ passati, so dhanaṃ vā labhati, yasaṃ vā labhati, saggaṃ vā gacchatī’’ti vadanti. Tesaṃ kathaṃ sutvā bahū janā lañjaṃ datvā passitukāmā honti. Rājarājamahāmattā tesaṃ santikaṃ gantvā ‘‘ko ācariyassa jānaviseso’’ti pucchanti. Tumhe na jānātha, sakalajambudīpe amhākaṃ ācariyasadiso añño paṇḍito nāma natthi, tivassamatthake matakānaṃ sīsaṃ āharāpetvā nakhena ākoṭetvā ‘‘ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbatto’’ti jānāti. Vaṅgīsopi mahājanassa kaṅkhachedanatthaṃ te te jane āvāhetvā attano attano gatiṃ kathāpeti. Taṃ nissāya mahājanassa hatthato satampi sahassampi labhati.

Brāhmaṇā vaṅgīsamāṇavaṃ ādāya yathāruciṃ vicaritvā puna sāvatthiṃ āgamaṃsu. Vaṅgīso jetavanamahāvihārassa avidūraṭṭhāne ṭhito cintesi – ‘‘samaṇo gotamo paṇḍitoti vadanti, na kho pana sabbakālaṃ mayā imesaṃyeva vacanaṃ karontena carituṃ vaṭṭati, paṇḍitānampi santikaṃ gantuṃ vaṭṭatī’’ti. So brāhmaṇe āha – ‘‘tumhe gacchatha, ahaṃ na bahukehi saddhiṃ gantvā samaṇaṃ gotamaṃ passissāmī’’ti. Te āhaṃsu – ‘‘vaṅgīsa, mā te rucci samaṇaṃ gotamaṃ passituṃ. Yo hi naṃ passati, taṃ so māyāya āvaṭṭetī’’ti. Vaṅgīso tesaṃ kathaṃ anādiyitvā satthu santikaṃ gantvā madhurapaṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi.

Atha naṃ satthā pucchi – ‘‘vaṅgīsa, kiñci sippaṃ jānāsī’’ti. Āma, bho gotama, chavasīsamantaṃ nāmekaṃ jānāmīti. Kiṃ so manto karotīti? Tivassamatthake matānampi taṃ mantaṃ jappitvā sīsaṃ nakhena ākoṭetvā nibbattaṭṭhānaṃ jānāmīti. Satthā tassa ekaṃ niraye uppannassa sīsaṃ dassesi, ekaṃ manussesu uppannassa, ekaṃ devesu, ekaṃ parinibbutassa sīsaṃ dassesi. So paṭhamaṃ sīsaṃ ākoṭetvā, ‘‘bho gotama, ayaṃ satto nirayaṃ gato’’ti āha. Sādhu sādhu, vaṅgīsa, sudiṭṭhaṃ tayā, ayaṃ satto kahaṃ gatoti pucchi. Manussalokaṃ, bho gotamāti. Ayaṃ satto kahaṃ gatoti? Devalokaṃ, bho gotamāti tiṇṇampi gataṭṭhānaṃ kathesi. Parinibbutassa pana sīsaṃ nakhena ākoṭento neva antaṃ na koṭiṃ passati. Atha naṃ satthā ‘‘na sakkosi tvaṃ, vaṅgīsā’’ti pucchi. ‘‘Passatha, bho gotama, upaparikkhāmi tāvā’’ti punappunaṃ parivatteti. Bāhirakamantena khīṇāsavassa gatiṃ kathaṃ jānissati, athassa matthakato sedo mucci. So lajjitvā tuṇhībhūto aṭṭhāsi. Atha naṃ satthā ‘‘kilamasi, vaṅgīsā’’ti āha. Āma, bho gotama, imassa sattassa gataṭṭhānaṃ jānituṃ na sakkomi. Sace tumhe jānātha, kathethāti. ‘‘Vaṅgīsa, ahaṃ etampi jānāmi ito uttaritarampī’’ti vatvā dhammapade imā dve gāthā abhāsi –

‘‘Cutiṃ yo vedi sattānaṃ, upapattiṃ ca sabbaso;

Asattaṃ sugataṃ buddhaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ.

‘‘Yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānusā;
Khīṇāsavaṃ arahantaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa’’nti. (dha. pa. 419-420);

Tato vaṅgīso āha – ‘‘bho gotama, vijjāya vijjaṃ dentassa nāma parihāni natthi, ahaṃ attanā jānanakaṃ mantaṃ tumhākaṃ dassāmi, tumhe etaṃ mantaṃ mayhaṃ dethā’’ti. Vaṅgīsa, na mayaṃ mantena mantaṃ dema, evameva demāti. ‘‘Sādhu, bho gotama, detha me manta’’nti apacitiṃ dassetvā hatthakacchapakaṃ katvā nisīdi. Kiṃ, vaṅgīsa, tumhākaṃ samaye mahagghamantaṃ vā kiñci vā gaṇhantānaṃ parivāso nāma na hotīti? Hoti, bho gotamāti. Amhākaṃ pana manto nipparivāsoti saññaṃ karosīti? Brāhmaṇā nāma mantehi atittā honti, tasmā so bhagavantaṃ āha – ‘‘bho gotama, tumhehi kathitaniyāmaṃ karissāmī’’ti. Bhagavā āha – ‘‘vaṅgīsa, mayaṃ imaṃ mantaṃ dentā amhehi samānaliṅgassa demā’’ti. Vaṅgīso ‘‘yaṃkiñci katvā mayā imaṃ mantaṃ gaṇhitvā gantuṃ vaṭṭatī’’ti brāhmaṇe āha. Tumhe mayi pabbajante mā cintayittha, ahaṃ imaṃ mantaṃ gaṇhitvā sakalajambudīpe jeṭṭhako bhavissāmi. Evaṃ sante tumhākampi bhaddakaṃ bhavissatī’’ti mantatthāya satthu santike pabbaji. Satthā ‘‘mantaparivāsaṃ tāva vasāhī’’ti dvattiṃsākāraṃ ācikkhi. Paññavā satto dvattiṃsākāraṃ sajjhāyantova tattha khayavayaṃ paṭṭhapetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Tasmiṃ arahattaṃ patte brāhmaṇā ‘‘kā nu kho vaṅgīsassa pavatti, passissāma na’’nti tassa santikaṃ gantvā ‘‘kiṃ, bho vaṅgīsa, samaṇassa gotamassa santike sippaṃ sikkhita’’nti pucchiṃsu. Āma, sikkhitanti. Tena hi ehi gamissāmāti. Gacchatha tumhe, tumhehi saddhiṃ gantabbakiccaṃ mayhaṃ niṭṭhitanti. Paṭhamameva amhehi tuyhaṃ kathitaṃ ‘‘samaṇo gotamo attānaṃ passituṃ āgate māyāya āvaṭṭetī’’ti. Tvaṃ hi idāni samaṇassa gotamassa vasaṃ āpanno, kiṃ mayaṃ tava santike karissāmāti āgatamaggeneva pakkamiṃsu. Vaṅgīsattheropi yaṃ yaṃ velaṃ dasabalaṃ passituṃ gacchati, ekaṃ thutiṃ karontova gacchati. Tena taṃ satthā saṅghamajjhe nisinno paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Upasenavaṅgantaputtattheravatthu

213. Pañcame **samantapāsādikānan**ti sabbapāsādikānaṃ. **Upaseno**ti tassa therassa nāmaṃ. Vaṅgantabrāhmaṇassa pana so putto, tasmā **vaṅgantaputto**ti vuccati. Ayaṃ pana thero na kevalaṃ attanāva pāsādiko, parisāpissa pāsādikā, iti parisaṃ nissāya laddhanāmavasena samantapāsādikānaṃ aggo nāma jāto.

Pañhakamme panassa ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto vayaṃ āgamma purimanayeneva satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇamāno satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā satthu adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde nālakabrāhmaṇagāme sāribrāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi, upasenadārakotissa nāmaṃ akaṃsu.

So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā dasabalassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So upasampadāya ekavassiko hutvā ‘‘ariyagabbhaṃ vaḍḍhemī’’ti ekaṃ kulaputtaṃ attano santike pabbājetvā upasampādesi. So pavāretvā saddhivihārikassa ekavassikakāle attanā duvasso ‘‘dasabalo maṃ passitvā tusissatī’’ti saddhivihārikaṃ ādāya dasabalaṃ passituṃ āgato. Satthā taṃ vanditvā ekamante nisinnaṃ pucchi – ‘‘kativassosi tvaṃ bhikkhū’’ti? Duvasso ahaṃ bhagavāti. Ayaṃ pana bhikkhu kativassoti? Ekavasso bhagavāti. Kintāyaṃ bhikkhu hotīti? Saddhivihāriko me bhagavāti. Atha naṃ satthā ‘‘atilahuṃ kho tvaṃ, moghapurisa, bāhullāya āvatto’’ti vatvā anekapariyāyena vigarahi. Thero satthu santikā garahaṃ labhitvā bhagavantaṃ vanditvā ‘‘imināva puṇṇacandasassirikena mukhena satthāraṃ parisameva nissāya sādhukāraṃ dāpessāmī’’ti taṃdivaseyeva ekaṃ ṭhānaṃ gantvā vipassanāya kammaṃ katvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi.

Tato yasmā thero mahākulato nikkhamitvā pabbajito pathavighuṭṭhadhammakathikova, tasmā tassa dhammakathāya ceva pasīditvā mittāmaccañātikulehi ca nikkhamitvā bahū kuladārakā therassa santike pabbajanti. ''Ahaṃ āraññako, tumhepi āraññakā bhavituṃ sakkontā pabbajathā''ti terasa dhutaṅgāni ācikkhitvā ''sakkhissāma, bhante''ti vadante pabbājeti. Te attano balena taṃ taṃ dhutaṅgaṃ adhiṭṭhahanti. Thero attano dasavassakāle vinayaṃ paguṇaṃ katvā sabbeva upasampādesi. Evaṃ upasampannā cassa pañcasatamattā bhikkhū parivārā ahesuṃ.

Tasmiṃ samaye satthā jetavanamahāvihāre vasanto ''icchāmahaṃ, bhikkhave, addhamāsaṃ paṭisallīyitu''nti bhikkhusaṅghassa ārocetvā ekavihārī hoti. Bhikkhusaṅghopi ''yo bhagavantaṃ dassanāya upasaṅkamati, so pācittiyaṃ desāpetabbo''ti katikaṃ akāsi. Tadā upasenatthero ''bhagavantaṃ passissāmī''ti attano parisāya saddhiṃ jetavanaṃ gantvā satthāraṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Satthā kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ aññataraṃ therassa saddhivihārikaṃ āmantesi – ''manāpāni te bhikkhu paṃsukūlānī''ti. ''Na kho me, bhante, manāpāni paṃsukūlānī''ti vatvā upajjhāye gāravena paṃsukūlikabhāvaṃ ārocesi. Imasmiṃ ṭhāne satthā ''sādhu sādhu, upasenā''ti therassa sādhukāraṃ datvā anekapariyāyena guṇakathaṃ kathesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana idaṃ vatthu pāḷiyaṃ (pārā. 565) āgatameva. Atha satthā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno imasmiṃ sāsane theraṃ samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Dabbattheravatthu

214. Chaṭṭhe **senāsanapaññāpakāna**nti senāsanaṃ paññāpentānaṃ. Therassa kira senāsanapaññāpanakāle aṭṭhārasasu mahāvihāresu asammaṭṭhaṃ pariveṇaṃ vā apaṭijaggitaṃ senāsanaṃ vā asodhitaṃ mañcapīṭhaṃ vā anupaṭṭhitaṃ pānīyaparibhojanīyaṃ vā nāhosi. Tasmā senāsanapaññāpakānaṃ aggo nāma jāto. **Dabbo**tissa nāmaṃ. Mallarājakule pana uppannattā **mallaputto** nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayañhi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā vayappatto vuttanayeneva vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ senāsanapaññāpakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā satthārā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaritvā kassapadasabalassa sāsanassa osakkanakāle pabbaji, tadā tena saddhiṃ apare cha janāti satta bhikkhū ekacittā hutvā aññe sāsane agāravaṃ karonte disvā ''idha kiṃ karoma, ekamante samaṇadhammaṃ katvā dukkhassantaṃ karissāmā''ti nisseṇiṃ bandhitvā uccapabbatasikharaṃ abhiruhitvā ''attano cittabalaṃ jānantā nisseṇiṃ pātentu, jīvite sālayā otarantu, mā pacchānutāpino ahuvatthā''ti vatvā sabbe ekacittā hutvā nisseṇiṃ pātetvā ''appamattā hotha, āvuso''ti aññamaññaṃ ovaditvā cittaruciyesu ṭhānesu nisīditvā samaṇadhammaṃ kātuṃ ārabhiṃsu.

Tatreko thero pañcame divase arahattaṃ patvā ''mama kiccaṃ nipphannaṃ, ahaṃ imasmiṃ ṭhāne kiṃ karissāmī''ti iddhiyā uttarakuruto piṇḍapātaṃ āharitvā, ''āvuso, imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjatha, bhikkhācārakiccaṃ mamāyattaṃ hotu, tumhe attano kammaṃ karothā''ti āha. Kiṃ nu kho mayaṃ, āvuso, nisseṇiṃ pātentā evaṃ avocumhā ''yo paṭhamaṃ dhammaṃ sacchikaroti, so bhikkhaṃ āharatu, tena ābhataṃ sesā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karissantī''ti. Natthi, āvusoti. Tumhe attano pubbahetunā labhittha, mayampi sakkontā vaṭṭassantaṃ karissāma, gacchatha tumheti. Thero te saññāpetuṃ asakkonto phāsukaṭṭhāne piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā gato. Aparo thero sattame divase anāgāmiphalaṃ patvā tato cuto suddhāvāsabrahmaloke nibbatto.

Itarepi therā tato cutā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde tesu tesu kulesu nibbattā. Eko gandhāraraṭṭhe takkasilanagare rājagehe nibbatto, eko pabbateyyaraṭṭhe paribbājikāya kucchimhi nibbatto, eko bāhiyaraṭṭhe kuṭumbikagehe nibbatto, eko rājagahe kuṭumbikagehe nibbatto. Ayaṃ pana dabbatthero mallaraṭṭhe anupiyanagare ekassa mallarañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa mātā upavijaññakāle kālamakāsi, matasarīraṃ susānaṃ netvā dārucitakaṃ

āropetvā aggiṃ adaṃsu. Tassā aggivegasantattaṃ udarapaṭalaṃ dvedhā ahosi. Dārako attano puññabalena uppatitvā ekasmiṃ dabbatthambhe nipati. Taṃ dārakaṃ gahetvā ayyikāya adaṃsu. Sā tassa nāmaṃ gaṇhantī dabbatthambhe nipatitvā laddhajīvitattā dabbotissa nāmaṃ akāsi.

Tassa sattavassikakāle satthā bhikkhusaṅghaparivāro mallaraṭṭhe cārikaṃ caramāno anupiyanigamaṃ patvā anupiyambavane viharati. Dabbakumāro satthāraṃ disvā dassaneneva pasīditvā pabbajitukāmo hutvā ''ahaṃ dasabalassa santike pabbajissāmī''ti ayyikaṃ āpucchi. Sā ''sādhu, tātā''ti dabbakumāraṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā, ''bhante, imaṃ kumāraṃ pabbājethā''ti āha. Satthā aññatarassa bhikkhuno saññaṃ adāsi ''bhikkhu imaṃ dārakaṃ pabbājehī''ti. So thero satthu vacanaṃ sutvā dabbakumāraṃ pabbājento tacapañcakaṃ kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Pubbahetusampanno katābhinīhāro satto paṭhamakesavaṭṭiyā oropiyamānāya sotāpattiphale patiṭṭhāsi, dutiyakesavaṭṭiyā oropiyamānāya sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale. Sabbakesānaṃ pana oropanañca arahattaphalasacchikiriyā ca apacchā apure ahosi.

Satthā mallaraṭṭhe yathābhirantaṃ viharitvā rājagahaṃ gantvā veḷuvane vāsaṃ kappesi. Tatrāyasmā dabbo mallaputto rahogato attano kiccanipphattiṃ oloketvā saṅghassa veyyāvaccakaraṇe kāyaṃ yojetukāmo cintesi – ''yaṃnūnāhaṃ saṅghassa senāsanañca paññāpeyyaṃ, bhattāni ca uddiseyya''nti. So satthu santikaṃ gantvā attano parivitakkaṃ ārocesi. Satthā tassa sādhukāraṃ datvā senāsanapaññāpakattañca bhattuddesakattañca sampaṭicchi. Atha naṃ ''ayaṃ dabbo daharova samāno mahantaṭṭhāne ṭhito''ti sattavassikakāleyeva upasampādesi. Thero upasampannakālatoyeva paṭṭhāya rājagahaṃ upanissāya viharantānaṃ sabbabhikkhūnaṃ senāsanāni ca paññāpeti, bhikkhañca sampaṭicchitvā uddisati. Tassa senāsanapaññāpakabhāvo sabbadisāsu pākaṭo ahosi – ''dabbo kira mallaputto sabhāgasabhāgānaṃ bhikkhūnaṃ ekaṭṭhāne senāsanāni paññāpeti, dūrepi senāsanaṃ paññāpetiyeva. Gantuṃ asakkonte iddhiyā netīti.

Atha naṃ bhikkhū kālepi vikālepi ''amhākaṃ, āvuso, jīvakambavane senāsanaṃ paññāpehi, amhākaṃ maddakucchismiṃ migadāye''ti evaṃ senāsanaṃ uddisāpetvā tassa iddhiṃ passantā gacchanti. Sopi iddhiyā manomaye kāye abhisaṅkharitvā ekekassa therassa ekekaṃ attanā sadisaṃ bhikkhuṃ nimminitvā aṅguliyā jalamānāya purato purato gantvā ''ayaṃ mañco, idaṃ pīṭha''ntiādīni vatvā senāsanaṃ paññāpetvā puna attano vasanaṭṭhānameva āgacchati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panidaṃ vatthu pāḷiyaṃ āgatameva. Satthā idameva kāraṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno theraṃ senāsanapaññāpakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Pilindavacchattheravatthu

215. Sattame **devatānaṃ piyamanāpāna**nti devatānaṃ piyānañceva manāpānañca pilindavacchatthero aggoti dasseti. So kira anuppanne buddhe cakkavattī rājā hutvā mahājanaṃ pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā saggaparāyaṇaṃ akāsi. Yebhuyyena kira chasu kāmasaggesu nibbattadevatā tasseva ovādaṃ labhitvā nibbattanibbattaṭṭhāne attano sampattiṃ oloketvā ''kaṃ nu kho nissāya imaṃ saggasampattiṃ labhimhā''ti āvajjamānā imaṃ theraṃ disvā ''theraṃ nissāya amhehi sampati laddhā''ti sāyaṃpātaṃ theraṃ namassanti. Tasmā so devatānaṃ piyamanāpānaṃ aggo nāma jāto. **Pilindo**ti panassa gottaṃ, **vaccho**ti nāmaṃ. Tadubhayaṃ saṃsandetvā pilindavacchoti vuccati.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbatto purimanayeneva satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ devatānaṃ piyamanāpaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti. Pilindavacchotissa nāmaṃ akaṃsu. So aparena samayena satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā upasampanno vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. So gihīhipi bhikkhūhipi saddhiṃ kathento ''ehi, vasala, gaccha, vasala, āhara, vasala, gaṇha, vasalā''ti vasalavādeneva samudācarati. Taṃ kathaṃ āharitvā tathāgataṃ pucchiṃsu – ''bhagavā ariyā nāma

pharusavācā na hontī''ti. Bhikkhave, ariyānaṃ paravambhanavasena pharusavācā nāma natthi, apica kho pana bhavantare āciṇṇavasena bhaveyyāti. Bhante, pilindavacchatthero uṭṭhāya samuṭṭhāya gihīhipi bhikkhūhipi saddhiṃ kathento, ''vasala, vasalā''ti katheti, kimettha kāraṇaṃ bhagavāti. Bhikkhave, na mayhaṃ puttassa etaṃ idāneva āciṇṇaṃ, atīte panesa pañca jātisatāni vasalavādibrāhmaṇakule nibbatti. Iccesa bhavāciṇṇeneva kathesi, na pharusavasena. Ariyānañhi vohāro pharusopi samāno cetanāya apharusabhāvena parisuddhova, appamattakampettha pāpaṃ na upalabbhatīti vatvā dhammapade imaṃ gāthamāha –

''Akakkasaṃ viññāpaniṃ, giraṃ saccamudīraye;
Yāya nābhisaje kañci, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa''nti.

Athekadivasaṃ thero rājagahaṃ piṇḍāya pavisanto ekaṃ purisaṃ pippalīnaṃ bhājanaṃ pūretvā ādāya antonagaraṃ pavisantaṃ disvā ''kiṃ te, vasala, bhājane''ti āha. So cintesi – ''ayaṃ samaṇo mayā saddhiṃ pātova pharusakathaṃ kathesi, imassa anucchavikameva vattuṃ vaṭṭatī''ti ''mūsikavaccaṃ me, bhante, bhājane''ti āha. Evaṃ bhavissati, vasalāti. Tassa therassa dassanaṃ vijahantassa sabbaṃ mūsikavaccameva ahosi. So cintesi – ''imā pippaliyo mūsikavaccasadisā paññāyanti, sabhāvo nu kho no''ti vīmaṃsanto hatthena uppīḷesi. Athassa undūravaccabhāvaṃ ñatvā balavadomanassaṃ uppajji. So ''imāyeva nu kho evarūpā, udāhu sakaṭepī''ti gantvā olokento sabbāpi pippaliyo tādisāva disvā hadayaṃ hatthena sandhāretvā ''idaṃ na aññassa kammaṃ, mayā pātova diṭṭhabhikkhussetaṃ kammaṃ, addhā ekaṃ upāyaṃ bhavissati, tassa gataṭṭhānaṃ anuvicinitvā etaṃ kāraṇaṃ jānissāmī''ti therassa gatamaggaṃ pucchitvā pāyāsi.

Atheko puriso taṃ ativiya caṇḍikataṃ gacchantaṃ disvā, ''bho purisa, tvaṃ ativiya caṇḍikatova gacchasi, kena kammena gacchasī''ti pucchi. So tassa taṃ pavattiṃ ārocesi. So tassa kathaṃ sutvā evamāha – ''bho, mā cintayi, mayhaṃ ayyo pilindavaccho bhavissati, tvaṃ etadeva bhājanaṃ pūretvā ādāya gantvā therassa purato tiṭṭha. 'Kiṃ nāmetaṃ, vasalā'ti vuttakāle ca 'pippaliyo, bhante'ti vada, thero 'evaṃ bhavissati, vasalā'ti vakkhati. Puna sabbāpi pippaliyo bhavissantī''ti. So tathā akāsi. Sabbā pippaliyo paṭipākatikā ahesuṃ. Idamettakaṃ vatthu. Aparabhāge pana satthā devatānaṃ piyamanāpakāraṇameva vatthuṃ katvā theraṃ devatānaṃ piyamanāpānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Bāhiyadārucīriyattheravatthu

216. Aṭṭhame **khippābhiññāna**nti khippaṃ adhigataabhiññānaṃ dārucīriyatthero aggoti dasseti. Ayañhi thero saṃkhittadhammadesanāpariyosāne arahattaṃ pāpuṇi, maggaphalānaṃ parikammakiccaṃ nāhosi. Tasmā khippābhiññānaṃ aggo nāma jāto. Bāhiyaraṭṭhe pana jātattā **bāhiyo**tissa nāmaṃ ahosi. So aparabhāge dārucīraṃ nivāsesi. Tasmā **dārucīriyo** nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto dasabalassa dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ khippābhiññānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto kassapadasabalassa sāsanassa osakkanakāle heṭṭhā vuttehi bhikkhūhi saddhiṃ samaṇadhammaṃ katvā paripuṇṇasīlo jīvitakkhayaṃ patvā devaloke nibbatti.

So ekaṃ buddhantaraṃ devaloke vasitvā imasmiṃ buddhuppāde bāhiyaraṭṭhe kulagehe nibbatto. Vayaṃ āgamma gharāvāsaṃ vasanto ''vohāraṃ karissāmī''ti suvaṇṇabhūmigamanīyaṃ nāvaṃ abhiruhi. Nāvā icchitaṃ desaṃ appatvāva samuddamajjhe bhinnā, mahājano macchakacchapabhakkho ahosi. Ayaṃ pana ekaṃ dārukhaṇḍaṃ gahetvā sattame divase suppārakapaṭṭane uttiṇṇo manussāvāsaṃ patvā ''acelakaniyāmena manusse upasaṅkamituṃ ayutta''nti avidūre ṭhāne ekaṃ mahātaḷākā sevālaṃ gahetvā sarīraṃ veṭhetvā ekasmiṃ ṭhāne patitaṃ ekaṃ kapālaṃ ādāya bhikkhāya pāvisi.

Manussā taṃ disvā cintesuṃ – ''sace loke arahantā nāma atthi, evaṃvidhehi bhavitabbaṃ. Kiṃ nu

kho ayyo ukkaṭṭhabhāvena vatthaṃ na gaṇhāti, udāhu diyyamānaṃ gaṇheyyā''ti vīmaṃsantā nānādisāhi vatthāni āhariṃsu. So cintesi – ''sacāhaṃ na iminā niyāmena āgamissaṃ, na me ete pasīdeyyuṃ, yaṃkiñci katvā ime vañcetvā jīvikupāyaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti vatthāni na paṭiggaṇhi. Manussā bhiyyosomattāya pasannā mahāsakkāraṃ kariṃsu. Sopi bhattakiccaṃ katvā avidūraṭṭhāne devakulaṃ gato. Mahājano tena saddhiṃyeva gantvā devakulaṃ paṭijaggitvā adāsi. So cintesi – ''ime mayhaṃ sevāle nivāsanamatte pasīditvā evaṃvidhaṃ sakkāraṃ karonti, etesaṃ mayā ukkaṭṭheneva bhavituṃ vaṭṭatī''ti sallahukāni rukkhaphalakāni gahetvā tacchetvā vākesu āvuṇitvā cīraṃ katvā nivāsetvā pārupitvā jīvikaṃ kappento vasi.

Atha yo so kassapabuddhakāle sattasu janesu samaṇadhammaṃ karontesu eko bhikkhu suddhāvāsabrahmaloke nibbatto. So nibbattasamanantarameva attano brahmasampattiṃ oloketvā āgataṭṭhānaṃ āvajjento sattannaṃ janānaṃ pabbataṃ āruyha samaṇadhammakaraṇaṭṭhānaṃ disvā sesānaṃ channaṃ nibbattaṭṭhānaṃ āvajjento ekassa parinibbutabhāvaṃ itaresaṃ pañcannaṃ kāmāvacaradevaloke nibbattabhāvaṃ ñatvā kālānukālaṃ te pañca jane āvajjeti. Imasmiṃ pana kāle ''kahaṃ nu kho''ti āvajjento dārucīriyaṃ suppārakapaṭṭanaṃ upanissāya kuhanakammena jīvikaṃ kappentaṃ disvā ''naṭṭho vatāyaṃ bālo, pubbe samaṇadhammaṃ karonto atiukkaṭṭhabhāvena arahatāpi ābhataṃ piṇḍapātaṃ aparibhuñjitvā idāni udaratthāya anarahāva arahattaṃ paṭijānitvā lokaṃ vañcento vicarati, dasabalassa ca nibbattabhāvaṃ na jānāti, gacchāmi naṃ saṃvejetvā dasabalassa nibbattabhāvaṃ jānāpemī''ti taṃkhaṇaṃyeva brahmalokato suppārakapaṭṭane rattibhāgasamanantare dārucīriyassa sammukhe pāturahosi.

So attano vasanaṭṭhāne obhāsaṃ disvā bahi nikkhamitvā ṭhito mahābrahmaṃ oloketvā añjaliṃ paggayha ''ke tumhe''ti pucchi. Ahaṃ tuyhaṃ porāṇakasahāyo anāgāmiphalaṃ patvā brahmaloke nibbatto. Amhākaṃ pana sabbajeṭṭhako arahattaṃ patvā parinibbuto, tumhe pañca janā devaloke nibbattā. Svāhaṃ taṃ imasmiṃ ṭhāne kuhanakammena jīvantaṃ disvā dametuṃ āgatoti vatvā idaṃ kāraṇamāha – ''na kho tvaṃ, bāhiya arahā, napi arahattamaggaṃ samāpanno, sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvaṃ arahā vā assa arahattamaggaṃ vā samāpanno''ti. Athassa satthu uppannabhāvaṃ sāvatthiyaṃ vasanabhāvañca ācikkhitvā ''satthu santikaṃ gacchāhī''ti taṃ uyyojetvā brahmalokameva agamāsi.

Dārucīriyo mahābrahmunā saṃvejito ''mokkhamaggaṃ gavesissāmī''ti vīsayojanasataṃ maggaṃ ekarattivāsena gantvā satthāraṃ piṇḍāya paviṭṭhaṃ antaraghare sampāpuṇitvā satthu pādesu nipatitvā ''desetu me, bhante, bhagavā dhammaṃ, desetu sugato dhamma''nti yāvatatiyaṃ yāci. Satthā ''ettāvatā bāhiyassa ñāṇaṃ paripākaṃ gata''nti ñatvā ''tasmātiha te, bāhiya, evaṃ sikkhitabbaṃ diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissatī''ti (udā. 10) iminā ovādena ovadi. Sopi desanāpariyosāne antaravīthiyaṃ ṭhitova desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi.

So attano kiccaṃ matthakappattaṃ ñatvā bhagavantaṃ pabbajjaṃ yācitvā aparipuṇṇapattacīvaratāya pattacīvaraṃ pariyesanto saṅkāraṭṭhānato coḷakkhaṇḍāni saṃkaḍḍhati. Atha naṃ pubbaveriko amanusso ekissā taruṇavacchāya gāviyā sarīre adhimuccitvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Satthā sāvatthito nikkhamanto antaravīthiyaṃ bāhiyaṃ saṅkāraṭṭhāne patitaṃ disvā ''gaṇhatha, bhikkhave, bāhiyassa dārucīriyassa sarīra''nti nīharāpetvā sarīrakiccaṃ kāretvā cātumahāpathe cetiyaṃ kārāpesi. Tato saṅghamajjhe kathā udapādi – ''tathāgato bhikkhusaṅghena bāhiyassa sarīrajjhāpanakiccaṃ kāresi, dhātuyo gahetvā cetiyaṃ kāresi, kataramaggo nu kho tena sacchikato, sāmaṇero nu kho so, bhikkhu nu kho''ti cittaṃ uppādayiṃsu. Satthā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā ''paṇḍito, bhikkhave, bāhiyo''ti upari dhammadesanaṃ vaḍḍhetvā tassa parinibbutabhāvaṃ pakāsesi. Puna saṅghamajjhe kathā udapādi ''na ca satthārā bāhiyassa bahu dhammo desito, arahattaṃ pattoti ca vadeti. Kiṃ nāmeta''nti? Satthā ''dhammo mando bahūti akāraṇaṃ, visapītakassa agado viya ceso''ti vatvā dhammapade gāthamāha –

''Sahassamapi ce gāthā, anatthapadasaṃhitā;
Ekaṃ gāthāpadaṃ seyyo, yaṃ sutvā upasammatī''ti. (dha. pa. 100);

Desanāpariyosāne caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṃ piviṃsu. Idañca pana bāhiyattherassa vatthu sutte (udā. 10) āgatattā vitthārena na kathitaṃ. Aparabhāge pana satthā saṅghamajjhe nisinno bāhiyattheraṃ khippābhiññānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kumārakassapattheravatthu

217. Navame **cittakathikāna**nti vicittaṃ katvā dhammaṃ kathentānaṃ. Thero kira ekassapi dvinnampi dhammaṃ kathento bahūhi upamāhi ca kāraṇehi ca maṇḍayitvā bodhento katheti. Tasmā cittakathikānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā vayappatto dasabalassa dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ cittakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā devamanussesu saṃsaranto kassapabuddhasāsanosakkanakāle sattannaṃ bhikkhūnaṃ abbhantaro hutvā pabbatamatthake samaṇadhammaṃ katvā aparihīnasīlo tato cuto devaloke nibbattitvā ekaṃ buddhantaraṃ sampattiṃ anubhavamāno amhākaṃ satthu kāle rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno. Sā ca paṭhamaṃ mātāpitaro yācitvā pabbajjaṃ alabhamānā kulagharaṃ gatā gabbhaṃ gaṇhi. Tampi ajānantī sāmikaṃ ārādhetvā tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassā gabbhanimittaṃ disvā bhikkhuniyo devadattaṃ pucchiṃsu, so ''assamaṇī''ti āha. Dasabalaṃ pucchiṃsu, satthā upālittheraṃ paṭicchāpesi. Thero sāvatthinagaravāsīni kulāni visākhañca upāsikaṃ pakkosāpetvā sodhento ''pure laddho gabbho, pabbajjā arogā''ti āha. Satthā ''suvinicchitaṃ adhikaraṇa''nti therassa sādhukāraṃ adāsi.

Sā bhikkhunī suvaṇṇabimbasadisaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃ gahetvā rājā pasenadikosalo posāpesi, kassapoti cassa nāmaṃ katvā aparabhāge alaṅkaritvā satthu santikaṃ netvā pabbājesi. Kumārakāle pana pabbajitattā bhagavatā ''kassapaṃ pakkosatha, idaṃ phalaṃ vā khādanīyaṃ vā kassapassa dethā''ti vutte ''katarakassapassāti. Kumārakassapassā''ti evaṃ gahitanāmattā tato paṭṭhāya vuḍḍhakālepi **kumārakassapo**tveva vuccati. Apica rañño posāvanikaputtattāpi kumārakassapoti taṃ sañjāniṃsu.

So pabbajitakālato paṭṭhāya vipassanāya ceva kammaṃ karoti, buddhavacanañca gaṇhāti. Atha so tena saddhiṃ pabbatamatthake samaṇadhammaṃ katvā anāgāmiphalaṃ patvā suddhāvāse nibbatto mahābrahmā tasmiṃ samaye āvajjento kumārakassapaṃ disvā ''sahāyako me vipassanāya kilamati, gantvā tassa vipassanāya nayamukhaṃ dassetvā maggaphalapattiyā upāyaṃ karissāmī''ti brahmaloke ṭhitova pañcadasa pañhe abhisaṅkharitvā rattibhāgasamanantare kumārakassapattherassa vasanaṭṭhāne andhavane pāturahosi. Thero ālokaṃ disvā ''ko etthā''ti āha. ''Ahaṃ pubbe tayā saddhiṃ samaṇadhammaṃ katvā anāgāmiphalaṃ patvā suddhāvāse nibbattabrahmā''ti āha. Kena kammena āgatatthāti? Mahābrahmā attano āgatakāraṇaṃ dīpetuṃ te pañhe ācikkhitvā ''tvaṃ ime pañhe uggaṇhitvā aruṇe uṭṭhite tathāgataṃ upasaṅkamitvā puccha, ṭhapetvā hi tathāgataṃ añño ime pañhe kathetuṃ samattho nāma natthī''ti vatvā brahmalokameva gato.

Theropi punadivase satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā mahābrahmunā kathitaniyāmeneva pañhe pucchi. Satthā kumārakassapattherassa arahattaṃ pāpetvā pañhe kathesi. Thero satthārā kathitaniyāmeneva uggaṇhitvā andhavanaṃ gantvā vipassanaṃ gabbhaṃ gāhāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tato paṭṭhāya catunnaṃ parisānaṃ dhammakathaṃ kathento bahukāhi upamāhi ca kāraṇehi ca maṇḍetvā cittakathameva katheti. Atha naṃ satthā pāyāsirañño pañcadasahi pañhehi paṭimaṇḍetvā suttante (dī. ni. 2.406 ādayo) desite taṃ suttantaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā imasmiṃ sāsane cittakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Mahākoṭṭhitattheravatthu

218. Dasame **paṭisambhidāpattāna**nti catasso paṭisambhidā patvā ṭhitānaṃ mahākoṭṭhitatthero

aggoti dasseti. Ayaṃ hi thero attano paṭisambhidāsu ciṇṇavasibhāvena abhiññāte abhiññāte mahāsāvake upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchantopi dasabalaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchantopi paṭisambhidāsuyeva pañhaṃ pucchati. Iti iminā ciṇṇavasibhāvena paṭisambhidāpattānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbatto aparena samayena satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭisambhidāpattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti. Koṭṭhitamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā ekadivasaṃ satthu dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So upasampannakālato paṭṭhāya vipassanāya kammaṃ karonto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā niccakālaṃ paṭisambhidāsu ciṇṇavasī hutvā pañhaṃ pucchanto paṭisambhidāsuyeva pucchati. Atha naṃ satthā aparabhāge mahāvedallasuttaṃ (ma. ni. 1.449 ādayo) aṭṭhuppattiṃ katvā paṭisambhidāpattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Tatiyavaggavaṇṇanā.

14. Etadaggavaggo

(14) 4. Catutthaetadaggavaggo

Ānandattheravatthu

219-223. Catutthassa paṭhame **bahussutāna**ntiādīsu aññepi therā bahussutā satimantā gatimantā dhitimantā upaṭṭhākā ca atthi. Ayaṃ panāyasmā buddhavacanaṃ uggaṇhanto dasabalassa sāsane bhaṇḍāgārikapariyattiyaṃ ṭhatvā gaṇhi. Tasmā bahussutānaṃ aggo nāma jāto. Imasseva ca therassa buddhavacanaṃ gahetvā dhāraṇakasati aññehi therehi balavatarā ahosi, tasmā **satimantānaṃ** aggo nāma jāto. Ayameva cāyasmā ekapade ṭhatvā saṭṭhi padasahassāni gaṇhanto satthārā kathitaniyāmeneva sabbapadāni jānāti, tasmā **gatimantānaṃ** aggo nāma jāto. Tasseva cāyasmato buddhavacanaṃ uggaṇhanavīriyaṃ sajjhāyanavīriyañca dhāraṇavīriyañca satthu upaṭṭhānavīriyañca aññehi asadisaṃ ahosi, tasmā **dhitimantānaṃ** aggo nāma jāto. Tathāgataṃ upaṭṭhahanto cesa na aññesaṃ upaṭṭhākabhikkhūnaṃ upaṭṭhānākārena upaṭṭhahi, aññe hi tathāgataṃ upaṭṭhahantā na ciraṃ upaṭṭhahiṃsu, na ca buddhānaṃ manaṃ gahetvā upaṭṭhahiṃsu. Ayaṃ thero pana upaṭṭhākaṭṭhānaṃ laddhadivasato paṭṭhāya āraddhavīriyo hutvā tathāgatassa manaṃ gahetvā upaṭṭhahi. Tasmā **upaṭṭhākānaṃ** aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ito kira satasahassamatthake kappe padumuttaro nāma satthā loke uppajji. Tassa haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi, nando nāma rājā pitā, sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhinikkhamanaṃ nikkhamma pabbajitvā padhānamanuyutto anukkamena sabbaññutaṃ patvā ‘‘anekajātisaṃsāra’’nti udānaṃ udānetvā sattāhaṃ bodhipallaṅke vītināmetvā ‘‘pathaviyaṃ ṭhapessāmī’’ti pādaṃ abhinīhari. Atha pathaviṃ bhinditvā heṭṭhā vuttappamāṇaṃ padumaṃ uṭṭhāsi. Tadupādāya bhagavā padumuttaroteva paññāyittha. Tassa devalo ca sujāto ca dve aggasāvakā ahesuṃ, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro bhagavā pitu saṅgahaṃ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro haṃsavatiyā rājadhāniyā vasati.

Kaniṭṭhabhātā panassa sumanakumāro nāma. Tassa rājā haṃsavatito vīsayojanasate bhogagāmaṃ adāsi. So kadāci kadāci āgantvā pitarañca satthārañca passati. Athekadivasaṃ paccanto kupito sumano rañño pesesi. Rājā ‘‘tvaṃ mayā tattha kasmā ṭhapito’’ti paṭipesesi. So core vūpasametvā ‘‘upasanto, deva, janapado’’ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho ‘‘sīghaṃ mama putto āgacchatū’’ti āha. Tassa sahassamattā amaccā honti. So tehi saddhiṃ antarāmagge mantesi – ‘‘mayhaṃ pitā tuṭṭho sace me varaṃ deti, kiṃ

gaṇhāmī''ti? Atha naṃ ekacce ''hatthiṃ gaṇhatha, assaṃ gaṇhatha, janapadaṃ gaṇhatha, satta ratanāni gaṇhathā''ti āhaṃsu. Apare ''tumhe pathavissarassa puttā, na tumhākaṃ dhanaṃ dullabhaṃ, laddhampi cetaṃ sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ, puññameva ekaṃ ādāya gamanīyaṃ. Tasmā deve varaṃ dadamāne temāsaṃ padumuttarabhagavantaṃ upaṭṭhātuṃ varaṃ gaṇhathā''ti āhaṃsu. So ''tumhe mayhaṃ kalyāṇamittā, na metaṃ cittaṃ atthi, tumhehi pana uppāditaṃ, evaṃ karissāmī''ti gantvā pitaraṃ vanditvā pitarā āliṅgetvā matthake cumbetvā ''varaṃ te putta demī''ti vutte ''icchāmahaṃ, mahārāja, bhagavantaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitaṃ avañjhaṃ kātuṃ, imaṃ me deva varaṃ dehī''ti āha. Na sakkā, tāta, aññaṃ varehīti. Deva, khattiyānaṃ nāma dve kathā natthi, etadeva me varaṃ dehi, na mama aññena atthoti. Tāta, buddhānaṃ nāma cittaṃ dujjānaṃ, sace bhagavā na icchissati, mayā dinnepi kiṃ bhavissatīti? ''Sādhu, deva, ahaṃ bhagavato cittaṃ jānissāmī''ti vihāraṃ gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā bhagavā gandhakuṭiṃ paviṭṭho hoti, so maṇḍalamāḷe sannipatitānaṃ bhikkhūnaṃ santikaṃ agamāsi. Te naṃ āhaṃsu – ''rājaputta, kasmā āgatosī''ti? Bhagavantaṃ dassanāya, dassetha me bhagavantanti. Na mayaṃ, rājaputta, icchiticchitakkhaṇe satthāraṃ daṭṭhuṃ labhāmāti. Ko pana, bhante, labhatīti? Sumanatthero nāma rājaputtāti. So ''kuhiṃ, bhante, thero''ti? Therassa nisinnaṭṭhānaṃ pucchitvā gantvā vanditvā ''icchāmahaṃ, bhante, bhagavantaṃ passituṃ, dassetha me bhagavanta''nti āha. Thero passantasseva rājakumārassa āpokasiṇajjhānaṃ samāpajjitvā mahāpathaviṃ udakaṃ adhiṭṭhāya pathaviyaṃ nimujjitvā satthu gandhakuṭiyaṃyeva pāturahosi. Atha naṃ bhagavā ''sumana kasmā āgatosī''ti āha. Rājaputto, bhante, bhagavantaṃ dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṃ paññāpehīti. Puna thero passantasseva rājakumārassa buddhāsanaṃ gahetvā antogandhakuṭiyaṃ nimujjitvā bahipariveṇe pātubhavitvā pariveṇe āsanaṃ paññāpesi. Rājakumāro imāni dve acchariyākārāni disvā ''mahanto vatāyaṃ bhikkhū''ti cintesi.

Bhagavāpi gandhakuṭito nikkhamitvā paññatte āsane nisīdi. Rājaputto bhagavantaṃ vanditvā paṭisanthāraṃ akāsi. ''Kadā āgatosi rājaputtā''ti vutte, ''bhante, tumhesu gandhakuṭiṃ paviṭṭhesu, bhikkhū pana 'na mayaṃ icchiticchitakkhaṇe bhagavantaṃ daṭṭhuṃ labhāmā'ti maṃ therassa santikaṃ pāhesuṃ. Thero pana ekavacaneneva dasseti, thero, bhante, tumhākaṃ sāsane vallabho maññe''ti. Āma rājakumāra, vallabho esa bhikkhu mayhaṃ sāsaneti. Bhante, buddhānaṃ sāsane kiṃ katvā vallabhā hontīti? Dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā kumārāti. Bhagavā ahaṃ thero viya buddhasāsane vallabho hotukāmo, sve mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethāti. Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvena. Rājakumāro attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā sabbarattiṃ mahāsakkāraṃ sajjetvā satta divasāni khandhāvārabhattaṃ nāma adāsi.

Sattame divase satthāraṃ vanditvā, bhante, mayā pitu santikā temāsaṃ antovassaṃ tumhākaṃ paṭijagganavaro laddho, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethāti. Bhagavā ''atthi nu kho tattha gatena attho''ti oloketvā ''atthī''ti disvā ''suññāgāre kho, rājakumāra, tathāgatā abhiramantī''ti āha. Kumāro ''aññātaṃ bhagavā aññātaṃ sugatā''ti vatvā ''ahaṃ, bhante, purimataraṃ gantvā vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṃ āgacchathā''ti bhagavantaṃ paṭiññaṃ gāhāpetvā pitu santikaṃ gantvā ''dinnā me, deva, bhagavatā paṭiññā, mayā pahite bhagavantaṃ peseyyathā''ti vatvā pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṃ kārento vīsayojanasataṃ addhānaṃ gato. Gantvā ca attano nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto sobhananāmassa kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha bhagavato gandhakuṭiṃ sesabhikkhūnañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭileṇamaṇḍape kāretvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ pesesi – ''niṭṭhitaṃ mayhaṃ kiccaṃ, satthāraṃ pahiṇathā''ti.

Rājā bhagavantaṃ bhojetvā ''bhagavā sumanassa kiccaṃ niṭṭhitaṃ, tumhākaṃ gamanaṃ paccāsīsatī''ti āha. Bhagavā bhikkhusatasahassaparivuto yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro ''satthā āgacchatī''ti sutvā yojanaṃ paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno vihāraṃ pavesetvā –

‘‘Satasahassena me kītaṃ, satasahassena māpitaṃ;
Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ, paṭiggaṇha mahāmunī’’ti. –

Vihāraṃ niyyādesi. So vassūpanāyikādivase dānaṃ datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha – ‘‘satthā amhākaṃ santikaṃ dūratova āgato, buddhā ca nāma dhammagarukā na āmisacakkhukā. Tasmā ahaṃ imaṃ temāsaṃ dve sāṭake nivāsetvā dasa sīlāni samādiyitvā idheva vasissāmi, tumhe khīṇāsavasatasahassassa imināva nīhārena temāsaṃ dānaṃ dadeyyāthā’’ti.

So sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeva ṭhāne vasanto yaṃ thero bhagavato vattaṃ karoti, taṃ sabbaṃ disvā ‘‘imasmiṃ ṭhāne ekantavallabho esa thero, etasseva me ṭhānantaraṃ patthetuṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase bhikkhusatasahassassa pādamūle ticīvaraṃ ṭhapetvā bhagavantaṃ vanditvā, ‘‘bhante, yadetaṃ mayā sattāhaṃ khandhāvāradānato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ, taṃ neva sakkasampattiṃ, na mārabrahmasampattiṃ patthayantena, buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṃ patthentena kataṃ. Tasmā ahampi bhagavā anāgate sumanatthero viya ekassa buddhassa upaṭṭhāko homī’’ti pañcapatiṭṭhitena patiṭṭhahitvā vandi. Satthā tassa anantarāyaṃ disvā byākaritvā pakkāmi. Kumāro taṃ sutvā ‘‘buddhā ca nāma advejjhakathā hontī’’ti dutiyadivase gotamabuddhassa pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi.

So tasmiṃ buddhuppāde vassasatasahassaṃ dānaṃ datvā sagge nibbattitvā kassapabuddhakāle piṇḍāya carato therassa pattaggahaṇatthaṃ uttarisāṭakaṃ datvā pūjaṃ akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasirājā hutvā uparipāsādavaragato gandhamādanato ākāsena āgacchante aṭṭha paccekabuddhe disvā nimantāpetvā bhojetvā attano maṅgalauyyāne tesaṃ aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesaṃ nisīdanatthāya attano nivesane aṭṭha sabbaratanamayāni pīṭhāni ceva maṇiādhārake ca paṭiyādetvā dasa vassasahassāni upaṭṭhānaṃ akāsi. Etāni pākaṭaṭṭhānāni.

Kappasatasahassaṃ pana dānaṃ dadamānova amhākaṃ bodhisattena saddhiṃ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe nibbatti. Athassa sabbeva ñātake ānandite pamudite karonto jātoti ānandotveva nāmaṃ akaṃsu. So anupubbena katābhinikkhamane sammāsambodhiṃ patvā paṭhamagamanena kapilavatthuṃ āgantvā tato nikkhante bhagavati bhagavato parivāratthaṃ rājakumāresu pabbajantesu bhaddiyādīhi saddhiṃ nikkhamitvā bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtassa santike dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tena kho pana samayena bhagavato paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni anibaddhā upaṭṭhākā ahesuṃ. Ekadā nāgasamālo pattacīvaraṃ gahetvā vicari ekadā nāgito, ekadā upavāno, ekadā sunakkhatto, ekadā cundo samaṇuddeso, ekadā sāgato, ekadā rādho, ekadā meghiyo. Tattha ekadā bhagavā nāgasamālattherena saddhiṃ addhānamaggappaṭipanno dvedhāpathaṃ patto. Thero maggā okkamma ‘‘bhagavā ahaṃ iminā maggena gacchāmī’’ti āha. Atha naṃ bhagavā ‘‘ehi bhikkhu, iminā maggena gacchāmā’’ti āha. So ‘‘handa bhagavā tumhākaṃ pattacīvaraṃ gaṇhatha, ahaṃ iminā maggena gacchāmī’’ti vatvā pattacīvaraṃ bhūmiyaṃ ṭhapetuṃ āraddho. Atha naṃ bhagavā ‘‘āhara bhikkhū’’ti vatvā pattacīvaraṃ gahetvā gato. Tassapi bhikkhuno itarena maggena gacchato corā pattacīvarañceva hariṃsu, sīsañca bhindiṃsu. So ‘‘bhagavā idāni me paṭisaraṇaṃ, na añño’’ti cintetvā lohitena galantena bhagavato santikaṃ āgami. ‘‘Kimidaṃ bhikkhū’’ti ca vutte taṃ pavattiṃ ārocesi. Atha naṃ bhagavā ‘‘mā cinteyi bhikkhu, etassa kāraṇāyeva taṃ nivārayimhā’’ti vatvā samassāsesi.

Ekadā pana bhagavā meghiyattherena saddhiṃ pācīnavaṃse migadāye jantugāmaṃ agamāsi. Tatrāpi meghiyo jantugāme piṇḍāya caritvā nadītīre pāsādikaṃ ambavanaṃ disvā ‘‘bhagavā tumhākaṃ pattacīvaraṃ gaṇhatha, ahaṃ tasmiṃ ambavane samaṇadhammaṃ karomī’’ti vatvā bhagavatā tikkhattuṃ nivāriyamānopi gantvā akusalavitakkehi anvāsatto paccāgantvā taṃ pavattiṃ ārocesi. Tampi bhagavā ‘‘imameva te kāraṇaṃ sallakkhetvā nivārayimhā’’ti vatvā anupubbena sāvatthiṃ agamāsi. Tattha gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane nisinno bhikkhusaṅghaparivuto bhikkhū āmantesi –

‘‘bhikkhave, idānimhi mahallako, ‘ekacce bhikkhū iminā maggena gacchāmā’ti vutte aññena gacchanti, ekacce mayhaṃ pattacīvaraṃ bhūmiyaṃ nikkhipanti, mayhaṃ nibaddhupaṭṭhākaṃ ekaṃ bhikkhuṃ jānāthā’’ti. Bhikkhūnaṃ dhammasaṃvego udapādi. Athāyasmā sāriputto uṭṭhāyāsanā bhagavantaṃ vanditvā ‘‘ahaṃ, bhante, tumheyeva patthayamāno satasahassakappādhikaṃ asaṅkhyeyyaṃ pāramiyo pūrayiṃ, nanu mādiso mahāpañño upaṭṭhāko nāma vaṭṭati, ahaṃ upaṭṭhahissāmī’’ti āha. Taṃ bhagavā ‘‘alaṃ, sāriputta, yassaṃ disāyaṃ tvaṃ viharasi, asuññā ve sā disā, tava hi ovādo buddhānaṃ ovādasadiso, tena me tayā upaṭṭhākakiccaṃ atthī’’ti paṭikkhipi. Eteneva upāyena mahāmoggallānaṃ ādiṃ katvā asīti mahāsāvakā uṭṭhahiṃsu. Te sabbe bhagavā paṭikkhipi.

Ānandatthero pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu – ‘‘āvuso ānanda, bhikkhusaṅgho upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācati, tvampi yācāhī’’ti. Yācitvā laddhaṭṭhānaṃ nāma, āvuso, kīdisaṃ hoti, kiṃ maṃ satthā na passati? Sace satthā rocissati, ‘‘ānando maṃ upaṭṭhahatū’’ti vakkhatīti. Atha bhagavā ‘‘na, bhikkhave, ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upaṭṭhahissatī’’ti āha. Tato bhikkhū ‘‘uṭṭhehi, āvuso ānanda, uṭṭhehi, āvuso ānanda, dasabalaṃ upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhī’’ti āhaṃsu. Thero uṭṭhahitvā cattāro paṭikkhepā catasso ca āyācanāti aṭṭha vare yāci.

Cattāro paṭikkhepā nāma – ‘‘sace me, bhante, bhagavā attanā laddhaṃ paṇītaṃ cīvaraṃ na dassati, piṇḍapātaṃ na dassati, ekagandhakuṭiyaṃ vasituṃ na dassati, nimantanaṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmī’’ti vatvā ‘‘kaṃ panettha, ānanda, ādīnavaṃ addasā’’ti vutte āha – ‘‘sacāhaṃ, bhante, imāni vatthūni labhissāmi, bhavissanti vattāro ‘ānando dasabalena laddhaṃ paṇītaṃ cīvaraṃ paribhuñjati, piṇḍapātaṃ paribhuñjati, ekagandhakuṭiyaṃ vasati, ekato nimantanaṃ gacchati. Etaṃ lābhaṃ labhanto tathāgataṃ upaṭṭhāti, ko evaṃ upaṭṭhahato bhāro’’’ti? Ime cattāro paṭikkhepe yāci.

Catasso āyācanā nāma – ‘‘sace, bhante, bhagavā mayā gahitanimantanaṃ gamissati, sacāhaṃ tiroraṭṭhā tirojanapadā bhagavantaṃ daṭṭhuṃ āgataṃ parisaṃ āgatakkhaṇeyeva bhagavantaṃ dassetuṃ lacchāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati, tasmiṃyeva khaṇe bhagavantaṃ upasaṅkamituṃ lacchāmi, tathā yaṃ bhagavā mayhaṃ parammukhe dhammaṃ deseti, taṃ āgantvā mayhaṃ kathessati, evāhaṃ bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmī’’ti vatvā ‘‘kaṃ panettha, ānanda, ānisaṃsaṃ passasī’’ti vutte āha – ‘‘idha, bhante, saddhā kulaputtā bhagavato okāsaṃ alabhantā maṃ evaṃ vadanti ‘sve, bhante ānanda, bhagavatā saddhiṃ amhākaṃ ghare bhikkhaṃ gaṇheyyāthā’ti. Sace bhagavā tattha na gamissati, icchiticchitakkhaṇeyeva parisaṃ dassetuṃ, kaṅkhañca vinodetuṃ okāsaṃ na lacchāmi, bhavissanti vattāro ‘kiṃ ānando dasabalaṃ upaṭṭhāti. Ettakampissa bhagavā anuggahaṃ na karotī’ti. Bhagavato ca parammukhā maṃ pucchissanti ‘ayaṃ, āvuso ānanda, gāthā, idaṃ suttaṃ, idaṃ jātakaṃ kattha desita’nti. Sacāhaṃ taṃ na sampādayissāmi, bhavissanti vattāro – ‘ettakampi, āvuso, na jānāsi, kasmā tvaṃ chāyā viya bhagavantaṃ avijahanto dīgharattaṃ vicarasī’ti. Tenāhaṃ parammukhā desitassapi dhammassa puna kathanaṃ icchāmī’’ti. Imā catasso āyācanā yāci. Bhagavāpissa adāsi.

Evaṃ ime aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṃ pūritānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi. So upaṭṭhākaṭṭhānaṃ laddhadivasato paṭṭhāya dasabalassa duvidhena udakena tividhena dantakaṭṭhena hatthapādaparikammena piṭṭhiparikammena gandhakuṭipariveṇaṃ sammajjanenāti evamādīhi kiccehi upaṭṭhahanto ‘‘imāya nāma velāya satthu imaṃ nāma laddhuṃ vaṭṭati, idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭatī’’ti divasabhāgaṃ santikāvacaro hutvā rattibhāgasamanantare daṇḍadīpikaṃ gahetvā ekarattiṃ gandhakuṭipariveṇaṃ nava vāre anupariyāyati. Evañhissa ahosi – ‘‘sace me thinamiddhaṃ okkameyya, dasabale pakkosante paṭivacanaṃ dātuṃ na sakkuṇeyya’’nti. Tasmā sabbarattiṃ daṇḍadīpikaṃ hatthena na muñcati. Idamettakaṃ vatthu. Aparabhāge pana satthā jetavane viharanto anekapariyāyena dhammabhaṇḍāgārikaānandattherassa vaṇṇaṃ kathetvā theraṃ imasmiṃ sāsane bahussutānaṃ satimantānaṃ gatimantānaṃ dhitimantānaṃ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Uruvelakassapattheravatthu

224. Dutiye **mahāparisānan**ti mahāparivārānaṃ uruvelakassapo aggoti dasseti. Aññesañhi therānaṃ kañci kālaṃ parivāro mahā hoti kañci kālaṃ appo, imassa pana therassa dvīhi bhātikehi saddhiṃ ekaṃ samaṇasahassaṃ nibaddhaparivārova ahosi. Tesu ekekasmiṃ ekekaṃ pabbājente dve samaṇasahassāni honti, dve dve pabbājente tīṇi sahassāni honti. Tasmā so mahāparivārānaṃ aggo nāma jāto. **Kassapo**ti panassa gottaṃ. Uruvelāyaṃ pabbajitattā **uruvelakassapo**ti paññāyittha.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā vayappatto satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mahāparisānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā ‘‘mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti sattāhaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā ticīvarena acchādetvā satthāraṃ vanditvā mahāparisānaṃ aggabhāvatthaṃ patthanaṃ akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā anāgate gotamabuddhassa sāsane mahāparisānaṃ aggo bhavissatī’’ti byākaritvā pakkāmi.

Sopi kulaputto yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto ito dvenavutikappamatthake phussabuddhassa vemātikakaniṭṭhabhātā hutvā nibbatto, pitā mahindarājā nāma. Apare panassa dve kaniṭṭhabhātaro ahesuṃ. Evaṃ te tayo bhātaro visuṃ visuṃ ṭhānantaraṃ labhiṃsu. Te heṭṭhā vuttanayeneva kupitaṃ paccantaṃ vūpasametvā pitu santikā varaṃ labhitvā ‘‘temāsaṃ dasabalaṃ paṭijaggissāmā’’ti varaṃ gaṇhiṃsu. Atha nesaṃ etadahosi – ‘‘amhehi dasabalaṃ paṭijaggantehi anucchavikaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti ekaṃ amaccaṃ uppādakaṭṭhāne ṭhapetvā ekaṃ āyavayajānanakaṃ katvā ekaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa parivesakaṭṭhāne ṭhapetvā attanā dasa sīlāni samādāya temāsaṃ sikkhāpadāni rakkhiṃsu. Te tayo amaccā heṭṭhā vuttanayeneva imasmiṃ buddhuppāde bimbisāravisākharaṭṭhapālā jātā.

Te pana rājakumārā vutthavasse dasabale sahatthā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paccayapūjāya pūjetvā yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā amhākaṃ dasabalassa nibbattito puretarameva brāhamaṇakule nibbattitvā attano gottavasena tayopi janā kassapā eva nāma jātā. Te vayappattā tayo vede uggaṇhiṃsu. Tesaṃ jeṭṭhabhātikassa pañca māṇavakasatāni parivāro ahosi, majjhimassa tīṇi, kaniṭṭhassa dve. Te attano ganthe sāraṃ olokentā diṭṭhadhammikameva passiṃsu, na samparāyikaṃ. Atha nesaṃ jeṭṭhabhātā attano parivārena saddhiṃ uruvelaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbajitvā uruvelakassapo nāma jāto, mahāgaṅgānadīvaṅke pabbajito nadīkassapo nāma jāto, gayāsīse pabbajito gayākassapo nāma jāto.

Evaṃ tesu isipabbajjaṃ pabbajitvā tattha vasantesu bahūnaṃ divasānaṃ accayena amhākaṃ bodhisatto mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā paṭividdhasabbaññutaññāṇo anukkamena dhammacakkaṃ pavattetvā pañcavaggiye there arahatte patiṭṭhāpetvā yasadārakappamukhe pañcapaññāsa sahāyakepi vinetvā saṭṭhi arahante ‘‘caratha, bhikkhave, cārika’’nti bahujanahitāya cārikaṃ pesetvā bhaddavaggiye vinetvā uruvelakassapassa hetuṃ disvā ‘‘mayi gate tayo bhātikā saparivārā arahattaṃ pāpuṇissantī’’ti ñatvā ekako adutiyo uruvelakassapassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā vasanatthāya agyāgāraṃ yācitvā tattha kataṃ nāgadamanaṃ ādiṃ katvā aḍḍhuḍḍhasahassehi pāṭihāriyehi uruvelakassapaṃ saparivāraṃ vinetvā pabbājesi. Tassa pabbajitabhāvaṃ ñatvā itarepi dve bhātaro saparivārā āgantvā pabbajiṃsu, sabbepi ehibhikkhū iddhimayapattacīvaradharā ahesuṃ.

Satthā taṃ samaṇasahassaṃ ādāya gayāsīsaṃ gantvā piṭṭhipāsāṇe nisinno ‘‘kathaṃrūpā nu kho etesaṃ dhammadesanā sappāyā’’ti olokento ‘‘ime aggiṃ paricarantā vicariṃsu, imesaṃ tayo bhave ādittāgārasadise katvā dassetuṃ vaṭṭatī’’ti ādittapariyāyasuttaṃ (mahāva. 54) desesi. Desanāpariyosāne sabbeva arahattaṃ pattā. Satthā tehi parivuto pubbe bimbisārarañño dinnapaṭiññattā rājagahanagare laṭṭhivanuyyānaṃ agamāsi. Rājā dasabalassa āgatabhāvaṃ sutvā dvādasanahutehi brāhmaṇagahapatikehi saddhiṃ satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Satthā sabbāvantaṃ parisaṃ oloketvā mahājanaṃ uruvelakassapassa nipaccakāraṃ karontaṃ disvā ‘‘ime mayhaṃ vā kassapassa vā mahantabhāvaṃ na jānanti, savitakkā ca nāma desanaṃ sampaṭicchituṃ na sakkontī’’ti cintetvā, ‘‘kassapa, tuyhaṃ upaṭṭhākānaṃ vitakkaṃ chindā’’ti therassa saññaṃ adāsi. Thero

satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā uṭṭhāyāsanā satthāraṃ pañcapatiṭṭhitena vanditvā tālappamāṇaṃ ākāsaṃ uppatitvā iddhivikubbanaṃ dassetvā ''satthā me, bhante, bhagavā, sāvakohamasmi, satthā me, bhante, bhagavā, sāvakohamasmī''ti vatvā oruyha dasabalassa pāde vandi. Etenupāyena sattame vāre sattatālappamāṇaṃ ākāsaṃ abbhuggantvā puna āgantvā dasabalassa pāde vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmiṃ kāle mahājano ''ayaṃ loke mahāsamaṇo''ti satthari nibbitakko jāto, athassa satthā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne rājā ekādasanahutehi brāhmaṇagahapatikehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhito, ekanahutaṃ upāsakattaṃ paṭivedesi. Tepi uruvelakassapassa parivārā sahassamattā bhikkhū attano āsevanavasena cintesuṃ – ''amhākaṃ pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pattaṃ, bahi gantvā kiṃ karissāmā''ti uruvelakassapattheraṃyeva parivāretvā vicariṃsu. Tesu ekekasmiṃ ekekaṃ nissitakaṃ gaṇhante dve sahassāni honti, dve dve gaṇhante tīṇi sahassāni honti. Tato paṭṭhāya yattakā tesaṃ nissitakā, tattake kathetuṃ vaṭṭatīti. Idamettha vatthu. Aparabhāge pana satthā jetavane viharanto theraṃ mahāparisānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kāḷudāyittheravatthu

225. Tatiye **kulappasādakāna**nti kulaṃ pasādentānaṃ. Ayaṃ hi thero adiṭṭhabuddhadassanaṃyeva suddhodanamahārājassa nivesanaṃ pasādesi, tasmā kulappasādakānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bodhisattassa mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇadivase kapilavatthusmiṃyeva amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Jātadivase bodhisattena saddhiṃyeva jātoti taṃdivasaṃyeva taṃ dukūlacumbuṭake nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānatthāya nayiṃsu. Bodhisattena hi saddhiṃ bodhirukkho rāhulamātā catasso nidhikumbhiyo ārohaniyahatthī kaṇḍako channo kāḷudāyīti ime satta ekadivase jātattā sahajātā nāma ahesuṃ. Athassa nāmaggahaṇadivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātoti udāyītveva nāmaṃ akaṃsu. Thokaṃ kāḷadhātukattā pana **kāḷudāyī** nāma jāto. So bodhisattena saddhiṃ kumārakīḷaṃ kīḷanto vuddhiṃ agamāsi.

Aparabhāge bodhisatto mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā anukkamena sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakko lokānuggahaṃ karonto rājagahaṃ upanissāya viharati. Tasmiṃ samaye suddhodanamahārājā ''siddhatthakumāro abhisambodhiṃ patvā rājagahaṃ upanissāya veḷuvane viharatī''ti sutvā purisasahassaparivāraṃ ekaṃ amaccaṃ ''puttaṃ me idha ānehī''ti pesesi. So saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā dasabalassa catuparisamajjhe nisīditvā dhammadesanāvelāya vihāraṃ pāvisi. So ''tiṭṭhatu tāva raññā pahitasāsana''nti parisapariyante ṭhito satthu dhammadesanaṃ sutvā yathāṭhitova saddhiṃ purisasahassehi arahattaṃ pāpuṇi. Atha nesaṃ satthā ''etha bhikkhavo''ti hatthaṃ pasāresi, sabbe taṃkhaṇaṃyeva iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya ahesuṃ. Arahattaṃ pattakālato paṭṭhāya pana ariyā nāma majjhattāva hontīti raññā pahitasāsanaṃ dasabalassa na kathesi. Rājā ''neva gato āgacchati, na sāsanaṃ suyyatī''ti ''ehi, tāta, tvaṃ gacchā''ti teneva niyāmena aññaṃ amaccaṃ pesesi. Sopi gantvā purimanayeneva saddhiṃ parisāya arahattaṃ patvā tuṇhī ahosi. Evaṃ navahi amaccehi saddhiṃ nava purisasahassāni pesesi. Sabbe attano kiccaṃ niṭṭhāpetvā tuṇhī ahesuṃ.

Atha rājā cintesi – ''ettakā janā mayi sinehābhāvena dasabalassa idhāgamanatthāya na kiñci kathayiṃsu, aññe gantvāpi dasabalaṃ ānetuṃ na sakkhissanti. Mayhaṃ kho pana putto udāyī dasabalena saddhiṃ ekavayo sahapaṃsukīḷiko, mayi cassa sineho atthī''ti kāḷudāyiṃ pakkosāpetvā, ''tāta, purisasahassaparivāro gantvā dasabalaṃ ānehī''ti āha. Paṭhamaṃ gatapurisā viya pabbajituṃ labhanto ānessāmi, devāti. Yaṃkiñci katvā mama puttaṃ dassehīti. ''Sādhu, devā''ti rañño sāsanaṃ ādāya rājagahaṃ gantvā satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā saparivāro arahattaphalaṃ patvā ehibhikkhubhāve patiṭṭhāsi. Tato cintesi – ''na tāva dasabalassa kulanagaraṃ

gantuṃ esa kālo, vasantasamaye supupphitesu vanasaṇḍesu haritatiṇasañchannāya pathaviyā esa kālo bhavissatī''ti kālaṃ paṭimānento tassa kālassa āgatabhāvaṃ ñatvā –

''Nātisītaṃ nātiuṇhaṃ, nātidubbhikkhachātakaṃ;
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo mahāmunī''ti. –

Saṭṭhimattāhi gāthāhi dasabalassa kulanagaraṃ gamanatthāya gamanavaṇṇaṃ vaṇṇesi. Satthā ''udāyī gamanavaṇṇaṃ katheti, kapilavatthunagaraṃ gantuṃ esa kālo''ti vīsatisahassabhikkhuparivāro aturitagamanena cārikaṃ nikkhami.

Udāyitthero satthu nikkhantabhāvaṃ ñatvā ''pitu mahārājassa saññaṃ dātuṃ vaṭṭatī''ti vehāsaṃ abbhuggantvā rañño nivesane pāturahosi. Suddhodanamahārājā theraṃ disvā tuṭṭhacitto mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasabhojanassa pattaṃ pūretvā adāsi. Thero uṭṭhāya gamanākappaṃ dassesi. Nisīditvāva bhuñja, tātāti. Satthu santikaṃ gantvā bhuñjissāmi, mahārājāti. Kahaṃ pana, tāta, satthāti? Vīsatisahassabhikkhuparivāro tumhākaṃ dassanatthāya cārikaṃ nikkhanto, mahārājāti. Tumhe imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā yāva mama putto imaṃ nagaraṃ sampāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātaṃ harathāti. Thero bhattakiccaṃ katvā dasabalassa āharitabbaṃ bhattaṃ gahetvā dhammakathaṃ kathetvā dasabalassa adassaneneva sakalarājanivesanaṃ saddhāpaṭilābhaṃ labhāpetvā sabbesaṃ passantānaññeva pattaṃ ākāse vissajjetvā sayampi vehāsaṃ abbhuggantvā piṇḍapātaṃ ādāya satthu hatthe ṭhapesi, satthā taṃ piṇḍapātaṃ paribhuñji. Thero saṭṭhiyojanamaggaṃ yojanaparamaṃ gacchantassa satthuno divase divase rājagehato bhattaṃ āharitvā adāsi. Evaṃ vatthu veditabbaṃ. Atha aparabhāge satthā ''mayhaṃ pitu mahārājassa sakalanivesanaṃ pasādesī''ti theraṃ kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Bākulattheravatthu

226. Catutthe **appābādhāna**nti nirābādhānaṃ. **Bākulo**ti dvīsu kulesu vaḍḍhitattā evaṃladdhanāmo thero.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayaṃ kira atīte ito kappasatasahassādhike asaṅkhyeyyamatthake anomadassidasabalassa nibbattito puretarameva brāhmaṇakule paṭisandhiṃ gaṇhitvā vayaṃ āgamma uggahitavedo vedattaye sāraṃ apassanto ''samparāyikatthaṃ gavesissāmī''ti pabbatapāde isipabbajjaṃ pabbajitvā pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhī hutvā jhānakīḷitāya vītināmesi. Tasmiṃ samaye anomadassī bodhisatto sabbaññutaṃ patvā ariyagaṇaparivuto cārikaṃ carati. Tāpaso ''tīṇi ratanāni uppannānī''ti sutvā satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā desanāpariyosāne saraṇesu patiṭṭhito, attano ṭhānaṃ pana vijahituṃ nāsakkhi. So kālena kālaṃ satthu dassanāya ceva gacchati, dhammañca suṇāti.

Athekasmiṃ samaye tathāgatassa udaravāto uppajji. Tāpaso satthu dassanatthāya āgato ''satthā gilāno''ti sutvā ''ko, bhante, ābādho''ti. ''Udaravāto''ti vutte ''ayaṃ kālo mayhaṃ puññaṃ kātu''nti pabbatapādaṃ gantvā nānāvidhāni bhesajjāni samodhānetvā ''idaṃ bhesajjaṃ satthu upanethā''ti upaṭṭhākattherassa adāsi. Saha bhesajjassa upayogena udaravāto paṭippassambhi. So satthu phāsukakāle gantvā evamāha – ''bhante, yadidaṃ mama bhesajjena tathāgatassa phāsukaṃ jātaṃ, tassa me nissandena nibbattanibbattabhave gaddūhanamattampi sarīre byādhi nāma mā hotū''ti. Idamassa tasmiṃ attabhāve kalyāṇakammaṃ.

So tato cuto brahmaloke nibbattitvā ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ devamanussesu saṃsaranto padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ appābādhānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvatāyukaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto vipassīdasabalassa nibbattito puretarameva bandhumatīnagare brāhmaṇakule nibbatto purimanayeneva isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānalābhī hutvā

pabbatapāde vasati.

Vipassībodhisattopi sabbaññutaṃ patvā aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassaparivāro bandhumatīnagaraṃ upanissāya pitu mahārājassa saṅgahaṃ karonto kheme migadāye viharati. Athāyaṃ tāpaso dasabalassa loke nibbattabhāvaṃ ñatvā āgantvā satthu dhammakathaṃ sutvā saraṇesu patiṭṭhāsi, attano pabbajjaṃ jahituṃ nāsakkhi, kālena kālaṃ pana satthu upaṭṭhānaṃ gacchati.

Athekasmiṃ samaye ṭhapetvā satthārañceva dve aggasāvake ca himavati pupphitānaṃ visarukkhānaṃ vātasamphassena sesabhikkhūnaṃ matthakarogo nāma udapādi. Tāpaso satthu upaṭṭhānaṃ āgato bhikkhū sasīsaṃ pārupitvā nipanne disvā – ‘‘kiṃ, bhante, bhikkhusaṅghassa aphāsuka’’nti pucchi. Bhikkhūnaṃ tiṇapupphakarogo, āvusoti. Tāpaso cintesi – ‘‘ayaṃ kālo mayhaṃ bhikkhusaṅghassa kāyaveyyāvatikakammaṃ katvā puññaṃ nibbattetu’’nti attano ānubhāvena nānāvidhāni bhesajjāni saṃkaḍḍhitvā yojetvā adāsi. Sabbabhikkhūnaṃ rogo taṃkhaṇaṃyeva vūpasanto.

So yāvatāyukaṃ ṭhatvā brahmaloke nibbattitvā ekanavutikappe devamanussesu saṃsaranto kassapabuddhakāle bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbatto gharāvāsaṃ vasanto ‘‘mayhaṃ vasanagehaṃ dubbalaṃ, paccantaṃ gantvā dabbasambhāraṃ āharitvā gehaṃ karissāmī’’ti vaḍḍhakīhi saddhiṃ gacchanto antarāmagge ekaṃ jiṇṇaṃ mahāvihāraṃ disvā ‘‘tiṭṭhatu tāva mayhaṃ gehakammaṃ, na taṃ mayā saddhiṃ gamissati, yaṃkiñci katvā pana saddhiṃ gamanakammameva puretaraṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti teheva vaḍḍhakīhi dabbasambhāraṃ gāhāpetvā tasmiṃ vihāre uposathāgāraṃ kāresi, bhojanasālaṃ aggisālaṃ dīghacaṅkamaṃ jantāgharaṃ kappiyakuṭiṃ vaccakuṭiṃ ārogyasālaṃ kāresi, yaṃkiñci bhikkhusaṅghassa upabhogaparibhogaṃ bhesajjaṃ nāma sabbaṃ paṭiyādetvā ṭhapesi.

So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ dasabalassa nibbattito puretarameva kosambiyaṃ seṭṭhigehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa paṭisandhiggahaṇadivasato paṭṭhāya taṃ seṭṭhikulaṃ lābhaggayasaggappattaṃ ahosi. Athassa mātā puttaṃ vijāyitvā cintesi – ‘‘ayaṃ dārako puññavā katādhikāro, yattakaṃ kālaṃ arogo dīghāyuko hutvā tiṭṭhati, tattakaṃ amhākaṃ sampattidāyako bhavissati. Jātadivaseyeva mahāyamunāya nhātadārakā nirogā hontī’’ti nhāpanatthāya naṃ pesesi. ‘‘Pañcame divase sīsaṃ nhāpetvā nadīkīḷanatthāya naṃ pesesī’’ti majjhimabhāṇakā. Tattha dhātiyā dārakaṃ nimujjanummujjanavasena kīḷāpentiyā eko maccho dārakaṃ disvā ‘‘bhakkho me aya’’nti maññamāno mukhaṃ vivaritvā upagato. Dhātī dārakaṃ chaḍḍetvā palātā, maccho taṃ gili. Puññavā satto dukkhaṃ na pāpuṇi, sayanagabbhaṃ pavisitvā nipanno viya ahosi. Maccho dārakassa tejena tattaphālaṃ gilitvā ḍayhamāno viya vegena tiṃsayojanaṃ gantvā bārāṇasinagaravāsino macchabandhassa jālaṃ pāvisi. Mahāmacchā nāma jālena baddhā māriyamānāva maranti, ayaṃ pana dārakassa tejena jālato nīhaṭamattova mato. Macchabandhā ca mahāmacchaṃ labhitvā phāletvā vikkiṇanti, taṃ pana dārakassa ānubhāvena aphāletvā sakalameva kājena haritvā ‘‘sahassena demā’’ti vadantā nagare vicariṃsu, koci na gaṇhāti.

Tasmiṃ pana nagare aputtakaṃ asītikoṭivibhavaṃ seṭṭhikulaṃ atthi. Tassa dvāramūlaṃ patvā ‘‘kiṃ gahetvā dethā’’ti vuttā ‘‘kahāpaṇa’’nti āhaṃsu. Tehi kahāpaṇaṃ datvā gahito. Seṭṭhibhariyāpi aññesu divasesu macche na keḷāyati, taṃdivasaṃ pana macchaṃ phalake ṭhapetvā sayameva phālesi. Macchañca nāma kucchito phālenti, sā pana piṭṭhito phālentī macchakucchiyaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ dārakaṃ disvā ‘‘macchakucchiyaṃ me putto laddho’’ti nādaṃ naditvā dārakaṃ ādāya sāmikassa santikaṃ agamāsi. Seṭṭhi tāvadeva bheriṃ carāpetvā dārakamādāya rañño santikaṃ gantvā ‘‘macchakucchiyaṃ me, deva, dārako laddho, kiṃ karomā’’ti āha. Puññavā esa, yo macchakucchiyaṃ ārogo vasi, posehi nanti.

Assosi kho itaraṃ kulaṃ ‘‘bārāṇasiyaṃ kira ekaṃ seṭṭhikulaṃ macchakucchiyaṃ dārakaṃ labhī’’ti. Te tattha agamaṃsu. Athassa mātā dārakaṃ alaṅkaritvā kīḷāpiyamānaṃ disvā ‘‘manāpo vatāyaṃ dārako’’ti gahetvā pakatiṃ ācikkhi. Itarā ‘‘mayhaṃ putto’’ti āha. Kahaṃ te laddhoti. Macchakucchiyanti. Na tuyhaṃ putto, mayhaṃ puttoti. Kahaṃ te laddhoti. Mayā dasa māse kucchiyā

dhārito, atha naṃ nadiyā kīḷāpiyamānaṃ maccho gilīti. Tuyhaṃ putto aññena macchena gilito bhavissati, ayaṃ pana mayā macchakucchiyaṃ laddhoti ubhopi rājakulaṃ agamaṃsu. Rājā āha – ‘‘ayaṃ dasa māse kucchiyā dhāritattā amātā kātuṃ na sakkā, macchaṃ gaṇhantāpi vakkayakanādīni bahi katvā gaṇhantā nāma natthīti macchakucchiyaṃ laddhattā ayampi amātā kātuṃ na sakkā, dārako ubhinnampi kulānaṃ dāyādo hotū’’ti. Tato paṭṭhāya dvepi kulāni ativiya lābhaggayasaggappattāni ahesuṃ. Tassa dvīhi kulehi vaḍḍhitattā bākulakumāroti nāmaṃ kariṃsu.

Tassa viññutaṃ pattassa dvīsupi nagaresu tayo tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni paccupaṭṭhapesuṃ. Ekekasmiṃ nagare cattāro cattāro māse vasati. Ekasmiṃ nagare cattāro māse vutthassa saṅghāṭanāvāsu maṇḍapaṃ kāretvā tattha naṃ saddhiṃ nāṭakehi āropenti. So sampattiṃ anubhavamāno catūhi māsehi itaraṃ nagaraṃ gacchati. Taṃnagaravāsīni nāṭakāni ‘‘dvīhi māsehi upaḍḍhamaggaṃ āgato bhavissatī’’ti paccuggantvā taṃ parivāretvā dvīhi māsehi attano nagaraṃ nenti, itarāni nāṭakāni nivattitvā attano nagarameva gacchanti. Tattha cattāro māse vasitvā teneva niyāmena puna itaraṃ nagaraṃ gacchati. Evamassa sampattiṃ anubhavantassa asīti vassāni paripuṇṇāni.

Tasmiṃ samaye amhākaṃ bodhisatto sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakko anukkamena cārikaṃ caramāno kosambiṃ pāpuṇi, bārāṇasinti majjhimabhāṇakā. Bākulo seṭṭhipi kho ‘‘dasabalo āgato’’ti sutvā bahuṃ gandhamālaṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So sattāhameva puthujjano hutvā aṭṭhame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Athassa dvīsu nagaresu gihikāle paricārikamātugāmā attano kulagharāni āgantvā tattha vasamānā cīvarāni katvā pahiṇiṃsu. Thero ekaṃ addhamāsaṃ kosambivāsikehi pahitaṃ cīvaraṃ bhuñjati, ekaṃ addhamāsaṃ bārāṇasivāsikehīti. Eteneva niyāmena dvīsupi nagaresu yaṃ yaṃ uttamaṃ, taṃ taṃ therasseva āhariyati. Therassa asīti vassāni agāramajjhe vasantassa dvīhaṅgulehi gandhapiṇḍaṃ gahetvā upasiṅghanamattampi kālaṃ na koci ābādho nāma ahosi. Āsītime vasse sukheneva pabbajjaṃ upagato. Pabbajitassāpissa appamattakopi ābādho vā catūhi paccayehi vekallaṃ vā nāhosi. So pacchime kāle parinibbānasamayepi purāṇagihisahāyakassa acelakassapassa attano kāyikacetasikasukhadīpanavaseneva sakalaṃ bākulasuttaṃ (ma. ni. 3.209 ādayo) kathetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Evaṃ aṭṭhuppatti samuṭṭhitā. Satthā pana therassa dharamānakāleyeva there yathā paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento bākulattheraṃ imasmiṃ sāsane appābādhānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Sobhitattheravatthu

227. Pañcame **pubbenivāsaṃ anussarantāna**nti pubbe nivutthakkhandhasantānaṃ anussaraṇasamatthānaṃ sobhitatthero aggoti dasseti. So kira pubbenivāsaṃ anupaṭipāṭiyā anussaramāno pañca kappasatāni asaññibhave acittakapaṭisandhiṃ nayato aggahesi ākāse padaṃ dassento viya. Tasmā pubbenivāsaṃ anussarantānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā vayappatto satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ pubbenivāsañāṇalābhīnaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, **sobhito**tissa nāmaṃ akaṃsu.

So aparena samayena satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā pubbenivāsañāṇe ciṇṇavasī ahosi. So anupaṭipāṭiyā attano nibbattaṭṭhānaṃ anussaranto yāva asaññibhave acittakapaṭisandhi, tāva paṭisandhiṃ addasa. Tato paraṃ antare pañca kappasatāni pavattiṃ adisvā avasāne cutiṃ disvā ‘‘kiṃ nāmeta’’nti āvajjamāno nayavasena ‘‘asaññibhavo bhavissatī’’ti niṭṭhaṃ agamāsi. Satthā imaṃ kāraṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā theraṃ pubbenivāsaṃ anussarantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Upālittheravatthu

228. Chaṭṭhe **vinayadharānaṃ yadidaṃ upālī**ti vinayadharānaṃ bhikkhūnaṃ upālitthero aggoti dasseti. Thero kira tathāgatasseva santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tathāgatasseva santike vinayapiṭakaṃ uggaṇhitvā bhārukacchakavatthuṃ, ajjukavatthuṃ, (pārā. 158) kumārakassapavatthunti imāni tīṇi vatthūni sabbaññutaññāṇena saddhiṃ saṃsandetvā kathesi. Tasmā vinayadharānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – padumuttarabuddhakāle kiresa haṃsavatiyaṃ kulaghare nibbatto ekadivasaṃ satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde kappakagehe paṭisandhiṃ gaṇhi, upālidārakotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto channaṃ khattiyānaṃ pasādhako hutvā tathāgate anupiyambavane viharante pabbajjatthāya nikkhamantehi teti chahi khattiyehi saddhiṃ nikkhamitvā pabbaji. Tassa pabbajjāvidhānaṃ pāḷiyaṃ (cūḷava. 330) āgatameva.

So pabbajitvā upasampanno satthāraṃ kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā ‘‘mayhaṃ, bhante, araññavāsaṃ anujānāthā’’ti āha. Bhikkhu tava araññe vasantassa ekameva dhuraṃ vaḍḍhissati, amhākaṃ pana santike vasantassa vipassanādhurañca ganthadhurañca paripūressatīti. Thero satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ satthā sayameva sakalaṃ vinayapiṭakaṃ uggaṇhāpesi. So aparabhāge heṭṭhā vuttāni tīṇi vatthūni vinicchini. Satthā ekekasmiṃ vinicchite sādhukāraṃ datvā tayopi vinicchaye aṭṭhuppattiṃ katvā theraṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Nandakattheravatthu

229. Sattame **bhikkhunovādakānaṃ yadidaṃ nandako**ti ayaṃ hi thero dhammakathaṃ kathento ekasamodhāne pañca bhikkhunīsatāni arahattaṃ pāpesi. Tasmā bhikkhunovādakānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayañhi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā vayappatto satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho satthu santike pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi, pubbenivāsañāṇe ca ciṇṇavasī ahosi. So catūsu parisāsu sampattāsu ‘‘sabbesaṃyeva manaṃ gahetvā kathetuṃ sakkotī’’ti dhammakathikanandako nāma jāto. Tathāgatopi kho rohiṇīnadītīre cumbaṭakakalahe nikkhamitvā pabbajitānaṃ pañcannaṃ sākiyakumārasatānaṃ anabhiratiyā uppannāya te bhikkhū ādāya kuṇāladahaṃ gantvā kuṇālajātakakathāya (jā. 2.21.kuṇālajātaka) nesaṃ saṃviggabhāvaṃ ñatvā catusaccakathaṃ kathetvā sotāpattiphale patiṭṭhāpesi. Aparabhāge mahāsamayasuttaṃ (dī. ni. 2.331 ādayo) kathetvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpesi. Tesaṃ therānaṃ purāṇadutiyikā ‘‘amhe dāni idha kiṃ karissāmā’’ti vatvā sabbāva ekacittā hutvā mahāpajāpatiṃ upasaṅkamitvā pabbajjaṃ yāciṃsu. Tāpi pañcasatā theriyā santike pabbajjañca upasampadañca labhiṃsu. Atītānantarāya pana jātiyā sabbāva tā nandakattherassa rājaputtabhāve ṭhitassa pādaparicārikā ahesuṃ.

Tena samayena satthā ‘‘bhikkhū bhikkhuniyo ovadantū’’ti āha. Thero attano vāre sampatte tāsaṃ purimabhave attano pādaparicārikabhāvaṃ ñatvā cintesi – ‘‘maṃ imassa bhikkhunīsaṅghassa majjhe nisinnaṃ upamāyo ca kāraṇāni ca āharitvā dhammaṃ kathayamānaṃ disvā añño pubbenivāsañāṇalābhī bhikkhu imaṃ kāraṇaṃ oloketvā ‘āyasmā nandako yāvajjadivasā orodhe na vissajjeti, sobhatāyamāyasmā orodhaparivuto’ti vattabbaṃ maññeyyā’’ti. Tasmā sayaṃ agantvā aññaṃ bhikkhuṃ pesesi. Tā pana pañcasatā bhikkhuniyo therasseva ovādaṃ paccāsīsanti. Iminā kāraṇena bhagavā

‘‘attano vāre sampatte aññaṃ apesetvā sayameva gantvā bhikkhunīsaṅghaṃ ovadāhī’’ti theraṃ āha. So satthu kathaṃ paṭibāhituṃ asakkonto attano vāre sampatte cātuddase bhikkhunisaṅghassa ovādaṃ datvā sabbāva tā bhikkhuniyo saḷāyatanapaṭimaṇḍitāya dhammadesanāya sotāpattiphale patiṭṭhāpesi.

Tā bhikkhuniyo therassa dhammadesanāya attamanā hutvā satthu santikaṃ gantvā attano paṭividdhaguṇaṃ ārocesuṃ. Satthā ‘‘kasmiṃ nu kho dhammaṃ desente imā bhikkhuniyo uparimaggaphalāni pāpuṇeyyu’’nti āvajjento puna ‘‘taṃyeva nandakassa dhammadesanaṃ sutvā pañcasatāpi etā arahattaṃ pāpuṇissantī’’ti disvā punadivasepi therasseva santikaṃ dhammassavanatthāya pesesi. Tā punadivase dhammaṃ sutvā sabbāva arahattaṃ pattā. Taṃdivasaṃ bhagavā tāsaṃ bhikkhunīnaṃ attano santikaṃ āgatakāle dhammadesanāya saphalabhāvaṃ ñatvā ‘‘hiyyo nandakassa dhammadesanā cātuddasiyaṃ candasadisī ahosi, ajja pannarasiyaṃ candasadisī’’ti vatvā therassa sādhukāraṃ datvā tadeva ca kāraṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā theraṃ bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Nandattheravatthu

230. Aṭṭhame **indriyesu guttadvārāna**nti chasu indriyesu pihitadvārānaṃ nandatthero aggoti dasseti. Kiñcāpi hi satthusāvakā aguttadvārā nāma natthi, nandatthero pana dasasu disāsu yaṃ yaṃ disaṃ oloketukāmo hoti, na taṃ catusampajaññavasena aparicchinditvā oloketi. Tasmā indriyesu guttadvārānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā vayappatto satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ indriyesu guttadvārānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto kapilavatthupure mahāpajāpatigotamiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Athassa nāmaggahaṇadivase ñātisaṅghaṃ nandayanto tosento jātoti **nandakumāro**teva nāmaṃ akaṃsu.

Mahāsattopi sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakko lokānuggahaṃ karonto rājagahato kapilavatthupuraṃ gantvā paṭhamadassaneneva pitaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpesi. Punadivase pitu nivesanaṃ gantvā rāhulamātāya ovādaṃ datvā sesajanassapi dhammaṃ kathesi. Punadivase nandakumārassa abhisekagehapavesanaāvāhamaṅgalesu vattamānesu tassa nivesanaṃ gantvā kumāraṃ pattaṃ gāhāpetvā pabbājetuṃ vihārābhimukho pāyāsi. Nandakumāraṃ abhisekamaṅgalaṃ na tathā pīḷesi, pattaṃ ādāya gamanakāle pana janapadakalyāṇī uparipāsādavaragatā sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā ‘‘tuvaṭaṃ kho, ayyaputta, āgaccheyyāsī’’ti yaṃ vācaṃ nicchāresi. Taṃ sutvā gehasitachandarāgavasena olokento panesa satthari gāravena yathāruciyā nimittaṃ gahetuṃ nāsakkhi, tenassa cittasantāpo ahosi. Atha naṃ ‘‘imasmiṃ ṭhāne nivattessati, imasmiṃ ṭhāne nivattessatī’’ti cintentameva satthā vihāraṃ netvā pabbājesi. Pabbajitopi paṭibāhituṃ asakkonto tuṇhī ahosi. Pabbajitadivasato paṭṭhāya pana janapadakalyāṇiyā vuttavacanameva sarati. Athassa sā āgantvā avidūre ṭhitā viya ahosi. So anabhiratiyā pīḷito thokaṃ ṭhānaṃ gacchati, tassa gumbaṃ vā gacchaṃ vā atikkamantasseva dasabalo purato ṭhitako viya ahosi. So aggimhi pakkhittaṃ kukkuṭapattaṃ viya paṭinivattitvā attano vasanaṭṭhānameva pavisati.

Satthā cintesi – ‘‘nando ativiya pamatto viharati, anabhiratiṃ vūpasametuṃ na sakkoti, etassa cittanibbāpanaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti. Tato naṃ āha – ‘‘ehi, nanda, devacārikaṃ gacchissāmā’’ti. Bhagavā kathāhaṃ iddhimantehi gantabbaṭṭhānaṃ gamissāmīti. Tvaṃ kevalaṃ gamanacittaṃ uppādehi, gantvā passissasīti. So dasabalassa ānubhāvena tathāgateneva saddhiṃ devacārikaṃ gantvā sakkassa devarañño nivesanaṃ oloketvā pañca accharāsatāni addasa. Satthā nandattheraṃ subhanimittavasena tā olokentaṃ disvā, ‘‘nanda, imā nu kho accharā manāpā, atha janapadakalyāṇī’’ti pucchi. Bhante, janapadakalyāṇī imā accharā upanidhāya kaṇṇanāsacchinnakā makkaṭī viya khāyatīti. Nanda, evarūpā accharā samaṇadhammaṃ karontānaṃ na dullabhāti. Sace me, bhante bhagavā, pāṭibhogo hoti, ahaṃ samaṇadhammaṃ karissāmīti. Vissattho tvaṃ, nanda, samaṇadhammaṃ karohi. Sace te sappaṭisandhikā

kālakiriyā bhavissati, ahaṃ etāsaṃ paṭilābhatthāya pāṭibhogoti. Iti satthā yathāruciyā devacārikaṃ caritvā jetavanameva paccāgañchi.

Tato paṭṭhāya nandatthero accharānaṃ hetu rattindivaṃ samaṇadhammaṃ karoti. Satthā bhikkhū āṇāpesi – ‘‘tumhe nandassa vasanaṭṭhāne ‘eko kira bhikkhu dasabalaṃ pāṭibhogaṃ katvā accharānaṃ hetu samaṇadhammaṃ karotī’ti tattha tattha kathentā vicarathā’’ti. Te satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā ‘‘bhatako kirāyasmā nando, upakkitako kirāyasmā nando, accharānaṃ hetu brahmacariyaṃ carati, bhagavā kirassa pāṭibhogo pañcannaṃ accharāsatānaṃ paṭilābhāya kakuṭapādīna’’nti therassa savanūpacāre kathentā vicaranti. Nandatthero taṃ kathaṃ sutvā ‘‘ime bhikkhū na aññaṃ kathenti, maṃ ārabbha kathenti, ayuttaṃ mama kamma’’nti paṭisaṅkhānaṃ uppādetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Athassa arahattapattakkhaṇeyeva aññatarā devatā bhagavato etamatthaṃ ārocesi, sayampi bhagavā aññāsiyeva. Punadivase nandatthero bhagavantaṃ upasaṅkamitvā evamāha – ‘‘yaṃ me, bhante bhagavā, pāṭibhogo pañcannaṃ accharāsatānaṃ paṭilābhāya kakuṭapādīnaṃ, muñcāmahaṃ, bhante, bhagavantaṃ etasmā paṭissavā’’ti. Evaṃ vatthu (udā. 22) samuṭṭhitaṃ. Satthā aparabhāge jetavanavihāre viharanto theraṃ indriyesu guttadvārānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Mahākappinattheravatthu

231. Navame **bhikkhuovādakāna**nti bhikkhū ovadantānaṃ mahākappinatthero aggoti dasseti. Ayaṃ kira thero ekasamodhānasmiṃyeva dhammakathaṃ kathento bhikkhusahassaṃ arahattaṃ pāpesi. Tasmā bhikkhuovādakānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulaghare nibbattitvā aparabhāge satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ bhikkhuovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto kassapasammāsambuddhakāle bārāṇasiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā purisasahassassa gaṇajeṭṭhako hutvā gabbhasahassapaṭimaṇḍitaṃ mahāpariveṇaṃ kāresi. Te sabbepi janā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā kappinaupāsakaṃ jeṭṭhakaṃ katvā saputtadārā devaloke nibbattā. Ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsariṃsu.

Atha amhākaṃ satthu nibbattito puretarameva ayaṃ kappino paccantadese kukkuṭavatīnagare rājagehe paṭisandhiṃ gaṇhi, sesapurisā tasmiṃyeva nagare amaccakulesu nibbattiṃsu. Tesu kappinakumāro pitu accayena chattaṃ ussāpetvā mahākappinarājā nāma jāto. Pubbe kalyāṇakammakaraṇakāle tassa gharasāminī itthī samānajātike rājakule nibbattitvā mahākappinarañño aggamahesī jātā, anojāpupphasadisavaṇṇatāya panassā anojādevītveva nāmaṃ ahosi. Mahākappinarājāpi sutavittako ahosi. So pātova uṭṭhāya catūhi dvārehi sīghaṃ dūte pesesi – ‘‘yattha bahussute sutadhare passatha, tato nivattitvā mayhaṃ ārocethā’’ti.

Tena kho pana samayena amhākaṃ satthā loke nibbattitvā sāvatthiṃ upanissāya paṭivasati. Tasmiṃ kāle sāvatthinagaravāsino vāṇijā sāvatthiyaṃ uṭṭhānakabhaṇḍaṃ gahetvā, taṃ nagaraṃ gantvā, bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā, ‘‘rājānaṃ passissāmā’’ti paṇṇākāraṃ gahetvā, rājakuladvāraṃ gantvā, ‘‘rājā uyyānaṃ gato’’ti sutvā, uyyānaṃ gantvā, dvāre ṭhitā paṭihārakassa ārocayiṃsu. Atha rañño nivedi, te rājā pakkosāpetvā niyyātitapaṇṇākāre vanditvā ṭhite, ‘‘tātā, kuto āgacchathā’’ti pucchi. Sāvatthito, devāti. Kacci vo raṭṭhaṃ subhikkhaṃ, dhammiko rājāti? Āma, devāti. Atthi pana tumhākaṃ dese kiñci sāsananti? Atthi deva, na pana sakkā ucchiṭṭhamukhehi kathetunti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā dasabalābhimukhā añjaliṃ paggahetvā, ‘‘deva, amhākaṃ dese buddharatanaṃ nāma uppanna’’nti āhaṃsu. Rañño ‘‘buddho’’ti vacane sutamatteyeva sakalasarīraṃ pharamānā pīti uppajji. Tato ‘‘buddhoti, tātā, vadathā’’ti āha. Buddhoti, deva, vadāmāti. Evaṃ tikkhattuṃ vadāpetvā ‘‘buddhotipadaṃ aparimāṇaṃ, nāssa sakkā parimāṇaṃ kātu’’nti tasmiṃyeva pade pasanno satasahassaṃ datvā ‘‘aparaṃ kiṃ sāsana’’nti pucchi. Deva dhammaratanaṃ nāma uppannanti. Tampi sutvā tatheva tikkhattuṃ paṭiññaṃ gahetvā aparampi satasahassaṃ datvā puna ‘‘aññaṃ kiṃ

sāsana’’nti pucchi. Saṅgharatanaṃ deva uppannanti. Tampi sutvā tatheva paṭiññaṃ gahetvā aparampi satasahassaṃ datvā dinnabhāvaṃ paṇṇe likhitvā, ‘‘tātā, deviyā santikaṃ gacchathā’’ti pesesi. Tesu gatesu amacce pucchi – ‘‘tātā, buddho loke uppanno, tumhe kiṃ karissathā’’ti? Deva tumhe kiṃ kattukāmāti? Ahaṃ pabbajissāmīti. Mayampi pabbajissāmāti. Te sabbepi gharaṃ vā kuṭumbaṃ vā anapaloketvā ye asse āruyha gatā teheva nikkhamiṃsu.

Vāṇijā anojādeviyā santikaṃ gantvā paṇṇaṃ dassesuṃ. Sā taṃ vācetvā ‘‘raññā tumhākaṃ bahū kahāpaṇā dinnā, kiṃ tumhehi kataṃ, tātā’’ti pucchi. Piyasāsanaṃ, devi, ānītanti. Amhepi sakkā, tātā, suṇāpetunti? Sakkā, devi, ucchiṭṭhamukhehi pana vattuṃ na sakkāti. Sā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā rañño ārocitaniyāmeneva ārocesuṃ. Sāpi taṃ sutvā uppannapāmojjā teneva nayena ekekasmiṃ pade tikkhattuṃ paṭiññaṃ gahetvā paṭiññāgaṇanāya tīṇi tīṇi katvā nava satasahassāni adāsi. Vāṇijā sabbānipi dvādasa satasahassāni labhiṃsu. Atha ne ‘‘rājā kahaṃ, tātā’’ti pucchi. Pabbajissāmīti nikkhanto, devīti. ‘‘Tena hi, tātā, tumhe gacchathā’’ti te uyyojetvā raññā saddhiṃ gatānaṃ amaccānaṃ mātugāme pakkosāpetvā ‘‘tumhe attano sāmikānaṃ gataṭṭhānaṃ jānātha ammā’’ti pucchi. Jānāma, ayye, raññā saddhiṃ uyyānakīḷaṃ gatāti. Āma, ammā gatā, tattha pana gantvā ‘‘buddho uppanno, dhammo uppanno, saṅgho uppanno’’ti sutvā ‘‘dasabalassa santike pabbajissāmā’’ti gatā, tumhe kiṃ karissathāti? Tumhe pana, ayye, kiṃ kattukāmāti? ‘‘Ahaṃ pabbajissāmi, na tehi vantavamanaṃ jivhagge ṭhapeyyanti. ‘‘Yadi evaṃ, mayampi pabbajissāmā’’ti sabbāpi rathe yojetvā nikkhamiṃsu.

Rājāpi amaccasahassehi saddhiṃ gaṅgātīraṃ pāpuṇi, tasmiṃ samaye gaṅgā pūrā hoti. Atha naṃ disvā ‘‘ayaṃ gaṅgā pūrā hoti caṇḍamacchākiṇṇā, amhehi ca saddhiṃ āgatā dāsā vā manussā vā natthi, ye no nāvaṃ vā uḷumpaṃ vā katvā dadeyyuṃ. Etassa pana satthu guṇā nāma heṭṭhā avīcito upari yāva bhavaggā patthaṭā. Sace esa satthā sammāsambuddho, imesaṃ assānaṃ khurapiṭṭhāni mā tementū’’ti udakapiṭṭhena asse pakkhandāpesuṃ. Ekassa assassāpi khurapiṭṭhamattaṃ na temi, rājamaggena gacchantā viya paratīraṃ patvā parato aññaṃ mahānadiṃ pāpuṇiṃsu. ‘‘Dutiyā kinnamā’’ti pucchi. Nīlavāhinī nāma gambhīratopi puthulatopi aḍḍhayojanamattā devāti. Tattha aññā saccakiriyā natthi, tāya eva saccakiriyāya tampi aḍḍhayojanavitthāraṃ nadiṃ atikkamiṃsu. Atha tatiyaṃ candabhāgaṃ nāma mahānadiṃ patvā tampi tāya eva saccakiriyāya atikkamiṃsu.

Satthāpi taṃdivasaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ olokento ‘‘ajja mahākappino tiyojanasatikaṃ rajjaṃ pahāya amaccasahassaparivāro mama santike pabbajituṃ āgacchatī’’ti disvā ‘‘mayā tesaṃ paccuggamanaṃ kātuṃ yutta’’nti pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivāro sāvatthiyaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto sayameva pattacīvaraṃ gahetvā ākāse uppatitvā candabhāgāya tīre tesaṃ uttaraṇatitthaabhimukhaṭṭhāne mahānigrodharukkho atthi, tattha pallaṅkena nisīditvā parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā buddharasmiyo ito cito ca dhāvantiyo oloketvā dasabalassa puṇṇacandasassirikaṃ mukhaṃ disvā ‘‘yaṃ satthāraṃ uddissa mayaṃ pabbajitā, addhā so eso’’ti dassaneneva niṭṭhaṃ gantvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya oṇamitvā vandamānā āgamma satthāraṃ vandiṃsu. Rājā gopphakesu gahetvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ amaccasahassena. Satthā tesaṃ dhammakathaṃ kathesi. Desanāpariyosāne sabbeva arahatte patiṭṭhāya satthāraṃ pabbajjaṃ yāciṃsu. Satthā ‘‘pubbe ime cīvaradānassa dinnattā attano pattacīvarāni gahetvāva āgatā’’ti suvaṇṇavaṇṇaṃ hatthaṃ pasāretvā ‘‘etha bhikkhavo, svākkhāto dhammo, caratha brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyāyā’’ti āha. Sāva tesaṃ āyasmantānaṃ pabbajjā ca upasampadā ca ahosi, vassasaṭṭhikattherā viya satthāraṃ parivārayiṃsu.

Anojāpi devī rathasahassaparivārā gaṅgātīraṃ patvā rañño atthāya ābhataṃ nāvaṃ vā uḷumpaṃ vā adisvā attano byattatāya cintesi – ‘‘rājā saccakiriyaṃ katvā gato bhavissati, so pana satthā na kevalaṃ tesaṃyeva atthāya nibbatto, sace so satthā sammāsambuddho, amhākaṃ rathā mā udake nimujjiṃsū’’ti udakapiṭṭhena rathe pakkhandāpesi. Rathānaṃ nemivaṭṭimattampi na temi. Dutiyanadimpi tatiyanadimpi teneva saccakārena uttari. Uttaramānā eva ca nigrodharukkhamūle satthāraṃ addasa. Satthāpi ‘‘imāsaṃ

attano sāmike passantīnaṃ chandarāgo uppajjitvā maggaphalānaṃ antarāyaṃ kareyya, dhammaṃ sotuṃ ca na sakkhissantī''ti. Yathā aññamaññaṃ na passanti, tathā akāsi. Tā sabbāpi titthato uttaritvā dasabalaṃ vanditvā nisīdiṃsu. Satthā tāsaṃ dhammakathaṃ kathesi. Desanāpariyosāne sabbā sotāpattiphale patiṭṭhāya aññamaññaṃ passiṃsu. Satthā ''uppalavaṇṇā āgacchatū''ti cintesi. Therī āgantvā sabbā pabbājetvā ādāya bhikkhuniupassayaṃ gatā, satthā bhikkhusahassaṃ gahetvā ākāsena jetavanaṃ agamāsi.

Athāyaṃ mahākappinatthero attano kiccaṃ matthakappattaṃ ñatvā appossukko hutvā phalasamāpattisukhena vītināmento araññagatopi rukkhamūlagatopi suññāgāragatopi ''aho sukhaṃ aho sukha''nti abhiṇhaṃ udānaṃ udānesi. Bhikkhū kathaṃ uppādesuṃ ''kappinatthero rajjasukhaṃ anussaranto udānaṃ udānetī''ti. Te tathāgatassa ārocesuṃ. Bhagavā ''mama putto maggasukhaṃ phalasukhaṃ ārabbha udānaṃ udānesī''ti vatvā dhammapade imaṃ gāthamāha –

''Dhammapīti sukhaṃ seti, vippasannena cetasā;
Ariyappavedite dhamme, sadā ramati paṇḍito''ti. (dha. pa. 79);

Athekadivasaṃ satthā tassa antevāsikabhikkhusahassaṃ āmantetvā āha – ''kacci vo, bhikkhave, ācariyo dhammaṃ desetī''ti. Na bhagavā deseti, appossukko diṭṭhadhammasukhavihāraṃ anuyutto viharati, kassaci ovādamattampi na detīti. Satthā taṃ pakkosāpetvā ''saccaṃ kira tvaṃ, kappina, antevāsikānaṃ ovādamattampi na desī''ti? Saccaṃ bhagavāti. Brāhmaṇa, mā evaṃ kari, ajja paṭṭhāya antevāsikānaṃ dhammaṃ desehīti. ''Sādhu, bhante''ti thero satthu kathaṃ siravarena sampaṭicchitvā ekasamodhāneyeva samaṇasahassassa dhammaṃ desetvā sabbe arahattaṃ pāpesi. Aparabhāge satthā saṅghamajjhe nisinno paṭipāṭiyā there ṭhānantaresu ṭhapento mahākappinattheraṃ bhikkhuovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Sāgatattheravatthu

232. Dasame **tejodhātukusalāna**nti tejodhātuṃ samāpajjituṃ kusalānaṃ sāgatatthero aggoti dasseti. Ayañhi thero tejodhātusamāpattiyā ambatitthanāgassa tejasā tejaṃ pariyādiyitvā taṃ nāgaṃ nibbisevanaṃ akāsi. Tasmā tejodhātukusalānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā aparabhāge satthudhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ tejodhātukusalānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, sāgatamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. So aparabhāge satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā tattha vasībhāvaṃ pāpuṇi.

Athekadivasaṃ satthā cārikaṃ caramāno kosambinagarasamīpaṃ agamāsi. Tena ca samayena nadītitthe porāṇakanāvikassa bahū āgantukagamikā verino hutvā taṃ pothetvā mārayiṃsu. So viruddhena cittena patthanaṃ paṭṭhapetvā tasmiṃyeva titthe mahānubhāvo nāgarājā hutvā nibbatto. So viruddhacittattā akāleyeva vassāpeti, kāle pana na vassāpeti, sassāni na sammā sampajjanti. Sakalaraṭṭhavāsino ca tassa vūpasamanatthaṃ anusaṃvaccharaṃ balikammaṃ karonti, vasanatthāya cassa ekaṃ gehaṃ akaṃsu. Satthāpi teneva titthena uttaritvā bhikkhusaṅghaparivuto ''tasmiṃyeva padese rattiṃ vasissāmī''ti agamāsi.

Athāyaṃ thero ''caṇḍo kirettha nāgarājā''ti sutvā ''imaṃ nāgarājānaṃ dametvā nibbisevanaṃ katvā satthu vasanaṭṭhānaṃ pariyādetuṃ vaṭṭatī''ti nāgarājassa vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nāgo kujjhitvā ''konāmāyaṃ muṇḍako mayhaṃ vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā nisinno''ti dhūpāyi, thero uttaritaraṃ dhūpāyi. Nāgo, pajjali, theropi uttaritaraṃ pajjalitvā tassa tejaṃ pariyādiyi. So ''mahanto vatāyaṃ bhikkhū''ti therassa pādamūle nipatitvā, ''bhante, tumhākaṃ saraṇaṃ

gacchāmī''ti āha. Mayhaṃ saraṇagamanakiccaṃ natthi, dasabalassa saraṇaṃ gacchāti. So ''sādhū''ti saraṇagato hutvā tato paṭṭhāya na kañci viheṭheti, devampi sammā vassāpeti, sassāni sammā sampajjanti.

Kosambivāsino ''ayyena kira sāgatena ambatitthakanāgo damito''ti sutvā satthu āgamanaṃ udikkhamānā dasabalassa mahāsakkāraṃ sajjayiṃsu. Te dasabalassa mahāsakkāraṃ katvā chabbaggiyānaṃ vacanena sabbagehesu kāpotikaṃ pasannaṃ paṭiyādetvā punadivase sāgatattherassa piṇḍāya carantassa gehe gehe thokaṃ thokaṃ adaṃsu. Thero apaññatte sikkhāpade manussehi yāciyamāno gehe gehe thokaṃ thokaṃ pivitvā avidūraṃ gantvāva anāhārikabhāvena satiṃ vissajjetvā saṅkāraṭṭhāne pati.

Satthā katabhattakicco nikkhamanto taṃ disvā gāhāpetvā vihāraṃ gantvā vigarahitvā sikkhāpadaṃ paññāpesi. So punadivase satiṃ labhitvā attanā katakāraṇaṃ sutvā accayaṃ desetvā dasabalaṃ khamāpetvā uppannasaṃvego vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Evaṃ vatthu vinaye samuṭṭhitaṃ. Taṃ tattha āgatanayeneva vitthārato veditabbaṃ. Aparabhāge pana satthā jetavane mahāvihāre nisīditvā paṭipāṭiyā there ṭhānantaresu ṭhapento sāgatattheraṃ tejodhātukusalānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Rādhattheravatthu

233. Ekādasame **paṭibhāneyyakāna**nti satthu dhammadesanāpaṭibhānassa paccayabhūtānaṃ paṭibhānajanakānaṃ bhikkhūnaṃ rādhatthero aggoti dasseti. Therassa hi diṭṭhisamudācārañca okappaniyasaddhañca āgamma dasabalassa navanavā dhammadesanā paṭibhāti. Tasmā thero paṭibhāneyyakānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattitvā aparabhāge satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭibhāneyyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ tathāgataṃ paricaritvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare brāhmaṇakule paṭisandhiṃ gaṇhi, rādhamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu.

So mahallakakāle attano puttadārena abahumato ''pabbajitvā kālaṃ vītināmessāmī''ti vihāraṃ gantvā there pabbajjaṃ yāci. ''Jiṇṇo mahallakabrāhmaṇo''ti na koci pabbājetuṃ icchi. Athekadivasaṃ brāhmaṇo satthu santikaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi. Satthā tassa upanissayasampattiṃ disvā kathaṃ samuṭṭhāpetukāmo ''kiṃ, brāhmaṇa, puttadārā taṃ paṭijaggantī''ti? Kuto, bho gotama, paṭijagganaṃ, mahallakoti maṃ bahi nīhariṃsu. Kiṃ pana te, brāhmaṇa, pabbajituṃ na vaṭṭatīti? Ko maṃ, bho gotama, pabbājessati, mahallakabhāvena maṃ na koci icchatīti. Satthā sāriputtattherassa saññaṃ adāsi. Thero satthu vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā rādhabrāhmaṇaṃ pabbājetvā cintesi – ''satthā imaṃ brāhmaṇaṃ sādarena pabbajāpesi, na kho me etaṃ anādarena pariharituṃ vaṭṭatī''ti rādhattheraṃ ādāya gāmakāvāsaṃ agamāsi. Tatrassa adhunā pabbajitattā kicchalābhissa thero attano pattaṃ āvāsaṃ deti, attano pattaṃ paṇītapiṇḍapātampi tasseva datvā sayaṃ piṇḍāya carati. Rādhatthero senāsanasappāyañca bhojanasappāyañca labhitvā sāriputtattherassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi.

Atha naṃ thero gahetvā dasabalaṃ passituṃ āgato. Satthā jānantova pucchi – ''yo te mayā, sāriputta, nissitako dinno, kīdisaṃ tassa, na ukkaṇṭhatī''ti? Bhante, sāsane abhiramitabhikkhu nāma evarūpo bhaveyyāti. Athāyasmato sāriputtassa ''sāriputtatthero kataññū katavedī''ti saṅghamajjhe kathā udapādi. Taṃ sutvā satthā bhikkhū āmantesi – ''anacchariyaṃ, bhikkhave, sāriputtassa idāni kataññūkataveditā, so atīte ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbattopi kataññūkatavedīyeva ahosī''ti. Katarasmiṃ kāle bhagavāti?

Atīte, bhikkhave, pabbatapādamhi pañcasatamattā vaḍḍhakipurisā mahāaraññaṃ pavisitvā dabbasambhāre chinditvā mahāuḷumpaṃ bandhitvā nadiyā otārenti. Atheko hatthināgo ekasmiṃ visamaṭṭhāne soṇḍāya sākhaṃ gaṇhanto sākhābhaṅgavegaṃ sandhāretuṃ asakkonto tikhiṇakhāṇuke pādena avatthāsi, pādo viddho, dukkhavedanā vattanti. So gamanaṃ abhinīharituṃ asakkonto tattheva nipajji. So katipāhaccayena te vaḍḍhakī attano samīpena gacchante disvā ''ime nissāyāhaṃ jīvitaṃ labhissāmī''ti tesaṃ anupadaṃ agamāsi. Te nivattitvā hatthiṃ disvā bhītā palāyanti. So tesaṃ palāyanabhāvaṃ ñatvā aṭṭhāsi, puna ṭhitakāle anubandhi.

Vaḍḍhakijeṭṭhako cintesi – ''ayaṃ hatthi amhesu tiṭṭhantesu anubandhati, palāyantesu tiṭṭhati, bhavissati tattha kāraṇa''nti. Sabbe taṃ taṃ rukkhaṃ āruyha tassa āgamanaṃ paṭimānentā nisīdiṃsu. So tesaṃ santikaṃ āgantvā attano pādaṃ dassento parivattetvā nipajji. Tadā vaḍḍhakīnaṃ saññā udapādi – ''gilānabhāvena, bho, esa āgacchati, na aññena kāraṇenā''ti tassa santikaṃ gantvā pāde paviṭṭhakhāṇukaṃ disvā ''iminā kāraṇena esa āgato''ti tikhiṇavāsiyā khāṇukakoṭiyaṃ odhiṃ datvā daḷhāya rajjuyā bandhitvā kaḍḍhitvā nīhariṃsu. Athassa vaṇamukhaṃ pīḷetvā pubbalohitaṃ nīharitvā kasāvodakena dhovitvā attano jānanabhesajjaṃ makkhetvā nacirasseva phāsukaṃ akaṃsu.

Hatthināgo gilānā vuṭṭhito cintesi – ''ime mayhaṃ bahupakārā, ime mayā nissāya jīvitaṃ laddhaṃ, mayā imesaṃ kataññunā katavedinā bhavituṃ vaṭṭatī''ti attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā setaṃ gandhahatthipotakaṃ ānesi. Vaḍḍhakino hatthipotakaṃ disvā ''amhākaṃ hatthī puttampi gahetvā āgato''ti ativiya tuṭṭhacittā ahesuṃ. Hatthināgo cintesi – ''mayi tiṭṭhante 'kiṃ nu kho ayaṃ āgato'ti mama āgatakāraṇaṃ na jānissantī''ti ṭhitaṭṭhānato pakkāmi. Hatthipotako pitu pacchato pacchato anupāyāsi. Hatthināgo tassa āgatabhāvaṃ ñatvā nivattanatthāya saddasaññaṃ adāsi. So pitu kathaṃ sutvā nivattitvā vaḍḍhakīnaṃ santikaṃ gato. Vaḍḍhakino ''imaṃ hatthipotakaṃ amhākaṃ dātuṃ āgato bhavissati eso''ti ñatvā ''amhākaṃ santike tayā kattabbakiccaṃ natthi, pitu santikaṃyeva gacchā''ti pahiṇiṃsu. Hatthināgo yāvatatiyaṃ attano santikaṃ āgatampi puna vaḍḍhakīnaṃyeva samīpaṃ pesesi. Tato paṭṭhāya vaḍḍhakino hatthipotakaṃ attano santike katvā paṭijagganti. Bhojanakāle ekekaṃ bhattapiṇḍaṃ denti, bhattaṃ tassa yāvadatthaṃ ahosi. So vaḍḍhakīhi antogahane koṭṭitaṃ dabbasambhāraṃ āharitvā aṅgaṇaṭṭhāne rāsiṃ karoti. Eteneva niyāmena aññampi upakārakammaṃ karoti.

Satthā imaṃ kāraṇaṃ āharitvā pubbepi sāriputtassa kataññūkatavedibhāvaṃ dīpeti. Sāriputtatthero hi tadā mahāhatthī ahosi, aṭṭhuppattiyaṃ āgato ossaṭṭhavīriyo bhikkhu hatthipotako ahosi. Saṃyuttanikāyaṃ pana patvā sakalaṃ rādhasaṃyuttaṃ, dhammapade ca –

''Nidhīnaṃva pavattāraṃ, yaṃ passe vajjadassinaṃ;
Niggayhavādiṃ medhāviṃ, tādisaṃ paṇḍitaṃ bhaje;
Tādisaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo''ti. (dha. pa. 76) –

Gāthā therassa dhammadesanā nāma. Aparabhāge pana satthā paṭipāṭiyā there ṭhānantaresu ṭhapento rādhattheraṃ paṭibhāneyyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Mogharājattheravatthu

234. Dvādasame **lūkhacīvaradharāna**nti lūkhacīvaraṃ dhārentānaṃ mogharājā aggoti dasseti. Ayaṃ hi thero satthalūkhaṃ suttalūkhaṃ rajanalūkhanti tividhenapi lūkhena samannāgataṃ paṃsukūlaṃ dhāresi. Tasmā lūkhacīvaradharānaṃ aggo nāma jāto.

Tassa pañhakamme ayamanupubbikathā – ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā nibbatti, tato aparabhāge satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ lūkhacīvaradharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto kassapadasabalassa nibbattito

puretarameva kaṭṭhavāhananagare amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Aparabhāge vayappatto kaṭṭhavāhanarājānaṃ upaṭṭhahanto amaccaṭṭhānaṃ labhi.

Tasmiṃ kāle kassapadasabalo loke uppajji. Kaṭṭhavāhanarājā ''buddho kira loke uppanno''ti sutvā taṃ pakkosāpetvā āha – ''tāta, buddho kira loke uppanno, imaṃ paccantanagaraṃ ekappahāreneva ubhohi amhehi tucchaṃ kātuṃ na sakkā, tvaṃ tāva majjhimadesaṃ gantvā buddhassa uppannabhāvaṃ ñatvā dasabalaṃ imaṃ nagaraṃ ānehī''ti purisasahassena saddhiṃ pesesi. So anupubbena satthu santikaṃ gantvā dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddho tattheva pabbajitvā vīsati vassasahassāni samaṇadhammaṃ akāsi. Tena saddhiṃ gatapurisā pana sabbepi nivattitvā puna rañño santikaṃ āgatā.

Ayaṃ thero paripuṇṇasīlo kālaṃ katvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ dasabalassa nibbattito puretarameva sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule paṭisandhiṃ gaṇhi, mogharājamāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. Kaṭṭhavāhanarājāpi kassapassa bhagavato adhikārakammaṃ katvā ekaṃ buddhantaraṃ saparivāro devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ dasabalassa nibbattito puretarameva sāvatthiyaṃ purohitagehe paṭisandhiṃ gaṇhi, bāvarimāṇavotissa nāmaṃ akaṃsu. So aparena samayena tayo vede uggaṇhitvā soḷasannaṃ māṇavakasahassānaṃ sippaṃ vācento carati. Athassa pasenadikosalarañño kāle pitu accayena purohitaṭṭhānaṃ adaṃsu. Tadā ayampi mogharājamāṇavo bāvaribrāhmaṇassa santike sippaṃ gaṇhāti.

Athekadivasaṃ bāvaribrāhmaṇo rahogato attano sippe sāraṃ olokento samparāyikaṃ sāraṃ adisvā ''ekaṃ pabbajjaṃ pabbajitvā samparāyikaṃ gavesessāmī''ti kosalarājānaṃ upasaṅkamitvā attano pabbajjaṃ anujānāpesi. So tena anuññāto soḷasahi māṇavakasahassehi parivuto pabbajjatthāya nikkhami. Kosalarājāpi tena saddhiṃyeva ekaṃ amaccaṃ kahāpaṇasahassaṃ datvā pesesi – ''yasmiṃ ṭhāne ācariyo pabbajati, tatrassa vasanaṭṭhānaṃ gahetvā dethā''ti. Bāvaribrāhmaṇo phāsukaṭṭhānaṃ olokento majjhimadesato paṭikkamma assakarañño ca muḷhakarañño ca sīmantare godhāvaritīre attano vasanaṭṭhānaṃ kāresi.

Atheko puriso jaṭilānaṃ dassanāya gato tesaṃ santake bhūmiṭṭhāne tehi anuññāto attano vasanaṭṭhānaṃ akāsi. Tena kataṃ disvā aparaṃ kulasataṃ gehasataṃ kāresi. Te sabbepi sannipatitvā ''mayaṃ ayyānaṃ santake bhūmibhāge vasāma, mudhā vasituṃ na kāraṇaṃ, sukhavāsaṃ vo dassāmā''ti ekeko ekekaṃ kahāpaṇaṃ bāvaribrāhmaṇassa vasanaṭṭhāne ṭhapesi. Sabbehipi ābhatakahāpaṇā satasahassamattā ahesuṃ. Bāvaribrāhmaṇo ''kimatthaṃ ete ābhatā''ti āha. Sukhavāsadānatthāya, bhanteti. Sacāhaṃ hiraññasuvaṇṇena atthiko assaṃ, ahaṃ mahantaṃ dhanarāsiṃ pahāya na pabbajeyyaṃ. Tumhākaṃ kahāpaṇe gaṇhitvā gacchathāti. Amhehi ayyassa pariccattaṃ na puna gaṇhāma, anusaṃvaccharaṃ pana eteneva niyāmena āharissāma, ime gahetvā ayyo dānaṃ detūti. Brāhmaṇo adhivāsetvā kapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ dānamukhe niyyātesi. Tassa aparāparaṃ dāyakabhāvo sakalajambudīpe paññāyittha.

Tato kāliṅgaraṭṭhe dunniviṭṭhe nāma gāme jūjakabrāhmaṇassa vaṃse jātabrāhmaṇassa brāhmaṇī uṭṭhāya samuṭṭhāya brāhmaṇaṃ codeti – ''bāvarī, kira dānaṃ deti, gantvā tato hiraññasuvaṇṇaṃ āharā''ti. So tāya codiyamāno saṇṭhātuṃ asakkonto bāvarissa santikaṃ gacchamāno bāvarimhi dānaṃ datvā paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajjitvā dānaṃ anussaramāne gato. Gantvā ca ''dānaṃ me, brāhmaṇa, dehi, dānaṃ me, brāhmaṇa, dehī''ti āha. Akāle tvaṃ, brāhmaṇa, āgato, sampattayācakānaṃ me dinnaṃ, idāni kahāpaṇaṃ natthīti. Na mayhaṃ, brāhmaṇa, bahūhi kahāpaṇehi attho, tava ettakaṃ dānaṃ dadantassa na sakkā kahāpaṇehi vinā bhavituṃ, mayhaṃ pañca kahāpaṇasatāni dehīti. Brāhmaṇa, pañcapi satāni natthi, puna dānakāle sampatte labhissasīti. Kiṃ panāhaṃ tava dānakāle āgamissāmīti? Bāvaribrāhmaṇassa paṇṇasāladvāre vālukaṃ thūpaṃ katvā samantato rattavaṇṇāni pupphāni vikiritvā mantaṃ jappento viya oṭṭhe cāletvā cāletvā ''muddhā phalatu sattadhā''ti vadati.

Bāvaribrāhmaṇo cintesi – ''ayaṃ mahātapo tapacāraṃ gaṇhitvā caraṇabrāhmaṇako mayhaṃ sattadivasamatthake 'sattadhā muddhā phālatū'ti vadati, mayhañca imassa dātabbāni pañca

kahāpaṇasatāni natthi, ekaṃsena maṃ esa ghātessatī''ti. Evaṃ tasmiṃ sokasallasamappite nipanne rattibhāgasamanantare anantarattabhāve bāvarissa mātā devatā hutvā nibbatti. Sā puttassa sokasallasamappitabhāvaṃ disvā āgantvā āha – ''tāta, esa muddhaṃ vā muddhaphālanaṃ vā na jānāti, tvampi loke buddhānaṃ uppannabhāvaṃ na jānāsi. Sace te saṃsayo atthi, satthu santikaṃ gantvā puccha, so te etaṃ kāraṇaṃ kathessatī''ti. Brāhmaṇo devatāya kathaṃ sutakālato paṭṭhāya assāsaṃ labhitvā punadivase uṭṭhite aruṇe sabbeva antevāsike pakkositvā, ''tātā, buddho kira loke uppanno, tumhe sīghaṃ gantvā 'buddho vā no vā'ti ñatvā āgantvā mayhaṃ ārocetha, ahaṃ satthu santikaṃ gamissāmi. Apica kho pana mayhaṃ mahallakabhāvena jīvitantarāyo dujjāno, tumhe tassa santikaṃ gantvā iminā ca iminā ca niyāmena pañhe pucchathā''ti muddhaphālanapañhaṃ nāma abhisaṅkharitvā adāsi.

Tato cintesi – ''sabbe ime māṇavā paṇḍitā, satthu dhammakathaṃ sutvā attano kicce matthakaṃ patte puna mayhaṃ santikaṃ āgaccheyyuṃ vā no vā''ti. Atha attano bhāgineyyassa ajitamāṇavassa nāma saññaṃ adāsi – ''tvaṃ pana ekanteneva mama santikaṃ āgantuṃ arahasi, tayā paṭiladdhaguṇaṃ āgantvā mayhaṃ katheyyāsī''ti. Atha te soḷasasahassajaṭilā ajitamāṇavaṃ jeṭṭhakaṃ katvā soḷasahi jeṭṭhantevāsikehi saddhiṃ ''satthāraṃ pañhaṃ pucchissāmā''ti cārikaṃ carantā gatagataṭṭhāne, ''ayyā, kahaṃ gacchatha, kahaṃ gacchathā''ti pucchitā ''dasabalassa santikaṃ pañhaṃ pucchituṃ gacchāmā''ti koṭito paṭṭhāya parisaṃ saṃkaḍḍhantā anekayojanasataṃ maggaṃ gatā. Satthā ''tesaṃ āgamanadivase aññassa okāso na bhavissati, idaṃ imissā parisāya anucchavikaṭṭhāna''nti gantvā pāsāṇacetiye piṭṭhipāsāṇe nisīdi. So ajitamāṇavopi sapariso taṃ piṭṭhipāsāṇaṃ āruyha satthu sarīrasampattiṃ disvā ''ayaṃ puriso imasmiṃ loke vivaṭacchado buddho bhavissatī''ti attano ācariyena pahite pañhe manasā pucchantova gato.

Taṃdivasaṃ tasmiṃ ṭhāne sampattaparisā dvādasayojanikā ahosi. Tesaṃ soḷasannaṃ antevāsikānaṃ antare mogharājamāṇavo ''ahaṃ sabbehi paṇḍitataro''ti mānatthaddho, tassa etadahosi – ''ayaṃ ajitamāṇavo sabbesaṃ jeṭṭhako, etassa paṭhamataraṃ mama pañhaṃ pucchituṃ na yutta''nti. Tassa lajjāyanto paṭhamataraṃ pañhaṃ apucchitvā tena pucchite dutiyo hutvā satthāraṃ pañhaṃ pucchi. Satthā ''mānatthaddho mogharājamāṇavā, na tāvassa ñāṇaṃ paripākaṃ gacchati, assa mānaṃ nivārituṃ vaṭṭatī''ti cintetvā āha – ''tiṭṭha tvaṃ, mogharāja, aññe tāva pañhe pucchantū''ti. So satthu santikā apasādaṃ labhitvā cintesi – ''ahaṃ ettakaṃ kālaṃ mayā paṇḍitataro nāma natthīti vicarāmi, buddhā ca nāma ajānitvā na kathenti. Satthārā mama pucchāya doso diṭṭho bhavissatī''ti tuṇhī ahosi. So aṭṭhahi janehi paṭipāṭiyā pañhe pucchite adhivāsetuṃ asakkonto navamo hutvā puna uṭṭhāsi. Punapi naṃ satthā apasādesi.

So punapi tuṇhī hutvā ''saṅghanavako dāni bhavituṃ na sakkhissāmī''ti pañcadasamo hutvā pañhaṃ pucchi. Atha satthā ñāṇassa paripākabhāvaṃ ñatvā pañhaṃ kathesi. So desanāpariyosāne attano parivārena jaṭilasahassena saddhiṃ arahattaṃ pāpuṇi. Imināva niyāmena sesānipi pannarasa jaṭilasahassāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Sabbepi iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhūva ahesuṃ. Sesajanā pana na kathiyanti. Ayaṃ mogharājatthero tato paṭṭhāya tīhi lūkhehi samannāgataṃ cīvaraṃ dhāreti. Evaṃ pārāyane (su. ni. 982 ādayo) vatthu samuṭṭhitaṃ. Satthā pana aparabhāge jetavane nisinno there paṭipāṭiyā ṭhānantaresu ṭhapento mogharājattheraṃ imasmiṃ sāsane lūkhacīvaradharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapento ''etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ lūkhacīvaradharānaṃ yadidaṃ mogharājā''ti āha.

Catutthavaggavaṇṇanā.

Ekacattālīsasuttamattāya therapāḷiyā vaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

(14) 5. Pañcamaetadaggavaggo

Mahāpajāpatigotamītherīvatthu

235. Theripāḷiyā paṭhame **yadidaṃ mahāpajāpatigotamī**ti mahāpajāpatigotamī therī rattaññūnaṃ aggāti dasseti.

Tassā pañhakamme pana ayamanupubbikathā – ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā aparena samayena satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ rattaññūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto devaloke nibbattitvā pana ekasmiṃ buddhantare devalokato cavitvā bārāṇasiyaṃ pañcannaṃ dāsisatānaṃ jeṭṭhakadāsī hutvā nibbatti. Atha vassūpanāyikasamaye pañca paccekabuddhā nandamūlakapabbhārato isipatane otaritvā nagare piṇḍāya caritvā isipatanameva gantvā ‘‘vassūpanāyikakuṭiyā atthāya hatthakammaṃ yācissāmā’’ti cintesuṃ. Kasmā? Vassaṃ upagacchantena hi nālakapaṭipadaṃ paṭipannenāpi pañcannaṃ chadanānaṃ aññatarena chadanena channe sadvārabaddhe senāsane upagantabbaṃ. Vuttañhetaṃ ‘‘na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabbaṃ, yo upagaccheyya, āpatti dukkaṭassā’’ti (mahāva. 204). Tasmā vassakāle upakaṭṭhe sace senāsanaṃ labhati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce labhati, hatthakammaṃ pariyesitvāpi kātabbaṃ. Hatthakammaṃ alabhantena sāmampi kātabbaṃ, na tveva asenāsanikena vassaṃ upagantabbaṃ. Ayamanudhammatā. Tasmā te paccekabuddhā ‘‘hatthakammaṃ yācissāmā’’ti cīvaraṃ pārupitvā sāyanhasamaye nagaraṃ pavisitvā seṭṭhissa gharadvāre aṭṭhaṃsu. Jeṭṭhakadāsī kuṭaṃ gahetvā udakatitthaṃ gacchantī paccekabuddhe nagaraṃ pavisante addasa. Seṭṭhi tesaṃ āgatakāraṇaṃ sutvā ‘‘amhākaṃ okāso natthi, gacchantū’’ti āha.

Atha te nagarā nikkhante jeṭṭhakadāsī kuṭaṃ gahetvā pavisantī disvā kuṭaṃ otāretvā vanditvā onamitvā mukhaṃ ukkhipitvā, ‘‘ayyā, nagaraṃ paviṭṭhamattāva nikkhantā, kiṃ nu kho’’ti pucchi. Vassūpanāyikakuṭiyā hatthakammaṃ yācituṃ āgatamhāti. Laddhaṃ, bhanteti? Na laddhaṃ upāsiketi. Kiṃ panesā kuṭi issareheva kātabbā, udāhu duggatehipi sakkā kātunti? Yena kenaci sakkā kātunti. Sādhu, bhante, mayaṃ karissāma, sve mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathāti nimantetvā puna kuṭaṃ gahetvā āgamanatitthamagge ṭhatvā āgatāgatā avasesadāsiyo ‘‘ettheva hothā’’ti vatvā sabbāsaṃ āgatakāle āha – ‘‘ammā, kiṃ niccameva parassa dāsikammaṃ karissatha, udāhu dāsibhāvato muccituṃ icchathā’’ti. Ajjeva muccituṃ icchāma, ayyeti. Yadi evaṃ, mayā paccekabuddhā hatthakammaṃ alabhantā svātanāya nimantitā, tumhākaṃ sāmikehi ekadivasaṃ hatthakammaṃ dāpethāti. Tā ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā sāyaṃ aṭavito āgatakāle sāmikānaṃ ārocesuṃ. Te ‘‘sādhū’’ti jeṭṭhakadāsassa gehadvāre sannipatiṃsu.

Atha ne jeṭṭhakadāsī ‘‘sve, tātā, paccekabuddhānaṃ hatthakammaṃ dethā’’ti ānisaṃsaṃ ācikkhitvā yepi na kātukāmā, te gāḷhena ovādena tajjetvā sabbepi sampaṭicchāpesi. Sā punadivase paccekabuddhānaṃ bhattaṃ datvā sabbesaṃ dāsaputtānaṃ saññaṃ adāsi. Te tāvadeva araññaṃ pavisitvā dabbasambhāre samodhānetvā sataṃ sataṃ hutvā ekekaṃ kuṭiṃ caṅkamanādiparivāraṃ katvā mañcapīṭhapānīya-paribhojanīyādīni ṭhapetvā paccekabuddhānaṃ temāsaṃ tattheva vasanatthāya paṭiññaṃ kāretvā vārabhikkhaṃ paṭṭhapesuṃ. Yā attano vāradivase na sakkoti, tassā jeṭṭhakadāsī sakagehato nīharitvā deti. Evaṃ temāsaṃ paṭijaggitvā jeṭṭhakadāsī ekekaṃ dāsiṃ ekekaṃ sāṭakaṃ sajjāpesi, pañca thūlasāṭakasatāni ahesuṃ. Tāni parivattāpetvā pañcannaṃ paccekabuddhānaṃ ticīvarāni katvā adāsi. Paccekabuddhā tāsaṃ passantīnaṃyeva ākāsena gandhamādanapabbataṃ agamaṃsu.

Tāpi sabbā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devaloke nibbattiṃsu. Tāsu jeṭṭhikā tato cavitvā bārāṇasiyā avidūre pesakāragāme pesakārajeṭṭhakassa gehe nibbatti. Athekadivasaṃ padumavatiyā puttā pañcasatā paccekabuddhā bārāṇasiraññā nimantitā rājadvāraṃ āgantvā kañci olokentampi adisvā nivattitvā nagaradvārena nikkhamitvā taṃ pesakāragāmaṃ agamaṃsu. Sā itthī paccekabuddhe disvā sampiyāyamānā sabbe vanditvā bhikkhaṃ adāsi. Te bhattakiccaṃ katvā gandhamādanameva agamaṃsu.

Sāpi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsarantī amhākaṃ satthu nibbattito puretarameva

devadahanagare mahāsuppabuddhassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi, gotamītissā nāmaṃ akaṃsu. Mahāmāyāya kaniṭṭhabhaginī hoti. Mantajjhāyakā brāhmaṇā lakkhaṇāni pariggaṇhantā ''imāsaṃ dvinnampi kucchiyaṃ vasitadārakā cakkavattino bhavissantī''ti byākariṃsu. Suddhodanamahārājā vayappattakāle tā dvepi maṅgalaṃ katvā attano gharaṃ ānesi. Aparabhāge amhākaṃ bodhisatto tusitapurā cavitvā mahāmāyāya deviyā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Mahāmāyā tassa jātadivasato sattame divase kālaṃ katvā tusitapure nibbatti. Suddhodanamahārājā mahāsattassa mātucchaṃ mahāpajāpatigotamiṃ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Tasmiṃ kāle nandakumāro jāto. Ayaṃ mahāpajāpati nandakumāraṃ dhātīnaṃ datvā sayaṃ bodhisattaṃ parihari.

Aparena samayena bodhisatto mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā sabbaññutaṃ patvā lokānuggahaṃ karonto anukkamena kapilavatthuṃ patvā nagaraṃ piṇḍāya pāvisi. Athassa pitā suddhodanamahārājā antaravīthiyaṃyeva dhammakathaṃ sutvā sotāpanno ahosi. Atha dutiyadivase nando pabbaji, sattame divase rāhulo. Satthā aparena samayena vesāliṃ upanissāya kūṭāgārasālāyaṃ viharati. Tasmiṃ samaye suddhodanamahārājā setacchattassa heṭṭhā arahattaṃ sacchikatvā parinibbāyi. Tadā mahāpajāpatigotamī pabbajjāya cittaṃ uppādesi. Tato rohiṇīnadītīre kalahavivādasuttapariyosāne (su. ni. 868 ādayo) nikkhamitvā pabbajitānaṃ pañcannaṃ kumārasatānaṃ pādaparicārikā sabbāva ekacittā hutvā ''mahāpajāpatiyā santikaṃ gantvā sabbāva satthu santike pabbajissāmā''ti mahāpajāpatiṃ jeṭṭhikaṃ katvā satthu santikaṃ gantvā pabbajitukāmā ahesuṃ. Ayañca mahāpajāpati paṭhamameva ekavāraṃ satthāraṃ pabbajjaṃ yācamānā nālattha, tasmā kappakaṃ pakkosāpetvā kese chinnāpetvā kāsāyāni acchādetvā sabbā tā sākiyāniyo ādāya vesāliṃ gantvā ānandattherena dasabalaṃ yācāpetvā aṭṭhahi garudhammehi pabbajjañca upasampadañca alattha. Itarā pana sabbāpi ekatova upasampannā ahesuṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ vatthu pāḷiyaṃ (cūḷava. 402 ādayo) āgatameva.

Evaṃ upasampannā pana mahāpajāpati satthāraṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi, athassā satthā dhammaṃ desesi. Sā satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ pāpuṇi. Sesā pañcasatā bhikkhuniyo nandakovādasuttapariyosāne (ma. ni. 3.398 ādayo) arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Aparabhāge satthā jetavane nisinno bhikkhuniyo ṭhānantare ṭhapento mahāpajāpatiṃ rattaññūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Khemātherīvatthu

236. Dutiye **khemā**ti evaṃnāmikā bhikkhunī. Ito paṭṭhāya ca panassā pañhakamme ayamanupubbikathāti avatvā sabbattha abhinīhāraṃ ādiṃ katvā vattabbameva vakkhāma.

Atīte kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ ayaṃ parapariyāpannā hutvā nibbatti. Athekadivasaṃ tassa bhagavato aggasāvikaṃ sujātattheriṃ nāma piṇḍāya carantaṃ disvā tayo modake datvā taṃdivasameva attano kese vissajjetvā theriyā dānaṃ datvā ''anāgate buddhuppāde tumhe viya mahāpaññā bhaveyya''nti patthanaṃ katvā yāvajīvaṃ kusalakammesu appamattā hutvā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsarantī kassapabuddhakāle kikissa kāsirañño gehe paṭisandhiṃ gahetvā sattannaṃ bhaginīnaṃ abbhantarā hutvā vīsativassasahassāni geheyeva komāribrahmacariyaṃ caritvā tāhi bhaginīhi saddhiṃ dasabalassa vasanapariveṇaṃ kāretvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsarantī imasmiṃ buddhuppāde maddaraṭṭhe sāgalanagare rājakule paṭisandhiṃ gaṇhi, khemātissā nāmaṃ akaṃsu. Tassā sarīravaṇṇo suvaṇṇarasapiñjaro viya ahosi. Sā vayappattā bimbisārarañño gehaṃ agamāsi.

Sā tathāgate rājagahaṃ upanissāya veḷuvane viharante ''satthā kira rūpe dosaṃ dassetī''ti rūpamadamattā hutvā ''mayhampi rūpe dosaṃ dasseyyā''ti bhayena dasabalaṃ dassanāya na gacchati. Rājā cintesi – ''ahaṃ satthu aggupaṭṭhāko, mādisassa ca nāma ariyasāvakassa aggamahesī dasabalaṃ dassanāya na gacchati, na me etaṃ ruccatī''ti. So kavīhi veḷuvanuyyānassa vaṇṇaṃ bandhāpetvā ''khemāya deviyā savanūpacāre gāyathā''ti āha. Sā uyyānassa vaṇṇaṃ sutvā gantukāmā hutvā rājānaṃ paṭipucchi. Rājā ''uyyānaṃ gaccha, satthāraṃ pana adisvā āgantuṃ na labhissasī''ti āha. Sā rañño

paṭivacanaṃ adatvāva maggaṃ paṭipajji. Rājā tāya saddhiṃ gacchante purise āha – ‘‘sace devī uyyānato nivattamānā dasabalaṃ passati, iccetaṃ kusalaṃ. Sace na passati, rājāṇāya naṃ dassethā’’ti. Atha kho sā devī divasabhāgaṃ uyyāne caritvā nivattantī dasabalaṃ adisvāva gantuṃ āraddhā. Atha naṃ rājapurisā attano aruciyāva deviṃ satthu santikaṃ nayiṃsu.

Satthā taṃ āgacchantiṃ disvā iddhiyā ekaṃ devaccharaṃ nimminitvā tālavaṇṭaṃ gahetvā bījamānaṃ viya akāsi. Khemā devī taṃ disvā cintesi – ‘‘mānamhi naṭṭhā, evarūpā nāma devaccharappaṭibhāgā itthiyo dasabalassa avidūre tiṭṭhanti, ahaṃ etāsaṃ paricārikāpi nappahomi, mānamadaṃ hi nissāya pāpacittassa vasena naṭṭhā’’ti taṃ nimittaṃ gahetvā tameva itthiṃ olokayamānā aṭṭhāsi. Athassā passantiyāva tathāgatassa adhiṭṭhānabalena sā itthī paṭhamavayaṃ atikkamma majjhimavaye ṭhitā viya majjhimavayaṃ atikkamma pacchimavaye ṭhitā viya ca valittacā palitakesā khaṇḍaviraḷadantā ahosi. Tato tassā passantiyāva saddhiṃ tālavaṇṭena parivattitvā paripati. Tato khemā pubbahetusampannattā tasmiṃ ārammaṇe āpāthagate evaṃ cintesi – ‘‘evaṃvidhampi nāma sarīraṃ evarūpaṃ vipattiṃ pāpuṇāti, mayhampi sarīraṃ evaṃgatikameva bhavissatī’’ti. Athassā evaṃ cintitakkhaṇe satthā imaṃ dhammapade gāthamāha –

‘‘Ye rāgarattānupatanti sotaṃ,
Sayaṃkataṃ makkaṭakova jālaṃ;
Etampi chetvāna vajanti dhīrā,
Anapekkhino sabbadukkhaṃ pahāyā’’ti.

Sā gāthāpariyosāne ṭhitapade ṭhitāyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Agāramajjhe vasantena nāma arahattaṃ pattena taṃdivasameva parinibbāyitabbaṃ vā pabbajitabbaṃ vā hoti, sā pana attano āyusaṅkhārānaṃ pavattanabhāvaṃ ñatvā ‘‘attano pabbajjaṃ anujānāpessāmī’’ti satthāraṃ vanditvā rājanivesanaṃ gantvā rājānaṃ anabhivādetvāva aṭṭhāsi. Rājā iṅgiteneva aññāsi – ‘‘ariyadhammaṃ pattā bhavissatī’’ti. Atha naṃ āha – ‘‘devi gatā nu kho satthudassanāyā’’ti. Mahārāja, tumhehi diṭṭhadassanaṃ parittaṃ, ahaṃ pana dasabalaṃ sudiṭṭhamakāsiṃ, pabbajjaṃ me anujānāthāti. Rājā ‘‘sādhu, devī’’ti sampaṭicchitvā suvaṇṇasivikāya bhikkhuniupassayaṃ upanetvā pabbājesi. Athassā ‘‘khemātherī nāma gihibhāve ṭhatvā arahattaṃ pattā’’ti mahāpaññabhāvo pākaṭo ahosi. Idamettha vatthu. Atha satthā aparabhāge jetavane nisinno bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento khemātheriṃ mahāpaññānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Uppalavaṇṇātherīvatthu

237. Tatiye **uppalavaṇṇā**ti nīluppalagabbhasadiseneva vaṇṇena samannāgatattā evaṃladdhanāmā therī. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā aparabhāge mahājanena saddhiṃ satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ iddhimantīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sattāhaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsarantī kassapabuddhakāle bārāṇasinagare kikissa kāsirañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā sattannaṃ bhaginīnaṃ abbhantarā hutvā vīsati vassasahassāni brahmacariyaṃ caritvā bhikkhusaṅghassa pariveṇaṃ katvā devaloke nibbattā.

Tato cavitvā puna manussalokaṃ āgacchantī ekasmiṃ gāme sahatthā kammaṃ katvā jīvanakaṭṭhāne nibbattā. Sā ekadivasaṃ khettakuṭiṃ gacchantī antarāmagge ekasmiṃ sare pātova pupphitaṃ padumapupphaṃ disvā taṃ saraṃ oruyha tañceva pupphaṃ lājapakkhipanatthāya paduminiyā pattañca gahetvā kedāre sālisīsāni chinditvā kuṭikāya nisinnā lāje bhajjitvā pañca lājasatāni gaṇesi. Tasmiṃ khaṇe gandhamādanapabbate nirodhasamāpattito vuṭṭhito eko paccekabuddho āgantvā tassā avidūre aṭṭhāsi. Sā paccekabuddhaṃ disvā lājehi saddhiṃ padumapupphaṃ gahetvā kuṭito oruyha lāje paccekabuddhassa patte pakkhipitvā padumapupphena pattaṃ pidhāya adāsi. Athassā paccekabuddhe thokaṃ gate etadahosi – ‘‘pabbajitā nāma pupphena anatthikā, ahaṃ pupphaṃ gahetvā

piḷandhissāmī’’ti gantvā paccekabuddhassa hatthato pupphaṃ gahetvā puna cintesi – ‘‘sace, ayyo, pupphena anatthiko abhavissa, pattamatthake ṭhapetuṃ na adassa, addhā ayyassa attho bhavissatī’’ti puna gantvā pattamatthake ṭhapetvā paccekabuddhaṃ khamāpetvā, ‘‘bhante, imesaṃ me lājānaṃ nissandena lājagaṇanāya puttā assu, padumapupphassa nissandena nibbattanibbattaṭṭhāne me pade pade padumapupphaṃ uṭṭhahatū’’ti patthanaṃ akāsi. Paccekabuddho tassā passantiyāva ākāsena gandhamādanapabbataṃ gantvā taṃ padumaṃ nandamūlakapabbhāre paccekabuddhānaṃ akkamanasopānasamīpe pādapuñchanaṃ katvā ṭhapesi.

Sāpi tassa kammassa nissandena devaloke paṭisandhiṃ gaṇhi, nibbattakālato paṭṭhāya cassā pade pade mahāpadumapupphaṃ uṭṭhāsi. Sā tato cavitvā pabbatapāde ekasmiṃ padumassare padumagabbhe nibbatti. Taṃ nissāya eko tāpaso vasati, so pātova mukhadhovanatthāya saraṃ gantvā taṃ pupphaṃ disvā cintesi – ‘‘idaṃ pupphaṃ sesehi mahantataraṃ, sesāni ca pupphitāni, idaṃ makuḷitameva, bhavitabbamettha kāraṇenā’’ti udakaṃ otaritvā taṃ pupphaṃ gaṇhi. Taṃ tena gahitamattameva pupphitaṃ. Tāpaso antopadumagabbhe nipannadārikaṃ addasa. Diṭṭhakālato paṭṭhāya ca dhītusinehaṃ labhitvā padumeneva saddhiṃ paṇṇasālaṃ netvā mañcake nipajjāpesi. Athassā puññānubhāvena aṅguṭṭhake khīraṃ nibbatti. So tasmiṃ pupphe milāte aññaṃ navapupphaṃ āharitvā taṃ nipajjāpesi. Athassā ādhāvanavidhāvanena kīḷituṃ samatthakālato paṭṭhāya padavāre padavāre padumapupphaṃ uṭṭhāsi, kuṅkumarāsissa viyassā sarīravaṇṇo ahosi. Sā appattā devavaṇṇaṃ, atikkantā mānusavaṇṇaṃ ahosi. Sā pitari phalāphalatthāya gate paṇṇasālāyaṃ ohīyati.

Athekadivasaṃ tassā vayappattakāle pitari phalāphalatthāya gate eko vanacarako taṃ disvā cintesi – ‘‘manussānaṃ nāma evaṃvidhaṃ rūpaṃ natthi, vīmaṃsissāmi na’’nti tāpasassa āgamanaṃ udikkhanto nisīdi. Sā pitari āgacchante paṭipathaṃ gantvā tassa hatthato kājakamaṇḍaluṃ aggahesi, āgantvā nisinnassa cassa attanā karaṇavattaṃ dassesi. Tadā so vanacarako manussabhāvaṃ ñatvā tāpasaṃ abhivādetvā nisīdi. Tāpaso taṃ vanacarakaṃ vanamūlaphalāphalehi ca pānīyena ca nimantetvā, ‘‘bho purisa, imasmiṃyeva ṭhāne vasissasi, udāhu gamisassī’’ti pucchi. Gamissāmi, bhante, idha kiṃ karissāmīti. Idaṃ tayā diṭṭhakāraṇaṃ etto gantvā akathetuṃ sakkhissasīti. Sace, ayyo, na icchati, kiṃ kāraṇā kathessāmīti tāpasaṃ vanditvā puna āgamanakāle maggasañjānanatthaṃ sākhāsaññañca rukkhasaññañca karonto pakkāmi.

So bārāṇasiṃ gantvā rājānaṃ addasa, rājā ‘‘kasmā āgatosī’’ti pucchi. ‘‘Ahaṃ, deva, tumhākaṃ vanacarako pabbatapāde acchariyaṃ itthiratanaṃ disvā āgatomhī’’ti sabbaṃ pavattiṃ kathesi. So tassa vacanaṃ sutvā vegena pabbatapādaṃ gantvā avidūre ṭhāne khandhāvāraṃ nivesetvā vanacarakena ceva aññehi ca purisehi saddhiṃ tāpasassa bhattakiccaṃ katvā nisinnavelāya tattha gantvā abhivādetvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi. Rājā tāpasassa pabbajitaparikkhārabhaṇḍaṃ pādamūle ṭhapetvā, ‘‘bhante, imasmiṃ ṭhāne kiṃ karoma, gacchāmā’’ti āha. Gaccha, mahārājāti. Āma, gacchāmi, bhante. Ayyassa pana samīpe visabhāgaparisā atthīti assumha, asāruppā esā pabbajitānaṃ, mayā saddhiṃ gacchatu, bhanteti. Manussānaṃ cittaṃ nāma duttosayaṃ, kathaṃ bahūnaṃ majjhe vasissatīti. Amhākaṃ rucitakālato paṭṭhāya sesānaṃ jeṭṭhakaṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggissāmi, bhanteti.

So rañño kathaṃ sutvā daharakāle gahitanāmavaseneva, ‘‘amma, padumavatī’’ti dhītaraṃ pakkosi. Sā ekavacaneneva paṇṇasālato nikkhamitvā pitaraṃ abhivādetvā aṭṭhāsi. Atha naṃ pitā āha – ‘‘tvaṃ, amma, vayappattā, imasmiṃ ṭhāne raññā diṭṭhakālato paṭṭhāya vasituṃ ayuttā, raññā saddhiṃ gaccha, ammā’’ti. Sā ‘‘sādhu, tātā’’ti pitu vacanaṃ sampaṭicchitvā abhivādetvā parodamānā aṭṭhāsi. Rājā ‘‘imissā pitu cittaṃ gaṇhāmī’’ti tasmiṃyeva ṭhāne kahāpaṇarāsimhi ṭhapetvā abhisekaṃ akāsi. Atha naṃ gahetvā attano nagaraṃ ānetvā āgatakālato paṭṭhāya sesaitthiyo anoloketvā tāya saddhiṃyeva ramati. Tā itthiyo issāpakatā taṃ rañño antare paribhinditukāmā evamāhaṃsu – ‘‘nāyaṃ, mahārāja, manussajātikā, kahaṃ nāma tumhehi manussānaṃ vicaraṇaṭṭhāne padumāni uṭṭhahantāni diṭṭhapubbāni, addhā ayaṃ yakkhinī, nīharatha naṃ mahārājā’’ti. Rājā tāsaṃ kathaṃ sutvā tuṇhī ahosi.

Athassa aparena samayena paccanto kupito. So ‘‘garugabbhā padumavatī’’ti taṃ nagare ṭhapetvā

paccantaṃ agamāsi. Atha tā itthiyo tassā upaṭṭhāyikāya lañjaṃ datvā ‘‘imissā dārakaṃ jātamattameva apanetvā ekaṃ dārughaṭikaṃ lohitena makkhetvā santike ṭhapehī’’ti āhaṃsu. Padumavatiyāpi nacirasseva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Mahāpadumakumāro ekakova kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Avasesā ekūnapañcasatā dārakā mahāpadumakumārassa mātukucchito nikkhamitvā nipannakāle saṃsedajā hutvā nibbattiṃsu. Athassa ‘‘na tāvāyaṃ satiṃ paṭilabhatī’’ti ñatvā upaṭṭhāyikā ekaṃ dārughaṭikaṃ lohitena makkhetvā samīpe ṭhapetvā tāsaṃ itthīnaṃ saññaṃ adāsi. Tā pañcasatāpi itthiyo ekekā ekekaṃ dārakaṃ gahetvā cundakārakānaṃ santikaṃ pesetvā karaṇḍake āharāpetvā attanā attanā gahitadārake tattha nipajjāpetvā bahi lañchanaṃ katvā ṭhapayiṃsu.

Padumavatīpi kho saññaṃ labhitvā taṃ upaṭṭhāyikaṃ ‘‘kiṃ vijātamhi, ammā’’ti pucchi. Sā taṃ santajjetvā ‘‘kuto tvaṃ dārakaṃ labhissasī’’ti vatvā ‘‘ayaṃ te kucchito nikkhantadārako’’ti lohitamakkhitaṃ dārughaṭikaṃ purato ṭhapesi. Sā taṃ disvā domanassappattā ‘‘sīghaṃ naṃ phāletvā apanehi, sace koci passeyya lajjitabbaṃ bhaveyyā’’ti āha. Sā tassā kathaṃ sutvā atthakāmā viya dārughaṭikaṃ phāletvā uddhane pakkhipi.

Rājāpi paccantato āgantvā nakkhattaṃ paṭimānento bahinagare khandhāvāraṃ bandhitvā nisīdi. Atha tā pañcasatā itthiyo rañño paccuggamanaṃ āgantvā āhaṃsu – ‘‘tvaṃ, mahārāja, na amhākaṃ saddahasi, amhehi vuttaṃ akāraṇaṃ viya hoti. Tvaṃ mahesiyā upaṭṭhāyikaṃ pakkosāpetvā paṭipuccha, dārughaṭikaṃ te devī vijātā’’ti. Rājā taṃ kāraṇaṃ na upaparikkhitvāva ‘‘amanussajātikā bhavissatī’’ti taṃ gehato nikkaḍḍhi. Tassā rājagehato saha nikkhamaneneva padumapupphāni antaradhāyiṃsu, sarīracchavipi vivaṇṇā ahosi. Sā ekikāva antaravīthiyā pāyāsi. Atha naṃ ekā vayappattā mahallikā itthī disvā dhītusinehaṃ uppādetvā ‘‘kahaṃ gacchasi ammā’’ti āha. Āgantukamhi, vasanaṭṭhānaṃ olokentī vicarāmīti. Idhāgaccha, ammāti vasanaṭṭhānaṃ datvā bhojanaṃ paṭiyādesi.

Tassā imināva niyāmena tattha vasamānāya tā pañcasatā itthiyo ekacittā hutvā rājānaṃ āhaṃsu – ‘‘mahārāja, tumhesu yuddhaṃ gatesu amhehi gaṅgādevatāya ‘amhākaṃ deve vijitasaṅgāme āgate balikammaṃ katvā udakakīḷaṃ karissāmā’ti patthitaṃ atthi, etamatthaṃ, deva, jānāpemā’’ti. Rājā tāsaṃ vacanena tuṭṭho gaṅgāyaṃ udakakīḷaṃ kātuṃ agamāsi. Tāpi attanā attanā gahitaṃ karaṇḍakaṃ paṭicchannaṃ katvā ādāya nadiṃ gantvā tesaṃ karaṇḍakānaṃ paṭicchādanatthaṃ pārupitvā pārupitvā udake patitvā karaṇḍake vissajjesuṃ. Tepi kho karaṇḍakā sabbe saha gantvā heṭṭhāsote pasāritajālamhi laggiṃsu. Tato udakakīḷaṃ kīḷitvā rañño uttiṇṇakāle jālaṃ ukkhipantā te karaṇḍake disvā rañño santikaṃ ānayiṃsu. Rājā karaṇḍake disvā ‘‘kiṃ, tātā, karaṇḍakesū’’ti āha. Na jānāma, devāti. So te karaṇḍake vivarāpetvā olokento paṭhamaṃ mahāpadumakumārassa karaṇḍakaṃ vivarāpesi. Tesaṃ pana sabbesampi karaṇḍakesu nipajjāpitadivaseyeva puññiddhiyā aṅguṭṭhato khīraṃ nibbatti. Sakko devarājā tassa rañño nikkaṅkhabhāvatthaṃ antokaraṇḍake akkharāni likhāpesi ‘‘ime kumārā padumavatiyā kucchimhi nibbattā bārāṇasirañño puttā, atha ne padumavatiyā sapattiyo pañcasatā itthiyo karaṇḍakesu pakkhipitvā udake khipiṃsu, rājā imaṃ kāraṇaṃ jānātū’’ti. Karaṇḍake vivaritamatte rājā akkharāni vācetvā dārake disvā mahāpadumakumāraṃ ukkhipitvā ‘‘vegena rathe yojetha, asse kappetha, ahaṃ ajja antonagaraṃ pavisitvā ekaccānaṃ mātugāmānaṃ piyaṃ karissāmī’’ti pāsādaṃ āruyha hatthigīvāya sahassabhaṇḍikaṃ ṭhapetvā bheriṃ carāpesi ‘‘yo padumavatiṃ passati, so imaṃ sahassaṃ gaṇhatū’’ti.

Taṃ kathaṃ sutvā padumavatī mātuyā saññaṃ adāsi – ‘‘hatthigīvato sahassaṃ gaṇha, ammā’’ti. Ahaṃ evarūpaṃ gaṇhituṃ na visahāmīti. Sā dutiyampi tatiyampi vutte, ‘‘kiṃ vatvā gaṇhāmi ammā’’ti āha. ‘‘Mama dhītā, padumavatiṃ deviṃ passatī’’ti vatvā gaṇhāhīti. Sā ‘‘yaṃ vā taṃ vā hotū’’ti gantvā sahassacaṅkoṭakaṃ gaṇhi. Atha naṃ manussā pucchiṃsu – ‘‘padumavatiṃ deviṃ passasi, ammā’’ti. ‘‘Ahaṃ na passāmi, dhītā kira me passatī’’ti āha. Te ‘‘kahaṃ pana sā, ammā’’ti vatvā tāya saddhiṃ gantvā padumavatiṃ sañjānitvā pādesu nipatiṃsu. Tasmiṃ kāle sā ‘‘padumavatī devī aya’’nti ñatvā ‘‘bhāriyaṃ vata itthiyā kammaṃ kataṃ, yā evaṃvidhassa rañño mahesī samānā evarūpe ṭhāne nirārakkhā vasī’’ti āha. Tepi rājapurisā padumavatiyā nivesanaṃ setasāṇīhi parikkhipāpetvā dvāre ārakkhaṃ ṭhapetvā rañño ārocesuṃ. Rājā suvaṇṇasivikaṃ pesesi. Sā ‘‘ahaṃ evaṃ na gamissāmi, mama vasanaṭṭhānato paṭṭhāya yāva rājagehaṃ etthantare varapotthakacittattharaṇe attharāpetvā upari

suvaṇṇatārakavicittaṃ celavitānaṃ bandhāpetvā pasādhanatthāya sabbālaṅkāresu pahitesu padasāva gamissāmi, evaṃ me nāgarā sampattiṃ passissantī''ti āha. Rājā ''padumavatiyā yathāruciṃ karothā''ti āha. Tato padumavatī sabbapasādhanaṃ pasādhetvā ''rājagehaṃ gamissāmī''ti maggaṃ paṭipajji. Athassā akkantaakkantaṭṭhāne varapotthakacittattharaṇāni bhinditvā padumapupphāni uṭṭhahiṃsu. Sā mahājanassa attano sampattiṃ dassetvā rājanivesanaṃ āruyha sabbe cittattharaṇe tassā mahallikāya posāvanikamūlaṃ katvā dāpesi.

Rājāpi kho tā pañcasatā itthiyo pakkosāpetvā ''imāyo te devi dāsiyo katvā demī''ti āha. Sādhu, mahārāja, etāsaṃ mayhaṃ dinnabhāvaṃ sakalanagare jānāpehīti. Rājā nagare bheriṃ carāpesi – ''padumavatiyā dūbbhikā pañcasatā itthiyo etissā eva dāsiyo katvā dinnā''ti. Sā ''tāsaṃ sakalanagarena dāsibhāvo sallakkhito''ti ñatvā ''ahaṃ mama dāsiyo bhujissā kātuṃ labhāmi devā''ti rājānaṃ pucchi. Tava icchā devīti. Evaṃ sante tameva bhericārikaṃ pakkosāpetvā ''padumavatideviyā attano dāsiyo katvā dinnā pañcasatā itthiyo sabbāva bhujissā katāti puna bheriṃ carāpethā''ti āha. Sā tāsaṃ bhujissabhāve kate ekūnāni pañcasattaputtāni tāsaṃyeva hatthe posanatthāya datvā sayaṃ mahāpadumakumāraṃyeva gaṇhi.

Atha aparabhāge tesaṃ kumārānaṃ kīḷanavaye sampatte rājā uyyāne nānāvidhaṃ kīḷanaṭṭhānaṃ kāresi. Te attano soḷasavassuddesikakāle sabbeva ekato hutvā uyyāne padumasañchannāya maṅgalapokkharaṇiyā kīḷantā navapadumāni pupphitāni purāṇapadumāni ca vaṇṭato patantāni disvā ''imassa tāva anupādinnakassa evarūpā jarā pāpuṇāti, kimaṅgaṃ pana amhākaṃ sarīrassa. Idampi hi evaṃgatikameva bhavissatī''ti ārammaṇaṃ gahetvā sabbeva paccekabodhiñāṇaṃ nibbattetvā uṭṭhāyuṭṭhāya padumakaṇṇikāsu pallaṅkena nisīdiṃsu.

Atha tehi saddhiṃ āgatā rājapurisā bahugataṃ divasaṃ ñatvā ''ayyaputtā tumhākaṃ velaṃ jānāthā''ti āhaṃsu. Te tuṇhī ahesuṃ. Te purisā gantvā rañño ārocesuṃ – ''kumārā deva, padumakaṇṇikāsu nisinnā, amhesu kathentesupi vacībhedaṃ na karontī''ti. Yathāruciyā tesaṃ nisīdituṃ dethāti. Te sabbarattiṃ gahitārakkhā padumakaṇṇikāsu nisinnaniyāmeneva aruṇaṃ uṭṭhāpesuṃ. Purisā punadivase upasaṅkamitvā ''devā velaṃ jānāthā''ti āhaṃsu. Na mayaṃ devā, paccekabuddhā nāma mayanti. Ayyā, tumhe bhāriyaṃ kathaṃ kathetha, paccekabuddhā nāma tumhādisā na honti, dvaṅgulakesamassudharā kāye paṭimukkaaṭṭhaparikkhārā hontīti. Te dakkhiṇahatthena sīsaṃ parāmasiṃsu. Tāvadeva gihiliṅgaṃ antaradhāyi, aṭṭha parikkhārā kāye paṭimukkāva ahesuṃ. Tato passantasseva mahājanassa ākāsena nandamūlakapabbhāraṃ agamaṃsu.

Sāpi kho, padumavatī devī, ''ahaṃ bahuputtā hutvā niputtā jātā''ti hadayasokaṃ patvā teneva sokena kālaṃ katvā rājagahanagaradvāragāmake sahatthena kammaṃ katvā jīvanakaṭṭhāne nibbatti. Aparabhāge kulagharaṃ gantvā ekadivasaṃ sāmikassa khettaṃ yāguṃ haramānā tesaṃ attano puttānaṃ antare aṭṭha paccekabuddhe bhikkhācāravelāya ākāsena gacchante disvā sīghaṃ sīghaṃ gantvā sāmikassa ārocesi – ''passa, ayya, paccekabuddhe, ete nimantetvā bhojessāmā''ti. So āha – ''samaṇasakuṇā nāmete aññatthāpi evaṃ caranti, na ete paccekabuddhā''ti. Te tesaṃ kathentānaṃyeva avidūre ṭhāne otariṃsu. Sā itthī taṃdivasaṃ attano bhattakhajjabhojanaṃ tesaṃ datvā ''svepi aṭṭha janā mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā''ti āha. Sādhu, upāsike, tava sakkāro ettakova hotu, āsanāni ca aṭṭheva hontu, aññepi bahū paccekabuddhe disvā tava cittaṃ pasādeyyāsīti. Sā punadivase aṭṭha āsanāni paññāpetvā aṭṭhannaṃ sakkārasammānaṃ paṭiyādetvā nisīdi.

Nimantitapaccekabuddhā sesānaṃ saññaṃ adaṃsu – ''mārisā, ajja aññattha agantvā sabbeva tumhākaṃ mātu saṅgahaṃ karothā''ti. Te tesaṃ vacanaṃ sutvā sabbeva ekato ākāsena āgantvā mātugehadvāre pāturahesuṃ. Sāpi paṭhamaṃ laddhasaññatāya bahūpi disvā na kampittha, sabbepi te gehaṃ pavesetvā āsanesu nisīdāpesi. Tesu paṭipāṭiyā nisīdantesu navamo aññāni aṭṭha āsanāni māpetvā sayaṃ dhurāsane nisīdi. Yāva āsanāni vaḍḍhanti, tāva gehaṃ vaḍḍhati. Evaṃ tesu sabbesupi nisinnesu sā itthī aṭṭhannaṃ paccekabuddhānaṃ paṭiyāditaṃ sakkāraṃ pañcasatānampi yāvadatthaṃ datvā aṭṭha nīluppalahatthake āharitvā nimantitapaccekabuddhānaṃyeva pādamūle ṭhapetvā āha – ''mayhaṃ,

bhante, nibbattanibbattaṭṭhāne sarīravaṇṇo imesaṃ nīluppalānaṃ antogabbhavaṇṇo viya hotū''ti patthanaṃ akāsi. Paccekabuddhā mātu anumodanaṃ katvā gandhamādanaṃyeva agamaṃsu.

Sāpi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā tato cutā devaloke nibbattitvā imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ seṭṭhikule paṭisandhiṃ gaṇhi, nīluppalagabbhasamānavaṇṇatāya cassā uppalavaṇṇātveva nāmaṃ akaṃsu. Athassā vayappattakāle sakalajambudīparājāno ca seṭṭhino ca seṭṭhissa santikaṃ pahiṇiṃsu – ''dhītaraṃ amhākaṃ detū''ti. Apahiṇanto nāma nāhosi. Tato seṭṭhi cintesi – ''ahaṃ sabbesaṃ manaṃ gahetuṃ na sakkhissāmi, upāyaṃ panekaṃ karissāmī''ti dhītaraṃ pakkosāpetvā ''pabbajituṃ amma sakkhissasī''ti āha. Tassā pacchimabhavikattā pituvacanaṃ sīse āsittasatapākatelaṃ viya ahosi, tasmā pitaraṃ ''pabbajissāmi, tātā''ti āha. So tassā sakkāraṃ katvā bhikkhuniupassayaṃ netvā pabbājesi. Tassā acirapabbajitāya eva uposathāgāre kālavāro pāpuṇi. Sā dīpaṃ jāletvā uposathāgāraṃ sammajjitvā dīpasikhāya nimittaṃ gaṇhitvā punappunaṃ olokayamānā tejokasiṇārammaṇaṃ jhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇi. Arahattaphalena saddhiṃyeva ca iddhivikubbane ciṇṇavasī ahosi. Sā aparabhāge satthu yamakapāṭihāriyakaraṇadivase ''ahaṃ, bhante, pāṭihāriyaṃ karissāmī''ti sīhanādaṃ nadi. Satthā idaṃ kāraṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā jetavanavihāre nisinno paṭipāṭiyā bhikkhuniyo ṭhānantare ṭhapento imaṃ theriṃ iddhimantīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Paṭācārātherīvatthu

238. Catutthe **vinayadharānaṃ yadidaṃ paṭācārā**ti paṭācārā therī vinayadharānaṃ aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā aparabhāge satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaritvā kassapabuddhakāle kikissa kāsiraññо gehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā sattannaṃ bhaginīnaṃ abbhantarā hutvā vīsati vassasahassāni brahmacariyaṃ caritvā bhikkhusaṅghassa pariveṇaṃ katvā puna devaloke nibbattitvā ekaṃ buddhantaraṃ sampattiṃ anubhavitvā imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ seṭṭhigehe paṭisandhiṃ gaṇhi.

Sā aparabhāge vayappattā attano gehe ekena kammakārena saddhiṃ santhavaṃ katvā aparabhāge attano samānajātikaṃ kulaṃ gacchantī katasanthavassa purisassa saññaṃ adāsi – ''na tvaṃ sve paṭṭhāya maṃ paṭihārasatenapi daṭṭhuṃ labhissasi, sace te kammaṃ atthi, idāni maṃ gaṇhitvā gacchāhī''ti. So ''evaṃ hotū''ti anucchavikaṃ hatthasāraṃ gahetvā taṃ ādāya nagarato tīṇi cattāri yojanāni paṭikkamitvā ekasmiṃ gāmake vāsaṃ kappesi.

Atha aparabhāge tassā kucchiyaṃ gabbho patiṭṭhāsi. Sā gabbhe paripakke ''idaṃ amhākaṃ anāthaṭṭhānaṃ, kulagehaṃ gacchāma sāmī''ti āha. So ''ajja gacchāma, sve gacchāmā''ti gantuṃ asakkonto kālaṃ vītināmesi. Sā tassa kāraṇaṃ ñatvā ''nāyaṃ bālo maṃ nessatī''ti tasmiṃ bahi gate ''ekikāva kulagehaṃ gamissāmī''ti maggaṃ paṭipajji. So āgantvā taṃ gehe apassanto paṭivissake pucchitvā ''kulagehaṃ gatā''ti sutvā ''maṃ nissāya kuladhītā anāthā jātā''ti padānupadikaṃ gantvā sampāpuṇi. Tassā antarāmaggeva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Tato ''yassatthāya mayaṃ gaccheyyāma, so attho antarāmaggeva nipphanno, idāni gantvā kiṃ karissāmā''ti paṭinivattiṃsu. Puna tassā kucchiyaṃ gabbho patiṭṭhāsīti purimanayeneva vitthāretabbaṃ.

Antarāmagge panassā gabbhavuṭṭhāne jātamatteyeva catūsu disāsu mahāmegho uṭṭhahi. Sā taṃ purisaṃ āha – ''sāmi, avelāya catūsu disāsu megho uṭṭhito, attano vasanaṭṭhānaṃ kātuṃ vāyamāhī''ti. So ''evaṃ karissāmī''ti daṇḍakehi kuṭikaṃ katvā ''chadanatthāya tiṇaṃ āharissāmī''ti ekasmiṃ mahāvammikapāde tiṇaṃ chindati. Atha naṃ vammike nipanno kaṇhasappo pāde ḍaṃsi, so tasmiṃyeva ṭhāne patito. Sāpi ''idāni āgamissati, idāni āgamissatī''ti sabbarattiṃ khepetvā ''addhā maṃ so 'anāthā esā'ti magge chaḍḍetvā gato bhavissatī''ti āloke sañjāte padānusārena olokentī vammikapāde patitaṃ disvā ''maṃ nissāya naṭṭho puriso''ti paridevitvā daharadārakaṃ passenādāya mahallakaṃ aṅgulīhi gāhāpetvā maggena gacchantī antarāmagge ekaṃ uttānanadiṃ disvā ''dvepi dārake ekappahāreneva

ādāya gantuṃ na sakkhissāmī''ti jeṭṭhakaṃ orimatīre ṭhapetvā daharaṃ paratīraṃ netvā pilotikacumbaṭake nipajjāpetvā puna nivattitvā ''itaraṃ gahetvā gamissāmī''ti nadiṃ otari.

Athassā nadīmajjhaṃ pattakāle eko seno ''maṃsapiṇḍo aya''nti saññāya dārakaṃ vijjhituṃ āgacchati. Sā hatthaṃ pasāretvā senaṃ palāpesi. Tassā taṃ hatthavikāraṃ disvā mahallakadārako ''maṃ pakkosatī''ti saññāya nadiṃ otaritvā sote patito yathāsotaṃ agamāsi. Sopi seno tassā asampattāya eva taṃ daharadārakaṃ gaṇhitvā agamāsi. Sā balavasokābhibhūtā antarāmagge imaṃ vilāpagītaṃ gāyantī gacchati –

''Ubho puttā kālaṅkatā, panthe mayhaṃ patī mato''ti.

Sā evaṃ vilapamānāva sāvatthiṃ patvā kulasabhāgaṃ gantvāpi sokavaseneva attano gehaṃ vavatthapetuṃ asakkontī ''imasmiṃ ṭhāne evaṃvidhaṃ nāma kulaṃ atthi, kataraṃ taṃ geha''nti paṭipucchi. Tvaṃ taṃ kulaṃ paṭipucchitvā kiṃ karissasi? Tesaṃ vasanagehaṃ vātappahārena patitaṃ, tattheva te sabbepi jīvitakkhayaṃ pattā, atha ne khuddakamahallake ekacitakasmiṃyeva jhāpenti, passa esā dhūmavaṭṭi paññāyatīti. Sā taṃ kathaṃ sutvāva kiṃ tumhe vadathā''ti attano nivatthasāṭakaṃ sandhāretuṃ asakkontī jātaniyāmeneva bāhā paggayha kandamānā ñātīnaṃ citakaṭṭhānaṃ gantvā taṃ vilāpagītaṃ paripuṇṇaṃ katvā paridevamānā –

''Ubho puttā kālaṅkatā, panthe mayhaṃ patī mato;
Mātā pitā ca bhātā ca, ekacitakasmiṃ ḍayhare''ti. –

Āha. Aññena janena sāṭakaṃ dinnampi phāletvā phāletvā chaḍḍeti. Atha naṃ diṭṭhadiṭṭhaṭṭhāne mahājano parivāretvā carati. Athassā ''ayaṃ paṭācāraṃ paṭapariharaṇaṃ vinā caratī''ti **paṭācārā**teva nāmaṃ akaṃsu. Yasmā cassā so naggabhāvena alajjīācāro pākaṭo ahosi, tasmā patito ācāro assāti paṭācārātveva nāmaṃ akaṃsu.

Sā ekadivasaṃ satthari mahājanassa dhammaṃ desente vihāraṃ pavisitvā parisapariyante aṭṭhāsi. Satthā mettāpharaṇena pharitvā ''satiṃ paṭilabha, bhagini, satiṃ paṭilabha, bhaginī''ti āha. Tassā satthu vacanaṃ sutvā balavahirottappaṃ āgataṃ, sā tattheva bhūmiyaṃ nisīdi. Avidūre ṭhito puriso uttarisāṭakaṃ khipitvā adāsi. Sā taṃ nivāsetvā dhammaṃ assosi. Satthā tassā cariyavasena imā dhammapade gāthā āha –

''Na santi puttā tāṇāya, na pitā nāpi bandhavā;
Antakenādhipannassa, natthi ñātīsu tāṇatā.

''Etamatthavasaṃ ñatvā, paṇḍito sīlasaṃvuto;
Nibbānagamanaṃ maggaṃ, khippameva visodhaye''ti. (dha. pa. 288-289);

Sā gāthāpariyosāne yathāṭhitāva sotāpattiphale patiṭṭhāya satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā pabbajjaṃ yāci. Satthā ''tassā bhikkhuniupassayaṃ gantvā pabbajā''ti pabbajjaṃ sampaṭicchi. Sā pabbajitvā nacirasseva arahattaṃ patvā buddhavacanaṃ gaṇhantī vinayapiṭake ciṇṇavasī ahosi. Aparabhāge satthā jetavane nisinno bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento paṭācāraṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Dhammadinnātherīvatthu

239. Pañcame **dhammakathikāna**nti dhammakathikānaṃ bhikkhunīnaṃ dhammadinnā aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ parāyattaṭṭhāne nibbattitvā padumuttarassa bhagavato aggasāvakassa sujātattherassa adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā sagge nibbatti. Sabbaṃ heṭṭhā khemātheriyā abhinīhāravaseneva veditabbaṃ.

Phussabuddhakāle panesā satthu vemātikānaṃ tiṇṇaṃ bhātikānaṃ dānādhikāre ṭhapitakammikassa gehe vasamānā ''ekaṃ dehī''ti vuttā dve adāsi. Evaṃ sabbaṃ aparihāpentī datvā dvenavutikappe atikkamma kassapabuddhakāle kikissa kāsirañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā sattannaṃ bhaginīnaṃ abbhantarā hutvā vīsati vassasahassāni brahmacariyaṃ caritvā bhikkhusaṅghassa vasanapariveṇaṃ kāretvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsarantī imasmiṃ buddhuppāde kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā aparabhāge visākhaseṭṭhino gehaṃ gatā. Visākhaseṭṭhi nāma bimbisārassa sahāyako raññā saddhiṃ dasabalassa paṭhamadassanaṃ gantvā dhammaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhito, aparabhāge anāgāmiphalaṃ sacchākāsi.

So taṃdivasaṃ gharaṃ gantvā sopānamatthake ṭhitāya dhammadinnāya hatthe pasārite hatthaṃ anālambitvāva pāsādaṃ abhiruhi. Bhuñjamānopi ''imaṃ detha, imaṃ harathā''ti na byāhari. Dhammadinnā kaṭacchuṃ gahetvā parivisamānā cintesi – ''ayaṃ me hatthālambakaṃ dentiyāpi hatthaṃ na ālambi, bhuñjamānopi kiñci na katheti, ko nu kho mayhaṃ doso''ti? Atha naṃ bhuttāviṃ ''ko nu kho me, ayya, doso''ti pucchi. Dhammadinne tuyhaṃ doso natthi, ahaṃ pana ajja paṭṭhāya santhavavasena tumhākaṃ santike nisīdituṃ vā ṭhātuṃ vā āharāpetvā khādituṃ vā bhuñjituṃ vā abhabbo. Tvaṃ sace icchasi, imasmiṃ gehe vasa. No ce icchasi, yattakena te dhanena attho, taṃ gaṇhitvā kulagharaṃ gacchāhīti. Ayyaputta, evaṃ sante ahaṃ tumhehi chaḍḍitakheḷaṃ vamitavamanaṃ sīsena ukkhipitvā na carissāmi, mayhaṃ pabbajjaṃ anujānāthāti. Visākho ''sādhu, dhammadinne''ti rañño ārocetvā dhammadinnaṃ suvaṇṇasivikāya bhikkhuniupassayaṃ pabbajjatthāya pesesi.

Sā pabbajitvā cintesi – ''ayaṃ tāva seṭṭhi gharamajjhe ṭhitova dukkhassantaṃ akāsi, pabbajjaṃ laddhakālato paṭṭhāya pana mayāpi dukkhassantaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti ācariyupajjhāyānaṃ santikaṃ gantvā, ''ayye, mayhaṃ ākiṇṇaṭṭhāne cittaṃ na ramati, gāmakāvāsaṃ gacchāmī''ti āha. Theriyo tassā mahākulā nikkhamma pabbajitabhāvena cittaṃ vāretuṃ asakkontiyo taṃ gahetvā gāmakāvāsaṃ agamaṃsu. Sā atīte madditasaṅkhāratāya nacirasseva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Athassā etadahosi – ''mayhaṃ kiccaṃ matthakaṃ pattaṃ, idha vasitvā kiṃ karissāmi, rājagahameva gacchāmi, tatra maṃ nissāya bahu ñātisaṅgho puññāni karissatī''ti theriyo gahetvā nagarameva paccāgatā.

Visākho tassā āgatabhāvaṃ ñatvā ''sīghaṃ āgatā ukkaṇṭhitā nu kho bhavissatī''ti sāyanhasamaye tassā santikaṃ gantvā abhivādetvā ekamantaṃ nisinno ''ukkaṇṭhitabhāvaṃ pucchituṃ ayutta''nti pañcakkhandhādivasena pañhe pucchi, dhammadinnā khaggena uppalanālaṃ chindantī viya pucchitaṃ pucchitaṃ vissajjesi. Upāsako dhammadinnātheriyā ñāṇassa sūrabhāvaṃ ñatvā attano adhigataṭṭhāne paṭipāṭiyā tīsu maggesu sabbākārena pañhe pucchitvā uggahavasena arahattamaggepi pucchi. Dhammadinnātherīpi upāsakassa yāva anāgāmiphalāva visayabhāvaṃ ñatvā ''idāni attano visayaṃ atikkamitvā dhāvatī''ti taṃ nivattentī ''accasarā, āvuso visākha, pañhe, nāsakkhi pañhānaṃ pariyantaṃ gahetuṃ, nibbānogadhañhi, āvuso visākha, brahmacariyaṃ nibbānaparāyaṇaṃ nibbānapariyosānaṃ. Ākaṅkhamāno ca tvaṃ, āvuso visākha, bhagavantaṃ upasaṅkamitvā etamatthaṃ puccheyyāsi. Yathā ca te bhagavā byākaroti, tathā naṃ dhāreyyāsī''ti (ma. ni. 1.466) āha.

Visākho satthu santikaṃ gantvā sabbaṃ pucchāvissajjananayaṃ kathesi. Satthā tassa vacanaṃ sutvā ''mama dhītāya atītānāgatapaccuppannesu khandhesu taṇhā natthī''ti vatvā dhammapade imaṃ gāthamāha –

''Yassa pure ca pacchā ca, majjhe ca natthi kiñcanaṃ;
Akiñcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa''nti. (dha. pa. 421);

Tato dhammadinnāya sādhukāraṃ datvā visākhaṃ upāsakaṃ etadavoca – ''paṇḍitā, visākha, dhammadinnā bhikkhunī, mahāpaññā visākha, dhammadinnā bhikkhunī. Maṃ cepi tvaṃ, visākha, etamatthaṃ puccheyyāsi, ahampi taṃ evameva byākareyyaṃ, yathā taṃ dhammadinnāya bhikkhuniyā byākataṃ, eso cevetassa attho, evañca naṃ dhārehī''ti. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Aparabhāge satthā jetavane nisinno paṭipāṭiyā bhikkhuniyo ṭhānantare ṭhapento idameva cūḷavedallaṃ aṭṭhuppattiṃ

katvā theriṃ imasmiṃ sāsane dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Nandātherīvatthu

240. Chaṭṭhe **jhāyīnaṃ yadidaṃ nandā**ti jhānābhiratānaṃ, nandā therī, aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā aparabhāge satthu dhammaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ jhānābhiratānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā tato kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ satthu nibbattito puretarameva mahāpajāpatigotamiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi, nandātissā nāmaṃ akaṃsu. Rūpanandātipi vuccati. Sā aparabhāge uttamarūpabhāvena janapadakalyāṇī nāma jātā.

Sā amhākaṃ dasabale sabbaññutaṃ patvā anupubbena kapilavatthuṃ āgantvā nandañca rāhulañca pabbājetvā pakkante suddhodanamahārājassa parinibbutakāle ''mahāpajāpatigotamī ca rāhulamātā ca nikkhamitvā satthu santike pabbajitā''ti ñatvā ''imāsaṃ pabbajitakālato paṭṭhāya mayhaṃ idha kiṃ kamma''nti mahāpajāpatiyā santikaṃ gantvā pabbaji. Pabbajitadivasato paṭṭhāya ''satthā rūpaṃ garahatī''ti satthu upaṭṭhānaṃ na gacchati, ovādavāre sampatte aññaṃ pesetvā ovādaṃ āharāpeti. Satthā tassā rūpamadamattabhāvaṃ ñatvā ''attano ovādaṃ attanāva āgantvā gaṇhantu, na bhikkhunīhi aññā pesetabbā''ti āha. Tato rūpanandā aññaṃ maggaṃ apassantī akāmā ovādaṃ agamāsi.

Satthā tassā caritavasena iddhiyā ekaṃ itthirūpaṃ nimminitvā tālavaṇṭaṃ gahetvā bījamānaṃ viya akāsi. Rūpanandā taṃ disvā cintesi – ''ahaṃ akāraṇeneva pamattā hutvā nāgacchāmi, evarūpāpi itthiyo satthu santike vissatthā caranti. Mama rūpaṃ etāsaṃ rūpassa kalaṃ nāgghati soḷasiṃ, ajānitvāva ettakaṃ kālaṃ na āgatamhī''ti tameva itthinimittaṃ gaṇhitvā olokentī aṭṭhāsi. Satthā tassā pubbahetusampannatāya ''aṭṭhīnaṃ nagaraṃ kata''nti (dha. pa. 150) dhammapade gāthaṃ vatvā –

''Caraṃ vā yadi vā tiṭṭhaṃ, nisinno uda vā saya''nti. (su. ni. 195) –

Suttaṃ abhāsi. Sā tasmiṃyeva rūpe khayavayaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇi. Imasmiṃ ṭhāne idaṃ vatthu heṭṭhā khemātheriyā vatthunā sadisamevāti na vitthāritaṃ. Tato paṭṭhāya, rūpanandā, jhānābhiratānaṃ antare dhurappattā ahosi. Satthā aparabhāge jetavane nisinno paṭipāṭiyā bhikkhuniyo ṭhānantare ṭhapento nandātheriṃ jhāyīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Soṇātherīvatthu

241. Sattame **āraddhavīriyāna**nti paggahitaparipuṇṇavīriyānaṃ soṇā aggāti dasseti. Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā aparabhāge dhammaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ āraddhavīriyānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā aparabhāge gharāvāse vutthā bahū puttadhītaro labhitvā sabbepi visuṃ visuṃ gharāvāse patiṭṭhāpesi. Te tato paṭṭhāya ''ayaṃ amhākaṃ kiṃ karissatī''ti taṃ attano santikaṃ āgataṃ ''mātā''ti saññampi na kariṃsu. Bahuputtikasoṇā tesaṃ attani agāravabhāvaṃ ñatvā ''gharāvāsena kiṃ karissāmī''ti nikkhamitvā pabbaji. Atha naṃ bhikkhuniyo ''ayaṃ vattaṃ na jānāti, ayuttaṃ karotī''ti daṇḍakammaṃ karonti. Puttadhītaro taṃ daṇḍakammaṃ āharantiṃ disvā ''ayaṃ yāvajjadivasā sikkhāmattampi na jānātī''ti diṭṭhadiṭṭhaṭṭhāne uppaṇḍesuṃ. Sā tesaṃ vacanaṃ sutvā uppannasaṃvegā ''attano gativisodhanaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti nisinnaṭṭhānepi ṭhitaṭṭhānepi dvattiṃsākāraṃ sajjhāyati. Sā yatheva pubbe bahuputtikasoṇattherīti paññāyittha, evaṃ pacchā āraddhavīriyasoṇattherīti pākaṭā jātā.

Athekadivasaṃ bhikkhuniyo vihāraṃ gacchantiyo ''bhikkhunisaṅghassa udakaṃ tāpeyyāsi, soṇe''ti vatvā agamaṃsu. Sāpi udakatāpanato puretarameva aggisālāya caṅkamitvā caṅkamitvā dvattiṃsākāraṃ sajjhāyantī vipassanaṃ vaḍḍhesi. Satthā gandhakuṭiyaṃ nisinnova imaṃ obhāsagāthaṃ

abhāsi –

‘‘Yo ca vassasataṃ jīve, apassaṃ dhammamuttamaṃ;
Ekāhaṃ jīvitaṃ seyyo, passato dhammamuttama’’nti. (dha. pa. 115);

Sā gāthāpariyosāne arahattaṃ patvā cintesi – ‘‘ahaṃ arahattaṃ pattā, āgantukajano ca anupadhāretvāva mayi avaññāya kiñci vatvā bahuṃ apuññampi pasaveyya, tasmā saṃlakkhaṇakāraṇaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti. Sā udakabhājanaṃ uddhanaṃ āropetvā heṭṭhā aggiṃ na akāsi. Bhikkhuniyo āgantvā uddhanaṃ olokentiyo aggiṃ adisvā ‘‘imaṃ mahallikaṃ ‘bhikkhunisaṅghassa udakaṃ tāpehī’ti avocumha, ajjāpi uddhane aggimpi na karotī’’ti āhaṃsu. Ayye, kiṃ tumhākaṃ agginā, uṇhodakena nhāyitukāmā bhājanato udakaṃ gahetvā nhāyathāti? Tāpi ‘‘bhavissati ettha kāraṇa’’nti gantvā udake hatthaṃ otāretvā uṇhabhāvaṃ ñatvā ekakuṭaṃ āharitvā udakaṃ gaṇhanti, gahitagahitaṭṭhānaṃ paripūrati. Tadā sabbāva tassā arahatte ṭhitabhāvaṃ ñatvā daharatarā tāva pañcapatiṭṭhitena pādesu patitvā ‘‘mayaṃ, ayye, ettakaṃ kālaṃ tumhe anupadhāretvā viheṭhetvā viheṭhetvā kathayimha, khamatha no’’ti khamāpesuṃ. Vuddhatarāpi ukkuṭikaṃ nisīditvā ‘‘khama, ayye’’ti khamāpesuṃ. Tato paṭṭhāya ‘‘mahallakakāle pabbajitvāpi āraddhavīriyabhāvena nacirasseva aggaphale patiṭṭhitā’’ti theriyā guṇo pākaṭo ahosi. Aparabhāge satthā jetavane nisīditvā bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento soṇattheriṃ āraddhavīriyānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Bakulātherīvatthu

242. Aṭṭhame **dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ bakulā**ti dibbacakkhukānaṃ, bakulā therī, aggāti dasseti. Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattitvā satthu dhammakathaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devesu ca manussesu ca saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ kulagehe nibbattitvā aparabhāge satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā pabbajitvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Sā tato paṭṭhāya dibbacakkhumhi ciṇṇavasī ahosi. Aparabhāge satthā jetavane nisinno bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento imaṃ theriṃ dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kuṇḍalakesātherīvatthu

243. Navame **khippābhiññāna**nti khippābhiññānaṃ bhikkhunīnaṃ, bhaddā kuṇḍalakesā, aggāti dasseti. Ayampi hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā satthu dhammakathaṃ sutvā satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ khippābhiññānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā kassapabuddhakāle kikissa kāsirañño gehe sattannaṃ bhaginīnaṃ abbhantarā hutvā vīsati vassasahassāni dasa sīlāni samādāya komārikabrahmacariyaṃ carantī saṅghassa vasanapariveṇaṃ kāretvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare seṭṭhikule paṭisandhiṃ gaṇhi, bhaddātissā nāmaṃ akaṃsu.

Taṃdivasaṃyeva ca tasmiṃ nagare purohitaputto jāto. Tassa jātavelāya rājanivesanaṃ ādiṃ katvā sakalanagare āvudhāni pajjaliṃsu. Purohito pātova rājakulaṃ gantvā rājānaṃ sukhaseyyaṃ pucchi. Rājā ‘‘kuto me, ācariya, sukhaseyyā, ajja sabbarattiṃ rājanivesane āvudhāni pajjalitāni disvā bhayappattā ahumhā’’ti āha. Mahārāja, tappaccayā mā cintayittha, na tumhākaṃyeva gehe āvudhāni pajjaliṃsu, sakalanagare evaṃ ahosīti. Kiṃ kāraṇā, ācariyāti? Amhākaṃ gehe coranakkhattena dārako jāto, so sakalanagarassa sattu hutvā uppanno, tassetaṃ pubbanimittaṃ. Tumhākaṃ upaddavo natthi, sace pana icchatha, hārema nanti. Amhākaṃ pīḷāya asatiyā hāraṇakammaṃ natthīti. Purohito ‘‘mama putto attano nāmaṃ gahetvāva āgato’’ti sattukotevassa nāmaṃ akāsi. Seṭṭhigehepi bhaddā vaḍḍhati, purohitagehepi sattuko vaḍḍhati. So attano ādhāvanavidhāvanena kīḷituṃ samatthakālato paṭṭhāya attano vicaraṇaṭṭhāne yaṃ yaṃ passati, taṃ taṃ sabbaṃ āharitvā mātāpitūnaṃ gehaṃ pūreti. Pitā naṃ kāraṇasahassampi

vatvā vāretuṃ nāsakkhi.

Aparabhāge panassa vayappattassa sabbākārenāpi vāretuṃ asakkuṇeyyabhāvaṃ ñatvā dve nīlasāṭake datvā sandhicchedanaupakaraṇañca siṅghāṭakayantañca hatthe datvā ‘‘tvaṃ imināva kammena jīvāhī’’ti naṃ vissajjesi. So taṃdivasato paṭṭhāya siṅghāṭakayantaṃ khipitvā kulānaṃ pāsāde āruyha sandhiṃ chinditvā parakulesu nikkhittabhaṇḍaṃ attanā ṭhapitaṃ viya gahetvā gacchati. Sakalanagare tena aviluttagehaṃ nāma nāhosi. Ekadivasaṃ rājā rathena nagare vicaranto sārathiṃ pucchi – ‘‘kiṃ nu kho imasmiṃ nagare tasmiṃ tasmiṃ ghare chiddameva paññāyatī’’ti. Deva imasmiṃ nagare sattuko nāma coro bhittiṃ chinditvā kulānaṃ santakaṃ haratīti. Rājā nagaraguttikaṃ pakkosāpetvā ‘‘imasmiṃ kira nagare evarūpo nāma coro atthi, kasmā naṃ na gaṇhasī’’ti āha. Mayaṃ, deva, taṃ coraṃ sahoḍḍhaṃ passituṃ na sakkomāti. Sace ajja naṃ coraṃ gaṇhasi, jīvasi. Sace na gaṇhasi, rājāṇaṃ te karissāmīti. Evaṃ devāti nagaraguttiko sakalanagare manusse cāretvā taṃ bhittiṃ chinditvā parabhaṇḍaṃ avaharantaṃ sahoḍḍhameva gahetvā rañño dassesi. Rājā ‘‘imaṃ coraṃ dakkhiṇadvārena nīharitvā ghātethā’’ti āha. Nagaraguttiko rañño paṭissuṇitvā taṃ coraṃ catukke catukke pahārasahassena tāḷento gāhāpetvā dakkhiṇadvāraṃ gacchati.

Tasmiṃ samaye ayaṃ bhaddā nāma seṭṭhidhītā mahājanassa kolāhalasaddena sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā olokentī taṃ sattukaṃ coraṃ tathā nīyamānaṃ disvā ubhohi hatthehi hadayaṃ sandhārentī gantvā sirisayane adhomukhā nipajji. Sā ca tassa kulassa ekadhītā, tenassā ñātakā appamattakampi mukhavikāraṃ sahituṃ na sakkonti. Atha naṃ mātā sayane nipannaṃ disvā ‘‘kiṃ karosi, ammā’’ti pucchi. Etaṃ vajjhaṃ katvā nīyamānaṃ coraṃ addasa, ammāti? Āma, ammāti. Etaṃ labhamānā jīvissāmi, alabhamānāya me maraṇamevāti. Te taṃ nānappakārenapi saññāpetuṃ asakkontā ‘‘maraṇā jīvitaṃ seyyo’’ti sallakkhesuṃ. Athassā pitā nagaraguttikassa santikaṃ gantvā sahassaṃ lañjaṃ datvā ‘‘mayhaṃ dhītā core paṭibaddhacittā, yena kenaci upāyena imaṃ muñcā’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti seṭṭhissa paṭissuṇitvā coraṃ gahetvā yāva sūriyassa atthaṅgamanā ito cito ca papañcāpetvā sūriye atthaṅgate cārakato ekaṃ manussaṃ nīharāpetvā sattukassa bandhanaṃ mocetvā sattukaṃ seṭṭhigehaṃ pesetvā tena bandhanena itaraṃ bandhitvā dakkhiṇadvārena nīharitvā ghātesi. Seṭṭhidāsāpi sattukaṃ gahetvā seṭṭhino nivesanaṃ āgamaṃsu. Taṃ disvā seṭṭhi ‘‘dhītu manaṃ pūressāmī’’ti sattukaṃ gandhodakena nhāpetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ kāretvā pāsādaṃ pesesi. Bhaddāpi ‘‘paripuṇṇo me saṅkappo’’ti anekālaṅkārena alaṅkaritvā taṃ paricarati.

Sattuko katipāhaṃ vītināmetvā cintesi – ‘‘imissā pasādhanabhaṇḍakaṃ mayhaṃ bhavissati, kenaci upāyena imaṃ ābharaṇaṃ gahetuṃ vaṭṭatī’’ti samīpe sukhena nisinnakāle bhaddaṃ āha – ‘‘mayhaṃ ekaṃ vacanaṃ vattabbaṃ atthī’’ti. Seṭṭhidhītā sahassalābhaṃ labhitvā viya tuṭṭhamānasā ‘‘vissatthaṃ vadehi, ayyā’’ti āha. Tvaṃ cintesi – ‘‘maṃ nissāya iminā jīvitaṃ laddha’’nti, ahaṃ pana gahitamattova corapapātapabbate adhivatthāya devatāya ‘‘sacāhaṃ jīvitaṃ labhissāmi, balikammaṃ te dassāmī’’ti āyāciṃ. Taṃ nissāya mayā jīvitaṃ laddhaṃ, sīghaṃ balikammaṃ sajjāpehīti. Bhaddā, ‘‘ahaṃ tassa manaṃ pūressāmī’’ti balikammaṃ sajjāpetvā sabbaṃ pasādhanaṃ pasādhetvā ekayāne āruyha sāmikena saddhiṃ corapapātapabbataṃ gantvā ‘‘pabbatadevatāya balikammaṃ karissāmī’’ti abhiruhituṃ āraddhā. Sattuko cintesi – ‘‘sabbesu abhiruhantesu mama imissā ābharaṇaṃ gahetuṃ na okāso bhavissatī’’ti tameva balibhājanaṃ gāhāpetvā pabbataṃ abhiruhi.

So bhaddāya saddhiṃ kathento piyakathaṃ na katheti. Sā iṅgiteneva tassa adhippāyaṃ aññāsi. Atha naṃ so āha – ‘‘bhadde, tava uttarisāṭakaṃ omuñcitvā kāyāruḷhaṃ te pasādhanaṃ ettha bhaṇḍikaṃ karohī’’ti. Sāmi mayhaṃ ko aparādhoti? Kiṃ panāhaṃ, bāle, balikammatthaṃ āgatoti saññaṃ karosi? Ahañhi imissā devatāya yakanaṃ ubbaṭṭhetvā dadeyyaṃ, balikammāpadesena pana tava ābharaṇaṃ gaṇhitukāmo hutvā āgatomhīti. Kassa pana, ayya, pasādhanaṃ, kassa ahanti? Mayaṃ evarūpaṃ na jānāma, aññaṃ tava santakaṃ, aññaṃ mama santakanti. Sādhu, ayya, ekaṃ pana me adhippāyaṃ pūretha, alaṅkataniyāmeneva me purato ca pacchato ca āliṅgituṃ dethāti. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchi. Sā tena sampaṭicchitabhāvaṃ ñatvā purato āliṅgitvā pacchato āliṅgantī viya hutvā pabbatapapāte pātesi. So patanto ākāseyeva cuṇṇavicuṇṇo ahosi. Tāya kataṃ vicitrabhāvaṃ disvā pabbate adhivatthā devatā

guṇakittanavasena imā gāthā āha –

‘‘Na so sabbesu ṭhānesu, puriso hoti paṇḍito;
Itthīpi paṇḍitā hoti, tattha tattha vicakkhaṇā.

‘‘Na so sabbesu ṭhānesu, puriso hoti paṇḍito;
Itthīpi paṇḍitā hoti, muhuttamapi cintaye’’ti. (apa. therī 2.3.31-32);

Tato bhaddā cintesi – ‘‘na sakkā mayā iminā niyāmena puna gehaṃ gantuṃ, itova gantvā ekaṃ pabbajjaṃ pabbajissāmī’’ti, nigaṇṭhārāmaṃ gantvā nigaṇṭhe pabbajjaṃ yāci. Atha naṃ te āhaṃsu – ‘‘kena niyāmena pabbajjā hotū’’ti? Yaṃ tumhākaṃ pabbajjāya uttamaṃ, tadeva karothāti. Te ‘‘sādhū’’ti tassā tālaṭṭhinā kese luñcitvā pabbājesuṃ. Kesā puna vaḍḍhantā rāsirāsivasena kuṇḍalāvattā hutvā vaḍḍhiṃsu. Sā teneva kāraṇena kuṇḍalakesā nāma jātā. Sā attano pabbajitaṭṭhāne sabbasippaṃ uggaṇhitvā ‘‘etesaṃ ito uttari viseso natthī’’ti ñatvā gāmanigamarājadhāniyo vicarantī yattha yattha paṇḍitā atthi, tattha tattha gantvā tesaṃ jānanasippaṃ sabbameva uggaṇhāti. Athassā bahūsu ṭhānesu sikkhitabhāvena paṭivādaṃ dātuṃ samatthā na honti. Sā attanā saddhiṃ kathetuṃ samatthaṃ adisvā yaṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā pavisati, tassa dvāre vālukarāsiṃ katvā tattha jambusākhaṃ ṭhapeti. ‘‘Yo mama vādaṃ āropetuṃ sakkoti, so imaṃ sākhaṃ maddatū’’ti samīpe ṭhitānaṃ dārakānaṃ saññaṃ deti. Taṃ sattāhampi maddantā na honti. Atha naṃ gahetvā pakkamati.

Tasmiṃ samaye amhākaṃ bhagavā loke nibbattitvā sāvatthiṃ upanissāya jetavane viharati. Kuṇḍalakesāpi kho anupubbena sāvatthiṃ patvā antonagaraṃ pavisamānā porāṇakaniyāmeneva vālukārāsimhi sākhaṃ ṭhapetvā dārakānaṃ saññaṃ datvā pāvisi. Tasmiṃ samaye dhammasenāpati bhikkhusaṅghe paviṭṭhe ekakova nagaraṃ pavisanto vālukāthūpe jambusākhaṃ disvā ‘‘kasmā ayaṃ ṭhapitā’’ti pucchi. Dārakā taṃ kāraṇaṃ aparihāpetvā kathesuṃ. Evaṃ sante imaṃ gahetvā maddatha, dārakāti. Tesu therassa vacanaṃ sutvā ekacce madditum na visahiṃsu, ekacce taṃkhaṇeyeva madditvā cuṇṇavicuṇṇaṃ akaṃsu. Kuṇḍalakesā bhattakiccaṃ katvā nikkhamantī taṃ sākhaṃ madditaṃ disvā ‘‘kassetaṃ kamma’’nti pucchi. Athassā dhammasenāpatinā kārāpitabhāvaṃ kathayiṃsu. Sā ‘‘attano thāmaṃ ajānanto imaṃ sākhaṃ maddāpetuṃ no visahissati, addhā mahanto eso bhavissati. Ahampi pana khuddikā bhavantī na sobhissāmi, antogāmameva pavisitvā parisāya saññaṃ dātuṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā tathā akāsi. Asītikulasahassanivāse nagare sabhāgasabhāgavasena sabbeva sañjāniṃsūti veditabbaṃ.

Theropi bhattakiccaṃ katvā aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi. Athāyaṃ kuṇḍalakesā mahājanaparivutā therassa santikaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ ṭhatvā, ‘‘bhante, tumhehi sākhā maddāpitā’’ti pucchi. Āma, mayā maddāpitāti. Evaṃ sante tumhehi saddhiṃ amhākaṃ vādo hotu, bhanteti. Hotu, bhaddeti. Kassa pucchā hotu, kassa vissajjananti? Pucchā nāma amhākaṃ pattā, tvaṃ pana tuyhaṃ jānanakaṃ pucchāti. Sā therena dinnaanumatiyā sabbameva attano jānanakaṃ vādaṃ pucchi, thero sabbaṃ vissajjesi. Sā sabbaṃ pucchitvā tuṇhī ahosi. Atha naṃ thero āha – ‘‘tayā bahuṃ pucchitaṃ, mayampi ekaṃ pañhaṃ pucchāmā’’ti. Pucchatha, bhanteti. Ekaṃ nāma kinti? Kuṇḍalakesā ‘‘na jānāmi, bhante’’ti āha. Tvaṃ ettakampi na jānāsi, aññaṃ kiṃ jānissasīti? Sā therassa pādesu patitvā ‘‘tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmi, bhante’’ti āha. Mama saraṇagamanakammaṃ natthi, sadevake loke aggapuggalo dhuravihāre vasati, taṃ saraṇaṃ gacchāhīti. Sā ‘‘evaṃ karissāmi, bhante’’ti sāyanhasamaye satthu dhammadesanāvelāya satthu santikaṃ gantvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Satthā tassā madditasaṅkhārāya cariyāvasena dhammapade imaṃ gāthamāha –

‘‘Sahassamapi ce gāthā, anatthapadasaṃhitā;
Ekaṃ gāthāpadaṃ seyyo, yaṃ sutvā upasammatī’’ti. (dha. pa. 101);

Sā gāthāpariyosāne yathāṭhitāva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā pabbajjaṃ yāci. Satthā tassā pabbajjaṃ sampaṭicchi. Sā bhikkhunupassayaṃ gantvā pabbaji. Aparabhāge catuparisamajjhe kathā

udapādi – ‘‘mahantā vatāyaṃ bhaddā kuṇḍalakesā, yā catuppadikagāthāvasāne arahattaṃ pattā’’ti. Satthā taṃ kāraṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā theriṃ khippābhiññānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Bhaddākāpilānītherīvatthu

244. Dasame **pubbenivāsa**nti pubbe nivutthakkhandhasantānaṃ anussarantīnaṃ bhaddā kāpilānī aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattitvā satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ pubbenivāsaṃ anussarantīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā anuppanne buddhe bārāṇasiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā attano sāmibhaginiyā saddhiṃ kalahaṃ karontī tāya paccekabuddhassa piṇḍapāte dinne, ‘‘ayaṃ imassa piṇḍapātaṃ datvā attano vasaṃ vattetī’’ti paccekabuddhassa hatthato pattaṃ gaṇhitvā bhattaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Mahājano ‘‘bālā aya’’nti garahitvā, ‘‘yāya te saddhiṃ kalaho kato, tassā kiñci na karosi, paccekabuddho te kiṃ aparajjhatī’’ti āha. Sā tesaṃ vacanena lajjāyamānā puna pattaṃ gahetvā kalalaṃ hāretvā dhovitvā gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā catumadhurassa pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānaṃ paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā ‘‘yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū’’ti patthanaṃ paṭṭhapesīti sabbaṃ mahākassapattherassa vatthumhi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Mahākassapatthero pana dakkhiṇamaggaṃ gahetvā dasabalassa santikaṃ bahuputtakanigrodhamūlaṃ gato, ayaṃ bhaddā kāpilānī vāmamaggaṃ gaṇhitvā mātugāmassa pabbajjāya ananuññātabhāvena paribbājikārāmaṃ agamāsi. Yadā pana mahāpajāpatigotamī pabbajjañca upasampadañca labhi, tadā sā therī theriyā santike pabbajjañca upasampadañca labhitvā aparabhāge vipassanāya kammaṃ karontī arahattaṃ patvā pubbenivāsañāṇe ciṇṇavasī ahosi. Atha satthā jetavane nisīditvā bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantaresu ṭhapento imaṃ theriṃ pubbenivāsaṃ anussarantīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Bhaddākaccānātherīvatthu

245. Ekādasame **mahābhiññāppattāna**nti mahatiyo abhiññāyo pattānaṃ, bhaddā kaccānā, nāma aggāti dasseti. Ekassa hi buddhassa cattārova janā mahābhiññā honti, na avasesasāvakā. Avasesasāvakā hi kappasatasahassameva anussarituṃ sakkonti, na tato paraṃ. Mahābhiññāppattā pana kappasatasahassādhikaṃ asaṅkhyeyyaṃ anussaranti. Amhākampi satthu sāsane dve aggasāvakā bākulatthero bhaddā kaccānāti ime cattāro ettakaṃ anussarituṃ sakkhiṃsu. Tasmā ayaṃ therī mahābhiññāppattānaṃ aggā nāma jātā. Bhaddā kaccānāti tassā nāmaṃ. Bhaddakañcanassa hi uttamasuvaṇṇassa viya tassā sarīravaṇṇo ahosi, sā tasmā bhaddakañcanāti nāmaṃ labhi, sā pacchā kaccānātveva saṅkhaṃ gatā. Rāhulamātāyetaṃ adhivacanaṃ.

Sā hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā aparabhāge satthu dhammakathaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ mahābhiññāppattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde suppabuddhasakkassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi, bhaddā kaccānātissā nāmaṃ akaṃsu.

Sā vayappattā bodhisattassa gehaṃ agamāsi. Sā aparabhāge rāhulakumāraṃ nāma puttaṃ vijāyi. Tassa jātadivaseva bodhisatto nikkhamitvā bodhimaṇḍe sabbaññutaṃ patvā lokānuggahaṃ karonto anupubbena kapilavatthuṃ āgamma ñātīnaṃ saṅgahaṃ akāsi. Aparabhāge parinibbute suddhodanamahārāje mahāpajāpatigotamī pañcahi mātugāmasatehi saddhiṃ satthu santike pabbaji. Rāhulamātāpi janapadakalyāṇīpi theriyā santikaṃ gantvā pabbaji. Sā pabbajitakālato paṭṭhāya bhaddakaccānattherītveva pākaṭā ahosi. Sā aparabhāge vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā abhiññāsu ciṇṇavasī ahosi, ekapallaṅkena nisinnā ekāvajjanena kappasatasahassādhikaṃ asaṅkhyeyyaṃ

anussarati. Tassā tasmiṃ guṇe pākaṭe jāte satthā jetavane nisinno bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento imaṃ theriṃ mahābhiññāppattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kisāgotamītherīvatthu

246. Dvādasame **lūkhacīvaradharāna**nti tīhi lūkhehi samannāgataṃ paṃsukūlaṃ dhārentīnaṃ, kisāgotamī, aggāti dasseti. Gotamīti tassā nāmaṃ, thokaṃ kisadhātukattā pana **kisāgotamī**ti vuccati. Ayampi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattitvā satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ lūkhacīvaradharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ duggatakule nibbattitvā vayappattakāle ekaṃ kulaṃ agamāsi. Tattha naṃ ‘‘duggatakulassa dhītā’’ti paribhaviṃsu.

Sā aparabhāge puttaṃ vijāyi, athassā sammānamakaṃsu. So panassā dārako ādhāvitvā paridhāvitvā kīḷanavaye ṭhito kālamakāsi, tassā soko udapādi. Sā ‘‘ahaṃ imasmiṃyeva gehe hatalābhasakkārā hutvā puttassa jātakālato paṭṭhāya sakkāraṃ pāpuṇiṃ, ime mayhaṃ puttaṃ bahi chaḍḍetumpi vāyameyyu’’nti puttaṃ aṅkenādāya ‘‘puttassa me bhesajjaṃ dethā’’ti gehadvārapaṭipāṭiyā vicarati. Diṭṭhadiṭṭhaṭṭhāne manussā ‘‘kattha te matakassa bhesajjaṃ diṭṭhapubba’’nti pāṇiṃ paharitvā parihāsaṃ karonti. Sā tesaṃ kathāya neva saññattiṃ gacchati. Atha naṃ eko paṇḍitapuriso disvā, ‘‘ayaṃ puttasokena cittavikkhepaṃ pattā bhavissati, etissā pana bhesajjaṃ na añño jānissati, dasabalova jānissatī’’ti cintetvā evamāha – ‘‘amma, tava puttassa bhesajjaṃ añño jānanto nāma natthi, sadevake pana loke aggapuggalo dasabalo dhuravihāre vasati, tassa santikaṃ gantvā pucchāhī’’ti. Sā ‘‘saccaṃ puriso kathetī’’ti puttamādāya tathāgatassa buddhāsane nisinnavelāya parisapariyante ṭhatvā ‘‘puttassa me bhesajjaṃ detha bhagavā’’ti āha.

Satthā tassā upanissayaṃ disvā ‘‘bhaddakaṃ te gotami kataṃ bhesajjatthāya idhāgacchantiyā, gaccha nagaraṃ pavisitvā koṭito paṭṭhāya sakalanagaraṃ caritvā yasmiṃ gehe koci matapubbo natthi, tato siddhatthakaṃ āharā’’ti āha. Sā ‘‘sādhu, bhante’’ti tuṭṭhamānasā antonagaraṃ pavisitvā paṭhamageheyeva ‘‘dasabalo mama puttassa bhesajjatthāya siddhatthakaṃ āharāpeti, siddhatthakaṃ me dethā’’ti āha. ‘‘Handa gotamī’’ti nīharitvā adaṃsu. Ahaṃ evaṃ gahetuṃ na sakkomi, imasmiṃ gehe koci matapubbo nāma natthīti? Kiṃ vadesi gotami, ko idha matake gaṇetuṃ sakkotīti? ‘‘Tena hi alaṃ nāhaṃ gaṇhissāmi, dasabalo maṃ yattha matapubbo natthi, tato naṃ gaṇhāpetī’’ti āha. Sā imināva niyāmena tatiyagharaṃ gantvā cintesi – ‘‘sakalanagare ayameva niyāmo bhavissati, idaṃ hitānukampakena buddhena diṭṭhaṃ bhavissatī’’ti saṃvegaṃ labhitvā tatova bahi nikkhamitvā āmakasusānaṃ gantvā puttaṃ hatthena gahetvā, ‘‘puttaka, ahaṃ imaṃ maraṇaṃ taveva uppannanti cintesiṃ, na panetaṃ taveva, mahājanasādhāraṇo esa dhammo’’ti vatvā puttaṃ āmakasusāne chaḍḍetvā imaṃ gāthamāha –

> ‘‘Na gāmadhammo no nigamassa dhammo,
> Na cāpiyaṃ ekakulassa dhammo;
> Sabbassa lokassa sadevakassa,
> Eseva dhammo yadidaṃ aniccatā’’ti. (apa. therī 2.3.82);

Evañca pana vatvā satthu santikaṃ agamāsi. Atha naṃ satthā ‘‘laddho te, gotami, siddhatthako’’ti āha. Niṭṭhitaṃ, bhante, siddhatthakena kammaṃ, patiṭṭhaṃ pana me dethāti āha. Athassā satthā dhammapade imaṃ gāthamāha –

> ‘‘Taṃ puttapasusammattaṃ, byāsattamanasaṃ naraṃ;
> Suttaṃ gāmaṃ mahoghova, maccu ādāya gacchatī’’ti. (dha. pa. 287);

Sā gāthāpariyosāne yathāṭhitāva sotāpattiphale patiṭṭhāya pabbajjaṃ yāci, satthā pabbajjaṃ anujāni.

Sā tikkhattuṃ satthāraṃ padakkhiṇaṃ katvā vanditvā bhikkhuniupassayaṃ gantvā pabbajjañca upasampadañca labhitvā nacirasseva yonisomanasikāre kammaṃ karontī vipassanaṃ vaḍḍhesi. Athassā satthā imaṃ obhāsagāthamāha –

‘‘Yo ca vassasataṃ jīve, apassaṃ amataṃ padaṃ;
Ekāhaṃ jīvitaṃ seyyo, passato amataṃ pada’’nti. (dha. pa. 114);

Sā gāthāpariyosāne arahattaṃ pattā parikkhāravalañje paramukkaṭṭhā hutvā tīhi lūkhehi samannāgataṃ cīvaraṃ pārupitvā vicari. Aparabhāge satthā jetavane nisinno bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento imaṃ theriṃ lūkhacīvaradharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Siṅgālakamātātherīvatthu

247. Terasame **saddhādhimuttāna**nti saddhālakkhaṇe abhiniviṭṭhānaṃ, siṅgālakamātā, aggāti dasseti. Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulaghare nibbattā satthu dhammakathaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ bhikkhuniṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare seṭṭhikule nibbattā samānajātikaṃ kulaṃ gantvā ekaṃ puttaṃ vijāyi, tassa siṅgālakakumāroti nāmaṃ akaṃsu. Sāpi teneva kāraṇena siṅgālakamātā nāma jātā. Sā ekadivasaṃ satthu dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā satthu santikaṃ gantvā pabbaji. Pabbajitakālato paṭṭhāya saddhindriyaṃ adhimattaṃ paṭilabhi. Sā dhammassavanatthāya vihāraṃ gantvā dasabalassa sarīrasampattiṃ olokayamānāva tiṭṭhati. Satthā tassā saddhālakkhaṇe abhiniviṭṭhabhāvaṃ ñatvā sappāyaṃ katvā pasādanīyameva dhammaṃ desesi. Sāpi therī saddhālakkhaṇameva dhuraṃ katvā arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ satthā aparabhāge jetavane nisīditvā bhikkhuniyo paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento imaṃ theriṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Pañcamavaggavaṇṇanā.

Terasasuttapaṭimaṇḍitāya theripāḷiyā vaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

(14) 6. Chaṭṭhaetadaggavaggo

Tapussabhallikavatthu

248. Upāsakapāḷiyā paṭhame **paṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantāna**nti sabbapaṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantānaṃ tapusso ca bhalliko cāti ime dve vāṇijā aggāti dasseti. Ime kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gahetvā aparabhāge satthu dhammadesanaṃ suṇantā satthāraṃ dve upāsake paṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthayiṃsu. Te kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ bodhisattassa sabbaññutaññāṇapattito puretarameva asitañjananagare kuṭumbiyagehe nibbattiṃsu. Jeṭṭhabhātiko tapusso nāma ahosi, kaniṭṭho bhalliko nāma.

Te aparena samayena gharāvāsaṃ vasantā kālena kālaṃ pañca sakaṭasatāni yojāpetvā vāṇijakammaṃ karontā caranti. Tasmiṃ samaye amhākaṃ bodhisatto sabbaññutaṃ patvā sattasattāhaṃ bodhimaṇḍe viharitvā aṭṭhame sattāhe rājāyatanamūle nisīdi. Tasmiṃ samaye te vāṇijā pañcamattehi sakaṭasatehi taṃ ṭhānaṃ anuppattā ahesuṃ. Tesaṃ anantare attabhāve mātā tasmiṃ padese devatā hutvā nibbatti. Sā cintesi – ‘‘idāni buddhānaṃ āhāro laddhuṃ vaṭṭati. Na hi sakkā ito paraṃ nirāhārehi yāpetuṃ. Ime ca me puttā iminā maggena gacchanti, tehi ajja buddhānaṃ piṇḍapātaṃ dāpetuṃ vaṭṭatī’’ti pañcasu sakaṭasatesu yuttagoṇānaṃ gamanupacchedaṃ akāsi. Te ‘‘kiṃ nāmeta’’nti

nānāvidhāni nimittāni olokenti. Atha tesaṃ kilamanabhāvaṃ ñatvā ekassa purisassa sarīre adhimuccitvā ‘‘kiṃ kāraṇā kilamatha? Tumhākaṃ añño yakkhāvaṭṭo vā bhūtāvaṭṭo vā nāgāvaṭṭo vā natthi, ahaṃ pana vo atītattabhāve mātā imasmiṃ ṭhāne bhummadevatā hutvā nibbattā. Esa dasabalo rājāyatanamūle nisinno, tassa paṭhamaṃ piṇḍapātaṃ dethā’’ti.

Te tassā kathaṃ sutvā tuṭṭhamānasā hutvā manthañca madhupiṇḍikañca suvaṇṇathālakena ādāya satthu santikaṃ gantvā ‘‘imaṃ bhojanaṃ paṭiggaṇhatha, bhante’’ti āhaṃsu. Satthā atītabuddhānaṃ āciṇṇaṃ olokesi, athassa cattāro mahārājāno selamaye patte upanāmesuṃ. Satthā ‘‘tesaṃ mahapphalaṃ hotū’’ti cattāropi patte ‘‘ekova patto hotū’’ti adhiṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe te vāṇijā tathāgatassa patte manthañca madhupiṇḍikañca patiṭṭhapetvā paribhuttakāle udakaṃ datvā bhattakiccapariyosāne satthāraṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Atha nesaṃ satthā dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne dvepi janā dvevācike saraṇe patiṭṭhāya satthāraṃ abhivādetvā attano nagaraṃ gantukāmā, ‘‘bhante, amhākaṃ paricaraṇacetiyaṃ dethā’’ti vadiṃsu. Satthā dakkhiṇena hatthena sīsaṃ parāmasitvā dvinnampi janānaṃ aṭṭha kesadhātuyo adāsi. Te ubhopi janā kesadhātuyo suvaṇṇasamuggesu ṭhapetvā attano nagaraṃ netvā asitañjananagaradvāre jīvakesadhātuyā cetiyaṃ patiṭṭhāpesuṃ. Uposathadivase cetiyato nīlasmiyo niggacchanti. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Satthā pana aparabhāge jetavane nisīditvā upāsake paṭipāṭiyā ṭhānantaresu ṭhapento ime dve jane paṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Anāthapiṇḍikaseṭṭhivatthu

249. Dutiye **dāyakāna**nti dānābhiratānaṃ sudatto, gahapati, anāthapiṇḍiko aggoti dasseti. So kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ dāyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ sumanaseṭṭhissa gehe nibbatti, sudattotissa nāmaṃ akaṃsu.

So aparabhāge gharāvāse patiṭṭhito dāyako dānapati hutvā teneva guṇena patthaṭanāmadheyyo anāthapiṇḍiko nāma ahosi. So pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ ādāya rājagahe attano piyasahāyakassa seṭṭhino gehaṃ gantvā tattha buddhassa bhagavato uppannabhāvaṃ sutvā balavapaccūsakāle devatānubhāvena vivaṭena dvārena satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya dutiyadivase ca buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā sāvatthiṃ āgamanatthāya satthu paṭiññaṃ gahetvā antarāmagge pañcacattālīsayojanamagge satasahassaṃ satasahassaṃ datvā yojanikavihāre kāretvā jetavanaṃ koṭisanthārena santharitvā aṭṭhārasahi koṭīhi kiṇitvā aṭṭhārasahi koṭīhi vihāraṃ kāretvā vihāre niṭṭhite catunnaṃ parisānaṃ purebhattapacchābhattesu yadicchakaṃ dānaṃ dadanto aṭṭhārasahi koṭīhi vihāramahaṃ niṭṭhāpesi. Vihāramaho navahi māsehi niṭṭhānaṃ agamāsi, ‘‘pañcahī’’ti apare. Temāse pana sabbācariyānaṃ vivādo natthi.

Evaṃ catupaṇṇāsakoṭidhanaṃ vissajjetvā niccakālaṃ gehe evarūpaṃ dānaṃ pavattesi. Devasikaṃ pañca salākabhattasatāni honti, pañca pakkhikabhattasatāni, pañca salākayāgusatāni, pañca pakkhikayāgusatāni, pañca dhurabhattasatāni, pañca āgantukabhattasatāni, pañca gamikabhattasatāni, pañca gilānabhattasatāni, pañca gilānupaṭṭhākabhattasatāni, pañca āsanasatāni gehe niccapaññattāneva hontīti. Atha naṃ aparabhāge satthā jetavane nisinno upāsake paṭipāṭiyā ṭhānantaresu ṭhapento dāyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Cittagahapativatthu

250. Tatiye **dhammakathikāna**nti dhammakathikānaṃ upāsakānaṃ citto, gahapati, aggoti dasseti. So kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto aparabhāge dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā kassapabuddhakāle

migaluddakagehe nibbatto aparabhāge araññe kammaṃ kātuṃ samatthakāle ekadivasaṃ deve vassante migamāraṇatthāya sattiṃ ādāya araññaṃ gantvā migarūpāni olokento ekasmiṃ akatapabbhāre sasīsaṃ paṃsukūlaṃ pārupitvā pāsāṇaphalake nisinnaṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā ''eko ayyo samaṇadhammaṃ karonto nisinno bhavissatī''ti saññaṃ uppādetvā vegena gharaṃ gantvā ekasmiṃ uddhane hiyyo ābhatamaṃsaṃ, ekasmiṃ bhattaṃ pacāpetvā piṇḍacārike dve bhikkhū disvā tesaṃ pattaṃ ādāya paññattāsane nisīdāpetvā bhikkhaṃ samādāpetvā, ''ayye, parivisathā''ti aññe āṇāpetvā taṃ bhattaṃ kuṭe pakkhipitvā paṇṇena mukhaṃ bandhitvā kuṭaṃ ādāya gacchanto antarāmagge nānāvidhāni pupphāni ocinitvā pattapuṭakena gahetvā therassa nisinnaṭṭhānaṃ gantvā kuṭaṃ otāretvā ekamante ṭhapetvā ''mayhaṃ, bhante, saṅgahaṃ karothā''ti vatvā therassa pattaṃ ādāya bhattassa pūretvā therassa hatthe patiṭṭhapetvā tehi missakapupphehi theraṃ pūjetvā ekamante ṭhito ''yathāyaṃ rasapiṇḍapātena saddhiṃ pupphapūjā cittaṃ paritoseti, evaṃ nibbattanibbattaṭṭhāne me paṇṇākārasahassāni ceva āgacchantu pañcavaṇṇakusumavassañca vassatū''ti āha.

Thero tassa upanissayaṃ disvā dvattiṃsākārakammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā adāsi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devaloke nibbatti, nibbattaṭṭhāne jaṇṇumattena odhinā dibbapupphavassaṃ vassi, sayañca aññāhi devatāhi adhikatarena rūpena samannāgato ahosi. So ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde magadharaṭṭhe macchikāsaṇḍanagare seṭṭhikule nibbatti, jātakālevassa sakalanagare jaṇṇumattena odhinā pañcavaṇṇakusumavassaṃ vassi. Athassa mātāpitaro ''amhākaṃ putto attanāva attano nāmaṃ gahetvā āgato, jātadivasevassa sakalanagaraṃ pañcavaṇṇehi pupphehi vicittaṃ jāta''nti **cittakumāro**ti nāmaṃ akaṃsu.

So aparabhāge gharāvāse patiṭṭhito pitu accayena tasmiṃ nagare seṭṭhiṭṭhānaṃ pāpuṇi. Tasmiṃ samaye pañcavaggiyattherānaṃ abbhantaro mahānāmatthero nāma macchikāsaṇḍanagaraṃ agamāsi. Citto gahapati tassa iriyāpathe pasīditvā pattaṃ ādāya gehaṃ ānetvā piṇḍapātena patimānetvā katabhattakiccaṃ ambāṭakārāmaṃ nāma uyyānaṃ netvā tatthassa vasanaṭṭhānaṃ kāretvā nibaddhaṃ attano gehe piṇḍapātaṃ gahetvā vasanatthāya paṭiññaṃ gaṇhi. Theropi tassa upanissayaṃ disvā dhammaṃ desento saḷāyatanavibhattimeva desesi. Citto gahapati purimabhave madditasaṅkhāratāya nacirasseva anāgāmiphalaṃ sampāpuṇi. Athekadivasaṃ isidattatthero tattha gantvā viharanto seṭṭhissa nivesane bhattakiccapariyosāne āyasmatā therena pañhaṃ vissajjetuṃ asakkontena ajjhiṭṭho upāsakassa pañhaṃ vissajjetvā tena pubbe gihisahāyakabhāve ñāte ''na idāni idha vatthabba''nti yathāsukhaṃ pakkāmi. Punekadivasaṃ, seṭṭhi gahapati, mahānāmattheraṃ iddhipāṭihāriyakaraṇatthaṃ yāci. Sopi tassa tejosamāpattipāṭihāriyaṃ dassetvā ''idāni idha vasituṃ na yutta''nti yathāsukhaṃ pakkāmi.

Athekadivasaṃ dve aggasāvakā bhikkhusahassaparivārā ambāṭakārāmaṃ agamaṃsu. Seṭṭhi gahapati, tesaṃ mahāsakkāraṃ sajjesi. Sudhammatthero taṃ asahamāno seṭṭhiṃ tilasaṅgulikāvādena khuṃsetvā tena paṇāmito satthu santikaṃ gantvā ovādaṃ labhitvā dasabalassa ovāde ṭhito cittaṃ gahapatiṃ khamāpetvā tattheva ambāṭakārāme viharanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tadā upāsako cintesi – ''ahaṃ dasabalaṃ adisvāva ciraṃ vītināmesiṃ, satthu santikaṃ gacchantena pana ayuttaṃ tucchahatthena gantu''nti pañcahi sakaṭasatehi telamadhuphāṇitādīni ādāya ''ye dasabalaṃ passitukāmā, te mayā saddhiṃ āgacchantū''ti nagare bheriṃ carāpetvā dvīhi purisasahassehi parivuto satthāraṃ passituṃ pakkāmi. Tiṃsayojane magge devatā paṇṇākāraṃ upaṭṭhapesuṃ. So satthu santikaṃ gantvā pañcapatiṭṭhitena satthāraṃ vandi, tasmiṃ khaṇe ākāsā pañcavaṇṇānaṃ pupphānaṃ vassaṃ vassi.

Satthā tassa ajjhāsayavasena saḷāyatanavibhattimeva kathesi. Tassa aḍḍhamāsamattaṃ dasabalassa dānaṃ dentassāpi sakanivesanato nītāni taṇḍulatelamadhuphāṇitādīni na khīyiṃsu. Rājagahavāsikehi pahitapaṇṇākārova alaṃ ahosi. So satthāraṃ passitvā attano nagaraṃ gacchanto sakaṭehi ābhataṃ sabbaṃ bhikkhusaṅghassa adāsi. Sakaṭesu tucchesu jātamattesveva devatā satta ratanāni pūrayiṃsu. Mahājanantare kathā udapādi ''yāva sakkārasammānappatto vatāyaṃ citto gahapatī''ti. Taṃ sutvā satthā dhammapade imaṃ gāthamāha –

‘‘Saddho sīlena sampanno, yaso bhogasamappito;
Yaṃ yaṃ padesaṃ bhajati, tattha tattheva pūjito’’ti. (dha. pa. 303);

So tato paṭṭhāya ariyasāvakānaṃyeva upāsakānaṃ pañcahi satehi parivuto vicarati. Atha naṃ satthā aparabhāge upāsake paṭipāṭiyā ṭhānantare ṭhapento cittasaṃyuttaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Hatthakaāḷavakavatthu

251. Catutthe **catūhi saṅgahavatthūhī**ti catubbidhena saṅgahavatthunā parisaṃ saṅgaṇhantānaṃ hatthako āḷavako aggoti dasseti. Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulaghare nibbatto aparabhāge satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ catūhi saṅgahavatthūhi samannāgataṃ ekaṃ upāsakaṃ ṭhānantare ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde āḷaviraṭṭhe āḷavinagare āḷavakassa rañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhi, sve bhattacāṭiyā saddhiṃ āḷavakassa pesetabbo ahosi.

Tatrāyaṃ anupubbikathā – ekadivasaṃ kira āḷavako rājā migavatthāya araññaṃ gantvā ekaṃ migaṃ anubandhitvā ghātetvā chinditvā dhanukoṭiyaṃ lagetvā nivattetvā āgacchanto vātātapena kilantakāyo ekaṃ sandacchāyaṃ nigrodharukkhamūlaṃ pavisitvā nisīdi. Atha naṃ muhuttaṃ darathaṃ vinodetvā nikkhamantaṃ rukkhe adhivatthā devatā ‘‘tiṭṭha tiṭṭha, bhakkhosi me’’ti hatthe gaṇhi. So daḷhaṃ gahitattā aññaṃ upāyaṃ apassanto ‘‘devasikaṃ te ekekapurisena saddhiṃ cāṭibhattaṃ pesessāmī’’ti vatvā nagaraṃ gato. Tato paṭṭhāya bandhanāgārato ekekamanussena saddhiṃ cāṭibhattaṃ pesesi. Eteneva niyāmena bandhanāgāre manussesu khīṇesu ‘‘mahallakamanussesu gayhamānesu raṭṭhakhobho hotī’’ti te aggahetvā daharakumāre gaṇhituṃ ārabhiṃsu. Tato paṭṭhāya nagare dārakamātaro ca gabbhiniyo ca aññaṃ raṭṭhaṃ gacchanti.

Tasmiṃ samaye satthā paccūsasamayante lokaṃ volokento āḷavakakumārassa tiṇṇaṃ maggaphalānaṃ upanissayaṃ disvā ‘‘ayaṃ kumāro kappasatasahassaṃ patthitapatthano devalokā cavitvā āḷavakarañño gehe nibbatto, aññaṃ kumāraṃ alabhantā sve kumāraṃ cāṭibhattena saddhiṃ gahetvā gacchissantī’’ti cintetvā sāyanhasamaye aññātakavesena āḷavakassa yakkhassa bhavanadvāraṃ gantvā tassa dovārikaṃ gadrabhaṃ nāma yakkhaṃ bhavanaṃ pavisanatthāya yāci. So āha – ‘‘bhagavā tumhe pavisatha, mayhaṃ pana āḷavakassa anārocanaṃ nāma ayutta’’nti. So himavante yakkhasamāgamaṃ gatassa āḷavakassa santikaṃ agamāsi. Satthāpi taṃ bhavanaṃ pavisitvā āḷavakassa nisīdanapallaṅke nisīdi.

Tasmiṃ samaye sātāgirahemavatā āḷavakassa bhavanamatthakena yakkhasamāgamaṃ gacchantā attano gamane asampajjamāne ‘‘kiṃ nu kho kāraṇa’’nti āvajjentā satthāraṃ āḷavakassa bhavane nisinnaṃ disvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā yakkhasamāgamaṃ gantvā āḷavakassa tuṭṭhiṃ pavedayiṃsu – ‘‘lābhā te, āvuso āḷavaka, yassa te sadevake loke aggapuggalo bhavane nisinno, gantvā satthu santike dhammaṃ suṇāhī’’ti. So tesaṃ kathaṃ sutvā cintesi – ‘‘ime ekassa muṇḍakasamaṇassa mama pallaṅke nisinnabhāvaṃ kathentī’’ti anattamano kodhābhibhūto hutvā ‘‘ajja mayhaṃ etena samaṇena saddhiṃ saṅgāmo bhavissati, tattha me sahāyā nāma hothā’’ti dakkhiṇapādaṃ ukkhipitvā saṭṭhiyojanamattaṃ pabbatakūṭaṃ akkami, taṃ bhijjitvā dvidhā ahosi. Ito paṭṭhāya āḷavakayuddhaṃ vitthāretabbaṃ. Āḷavako pana sabbarattiṃ tathāgatena saddhiṃ nānappakārena yujjhantopi kiñci kātuṃ asakkonto satthāraṃ upasaṅkamitvā aṭṭha pañhe pucchi, satthā vissajjesi. Desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Vitthāretvā kathetukāmena āḷavakasuttavaṇṇanā (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.246) oloketabbā.

Punadivase uṭṭhite aruṇe cāṭibhattāharaṇavelāya sakalanagare gahetabbayuttaṃ dārakaṃ adisvā rañño ārocesuṃ. Rājā āha – ‘‘gaṇhituṃ ayuttaṭṭhāne pana atthi, tātā’’ti. Āma, deva, ajja rājakule putto jātoti. Gacchatha, tātā, mayaṃ jīvantā puttaṃ labhissāma, cāṭibhattena naṃ pesethāti. Te deviyā

vikkandamānāya dārakaṃ gahetvā cāṭibhattena saddhiṃ āḷavakassa bhavanadvāraṃ gantvā ''handa, ayya, tava bhāgaṃ paṭicchāhī''ti āhaṃsu. Āḷavako tesaṃ kathaṃ sutvā ariyasāvakattā lajjamāno adhomukho nisīdi. Atha naṃ satthā āha – ''idāni te, āḷavaka, lajjanakiccaṃ natthi, dārakaṃ gahetvā mama hatthe ṭhapehī''ti. Te rājapurisā āḷavakakumāraṃ āḷavakassa hatthe ṭhapesuṃ, āḷavako taṃ ādāya dasabalassa hatthe ṭhapesi, satthā paṭiggaṇhitvā puna āḷavakassa hatthe ṭhapesi, āḷavako taṃ gahetvā rājapurisānaṃ hatthe ṭhapesi. Itissa hatthato hatthaṃ gatattā ''hatthako āḷavako''tveva nāmaṃ akaṃsu.

Atha naṃ te rājapurisā tuṭṭhamānasā ādāya rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā taṃ disvā ''ajja cāṭibhattaṃ na sampaṭicchatī''ti saññaṃ katvā ''kasmā, tātā, evameva āgatatthā''ti āha. Deva, rājakulassa tuṭṭhi ca vaḍḍhi ca, satthā āḷavakassa bhavane nisīditvā āḷavakaṃ dametvā upāsakatte patiṭṭhāpetvā kumāraṃ amhākaṃ dāpesīti. Satthāpi āḷavakaṃ pattacīvaraṃ gāhāpetvā āḷavinagarābhimukho pāyāsi. So nagaraṃ upasaṅkamanto lajjitvāva osakkati. Satthā naṃ oloketvā ''lajjasi, āḷavakā''ti pucchi. Āma, bhante, nagaravāsino maṃ nissāya mātimaraṇaṃ pitimaraṇaṃ puttadāramaraṇañca pāpuṇiṃsu. Te maṃ passitvā daṇḍehipi leḍḍūhipi paharissanti. Tasmā osakkāmi, bhanteti. ''Āḷavaka, natthi te mayā saddhiṃ gacchantassa bhayaṃ, vissattho ehī''ti vatvā nagarassa avidūre ṭhāne vanasaṇḍe aṭṭhāsi. Āḷavakarājāpi nāgare gahetvā satthu paccuggamanaṃ gato. Satthā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, desanāvasāne caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṃ piviṃsu. Te āḷavakassa tattheva vasanaṭṭhānaṃ katvā anusaṃvaccharaṃ balikammaṃ paṭṭhapesuṃ.

Āḷavakopi nāgare dhammikāya rakkhāya saṅgaṇhi. Sopi āḷavakakumāro vuḍḍhippatto satthu dhammadesanaṃ sutvā tīṇi maggaphalāni paṭivijjhi. So sabbakālaṃ ariyasāvakaupāsakānaṃ pañcahi satehi parivuto carati. Athekadivasaṃ tehi upāsakehi saddhiṃ satthu santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Satthā suvinītaṃ parisaṃ disvā ''mahatī te, āḷavaka, parisā, kathaṃ taṃ saṅgaṇhāsī''ti āha. Bhagavā dānena tussantaṃ dānena saṅgaṇhāmi, piyavacanena tussantaṃ piyavacanena saṅgaṇhāmi, uppannesu kiccesu tesaṃ nittharaṇena tussantaṃ uppannakiccanittharaṇena saṅgaṇhāmi, samānattaṭṭhānena tussantaṃ samānattatāya saṅgaṇhāmīti. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Atha satthā aparabhāge jetavane nisīditvā upāsake ṭhānantaresu ṭhapento hatthakaṃ āḷavakaṃ catūhi saṅgahavatthūhi parisaṃ saṅgaṇhantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Mahānāmasakkavatthu

252. Pañcame **paṇītadāyakāna**nti paṇītarasadāyakānaṃ mahānāmo sakko aggoti dasseti. So kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ paṇītarasadāyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde kapilavatthupure sakyarājakule nibbattitvā vayappatto dasabalassa paṭhamadassaneyeva sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Athekasmiṃ samaye satthā verañjāyaṃ vassāvāsaṃ vasitvā anupubbena kapilavatthupuraṃ gantvā nigrodhārāme paṭivasati. Mahānāmo ''satthā āgato''ti sutvā satthu santikaṃ gantvā abhivādetvā ekamantaṃ nisinno satthāraṃ evamāha – ''bhagavā sutametaṃ 'bhikkhusaṅgho kira verañjāyaṃ bhikkhācārena kilamatī'ti, mama catumāsaṃ bhikkhusaṅghassa paṭijaggane paṭiññaṃ detha, ahaṃ bhikkhusaṅghassa sarīre ojaṃ pavesessāmī''ti. Satthā adhivāsesi. So satthu adhivāsanaṃ viditvā punadivasato paṭṭhāya buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paṇītarasabhojanacatumadhurādīhi paṭijaggitvā puna catumāsaṃ paṭiññaṃ gahetvā aṭṭha māse pūretvā puna catumāsaṃ paṭiññaṃ gahetvā sakalasaṃvaccharaṃ paṭijaggi. Satthā tato paraṃ paṭiññaṃ nādāsi. Mahānāmo pana tato paṭṭhāya aparāparaṃ sampattabhikkhusaṅghassa teneva niyāmena sakkāraṃ karoti. Tassa so guṇo sakalajambudīpe pākaṭo jāto. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Satthā pana aparabhāge jetavane nisīditvā mahānāmaṃ sakkaṃ paṇītadāyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Uggagahapativatthu

253. Chaṭṭhe **manāpadāyakāna**nti manāpaṃ cittarucitabhojanaṃ dāyakānaṃ uggo gahapati, vesāliko aggoti dasseti. So kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto aparabhāge satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ manāpadāyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde vesāliyaṃ seṭṭhikule nibbatti. Tassa jātakāle nāmaṃ aniyāmitaṃ. Aparabhāge panassa attabhāvopi uggato ahosi samiddho, alaṅkatatoraṇaṃ viya ussitacittapaṭo viya ca ativirocittha. Guṇāpissa uggatā ahesuṃ. So imesaṃ dvinnampi uggatattā **uggaseṭṭhi**tveva saṅkhaṃ gato. So panāyaṃ dasabalassa paṭhamadassaneyeva sotāpattiphale patiṭṭhāya aparabhāge tīṇipi maggaphalāni sacchākāsi. So attano mahallakakāle rahogato nisīditvā cintesi – ‘‘yaṃ yaṃ mayhaṃ piyaṃ manāpaṃ, taṃ tadeva dasabalassa dassāmi, idaṃ me satthu sammukhāpi sutaṃ ‘manāpadāyī labhate manāpa’’’nti. Athassa etadahosi – ‘‘api nu kho me cittaṃ jānitvā satthāpi nivesanadvāraṃ āgaccheyyā’’ti.

Satthāpi kho tassa cittaṃ ñatvā bhikkhusaṅghaparivuto nivesanadvāreyeva pāturahosi. So ‘‘satthā āgato’’ti sutvā ativiya ussāhajāto dasabalassa santikaṃ gantvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā satthu pattaṃ paṭiggahetvā gharaṃ pavesetvā paññattavarabuddhāsane satthāraṃ, avasesaāsanesu bhikkhusaṅghaṃ nisīdāpetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nānaggarasehi parivisitvā bhattakiccapariyosāne ekamantaṃ nisīditvā evamāha – ‘‘sammukhā metaṃ, bhante, bhagavato sutaṃ sammukhā paṭiggahitaṃ ‘manāpadāyī labhate manāpa’’’nti. Yaṃ yaṃ, bhante, mayhaṃ manāpaṃ, taṃ taṃ mayā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dinnamevā’’ti satthāraṃ jānāpetvā tato paṭṭhāya yaṃ yaṃ tassa manāpaṃ, taṃ taṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa deti. Taṃ pana sabbaṃ pañcakanipāte uggasutte vitthārato āgamissati. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Satthā aparabhāge jetavane viharanto taṃ upāsakaṃ manāpadāyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Uggatagahapativatthu

254. Sattame **saṅghupaṭṭhākāna**nti bhikkhusaṅghassa upaṭṭhākānaṃ hatthigāmako uggato gahapati, aggoti dasseti. Sopi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto aparabhāge satthu dhammadesanaṃ sutvā satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ saṅghupaṭṭhākānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde hatthigāme seṭṭhikule nibbatti, tassa uggatakumāroti nāmaṃ akaṃsu.

So aparabhāge gharāvāse patiṭṭhito pitu accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ pāpuṇi. Tena samayena satthā bhikkhusaṅghaparivuto cārikaṃ caranto hatthigāmaṃ patvā nāgavanuyyāne viharati. Tadā ayaṃ uggataseṭṭhi sattāhaṃ pānamadamatto hutvā nāṭakehi parivuto nāgavanuyyānaṃ gantvā paricārayamāno dasabalaṃ disvā balavahirottappaṃ paccupaṭṭhāpesi. Athassa satthāraṃ upasaṅkamantassa sabbo surāmado abbhatthaṃ agamāsi. So satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Athassa satthā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne tīṇi maggaphalāni paṭivijjhi. Tato paṭṭhāya nāṭakāni ‘‘tumhe yathāsukhaṃ gacchathā’’ti vissajjetvā dānābhirato hutvā bhikkhusaṅghassa dānameva deti. Devatā rattibhāgasamanantare āgantvā seṭṭhissa ārocenti – ‘‘gahapati, asuko bhikkhu tevijjo, asuko bhikkhu chaḷabhiñño, asuko sīlavā, asuko dussīlo’’ti. So tāsaṃ vacanaṃ sutvāpi guṇaṃ tāva yathābhūtato jānāti, deyyadhammaṃ pana samacitteneva deti. Satthu santike nisīditvāpi tameva guṇaṃ katheti. Aparabhāge satthā jetavane nisīditvā taṃ gahapatiṃ saṅghupaṭṭhākānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Sūrambaṭṭhavatthu

255. Aṭṭhame **aveccappasannāna**nti avigacchanasabhāvena acalena pasādena samannāgatānaṃ sūrambaṭṭho aggoti dasseti. Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto satthu dhammakathaṃ sutvā satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ aveccappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā

imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ seṭṭhikule nibbatti, sūrambaṭṭhotissa nāmaṃ akaṃsu.

So aparabhāge vayappatto gharāvāse patiṭṭhāya aññatitthiyānaṃ upaṭṭhāko hutvā carati. Atha satthā paccūsasamaye lokaṃ volokento tassa sotāpattimaggahetuṃ disvā bhikkhācāravelāya nivesanadvāraṃ agamāsi. So dasabalaṃ disvā cintesi – ''samaṇo gotamo mahākule ceva jāto, loke ca abhiññāto, tenassa santikaṃ agamanaṃ nāma na yutta''nti satthu santikaṃ gantvā pādesu vanditvā pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā bhikkhaṃ datvā bhattakiccapariyosāne ekamantaṃ nisīdi. Satthā tassa caritavasena dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Satthāpi taṃ dametvā vihārameva gato.

Tato māro cintesi – ''ayaṃ sūrambaṭṭho nāma amhākaṃ santako, satthā panassa ajja gehaṃ gato, kiṃ nu kho satthu dhammaṃ sutvā maggapātubhāvaṃ akaritthāti yāvassa mama visayā atikkantabhāvaṃ vā anatikkantabhāvaṃ vā jānāmī''ti attano kāmarūpitāya dasabalassa sarikkhakaṃ rūpaṃ māpetvā cīvaraggahaṇampi pattaggahaṇampi buddhākappeneva katvā dvattiṃsalakkhaṇadharo hutvā sūrambaṭṭhassa gehadvāre aṭṭhāsi. Sūrambaṭṭhopi ''puna dasabalo āgato''ti sutvā ''buddhānaṃ aniyyānikagamanaṃ nāma natthi, kena nu kho kāraṇena āgato''ti vegena ''dasabalo''ti saññāya tassa santikaṃ gantvā abhivādetvā ekamantaṃ ṭhito, ''bhante, tumhe idāneva imasmiṃ gehe bhattakiccaṃ katvā gatā, kiṃ nu kho kāraṇaṃ paṭicca puna āgatatthā''ti āha. ''Sūrambaṭṭha mayā dhammaṃ kathentena ekaṃ anupadhāretvā kathitaṃ. Mayā hi pañcakkhandhā 'sabbeva aniccā dukkhā anattā'ti kathitā, na panete sabbeva evarūpā. Ekacce hi khandhā niccā dhuvā sassatā atthī''ti āha.

Tato sūrambaṭṭho cintesi – ''ayaṃ kathā ativiya bhāriyā. Buddhānañhi anupadhāretvā kathanaṃ nāma natthi, dasabalassa māro kira paṭipakkho, addhā ayaṃ māro bhavissatī''ti cintetvā – ''mārosi tva''nti āha. Ariyasāvakena kathitakathā tassa pharasuppahāro viya ahosi, tasmā sakabhāvena ṭhātuṃ asakkonto ''āma, sūrambaṭṭha, ahaṃ māro''ti āha. ''Tādisānaṃ mārānaṃ satampi sahassampi āgantvā mama saddhaṃ cāletuṃ na sakkoti, mahāgotamo dasabalo mayhaṃ dhammaṃ desento 'sabbe saṅkhārā aniccā'ti bodhetvā desesi, mā me gharadvāre tiṭṭhā''ti accharaṃ pahari. Māro tassa vacanaṃ sutvā paṭippharitvā kathetuṃ asakkonto tattheva antaradhāyi. Sūrambaṭṭhopi sāyanhasamaye satthu santikaṃ gantvā mārena katakiriyaṃ kathetvā, ''bhante, evaṃ māro mama saddhaṃ cāletuṃ vāyamitthā''ti āha. Satthā etadeva kāraṇaṃ aṭṭhupattiṃ katvā imasmiṃ sāsane sūrambaṭṭhaṃ aveccappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Jīvakavatthu

256. Navame **puggalappasannāna**nti puggaliyappasādena samannāgatānaṃ upāsakānaṃ jīvako komārabhacco aggoti dasseti. So hi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto. Satthu dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ puggalappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare abhayarājakumāraṃ paṭicca sālavatiyā nāma rūpūpajīviniyā kucchimhi nibbatto. Rūpūpajīviniyo ca nāma vijātakāle sace putto hoti, chaḍḍenti. Sace dhītā, paṭijagganti. Iti sā taṃ dārakaṃ kattarasuppakena saṅkārakūṭe chaḍḍāpesi. Atha naṃ abhayo rājakumāro rājupaṭṭhānaṃ gacchanto taṃ disvā ''kiṃ, bhaṇe, etaṃ kākehi samparikiṇṇa''nti manusse pesetvā ''dārako devā''ti. Jīvati, bhaṇeti, ''jīvati, devā''ti sutvā attano antepure posāpesi. Tassa jīvatīti kathitattā jīvakoti nāmaṃ akaṃsu, kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmaṃ akaṃsu.

So attano soḷasavassuddesikakāle takkasilaṃ gantvā vejjasippaṃ uggaṇhitvā bimbisārarañño santikā sakkāraṃ labhitvā caṇḍapajjotassa rañño rogaṃ phāsukaṃ akāsi. So tassa pañca taṇḍulasakaṭasatāni soḷasa kahāpaṇasahassāni dussasahassaparivāraṃ anagghaṃ siveyyakaṃ dussayugañca pesesi. Tasmiṃ samaye satthā rājagahaṃ upanissāya gijjhakūṭe pabbate viharati. Jīvako satthu ussannadhātuke kāye virecanaṃ datvā bhesajjaṃ karonto ''cattāro paccayā mama santakāva hontū''ti satthāraṃ attano vihāre vasāpetvā satthu bhesajjaṃ katvā taṃ dussayugaṃ upanetvā ''idaṃ,

bhante, tumheyeva paribhogaṃ karothā''ti vatvā tena saddhiṃ laddhaṃ dussasahassaṃ bhikkhusaṅghassa adāsi. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana jīvakavatthu khandhake (mahāva. 326 ādayo) āgatameva. Satthā aparabhāge jetavane viharanto jīvakaṃ komārabhaccaṃ puggalappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Nakulapitugahapativatthu

257. Dasame **vissāsakāna**nti vissāsikakathaṃ kathentānaṃ upāsakānaṃ antare, nakulapitā gahapati, aggoti dasseti. So kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbatto satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ upāsakaṃ vissāsakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde bhaggaraṭṭhe susumāragirinagare seṭṭhikule nibbatti. Satthāpi bhikkhusaṅghaparivuto cārikaṃ caramāno taṃ nagaraṃ patvā bhesakaḷāvane viharati. Athāyaṃ, nakulapitā gahapati, susumāragirivāsīhi saddhiṃ satthu santikaṃ gantvā paṭhamadassaneneva so ca bhariyā cassa dasabalaṃ ''ayaṃ amhākaṃ putto''ti saññaṃ paṭṭhapetvā ubhopi satthu pādesu nipatitvā, ''tāta, tvaṃ ettakaṃ kālaṃ amhe chaḍḍetvā kahaṃ vicarasī''ti āhaṃsu. Ayaṃ kira, nakulapitā gahapati, pubbe pañca jātisatāni dasabalassa pitā ahosi, pañca jātisatāni cūḷapitā, pañca jātisatāni mahāpitā, pañca jātisatāni mātulo, nakulamātāpi pañca jātisatāni mātā ahosi, pañca jātisatāni cūḷamātā, pañca jātisatāni mahāmātā, pañca jātisatāni pitucchā. Iti dīgharattaṃ anugatasinehattā dasabalaṃ disvāva ''putto''ti saññaṃ katvā saṇṭhātuṃ nāsakkhiṃsu. Satthā yāva tesaṃ cittaṃ saññattiṃ na gacchati, tāva ''apethā''ti nāvoca. Atha nesaṃ yathāmaneneva satiṃ paṭilabhitvā majjhattabhūtānaṃ āsayaṃ ñatvā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne ubhopi sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu.

Satthā aparabhāge tesaṃ mahallakakāle puna taṃ nagaraṃ agamāsi. Te ''satthā āgato''ti sutvā satthu santikaṃ gantvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā svātanāya nimantetvā punadivase attano nivesane buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nānaggarasehi parivisitvā satthāraṃ katabhattakiccaṃ upasaṅkamitvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Ekamantaṃ nisinno kho nakulapitā gahapati, bhagavantaṃ etadavoca – ''yato me, bhante, nakulamātā gahapatānī, daharasseva daharā ānītā, nābhijānāmi nakulamātaraṃ gahapatāniṃ manasāpi aticaritā, kuto pana kāyena. Iccheyyāma mayaṃ, bhante, diṭṭhe ceva dhamme aññamaññaṃ passituṃ abhisamparāyañca aññamaññaṃ passitu''nti. Nakulamātāpi kho, gahapatānī, bhagavantaṃ etadavoca – ''yato ahaṃ, bhante, nakulapituno gahapatissa daharasseva daharā ānītā, nābhijānāmi nakulapitaraṃ gahapatiṃ manasāpi aticaritā, kuto pana kāyena. Iccheyyāma mayaṃ, bhante, diṭṭhe ceva dhamme aññamaññaṃ passituṃ abhisamparāyañca aññamaññaṃ passitu''nti. Atha aparabhāge satthā jetavane nisīditvā upāsake paṭipāṭiyā ṭhānantaresu ṭhapento imaṃ imesaṃ dvinnampi kathaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā nakulapitaraṃ gahapatiṃ vissāsakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Chaṭṭhavaggavaṇṇanā.

Dasasuttapaṭimaṇḍitāya upāsakapāḷiyā vaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

(14) 7. Sattamaetadaggavaggo

Sujātāvatthu

258. Upāsikāpāḷiyā paṭhame **paṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantīna**nti sabbapaṭhamaṃ saraṇesu patiṭṭhitānaṃ upāsikānaṃ, sujātā nāma, seniyadhītā aggāti dasseti. Sāpi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā aparabhāge satthu dhammakathaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ paṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikāraṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ satthu nibbattito puretarameva

uruvelāyaṃ senānigame seniyakuṭumbikassa gehe nibbattitvā vayappattā ekasmiṃ nigrodhamūle patthanaṃ akāsi – ‘‘sace samajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ labhissāmi, anusaṃvaccharaṃ balikammaṃ karissāmī’’ti. Tassā sā patthanā samijjhi.

Sā mahāsattassa dukkarakārikaṃ karontassa chaṭṭhe vasse paripuṇṇe visākhapuṇṇamadivase ‘‘pātova balikammaṃ karissāmī’’ti rattiyā paccūsasamayaṃ paccuṭṭhāya dhenuyo duhāpesi. Vacchakā dhenūnaṃ thanamūlaṃ na āgamaṃsu, thanamūle navabhājanamhi upanītamatte attanova dhammatāya khīradhārā patiṃsu. Taṃ acchariyaṃ disvā, sujātā, sahattheneva khīraṃ gaṇhitvā navabhājane pakkhipitvā sahattheneva aggiṃ katvā pacituṃ ārabhi. Tasmiṃ pāyāse paccamāne mahantamahantā bubbuḷā uṭṭhahitvā dakkhiṇāvattā hutvā sañcaranti, ekaphusitampi bahi na niggacchati. Mahābrahmā chattaṃ dhāresi, cattāro lokapālā khaggahatthā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu, sakko alātāni samānento aggiṃ jālesi. Devatā catūsu dīpesu ojaṃ saṃharitvā tattha pakkhipiṃsu. Sujātā, ekadivaseyeva imāni acchariyāni disvā puṇṇādāsiṃ āmantesi – ‘‘amma, puṇṇe ajja amhākaṃ devatā ativiya pasannā, mayā ettakaṃ kālaṃ evarūpaṃ acchariyaṃ nāma na diṭṭhapubbaṃ, vegena gantvā devaṭṭhānaṃ paṭijaggāhī’’ti. Sā ‘‘sādhu, ayye’’ti tassā vacanaṃ sampaṭicchitvā turitaturitā rukkhamūlaṃ agamāsi.

Bodhisattopi kho bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno pātova gantvā rukkhamūle nisīdi. Rukkhamūlaṃ sodhanatthāya gatā puṇṇā āgantvā sujātāya ārocesi – ‘‘devatā rukkhamūle nisinnā’’ti. Sujātā, ‘‘sace je saccaṃ bhaṇasi, adāsiṃ karomī’’ti vatvā sabbapasādhanaṃ pasādhetvā satasahassagghanake suvaṇṇathāle pāyāsaṃ vaḍḍhetvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā setavatthena sampaliveṭhetvā samantā gandhadāmamālādāmāni osāretvā ukkhipitvā gantvā mahāpurisaṃ disvā balavapītiṃ uppādetvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya oṇatoṇatā gantvā sīsato thālaṃ otāretvā vivaritvā saheva pātiyā pāyāsaṃ mahāpurisassa hatthe ṭhapetvā vanditvā ‘‘yathā mayhaṃ manoratho nipphanno, evaṃ tumhākampi nipphajjatū’’ti vatvā pakkāmi. Bodhisatto nerañjarāya nadiyā tīraṃ gantvā suvaṇṇathālaṃ tīre ṭhapetvā nhatvā paccuttaritvā ekūnapaṇṇāsa piṇḍe karonto pāyāsaṃ paribhuñjitvā suvaṇṇapātiṃ nadiyā sampavāhetvā anukkamena bodhimaṇḍaṃ āruyha sabbaññutaṃ patvā sattasattāhaṃ bodhimaṇḍe atikkamitvā isipatane migadāye pavattitavaradhammacakko sujātāya puttassa yasadārakassa upanissayaṃ disvā gantvā aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi.

Yasopi kulaputto rattibhāgasamanantare vivaṭaṃ itthāgāraṃ disvā sañjātasaṃvego ‘‘upaddutaṃ vata, bho, upasaṭṭhaṃ vata, bho’’ti vatvā nivesanato nikkhamitvāva bahinagare satthu santikaṃ gantvā dhammadesanaṃ sutvā tīṇi maggaphalāni paṭivijjhi. Athassa pitā padānupadikaṃ gantvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā yasassa pavattiṃ pucchi. Satthā yasaṃ kulaputtaṃ paṭicchādetvā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne so seṭṭhigahapati sotāpattiphale patiṭṭhāsi, yaso arahattaphalaṃ pāpuṇi. Taṃ bhagavā ‘‘ehi bhikkhū’’ti āha, tāvadevassa gihiliṅgaṃ antaradhāyi, iddhimayapattacīvaradharo ahosi. Pitāpissa satthāraṃ nimantesi. Satthā yasaṃ kulaputtaṃ pacchāsamaṇaṃ katvā tassa gharaṃ gantvā katabhattakicco dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne yasassa mātā, sujātā, purāṇadutiyikā ca sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu. Taṃdivasaṃ ayaṃ, sujātā, tevācikasaraṇe patiṭṭhāsi saddhiṃ suṇisāya. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ vatthu khandhake (mahāva. 25-28) āgatameva. Satthā aparabhāge paṭipāṭiyā upāsikāyo ṭhānantaresu ṭhapento imaṃ upāsikaṃ paṭhamaṃ saraṇaṃ gacchantīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Visākhāvatthu

259. Dutiye **dāyikāna**nti dānābhiratānaṃ upāsikānaṃ, visākhā migāramātā, aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā aparabhāge satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ dāyikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā kassapabuddhakāle kikissa kāsirañño gehe sattannaṃ bhaginīnaṃ sabbakaniṭṭhā hutvā nibbatti. Tadā kira –

‘‘Samaṇī samaṇaguttā ca, bhikkhunī bhikkhudāyikā;

Dhammā ceva sudhammā ca, saṅghadāsī ca sattamā''ti.

Imā satta bhaginiyo ahesuṃ. Tā etarahi –

''Khemā uppalavaṇṇā ca, paṭācārā ca gotamī;
Dhammadinnā mahāmāyā, visākhā ceva sattamī''ti. –

Evaṃnāmā hutvā nibbattā. Tatrāyaṃ saṅghadāsī ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde aṅgaraṭṭhe bhaddiyanagare meṇḍakaseṭṭhiputtassa dhanañcayaseṭṭhino aggamahesiyā sumanadeviyā nāma kucchismiṃ nibbatti, **visākhā**tissā nāmaṃ akaṃsu. Tassā sattavassikakāle dasabalo selabrāhmaṇassa ca aññesañca bodhaneyyabandhavānaṃ upanissayasampattiṃ disvā mahābhikkhusaṅghaparivāro cārikaṃ caramāno tasmiṃ raṭṭhe taṃ nagaraṃ pāpuṇi.

Tasmiñca samaye meṇḍako gahapati tasmiṃ nagare pañcannaṃ mahāpuññānaṃ jeṭṭhako hutvā seṭṭhiṭṭhānaṃ kāresi. **Pañca mahāpuññā** nāma meṇḍako seṭṭhi, candapadumā nāma tasseva aggamahesī, tassa ca putto dhanañcayo nāma, tassa bhariyā sumanadevī nāma, meṇḍakaseṭṭhissa dāso puṇṇo nāmāti. Na kevalañca meṇḍakaseṭṭhiyeva, bimbisāramahārājassa pana āṇāpavattiṭṭhāne **pañca amitabhogā** nāma ahesuṃ jotiko jaṭilo meṇḍako puṇṇo kākavaliyoti. Tesu ayaṃ meṇḍakaseṭṭhi dasabalassa attano nagaraṃ sampattabhāvaṃ sutvā puttassa dhanañcayaseṭṭhino dhītaraṃ visākhādārikaṃ pakkositvā evamāha – ''amma, tuyhampi maṅgalaṃ amhākampi maṅgalaṃ, tava paricārikāhi pañcadārikāsatehi saddhiṃ pañca rathasatāni āruyha pañcahi dāsisatehi parivutā dasabalassa paccuggamanaṃ karohī''ti. Sā pitāmahassa vacanaṃ sutvā tathā akāsi. Kāraṇākāraṇesu pana kusalattā yāvatikā yānassa bhūmi, yānena gantvā yānā paccorohitvā pattikāva satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Athassā caritavasena satthā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne pañcahi dārikāsatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Meṇḍakaseṭṭhipi kho satthu santikaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha satthā tassapi caritavasena dhammaṃ desesi. So desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya satthāraṃ svātanāya nimantetvā punadivase attano nivesane paṇītena khādanīyena bhojanīyena buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ parivisitvā etenupāyena aḍḍhamāsaṃ mahādānaṃ adāsi. Satthā bhaddiyanagare yathābhirantaṃ viharitvā pakkāmi.

Ito paraṃ aññaṃ kathāmaggaṃ vissajjetvā visākhāya uppattikathāva kathetabbā. Sāvatthiyañhi kosalarājā bimbisārassa santikaṃ pesesi – ''mama āṇāpavattiṭṭhāne amitabhogavindanakulaṃ nāma natthi, amhākaṃ amitabhogavindanakulaṃ pesetū''ti. Rājā amaccehi saddhiṃ mantesi. Amaccā ''mahākulaṃ pesetuṃ na sakkā, ekaṃ pana seṭṭhiputtaṃ pesessāmā''ti meṇḍakaseṭṭhino puttaṃ dhanañcayaseṭṭhiṃ āyāciṃsu. Rājā tesaṃ vacanaṃ sutvā taṃ pesesi. Atha naṃ kosalarājā sāvatthito sattayojanamatthake sāketanagare seṭṭhiṭṭhānaṃ datvā vāsesi.

Sāvatthiyañca migāraseṭṭhino putto puṇṇavaḍḍhanakumāro nāma vayappatto ahosi. Athassa pitā ''putto me vayappatto, gharāvāsenassa ābandhanasamayo''ti ñatvā ''amhākaṃ samānajātike kule dārikaṃ pariyesathā''ti kāraṇākāraṇakusale purise pesesi. Te sāvatthiyaṃ attano rucitaṃ dārikaṃ adisvā sāketaṃ agamaṃsu. Taṃdivasañca, visākhā, attano samānavayehi pañcahi kumārikāsatehi parivāritā nakkhattakīḷanatthāya ekaṃ mahāgāmaṃ agamāsi. Tepi purisā antonagare caritvā attano rucitaṃ dārikaṃ adisvā bahinagaradvāre aṭṭhaṃsu. Tasmiṃ samaye devo vassituṃ ārabhi. Atha tā visākhāya saddhiṃ nikkhantā dārikā temanabhayena vegena sālaṃ pavisiṃsu. Te purisā tāsampi antare yathārucitaṃ dārikaṃ na passiṃsu. Tāsaṃ pana sabbapacchato, visākhā, devaṃ vassantampi agaṇetvā aturitagamanena temayamānāva sālaṃ pāvisi. Te purisā taṃ disvā cintayiṃsu – ''rūpavatī tāva kaññā etaparamā bhaveyya, rūpaṃ panetaṃ ekaccāya kāritapattaṃ viya hoti, kathaṃ samuṭṭhāpetvā kathentā jānissāma madhuravacanā vā no vā''ti. Tato naṃ āhaṃsu – ''ativiya pariṇatavayā itthī viya yāsi, ammā''ti. Kiṃ disvā kathetha, tātāti? Aññā tayā saddhiṃ kīḷanakumāriyo temanabhayena vegena āgantvā sālaṃ paviṭṭhā, tvaṃ pana mahallikā viya padavāraṃ atikkamma nāgacchasi, sāṭakassa

temanabhāvampi na gaṇesi. Sace taṃ hatthī vā asso vā anubandheyya, kiṃ evamevaṃ kareyyāsīti? Tātā, sāṭakā nāma na dullabhā, sulabhā mayhaṃ kule sāṭakā. Vayappattā mātugāmā pana paṇiyabhaṇḍasadisā, hatthe vā pāde vā bhagge aṅgavikalaṃ mātugāmaṃ jigucchantā niṭṭhubhitvā gacchanti, tasmā saṇikaṃ āgatāmhīti.

Te cintayiṃsu – ‘‘imāya sadisā imasmiṃ jambudīpe itthī nāma natthi, yādisā rūpena, kathāyapi tādisāva. Kāraṇākāraṇaṃ ñatvā kathetī’’ti tassā upari mālāguḷaṃ khipiṃsu. Atha, visākhā, cintesi – ‘‘ahaṃ pubbe apariggahitā, idāni pana pariggahitāmhī’’ti vinītenākārena bhūmiyaṃ nisīdi. Atha naṃ tattheva sāṇiyā parikkhipiṃsu. Sā paṭicchannabhāvaṃ ñatvā dāsigaṇaparivutā gehaṃ agamāsi. Tepi migāraseṭṭhino purisā tāya saddhiṃyeva dhanañcayaseṭṭhissa santikaṃ agamaṃsu. ‘‘Kataragāmavāsino, tātā, tumhe’’ti pucchitā ‘‘sāvatthinagare migāraseṭṭhino purisamhā’’ti vatvā ‘‘mayaṃ amhākaṃ seṭṭhinā tumhākaṃ gehe vayappattā dārikā atthīti sutvā pesitā’’ti. Sādhu, tātā, tumhākaṃ seṭṭhi kiñcāpi bhogena amhehi asadiso, jātiyā pana sadiso. Sabbākārasampanno nāma dullabho gacchatha tumhe seṭṭhissa amhehi sampaṭicchitabhāvaṃ ārocethāti.

Te tassa vacanaṃ sutvā sāvatthiṃ gantvā migāraseṭṭhissa tuṭṭhiṃ vaḍḍhiṃ ca pavedetvā ‘‘laddhā no sāmi sākete dhanañcayaseṭṭhissa gehe dārikā’’ti āhaṃsu. Taṃ sutvā migāraseṭṭhi ‘‘mahākulagehe kira no dārikā laddhā’’ti tuṭṭhamānaso hutvā tāvadeva dhanañcayaseṭṭhissa sāsanaṃ pahiṇi ‘‘idāneva dārikaṃ ānayissāma, kattabbakiccaṃ karontū’’ti. Sopissa paṭisāsanaṃ pesesi – ‘‘nayidaṃ amhākaṃ bhāriyaṃ, seṭṭhi pana attano kattabbakiccaṃ karotū’’ti. So kosalarañño santikaṃ gantvā ārocesi – ‘‘deva, ekā me maṅgalakiriyā atthi, dāsassa te puṇṇavaḍḍhanassa dhanañcayaseṭṭhino dhītaraṃ visākhaṃ nāma dārikaṃ ānessāmi, sāketagamanaṃ me anujānāthā’’ti. Sādhu, mahāseṭṭhi, kiṃ pana amhehipi āgantabbanti? Deva tumhādisānaṃ gamanaṃ laddhuṃ sakkāti? Rājā mahākulassa saṅgahaṃ kātukāmo ‘‘hotu seṭṭhi, āgamissāmī’’ti sampaṭicchitvā migāraseṭṭhinā saddhiṃ sāketanagaraṃ agamāsi. Dhanañcayaseṭṭhi ‘‘migāraseṭṭhi kira kosalarājānaṃ gahetvā āgato’’ti sutvā paccuggamanaṃ katvā rājānaṃ gahetvā attano nivesanaṃ agamāsi. Tāvadeva rañño ca rājabalassa ca migāraseṭṭhino ca vasanaṭṭhānaṃ ceva mālāgandhabhattādīni ca sabbāni paṭiyādesi. ‘‘Idaṃ imassa laddhuṃ vaṭṭati, idaṃ imassā’’ti sabbaṃ attanāva jānāti. Te te janā cintayiṃsu – ‘‘seṭṭhi amhākameva sakkāraṃ karotī’’ti.

Athekadivasaṃ rājā dhanañcayaseṭṭhissa sāsanaṃ pahiṇi ‘‘na sakkā seṭṭhinā cirakālaṃ amhākaṃ bharaṇaposanaṃ kātuṃ, dārikāya gamanakālaṃ jānātū’’ti. Sopi rañño sāsanaṃ pesesi – ‘‘idāni vassakālo āgato, na sakkā catumāsaṃ vicarituṃ, tumhākaṃ balakāyassa yaṃ yaṃ laddhuṃ vaṭṭati, sabbaṃ taṃ mama bhāro. Kevalaṃ devo mayā pesitakāle gacchatū’’ti. Tato paṭṭhāya sāketanagaraṃ niccanakkhattagāmo viya ahosi. Evaṃ tayo māsā atikkantā. Dhanañcayaseṭṭhino pana dhītāya mahālatāpasādhanaṃ na tāva niṭṭhaṃ gacchati. Athassa kammantādhiṭṭhāyakā āgantvā ārocayiṃsu – ‘‘sesaṃ asantaṃ nāma natthi, balakāyassa pana bhattapacanadārūni nappahontī’’ti. ‘‘Gacchatha, tātā, hatthisālā assasālā viyojetvā bhattaṃ pacathā’’ti. Evaṃ pacantānampi aḍḍhamāso atikkanto. Tato puna ārocayiṃsu – ‘‘dārūni sāmi nappahontī’’ti. ‘‘Tātā, imasmiṃ kāle dārūni laddhuṃ na sakkā, dussakoṭṭhāgāraṃ pana vivaritvā thūlasāṭake gahetvā vaṭṭiyo katvā telacāṭiyaṃ temetvā bhattaṃ pacathā’’ti. Iminā niyāmena pacantānaṃ cattāro māsā pūrayiṃsu.

Tato dhanañcayaseṭṭhi dhītuyā mahālatāpasādhanassa niṭṭhitabhāvaṃ ñatvā ‘‘sve dārikaṃ pesessāmī’’ti dhītaraṃ samīpe nisīdāpetvā ‘‘amma patikule vasantiyā nāma imañcimañca ācāraṃ sikkhituṃ vaṭṭatī’’ti ovādaṃ adāsi. Ayaṃ migāraseṭṭhi anantaragabbhe nisinno dhanañcayaseṭṭhino ovādaṃ assosi. Sopi seṭṭhi dhītaraṃ evaṃ ovadi –

> ‘‘Amma sasurakule vasantiyā nāma antoaggi bahi na nīharitabbo, bahiaggi anto na pavesetabbo, dadantasseva dātabbaṃ, adadantassa na dātabbaṃ, dadantassapi adadantassapi dātabbaṃ, sukhaṃ nisīditabbaṃ, sukhaṃ paribhuñjitabbaṃ, sukhaṃ nipajjitabbaṃ, aggi paricaritabbo, antodevatā namassitabbā’’ti.

Imaṃ dasavidhaṃ ovādaṃ datvā punadivase sabbā seniyo sannipātetvā rājasenāya majjhe aṭṭha kuṭumbike pāṭibhoge gahetvā ''sace me dhītu gataṭṭhāne doso uppajjati, tumhehi sodhetabbo''ti vatvā navakoṭiagghanakena mahālatāpasādhanena dhītaraṃ pasādhetvā nhānacuṇṇamūlaṃ catupaṇṇāsasakaṭasataṃ dhanaṃ datvā dhītāya saddhiṃ nibaddhaṃ gamanacāriniyo pañcasatā dāsiyo pañca ājaññarathasatāni sabbūpakārañca sataṃ sataṃ datvā kosalarājānañca migāraseṭṭhiñca, vissajjetvā dhītu gamanavelāyaṃ vajādhiṭṭhāyake purise pakkosāpetvā, ''tātā, mama dhītāya gataṭṭhāne khīrapānatthaṃ dhenūhi, yānayojanatthaṃ usabhehi ca attho hoti, tasmā mama dhītu gamanamagge vajadvāraṃ vivaritvā puthulato aṭṭha usabhāni gogaṇena pūretvā tigāvutamatthake asukā nāma kandarā atthi, aggagoyūthe taṃ ṭhānaṃ patte bherisaññāya vajadvāraṃ pidaheyyāthā''ti. Te ''sādhū''ti seṭṭhissa vacanaṃ sampaṭicchitvā tathā akaṃsu. Vajadvāre vivaṭe uḷāruḷārāyeva gāviyo nikkhamiṃsu. Dvāre pidahite pana visākhāya puññabalena balavagāvo ca dammagāvo ca bahi laṅghitvā maggaṃ paṭipajjiṃsu. Atha, visākhā, sāvatthinagaradvāraṃ pattakāle cintesi – ''paṭicchannayānasmiṃ nu kho nisīditvā pavisāmi, udāhu rathe ṭhatvā''ti. Athassā etadahosi – ''paṭicchannayānena me pavisantiyā mahālatāpasādhanassa viseso na paññāyissatī''ti. Sā sakalanagarassa attānaṃ dassentī rathe ṭhatvā nagaraṃ pāvisi. Sāvatthivāsino visākhāya sampattiṃ disvā ''esā kira, visākhā, nāma evarūpā, ayañca sampatti etissāva anucchavikā''ti āhaṃsu. Iti sā mahāsampattiyā migāraseṭṭhino gehaṃ pāvisi. Āgatadivase cassā sakalanagaravāsino ''amhākaṃ, dhanañcayaseṭṭhi, attano nagaraṃ sampattānaṃ mahāsakkāraṃ akāsī''ti yathābalaṃ paṇṇākāraṃ pahiṇiṃsu. Visākhā, pahitapahitaṃ paṇṇākāraṃ tasmiṃyeva nagare aññamaññesu kulesu sabbatthakameva dāpesi. Athassā rattibhāgasamanantare ekissā ājaññavaḷavāya gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Sā dāsīhi daṇḍadīpikā gāhāpetvā tattha gantvā vaḷavaṃ uṇhodakena nhāpetvā telena makkhāpetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsi.

Migāraseṭṭhipi sattāhaṃ puttassa āvāhasakkāraṃ karonto dhuravihāre vasantampi tathāgataṃ amanasikatvā sattame divase sakalanivesanaṃ pūrento naggasamaṇake nisīdāpetvā ''āgacchatu me dhītā, arahante vandatū''ti visākhāya sāsanaṃ pahiṇi. Sā ''arahantā''ti vacanaṃ sutvā sotāpannā ariyasāvikā haṭṭhatuṭṭhā hutvā tesaṃ nisinnaṭṭhānaṃ gantvā te oloketvā ''na evarūpā nāma arahantā honti, hirottappavivajjitānaṃ nāma santikaṃ kasmā maṃ sasuro pakkosāpetī''ti ''dhī, dhī''ti garahitvā attano vasanaṭṭhānameva gatā. Naggasamaṇā taṃ disvā sabbe ekappahāreneva seṭṭhiṃ garahiṃsu – ''kiṃ tvaṃ, gahapati, aññaṃ nālattha, samaṇassa gotamassa sāvikaṃ mahākāḷakaṇṇiṃ kasmā imaṃ gehaṃ pavesesi, vegena naṃ imasmā gehā nīharāhī''ti. Tato seṭṭhi ''na sakkā mayā imesaṃ vacanena imaṃ gehā nīharituṃ, mahākulassa dhītā aya''nti cintetvā – ''ācariyā daharā nāma jānitvā vā ajānitvā vā kareyyuṃ, tumhe tuṇhī hothā''ti nagge uyyojetvā mahāpallaṅke nisīdāpetvā suvaṇṇakaṭacchuṃ gahetvā visākhāya parivisiyamāno suvaṇṇapātiyaṃ appodakamadhupāyāsaṃ paribhuñji.

Tasmiṃ samaye eko piṇḍacāriko thero piṇḍāya caranto seṭṭhissa gharadvāraṃ pāpuṇi. Visākhā, taṃ disvā ''sasurassa ācikkhituṃ na yutta''nti yathā so theraṃ passati, evaṃ apagantvā aṭṭhāsi. So pana bālo theraṃ disvāpi apassanto viya hutvā adhomukho pāyāsameva bhuñjati. Visākhā, ''theraṃ disvāpi me sasuro saññaṃ na karotī''ti ñatvā theraṃ upasaṅkamitvā ''aticchatha, bhante, mayhaṃ sasuro purāṇaṃ khādatī''ti āha. So nigaṇṭhehi tāva kathitakāle adhivāsesi, ''purāṇaṃ khādatī''ti vuttakkhaṇeyeva pana hatthaṃ apanetvā ''imaṃ pāyāsaṃ ito haratha, etañca imasmā gehā nīharatha. Ayañhi maṃ evarūpe maṅgalagehe asucikhādakaṃ nāma karotī''ti āha. Tasmiṃ kho pana nivesane sabbepi dāsakammakarā visākhāya santakāva, ko naṃ hatthe vā pāde vā gaṇhissati, mukhena kathetuṃ samatthopi nāma natthi. Tato, visākhā, sasurassa kathaṃ sutvā āha – ''tāta, na ettakena vacanena mayaṃ nikkhamāma, nāhaṃ tumhehi udakatitthato kumbhadāsikā viya ānītā. Dharamānakamātāpitūnaṃ dhītaro nāma na ettakeneva nikkhamanti, eteneva me kāraṇena pitā idhāgamanadivase aṭṭha kuṭumbike pakkosāpetvā 'sace me dhītaraṃ upādāya doso uppajjati, sodheyyāthā'ti vatvā tesaṃ hatthe ṭhapesi. Te pakkosāpetvā mayhaṃ dosādosaṃ sodhāpethā''ti.

Tato seṭṭhi ''kalyāṇaṃ esā kathetī''ti aṭṭha kuṭumbike pakkosāpetvā ''ayaṃ dārikā sattame divase aparipuṇṇeyeva maṅgalagehe nisinnaṃ maṃ 'asucikhādako'ti vadatī''ti āha. Evaṃ kira, ammāti? ''Tātā, mayhaṃ sasuro asuciṃ khāditukāmo bhavissati, ahaṃ pana evaṃ katvā na kathemi. Ekasmiṃ

pana piṇḍapātikatthere gharadvāre ṭhite ayaṃ appodakamadhupāyāsaṃ bhuñjanto na taṃ manasi karoti, ahaṃ iminā kāraṇena 'aticchatha, bhante, mayhaṃ sasuro imasmiṃ attabhāve puññaṃ na karoti, purāṇapuññaṃ khādatī'ti ettakaṃ kathayinti āha. Ayya, idha doso natthi, amhākaṃ dhītā kāraṇaṃ katheti, tvaṃ kasmā kujjhasīti? Ayyā, esa tāva doso mā hotu, ayaṃ pana dārikā āgatadivaseyeva mama putte saññaṃ akatvā attano icchitaṭṭhānaṃ agamāsīti. Evaṃ kira, ammāti? Tātā, nāhaṃ icchitaṭṭhānaṃ gacchāmi, imasmiṃ pana gehe ājānīyavaḷavāya vijātāya saññampi akatvā nisīdanaṃ nāma ayuttanti daṇḍadīpikā gāhāpetvā dāsīhi parivutā tattha gantvā vaḷavāya vijātaparihāraṃ kārāpesinti. Ayya, amhākaṃ dhītā tava gehe dāsīhipi akattabbakammaṃ akāsi, tvaṃ ettha kiṃ dosaṃ passasīti?

Ayyā, esa tāva guṇo hotu, imissā pana pitā idhāgamanadivase ovādaṃ dento **''antoaggi bahi na nīharitabbo''**ti āha, kiṃ pana sakkā amhehi ubhato paṭivissakagehānaṃ aggiṃ adatvā vasitunti? Evaṃ kira, ammāti? Tātā, na mayhaṃ pitā etaṃ aggiṃ upādāya kathesi, yā pana antonivesane sassuādīnaṃ rahassakathā uppajjati, sā dāsidāsānaṃ na kathetabbā. Evarūpā hi kathā vaḍḍhamānā kalahāya saṃvattati, idaṃ sandhāya mayhaṃ pitā kathesi, tātāti.

Ayyā, etaṃ tāva evaṃ hotu, imissā pitā **''bāhirato aggi na anto pavesetabbo''**ti āha, kiṃ sakkā amhehi antoaggimhi nibbute bāhirato aggiṃ anāharituntі? Evaṃ kira, ammāti? Tātā, mayhaṃ pitā etaṃ aggiṃ sandhāya na kathesi, yaṃ pana dosaṃ dāsakammakārehi kathitaṃ hoti, taṃ antomānusakānaṃ na kathetabbaṃ…pe….

Yampi tena **''ye dadanti, tesaṃyeva dātabba''**nti vuttaṃ, taṃ ''yācitakaṃ upakaraṇaṃ gahetvā ye paṭidadanti, tesaṃyeva dātabba''nti sandhāya vuttaṃ.

''Ye na dadantī''ti idampi yācitakaṃ upakaraṇaṃ gahetvā ye na paṭidadanti, tesaṃ na dātabbanti sandhāya vuttaṃ.

''Dadantassapi adadantassapi dātabba''nti, idaṃ pana duggatesu ñātimittesu sampattesu paṭidātuṃ sakkontu vā mā vā, dātumeva vaṭṭatīti sandhāya vuttaṃ.

''Sukhaṃ nisīditabba''nti idampi sassusasure disvā uṭṭhātabbaṭṭhāne nisīdituṃ na vaṭṭatīti sandhāya vuttaṃ.

''Sukhaṃ bhuñjitabba''nti idaṃ pana sassusasurasāmikehi puretaraṃ abhuñjitvā te parivisitvā sabbehi laddhāladdhaṃ ñatvā pacchā sayaṃ bhuñjituṃ vaṭṭatīti sandhāya vuttaṃ.

''Sukhaṃ nipajjitabba''nti idampi sassusasurasāmikehi puretarameva sayanaṃ āruyha na nipajjitabbaṃ, tesaṃ kattabbayuttakaṃ vattapaṭivattaṃ katvā pacchā sayaṃ nipajjituṃ yuttanti idaṃ sandhāya vuttaṃ.

''Aggi paricaritabbo''ti idaṃ pana sassumpi sasurampi sāmikampi aggikkhandhaṃ viya uragarājānaṃ viya ca katvā passituṃ vaṭṭatīti idaṃ sandhāya vuttanti.

Ete tāva ettakā guṇā hontu, imissā pana pitā **antodevatā namassāpeti,** imassa ko atthoti? Evaṃ kira, ammāti? Āma, tātā, etampi hi me pitarā idaṃ sandhāya vuttaṃ – ''āveṇikagharāvāsaṃ vasanakālato paṭṭhāya attano gharadvāraṃ sampattapabbajitaṃ disvā yaṃ ghare khādanīyaṃ bhojanīyaṃ atthi, tato pabbajitānaṃ datvāva khādituṃ vaṭṭatī''ti. Atha naṃ te āhaṃsu – ''tuyhaṃ pana mahāseṭṭhi pabbajite disvā adānameva ruccati maññeti. So aññaṃ paṭivacanaṃ apassanto adhomukho nisīdi''.

Atha naṃ kuṭumbikā ''kiṃ seṭṭhi aññopi amhākaṃ dhītu doso atthī''ti pucchiṃsu. Natthi, ayyāti. Kasmā pana naṃ niddosaṃ akāraṇā gehato nīharāpesīti? Tasmiṃ khaṇe, visākhā, āha – ''paṭhamaṃ

tāva mayhaṃ mama sasurassa vacanena gamanaṃ na yuttaṃ, mayhaṃ pana āgamanadivase mama dosādosaṃ sodhanatthāya mama pitā tumhākaṃ hatthe ṭhapetvā adāsi, idāni mayhaṃ gantuṃ sukha''nti dāsidāse ''yānādīni sajjāni karothā''ti āṇāpesi. Atha naṃ seṭṭhi te kuṭumbike gahetvā, ''amma, mayā ajānitvā kathitaṃ, khamāhi mayha''nti āha. ''Tātā, tumhākaṃ khamitabbaṃ tāva khamāmi, ahaṃ pana buddhasāsane aveccappasannassa kulassa dhītā, na mayaṃ vinā bhikkhusaṅghena vattāma. Sace mama ruciyā bhikkhusaṅghaṃ paṭijaggituṃ labhāmi, vasissāmī''ti. ''Amma, tvaṃ yathāruciyā tava samaṇe paṭijaggāhī''ti.

Tato, visākhā, dasabalaṃ nimantāpetvā punadivase nivesanaṃ pūrentī buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nisīdāpesi. Naggaparisāpi satthu migārasetṭhino gehaṃ gatabhāvaṃ sutvā tattha gantvā gehaṃ parivāretvā nisīdiṃsu. Visākhā, dakkhiṇodakaṃ datvā ''sabbo sakkāro paṭiyādito, sasuro me āgantvā dasabalaṃ parivisatū''ti sāsanaṃ pesesi. So nigaṇṭhānaṃ vacanaṃ sutvā ''mama dhītā sammāsambuddhaṃ parivisatū''ti āha. Visākhā, nānaggarasehi dasabalaṃ parivisitvā niṭṭhite bhattakicce puna sāsanaṃ pahiṇi – ''sasuro me āgantvā dasabalassa dhammakathaṃ suṇātū''ti. Atha naṃ ''idāni agamanaṃ nāma ativiya akāraṇa''nti dhammakathaṃ sotukamyatāya gacchantaṃ naggasamaṇā āhaṃsu – ''samaṇassa gotamassa dhammaṃ suṇanto bahisāṇiyaṃ nisīditvā suṇāhī''ti. Puretarameva ca gantvā sāṇiyā parikkhipiṃsu. Migārasetṭhi gantvā bahisāṇiyaṃ nisīdi. Tathāgato ''tvaṃ bahisāṇiyaṃ vā nisīda, parakuṭṭe vā parasele vā paracakkavāḷe vā nisīda. Ahaṃ buddho nāma sakkomi taṃ mama saddaṃ sāvetu''nti suvaṇṇavaṇṇaphalaṃ ambarukkhaṃ khandhe gahetvā cālento viya dhammakathaṃ kathesi, desanāpariyosāne seṭṭhi sotāpattiphale patiṭṭhāya sāṇiṃ ukkhipitvā satthu pāde pañcapatiṭṭhitena vanditvā satthu santikeyeva ca ''tvaṃ, amma, ajja ādiṃ katvā mama mātā''ti visākhaṃ attano mātuṭṭhāne ṭhapesi. Tato paṭṭhāya, visākhā **migāramātā,** nāma jātā.

Sā ekadivasaṃ nakkhattasamaye vattante ''antonagare guṇo natthī''ti dāsīhi parivutā satthu dhammakathaṃ sotuṃ gacchantī ''buddhānaṃ santikaṃ uddhatavesena gantuṃ ayutta''nti mahālatāpasādhanaṃ omuñcitvā dāsiyā hatthe datvā satthāraṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, satthā dhammakathaṃ kathesi. Sā dhammadesanāpariyosāne dasabalaṃ vanditvā nagarābhimukhā pāyāsi. Sāpi dāsī attanā gahitapasādhanassa ṭhapitaṭṭhānaṃ asallakkhetvā gacchantī pasādhanatthāya paṭinivatti. Atha naṃ, visākhā, ''kahaṃ pana te taṃ ṭhapita''nti paṭipucchi. Gandhakuṭipariveṇe, ayyeti. Hotu je gantvā āhara, gandhakuṭipariveṇe ṭhapitakālato paṭṭhāya āharāpanaṃ nāma amhākaṃ ayuttaṃ. Tasmā taṃ vissajjetvā daṇḍakammaṃ karissāma. Tattha pana ṭhapite ayyānaṃ palibodho hotīti.

Punadivase satthā bhikkhusaṅghaparivāro visākhāya nivesanadvāraṃ sampāpuṇi. Nivesane ca nibaddhapaññattāni āsanāni. Visākhā, satthu pattaṃ gaṇhitvā satthāraṃ gehaṃ pavesetvā paññattāsanesuyeva nisīdāpetvā katabhattakicce satthari taṃ pasādhanaṃ āharitvā satthu pādamūle nikkhipitvā ''idaṃ, bhante, tumhākaṃ dammī''ti āha. Satthā ''alaṅkāro nāma pabbajitānaṃ na vaṭṭatī''ti paṭikkhipi. Jānāmi, bhante, ahaṃ pana imaṃ agghāpetvā dhanaṃ gahetvā tumhākaṃ vasanagandhakuṭiṃ kāressāmīti. Tadā satthā adhivāsesi. Sāpi taṃ agghāpetvā navakoṭidhanaṃ gahetvā gabbhasahassapaṭimaṇḍite pubbārāmavihāre tathāgatassa vasanagandhakuṭiṃ kāresi. Visākhāya pana nivesanaṃ pubbaṇhasamaye kāsāvapajjotaṃ isivātapaṭivātameva hoti anāthapiṇḍikassa gehaṃ viya. Tassāpi gehe sabbabhattāni paṭiyattāneva ahesuṃ. Sā pubbaṇhasamaye bhikkhusaṅghassa āmisasaṅgahaṃ katvā pacchābhatte bhesajjāni ceva aṭṭhavidhapānāni ca gaṇhāpetvā vihāraṃ gantvā bhikkhusaṅghassa datvā pacchā satthu dhammadesanaṃ sutvā āgacchati. Satthā aparabhāge upāsikāyo paṭipāṭiyā ṭhānantaresu ṭhapento visākhaṃ migāramātaraṃ dāyikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Khujjuttarā-sāmāvatīvatthu

260-261. Tatiyacatutthesu **bahussutānaṃ yadidaṃ, khujjuttarā, mettāvihārīnaṃ yadidaṃ, sāmāvatī**ti bahussutānaṃ upāsikānaṃ khujjuttarā, mettāvihārīnaṃ sāmāvatī aggāti dasseti. Tā kira dvepi padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe paṭisandhiṃ gaṇhitvā aparabhāge ''satthu

dhammakathaṃ sossāmā''ti vihāraṃ agamaṃsu. Tattha, khujjuttarā, satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ bahussutānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sāmāvatīpi ekaṃ upāsikaṃ mettāvihārīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Tāsaṃ dvinnampi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devaloke nibbattitvā devamanussesu saṃsarantīnaṃyeva kappasatasahassaṃ atikkantaṃ.

Atha amhākaṃ satthu nibbattito puretarameva allakapparaṭṭhe ahivātakarogo nāma udapādi. Ekekasmiṃ gehe ekappahāreneva dasapi vīsampi tiṃsampi janā maranti, tiroraṭṭhaṃ gatā pana jīvitaṃ labhanti. Taṃ ñatvā eko puriso attano puttadāraṃ ādāya ''aññaṃ raṭṭhaṃ gamissāmī''ti tato nikkhami. Athassa ghare gahitapātheyyaṃ antarāmagge kantāre anuttiṇṇeyeva parikkhayaṃ agamāsi. Tesaṃ sarīrabalaṃ parihāyi, sakiṃ mātā puttaṃ ukkhipati, sakiṃ pitā. Athassa pitā cintesi – ''amhākaṃ sarīrabalaṃ parihīnaṃ, puttaṃ ukkhipitvā gacchantā kantāraṃ nittharituṃ na sakkhissāmā''ti. So tassa mātaraṃ ajānāpetvāva udakakiccena ohīno viya puttaṃ magge nisīdāpetvā ekakova maggaṃ paṭipajji. ''Athassa bhariyā āgamanaṃ olokayamānā ṭhitā hatthe puttaṃ adisvā viravamānā gantvā kahaṃ me sāmi putto''ti āha. Ko te puttena attho? Jīvamānā puttaṃ labhissāmāti. Sā ''atisāhasiko vatāyaṃ puriso''ti vatvā ''gaccha tvaṃ, nāhaṃ tādisena saddhiṃ gamissāmī''ti āha. So ''anupadhāretvā me bhadde kataṃ, khametaṃ mayha''nti vatvā puttaṃ ādāyāgato.

Te taṃ kantāraṃ samatikkamitvā sāyaṃ ekaṃ gopālakakulaṃ sampāpuṇiṃsu. Taṃ divasañca gopālakakulavāsino nirudakapāyāsaṃ paciṃsu. Te te disvā ''ime ativiya chātakā''ti pāyāsassa mahābhājanaṃ pūretvā uḷuṅkapūraṃ sappiṃ āsiñcitvā adaṃsu. Tesu taṃ pāyāsaṃ bhuñjantesu sā itthī pamāṇeneva bhuñji, puriso pana pamāṇātikkantaṃ bhuñjitvā jīrāpetuṃ asakkonto rattibhāgasamanantare kālamakāsi. So kālaṃ karonto tesu sālayabhāvena gopālakānaṃ gehe sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Sunakhī nacirasseva vijātā. Gopālako taṃ kukkuraṃ sassirikaṃ disvā piṇḍena palobhetvā attani uppannasinehaṃ gahetvā saddhimeva carati.

Athekadivasaṃ eko paccekabuddho bhikkhācāravelāya gopālakassa gharadvāraṃ sampatto. Sopi taṃ disvā bhikkhaṃ datvā attānaṃ nissāya vasanatthāya paṭiññaṃ gaṇhi. Paccekabuddho gopālakakulassa avidūre ṭhāne ekasmiṃ vanasaṇḍe vāsaṃ upagato. Gopālako tassa santikaṃ gacchanto taṃ kukkuraṃ gahetvāva gacchati, antarāmagge ca vāḷamigaṭṭhāne vāḷamigānaṃ palāyanatthaṃ rukkhe vā pāsāṇe vā pahāraṃ deti, sopi kukkuro tassa karaṇavidhānaṃ vavatthapeti. Athekadivasaṃ so gopālako paccekabuddhassa santike nisīditvā, ''bhante, amhākaṃ sabbakālaṃ āgamanaṃ nāma na hoti. Ayaṃ pana kukkuro cheko, imassa āgatasaññāya amhākaṃ gehadvāraṃ āgaccheyyāthā''ti āha. So ekadivasaṃ ''paccekabuddhaṃ gaṇhitvā ehī''ti kukkuraṃ pesesi. Kukkuro tassa vacanaṃ sutvā bhikkhācāravelāya gantvā paccekabuddhassa pādamūle urena nipajji. Paccekabuddho ''ayaṃ mama santikaṃ āgato''ti ñatvā pattacīvaraṃ ādāya maggaṃ paṭipajji. So tassa vīmaṃsanatthāya ukkamitvā aññaṃ maggaṃ gaṇhi, kukkuro purato ṭhatvā gopālakamaggaṃ paṭipannakāle apasakki. Yasmiṃ ca yasmiṃ ca ṭhāne vāḷamigānaṃ palāyanatthaṃ gopālako rukkhaṃ vā pāsāṇaṃ vā pahari, taṃ taṃ ṭhānaṃ patvā kukkuro mahāviravaṃ viravi. Tassa saddena vāḷamigā palāyanti. Paccekabuddhopi bhattakiccavelāya mahantaṃ siniddhapiṇḍaṃ tassa deti. Sopi piṇḍalābhena paccekabuddhe uttaritaraṃ sinehaṃ karoti.

Gopālako temāsaṃ vutthassa paccekabuddhassa ticīvarappahonakaṃ sāṭakaṃ datvā, ''bhante, sace vo ruccati, idheva vasatha. No ce ruccati, yathāsukhaṃ gacchathā''ti āha. Paccekabuddho gamanākāraṃ dasseti. So gopālako paccekabuddhaṃ anugantvā nivattati. Kukkuro paccekabuddhassa aññattha gamanabhāvaṃ ñatvā atisinehena uppannabalavasoko hadayaphālanaṃ patvā kālaṃ katvā tāvatiṃsapure nibbatti. Athassa paccekabuddhena saddhiṃ gamanakāle uccāsaddaṃ katvā vāḷamigānaṃ palāpitabhāvena devatāhi saddhiṃ kathentassa saddo sakaladevapuraṃ chādetvā aṭṭhāsi. So teneva nāmadheyyaṃ labhitvā **ghosakadevaputto** nāma jāto. Athassa tasmiṃ sampattiṃ anubhavantassa manussapathe kosambinagare udeno nāma rājā rajjaṃ paṭipajji. Tassa vatthu majjhimapaṇṇāsake bodhirājakumārasuttavaṇṇanāyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 2.324 ādayo) vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tasmiṃ pana rajjaṃ kārayamāne ghosakadevaputto cavitvā kosambiyaṃ ekissā rūpūpajīviniyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena vijāyitvā puttabhāvaṃ ñatvā saṅkārakūṭe chaḍḍāpesi. Tasmiṃ khaṇe kosambiseṭṭhino kammantiko pātova seṭṭhigharaṃ gacchanto ''kiṃ nu kho imaṃ kākehi samparikiṇṇa''nti gantvā dārakaṃ disvā ''mahāpuññavā esa dārako bhavissatī''ti ekassa purisassa hatthe gehaṃ pesetvā seṭṭhigharaṃ agamāsi. Seṭṭhipi rājūpaṭṭhānavelāya rājakulaṃ gacchanto antarāmagge purohitaṃ disvā ''ajja kiṃ nakkhatta''nti pucchi. So tattheva ṭhito gaṇetvā ''asukaṃ nāma nakkhattaṃ, ajja iminā nakkhattena jātadārako imasmiṃ nagare seṭṭhiṭṭhānaṃ labhissatī''ti āha. So tassa kathaṃ sutvā vegena gharaṃ pesesi – ''imassa purohitassa dve kathā nāma natthi, gharaṇī ca me garugabbhā, jānātha tāva naṃ vijātā vā no vā''ti. Te gantvā jānitvā, ''ayya, na tāva vijātā''ti āhaṃsu. Tena hi gacchatha, imasmiṃ nagare ajja jātadārakaṃ pariyesathāti. Te pariyesantā tassa seṭṭhino kammantikassa gehe taṃ dārakaṃ disvā seṭṭhino ārocayiṃsu. Tena hi gacchatha bhaṇe, taṃ kammantikaṃ pakkosathāti. Te taṃ pakkosiṃsu. Atha naṃ seṭṭhi ''gehe kira te dārako atthī''ti pucchi. ''Āma, ayyā''ti. ''Taṃ dārakaṃ amhākaṃ dehī''ti. ''Na demi, ayyā''ti. ''Handa sahassaṃ gaṇhitvā dehī''ti. So ''ayaṃ jīveyya vā mareyya vā, dujjānamida''nti sahassaṃ gaṇhitvā adāsi.

Tato seṭṭhi cintesi – ''sace me bhariyā dhītaraṃ vijāyissati, imameva puttaṃ karissāmi. Sace puttaṃ vijāyissati, māressāmī''ti. Cintetvā gehe posesi. Athassa bhariyā katipāhaccayena puttaṃ vijāyi. Tato seṭṭhi ''evaṃ taṃ gāvo madditvā māressantī''ti cintetvā ''imaṃ dārakaṃ vajadvāre nipajjāpethā''ti āha. Taṃ tattha nipajjāpesuṃ. Atha naṃ yūthapati usabho paṭhamaṃ nikkhamanto disvā ''evaṃ taṃ aññe na maddissantī''ti catunnaṃ pādānaṃ antare katvā aṭṭhāsi. Atha naṃ gopālakā disvā ''mahāpuñño esa dārako bhavissati, yassa tiracchānagatāpi guṇaṃ jānanti, paṭijaggissāma na''nti attano gehaṃ nayiṃsu.

Sopi seṭṭhi tassa matabhāvaṃ anuvijjanto ''gopālakehi nīto''ti sutvā puna sahassaṃ datvā āṇāpetvā āmakasusāne chaḍḍāpesi. Tasmiṃ ca kāle seṭṭhissa ghare ajapālako susānaṃ nissāya ajikā cāreti. Athekā dhenu ajikā dārakassa puññena maggā okkamma gantvā dārakassa khīraṃ datvā gatā. Tato nivattamānāpi tatheva gantvā khīramadāsi. Ajapālako cintesi – ''ayaṃ ajikā pātopi imasmā ṭhānā okkamitvā gatā, kiṃ nu kho eta''nti gantvā olokento taṃ dārakaṃ disvā ''mahāpuñño esa dārako, tiracchānagatāpissa guṇaṃ jānanti, paṭijaggissāmi na''nti gahetvā gehaṃ gato.

Punadivase seṭṭhi ''mato nu kho dārako, na mato''ti olokāpento ajapālakena gahitabhāvaṃ ñatvā sahassaṃ datvā āṇāpetvā ''sve imaṃ nagaraṃ eko satthavāhaputto pavisissati, imaṃ dārakaṃ netvā cakkamagge ṭhapetha, evaṃ taṃ sakaṭacakkaṃ chindantaṃ gamissatī''ti āha. Taṃ tattha nikkhittaṃ satthavāhaputtassa purimasakaṭe goṇā disvā cattāro pāde thambhe viya otāretvā aṭṭhaṃsu. Satthavāho ''kiṃ nu kho eta''nti tesaṃ ṭhitakāraṇaṃ olokento dārakaṃ disvā ''mahāpuñño dārako, patijaggituṃ vaṭṭatī''ti gaṇhitvā agamāsi.

Seṭṭhipi tassa cakkapathe matabhāvaṃ vā amatabhāvaṃ vā olokāpento satthavāhena gahitabhāvaṃ ñatvā tassapi sahassaṃ datvā āṇāpetvā nagarato avidūre ṭhāne papāte pātāpesi. So tattha papatanto naḷakārānaṃ kammakaraṇaṭṭhāne ekasālāya patito. Sā tassa puññānubhāvena satavihatakappāsapicusamphassasadisā ahosi. Atha naṃ naḷakārajeṭṭhako ''puññavā esa dārako, paṭijaggituṃ vaṭṭatī''ti gaṇhitvā gehaṃ gato. Seṭṭhi dārakassa papātato patitaṭṭhāne matabhāvaṃ vā amatabhāvaṃ vā pariyesāpento naḷakārajeṭṭhakena gahitabhāvaṃ ñatvā tassapi sahassaṃ datvā āṇāpesi.

Aparabhāge seṭṭhissa sakaputtopi sopi ubho vayappattā ahesuṃ. Seṭṭhi puna ghosakadārakassa māraṇupāyaṃ cintento attano kumbhakārassa gehaṃ gantvā ''ambho mayhaṃ gehe evarūpo eko avajātadārako atthi, taṃ dārakaṃ yaṃkiñci katvā māretuṃ vaṭṭati rahassenā''ti āha. So ubhopi kaṇṇe pidahitvā ''evarūpaṃ nāma bhāriyaṃ kathaṃ kathetuṃ na vaṭṭatī''ti āha. Tato seṭṭhi ''ayaṃ mudhā na karissatī''ti cintetvā – ''handa, bho, sahassaṃ gaṇhitvā etaṃ kammaṃ nipphādehī''ti āha. Lañjaṃ nāma abhinnaṃ bhindati, tasmā so sahassaṃ labhitvā sampaṭicchitvā ''ahaṃ, ayya, asukadivase nāma āvāpaṃ ālimpessāmi, tadā taṃ dārakaṃ asukavelāya nāma pesehī''ti āha. Seṭṭhipi kho tassa vacanaṃ

sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya divase gaṇento kumbhakārena vuttadivasassa sampattabhāvaṃ ñatvā ghosakakumāraṃ pakkosāpetvā ‘‘amhākaṃ, tāta, asukadivase nāma bahūhi bhājanehi attho, tvaṃ amhākaṃ kumbhakārassa santikaṃ gantvā ‘pitarā kira me tumhākaṃ ekaṃ kathitaṃ atthi, taṃ ajja nipphādehī’ti vadehī’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā nikkhami.

Atha naṃ antarāmagge seṭṭhissa sakaputto guḷakīḷaṃ kīḷanto disvā vegena gantvā ‘‘ahaṃ bhātika dārakehi saddhiṃ kīḷanto ettakaṃ nāma jito, taṃ me paṭijinitvā dehī’’ti āha. So ‘‘mayhaṃ idāni okāso natthi, pitā maṃ accāyikakammena kumbhakārassa santikaṃ pahiṇī’’ti āha. Itaro ‘‘ahaṃ bhātika tattha gamissāmi, tvaṃ imehi saddhiṃ kīḷitvā mayhaṃ lakkhaṃ paccāharitvā dehī’’ti āha. ‘‘Tena hi gacchā’’ti attano kathitasāsanaṃ tassa kathetvā dārakehi saddhiṃ kīḷi. Sopi kumāro kumbhakārassa santikaṃ gantvā taṃ sāsanaṃ ārocesi. So ‘‘sādhu, tāta, nipphādessāmī’’ti taṃ kumāraṃ gabbhaṃ pavesetvā tikhiṇāya vāsiyā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā cāṭiyaṃ pakkhipitvā cāṭimukhaṃ pidahitvā bhājanantare ṭhapetvā āvāpaṃ ālimpesi. Ghosakakumāro bahū jinitvā kaniṭṭhassa āgamanaṃ olokento nisīdi. So taṃ cirāyamānaṃ ñatvā ‘‘kiṃ nu kho cirāyatī’’ti kumbhakāragehasabhāgaṃ gantvā katthaci adisvā ‘‘gehaṃ gato bhavissatī’’ti nivattitvā gehaṃ agamāsi.

Seṭṭhi naṃ dūratova āgacchantaṃ disvā ‘‘kiṃ nu kho kāraṇaṃ bhavissati, mayā esa māraṇatthāya kumbhakārassa santikaṃ pahito, so dāni puna idhevāgacchatī’’ti āgacchantaṃyeva naṃ ‘‘kiṃ, tāta, kumbhakārassa santikaṃ na gatosī’’ti āha. ‘‘Āma, tāta, na gatomhī’’ti. ‘‘Kasmā, tātā’’ti? So attano nivattakāraṇañca kaniṭṭhabhātikassa tattha gatakāraṇañca ārocesi. Seṭṭhi tassa vacanassa sutakālato paṭṭhāya mahāpathaviyā ajjhotthaṭo viya hutvā ‘‘kiṃ nāmetaṃ tvaṃ vadasī’’ti vipphandacitto vegena kumbhakārassa santikaṃ gantvā aññesaṃ santike akathanīyabhāvena ‘‘pekkha, bho, pekkha, bho’’ti āha. ‘‘Kiṃ pekkhāpesi tvaṃ’’? Niṭṭhitaṃ etaṃ kammanti. So tatova nivattitvā gehaṃ agamāsi. Tato paṭṭhāya cassa cetasikarogo uppajji.

So tasmiṃ kāle tena saddhiṃ abhuñjitvā āsaṃ bhinditvā ‘‘yena kenaci upāyena mama puttassa sattuno antarameva passituṃ vaṭṭatī’’ti ekaṃ paṇṇaṃ likhitvā ghosakakumāraṃ pakkositvā ‘‘tvaṃ imaṃ paṇṇaṃ ādāya asukagāme nāma amhākaṃ kammantiko atthi, tassa santikaṃ gantvā imaṃ paṇṇaṃ datvā ‘imasmiṃ kira paṇṇe sāsanaṃ sīghaṃ karohī’ti vada. Antarāmagge amhākaṃ sahāyako gāmakaseṭṭhi nāma eko seṭṭhi atthi, tassa gharaṃ gantvā bhattaṃ bhuñjitvā gaccheyyāsī’’ti ca mukhasāsanaṃ adāsi. So seṭṭhiṃ vanditvā paṇṇaṃ gahetvā nikkhanto antarāmagge gāmakaseṭṭhissa vasanaṭṭhānaṃ gantvā tassa gehaṃ pucchitvā taṃ bahidvārakoṭṭhake nisīditvā massuparikammaṃ karontaṃ vanditvā aṭṭhāsi. ‘‘Kuto āgacchasi, tātā’’ti ca vutte ‘‘kosambiseṭṭhino puttomhi, tātā’’ti āha. So ‘‘amhākaṃ sahāyaseṭṭhino putto’’ti haṭṭhatuṭṭho ahosi.

Tasmiṃ ca khaṇe tassa seṭṭhino dhītāya ekā dāsī seṭṭhidhītu pupphāni āharituṃ gacchati. Atha naṃ seṭṭhi āha – ‘‘tvaṃ, amma, etaṃ kammaṃ ṭhapetvā ghosakakumārassa pāde dhovitvā sayanaṃ attharitvā dehī’’ti. Sā tathā katvā āpaṇaṃ gantvā seṭṭhidhītu pupphāni āhari. Seṭṭhidhītā taṃ disvā ‘‘tvaṃ ajja ciraṃ bahi papañcesī’’ti tassā kujjhitvā ‘‘kiṃ te ettakaṃ kālaṃ ettha kata’’nti āha. ‘‘Mā kathesi, ayye, mayā evarūpo nadiṭṭhapubbo, tuyhaṃ kira pitu sahāyakaseṭṭhino putto eko, na sakkā tassa rūpasampattiṃ kathetuṃ. Seṭṭhi maṃ pupphānaṃ atthāya gacchantiṃ ‘tassa kumārassa pāde dhovitvā sayanaṃ attharitvā dehī’ti āha, tenāhaṃ bahi ciraṃ papañcesi’’nti. Sāpi kho seṭṭhidhītā tassa kumārassa catutthe attabhāve gharasāminī ahosi, tasmā tassā vacanassa sutakālato paṭṭhāya neva attano ṭhitabhāvaṃ, na nisinnabhāvaṃ aññāsi. Sā tameva dāsiṃ gahetvā tassa nipannaṭṭhānaṃ gantvā taṃ niddāyamānaṃ oloketvā dussante paṇṇaṃ disvā ‘‘kiṃ nu kho etaṃ paṇṇa’’nti kumāraṃ anuṭṭhāpetvāva paṇṇaṃ gahetvā vācetvā ‘‘ayaṃ attano maraṇapaṇṇaṃ sayameva gahetvā āgacchatī’’ti taṃ paṇṇaṃ phāletvā tasmiṃ appabuddheyeva ‘‘mayā tava santikaṃ putto pesito, sahāyakassa me gāmakaseṭṭhissa vayappattā dārikā atthi, tvaṃ sīghaṃ amhākaṃ āṇāpavattiṭṭhāne uppādaṃ dhanaṃ gaṇhitvā sabbasatena mama puttassa gāmakaseṭṭhino dhītaraṃ gahetvā maṅgalaṃ karohi. Maṅgale ca niṭṭhite ‘iminā me vidhānena kata’nti mayhaṃ sāsanaṃ pesehi. Ahaṃ tava idha kattabbaṃ jānissāmī’’ti paṇṇaṃ likhitvā tameva lañchanaṃ datvā paṭhamaṃ baddhaniyāmeneva dussante bandhi.

Sopi kho kumāro taṃdivasaṃ tattha vasitvā punadivase seṭṭhiṃ āpucchitvā kammantikassa gāmaṃ gantvā paṇṇaṃ adāsi. Kammantiko paṇṇaṃ vācetvā gāmike sannipātetvā ''tumheva maṃ na gaṇetha, mama sāmī attano jeṭṭhaputtassa sabbasatena dārikaṃ ānetuṃ mayhaṃ santikaṃ pesesi, vegena imasmiṃ ṭhāne uppādaṃ sampiṇḍethā''ti sabbaṃ maṅgalasakkāraṃ sajjetvā gāmakaseṭṭhissa sāsanaṃ pesetvā sampaṭicchāpetvā sabbasatena maṅgalakiriyaṃ niṭṭhāpetvā kosambiseṭṭhissa paṇṇaṃ pahiṇi ''mayā tumhehi pahitapaṇṇe sāsanaṃ sutvā idañcidañca kata''nti.

Seṭṭhi taṃ sāsanaṃ sutvā aggidaḍḍho viya ''idāni naṭṭhomhī''ti cintanavasena lohitapakkhandikarogaṃ patvā ''yena kenaci taṃ upāyena pakkositvā mama santakassa assāmikaṃ karissāmī''ti ''maṅgalassa niṭṭhitakālato paṭṭhāya kasmā mayhaṃ putto bahi hoti, sīghaṃ āgacchatū''ti sāsanaṃ pesesi. Sāsanaṃ sutvā kumāre gantuṃ āraddhe seṭṭhidhītā cintesi – ''ayaṃ bālo maṃ nissāya imaṃ sampattiṃ alatthanti na jānāti, yaṃkiñci katvā imassa gamanapaṭibāhanupāyo kātuṃ vaṭṭatī''ti. Tato naṃ āha – ''kumāra, mā ativegena gacchāhi, kulagāmaṃ gacchantena nāma attano parivacchaṃ katvā gantuṃ vaṭṭatī''ti.

Kosambakaseṭṭhipi tassa cirāyanabhāvaṃ ñatvā puna sāsanaṃ pahiṇi ''kasmā me putto cirāyati, ahaṃ lohitapakkhandikarogaṃ patto, jīvantameva maṃ āgantvā daṭṭhuṃ vaṭṭatī''ti. Tasmiṃ kāle seṭṭhidhītā tassa ārocesi – ''na eso tava pitā, tvaṃ pana 'pitā'ti saññaṃ karosi. Esa tava māraṇatthāya kammantikassa paṇṇaṃ pahiṇi, ahaṃ taṃ paṇṇaṃ apanetvā aññaṃ sāsanaṃ likhitvā tava etaṃ sampattiṃ uppādayiṃ. Esa taṃ 'aputtaṃ karissāmī'ti pakkosati, etassa kālakiriyaṃ āgamehī''ti. Athassa dharamānakasseva kālakatabhāvaṃ sutvā kosambinagaraṃ agamāsi. Seṭṭhidhītāpi tassa bahiyeva saññaṃ adāsi ''tvaṃ pavisanto sakalagehe tava ārakkhaṃ ṭhapentova pavisāhī''ti. Sayampi seṭṭhiputtena saddhimeva pavisitvā ubho hatthe ukkhipitvā rodantī viya hutvā andhakāraṭṭhāne nipannakassa seṭṭhissa santikaṃ gantvā sīseneva hadayaṃ pahari. So dubbalatāya teneva pahārena kālamakāsi.

Kumāropi pitu sarīrakiccaṃ katvā ''tumhe mahāseṭṭhissa maṃ sakaputtoti vadathā''ti pādamūlikānaṃ lañjaṃ adāsi. Tato sattame divase rājā ''seṭṭhiṭṭhānārahaṃ ekaṃ laddhuṃ vaṭṭatī''ti ''seṭṭhissa saputtakaniputtakabhāvaṃ jānāthā''ti pesesi. Seṭṭhipādamūlikā rañño seṭṭhissa saputtabhāvaṃ kathayiṃsu. Rājā ''sādhū''ti sampaṭicchitvā tassa seṭṭhiṭṭhānaṃ adāsi. So ghosakaseṭṭhi nāma jāto. Atha naṃ bhariyā āha – ''ayyaputta, tvampi avajāto, ahampi duggatakule nibbattā. Pubbe katakusalavasena pana evarūpaṃ sampattiṃ alabhimha, adhunāpi kusalaṃ karissāmā''ti. So ''sādhu bhadde''ti sampaṭicchitvā devasikaṃ sahassaṃ vissajjetvā dānaṃ paṭṭhapesi.

Tasmiṃ samaye tāsaṃ dvinnaṃ janānaṃ khujjuttarā devalokato cavitvā ghosakaseṭṭhissa gehe dhātiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā jātakāle khujjā ahosīti khujjuttarātevassā nāmaṃ akaṃsu. Sāmāvatīpi devalokato cavitvā bhaddavatiyaraṭṭhe bhaddiyanagare bhaddavatiyaseṭṭhissa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi, sāmātissā nāmaṃ akaṃsu. Aparabhāge tasmiṃ nagare chātakabhayaṃ uppajji, manussā chātakabhayabhītā yena vā tena vā gacchanti. Tadā ayaṃ bhaddavatiyaseṭṭhi bhariyāya saddhiṃ mantesi – ''bhadde imasmiṃ chātakabhayassa anto na paññāyati, kosambinagare amhākaṃ sahāyakassa ghosakaseṭṭhissa santikaṃ gacchāma, na so amhe disvā pamajjissatī''ti. Tassa kira so seṭṭhi adiṭṭhasahāyako ahosi, tasmā evamāha. So sesajanaṃ nivattāpetvā bhariyañca dhītarañca gaṇhitvā kosambinagarassa maggaṃ paṭipajji. Te tayopi antarāmagge mahādukkhaṃ anubhavantā anupubbena kosambiṃ patvā ekāya sālāya nivāsaṃ akaṃsu.

Ghosakaseṭṭhipi kho attano gharadvāre kapaṇaddhikavanibbakayācakānaṃ mahādānaṃ dāpesi. Athāyaṃ bhaddavatiyaseṭṭhi cintesi – ''na sakkā amhehi imināva kapaṇavesena sahāyakassa attānaṃ dassetuṃ, sarīre pākatike jāte sunivatthā supārutā seṭṭhiṃ passissāmā''ti. Te ubhopi dhītaraṃ ghosakaseṭṭhissa dānaggaṃ pahiṇiṃsu. Sā attano bhattaṃ āharaṇatthāya bhājanaṃ gahetvā dānaggaṃ gantvā ekasmiṃ okāse lajjamānarūpā aṭṭhāsi. Taṃ disvā dānakammiko cintesi – ''sesajanā sammukhasammukhaṭṭhāne kevaṭṭā macchavilope viya mahāsaddaṃ katvā gaṇhitvā gacchanti, ayaṃ pana dārikā kuladhītā bhavissati, upadhisampadāpissā atthī''ti.

Tato naṃ āha – ‘‘tvaṃ, amma, kasmā sesajano viya gaṇhitvā na gacchasī’’ti? Tāta, evarūpaṃ sambādhaṭṭhānaṃ kinti katvā pavisāmīti. Amma, kati pana janā tumheti? Tayo janā, tātāti. So tayo bhattapiṇḍe adāsi. Sā taṃ bhattaṃ mātāpitūnaṃ adāsi, pitā dīgharattaṃ chātakattā atirekaṃ bhuñjitvā kālamakāsi. Sā punadivase gantvā dveyeva bhattapiṇḍe gaṇhi. Taṃdivasaṃ seṭṭhibhariyā bhattena ca kilantatāya seṭṭhino ca maraṇasokena rattibhāgasamanantare kālamakāsi. Sā punadivase seṭṭhidhītā ekameva bhattapiṇḍaṃ gaṇhi. Dānakammiko tassā kiriyaṃ upadhāretvā, ‘‘amma, tayā paṭhamadivase tayo piṇḍā gahitā, punadivase dve, ajja ekameva gaṇhasi. Kiṃ nu kho kāraṇa’’nti pucchi. Sā taṃ kāraṇaṃ kathesi. Kataragāmavāsino pana, amma, tumheti. Sā tampi kāraṇaṃ nippadesato kathesi. ‘‘Amma, evaṃ sante tvaṃ amhākaṃ seṭṭhidhītā nāma ahosi, mayhañca aññā dārikā natthi, tvaṃ ito paṭṭhāya mama dhītā, ammā’’ti taṃ dhītaraṃ katvā gaṇhi.

Sā uṭṭhāya samuṭṭhāya dānagge mahāsaddaṃ sutvā ‘‘kasmā ayaṃ, tāta, uccāsaddamahāsaddo’’ti āha. Amma, mahājanassa antare nāma appasaddaṃ kātuṃ na sakkāti. Ahamettha upāyaṃ jānāmi, tātāti. Kiṃ kātuṃ vaṭṭati, ammāti? Samantā vatiṃ katvā dve dvārāni yojetvā anto bhājanāni ṭhapāpetvā ekena dvārena pavisitvā bhattaṃ gaṇhitvā ekena dvārena nikkhamanaṃ karotha, tātāti. Sādhu, ammāti punadivasato paṭṭhāya tathā kāresi. Tato paṭṭhāya dānaggaṃ padumassaraṃ viya sannisinnasaddaṃ ahosi.

Tato ghosakaseṭṭhi pubbe dānaggasmiṃ uccāsaddamahāsaddaṃ sutvā tadā taṃ asuṇanto dānakammikaṃ pakkosāpetvā pucchi – ‘‘tvaṃ ajja dānaṃ na dāpesī’’ti. Dinnaṃ, ayyāti. Atha kasmā pubbe viya dānagge saddo na suyyatīti? Āma, ayya, ekā me dhītā atthi, ahaṃ tāya kathitaupāye ṭhatvā dānaggaṃ nissaddamakāsinti. Tava dhītā nāma natthi, kuto te dhītā laddhāti? So vañcetuṃ asakkuṇeyyabhāvena seṭṭhissa sabbaṃ dhītu āgamanavidhānaṃ kathesi. Kasmā pana bho tvaṃ evarūpaṃ bhāriyaṃ kammamakāsi? Tvaṃ ettakaṃ addhānaṃ mama dhītaraṃ attano santike vasamānaṃ nārocesi, vegena taṃ amhākaṃ gehaṃ āṇāpehīti. So tassa vacanaṃ sutvā akāmako āṇāpesi. Tato paṭṭhāya seṭṭhi taṃ dhītuṭṭhāne ṭhapetvā ‘‘dhītu sakkāraṃ karomī’’ti attano samānajātikehi kulehi dhītu samānavayāni pañca kumārikasatāni tassā parivāramakāsi.

Athekadivasaṃ udeno rājā nagare anusañcaranto taṃ sāmāvatiṃ tāhi kumārīhi parivāritaṃ kīḷamānaṃ disvā ‘‘kassāyaṃ dārikā’’ti pucchitvā ‘‘ghosakaseṭṭhissa dhītā’’ti sutvā sassāmikaassāmikabhāvaṃ pucchi. Tato assāmikabhāve kathite ‘‘gacchatha seṭṭhino kathetha ‘tumhākaṃ dhītaraṃ rājā icchatī’’’ti. Taṃ sutvā seṭṭhi ‘‘amhākaṃ aññā dārikā natthi, ekadhītikaṃ sapattivāse dātuṃ na sakkomā’’ti. Rājā taṃ kathaṃ sutvā seṭṭhiṃ ca seṭṭhibhariyañca bahi katvā sakalagehaṃ lañchāpesi. Sāmāvatī bahi kīḷitvā āgacchantī mātāpitaro bahi nisinnake disvā ‘‘ammatātā, kasmā idha nisinnatthā’’ti? Te taṃ kāraṇaṃ kathayiṃsu. Ammatātā, kasmā tumhe imaṃ paṭivacanaṃ na jānātha ‘‘mama dhītā sapattivāse vasantī ekikā vasituṃ na sakkhissati, sacassā parivārā pañcasatā kumāriyo vasāpetha, evaṃ vasissatī’’ti. Idāni evaṃ kathāpetha, tātāti. ‘‘Sādhu, amma, mayaṃ tava cittaṃ na jānimhā’’ti vatvā te tathā kathayiṃsu. Rājā uttaritaraṃ pasīditvā ‘‘sahassampi hotu, sabbā ānethā’’ti āha. Atha naṃ bhaddakena nakkhattamuhuttakena pañcamātugāmasataparivāraṃ rājagehaṃ nayiṃsu. Rājā tā pañcasatāpi tassāyeva parivāraṃ katvā abhisekaṃ katvā visuṃ ekasmiṃ pāsāde vasāpesi.

Tena ca samayena kosambiyaṃ ghosakaseṭṭhi kukkuṭaseṭṭhi pavārikaseṭṭhīti tayo janā aññamaññaṃ sahāyakā honti. Te tayopi janā pañcasate tāpase paṭijagganti. Tāpasāpi cattāro māse tesaṃ santike vasitvā aṭṭha māse himavante vasanti. Athekadivasaṃ te tāpasā himavantato āgacchantā mahākantāre tasitā kilantā ekaṃ mahantaṃ vaṭarukkhaṃ patvā tattha adhivatthāya devatāya santikā saṅgahaṃ paccāsīsantā nisīdiṃsu. Devatā sabbālaṅkāravibhūsitaṃ hatthaṃ pasāretvā tesaṃ pānīyapānakādīni datvā kilamathaṃ paṭivinodesi. Te devatāya ānubhāvena vimhitā pucchiṃsu – ‘‘kiṃ nu kho devate kammaṃ katvā tayā ayaṃ sampatti laddhā’’ti? Devatā āha – loke buddho nāma bhagavā uppanno, so etarahi sāvatthiyaṃ viharati. Anāthapiṇḍiko gahapati taṃ upaṭṭhāti. So uposathadivasesu attano bhatakānaṃ pakatibhattavetanameva datvā uposathaṃ kārāpesi. Athāhaṃ ekadivasaṃ majjhanhike

pātarāsatthāya āgato kañci bhatakaṃ kammaṃ karontaṃ adisvā ‘‘ajja manussā kasmā kammaṃ na karontī’’ti pucchiṃ. Tassa me etamatthaṃ ārocesuṃ. Athāhaṃ etadavocaṃ – ‘‘idāni upaḍḍhadivaso gato, sakkā nu kho upaḍḍhauposathaṃ kātu’’nti. Tato seṭṭhissa paṭivedetvā ‘‘sakkā kātu’’nti āha. Svāhaṃ upaḍḍhadivasaṃ uposathaṃ samādiyitvā tadaheva kālaṃ katvā imaṃ sampattiṃ paṭilabhinti.

Atha te tāpasā ‘‘buddho kira uppanno’’ti sañjātapītipāmojjā tato sāvatthiṃ gantukāmā hutvāpi ‘‘bahūpakārā no upaṭṭhākaseṭṭhino, tesampi imamatthaṃ ārocessāmā’’ti kosambiṃ gantvā seṭṭhīhi katasakkārabahumānā ‘‘tadaheva mayaṃ gacchāmā’’ti āhaṃsu. ‘‘Kiṃ, bhante, turitattha, nanu tumhe pubbe cattāro pañca māse vasitvā gacchathā’’ti vuttā taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. ‘‘Tena hi, bhante, saheva gacchāmā’’ti ca vutte – ‘‘gacchāma mayaṃ, tumhe saṇikaṃ āgacchathā’’ti sāvatthiṃ gantvā bhagavato santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Tepi seṭṭhino pacchā pañcasatapañcasatasakaṭaparivārā sāvatthiṃ gantvā jetavanato avidūre ṭhāne khandhāvāraṃ bandhitvā satthu santikaṃ gantvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Satthā tesaṃ cariyāvasena dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne tayopi sotāpattiphale patiṭṭhāya svātanāya nimantetvā punadivase buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā teneva niyāmena ajjatanāya svātanāyāti nimantetvā addhamāsaṃ khandhāvārabhattaṃ nāma datvā satthāraṃ attano nagaraṃ āgamanatthāya yāciṃsu. Satthā ‘‘suññāgāre tathāgatā abhiramantī’’ti kathesi. Te ‘‘aññātaṃ, bhante’’ti vatvā ‘‘tumhe amhehi pahitasāsanena āgaccheyyāthā’’ti vatvā satthāraṃ vanditvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā attano nagarameva āgantvā tayopi janā sake sake uyyāne vihāre kārāpesuṃ. Ghosakaseṭṭhinā kārito ghositārāmo nāma jāto, kukkuṭaseṭṭhinā kārito kukkuṭārāmo nāma jāto, pāvārikaseṭṭhinā kāritaṃ pāvārikambavanaṃ nāma jātaṃ. Te vihāre kārāpetvā satthu dūtaṃ pahiṇiṃsu – ‘‘satthā amhākaṃ saṅgahaṃ kātuṃ imaṃ nagaraṃ āgacchatū’’ti. Satthā ‘‘kosambiṃ gamissāmī’’ti mahābhikkhusaṅghaparivāro cārikaṃ nikkhamanto antarāmagge māgaṇḍiyabrāhmaṇassa arahattūpanissayaṃ disvā gamanaṃ vicchinditvā kururaṭṭhe kammāsadammaṃ nāma nigamaṃ agamāsi.

Tasmiṃ samaye māgaṇḍiyo sabbarattiṃ bahigāme aggiṃ juhitvā pātova antogāmaṃ pavisati. Satthāpi punadivase antogāmaṃ piṇḍāya pavisanto paṭipathe māgaṇḍiyabrāhmaṇassa attānaṃ dassesi. So dasabalaṃ disvā cintesi – ‘‘ahaṃ ettakaṃ kālaṃ mama dhītu rūpasampattiyā sadisaṃ dārakaṃ pariyesanto carāmi, rūpasampattiyā ca satipi evarūpaṃ gahitapabbajjameva patthesiṃ. Ayaṃ kho pana pabbajito abhirūpo dassanīyo mama dhītuyeva anucchaviko’’ti vegena gehaṃ agamāsi. Tassa kira brāhmaṇassa pubbe eko pabbajitavaṃso atthi, tenassa pabbajitameva disvā cittaṃ namati. So brāhmaṇiṃ āmantesi – ‘‘bhadde mayā evarūpo pabbajito nāma nadiṭṭhapubbo suvaṇṇavaṇṇo brahmavaṇṇo mama dhītuyeva anucchaviko, sīghaṃ me dhītaraṃ alaṅkarohī’’ti. Brāhmaṇiyā dhītaraṃ alaṅkarontiyāva satthā attano ṭhitaṭṭhāne padacetiyāni dassetvā antonagaraṃ pāvisi.

Atha brāhmaṇo brāhmaṇiyā saddhiṃ dhītaraṃ gahetvā taṃ ṭhānaṃ āgacchanto antogāmaṃ paviṭṭhakāle āgatattā ito cito ca olokento dasabalaṃ adisvā brāhmaṇiṃ paribhāsati – ‘‘tava kāraṇaṃ bhaddakaṃ nāma natthi, tayi papañcaṃ karontiyāva so pabbajito nikkhamitvā gato’’ti. Brāhmaṇa, gato tāva hotu, kataradisābhāgena gatoti? Iminā disābhāgenāti satthu gataṭṭhānaṃ olokentova padacetiyāni disvā ‘‘bhadde imāni tassa purisassa padāni, ito gato bhavissatī’’ti āha. Atha, brāhmaṇī, satthu padacetiyaṃ disvā cintesi – ‘‘bālo vatāyaṃ brāhmaṇo attano ganthamattassāpi atthaṃ na jānātī’’ti tena saddhiṃ parihāsaṃ karontī āha – ‘‘yāva bālo cāsi, brāhmaṇa, evarūpassa nāma purisassa dhītaraṃ dassāmīti vadasi. Rāgena hi rattassa dosena duṭṭhassa mohena mūḷhassa purisassa padaṃ nāma evarūpaṃ na hoti. Loke pana vivaṭacchadassa sabbaññubuddhassa etaṃ padaṃ’’ passa, brāhmaṇa –

‘‘Rattassa hi ukkuṭikaṃ padaṃ bhave,
Duṭṭhassa hoti avakaḍḍhitaṃ padaṃ;
Mūḷhassa hoti sahasānupīḷitaṃ,
Vivaṭacchadassa idamīdisaṃ pada’’nti.

So brāhmaṇiyā ettakaṃ kathentiyāpi asutvā ‘‘tvaṃ nāma caṇḍā mukharā’’ti āha. Tesaṃ dvinnampi aññamaññaṃ vivādaṃ karontānaṃyeva satthā piṇḍāya caritvā saddhiṃ bhikkhusaṅghena katabhattakicco brāhmaṇassa dassanūpacāreneva nikkhami. Brāhmaṇo satthāraṃ dūratova āgacchantaṃ disvā brāhmaṇiṃ apasādetvā ‘‘ayaṃ so puriso’’ti haṭṭhapahaṭṭho dasabalassa purato ṭhatvā ‘‘bho pabbajita, ahaṃ pātova paṭṭhāya taṃ pariyesanto carāmi, imasmiṃ jambudīpe mama dhītāya samānarūpā itthī nāma natthi, purisopi tayā saddhiṃ samānarūpo nāma natthi, mama dhītaraṃ tuyhaṃ posanatthāya dammi, gaṇhāhi na’’nti āha. Atha naṃ satthā ‘‘ahaṃ, brāhmaṇa, kāmaggavāsiniyo uttamarūpadharā nānāvaṇṇaṃ kathaṃ kathentiyo mama palobhanatthameva āgantvā santike ṭhitā devadhītāpi na icchiṃ, kimaṅgaṃ pana imaṃ gaṇhissāmī’’ti vatvā imaṃ gāthamāha –

‘‘Disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca,
Nāhosi chando api methunasmiṃ;
Kiṃmevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ,
Pādāpi naṃ samphusituṃ na icche’’ti. (su. ni. 841);

Māgaṇḍiyā cintesi – ‘‘anatthikena nāma ‘ala’nti vattumeva vaṭṭati. Ayaṃ pana mama sarīraṃ muttakarīsapuṇṇaṃ nāma katvā ‘pādāpi naṃ samphusituṃ na icche’ti avoca, ekaṃ issariyaṭṭhānaṃ labhantī antaramevassa passissāmī’’ti āghātaṃ bandhi. Satthā taṃ amanasikatvā cariyavasena brāhmaṇassa dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāpariyosāne ubhopi jāyampatikā anāgāmiphale patiṭṭhāya ‘‘idāni amhākaṃ gharāvāsena attho natthī’’ti dhītaraṃ māgaṇḍiyaṃ cūḷapitaraṃ sampaṭicchāpetvā ubhopi pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Atha rājā udeno cūḷamāgaṇḍiyena saddhiṃ vohāraṃ katvā māgaṇḍiyadārikaṃ rājānubhāvena gehaṃ ānetvā abhisekaṃ katvā tassā pañcamātugāmasataparivārāya vasanaṭṭhānaṃ visuṃ pāsādaṃ adāsi.

Satthāpi kho anupubbena cārikaṃ caramāno kosambinagaraṃ sampāpuṇi. Seṭṭhino satthu āgamanaṃ sutvā paccuggamanaṃ katvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṃ nisinnā bhagavantaṃ etadavocuṃ – ‘‘ime, bhante, tayo vihārā tumhe uddissa katā, paṭiggaṇhatha, bhante, vihāre cātuddisassa saṅghassa saṅgahatthāyā’’ti. Paṭiggahesi bhagavā vihāre. Tepi seṭṭhino satthāraṃ svātanāya nimantetvā abhivādetvā gharaṃ agamaṃsu.

Māgaṇḍiyāpi kho satthu āgatabhāvaṃ sutvā chinnabhinnake dhutte pakkosāpetvā tesaṃ lañjaṃ datvā ‘‘tumhe samaṇaṃ gotamaṃ iminā iminā ca niyāmena akkosathā’’ti vatvā uyyojesi. Te satthu antogāmaṃ pavisanavelāya saparivāraṃ satthāraṃ nānāvidhehi akkosehi akkosiṃsu. Āyasmā ānando satthāraṃ āha – ‘‘bhante, evarūpe akkosanaṭṭhāne na vasissāma, aññaṃ nagaraṃ gacchāmā’’ti. Satthā, ‘‘ānanda, tathāgatā nāma aṭṭhahi lokadhammehi na kampanti, ayampi saddo sattāhaṃ nātikkamissati, akkosakānaṃyeva upari patissati, tvaṃ mā vitakkayitthā’’ti. Tepi tayo nagaraseṭṭhino mahāsakkārena bhagavantaṃ pavesetvā mahādānaṃ adaṃsu. Tesaṃ aparāparaṃ dānaṃ dadantānaṃyeva māso atikkami, atha nesaṃ etadahosi – ‘‘buddhā nāma sabbalokaṃ anukampamānā uppajjanti, aññesampi okāsaṃ dassāmā’’ti. Tato te kosambinagaravāsinopi janassa okāsaṃ akaṃsu. Tato paṭṭhāya nāgarāpi vīthisabhāgena gaṇasabhāgena mahādānaṃ denti.

Athekadivasaṃ satthā bhikkhusaṅghaparivuto mālākārakajeṭṭhakassa gehe nisīdi. Tasmiṃ khaṇe sāmāvatiyā upaṭṭhāyikā khujjuttarā aṭṭha kahāpaṇe ādāya mālatthāya taṃ gehaṃ agamāsi. Mālākārajeṭṭhako taṃ disvā, ‘‘amma uttare, ajja tuyhaṃ pupphāni dātuṃ khaṇo natthi, ahaṃ buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ parivisāmi. Tvampi parivesanāya sahāyikā hohi, evaṃ ito paresaṃ veyyāvaccakaraṇato muccissatī’’ti āha. Tato khujjuttarā attanā laddhaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā buddhānaṃ bhattagge veyyāvaccaṃ akāsi. Sā satthārā upanisinnakathāvasena kathitaṃ dhammaṃ sabbameva uggaṇhi. Anumodanaṃ pana sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Sā aññesu divasesu cattārova kahāpaṇe datvā pupphāni gahetvā gacchati, tasmiṃ pana divase diṭṭhasaccabhāvena parasantake cittaṃ anuppādetvā sabbeva aṭṭha kahāpaṇe datvā pacchiṃ pūretvā

pupphāni ādāya sāmāvatiyā santikaṃ agamāsi. Atha naṃ sā pucchi – ‘‘amma uttare, tvaṃ aññesu divasesu na bahūni pupphāni āharasi, ajja pana bahukāni, kiṃ no rājā uttaritaraṃ pasanno’’ti? Sā musāvāde abhabbatāya atīte attanā kataṃ aniguhitvā sabbaṃ kathesi. ‘‘Atha kasmā ajja bahūni pupphāni āharasī’’ti vuttā ca evamāha – ‘‘ahaṃ ajja dasabalassa dhammaṃ sutvā amataṃ sacchākāsiṃ, tasmā tumhe na vañcemī’’ti. Taṃ sutvā, ‘‘amma uttare, tayā laddhaṃ amatadhammaṃ amhākampi dehī’’ti sabbāva hatthaṃ pasārayiṃsu. Ayye, evaṃ dātuṃ na sakkā, ahaṃ pana satthārā kathitaniyāmena tumhākaṃ dhammaṃ desessāmi, tumhe attano hetumhi sati taṃ dhammaṃ labhissathāti. Tena hi, amma uttare, kathehīti. ‘‘Evaṃ kathetuṃ na sakkā, mayhaṃ uccaṃ āsanaṃ paññāpetvā tumhe nīcāsanesu nisīdathā’’ti āha. Tā pañcasatāpi itthiyo khujjuttarāya uccāsanaṃ datvā sayaṃ nīcāsanāni gahetvā nisīdiṃsu. Khujjuttarāpi sekkhapaṭisambhidāsu ṭhatvā tāsaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne sāmāvatiṃ jeṭṭhikaṃ katvā sabbāva sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu. Tato paṭṭhāya khujjuttaraṃ veyyāvaccakaraṇato apanetvā ‘‘tvaṃ satthu dhammakathaṃ sutvā āharitvā amhe sāvehī’’ti āhaṃsu. Khujjuttarāpi tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Kasmā panesā dāsī hutvā nibbattāti? Sā kira kassapadasabalassa sāsane ekāya sāmaṇeriyā attano veyyāvaccaṃ kāresi. Tena kammena pañca jātisatāni paresaṃ dāsīyeva hutvā nibbatti. Kasmā pana khujjā ahosīti? Anuppanne kira buddhe ayaṃ bārāṇasirañño gehe vasantī ekaṃ rājakulūpakaṃ paccekabuddhaṃ khujjadhātukaṃ disvā attanā sahavāsīnaṃ mātugāmānaṃ purato parihāsaṃ karontī khujjākārena vicari. Tasmā khujjā hutvā nibbatti. Kiṃ pana katvā sā paññavantī jātāti? Anuppanne buddhe ayaṃ bārāṇasirañño gehe vasantī aṭṭha paccekabuddhe rājagehato uṇhapāyāsassa pūrite patte gahetvā gacchante disvā ‘‘ettha ṭhapetvā gacchatha, bhante’’ti aṭṭha suvaṇṇakaṭake omuñcitvā adāsi. Tassa kammassa nissandena paññavantī hutvā nibbatti.

Atha kho tā sāmāvatiyā parivārā pañcasatā itthiyo paṭividdhasaccāpi samānā rañño assaddhabhāvena kālena kālaṃ satthu santikaṃ gantvā buddhadassanaṃ na labhanti. Tasmā dasabale antaravīthiṃ paṭipanne vātapānesu nappahontesu attano attano gabbhesu chiddaṃ katvā tehi olokenti. Athekadivasaṃ māgaṇḍiyā attano pāsādatalato nikkhamitvā caṅkamamānā tāsaṃ vasanaṭṭhānaṃ gantvā gabbhacchiddaṃ disvā ‘‘kimida’’nti pucchi. Tāhi tassā satthari baddhāghātataṃ ajānantīhi – ‘‘satthā imaṃ nagaraṃ āgato, mayaṃ ettha ṭhatvā satthāraṃ passāma ceva pūjema cā’’ti vutte ‘‘idānissa kattabbaṃ jānissāmi, imāpi tassa upaṭṭhāyikā, imāsampi kattabbaṃ jānissāmī’’ti cintetvā gantvā raññā saddhiṃ rahogatakāle, ‘‘mahārāja, sāmāvatimissakānaṃ bahiddhā patthanā atthi, katipāheneva te jīvitaṃ māressanti, sāmāvatī, saparivārā tumhesu sinehaṃ vā pemaṃ vā na karoti, samaṇaṃ pana gotamaṃ antaravīthiyā gacchantaṃ disvā vātapānesu appahontesu tāni khaṇḍitvāpi okāsaṃ katvā olokentī’’ti āha. Rājā ‘‘na tā evarūpaṃ karissantī’’ti na saddahati. Puna vuttepi na saddahatiyeva. Atha naṃ tikkhattuṃ vuttepi assaddahantaṃ ‘‘sace me vacanaṃ na saddahasi, tāsaṃ vasanaṭṭhānaṃ gantvā upadhārehi, mahārājā’’ti āha. Rājā gantvā gabbhesu chiddaṃ disvā ‘‘idaṃ ki’’nti pucchitvā tasmiṃ atthe ārocite tāsaṃ akkujjhitvā kiñci avatvā chiddāni pidahāpesi. Rājā tato paṭṭhāya tāsaṃ pāsāde uddhacchiddakajālavātapānāni kāresi.

Sā tena kāraṇena rājānaṃ kopetuṃ asakkontī, ‘‘deva, etāsaṃ tumhesu pemaṃ atthi vā natthi vāti jānissāma, aṭṭha kukkuṭe pesetvā tumhākaṃ atthāya pacāpethā’’ti āha. Rājā tassā vacanaṃ sutvā ‘‘ime pacitvā pesetū’’ti sāmāvatiyā aṭṭha kukkuṭe pahiṇi. Sotāpannā ariyasāvikā jīvamāne kukkuṭe kiṃ pacissati, alanti vatvā pana hatthenapi phusituṃ na icchi. Māgaṇḍiyā ‘‘hotu, mahārāja, eteyeva ca kukkuṭe samaṇassa gotamassa pacanatthāya pesehī’’ti. Rājā tathā akāsi. Māgaṇḍiyā antarāmaggeyeva kukkuṭe mārāpetvā ‘‘ime kukkuṭe pacāpetvā samaṇassa gotamassa detū’’ti pahiṇi. Sā tesaṃ matabhāvena dasabalañca uddissa pahitabhāvena pacitvā dasabalassa pesesi. Māgaṇḍiyā ‘‘passa, mahārājā’’ti vatvā ettakenapi rājānaṃ kopetuṃ nāsakkhi.

Ayaṃ pana udeno tāsu ekekissā vasanaṭṭhāne satta satta divasāni vasi. Athāyaṃ māgaṇḍiyā ekaṃ kaṇhasappapotakaṃ veḷupabbe pakkhipāpetvā attano vasanaṭṭhāne ṭhapesi. Rañño ca yattha katthaci gacchantassa hatthikantavīṇaṃ ādāyayeva gamanaṃ āciṇṇaṃ, māgaṇḍiyā rañño attano santikaṃ

āgamanakāle taṃ sappapotakaṃ antovīṇāya pakkhipitvā chiddaṃ pidahāpesi. Atha naṃ sāmāvatiyā santikaṃ gamanakāle, ‘‘mahārāja, sāmāvatī nāma samaṇassa gotamassa pakkhā, tumhe na gaṇeti. Yaṃ kiñci katvā tumhākaṃ dosameva cinteti, appamattā hothā’’ti āha. Rājā sāmāvatiyā vasanaṭṭhāne sattāhaṃ vītināmetvā puna sattāhe māgaṇḍiyāya nivesanaṃ agamāsi. Sā tasmiṃ āgacchanteyeva ‘‘kacci te, mahārāja, sāmāvatī otāraṃ na gavesatī’’ti kathentī viya rañño hatthato vīṇaṃ gahetvā cāletvā ‘‘kiṃ nu kho, mahārāja, ettha abbhantare vicaratī’’ti vatvā sappassa nikkhamanokāsaṃ katvā ‘‘abbhumme anto sappo’’ti vīṇaṃ chaḍḍetvā palāyi. Tasmiṃ kāle rājā padittaṃ veṇuvanaṃ viya pakkhittaloṇaṃ uddhanaṃ viya ca dosena taṭataṭāyanto ‘‘vegena saparivāraṃ sāmāvatiṃ pakkosathā’’ti āha. Rājapurisā gantvā pakkosiṃsu.

Sā rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā sesamātugāmānaṃ saññamadāsi. ‘‘Rājā tumhe ghātetukāmo pakkosati, ajja divasaṃ odissakena mettāpharaṇena rājānaṃ pharathā’’ti āha. Rājā tā itthiyo pakkosāpetvā sabbāva paṭipāṭiyā ṭhapetvā mahādhanuṃ ādāya visapītakaṇḍaṃ sannayhitvā dhanuṃ pūretvā aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe sabbāva tā sāmāvatippamukhā itthiyo odhiso mettaṃ phariṃsu. Rājā kaṇḍaṃ neva khipituṃ na apanetuṃ sakkoti, gattehi sedā muccanti, sarīraṃ vedhati, mukhato kheḷo patati, gahetabbagahaṇaṃ na passati. Atha naṃ sāmāvatī ‘‘kiṃ, mahārāja, kilamasī’’ti āha. Āma, devi, kilamāmi, avassayo me hohīti. Sādhu, mahārāja, kaṇḍaṃ mahāpathavimukhaṃ karohīti. Rājā tathā akāsi. Sā ‘‘rañño hatthato kaṇḍaṃ muccatū’’ti adhiṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe kaṇḍaṃ mucci. Rājā taṃkhaṇaṃyeva udake nimujjitvā āgamma allakeso allavattho sāmāvatiyā pādesu patitvā ‘‘khama, devi, mayhaṃ, bhedakānaṃ me vacanena anupadhāretvā etaṃ kata’’nti āha. Khamāmi, devāti. ‘‘Sādhu, devi, evaṃ tayā mayhaṃ khamitaṃ nāma hoti. Ito paṭṭhāya tumhākaṃ yathāruciyā dasabalassa dānaṃ detha, pacchābhattaṃ vihāraṃ gantvā dhammakathaṃ suṇātha, ajja vo paṭṭhāya parihāraṃ dammīti. Tena hi, deva, ajja paṭṭhāya ekaṃ bhikkhuṃ yācitvā ānetha, yo no dhammaṃ vācessatīti. Rājā satthu santikaṃ gantvā yācanto ānandattheraṃ labhi. Tato paṭṭhāya tā pañcasatā itthiyo theraṃ pakkosāpetvā sakkārasammānaṃ katvā katabhattakiccassa therassa santike dhammaṃ pariyāpuṇanti.

Tā ekadivasaṃ therassa anumodanāya pasannā therassa pañca uttarāsaṅgasatāni adaṃsu. Thero kira pubbe tunnavāyakāle ekassa paccekabuddhassa ekāya sūciyā saddhiṃ hatthatalamattaṃ coḷakhaṇḍaṃ adāsi. So sūciyā phalena imasmiṃ attabhāve mahāpañño ahosi, coḷakhaṇḍassa phalena imināva niyāmena pañcasatakkhattuṃ dussāni paṭilabhi.

Tato māgaṇḍiyā aññaṃ kātabbaṃ apassantī ‘‘uyyānaṃ gacchāma, mahārājā’’ti āha. Sādhu, devīti. Sā rañño sampaṭicchitabhāvaṃ ñatvā cūḷapitaraṃ pakkosāpetvā āha – ‘‘amhākaṃ uyyānaṃ gatakāle sāmāvatiyā vasanaṭṭhānaṃ gantvā sāmāvatiṃ saparivāraṃ antokaritvā ‘rañño āṇā’ti vatvā dvāraṃ pidahitvā palālena paliveṭhetvā gehe aggiṃ dethā’’ti. Māgaṇḍiyo tassā vacanaṃ sutvā tathā akāsi. Tasmiṃ divase sabbāpi tā itthiyo pubbe katassa upapīḷakakammassānubhāvena samāpattiṃ appetuṃ nāsakkhiṃsu, ekappahāreneva bhusamuṭṭhi viya jhāyiṃsu. Tāsaṃ ārakkhapurisā rañño santikaṃ gantvā, ‘‘deva, idaṃ nāma kariṃsū’’ti ācikkhiṃsu.

Rājā ‘‘kena kata’’nti pariyesanto māgaṇḍiyāya kāritabhāvaṃ ñatvā taṃ pakkosāpetvā ‘‘bhadde, bhaddakaṃ tayā kammaṃ kataṃ mayā kātabbaṃ karontiyā, ‘‘uṭṭhāya samuṭṭhāya mayhaṃ vadhāya parisakkamānā ghātitā, pasannosmi, tuyhaṃ sampattiṃ dassāmīti tava ñātake pakkosāpehī’’ti āha. Sā rañño kathaṃ sutvā aññātakepi ñātake katvā pakkosāpesi. Rājā sabbesaṃ sannipatitabhāvaṃ ñatvā rājaṅgaṇe galappamāṇesu āvāṭesu nikhanitvā upari ṭhitāni sīsāni bhindāpento mahantehi ayanaṅgalehi kasāpesi. Māgaṇḍiyampi khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindāpetvā pūvapacanakaṭāhe pacāpesi.

Kiṃ pana sāmāvatiyā saparivārāya agginā jhāpanakammanti? Sā kira anuppanne buddhe teheva pañcahi mātugāmasatehi saddhiṃ gaṅgāyaṃ kīḷitvā bahititthe ṭhitā sīte jāte avidūraṭṭhāne paccekabuddhassa paṇṇasālaṃ disvā anto asodhetvāva bahi aggiṃ datvā visibbesuṃ. Antopaṇṇasālāya paccekabuddho nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā nisinno. Tā jālāsu pacchinnāsu paccekabuddhaṃ disvā ‘‘kiṃ amhehi kataṃ, ayaṃ paccekabuddho rañño kulūpako, imaṃ disvā rājā amhākaṃ kujjhissati, idāni

naṃ sujjhāpitaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti aññānipi dārūni pakkhipitvā aggiṃ adaṃsu. Puna jālāya pacchinnāya paccekabuddho samāpattito vuṭṭhāya tāsaṃ passantīnaṃyeva cīvarāni papphoṭetvā vehāsaṃ uppatitvā gato. Tena kammena niraye paccitvā pakkāvasesena imaṃ byasanaṃ pāpuṇiṃsu. Catuparisamajjhe pana kathā udapādi – ''bahussutā vata khujjuttarā, mātugāmaattabhāve ṭhatvā pañcannaṃ mātugāmasatānaṃ dhammaṃ kathetvā sotāpattiphale patiṭṭhāpesi. Sāmāvatīpi raññā attano appitaṃ kaṇḍaṃ mettāpharaṇena pharitvā paṭibāhī''ti tassāpi mahājano guṇaṃ kathesi. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Atha satthā aparabhāge jetavane nisinno tadeva kāraṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā khujjuttaraṃ bahussutānaṃ, sāmāvatiṃ mettāvihārīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Uttarānandamātāvatthu

262. Pañcame **jhāyīna**nti jhānābhiratānaṃ upāsikānaṃ, uttarā nandamātā, aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā satthu dhammakathaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ jhānābhiratānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare sumanaseṭṭhiṃ nissāya vasantassa puṇṇasīhassa nāma bhariyāya kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi, uttarātissā nāmaṃ akaṃsu.

Athekasmiṃ nakkhattamahadivase rājagahaseṭṭhi puṇṇaṃ pakkosāpetvā āha – ''tāta puṇṇa, nakkhattaṃ vā uposatho vā duggatassa kiṃ karissati, evaṃ santepi vadehi 'kiṃ nakkhattaparibbayaṃ gahetvā nakkhattaṃ kīḷissasi, balavagoṇe ca phālañca naṅgalañca gahetvā kasissasī'''ti. ''Mama bhariyāya saddhiṃ mantetvā jānissāmi, ayyā''ti taṃ kathaṃ bhariyāya ārocesi. ''Seṭṭhi nāma ayyo issaro, tassa tayā saddhiṃ kathentassa kathā sobhati, tvaṃ pana attano kasikammaṃ mā vissajjesī''ti āha. So tassā vacanaṃ sutvā kasibhaṇḍaṃ ādāya kasituṃ gato.

Taṃdivasañca sāriputtatthero nirodhasamāpattito vuṭṭhāya ''kassa ajja mayā saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti āvajjento imassa puṇṇassa upanissayaṃ disvā bhikkhācāravelāya pattacīvaramādāya puṇṇassa kasanaṭṭhānaṃ gacchanto avidūre attānaṃ dassesi. Puṇṇo theraṃ disvā kasiṃ ṭhapetvā therassa santikaṃ gantvā pañcapatiṭṭhitena vandi. Thero taṃ oloketvā udakasabhāgaṃ pucchi. Tassa etadahosi – ''ayyo mukhaṃ dhovitukāmo bhavissatī''ti. Tato vegena gantvā dantakaṭṭhaṃ āharitvā kappiyaṃ katvā therassa adāsi. There dantakaṭṭhaṃ khādante pattena saddhiṃ dhammakaraṇaṃ nīharitvā udakassa pūretvā āhari. Thero mukhaṃ dhovitvā bhikkhācāramaggaṃ paṭipajji. Puṇṇo cintesi – ''thero aññesu divasesu imaṃ maggaṃ na paṭipajjati, ajja pana mayhaṃ saṅgahatthāya paṭipanno bhavissati. Aho vata me bhariyā mamatthāya āharaṇakaṃ āhāraṃ therassa patte patiṭṭhapeyyā''ti.

Athassa bhariyā ''ajja nakkhattadivaso''ti pātova attano labhanakaniyāmena khādanīyabhojanīyaṃ saṃvidhāya gahetvā sāmikassa kasanaṭṭhānaṃ āgacchantī antarāmagge theraṃ disvā cintesi – ''aññesu divasesu mayhaṃ theraṃ disvā deyyadhammo na hoti, deyyadhamme santepi mama ayyaṃ na passāmi, ajja pana dvinnampi sammukhībhāvo jāto. Mama sāmikassa puna sampādetvā āharissāmi, imaṃ tāva āhāraṃ therassa dassāmī''ti tīhi cetanāhi sampayuttaṃ katvā taṃ bhojanaṃ sāriputtattherassa patte patiṭṭhapetvā ''evaṃvidhā duggatajīvitā muccāmī''ti āha. Theropi ''tava ajjhāsayo pūratū''ti tassānumodanaṃ katvā tato nivattitvā vihāraṃ agamāsi.

Sāpi puna attano gehaṃ gantvā sāmikassa āhāraṃ sampādetvā ādāya kasanaṭṭhānaṃ gantvā sāmikassa kujjhanabhāvato bhītā ''sāmi, ajja ekadivasaṃ tava manaṃ sandhārehī''ti āha. Kiṃ kāraṇāti? Ahaṃ ajja tāva āhāraṃ āharantī antarāmagge theraṃ disvā tava bhāgabhattaṃ therassa patte patiṭṭhapetvā puna gehaṃ gantvā āhāraṃ pacitvā ādāya āgatāmhīti. Manāpaṃ te, bhadde, kataṃ, mayāpi pātova therassa dantakaṭṭhañca mukhodakañca dinnaṃ. Ajja amhākaṃ suppabhātaṃ, sabbampi therassa amhākaṃ santakameva jātanti dvinnampi janānaṃ ekasadisameva cittaṃ ahosi. Atha puṇṇo āhārakiccaṃ katvā bhariyāya ūrumhi sīsaṃ katvā muhuttaṃ nipajji. Athassa niddā okkami. So thokaṃ niddāyitvā pabuddho kasitaṭṭhānaṃ olokesi, olokitolokitaṭṭhānaṃ mahākosātakipupphehi

samparikiṇṇaṃ viya ahosi. So bhariyaṃ āha – ‘‘bhadde, kinnāmetaṃ ajja idaṃ kasitaṭṭhānaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ hutvā khāyatī’’ti. Ayya, ajja te sakaladivasaṃ kilantatāya akkhīni maññe bhamantīti. Bhadde, mayhaṃ assaddahantī sayaṃ olokehīti. Tasmiṃ kāle sā oloketvā sabhāvaṃ ayya, kathesi, evametaṃ bhavissatīti.

Puṇṇo uṭṭhāya ekaṃ kaṭṭhiṃ gahetvā naṅgalasīse pahari, guḷapiṇḍo viya naṅgalasīse allīyitvā aṭṭhāsi. So bhariyaṃ pakkositvā āha – ‘‘bhadde, aññesaṃ vapitabījaṃ nāma tīhi vā catūhi vā māsehi phalaṃ deti, amhākaṃ pana ayyassa sāriputtattherassa antare ropitena saddhābījena ajjeva avassaṃ phalaṃ dinnaṃ. Imasmiṃ karīsamatte padese āmalakamattopi paṃsupiṇḍo asuvaṇṇo nāma natthī’’ti. Idāni kiṃ karissāma, ayyāti? ‘‘Bhadde, imaṃ ettakaṃ suvaṇṇaṃ thenetvā khādituṃ nāma na sakkā’’ti bhariyaṃ tasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā bhattassa pūretvā ābhataṃ pātiṃ suvaṇṇassa pūretvā gantvā rañño ārocāpesi – ‘‘eko manusso suvaṇṇapātiṃ gahetvā ṭhito’’ti. Rājā taṃ pakkosāpetvā ‘‘kahaṃ te, tāta, laddha’’nti pucchi. ‘‘Deva, mayhaṃ ekaṃ kasitaṭṭhānaṃ sabbaṃ suvaṇṇameva jātaṃ, pahiṇitvā āharāpethā’’ti āha. Tvaṃ kinnāmosīti? Puṇṇo nāma ahaṃ, devāti. Gacchatha, bhaṇe, sakaṭāni yojetvā puṇṇassa kasitaṭṭhānato suvaṇṇamāharathāti.

Sakaṭehi saddhiṃ gatarājapurisā ‘‘rañño puñña’’nti vatvā suvaṇṇapiṇḍe gaṇhanti, gahitagahitampi kasitaleḍḍuyeva hoti. Te gantvā rañño ārocesuṃ. Tena hi bhaṇe gantvā ‘‘puṇṇassa puñña’’nti vatvā gaṇhathāti. Gahitagahitaṃ suvaṇṇameva hoti. Te sabbampi taṃ suvaṇṇaṃ āharitvā rājaṅgaṇe rāsiṃ akaṃsu. Rāsi ubbedhena tālappamāṇo ahosi. Rājā vāṇije pakkosāpetvā ‘‘kassa gehe ettakaṃ suvaṇṇaṃ atthī’’ti pucchi. Natthi, deva, kassacīti. Ettakassa pana dhanassa sāmino kiṃ kātuṃ vaṭṭatīti? Dhanaseṭṭhiṃ nāma naṃ kātuṃ vaṭṭati, devāti? Tena hi puṇṇaṃ imasmiṃ nagare dhanaseṭṭhiṃ nāma karothāti sabbaṃ taṃ suvaṇṇaṃ tasseva datvā taṃdivasaṃyevassa seṭṭhiṭṭhānaṃ adāsi. So seṭṭhi maṅgalaṃ karonto sattāhaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adāsi. Sattame divase dasabalassa bhattānumodanāya puṇṇaseṭṭhipi bhariyāpi dhītāpi sabbe sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu.

Aparabhāge rājagahaseṭṭhi ‘‘puṇṇaseṭṭhino vayappattā dārikā atthī’’ti sutvā attano puttassa kāraṇā tassa gehaṃ pesesi. So tassa sāsanaṃ sutvā ‘‘nāhaṃ dhītaraṃ dassāmī’’ti paṭisāsanaṃ pesesi. Sumanaseṭṭhipi puna pesesi – ‘‘tvaṃ mama gehaṃ nissāya vasitvā idāni ekappahāreneva issaro hutvā mayhaṃ dārikaṃ na desī’’ti. Tato puṇṇaseṭṭhi āha – ‘‘imaṃ tāva tumhākaṃ seṭṭhi sabhāvameva kathesi, puriso nāma sabbakāle evaṃvidhoyevāti na sallakkhetabbo. Ahañhi idāni tādise purise dāse katvā gahetuṃ sakkomi, tuyhaṃ pana jātiṃ vā gottaṃ vā na kopemi. Apica kho mama dhītā sotāpannā ariyasāvikā devasikaṃ kahāpaṇagghanakehi pupphehi pūjaṃ karoti, tamahaṃ tumhādisassa micchādiṭṭhikassa gehaṃ na pesessāmī’’ti. Evaṃ puṇṇaseṭṭhissa paṭibāhakabhāvaṃ ñatvā rājagahaseṭṭhi puna sāsanaṃ pesesi – ‘‘porāṇakaṃ vissāsaṃ mā bhindatu, ahaṃ mayhaṃ suṇisāya devasikaṃ dvinnaṃ kahāpaṇānaṃ andhanakāni pupphāni sajjāpessāmī’’ti. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā dhītaraṃ tassa gharaṃ pesesi.

Athekadivasaṃ sā puṇṇaseṭṭhino dhītā uttarā attano sāmikaṃ evamāha – ‘‘ahaṃ attano kulagehe māsassa aṭṭha divasāni nibaddhaṃ uposathakammaṃ karomi, idānipi tumhesu sampaṭicchantesu uposathaṅgāni adhiṭṭhaheyya’’nti. So ‘‘na sakkā’’ti taṃ na sampaṭicchi. Sā taṃ saññāpetuṃ asakkontī tuṇhī ahosi. Puna antovasse ‘‘uposathikā bhavissāmī’’ti tadāpi okāsaṃ kārentī neva alattha. Sā antovasse aḍḍhatiyesu māsesu atikkantesu aḍḍhamāse avasiṭṭhe mātāpitūnaṃ sāsanaṃ pesesi – ‘‘ahaṃ tumhehi cārake pakkhittā ettake addhāne ekadivasampi uposathaṅgāni adhiṭṭhātuṃ na labhāmi, pañcadasa me kahāpaṇasahassāni pesethā’’ti. Te dhītu sāsanaṃ sutvā ‘‘kiṃkāraṇā’’ti apucchitvāva pahiṇiṃsu. Uttarā te kahāpaṇe gaṇhitvā tasmiṃ nagare sirimā nāma gaṇikā atthi, taṃ pakkosāpetvā ‘‘amma sirime, ahaṃ imaṃ aḍḍhamāsaṃ uposathaṅgāni adhiṭṭhahissāmi, tvaṃ imāni pañcadasa kahāpaṇasahassāni gahetvā imaṃ aḍḍhamāsaṃ seṭṭhiputtaṃ paricarāhī’’ti. Sā ‘‘sādhu, ayye’’ti sampaṭicchi. Tato paṭṭhāya seṭṭhiputto ‘‘ahaṃ sirimāya saddhiṃ modissāmī’’ti uttarāya aḍḍhamāsaṃ uposathakammaṃ sampaṭicchi.

Sā tena sampaṭicchitabhāvaṃ ñatvā divase divase pātova dāsigaṇaparivutā satthu sahatthā khādanīyabhojanīyaṃ saṃvidahitvā satthari bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ gate uposathaṅgāni adhiṭṭhāya pāsādavaraṃ āruyha attano sīlāni āvajjamānā nisīdati. Evaṃ aḍḍhamāsaṃ vītināmetvā uposathaṃ vissajjanadivase pātova yāgukhajjakādīni saṃvidahantī vicarati. Tasmiṃ samaye seṭṭhiputto sirimāya saddhiṃ uparipāsādavaragato jālavātapānaṃ vivaritvā antaravatthuṃ olokento aṭṭhāsi. Uttarā, vātapānacchiddena uddhaṃ olokesi. Seṭṭhiputto uttaraṃ oloketvā ''nerayikajātikā vatāyaṃ evaṃvidhaṃ nāma sampattiṃ pahāya ukkhalikamasimakkhitā hutvā nikkāraṇā dāsīnaṃ antare vicaratī''ti sitaṃ akāsi. Uttarā, tassa pamādabhāvaṃ ñatvā ''ayaṃ bālo nāma attano sampatti sabbakālaṃ thāvarāti saññī bhavissatī''ti sayampi sitaṃ akāsi. Tato sirimā ''ayaṃ ceṭikā mayi ṭhitāya evaṃ mama sāmikena saddhiṃ sitaṃ karotī''ti kupitā vegena otari. Uttarā, tassā āgamanākappeneva ''ayaṃ bālā aḍḍhamāsamattaṃ imasmiṃ gehe vasitvā mayhamevetaṃ gehantisaññī jātā''ti ñatvā taṅkhaṇaññeva mettājhānaṃ samāpajjitvā aṭṭhāsi. Sirimāpi dāsīnaṃ antarena āgantvā uḷuṅkaṃ gahetvā pūvapacanaṭṭhāne pakkuthitatelassa pūretvā uttarāya matthake āsiñci, mettājhānassa vipphārena uttarāya matthake āsittaṃ pakkuthitatelaṃ padumapatte āsittaudakaṃ viya vinivattitvā gataṃ.

Tasmiṃ khaṇe sirimāya samīpe ṭhitā dāsiyo taṃ oloketvā, ''bho je, tvaṃ amhākaṃ ayyāya hatthato mūlaṃ gahetvā āgatā imasmiṃ gehe vasamānā amhākaṃ ayyāya sadisā bhavituṃ vāyamasī''ti sammukhaṭṭhāne taṃ paribhāsiṃsu. Tasmiṃ khaṇe sirimā attano āgantukabhāvaṃ aññāsi. Sā tatova gantvā uttarāya pādesu patitvā, ''ayye, anupadhāretvā me kataṃ, khamatha mayha''nti āha. Amma sirime, nāhaṃ tava imasmiṃ ṭhāne khamissāmi, ahaṃ sapitikā dhītā, dasabale khamanteyeva khamissāmīti.

Satthāpi kho bhikkhusaṅghaparivāro āgantvā uttarāya nivesane paññattāsane nisīdi. Sirimā gantvā satthu pādesu patitvā, ''bhante, mayā ayyāya uttarāya antare eko doso kato, tumhesu khamantesu khamissāmīti vadati, khamatha mayhaṃ bhagavā''ti. Khamāmi te sirimeti. Sā tasmiṃ kāle gantvā uttaraṃ khamāpesi. Taṃdivasañca sirimā dasabalassa bhattānumodanaṃ sutvā –

> ''Akkodhena jine kodhaṃ, asādhuṃ sādhunā jine;
> Jine kadariyaṃ dānena, saccenālikavādina''nti. (dha. pa. 223) –

Gāthāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhitā dasabalaṃ nimantetvā punadivase mahādānaṃ adāsi. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Aparabhāge pana satthā jetavane nisīditvā upāsikāyo ṭhānantaresu ṭhapento uttaraṃ nandamātaraṃ jhāyīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Suppavāsāvatthu

263. Chaṭṭhe **paṇītadāyikāna**nti paṇītarasadāyikānaṃ upāsikānaṃ, suppavāsā koliyadhītā, aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ paṇītadāyikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde koliyanagare khattiyakule nibbatti, suppavāsātissā nāmaṃ akaṃsu. Sā vayappattā ekassa sakyakumārassa gehaṃ gatā, paṭhamadassaneyeva satthu dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Sā aparabhāge sīvaliṃ nāma dārakaṃ vijāyi. Tassa vatthu heṭṭhā vitthāritameva.

Sā ekasmiṃ samaye buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa nānaggarasapaṇītabhojanaṃ adāsi. Satthā katabhattakicco anumodanaṃ karonto suppavāsāya imaṃ dhammaṃ desesi ''bhojanaṃ suppavāse dentī ariyasāvikā paṭiggāhakānaṃ pañca ṭhānāni deti. Āyuṃ deti, vaṇṇaṃ deti, sukhaṃ deti, balaṃ deti, paṭibhānaṃ deti. Āyuṃ kho pana datvā āyussa bhāginī hoti dibbassa vā mānusassa vā…pe… paṭibhānaṃ datvā paṭibhānassa bhāginī hoti dibbassa vā mānusassa vā''ti. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Atha aparabhāge satthā jetavane nisīditvā upāsikāyo ṭhānantaresu ṭhapento suppavāsaṃ koliyadhītaraṃ paṇītadāyikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Suppiyāvatthu

264. Sattame **gilānupaṭṭhākīna**nti gilānupaṭṭhākīnaṃ upāsikānaṃ, suppiyā upāsikā, aggāti dasseti. Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā aparabhāge satthu dhammadesanaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ gilānupaṭṭhākīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbatti, suppiyātissā nāmaṃ akaṃsu. Aparabhāge satthā bhikkhusaṅghaparivāro bārāṇasiṃ agamāsi. Sā tathāgatassa paṭhamadassaneyeva dhammaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Athekadivasaṃ dhammassavanatthāya vihāraṃ gatā. Vihāracārikaṃ caramānā ekaṃ bhikkhuṃ gilānaṃ disvā abhivādetvā paṭisanthāraṃ katvā ‘‘ayyassa kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī’’ti pucchi. Rasaṃ laddhuṃ vaṭṭati, upāsiketi. ‘‘Hotu, bhante, ahaṃ pahiṇissāmī’’ti theraṃ abhivādetvā antonagaraṃ gantvā punadivase pavattamaṃsatthāya dāsiṃ antarāpaṇaṃ pesesi. Sā sakalanagare pavattamaṃsaṃ alabhitvā aladdhabhāvaṃ kathesi. Upāsikā cintesi – ‘‘ahaṃ ayyassa rasaṃ pahiṇissāmīti vatvā sace na pesessāmi, ayyo aññatopi alabhanto kilamissati, yaṃkiñci katvā pesetuṃ vaṭṭatī’’ti gabbhaṃ pavisitvā ūrumaṃsaṃ chinditvā dāsiyā adāsi ‘‘idaṃ maṃsaṃ gahetvā sambhārehi yojetvā rasaṃ katvā vihāraṃ netvā ayyassa dehi. So ce maṃ pucchati, gilānāti vadehī’’ti. Sā tathā akāsi.

Satthā taṃ kāraṇaṃ ñatvā punadivase bhikkhācāravelāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsikāya gehaṃ agamāsi. Sā tathāgatassa āgatabhāvaṃ sutvā sāmikaṃ āmantesi – ‘‘ayyaputta, ahaṃ satthu santikaṃ gantuṃ na sakkomi, gaccha tvaṃ satthāraṃ antogehaṃ pavesetvā nisīdāpehī’’ti. So tathā akāsi. Satthā ‘‘kahaṃ suppiyā’’ti pucchi. Gilānā, bhanteti. Pakkosatha, nanti. Atha te gantvā ‘‘satthā taṃ pakkosatī’’ti āhaṃsu. Sā cintesi – ‘‘sabbalokassa hitānukampako satthā na imaṃ kāraṇaṃ adisvā pakkosāpessatī’’ti sahasā mañcamhā vuṭṭhāsi. Athassā buddhānubhāvena taṃkhaṇaṃyeva vaṇo ruhitvā succhavi ahosi sesaṭṭhānato atirekataraṃ vippasannavaṇṇo. Tasmiṃ khaṇe upāsikā sitaṃ katvā dasabalaṃ pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Satthā ‘‘imissā upāsikāya kiṃ aphāsuka’’nti pucchi. Sā attanā katakāraṇaṃ sabbaṃ kathesi. Satthā katabhattakicco vihāraṃ gantvā bhikkhusaṅghaṃ sannipātāpetvā taṃ bhikkhuṃ anekapariyāyena vigarahitvā sikkhāpadaṃ (mahāva. 280) paññapesi. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Aparabhāge satthā jetavane nisinno upāsikāyo ṭhānantaresu ṭhapento suppiyaṃ upāsikaṃ gilānupaṭṭhākīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kātiyānīvatthu

265. Aṭṭhame **aveccappasannāna**nti adhigatena acalappasādena samannāgatānaṃ upāsikānaṃ, kātiyānī, aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kulagehe nibbattā satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ aveccappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde kuraragharanagare nibbatti, kātiyānītissā nāmaṃ akaṃsu.

Sā aparabhāge vayappattā kuraragharikāya, kāḷiyā sahāyikā, daḷhamittā ahosi. Yadā pana kuṭikaṇṇasoṇatthero ‘‘dasabalassa kathitaniyāmena mayhampi dhammaṃ kathehī’’ti mātarā yācito rattibhāge antonagare alaṅkatadhammāsane nisīditvā mātaraṃ kāyasakkhiṃ katvā dhammadesanaṃ ārabhi, tadā ayaṃ kātiyānī upāsikā kāḷiyā saddhiṃ gantvā parisapariyante dhammaṃ suṇantī aṭṭhāsi. Tasmiṃ samaye pañcamattāni corasatāni antonagare divā katasaññāya koṭito paṭṭhāya ummaṅgaṃ khanitvā imissā kātiyāniyā gharaṃ sampāpuṇiṃsu. Tesaṃ corajeṭṭhako tehi saddhiṃ apavisitvā ‘‘kiṃ nu kho ayaṃ parisā sannipatitā’’ti vīmaṃsanatthāya soṇattherassa dhammakathanaṭṭhānaṃ gantvā parisapariyante tiṭṭhamāno imissā kātiyāniyā piṭṭhipasse aṭṭhāsi.

Tasmiṃ samaye, kātiyānī, dāsiṃ āmantesi – ‘‘gaccha je, gehaṃ pavisitvā dīpatelaṃ āhara, mayaṃ dīpe jāletvā dhammaṃ sossāmā’’ti. Sā gharaṃ gantvā ummaṅge core disvā dīpatelaṃ agaṇhitvāva

āgantvā attano ayyāya ārocesi – ''ayye, gehe corā ummaṅgaṃ khanantī''ti. Taṃ sutvā corajeṭṭhako cintesi – ''sacāyaṃ imissā kathaṃ gaṇhitvā gehaṃ gamissati, ettheva naṃ asinā dvedhā chindissāmi. Sace pana gahitanimitteneva dhammaṃ suṇissati, corehi gahitabhaṇḍakampi puna dāpessāmī''ti. Kātiyānīpi kho dāsiyā kathaṃ sutvā, ''amma, mā saddaṃ kari, corā nāma harantā attanā diṭṭhameva harissanti, ahaṃ pana ajja dullabhassavanaṃ suṇāmi, mā dhammassa antarāyaṃ karohī''ti āha. Corajeṭṭhako tassā vacanaṃ sutvā cintesi – ''iminā ajjhāsayena ṭhitāya nāma gehe bhaṇḍaṃ harantehi amhehi mahāpathavī pavisitabbā bhaveyyā''ti. So tāvadeva gantvā corehi gahitabhaṇḍaṃ chaḍḍāpetvā corehi saddhiṃ āgantvā dhammaṃ suṇanto parisapariyante aṭṭhāsi. Kātiyānīpi upāsikā therassa desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Atha aruṇe uggate corajeṭṭhako gantvā upāsikāya pādesu patitvā, ''ayye, sabbesaṃyeva no khamāhī''ti āha. Kiṃ pana tumhehi mayhaṃ katanti? So sabbaṃ attanā katadosaṃ ārocesi. Tena hi, tātā, khamāmi tumhākanti. Ayye, amhākaṃ evaṃ khamitaṃ nāma na hoti, tumhākaṃ pana puttattherassa santike sabbesaṃyeva no pabbajjaṃ dāpehīti. Sā sabbepi te gahetvā kuṭikaṇṇasoṇattherassa santike pabbājesi. Tepi kho corā therassa santike pabbajitā sabbeva arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Evametaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ. Aparabhāge satthā jetavane viharanto upāsikāyo ṭhānantaresu ṭhapento kātiyāniṃ upāsikaṃ aveccappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Nakulamātāvatthu

266. Navame **vissāsikāna**nti vissāsakathaṃ kathentīnaṃ upāsikānaṃ, nakulamātā gahapatānī, aggāti dasseti. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ heṭṭhā upāsakapāḷiyaṃ vuttameva. Kevalaṃ idha nakulamātaraṃ dhuraṃ katvā veditabbanti.

Kāḷīkuraragharikāvatthu

267. Dasame **anussavappasannāna**nti anussaveneva uppannena pasādena samannāgatānaṃ upāsikānaṃ antare, kāḷī upāsikā, kuraragharikā aggāti dasseti. Sā kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatiyaṃ kuraragharanagare nibbattā satthu dhammakathaṃ suṇantī satthāraṃ ekaṃ upāsikaṃ anussavappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. Sā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahanagare kulagehe nibbatti, kāḷītissā nāmaṃ akaṃsu.

Sā vayappattā kuraragharanagare kulagehaṃ gatā. Athassā saṃvāsena gabbho patiṭṭhahi. Sā paripuṇṇagabbhā ''paresaṃ gehe gabbhavuṭṭhānaṃ nāma appatirūpa''nti attano kulanagarameva āgantvā rattibhāgasamanantare attano pāsādassa upari ākāse ṭhitānaṃ sātāgirahemavatānaṃ ratanattayassa vaṇṇaṃ kathentānaṃ kathaṃ sutvā anussavikappasādaṃ uppādetvā satthu adassaneneva sotāpattiphale patiṭṭhāsi, aparabhāge panassā gabbhavuṭṭhānaṃ ahosīti sabbaṃ vatthu heṭṭhā vitthāritameva. Aparabhāge pana satthā jetavane bhikkhusaṅghamajjhe nisīditvā upāsikāyo ṭhānantaresu ṭhapento imaṃ upāsikaṃ anussavappasannānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Dasasuttaparimāṇāya upāsikāpāḷiyā vaṇṇanā niṭṭhitā.

Ettāvatā ca manorathapūraṇiyā

Aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Sabbāpi etadaggapāḷivaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Aṭṭhānapāḷi

(15) 1. Aṭṭhānapāḷi-paṭhamavaggavaṇṇanā

268. Aṭṭhānapāḷiyā **aṭṭhāna**nti hetupaṭikkhepo. **Anavakāso**ti paccayapaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇameva paṭikkhipati. Kāraṇañhi tadāyattavuttitāya attano phalassa ṭhānanti ca avakāsoti ca vuccati. **Ya**nti yena kāraṇena. **Diṭṭhisampanno**ti maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno ariyasāvako. Tassa hi diṭṭhisampanno itipi, dassanasampanno itipi, āgato imaṃ saddhammaṃ itipi, passati imaṃ saddhammaṃ itipi, sekkhena ñāṇena samannāgato itipi, sekkhāya vijjāya samannāgato itipi, dhammasotasamāpanno itipi, ariyo nibbedhikapañño itipi, amatadvāraṃ āhacca tiṭṭhati itipiti bahūni nāmāni honti. **Kañci saṅkhāra**nti catubhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu kañci ekaṃ saṅkhārampi. **Niccato upagaccheyyā**ti niccoti gaṇheyya. **Netaṃ ṭhānaṃ vijjatī**ti etaṃ kāraṇaṃ natthi na upalabbhati. **Yaṃ puthujjano**ti yena kāraṇena puthujjano. **Ṭhānametaṃ vijjatī**ti etaṃ kāraṇaṃ atthi. Sassatadiṭṭhiyā hi so tebhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu kañci saṅkhāraṃ niccato gaṇheyyāti attho. Catutthabhūmakasaṅkhārā pana tejussadattā divasaṃsantatto ayoguḷo viya makkhikānaṃ, diṭṭhiyā vā aññesaṃ vā akusalānaṃ ārammaṇaṃ na honti. Iminā nayena **kañci saṅkhāraṃ sukhato**tiādīsupi attho veditabbo.

269. **Sukhato upagaccheyyā**ti ‘‘ekantasukhī attā hoti ārogo parammaraṇā’’ti (dī. ni. 1.76, 79; ma. ni. 3.21, 22) evaṃ attadiṭṭhivasena sukhato gāhaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Diṭṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako pariḷāhādhibhūto pariḷāhavūpasamatthaṃ mattahatthiparittāsito viya cokkhabrāhmaṇo gūthaṃ kañci saṅkhāraṃ sukhato upagacchati.

270. Attavāre kasiṇādipaṇṇattisaṅgahatthaṃ ‘‘saṅkhāra’’nti avatvā **kañci dhamma**nti vuttaṃ. Idhāpi ariyasāvakassa catubhūmakavasena paricchedo veditabbo, puthujjanassa tebhūmakavasena. Sabbavāresu vā ariyasāvakassāpi tebhūmakavaseneva paricchedo vaṭṭati. Yaṃ yaṃ hi puthujjano gaṇhāti, tato tato ariyasāvako gāhaṃ viniveṭheti. Puthujjano hi yaṃ yaṃ niccaṃ sukhaṃ attāti gaṇhāti, taṃ taṃ ariyasāvako aniccaṃ dukkhaṃ anattāti gaṇhanto taṃ gāhaṃ viniveṭheti. Iti imasmiṃ suttattaye puthujjanattaggāhaviniveṭhanaṃ nāma kathitaṃ.

271. **Mātara**ntiādīsu janikāva mātā, janakova pitā, manussabhūtova khīṇāsavo arahāti adhippeto. Kiṃ pana ariyasāvako aññaṃ jīvitā voropeyyāti? Etampi aṭṭhānaṃ. Sacepi bhavantaragataṃ ariyasāvakaṃ attano ariyasāvakabhāvaṃ ajānantampi koci evaṃ vadeyya ‘‘imaṃ kunthakipillikaṃ jīvitā voropetvā sakalacakkavāḷagabbhe cakkavattirajjaṃ paṭipajjāhī’’ti, neva so taṃ jīvitā voropeyya. Athāpi naṃ evaṃ vadeyyuṃ ‘‘sace imaṃ na ghātessasi, sīsaṃ te chindissāmā’’ti. Sīsamevassa chindeyyuṃ, na ca so taṃ ghāteyya. Puthujjanabhāvassa pana mahāsāvajjabhāvadassanatthaṃ ariyasāvakassa ca balavadīpanatthametaṃ vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo – sāvajjo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma puthujjano mātughātādīnipi ānantariyāni karissati. Mahābalo ca ariyasāvako, yo etāni kammāni na karotīti.

274. **Paduṭṭhacitto**ti vadhakacittena paduṭṭhacitto. **Lohitaṃ uppādeyyā**ti jīvamānakasarīre khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṃ uppādeyya.

275. **Saṅghaṃ bhindeyyā**ti samānasaṃvāsakaṃ samānasīmāya ṭhitaṃ pañcahi kāraṇehi saṅghaṃ bhindeyya. Vuttampi cetaṃ ‘‘pañcahupāli, ākārehi saṅgho bhijjati – kammena, uddesena, voharanto, anussāvanena, salākaggāhenā’’ti (pari. 458).

Tattha **kammenā**ti apalokanādīsu catūsu kammesu aññatarena kammena. **Uddesenā**ti pañcasu pātimokkhuddesesu aññatarena uddesena. **Voharanto**ti kathayanto, tāhi tāhi uppattīhi **adhammaṃ dhammo**tiādīni aṭṭhārasa bhedakaravatthūni dīpento. **Anussāvanenā**ti ‘‘nanu tumhe jānātha mayhaṃ uccākulā pabbajitabhāvaṃ bahussutabhāvañca, mādiso nāma uddhammaṃ ubbinayaṃ satthu sāsanaṃ gāheyyāti cittampi uppādetuṃ na tumhākaṃ yuttaṃ, kiṃ mayhaṃ avīci nīluppalavanaṃ viya sītalā, kiṃ ahaṃ apāyato na bhāyāmī’’tiādinā nayena kaṇṇamūle vacībhedaṃ katvā anussāvanena. **Salākaggāhenā**ti evaṃ anussāvetvā tesaṃ cittaṃ upatthambhetvā anivattidhamme katvā ‘‘gaṇhatha

imaṃ salāka’’nti salākaggāhena.

Ettha ca kammeva uddeso vā pamāṇaṃ, vohārānussāvanasalākaggāhā pana pubbabhāgā. Aṭṭhārasavatthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananatthaṃ anussāvetvā salākāya gahitāyapi abhinnova hoti saṅgho. Yadā pana evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gahetvā āveṇikaṃ kammaṃ vā uddesaṃ vā karonti, tadā saṅgho bhinno nāma hoti. Evaṃ diṭṭhisampanno puggalo saṅghaṃ bhindeyyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Ettāvatā mātughātādīni pañca ānantariyakammāni dassitāni honti, yāni puthujjano karoti, na ariyasāvako. Tesaṃ āvibhāvatthaṃ –

‘‘Kammato dvārato ceva, kappaṭṭhitiyato tathā;
Pākasādhāraṇādīhi, viññātabbo vinicchayo’’.

Tattha **kammato** tāva – ettha hi manussabhūtasseva manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitā voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hoti, tassa vipākaṃ paṭibāhissāmīti sakalacakkavāḷaṃ mahācetiyappamāṇehipi kañcanathūpehi pūretvāpi sakalacakkavāḷaṃ pūretvā nisinnassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvāpi buddhassa bhagavato saṅghāṭikaṇṇaṃ amuñcanto vicaritvāpi kāyassa bhedā nirayameva upapajjati. Yo pana sayaṃ manusso tiracchānabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā, sayaṃ vā tiracchānabhūto manussabhūtaṃ, tiracchānabhūtoyeva vā tiracchānabhūtaṃ jīvitā voropeti, tassa kammaṃ ānantariyaṃ na hoti, bhāriyaṃ pana hoti, ānantariyaṃ āhacceva tiṭṭhati. Manussajātikānaṃva pana vasena ayaṃ pañho kathito.

Tattha eḷakacatukkaṃ, saṅgāmacatukkaṃ, coracatukkañca kathetabbaṃ. Eḷakaṃ māressāmīti abhisandhināpi hi eḷakaṭṭhāne ṭhitaṃ manusso manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā mārento ānantariyaṃ phusati. Eḷakābhisandhinā mātāpitiabhisandhinā vā eḷakaṃ mārento ānantariyaṃ na phusati, mātāpitiabhisandhinā mātāpitaro mārento phusateva. Esa nayo itarasmimpi catukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaṃ arahantepi etāni catukkāni veditabbāni. Manussaarahantameva ca māretvā ānantariyaṃ phusati, na yakkhabhūtaṃ. Kammaṃ pana bhāriyaṃ, ānantariyasadisameva. Manussaarahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattaṃ patvā teneva marati, arahantaghātako hotiyeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnaṃ dānaṃ arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanasseva taṃ dinnaṃ hoti. Sesaariyapuggale mārentassa ānantariyaṃ natthi, kammaṃ pana bhāriyaṃ, ānantariyasadisameva.

Lohituppāde tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakkamena cammacchedaṃ katvā lohitapaggharaṇaṃ nāma natthi, sarīrassa pana antoyeva ekasmiṃ ṭhāne lohitaṃ samosarati. Devadattena paviddhasilato bhijjitvā gatā sakalikāpi tathāgatassa pādantaṃ pahari, pharasunā pahaṭo viya pādo antolohitoyeva ahosi. Tathā karontassa ānantariyaṃ hoti. Jīvako pana tathāgatassa ruciyā satthakena cammaṃ chinditvā tamhā ṭhānā duṭṭhalohitaṃ nīharitvā phāsukamakāsi. Tathā karontassa puññakammameva hoti.

Atha ye parinibbute tathāgate cetiyaṃ bhindanti, bodhiṃ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesaṃ kiṃ hotīti? Bhāriyaṃ kammaṃ hoti, ānantariyasadisaṃ. Sadhātukaṃ pana thūpaṃ vā paṭimaṃ vā bādhayamānaṃ bodhisākhaṃ chindituṃ vaṭṭati. Sacepi tattha nilīnā sakuṇā cetiye vaccaṃ pātenti, chindituṃ vaṭṭatiyeva. Paribhogacetiyato hi sarīracetiyaṃ mahantataraṃ. Cetiyavatthuṃ bhinditvā gacchantaṃ bodhimūlampi chinditvā harituṃ vaṭṭati. Yā pana bodhisākhā bodhigharaṃ bādhati, taṃ geharakkhaṇatthaṃ chindituṃ na labhati. Bodhiatthañhi gehaṃ, na gehatthāya bodhi. Āsanagharepi eseva nayo. Yasmiṃ pana āsanaghare dhātu nihitā hoti, tassa rakkhaṇatthāya bodhisākhaṃ chindituṃ vaṭṭati. Bodhijagganatthaṃ ojāharaṇasākhaṃ vā pūtisākhaṃ vā chindituṃ vaṭṭatiyeva, sarīrapaṭijaggane viya puññampi hoti.

Saṅghabhedepi sīmaṭṭhakasaṅghe asannipatite visuṃ parisaṃ gahetvā katavohārānussāvanasalākaggāhassa kammaṃ vā karontassa uddesaṃ vā uddisantassa bhedo ca hoti

ānantariyakammañca. Samaggasaññāya pana vaṭṭatīti saññāya vā karontassa bhedova hoti, na ānantariyakammaṃ. Tathā navato ūnaparisāya. Sabbantimena paricchedena navannaṃ janānaṃ yo saṅghaṃ bhindati, tassa ānantariyakammaṃ hoti. Tassa anuvattakānaṃ adhammavādīnaṃ mahāsāvajjakammaṃ, dhammavādino pana anavajjā. Tattha navannameva saṅghabhede idaṃ suttaṃ – ''ekato, upāli, cattāro honti, ekato cattāro, navamo anussāveti, salākaṃ gāheti 'ayaṃ dhammo ayaṃ vinayo idaṃ satthu sāsanaṃ, imaṃ gaṇhatha, imaṃ rocethā'ti. Evaṃ kho, upāli, saṅgharāji ceva hoti saṅghabhedo ca. Navannaṃ vā, upāli, atirekanavannaṃ vā saṅgharāji ceva hoti saṅghabhedo cā''ti (cūḷava. 351). Etesu ca pana pañcasu saṅghabhedo vacīkammaṃ, sesāni kāyakammānīti evaṃ kammato viññātabbo vinicchayo.

Dvāratoti sabbāneva cetāni kāyadvāratopi vacīdvāratopi samuṭṭhahanti. Purimāni panettha cattāri āṇattikavijjāmayappayogavasena vacīdvārato samuṭṭhahitvāpi kāyadvārameva pūrenti, saṅghabhedo hatthamuddhāya bhedaṃ karontassa kāyadvārato samuṭṭhahitvāpi vacīdvārameva pūretīti evamettha dvāratopi viññātabbo vinicchayo.

Kappaṭṭhitiyatoti saṅghabhedoyeva cettha kappaṭṭhitiyo. Saṇṭhahante hi kappe vā kappavemajjhe vā saṅghabhedaṃ katvā kappavināseyeva muccati. Sacepi hi 'sve kappo vinassissatī''ti ajja saṅghabhedaṃ karoti, sveva muccati, ekadivasameva niraye paccati. Evaṃ karaṇaṃ pana natthi. Sesāni cattāri kammāni ānantariyāneva honti, na kappaṭṭhitiyānīti evamettha kappaṭṭhitiyatopi viññātabbo vinicchayo.

Pākatoti yena ca pañcapetāni kammāni katāni honti, tassa saṅghabhedoyeva paṭisandhivasena vipaccati, sesāni ''ahosikammaṃ nāhosi kammavipāko''ti evamādīsu saṅkhaṃ gacchanti. Saṅghabhedābhāve lohituppādo, tadabhāve arahantaghāto, tadabhāve sace pitā sīlavā hoti, mātā dussīlā, no vā tathā sīlavatī, pitughāto paṭisandhivasena vipaccati. Sace mātā sīlavatī, mātughāto. Dvīsupi sīlena vā dussīlena vā samānesu mātughātova paṭisandhivasena vipaccati. Mātā hi dukkarakārinī bahūpakārā ca puttānanti. Evamettha pākatopi viññātabbo vinicchayo.

Sādhāraṇādīhīti purimāni cattāri sabbesampi gahaṭṭhapabbajitānaṃ sādhāraṇāni. Saṅghabhedo pana ''na kho, upāli bhikkhunī, saṅghaṃ bhindati, na sikkhamānā, na sāmaṇero, na sāmaṇerī, na upāsako, na upāsikā saṅghaṃ bhindati. Bhikkhu kho, upāli, pakatatto samānasaṃvāsako samānasīmāyaṃ ṭhito saṅghaṃ bhindatī''ti (cūḷava. 351) vacanato vuttappakārassa bhikkhunova hoti, na aññassa, tasmā asādhāraṇo. Ādisaddena sabbepete dukkhavedanāya sahagatā dosamohasampayuttā cāti evamettha sādhāraṇādīhipi viññātabbo vinicchayo.

276. **Aññaṃ satthāra**nti ''ayaṃ me satthā satthu kiccaṃ kātuṃ asamattho''ti bhavantarepi aññaṃ titthakaraṃ 'ayaṃ me satthā''ti evaṃ gaṇheyya, netaṃ ṭhānaṃ vijjatīti attho.

277. **Ekissā lokadhātuyā**ti dasasahassilokadhātuyā. Tīṇi hi khettāni jātikhettaṃ, āṇākhettaṃ visayakhettanti. Tattha **jātikhettaṃ** nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi tathāgatassa mātukucchismiṃ okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle dhammacakkappavattane āyusaṅkhāravossajjane parinibbāne ca kampati. Koṭisatasahassacakkavāḷaṃ pana **āṇākhettaṃ** nāma. Āṭānāṭiyaparittamoraparittadhajaggaparittaratanaparittādīnañhi ettha āṇā pavattati. **Visayakhettassa** pana parimāṇaṃ natthi. Buddhānañhi ''yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ ñeyyaṃ, yāvatakaṃ ñeyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ ñeyyaṃ, ñeyyapariyantikaṃ ñāṇa''nti (mahāni. 69; cūḷani. mogharājamāṇavapucchāniddeso 85; paṭi. ma. 3.5) vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imaṃ cakkavāḷaṃ aññasmiṃ cakkavāḷe buddhā uppajjantīti suttaṃ natthi, na uppajjantīti pana atthi. **Tīṇi** hi **piṭakāni** – vinayapiṭakaṃ, suttantapiṭakaṃ, abhidhammapiṭakaṃ. **Tisso saṅgītiyo** – mahākassapattherassa saṅgīti, yasattherassa saṅgīti, moggaliputtattherassa saṅgīti. Imā tisso saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake buddhavacane imaṃ cakkavāḷaṃ

muñcitvā aññattha buddhā uppajjantīti suttaṃ natthi, na uppajjantīti pana atthi.

Apubbaṃ acarimanti apure apacchā, ekato na uppajjanti. Pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttaṃ hoti. Tattha bodhipallaṅke ''bodhiṃ appatvā na uṭṭhahissāmī''ti nisinnakālato paṭṭhāya yāva mātukucchismiṃ paṭisandhiggahaṇaṃ, tāva pubbeti na veditabbaṃ. Bodhisattassa hi paṭisandhikkhaṇe dasasahassacakkavāḷakampaneneva khettapariggaho kato, etthantare aññassa buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Parinibbānato paṭṭhāya yāva sāsapamattāpi dhātu tiṭṭhati, tāva pacchāti na veditabbaṃ. Dhātūsu hi ṭhitāsu buddhā ṭhitāva honti. Tasmā etthantare aññassa buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa buddhassa uppatti na nivāritā.

Kasmā pana apubbaṃ acarimaṃ na uppajjantīti? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yathāha – ''ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo? Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho''ti (a. ni. 1.172). Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyuṃ, anacchariyā bhaveyyuṃ. Ekasmiñhi vihāre dvinnaṃ cetiyānampi lābhasakkāro uḷārā na honti, bhikkhūpi bahutāya anacchariyā jātā, evaṃ buddhāpi bhaveyyuṃ. Tasmā na uppajjanti.

Desanāya ca visesābhāvato. Yañhi satipaṭṭhānādikaṃ dhammaṃ eko deseti, aññena uppajjitvāpi sova dhammo desetabbo siyā. Tato anacchariyo siyā. Ekasmiṃ pana dhammaṃ desente desanāpi acchariyāva hoti.

Vivādabhāvato ca. Bahūsu ca buddhesu uppannesu bahūnaṃ ācariyānaṃ antevāsikā viya ''amhākaṃ buddho pāsādiko, amhākaṃ buddho madhurassaro lābhī puññavā''ti vivadeyyuṃ, tasmāpi evaṃ na uppajjanti.

Apicetaṃ kāraṇaṃ milindaraññā puṭṭhena nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttañhi tattha (mi. pa. 5.1.1) –

> ''Bhante, nāgasena, bhāsitampi hetaṃ bhagavatā – 'aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyuṃ, netaṃ ṭhānaṃ vijjatī'ti. Desentā ca, bhante nāgasena, sabbepi tathāgatā sattatiṃsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapaṭipattiyaṃ anusāsanti. Yadi, bhante nāgasena, sabbesampi tathāgatānaṃ eko uddeso ekā kathā ekā sikkhā ekā anusiṭṭhi, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekenapi tāva buddhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto, yadi dutiyopi buddho bhaveyya, dvinnaṃ pabhāya ayaṃ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya. Ovadamānā ca dve tathāgatā sukhaṃ ovadeyyuṃ, anusāsamānā ca sukhaṃ anusāseyyuṃ. Tattha me kāraṇaṃ desehi, yathāhaṃ nissaṃsayo bhaveyyanti''.

''Ayaṃ, mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti. Yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhaṃseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

''Yathā, mahārāja, nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya. Ekasmiṃ purise abhirūḷhe sā nāvā samupādikā bhaveyya. Atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena, so taṃ nāvaṃ abhiruheyya. Api nu sā, mahārāja, nāvā dvinnampi dhāreyyāti? Na hi, bhante, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhaṃseyya, na ṭhānamupagaccheyya, osīdeyya udaketi. Evameva kho, mahārāja, ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya…pe… na ṭhānamupagaccheyya.

‘‘Yathā vā pana, mahārāja, puriso yāvadatthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya chādentaṃ yāva kaṇṭhamabhipūrayitvā. So dhāto pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandikato anonamitadaṇḍajāto punadeva tattakaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya. Api nu kho so, mahārāja, puriso sukhito bhaveyyāti? Na hi, bhante, sakiṃbhuttova mareyyāti. Evameva kho, mahārāja, ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī… pe… na ṭhānamupagaccheyyāti.

‘‘Kiṃ nu kho, bhante nāgasena, atidhammabhārena pathavi calatīti? Idha, mahārāja, dve sakaṭā ratanaparipūritā bhaveyyuṃ yāva mukhasamā. Ekasmā sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyuṃ, api nu taṃ, mahārāja, sakaṭaṃ dvinnampi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyāti? Na hi, bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyuṃ, nemīpi tassa opateyyuṃ, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kiṃ nu kho, mahārāja, atiratanabhārena sakaṭaṃ bhijjatīti? Āma, bhanteti. Evameva kho, mahārāja, atidhammabhārena pathavī calatīti.

‘‘Api ca, mahārāja, imaṃ kāraṇaṃ buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ. Aññampi tattha abhirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, parisāya vivādo uppajjeyya, ‘tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho’ti ubhatopakkhajātā bhaveyyuṃ. Yathā, mahārāja, dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjati, ‘tumhākaṃ amacco amhākaṃ amacco’ti ubhatopakkhajātā honti. Evameva kho, mahārāja, yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, parisāya vivādo uppajjeyya, ‘tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho’ti ubhatopakkhajātā bhaveyyuṃ. Idaṃ paṭhamaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti.

‘‘Aparampi, mahārāja, uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, aggo buddhoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya. Jeṭṭho buddhoti…pe… seṭṭho buddhoti. Visiṭṭho buddhoti, uttamo buddhoti, pavaro buddhoti, asamo buddhoti, asamasamo buddhoti, appaṭisamo buddhoti, appaṭibhāgo buddhoti, appaṭipuggalo buddhoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya. Imampi kho tvaṃ, mahārāja, kāraṇaṃ atthato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti.

‘‘Apica, mahārāja, buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakatikā esā, yaṃ ekoyeva buddho loke uppajjati. Kasmā? Kāraṇamahantattā sabbaññubuddhaguṇānaṃ. Aññampi, mahārāja, yaṃ mahantaṃ hoti, taṃ ekaṃyeva hoti. Pathavī, mahārāja, mahantī, sā ekāyeva. Sāgaro mahanto, so ekoyeva. Sineru girirāja mahanto, so ekoyeva. Ākāso mahanto, so ekoyeva. Sakko mahanto, so ekoyeva. Brahmā mahanto, so ekoyeva. Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṃ okāso na hoti. Tasmā tathāgato arahaṃ sammāsambuddho ekoyeva loke uppajjatīti. Sukathito, bhante nāgasena, pañho opammehi kāraṇehī’’ti.

Ekissā lokadhātuyāti ekasmiṃ cakkavāḷe. Heṭṭhā imināva padena dasa cakkavāḷasahassāni gahitāni, tānipi ekacakkavāḷeneva paricchindituṃ vaṭṭanti. Buddhā hi uppajjamānā imasmiṃyeva cakkavāḷe uppajjanti, uppajjanaṭṭhāne pana vārite ito aññesu cakkavāḷesu na uppajjantīti vāritameva hoti.

Paṭhamavaggavaṇṇanā.

15. Aṭṭhānapāḷi

(15) 2. Aṭṭhānapāḷi-dutiyavaggavaṇṇanā

278. **Apubbaṃ acarima**nti ettha cakkaratanapātubhāvato pubbe pubbaṃ, tasseva antaradhānato pacchā carimaṃ. Tattha dvidhā cakkaratanassa antaradhānaṃ hoti cakkavattino kālakiriyāya vā pabbajjāya vā. Antaradhāyamānañca pana taṃ kālakiriyato vā pabbajjato vā sattame divase antaradhāyati, tato paraṃ cakkavattino pātubhāvo avārito.

Kasmā pana ekacakkavāḷe dve cakkavattino na uppajjantīti? Vivādupacchedato, acchariyabhāvato, cakkaratanassa mahānubhāvato ca. Dvīsu hi uppajjantesu ‘‘amhākaṃ rājā mahanto, amhākaṃ rājā mahanto’’ti vivādo uppajjeyya, ‘‘ekasmiṃ dīpe cakkavattī, ekasmiṃ dīpe cakkavattī’’ti ca anacchariyo bhaveyya. Yo cāyaṃ cakkaratanassa dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu issariyānuppadānasamattho mahānubhāvo, sopi parihāyetha. Iti vivādupacchedato acchariyabhāvato cakkaratanassa mahānubhāvato ca na ekacakkavāḷe dve uppajjanti.

279. **Yaṃ itthī arahaṃ assa sammāsambuddho**ti ettha tiṭṭhatu tāva sabbaññuguṇe nibbattetvā lokanittharaṇasamattho buddhabhāvo, paṇidhānamattampi itthiyā na sampajjati.

‘‘Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;
Aṭṭha dhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī’’ti. (bu. vaṃ. 2.59) –

Imāni hi paṇidhānasampattikāraṇāni. Iti paṇidhānampi sampādetuṃ asamatthāya itthiyā kuto buddhabhāvoti. ‘‘Aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ itthī arahaṃ assa sammāsambuddho’’ti vuttaṃ. Sabbākāraparipūrova puññussayo sabbākāraparipūrameva attabhāvaṃ nibbattetīti purisova arahaṃ hoti sammāsambuddho, na itthī.

280. **Rājā assa cakkavattī**tiādīsupi yasmā itthiyā kosohitavatthaguyhatādīnaṃ abhāvena lakkhaṇāni na paripūranti, itthiratanābhāvena sattaratanasamaṅgitā na sampajjati, sabbamanussehi ca adhiko attabhāvo na hoti. Tasmā ‘‘aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso yaṃ itthī rājā assa cakkavattī’’ti vuttaṃ.

281. Yasmā ca sakkattādīni tīṇi ṭhānāni uttamāni, itthiliṅgañca hīnaṃ, tasmā cassā sakkattādīnipi paṭisiddhāni.

Nanu ca yathā itthiliṅgaṃ, evaṃ purisaliṅgampi brahmaloke natthi. Tasmā ‘‘yaṃ puriso brahmattaṃ kāreyya, ṭhānametaṃ vijjatī’’tipi na vattabbaṃ siyāti. No na vattabbaṃ. Kasmā? Idha purisassa tattha nibbattanato. Brahmattanti hi mahābrahmattaṃ adhippetaṃ. Itthī ca idha jhānaṃ bhāvetvā kālaṃ katvā brahmapārisajjānaṃ sahabyataṃ upapajjati, na mahābrahmānaṃ. Puriso pana tattha nuppajjatīti na vattabbo. Samānepi cettha ubhayaliṅgābhāve purisasaṇṭhānāva brahmāno, na itthisaṇṭhānā. Tasmā suvuttamevetaṃ.

284. **Kāyaduccaritassā**tiādīsu yathā nimbabījakosātakibījādīni madhuraṃ phalaṃ na nibbattenti, asātaṃ amadhurameva nibbattenti, evaṃ kāyaduccaritādīni madhuraṃ vipākaṃ na nibbattenti, amadhurameva nibbattenti. Yathā ca ucchubījasālibījādīni madhuraṃ sādurasameva phalaṃ nibbattenti, na asātaṃ kaṭukaṃ. Evaṃ kāyasucaritādīni madhurameva vipākaṃ nibbattenti, na amadhuraṃ. Vuttampi cetaṃ –

‘‘Yādisaṃ vapate bījaṃ, tādisaṃ harate phalaṃ;
Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpaka’’nti. (saṃ. ni. 1.256);

Tasmā ‘‘aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ kāyaduccaritassā’’tiādi vuttaṃ.

290-295. **Kāyaduccaritasamaṅgī**tiādīsu **samaṅgī**ti pañcavidhā samaṅgitā – āyūhanasamaṅgitā, cetanāsamaṅgitā, kammasamaṅgitā, vipākasamaṅgitā, upaṭṭhānasamaṅgitāti. Tattha kusalākusalakammāyūhanakkhaṇe **āyūhanasamaṅgitā**ti vuccati. Tathā **cetanāsamaṅgitā**. Yāva pana sattā arahattaṃ na pāpuṇanti, tāva sabbepi sattā pubbe upacitacetanāya samaṅgitāya cetanāsamaṅginoti vuccanti. Esā cetanāsamaṅgitā. Yāva arahattaṃ na pāpuṇanti, tāva sabbepi sattā pubbe upacitaṃ vipākārahaṃ kammaṃ sandhāya ‘‘kammasamaṅgino’’ti vuccanti. Esā **kammasamaṅgitā.**

Vipākasamaṅgitā vipākakkhaṇeyeva veditabbā. Yāva pana sattā arahattaṃ na pāpuṇanti, tāva tesaṃ tato tato cavitvā niraye uppajjamānānaṃ aggijālālohakumbhiādīhi upaṭṭhānākārehi nirayo, gabbhaseyyakattaṃ āpajjamānānaṃ mātukucchi, devesu uppajjamānānaṃ kapparukkhavimānādīhi upaṭṭhānākārehi devalokoti evaṃ upapattinimittaṃ upaṭṭhāti. Iti nesaṃ iminā upapattinimittaupaṭṭhānena aparimuttatā **upaṭṭhānasamaṅgitā** nāma. Sā calati, sesā niccalā. Niraye hi upaṭṭhitepi devaloko upaṭṭhāti, devaloke upaṭṭhitepi nirayo upaṭṭhāti, manussaloke upaṭṭhitepi tiracchānayoni upaṭṭhāti, tiracchānayoniyā ca upaṭṭhitāyapi manussaloko upaṭṭhātiyeva.

Tatridaṃ vatthu – soṇagiripāde kira acelavihāre soṇatthero nāma eko dhammakathiko. Tassa pitā sunakhavājiko nāma ahosi, thero taṃ paṭibāhantopi saṃvare ṭhapetuṃ asakkonto ‘‘mā nassi varāko’’ti mahallakakāle akāmakaṃ naṃ pabbājesi. Tassa gilānaseyyāya nipannassa nirayo upaṭṭhāsi. Soṇagiripādato mahantā sunakhā āgantvā khāditukāmā viya samparivāresuṃ. So mahābhayabhīto ‘‘vārehi, tāta soṇa, vārehi, tāta soṇā’’ti āha. Kiṃ mahātherāti? Na passasi, tātāti taṃ pavattiṃ ācikkhi. Soṇatthero ‘‘kathañhi nāma mādisassa pitā niraye nibbattissati, patiṭṭhāssa bhavissāmī’’ti sāmaṇerehi nānāpupphāni āharāpetvā cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇesu talasantharaṇapūjaṃ āsanapūjañca kāretvā pitaraṃ mañcakena cetiyaṅgaṇaṃ haritvā mañce nisīdāpetvā ‘‘ayaṃ, mahāthera, pūjā tumhākaṃ atthāya katā, ‘ayaṃ me bhagavā duggatapaṇṇākāro’ti vatvā bhagavantaṃ vanditvā cittaṃ pasādehī’’ti āha. Sā mahāthero pūjaṃ disvā tathā karonto cittaṃ pasādesi. Tāvadevassa devaloko upaṭṭhāsi. Nandanavana-cittalatāvana-missakavana-phārusakavana-vimānāni ceva devanāṭakāni ca parivāretvā ṭhitāni viya ahesuṃ. So ‘‘apetha, soṇa, apetha, soṇā’’ti theraṃ āha. Kimidaṃ, mahātherāti? Etā te mātaro āgacchantīti. Thero ‘‘saggo upaṭṭhito mahātherassā’’ti cintesi. Evaṃ upaṭṭhānasamaṅgitā calatīti veditabbā. Etāsu samaṅgitāsu idha āyūhanacetanākamma-samaṅgitāvasena ‘‘kāyaduccaritasamaṅgī’’tiādi vuttaṃ.

Tattha eke ācariyā ‘‘yasmiṃ khaṇe kammaṃ āyūhati, tasmiṃyeva khaṇe tassa saggo vārito’’ti vadanti. Apare pana ‘‘āyūhitakammaṃ nāma vipākavāraṃ labhantampi atthi alabhantampi. Tattha yadā kammaṃ vipākavāraṃ labhati, tasmiṃyeva kāle tassa saggo vārito’’ti vadanti. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Aṭṭhānapāḷivaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Ekadhammapāḷi

(16) 1. Ekadhammapāḷi-paṭhamavaggavaṇṇanā

296. Ekadhammapāḷiyaṃ **ekadhammo**ti ekasabhāvo. **Ekantanibbidāyā**ti ekantena vaṭṭe nibbindanatthāya ukkaṇṭhanatthāya. **Virāgāyā**ti vaṭṭe virajjanatthāya, rāgādīnaṃ vā kilesānaṃ virajjanāya vigamāya. **Nirodhāyā**ti rāgādīnaṃ nirodhāya appavattikaraṇatthāya, vaṭṭasseva vā nirujjhanatthāya. **Upasamāyā**ti kilesavūpasamanatthāya, **abhiññāyā**ti aniccādivasena lakkhaṇattayaṃ āropetvā abhijānanatthāya. **Sambodhāyā**ti catunnaṃ saccānaṃ bujjhanatthāya, ‘‘bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇa’’nti (mahāni. 191; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddeso 121) evaṃ vuttassa vā catumaggañāṇassa paṭivijjhanatthāya. **Nibbānāyā**ti appaccayanibbānassa sacchikaraṇatthāya.

Iti bhagavā imehi sattahi padehi buddhānussatikammaṭṭhānassa vaṇṇaṃ kathesi. Kasmā? Mahājanassa ussāhajananatthaṃ visakaṇṭakavāṇijo viya attano paṇiyassa. Visakaṇṭakavāṇijo nāma guḷavāṇijo vuccati. So kira guḷaphāṇitakhaṇḍasakkarādīni sakaṭenādāya paccantagāmaṃ gantvā ‘‘visakaṇṭakaṃ gaṇhatha, visakaṇṭakaṃ gaṇhathā’’ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā ‘‘visaṃ nāma kakkhaḷaṃ ghoraṃ. Yo naṃ khādati, so marati. Kaṇṭakampi vijjhitvā māreti, ubhopete kakkhaḷā. Ko ettha ānisaṃso’’ti gehadvārāni thakesuṃ, dārake ca palāpesuṃ. Taṃ disvā vāṇijo ‘avohārakusalā ime gāmikā, handa ne upāyena gāhāpemī’’ti ‘‘atimadhuraṃ gaṇhatha, atisāduṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ

sakkaraṃ samagghaṃ labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpaṇādīhi vāpi labbhatī''ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā tuṭṭhapahaṭṭhā vaggavaggā gantvā bahumpi mūlaṃ datvā aggahesuṃ.

Tattha visakaṇṭakavāṇijassa ''visakaṇṭakaṃ gaṇhathā''ti ugghosanaṃ viya bhagavato buddhānussatikammaṭṭhānakathanaṃ, visakaṇṭake vaṇṇaṃ kathetvā tassa gahaṇatthāya mahājanassa ussāhakaraṇaṃ viya imehi sattahi padehi buddhānussatikammaṭṭhānassa vaṇṇabhaṇanena tassa mahājanassa ussāhakaraṇaṃ.

Katamo ekadhammoti kathetukamyatāpucchā. **Buddhānussatī**ti buddhaṃ ārabbha uppannā anussati, buddhaguṇārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Taṃ panetaṃ buddhānussatikammaṭṭhānaṃ duvidhaṃ hoti cittasampahaṃsanatthañceva vipassanatthañca. Kathaṃ? Yadā hi asubhārammaṇesu aññataraṃ bhāventassa bhikkhuno cittuppādo upahaññati ukkaṇṭhati nirassādo hoti, vīthiṃ nappaṭipajjati, kūṭagoṇo viya ito cito ca vidhāvati. Tasmiṃ khaṇe esa mūlakammaṭṭhānaṃ pahāya ''itipi so bhagavā''tiādinā nayena tathāgatassa lokiyalokuttaraguṇe anussarati. Tassevaṃ buddhaṃ anussarantassa cittuppādo pasīdati, vinīvaraṇo hoti. So taṃ cittaṃ evaṃ dametvā puna mūlakammaṭṭhānaṃyeva manasi karoti. Kathaṃ? Yathā nāma balavā puriso kūṭāgārakaṇṇikatthāya mahārukkhaṃ chindanto sākhāpalāsacchedanamatteneva pharasudhārāya vipannāya mahārukkhaṃ chindituṃ asakkontopi dhuranikkhepaṃ akatvāva kammārasālaṃ gantvā tikhiṇaṃ pharasuṃ kārāpetvā puna taṃ chindeyya. Evaṃsampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ. So evaṃ buddhānussativasena cittaṃ paridametvā puna mūlakammaṭṭhānaṃ manasikaronto asubhārammaṇaṃ paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā jhānaṅgāni sammasitvā ariyabhūmiṃ okkamati. Evaṃ tāva cittasampahaṃsanatthaṃ hoti.

Yadā panesa buddhānussatiṃ anussaritvā ''ko ayaṃ itipi so bhagavātiādinā nayena anussari, itthi nu kho puriso nu kho devamanussamārabrahmānaṃ aññataro nu kho''ti pariggaṇhanto ''na añño koci, satisampayuttaṃ pana cittameva anussarī''ti disvā ''taṃ kho panetaṃ cittaṃ khandhato viññāṇakkhandho hoti, tena sampayuttā vedanā vedanākkhandho, tena sampayuttā saññā saññākkhandho, sahajātā phassādayo saṅkhārakkhandhoti ime cattāro arūpakkhandhā hontī''ti arūpañca vavatthapetvā tassa nissayaṃ pariyesanto hadayavatthuṃ disvā tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, tāni upādāya pavattāni sesaupādārūpāni ca pariggahetvā ''sabbampetaṃ rūpaṃ rūpakkhandho''ti vavatthapetvā ''idañca rūpaṃ purimañca arūpa''nti saṅkhepato rūpārūpaṃ, pabhedato pañcakkhandhe puna ''saṅkhepato pañcapete khandhā dukkhasacca''nti dukkhasaccaṃ vavatthapetvā ''tassa pabhāvikā taṇhā samudayasaccaṃ, tassā nirodho nirodhasaccaṃ, nirodhapajānanā paṭipadā maggasacca''nti evaṃ pubbabhāge cattāri ca saccāni vavatthapetvā paṭipāṭiyā ariyabhūmiṃ okkamati. Tadāssa imaṃ kammaṭṭhānaṃ vipassanatthaṃ nāma hoti. **Ayaṃ kho**tiādi appanāvāro vuttanayeneva veditabbo.

297. **Dhammānussati**ādīsupi eseva nayo. Ayaṃ panettha vacanattho – dhammaṃ ārabbha uppannā anussati **dhammānussati,** svākkhātatādidhammaguṇārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Saṅghaṃ ārabbha uppannā anussati **saṅghānussati,** suppaṭipannatādisaṅghaguṇārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Sīlaṃ ārabbha uppannā anussati **sīlānussati,** akhaṇḍatādisīlaguṇārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Cāgaṃ ārabbha uppannā anussati **cāgānussati,** muttacāgatādicāgaguṇārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Devatā ārabbha uppannā anussati **devatānussati,** devatā sakkhiṭṭhāne ṭhapetvā attano saddhādiguṇārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Ānāpāne ārabbha uppannā sati **ānāpānassati,** assāsapassāsanimittārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Maraṇaṃ ārabbha uppannā sati **maraṇassati,** jīvitindriyupacchedārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Kesādibhedaṃ rūpakāyaṃ gatā, kāye vā gatāti kāyagatā, kāyagatā ca sā sati cāti kāyagatāsatīti vattabbe rassaṃ akatvā **kāyagatāsatī**ti vuttā. Kesādikāyakoṭṭhāsanimittārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Upasamaṃ ārabbha uppannā anussati **upasamānussati,** sabbadukkhūpasamārammaṇāya satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Duvidho vā upasamo accantūpasamo ca khayūpasamo ca. Tattha **accantūpasamo** nāma nibbānaṃ, **khayūpasamo** nāma maggo. Evametaṃ duvidhampi upasamaṃ anussarantassa uppannā sati upasamānussatīti ayamettha attho. Iti imesu dasasu kammaṭṭhānesu ānāpānassati maraṇassati kāyagatāsatīti imāni tīṇi vipassanatthāneva honti, sesāni satta cittasampahaṃsanatthānipi hontīti.

Paṭhamavaggavaṇṇanā.

16. Ekadhammapāḷi

(16) 2. Ekadhammapāḷi-dutiyavaggavaṇṇanā

298. Dutiye **micchādiṭṭhī**ti dvāsaṭṭhividhāyapi micchādiṭṭhiyā etaṃ adhivacanaṃ. **Micchādiṭṭhikassā**ti tāya diṭṭhiyā samannāgatassa.

299. **Sammādiṭṭhī**ti pañcavidhāyapi sammādiṭṭhiyā etaṃ adhivacanaṃ. **Sammādiṭṭhikassā**ti tāya diṭṭhiyā samannāgatassa.

302. **Ayoniso manasikāro**ti anupāyamanasikāro.

303. **Yoniso manasikāro**ti upāyamanasikāro. Tattha ayoniso manasikaroto pubbe anuppannā micchādiṭṭhi uppajjati, uppannā pana yāva niyāmokkamanā pavaḍḍhati. Niyāme okkante vaḍḍhitā nāma hoti. Yoniso manasikaroto pubbe anuppannā sammādiṭṭhi uppajjati, uppannā pana yāva arahattamaggā pavaḍḍhati. Arahattaphale patte vaḍḍhitā nāma hoti.

304. **Micchādiṭṭhiyā, bhikkhave, samannāgatā sattā**ti ettha ekaccā micchādiṭṭhi saggāvaraṇā ceva hoti maggāvaraṇā ca, ekaccā maggāvaraṇāva, na saggāvaraṇā, ekaccā neva saggāvaraṇā na maggāvaraṇā. Tattha ahetukadiṭṭhi, akiriyadiṭṭhi, natthikadiṭṭhīti ayaṃ tividhā saggāvaraṇā ceva hoti maggāvaraṇā ca. Dasavatthukā antaggāhikā micchādiṭṭhi maggāvaraṇāva hoti na saggāvaraṇā. Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi neva saggāvaraṇā na maggāvaraṇā. Idaṃ pana vidhānaṃ paṭikkhipitvā imasmiṃ sutte ‘‘micchādiṭṭhiyā, bhikkhave, samannāgatā’’ti vacanato antamaso vīsativatthukaṃ sakkāyadiṭṭhiṃ upādāya diṭṭhi nāma saggaṃ upanetuṃ samatthā nāma natthi, ekantaṃ nirayasmiṃyeva nimujjāpetīti vuttaṃ. Yathā hi muggamāsappamāṇāpi pāsāṇasakkharā udake pakkhittā uppilavamānā nāma natthi, ekantaṃ heṭṭhāva pavisati, evamevaṃ antamaso sakkāyadiṭṭhipi saggaṃ upanetuṃ samatthā nāma natthi, ekantaṃ apāyesuyeva nimujjāpetīti.

305. **Sammādiṭṭhiyā samannāgatā**ti ettha kammassakatasammādiṭṭhi, jhānasammādiṭṭhi, vipassanāsammādiṭṭhi, maggasammādiṭṭhi, phalasammādiṭṭhīti pañcavidhā sammādiṭṭhi. Tattha kammassakatasammādiṭṭhi sampattibhavaṃ ākaḍḍhati, jhānasammādiṭṭhi rūpārūpabhave paṭisandhiṃ deti, maggasammādiṭṭhi vaṭṭaṃ viddhaṃseti, phalasammādiṭṭhi bhavaṃ paṭibāhati. Vipassanāsammādiṭṭhi kiṃ karotīti? Sāpi paṭisandhiṃ nākaḍḍhati. Tipiṭakacūḷābhayatthero panāha ‘‘sace vipassanāsammādiṭṭhi bhāvitā diṭṭheva dhamme arahattaṃ pāpetuṃ sakkoti, iccetaṃ kusalaṃ. Sace na sakkoti, satta bhave deti, āvuso’’ti. Evamayaṃ lokiyalokuttarā sammādiṭṭhi kathitā. Imasmiṃ panatthe lokikā bhavanipphādikāva veditabbā.

306. **Yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinna**nti ettha **yathādiṭṭhī**ti yā yā diṭṭhi, tassā tassā anurūpaṃ. **Samatta**nti paripuṇṇaṃ. **Samādinna**nti gahitaṃ. Tadetaṃ yathādiṭṭhiyaṃ ṭhitakāyakammaṃ, diṭṭhisahajātaṃ kāyakammaṃ, diṭṭhānulomikaṃ kāyakammanti tividhaṃ hoti. Tattha ‘‘pāṇaṃ hanato adinnaṃ ādiyato micchācāraṃ carato natthi tatonidānaṃ pāpaṃ, natthi pāpassa āgamo’’ti yaṃ evaṃladdhikassa sato pāṇātipāta-adinnādāna-micchācārasaṅkhātaṃ kāyakammaṃ, idaṃ **yathādiṭṭhiyaṃ ṭhitakāyakammaṃ** nāma. ‘‘Pāṇaṃ hanato adinnaṃ ādiyato micchācāraṃ carato natthi tatonidānaṃ pāpaṃ, natthi pāpassa āgamo’’ti imāya pana laddhiyā iminā dassanena sahajātaṃ kāyakammaṃ **diṭṭhisahajātaṃ kāyakammaṃ** nāma. Tadeva pana samattaṃ samādinnaṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ **diṭṭhānulomikaṃ kāyakammaṃ** nāma. Vacīkammādīsupi eseva nayo. Yathā panettha ‘‘pāṇaṃ hanato adinnaṃ ādiyato micchācāraṃ carato natthi tatonidānaṃ pāpa’’nti yojanā katā, evaṃ vacīkammamanokammesu ‘‘musā bhaṇato, pisuṇaṃ kathentassa, pharusaṃ kathentassa, samphaṃ palapantassa, abhijjhāluno, byāpannacittassa, micchādiṭṭhikassa ca sato natthi tatonidānaṃ pāpa’’nti

yojanā kātabbā.

Yā ca cetanātiādīsu diṭṭhisahajātāva cetanā **cetanā** nāma, diṭṭhisahajātāva patthanā **patthanā** nāma, cetanāpatthanānaṃ vasena cittaṭṭhapanā **paṇidhi** nāma, tehi pana cetanādīhi sampayuttā phassādayo **saṅkhārā** nāma. **Diṭṭhi hissa, bhikkhave, pāpikā**ti yasmā tassa puggalassa diṭṭhi pāpikā lāmikā. **Nikkhitta**nti ropitaṃ. **Upādiyatī**ti gaṇhāti. **Kaṭukattāyā**ti idaṃ purimasseva vevacanaṃ.

‘‘Vaṇṇagandharasūpeto, amboyaṃ ahuvā pure;
Tameva pūjaṃ labhamāno, kenambo kaṭukapphalo.

‘‘Pucimandaparivāro, ambo te dadhivāhana;
Mūlaṃ mūlena saṃsaṭṭhaṃ, sākhā sākhā nisevare;
Asātasannivāsena, tenambo kaṭukapphalo’’ti. (jā. 1.2.71-72) –

Āgataṭṭhāne viya hi idhāpi kaṭukanti tittakaṃ veditabbaṃ. **Asātattāyā**ti amadhurattāya.

Imasmi pana bījūpamasutte ‘‘diṭṭhīti niyatamicchādiṭṭhi gahitā’’ti porāṇakattherā āhaṃsu. Taṃ pana paṭikkhipitvā ‘‘sabbānipi dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni gahitānī’’ti vuttaṃ. Anantarasutte ‘‘pāṇātipātā viramantassa, adinnādānā viramantassa, micchācārā viramantassa natthi tatonidānaṃ puñña’’ntiādinā nayena yathādiṭṭhiyaṃ ṭhitakāyakammādīni yojetvā veditabbāni. Idha pana sammādiṭṭhisahajātā cittaṭṭhapanāva patthanāti veditabbā. Sammādiṭṭhi panettha lokiyalokuttarā kathitā. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Dutiyavaggavaṇṇanā.

16. Ekadhammapāḷi

(16) 3. Ekadhammapāḷi-tatiyavaggavaṇṇanā

308. Tatiyassa paṭhame **micchādiṭṭhiko**ti ayāthāvadiṭṭhiko. **Viparītadassano**ti tāyeva micchādiṭṭhiyā viparītadassano. **Saddhammā vuṭṭhāpetvā**ti dasakusalakammapathadhammato vuṭṭhāpetvā. **Asaddhamme patiṭṭhāpetī**ti dasaakusalakammapathasaṅkhāte asaddhamme patiṭṭhāpeti. **Ekapuggalo**ti cettha chahi satthārehi saddhiṃ devadatto ca aññe ca evarūpā veditabbā.

309. Dutiye **sammādiṭṭhiko**ti yāthāvadiṭṭhiko. **Aviparītadassano**ti tāyeva sammādiṭṭhiyā aviparītadassano. **Asaddhammā**ti dasaakusalakammapathato. **Saddhamme**ti dasakusalakammapathasaṅkhāte saddhamme. **Ekapuggalo**ti cettha anuppanne buddhe cakkavattī rājā sabbaññubodhisattoti evamādayo labbhanti, uppanne buddhe buddho ceva buddhasāvakā ca.

310. Tatiye **micchādiṭṭhiparamānī**ti micchādiṭṭhi paramā etesanti micchādiṭṭhiparamāni. Pañca hi ānantariyakammāni mahāsāvajjāni nāma, tehipi micchādiṭṭhiyeva mahāsāvajjatarāti adhippāyo. Kasmā? Tesañhi paricchedo atthi. Cattāri hi ānantariyakammāni niraye nibbattāpentīti vuttāni. Saṅghabhedakammampi niraye kappaṭṭhitikameva hoti. Evametesaṃ paricchedo atthi, koṭi paññāyati. Niyatamicchādiṭṭhiyā pana paricchedo natthi. Sā hi vaṭṭassa mūlaṃ, tāya samannāgatassa bhavato vuṭṭhānaṃ natthi. Ye tassa sotabbaṃ maññanti, tepi vippaṭipādeti. Tāya ca samannāgatassa neva saggo atthi na maggo. Kappavināse mahājane brahmaloke nibbattepi niyatamicchādiṭṭhiko tattha anibbattitvā piṭṭhicakkavāḷe nibbattati. Kiṃ pana piṭṭhicakkavāḷaṃ na jhāyatīti? Jhāyati, tasmiṃ jhāyamānepi esa ākāse ekasmiṃ okāse paccatiyevāti vadanti.

311. Catutthe **makkhalī**ti ‘‘mā khalī’’ti vacanaṃ upādāya evaṃladdhanāmo titthakaro.

Nadīmukheti dvinnaṃ nadīnaṃ samāgataṭṭhāne. Desanāmattamevetaṃ, dvinnaṃ kandarānaṃ, dvinnaṃ udakānaṃ, samuddassa ca, loṇiyā ca, samuddassa ca nadiyā cāti etesampi yassa kassaci samāgataṭṭhānaṃ, aññampi tathārūpaṃ udakaṃ. **Khipa**nti kuminaṃ. **Uḍḍeyyā**ti oḍḍeyya. Manussā hi naḷehi vā ucchūhi vā veḷūhi vā palāsantisalākāya vā ekaṃ dve tayo vā kumbhe gaṇhanappamāṇakuminaṃ katvā mukhavaṭṭiyā yottena bandhitvā nadīmukhaṃ netvā dvīsu passesu khāṇuke koṭṭetvā yottehi tattha bandhanti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tasmiñhi paviṭṭhassa khuddakassa macchassāpi mokkho natthi. **Anayāyā**ti avaḍḍhiyā. **Byāsanāyā**ti vināsāya. **Makkhali moghapuriso**ti ayaṃ makkhali gosālo tucchapuriso. **Manussakhippaṃ maññe loke uppanno**ti mahājanassa saggamokkhagamanamagge tattha gamananivāraṇatthaṃ manussakuminaṃ viya loke uppanno.

312. Pañcamādīsu **durakkhāte, bhikkhave, dhammavinaye**ti durakkhātadhammavinayo nāma bāhirakasāsanaṃ. Tattha hi satthāpi asabbaññū hoti, dhammopi durakkhāto, gaṇopi duppaṭipanno. **Yo ca samādapetī**ti yo ācariyapuggalo samādapeti. **Yañca samādapetī**ti yaṃ antevāsikaṃ samādapeti. **Yo ca samādapito tathattāya paṭipajjatī**ti yo antevāsiko ācariyena samādapito tassa vacanaṃ karonto tathābhāvāya paṭipajjati. **Bahuṃ apuññaṃ pasavantī**ti samādapako hi pāṇātipātādīsu jaṅghasataṃ samādapento tesaṃ sabbesampi akusalena samakameva akusalaṃ pāpuṇāti. Tenāha – ‘‘sabbe te bahuṃ apuññaṃ pasavantī’’ti.

313. **Svākkhāte**ti suṭṭhu akkhāte sudesite. Evarūpe hi dhammavinaye satthā ca sabbaññū hoti, dhammo ca svākkhāto, gaṇo ca suppaṭipanno. **Sabbe te bahuṃ puññaṃ pasavantī**ti samādapako hi bhikkhū piṇḍāya paviṭṭhe disvā yāgubhattādīni samādapento sabbesampi dāyakānaṃ kusalena samakaṃ kusalaṃ pāpuṇāti. Tena vuttaṃ – ‘‘bahuṃ puññaṃ pasavantī’’ti.

314. **Dāyakena mattā jānitabbā**ti dāyakapuggalena pamāṇaṃ jānitabbaṃ, pamāṇena dātabbaṃ, pūretvā atirekaṃ na dātabbaṃ. Na dātabbanti hi avatvā pamāṇavasena thokaṃ dātabbanti vuttaṃ. Kasmā? Pūretvā atireke dinnepi hi atirekā manussasampatti vā dibbasampatti vā nibbānasampatti vā natthi. **No paṭiggāhakenā**ti paṭiggāhakassa pana mattaṃ jānitvā paṭiggahaṇakiccaṃ nāma natthi. Kasmā? Tassa hi mattaṃ ñatvā pūretabbā mattapaṭiggahaṇamūlikā appicchapaṭipadā nāma natthi. Yattakaṃ pana labhati, tattakaṃ gahetabbaṃ. Atirekaggahaṇamūlaṃ hissa puttadārabharaṇaṃ bhavissati.

315. **Paṭiggāhakena mattā jānitabbā**ti paṭiggāhakapuggalena pamāṇaṃ jānitabbaṃ. Kathaṃ? Tena hi dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo. Yadi hi deyyadhammo bahu hoti, dāyako appaṃ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṃ gaṇhitabbaṃ. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṃ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṃ gaṇhitabbaṃ. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, attano thāmaṃ ñatvā pamāṇeneva gaṇhitabbaṃ. Evaṃ mattaṃ ñatvā paṭigganhanto hi appicchapaṭipadaṃ pūreti. Anuppannassa lābho uppajjati, uppanno lābho thāvarova hoti. Appasannā pasīdanti, pasannāpi bhiyyo pasādamāpajjanti, mahājanassa cakkhubhūto hoti, sāsanaṃ ciraṭṭhitikaṃ karoti.

Tatrimāni vatthūni – rohaṇajanapade kira kuṭimbiyavihāre eko daharo dubbhikkhasamaye tasmiṃ gāme ekassa kammakārassa gehe bhuñjanatthāya kaṭacchubhattaṃ gahetvā gamanatthāya ca kaṭacchubhattameva labhati. So ekadivasaṃ tasmiṃ gehe ekaṃ āgantukaṃ disvā ekameva kaṭacchubhattaṃ gaṇhi. Athassa ‘‘kena kāraṇenā’’ti vutte tamatthaṃ vatvā so kulaputto pasīditvā ‘‘amhākaṃ kulūpakabhadanto evarūpo nāmā’’ti rājadvāre mittāmaccānaṃ kathesi. Te sabbepi tassa appicchaguṇe pasannā ekadivaseneva saṭṭhi dhurabhattāni ṭhapesuṃ. Evaṃ **appiccho anuppannalābhaṃ uppādeti**.

Saddhātissamahārājāpi cūḷupaṭṭhākaṃ tissāmaccaṃ vīmaṃsitvā tena ekaṃ tittiraṃ pacāpetvā āharāpesi. Atha paribhogasamaye ‘‘aggaṃ datvā paribhuñjissāmī’’ti aṭṭhakasālapariveṇe mahātherassa bhaṇḍaggāhasāmaṇerassa tittiramaṃsaṃ dento tasmiṃ thokaṃyeva paṭigganhante tassa appicchaguṇe

pasīditvā ‘‘pasannosmi, tāta, aṭṭha te dhurabhattāni demī’’ti āha. Mahārāja, upajjhāyassa demīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Tāni amhākaṃ ācariyassa demīti. Aparānipi aṭṭha dammīti. Tāni samānupajjhāyānaṃ dammīti. Aparānipi aṭṭha dammīti. Tāni bhikkhusaṅghassa dammīti. Aparānipi aṭṭha dammīti. Sāmaṇero adhivāsesi. Evamassa **uppanno lābho thāvaro hoti.**

Appasannā pasīdantīti etthapi – dīghabrāhmaṇo kira brāhmaṇe bhojento pañca pañca bhattasarakāni datvā santappetuṃ nāsakkhi. Athekadivasaṃ ‘‘samaṇā kira nāma appicchā’’ti kathaṃ sutvā vīmaṃsanatthāya bhattaṃ gāhāpetvā bhikkhusaṅghassa bhattakiccakaraṇavelāya vihāraṃ gantvā tiṃsamatte bhikkhū bhojanasālāyaṃ bhuñjante disvā ekaṃ bhattasarakaṃ gahetvā saṅghattherassa santikaṃ agamāsi. Thero aṅguliṃ cāletvā thokameva aggahesi. Eteneva niyāmena ekaṃ bhattasarakaṃ sabbesaṃ sampāpuṇi. Tato brāhmaṇo ‘‘saccoyeva etesaṃ samaṇānaṃ guṇo’’ti appicchatāya pasanno sahassaṃ vissajjetvā tasmiṃyeva vihāre cetiyaṃ kāresi. Evaṃ appasannā pasīdanti.

Pasannā bhiyyo pasīdantīti ettha vatthunā kiccaṃ natthi. Pasannānañhi appicchaṃ disvā pasādo bhiyyo vaḍḍhatiyeva.

Majjhantikatissattherasadise pana appicche disvā mahājano appiccho bhavituṃ maññatīti appiccho **mahājanassa cakkhubhūto** nāma hoti.

‘‘Appicchatā, bhikkhave, saddhammassa ṭhitiyā asammosāya anantaradhānāya saṃvattatī’’ti (a. ni. 1.116-129) vacanato pana appiccho **sāsanaṃ ciraṭṭhitikaṃ karoti** nāma.

No dāyakenāti svākkhāte dhammavinaye pana dāyakassa pamāṇaṃ ñatvā dātabbakiccaṃ nāma natthi. Yattako deyyadhammo atthi, tattakaṃ avattharitvā dātuṃ vaṭṭati. Avattharitvā dinnakāraṇā hi esa manussasampattiṃ, dibbasampattiṃ, nibbānasampattiñca avattharitvā uttaruttari paṇītapaṇītameva labhati.

316. **Yo āraddhavīriyo, so dukkhaṃ viharatī**ti pañcātapatappanamaruppapātapatanādiccānuparivattana-ukkuṭikappadhānādīni anuyuñjanto diṭṭhe ceva dhamme dukkhaṃ viharati, tasseva bāhirasamaye samādinnassa tapacaraṇassa vipākena niraye uppajjitvā samparāyepi dukkhaṃ viharati.

317. **Yo kusīto, so dukkhaṃ viharatī**ti ayampi diṭṭhe dhamme ceva samparāye ca dukkhaṃ viharati. Kathaṃ? Yassa hi pabbajitakālato paṭṭhāya yoniso manasikāro natthi, buddhavacanaṃ na uggaṇhāti, ācariyupajjhāyavattaṃ na karoti, cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ na karoti. Janassa pana saddhādeyyaṃ apaccavekkhitaparibhogena paribhuñjitvā divasaṃ seyyasukhaṃ passasukhaṃ anuyuñjitvā pabuddhakāle tayo vitakke vitakketi. So katipāheneva bhikkhubhāvā cavati? Evaṃ diṭṭhadhamme ca dukkhaṃ viharati. Pabbajitvā pana samaṇadhammassa sammā akatattā ca –

> ‘‘Kuso yathā duggahito, hatthamevānukantati;
> Sāmaññaṃ dupparāmaṭṭhaṃ, nirayāyupakaḍḍhatī’’ti. (dha. pa. 311) –

Apāyasmiṃyeva paṭisandhiṃ gaṇhati. Evaṃ samparāyepi dukkhaṃ viharati.

318. **Yo kusīto, so sukhaṃ viharatī**ti kālena kālaṃ vuttappakāre tapacaraṇe kiñci kiñci tapacaraṇaṃ katvā kālena kālaṃ odātavatthavasano mālāgandhavilepanadharo madhurabhojanaṃ bhuñjanto mudukāsu seyyāsu sayanto diṭṭhe dhamme ceva sukhaṃ viharati samparāye ca. So hi tassa tapacaraṇassa gāḷhaṃ aggahitattā nātibahuṃ niraye dukkhaṃ anubhavati. Tasmā samparāye sukhaṃ viharati nāma.

319. **Yo āraddhavīriyo, so sukhaṃ viharatī**ti āraddhavīriyo hi pabbajitakālato paṭṭhāya vattesu

paripūrakārī hoti, buddhavacanaṃ uggaṇhāti, yoniso manasikāre kammaṃ karoti. Athassa vattapūraṇañceva uggahitabuddhavacanañca samaṇadhammakiriyañca āvajjentassa cittaṃ pasīdati. Evaṃ diṭṭheva dhamme sukhaṃ viharati. Diṭṭhadhamme pana arahattaṃ pāpuṇituṃ asakkonto nibbattabhave khippābhiñño hotīti samparāyepi sukhaṃ viharati nāma.

320. **Seyyathāpi**, **bhikkhave, appamattakopi gūtho duggandho hotī**ti idaṃ suttaṃ aṭṭhuppattiyaṃ vuttaṃ. Kataraaṭṭhuppattiyanti? Navakanipāte (a. ni. 9.12) sattuppādasutta aṭṭhuppattiyaṃ. Tathāgato hi taṃ atthaṃ kathento – ‘‘nava puggalā nirayato muttā, tiracchānayonito muttā, pettivisayato muttā’’ti kathesi. Athassa etadahosi – ‘‘sace kho pana me puttā imaṃ dhammadesanaṃ sutvā khīṇanirayamhā khīṇatiracchānayonikā khīṇapettivisayā khīṇāpāyaduggativinipātāti maññamānā uparimaggaphalatthāya vāyamituṃ na maññeyyuṃ, tesaṃ saṃvegaṃ janessāmī’’ti saṃvegajananatthaṃ ‘‘seyyathāpi, bhikkhave’’ti imaṃ suttamārabhi. Tattha **appamattako**ti thokamattako parittappamāṇo, antamaso kusaggenapi gahetvā upasiṅghiyamāno duggandhova hoti. **Appamattakampi bhavaṃ na vaṇṇemī**ti appamattakampi kālaṃ bhave paṭisandhiṃ na vaṇṇayāmi. Idānissa upamaṃ dassento āha – **antamaso accharāsaṅghātamattampī**ti. Sabbantimena paricchedena dve aṅguliyo ekato katvā paharaṇamattampi kālanti vuttaṃ hoti. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Tatiyavaggavaṇṇanā.

16. Ekadhammapāḷi

(16) 4. Ekadhammapāḷi-catutthavaggavaṇṇanā

322. Catutthavaggassa paṭhame **jambudīpe**ti jambuyā paññāto pākaṭo dīpoti jambudīpo. Imassa kira dīpassa saññāṇabhūtā yojanasatubbedhā paṇṇāsayojanasākhā pañcadasayojanāvaṭṭakkhandhā himavantapabbate jātā kappaṭṭhāyinī mahājambū nāma atthi, tāya ayaṃ dīpo jambudīpoti vuccati. Yathā ca imasmiṃ dīpe jamburukkho kappaṭṭhāyī, tathā aparagoyāne kadambarukkho, uttarakurūsu kapparukkho, pubbavidehe sirīsarukkho, asurānaṃ cittapāṭalirukkho, supaṇṇānaṃ simbalirukkho, devānaṃ pāricchattakoti imepi kappaṭṭhāyinova.

‘‘Pāṭalī simbalī jambū, devānaṃ pāricchattako;
Kadambo kapparukkho ca, sirīso bhavati sattamo’’ti.

Ārāmarāmaṇeyyakanti pupphārāmaphalārāmānaṃ rāmaṇeyyakaṃ veḷuvana-jīvakambavana-jetavanapubbārāmasadisaṃ. Taṃ imasmiṃ jambudīpe appamattakaṃ parittakaṃ, na bahukanti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha **vanarāmaṇeyyaka**nti nāgavanasālavanacampakavanādisadisaṃ vaṅkapabbatahimavantapabbatapadesādīsu araññavanaṃ veditabbaṃ. **Bhūmirāmaṇeyyaka**nti jetavanavihāramagadhakkhettādisadisaṃ samaṃ bhūmiṭṭhānaṃ. **Pokkharaṇirāmaṇeyyaka**nti jetavanapokkharaṇigaggarāpokkharaṇisadisānaṃ vaṭṭacaturassadīghavaṅkādisaṇṭhānānaṃ pokkharaṇīnaṃ sannivesanaṭṭhānaṃ. **Ukkūlavikūla**nti ukkūlañca vikūlañca. Tattha ukkūlaṃ unnataṭṭhānaṃ, vikūlaṃ ninnaṭṭhānaṃ. **Nadīvidugga**nti nadīnaṃ bhinnaṭṭhānaṃ taṃ duggamattā nadīvidugganti vuccati. **Khāṇukaṇṭakaṭṭhāna**nti tatthajātakānañceva āhariyamānānañca khāṇukaṇṭakādīnaṃ patiṭṭhānaṭṭhānaṃ. **Pabbatavisama**nti girivisamaṃ. **Ye odakā**ti ye ca udake jāyanti, teyeva bahutarā. Ito kira suvaṇṇabhūmi sattamattāni yojanasatāni hoti, ekena vātena gacchantī nāvā sattahi ahorattehi gacchati. Athekasmiṃ samaye evaṃ gacchantī nāvā sattāhampi nandiyāvaṭṭamacchapiṭṭheneva gatā. Evaṃ odakānaṃ sattānaṃ bahubhāvo veditabbo.

Apica thalaṭṭhānassa parittabhāvena udakassa ca bahubhāvenāpi ayamattho veditabbo. Yathā hi mahātaḷāke ekova uppalagaccho assa, tassa cattāri ca paṇṇāni, majjhe ca ekaṃ uppalamakulaṃ assa. Evamevaṃ cattāri paṇṇāni viya cattāro dīpā, majjhe uppalamakulaṃ viya sinerupabbato, sesaṃ udakaṃ

viya udakaparikkhitto okāso. Tassa mahantabhāvo iddhimantānaṃ pākaṭo hoti. Tesañhi ākāsena gacchantānaṃ cattāro mahādīpā cattāri paṇṇāni viya upaṭṭhahanti, sinerupabbato majjhe uppalamakulaṃ viya, sesaṃ udakaṃ viya udakaparikkhitto okāso. Evaṃ mahante udake jātattā odakāva bahutarā veditabbā.

323. Dutiyādīsu **aññatra manussehī**ti idha cattāro apāyā aññatra manussehīti adhippetā.

Majjhimesu janapadesūti ''puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo, tassa parena mahāsālā, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya sallavatī nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya usīraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe''ti (mahāva. 259) evaṃ paricchinne janapadeti attho. Ayañhi janapado mudiṅgasaṇṭhāno ujukena katthaci asītiyojano hoti, katthaci yojanasatiko, katthaci dviyojanasatiko, majjhena pana tiyojanasatiko, pariyantaparikkhepena navamattayojanasatiko hoti. Ettake ṭhāne buddhapaccekabuddhā mahāsāvakā buddhupaṭṭhākā buddhasāvakā buddhamātā buddhapitā cakkavattī rājāti ime sattā nibbattanti. Apica upādāyupādāyāpi majjhimapadeso labbhati. Sakalopi hi jambudīpo majjhimapadeso nāma, sesadīpā paccantimā janapadā. Tambapaṇṇidīpe anurādhapuraṃ majjhimapadeso nāma, seso paccantoti evaṃ nayo veditabbo.

324. **Paññavanto ajaḷā aneḷamūgā**ti ettha kammassakatapaññā, jhānapaññā vipassanāpaññā, maggapaññā, phalapaññāti etāhi samannāgatā paññavanto nāma, amūḷhā ajaḷā nāma. Yesaṃ eḷā mukhato na galati, te aneḷamūgā nāma, aneḷamukhā niddosamukhāti attho. **Paṭibalā**ti samatthā, kāyabalena ceva ñāṇabalena ca samannāgatā. **Atthamaññātu**nti atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ jānituṃ. **Duppaññā**ti appaññā nippaññā. **Jaḷā**ti mandā momūhā.

325. **Ariyena paññācakkhunā**ti sahavipassanena maggena. **Avijjāgatā**ti avijjandhakārena samannāgatā.

326. **Ye labhanti tathāgataṃ dassanāyā**ti ye tathāgatassa guṇe jānitvā tathāgataṃ cakkhuviññāṇena passituṃ labhanti.

327. **Tathāgatappavedita**nti tathāgatena paveditaṃ pakāsetvā kathitaṃ. **Savanāyā**ti sotaviññāṇena sotuṃ.

328. **Dhārentī**ti na pammussanti.

329. **Dhātānaṃ dhammānaṃ atthaṃ upaparikkhantī**ti paguṇāya pāḷiyā atthānatthaṃ upaparikkhanti.

330. **Atthamaññāya dhammamaññāyā**ti aṭṭhakathañca pāḷiñca jānitvā. **Dhammānudhammaṃ paṭipajjantī**ti anulomapaṭipadaṃ pūrenti.

331. **Saṃvejanīyesu ṭhānesū**ti saṃvegajanakesu kāraṇesu. **Saṃvijjantī**ti saṃvegaṃ āpajjanti.

332. **Yoniso padahantī**ti upāyena padhānavīriyaṃ karonti.

333. **Vavassaggārammaṇa**nti vavassaggo vuccati nibbānaṃ, taṃ ārammaṇaṃ karitvāti attho. **Labhanti samādhi**nti maggasamādhiñca phalasamādhiñca pāpuṇanti.

334. **Annaggarasaggāna**nti uttamannānañca uttamarasānañca. **Uñchena kapālābhatena yāpentī**ti uñchācārena vanamūlaphalāphalena vā kapālena ābhatabhattena vā yāpenti. Ettha ca yo kassacideva khādanīyassa bhojanīyassa atthāya citte uppanne taṃkhaṇaṃyeva na taṃ labhati, ayaṃ annaggarasaggānaṃ na lābhī nāma. Yassapi taṃkhaṇaṃyeva labhitvā olokentassa vaṇṇagandharasā amanāpā honti, ayampi annaggarasaggānaṃ na lābhī nāma. Yassa pana vaṇṇagandharasā paṭilabhanti, manāpā honti, ayaṃ annaggarasaggānaṃ lābhī nāma. So uttamakoṭiyā cakkavattī rājā, heṭṭhimakoṭiyā dhammāsoko veditabbo. Saṅkhepato hi yassa bhattassa ekapāti satasahassaṃ agghati, idaṃ annaggarasaggaṃ nāma. Yaṃ pana bhikkhusaṅghaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā manussā uttamapaṇītaṃ bhattaṃ denti, idaṃ kiṃ nāmāti? Idaṃ uñchena kapālābhatena yāpente upādāya annaggarasaggaṃ nāma vuccatīti.

335. **Attharasassā**tiādīsu attharaso nāma cattāri sāmaññaphalāni, dhammaraso nāma cattāro maggā, vimuttiraso nāma amatanibbānaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Catutthavaggavaṇṇanā.

Jambudīpapeyyālo niṭṭhito.

17. Pasādakaradhammavaggavaṇṇanā

366. **Addhamida**ntiādīsu **addha**nti ekaṃsādhivacanametaṃ, addhā idaṃ lābhānaṃ, ekaṃso esa lābhānanti vuttaṃ hoti. **Yadidaṃ āraññikatta**nti yo esa āraññikabhāvo. Idaṃ vuttaṃ hoti – āraññikabhāvo nāma lābhānaṃ ekaṃso avassabhāvitā na sakkā āraññikena lābhaṃ na labhituntī. Āraññiko hi bhikkhu ‘‘attano araññavāsassa anucchavikaṃ karissāmī’’ti pāpakaṃ nāma na karoti, athassa ‘‘āraññiko ayaṃ bhikkhū’’ti sañjātagāravo mahājano catupaccayena pūjaṃ karoti. Tena vuttaṃ – ‘‘addhamidaṃ, bhikkhave, lābhānaṃ yadidaṃ āraññikatta’’nti. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha pana **bāhusacca**nti bahussutabhāvo. **Thāvareyya**nti cirapabbajitattā thāvarappattabhāvo. **Ākappasampadā**ti cīvaraggahaṇādino ākappassa sampatti. **Parivārasampadā**ti suciparivāratā. **Kolaputtī**ti kulaputtabhāvo. **Vaṇṇapokkharatā**ti sampannarūpatā. **Kalyāṇavākkaraṇatā**ti vacanakiriyāya madhurabhāvo. **Appābādhatā**ti ārogyasampatti. Arogo hi bhikkhu attano sarīrakalyāṇatāya vipassanādhure ca ganthadhure ca paripūrakārī hoti, tenassa lābho uppajjatīti.

Soḷasa pasādakaradhammā niṭṭhitā.

18. Aparaaccharāsaṅghātavaggavaṇṇanā

382. **Accharāsaṅghātamattampī**ti idampi suttaṃ aggikkhandhūpamaaṭṭhuppattiyaṃyeva (a. ni. 7.72) vuttaṃ. Appanāppattāya hi mettāya vipāke kathāyeva natthi. Tassāyeva aṭṭhuppattiyā ayaṃ desanā āraddhāti veditabbā. Tattha **paṭhama**nti ‘‘gaṇanānupubbatā paṭhamaṃ, idaṃ paṭhamaṃ samāpajjatīti paṭhama’’nti vibhaṅge (vibha. 568) vuttatthameva. **Jhāna**nti jhānaṃ nāma duvidhaṃ ārammaṇūpanijjhānañca lakkhaṇūpanijjhānañcāti. Tattha **ārammaṇūpanijjhānaṃ** nāma aṭṭha samāpattiyo. Tā hi pathavīkasiṇādino ārammaṇassa upanijjhānato ārammaṇūpanijjhānanti vuccanti. **Lakkhaṇūpanijjhāna**nti vipassanāmaggaphalāni. Vipassanā hi aniccādivasena saṅkhāralakkhaṇassa upanijjhānato lakkhaṇūpanijjhānaṃ nāma, vipassanāya pana lakkhaṇūpanijjhānakiccaṃ maggena sijjhatīti maggo lakkhaṇūpanijjhānaṃ, phalaṃ suññataanimittaappaṇihita-lakkhaṇassa nibbānasseva upanijjhānato lakkhaṇūpanijjhānanti vuccati. Tattha imasmiṃ pana atthe ārammaṇūpanijjhānaṃ adhippetaṃ. **Ko pana vādo ye naṃ bahulīkarontī**ti ye naṃ paṭhamajjhānaṃ bahulī karonti, punappunaṃ karonti, tesu vattabbameva natthi. Sesamettha heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

383. **Dutiya**ntiādīsupi ‘‘gaṇanānupubbatā dutiya’’ntiādinā (vibha. 579) nayena attho veditabbo.

386-387. **Metta**nti sabbasattesu hitapharaṇaṃ. **Cetovimutti**nti cittavimuttiṃ. Idha appanāppattāva mettā adhippetā. **Karuṇādīsu**pi eseva nayo. Ime pana cattāro brahmavihārā vaṭṭaṃ honti, vaṭṭapādā honti, vipassanāpādā honti, diṭṭhadhammasukhavihārā honti, abhiññāpādā vā nirodhapādā vā honti. Lokuttarā pana na honti. Kasmā? Sattārammaṇattāti.

390. **Kāye kāyānupassī**ti ānāpānapabbaṃ, iriyāpathapabbaṃ, catusampajaññapabbaṃ, paṭikūlamanasikārapabbaṃ, dhātumanasikārapabbaṃ, navasivathikāpabbāni, ajjhattaparikammavasena cattāri nīlādikasiṇānīti imasmiṃ aṭṭhārasavidhe kāye tameva kāyaṃ paññāya anupassanto. **Viharatī**ti iriyati vattati. Iminā imassa aṭṭhārasavidhena kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvakassa bhikkhuno iriyāpatho kathito hoti. **Ātāpī**ti tasseva vuttappakārassa satipaṭṭhānassa bhāvanakavīriyena vīriyavā. **Sampajāno**ti aṭṭhārasavidhena kāyānupassanāsatipaṭṭhānassa pariggāhikapaññāya sammā pajānanto. **Satimā**ti aṭṭhārasavidhena kāyānupassanāpariggāhikāya satiyā samannāgato. **Vineyya loke abhijjhādomanassa**nti tasmiṃyeva kāyasaṅkhāte loke pañcakāmaguṇikataṇhañca paṭighasampayuttadomanassañca vinetvā vikkhambhetvā kāye kāyānupassī viharatīti vuttaṃ hoti. Ettāvatā kāyānupassanāsatipaṭṭhānavasena suddharūpasammasanameva kathitanti veditabbaṃ.

Vedanāsu vedanānupassīti sukhādibhedāsu vedanāsu ‘‘sukhaṃ vedanaṃ vediyamāno sukhaṃ vedanaṃ vediyāmīti pajānāti. Dukkhaṃ, adukkhamasukhaṃ, sāmisaṃ vā sukhaṃ, nirāmisaṃ vā sukhaṃ, sāmisaṃ vā dukkhaṃ, nirāmisaṃ vā dukkhaṃ, sāmisaṃ vā adukkhamasukhaṃ, nirāmisaṃ vā adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vediyamāno nirāmisaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vediyāmīti pajānātī’’ti (dī. ni. 2.380; vibha. 363; ma. ni. 1.113) evaṃ vuttaṃ navavidhaṃ vedanaṃ anupassanto. **Ātāpī**tiādinā panettha navavidhena vedanānupassanāsatipaṭṭhānassa bhāvanāpariggāhikānaṃ vīriyapaññāsatīnaṃ vasena attho veditabbo. **Loko**ti cettha vedanā veditabbā.

Cittadhammesupi eseva nayo. Ettha pana **citte cittānupassī**ti ‘‘sarāgaṃ vā cittaṃ sarāgaṃ cittanti pajānātī’’ti (dī. ni. 2.381; vibha. 365; ma. ni. 1.114) evaṃ vitthārite soḷasappabhede citte tameva cittaṃ pariggāhikāya anupassanāya anupassantoti attho. **Dhammesu dhammānupassī**ti ‘‘pañca nīvaraṇāni, pañcupādānakkhandhā, cha ajjhattikabāhirāyatanāni, satta bojjhaṅgā, cattāri ariyasaccānī’’ti (dī. ni. 2.382-403; vibha. 367-373; ma. ni. 1.115-136) evaṃ koṭṭhāsavasena pañcadhā vuttesu dhammesu dhammapariggāhikāya anupassanāya te dhamme anupassantoti attho. Ettha pana vedanānupassanāsatipaṭṭhāne ca cittānupassanāsatipaṭṭhāne ca suddhaarūpasammasanameva kathitaṃ, dhammānupassanāsatipaṭṭhāne rūpārūpasammasanaṃ. Iti imāni cattāripi satipaṭṭhānāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitānīti veditabbāni.

394. **Anuppannāna**nti anibbattānaṃ. **Pāpakāna**nti lāmakānaṃ. **Akusalānaṃ dhammāna**nti akosallasambhūtānaṃ lobhādidhammānaṃ. **Anuppādāyā**ti anibbattanatthāya. **Chandaṃ janetī**ti kattukamyatākusalacchandaṃ uppādeti. **Vāyamatī**ti payogaṃ parakkamaṃ karoti. **Vīriyaṃ ārabhatī**ti kāyikacetasikavīriyaṃ karoti. **Cittaṃ paggaṇhātī**ti teneva sahajātavīriyena cittaṃ ukkhipati. **Padahatī**ti padhānavīriyaṃ karoti.

Uppannānanti jātānaṃ nibbattānaṃ. **Kusalānaṃ dhammāna**nti kosallasambhūtānaṃ alobhādidhammānaṃ. **Ṭhitiyā**ti ṭhitatthaṃ. **Asammosāyā**ti anassanatthaṃ. **Bhiyyobhāvāyā**ti punappunabhāvāya. **Vepullāyā**ti vipulabhāvāya. **Bhāvanāyā**ti vaḍḍhiyā. **Pāripūriyā**ti paripūraṇatthāya. Ayaṃ tāva catunnaṃ sammappadhānānaṃ ekapadiko atthuddhāro.

Ayaṃ pana sammappadhānakathā nāma duvidhā lokiyā lokuttarā ca. Tattha lokiyā sabbapubbabhāge hoti, sā kassapasaṃyuttapariyāyena lokiyamaggakkhaṇeyeva veditabbā. Vuttañhi tattha –

> ‘‘Cattārome, āvuso, sammappadhānā. Katame cattāro? Idhāvuso, bhikkhu ‘anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anatthāya saṃvatteyyu’nti ātappaṃ karoti, ‘uppannā me

pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anatthāya saṃvatteyyu'nti ātappaṃ karoti, 'anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anatthāya saṃvatteyyu'nti ātappaṃ karoti, 'uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anatthāya saṃvatteyyu'nti ātappaṃ karotī''ti (saṃ. ni. 2.145).

Ettha ca **pāpakā akusalā**ti lobhādayo veditabbā. **Anuppannā kusalā dhammā**ti samathavipassanā ceva maggo ca. **Uppannā kusalā** nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakiṃ uppajjitvā nirujjhamāno anatthāya saṃvattanako nāma natthi. So hi phalassa paccayaṃ datvāva nirujjhati. Purimasmimpi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttaṃ, taṃ pana na yuttaṃ. Evaṃ lokiyā sammappadhānakathā sabbapubbabhāge kassapasaṃyuttapariyāyena veditabbā. Lokuttaramaggakkhaṇe panetaṃ ekameva vīriyaṃ catukiccasādhanavasena cattāri nāmāni labhati.

Tattha **anuppannānaṃ pāpakāna**nti ettha ''anuppanno ceva kāmacchando''tiādīsu vuttanayena attho veditabbo. **Uppannānaṃ pāpakāna**nti ettha catubbidhaṃ uppannaṃ vattamānuppannaṃ, bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannanti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ **vattamānuppannaṃ** nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasaṃ anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ nāma, kammaṃ uppajjitvā niruddhaṃ bhutvā vigataṃ nāma. Tadubhayampi **bhutvāvigatuppanna**nti saṅkhaṃ gacchati. Kusalākusalakammaṃ aññakammassa vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti, evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppannoti vuccati, idaṃ **okāsakatuppannaṃ** nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma, te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakkhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakkhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti, paccuppannakkhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti, idaṃ **bhūmiladdhuppannaṃ** nāma. Tenāhu porāṇā – ''tāsu tāsu bhūmisu asamugghātagatā kilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkhaṃ gacchantī''ti.

Aparampi catubbidhaṃ uppannaṃ samudācāruppannaṃ, ārammaṇādhiggahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātituppannanti. Tattha sampati vattamānaṃyeva **samudācāruppannaṃ** nāma. Sakiṃ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhiggahitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrukkhassa kuṭhāriyā āhatāhataṭṭhāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbā, evaṃ. Idaṃ **ārammaṇādhiggahituppannaṃ** nāma. Samāpattiyā avikkhambhitakilesā pana imasmiṃ nāma ṭhānena uppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrarukkhaṃ kuṭhāriyā āhaneyyuṃ, imasmiṃ nāma ṭhāne khīraṃ na nikkhameyyāti na vattabbaṃ, evaṃ. Idaṃ **avikkhambhituppannaṃ** nāma. Maggena asamugghātitakilesā pana bhavagge nibbattassāpi uppajjantīti purimanayeneva vitthāretabbaṃ. Idaṃ **asamugghātituppannaṃ** nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaṃ, bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, samudācāruppannanti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjhaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ, ārammaṇādhiggahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātituppannanti catubbidhaṃ maggavajjhaṃ. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetaṃ –

''Hañci atīte kilese pajahati? Tena hi khīṇaṃyeva khepeti, niruddhaṃ nirodheti, atthaṅgataṃ atthaṅgameti, atītaṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati? Tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ anuppannaṃ apātubhūtaṃ pajahati, anāgataṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci paccuppanne kilese pajahati? Tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ, mūḷho mohaṃ, vinibaddho mānaṃ, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ, aniṭṭhaṅgato vicikicchaṃ, thāmagato anusayaṃ pajahati, kaṇhasukkā dhammā yuganaddhā vattanti, saṃkilesiyā maggabhāvanā hotīti…pe… tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchikiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti. Atthi maggabhāvanā…pe… atthi dhammābhisamayoti. Yathā kathaṃ

viya? Seyyathāpi taruṇo rukkho…pe… apātubhūtāyeva na pātubhavantī''ti (paṭi. ma. 3.21).

Iti pāḷiyaṃ ajātaphalarukkho āgato, jātaphalarukkho pana dīpetabbo. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyuṃ, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyuṃ, athañño puriso taṃ pharasunā chindeyya. Tenassa neva atītāni phalāni nāsitāni honti, na anāgatapaccuppannāni ca nāsitāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibbattāni, na sakkā nāsetuṃ. Yasmiṃ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannānipi anāsitāni. Sace pana rukkho acchinno assa, athassa pathavīrasañca āporasañca āgamma yāni phalāni nibbatteyyuṃ, tāni nāsitāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibbattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti. Evameva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesañhi kilesānaṃ maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṃ pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibbattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti. Taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṃ byādhitānaṃ rogavūpasamanatthaṃ pītabhesajjehi vāpi ayamattho vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya ''uppannānaṃ pāpakāna''ntiādi vuttaṃ.

Na kevalañca maggo kileseyeva pajahati, kilesānaṃ pana appahīnattā ye uppajjeyyuṃ upādinnakkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetaṃ – ''sotāpattimaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena satta bhave ṭhapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyuṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhantī''ti (cūḷava. ajitamāṇavapucchāniddeso 6) vitthāro. Iti maggo upādinnato anupādinnato ca vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatibhavekadesato, anāgāmimaggo sugatikāmabhavato, arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavehi vuṭṭhātiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhāvanā hoti, kathaṃ vā uppannānaṃ ṭhitiyāti? Maggappavattiyā eva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbañhi ṭhānaṃ gantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavitvā vattāro bhavanti; ''anāgataṭṭhānaṃ āgatamha, ananubhūtaṃ ārammaṇaṃ anubhavāmā''ti. Yā cassa pavatti, ayameva ṭhiti nāmāti ''ṭhitiyā bhāvetī''ti vattuṃ vaṭṭati. Evametassa bhikkhuno idaṃ lokuttaramaggakkhaṇe vīriyaṃ ''anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā''tiādīni cattāri nāmāni labhati. Ayaṃ lokuttaramaggakkhaṇe sammappadhānakathā. Imasmiṃ pana sutte lokiyalokuttaramissakāneva sammappadhānāni kathitāni.

398-401. Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhi **chandasamādhi,** padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā. Samannāgata**nti tehi dhammehi upetaṃ. Iddhiyā pādaṃ, iddhibhūtaṃ vā pādanti **iddhipādaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge (vibha. 431 ādayo) āgato eva. Visuddhimagge (visuddhi. 2.382) panassa attho dīpito. Tatrāyaṃ bhikkhu yadā chandādīsu ekaṃ dhuraṃ nissāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tadāssa paṭhamiddhipādo pubbabhāge lokiyo, aparabhāge lokuttaro. Evaṃ sesāpīti. Imasmimpi sutte lokiyalokuttarāva iddhipādā kathitā.

402-406. **Saddhindriyaṃ bhāvetī**tiādīsu saddhāva attano saddhādhure indaṭṭhaṃ karotīti **saddhindriyaṃ. Vīriyindriyā**dīsupi eseva nayo. **Bhāvetī**ti ettha pana ādikammiko yogāvacaro tīhi kāraṇehi saddhindriyaṃ visodhento saddhindriyaṃ bhāveti nāma. Vīriyindriyādīsupi eseva nayo. Vuttañhetaṃ –

''Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādanīye suttante paccavekkhato imehi tīhākārehi **saddhindriyaṃ** visujjhati.

''Kusīte puggale parivajjayato, āraddhavīriye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato imehi tīhākārehi **vīriyindriyaṃ** visujjhati.

‘‘Muṭṭhassatī puggale parivajjayato, upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipaṭṭhāne paccavekkhato imehi tīhākārehi **satindriyaṃ** visujjhati.

‘‘Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato, jhānavimokkhe paccavekkhato imehi tīhākārehi **samādhindriyaṃ** visujjhati.

‘‘Duppaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato, gambhīrañāṇacariyaṃ paccavekkhato imehi tīhākārehi **paññindriyaṃ** visujjhatī’’ti (paṭi. ma. 1.184-185).

Ettha ca **gambhīrañāṇacariyaṃ paccavekkhato**ti saṇhasukhumaṃ khandhantaraṃ, āyatanantaraṃ, dhātantaraṃ, indriyabalabojjhaṅgantaraṃ, maggantaraṃ, phalantarañca paccavekkhantassāti attho. Imesañhi tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ kāraṇānaṃ vasena akatābhiniveso ādikammiko yogāvacaro saddhādhurādīsu abhinivesaṃ paṭṭhapetvā bhāvento avasāne vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhati. So yāva arahattamaggā imāni indriyāni bhāveti nāma, arahattaphale patte bhāvitindriyo nāma hotīti. Evaṃ imānipi pañcindriyāni lokiyalokuttarāneva kathitānīti.

Saddhābalādīsu saddhāyeva akampiyaṭṭhena balanti **saddhābalaṃ. Vīriyabalā**dīsupi eseva nayo. Ettha hi saddhā assaddhiye na kampati, vīriyaṃ kosajjena na kampati, sati muṭṭhassaccena na kampati, samādhi uddhacce na kampati, paññā avijjāya na kampatīti sabbānipi akampiyaṭṭhena balānīti vuccanti. Bhāvanānayo panettha indriyabhāvanāyaṃ vuttanayeneva veditabboti. Imāni lokiyalokuttarāneva kathitānīti.

418. **Satisambojjhaṅgaṃ bhāvetī**ti ettha ayaṃ ādikammikānaṃ kulaputtānaṃ vasena saddhiṃ atthavaṇṇanāya bhāvanānayo. Tattha satisambojjhaṅgantiādinā nayena vuttānaṃ sattannaṃ ādipadānaṃ tāva ayamatthavaṇṇanā – satisambojjhaṅge tāva saraṇaṭṭhena sati, sā panesā upaṭṭhānalakkhaṇā, apilāpanalakkhaṇā vā. Vuttampi cetaṃ – ‘‘yathā, mahārāja, rañño bhaṇḍāgāriko rañño sāpateyyaṃ apilāpeti ‘ettakaṃ, mahārāja, hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyya’nti. Evameva kho, mahārāja, sati uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjahīnappaṇītakaṇhasukkasappaṭibhāge dhamme apilāpeti ime cattāro satipaṭṭhānā’’ti (mi. pa. 2.1.13) vitthāro. Apilāpanarasā, kiccavaseneva hissā etaṃ lakkhaṇaṃ therena vuttaṃ. Asammosarasā vā, gocarābhimukhībhāvapaccupaṭṭhānā. Sati eva sambojjhaṅgoti **satisambojjhaṅgo**.

Tattha bodhiyā, bodhissa vā aṅgoti **bojjhaṅgo**. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yā hi ayaṃ dhammasāmaggīyāya lokiyalokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhaattakilamathānuyogaucchedasassatābhinivesādīnaṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhiupekkhāsaṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā bodhīti vuccati, **bujjhatī**ti kilesasantānaniddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttaṃ hoti. Yathāha – ‘‘satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’’ti (saṃ. ni. 5.378; dī. ni. 3.143). Tassā dhammasāmaggisaṅkhātāya bodhiyā aṅgotipi **bojjhaṅgo** jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa aṅgotipi **bojjhaṅgo** senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu aṭṭhakathācariyā – ‘‘bujjhanakassa puggalassa aṅgāti vā bojjhaṅgā’’ti.

Apica ‘‘bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya saṃvattantīti bojjhaṅgā, bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā’’ti iminā paṭisambhidānayenāpi (paṭi. ma. 2.17) bojjhaṅgattho veditabbo. Pasattho sundaro ca bojjhaṅgo sambojjhaṅgo, sati eva sambojjhaṅgo **satisambojjhaṅgo,** taṃ satisambojjhaṅgaṃ.

Dhammavicayasambojjhaṅgantiādīsupi catusaccadhamme vicinatīti **dhammavicayo**. So

pavicayalakkhaṇo, obhāsanaraso, asammohapaccupaṭṭhāno. Vīrabhāvato, vidhinā īrayitabbato ca **vīriyaṃ**. Taṃ paggahalakkhaṇaṃ, upathambhanarasaṃ, anosīdanapaccupaṭṭhānaṃ. Pīṇayatīti **pīti**. Sā pharaṇalakkhaṇā, tuṭṭhilakkhaṇā vā, kāyacittānaṃ pīṇanarasā, nesaṃyeva odagyapaccupaṭṭhānā. Kāyacittadarathappassambhanato **passaddhi**. Sā upasamalakkhaṇā, kāyacittadarathamaddanarasā, kāyacittānaṃ aparipphandasītibhāvapaccupaṭṭhānā. Samādhānato **samādhi**. So avikkhepalakkhaṇo, avisāralakkhaṇo vā, cittacetasikānaṃ sampiṇḍanaraso, cittaṭṭhitipaccupaṭṭhāno. Ajjhupekkhanato **upekkhā**. Sā paṭisaṅkhānalakkhaṇā, samavāhitalakkhaṇā vā, ūnādhikanivāraṇarasā, pakkhapātupacchedanarasā vā, majjhattabhāvapaccupaṭṭhānā. Sesaṃ vuttanayameva. **Bhāvetī**ti brūheti vaḍḍheti, uppādetīti attho.

Tattha cattāro dhammā **satisambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattantīti veditabbā satisampajaññaṃ muṭṭhassatipuggalaparivajjanatā upaṭṭhitassatipuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Abhikkantādīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññena, bhattanikkhittakākasadise muṭṭhassatipuggale parivajjanena, tissadattattheraabhayattherādisadise upaṭṭhitassatipuggale sevanena, ṭhānanisajjādīsu satisamuṭṭhāpanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi catūhi kāraṇehi satisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Satta dhammā **dhammavicayasambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattanti paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatāti. Tattha **paripucchakatā**ti khandhadhātuāyatanaindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgajhānasamathavipassanānaṃ atthasannissitaparipucchābahulatā.

Vatthuvisadakiriyāti ajjhattikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaraṇaṃ. Yadā hissa kesanakhalomā dīghā honti, sarīraṃ vā uppannadosañceva sedamalamakkhitañca, tadā ajjhattikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā pana cīvaraṃ jiṇṇaṃ kiliṭṭhaṃ duggandhaṃ vā hoti, senāsanaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Tasmā kesādicchedanena uddhaṃvirecanaadhovirecanādīhi sarīrasallahukabhāvakaraṇena ucchādananahāpanena ca ajjhattikavatthu visadaṃ kātabbaṃ. Sūcikammadhovanarajanaparibhaṇḍakaraṇādīhi bāhiravatthu visadaṃ kātabbaṃ. Etasmiñhi ajjhattikabāhire vatthumhi avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ aparisuddhāni dīpakapallavaṭṭitelādīni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi visadaṃ hoti parisuddhāni dīpakapallavaṭṭitelādīni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaṃ – ‘‘vatthuvisadakiriyā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattatī’’ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. Sace hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṃ paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, samādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ, paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā, yathā vā manasikaroto balavaṃ jātaṃ, tathā amanasikārena hāpetabbaṃ. **Vakkalittheravatthu** cettha nidassanaṃ. Sace pana vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkhakiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedaṃ. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṃ. Tatrāpi **soṇattherassa vatthu** dassetabbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṃ attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṃ samādhivīriyānañca samataṃ pasaṃsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhappasanno hoti, avatthumhi pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Cittuppādamatteneva kusalaṃ hotīti atidhāvitvā dānādīni akaronto niraye uppajjati. Ubhinnaṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhiṃ pana mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ abhibhavati. Balavavīriyaṃ mandasamādhiṃ

vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhibhavati. Samādhi pana vīriyena saṃyojito kosajje patituṃ na labhati, vīriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patituṃ na labhati. Tasmā taṃ ubhayaṃ samaṃ kattabbaṃ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti.

Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evañhi saddahanto okappento appanaṃ pāpuṇissati. Samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṃ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpuṇāti. Ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu, sabbakammiko amacco viya ca sabbarājakiccesu, sabbattha icchitabbā. Tenāha – ‘‘sati ca pana sabbatthikā vuttā (saṃ. ni. 5.234) bhagavatā. Kiṃ kāraṇā? Cittañhi satipaṭisaraṇaṃ, ārakkhapaccupaṭṭhānā ca sati, na vinā satiyā cittassa paggahaniggaho hotī’’ti.

Duppaññapuggalaparivajjanā nāma khandhādibhedesu anogāḷhapaññānaṃ dummedhapuggalānaṃ ārakā parivajjanaṃ. **Paññavantapuggalasevanā** nāma samapaññāsalakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā. **Gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā** nāma gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu dhammavicayasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittatā. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi sattahi kāraṇehi dhammavicayasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā dhammavicayasambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Ekādasa dhammā **vīriyasambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattanti – apāyabhayapaccavekkhaṇatā, ānisaṃsadassāvitā, gamanavīthipaccavekkhaṇatā, piṇḍapātāpacāyanatā, dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā, satthumahattapaccavekkhaṇatā, jātimahattapaccavekkhaṇatā, sabrahmacārimahattapaccavekkhaṇatā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhavīriyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Tattha ‘‘nirayesu pañcavidhabandhanakammakaraṇato paṭṭhāya mahādukkhaṃ anubhavanakālepi, tiracchānayoniyaṃ jālakkhipakuminādīhi gahitakālepi, pājanakaṇṭakādippahāratunnassa pana sakaṭavahanādikālepi, pettivisaye anekānipi vassasahassāni ekaṃ buddhantarampi khuppipāsāhi āturībhūtakālepi, kālakañjikaasuresu saṭṭhihatthaasītihatthappamāṇena aṭṭhicammamatteneva attabhāvena vātātapādidukkhānubhavanakālepi na sakkā vīriyasambojjhaṅgaṃ uppādetuṃ. Ayameva te bhikkhu kālo’’ti evaṃ **apāyabhayaṃ paccavekkhantassāpi** vīriyasambojjhaṅgo uppajjati.

‘‘Na sakkā kusītena nava lokuttaradhammā laddhuṃ, āraddhavīriyeneva sakkā, ayamānisaṃso vīriyassā’’ti evaṃ **ānisaṃsadassāvinopi** uppajjati. ‘‘Sabbabuddhapaccekabuddhamahāsāvakehi gatamaggova gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantu’’nti evaṃ **gamanavīthiṃ paccavekkhantassāpi** uppajjati.

‘‘Ye taṃ piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi taṃ nissāya jīvissāmāti te paṇītāni piṇḍapātādīni denti. Atha kho attano kāranaṃ mahapphalataṃ paccāsīsamānā denti. Satthārāpi ‘ayaṃ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadaḷhībahulo sukhaṃ viharissatī’ti na evaṃ sampassatā tuyhaṃ paccayā anuññātā, atha kho ‘ayaṃ ime paribhuñjamāno samaṇadhammaṃ katvā vaṭṭadukkhato muccissatī’ti te paccayā anuññātā. So dāni tvaṃ kusīto viharanto na taṃ piṇḍapātaṃ apacāyissasi. Āraddhavīriyasseva hi piṇḍāpacāyanaṃ nāma hotī’’ti evaṃ **piṇḍapātāpacāyanaṃ paccavekkhantassāpi** uppajjati mahāmittattherassa viya piṇḍapātiyatissattherassa viya ca.

Mahāmittatthero kira kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā mahāupāsikā theraṃ puttaṃ katvā paṭijaggati. Sā ekadivasaṃ araññaṃ gacchantī dhītaraṃ āha – ‘‘amma, asukasmiṃ ṭhāne purāṇataṇḍulā, asukasmiṃ khīraṃ, asukasmiṃ sappi, asukasmiṃ phāṇitaṃ, tava bhātikassa ayyamittassa āgatakāle bhattaṃ pacitvā khīrasappiphāṇitehi saddhiṃ dehi, datvā tvañca bhuñjeyyāsi. Ahaṃ pana hiyyo pakkaṃ pārivāsikabhattaṃ kañjiyena bhuttamhī’’ti. Divā kiṃ bhuñjissasi, ammāti? Sākapaṇṇaṃ pakkhipitvā kaṇataṇḍulehi ambilayāguṃ pacitvā ṭhapehi, ammāti.

Thero cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ nīharantova taṃ saddaṃ sutvā attānaṃ ovadi – ‘‘mahāupāsikā kira kañjiyena pārivāsikabhattaṃ bhuñji, divāpi kaṇapaṇṇambilayāguṃ bhuñjissati, tuyhaṃ atthāya pana purāṇataṇḍulādīni ācikkhati. Taṃ nissāya kho panesā neva khettaṃ na vatthuṃ na bhattaṃ na vatthaṃ paccāsīsati, tisso pana sampattiyo patthayamānā deti. Tvaṃ etissā tā sampattiyo dātuṃ sakkhissasi, na sakkhissasīti, ayaṃ kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā gaṇhitu’’nti pattaṃ thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikaṃ muñcitvā nivattitvā kassakaleṇameva gantvā pattaṃ heṭṭhāmañce, cīvarañca cīvaravaṃse ṭhapetvā, ‘‘arahattaṃ apāpuṇitvā na nikkhamissāmī’’ti vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaṃ appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanaṃ vaḍḍhetvā purebhattameva arahattaṃ patvā vikasamānamiva padumaṃ mahākhīṇāsavo sitaṃ karontova nikkhami. Leṇadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā –

‘‘Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisā’’ti. –

Udānaṃ udānetvā, ‘‘bhante, piṇḍāya paviṭṭhānaṃ tumhādisānaṃ arahantānaṃ bhikkhaṃ datvā mahallakitthiyo dukkhā muccissantī’’ti āha. Thero uṭṭhahitvā dvāraṃ vivaritvā kālaṃ olokento ‘‘pātoyevā’’ti ñatvā pattacīvaraṃ ādāya gāmaṃ pāvisi.

Dārikāpi bhattaṃ sampādetvā ‘‘idāni me bhātā āgamissati, idāni me bhātā āgamissatī’’ti dvāraṃ olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāraṃ sampatte pattaṃ gahetvā sappiphāṇitayojitassa khīrapiṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero ‘‘sukhaṃ hotū’’ti anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sāpi taṃ olokayamānāva aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi, vippasannāni indriyāni, mukhaṃ bandhanā pavuttatālapakkaṃ viya ativiya virocittha.

Mahāupāsikā araññato āgantvā ‘‘kiṃ, amma, bhātiko te āgato’’ti pucchi. Sā sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Upāsikā ‘‘ajja me puttassa pabbajitakiccaṃ matthakaṃ patta’’nti ñatvā ‘‘abhiramati te, amma, bhātā buddhasāsane, na ukkaṇṭhatī’’ti āha.

Piṇḍapātikatissattheravatthu pana evaṃ veditabbaṃ – mahāgāme kira eko daliddapuriso dāruvikkayena jīvikaṃ kappeti. So teneva kāraṇena nāmaṃ labhitvā dārubhaṇḍakamahātisso nāma jāto. So ekadivasaṃ attano bhariyaṃ āha – ‘‘kiṃ amhākaṃ jīvitaṃ nāma, satthārā daḷiddadānassa mahapphalabhāvo kathito, mayañca nibaddhaṃ dātuṃ na sakkoma, pakkhikabhattamattaṃ datvā puna uppannaṃ salākabhattampi dassāmā’’ti. Sā ‘‘sādhu sāmī’’ti sampaṭicchitvā punadivase yathālābhena pakkhikabhattaṃ adāsi. Bhikkhusaṅghassa ca paccayehi nipparissayakālo hoti, daharasāmaṇerā paṇītabhojanāni bhuñjitvā ‘‘ayaṃ lūkhāhāro’’ti tesaṃ pakkhikabhattaṃ gahitamattakameva katvā tesaṃ passantānaṃyeva chaḍḍetvā gacchanti.

Sā itthī taṃ disvā sāmikassa kathesi, ‘‘mayā dinnaṃ chaḍḍentī’’ti na pana vippaṭisārinī ahosi. Tassā sāmiko āha – ‘‘mayaṃ duggatabhāvena ayyānaṃ sukhena paribhuñjāpetuṃ nāsakkhimha. Kiṃ nu kho katvā ayyānaṃ manaṃ gahetuṃ sakkhissāmā’’ti? Athassa bhariyā āha – ‘‘kiṃ vadesi, sāmi, saputtakā duggatā nāma natthīti ayaṃ te dhītā, imaṃ ekasmiṃ kule ṭhapetvā dvādasa kahāpaṇe gaṇhitvā ekaṃ khīradhenuṃ āhara, ayyānaṃ khīrasalākabhattaṃ dassāma, evaṃ tesaṃ cittaṃ gaṇhituṃ sakkhissāmā’’ti. So sādhūti sampaṭicchitvā tathā akāsi. Tesaṃ puññena sā dhenu sāyaṃ tīṇi māṇikāni, pāto tīṇi māṇikāni khīraṃ deti. Sāyaṃ laddhaṃ dadhiṃ katvā punadivase tato gahitanavanītena sappiṃ

katvā sasappiparisekaṃ khīrasalākabhattaṃ denti. Tato paṭṭhāya tassa gehe salākabhattaṃ puññavantāva labhanti.

So ekadivasaṃ bhariyaṃ āha – ‘‘mayaṃ dhītu atthitāya lajjitabbato ca muttā, gehe ca no bhattaṃ ayyānaṃ paribhogārahaṃ jātaṃ. Tvaṃ yāva ahaṃ āgacchāmi, tāva imasmiṃ kalyāṇavatte mā pamajji. Ahaṃ kiñcideva katvā dhītaraṃ mocessāmī’’ti. So ekaṃ padesaṃ gantvā ucchuyantakammaṃ katvā chahi māsehi dvādasa kahāpaṇe labhitvā ‘‘alaṃ ettakaṃ mama dhītu mocanatthāyā’’ti te kahāpaṇe dussante bandhitvā ‘‘gehaṃ gamissāmī’’ti maggaṃ paṭipajji.

Tasmiṃ samaye ambariyamahāvihāravāsī piṇḍapātiyatissatthero ‘‘tissamahāvihāraṃ gantvā cetiyaṃ vandissāmī’’ti attano vasanaṭṭhānato mahāgāmaṃ gacchanto tameva maggaṃ paṭipajji. So upāsako theraṃ dūratova disvā ‘‘ekakova agantvā iminā ayyena saddhiṃ ekaṃ dhammakathaṃ suṇanto gamissāmi. Sīlavanto hi sabbakālaṃ dullabhā’’ti vegena theraṃ sampāpuṇitvā abhivādetvā saddhiṃ gacchanto velāya upakaṭṭhāya cintesi – ‘‘mayhaṃ hatthe puṭakabhattaṃ natthi, ayyassa ca bhikkhākālo sampatto, ayañca me paribbayo hatthe atthi, ekaṃ gāmadvāraṃ pattakāle ayyassa piṇḍapātaṃ dassāmī’’ti.

Tassevaṃ citte uppannamatteyeva eko puṭakabhattaṃ gahetvā taṃ ṭhānaṃ sampatto. Upāsako taṃ disvā, ‘‘bhante, thokaṃ āgamethā’’ti vatvā taṃ upasaṅkamitvā āha – ‘‘kahāpaṇaṃ te, bho purisa, dammi, taṃ me puṭakabhattaṃ dehī’’ti. So cintesi – ‘‘imaṃ bhattaṃ imasmiṃ kāle māsakampi na agghati, ayañca mayhaṃ ekavāreneva kahāpaṇaṃ deti, bhavissatettha kāraṇa’’nti cintetvā ‘‘nāhaṃ kahāpaṇena demī’’ti āha. Evaṃ sante dve gaṇha, tīṇi gaṇhāti iminā niyāmena sabbepi te kahāpaṇe dātukāmo jāto. Itaro ‘‘aññepissa atthī’’ti saññāya ‘‘na demi’’cceva āha. Atha naṃ so āha – ‘‘sace me, bho, aññepi assu, tepi dadeyyaṃ. Na kho panāhaṃ attano atthāya gaṇhāmi, etasmiṃ me rukkhamūle eko ayyo nisīdāpito, tuyhampi kusalaṃ bhavissati, dehi me bhatta’’nti. Tena hi, bho, gaṇha, āhara te kahāpaṇeti kahāpaṇe gahetvā puṭakabhattaṃ adāsi. Upāsako bhattaṃ gahetvā hatthe dhovitvā theraṃ upasaṅkamitvā ‘‘pattaṃ nīharatha, bhante’’ti āha. Thero pattaṃ nīharitvā upaḍḍhabhatte dinne pattaṃ pidahi. Upāsako āha – ‘‘ayaṃ, bhante, ekasseva paṭiviso, na sakkā mayā ito bhuñjituṃ. Tumhākaṃyeva me atthāya imaṃ pariyesitvā laddhaṃ, gaṇhatha naṃ maṃ anukampaṃ upādāyā’’ti. Thero ‘‘atthi ettha kāraṇa’’nti gahetvā sabbaṃ paribhuñji. Upāsako dhamakaraṇena pānīyaṃ parissāvetvā adāsi. Tato niṭṭhitabhattakicce there ubhopi maggaṃ paṭipajjiṃsu.

Thero upāsakaṃ pucchi – ‘‘kena kāraṇena tvaṃ na bhuñjasī’’ti. So attano gamanāgamanavidhānaṃ sabbaṃ kathesi. Thero taṃ sutvā saṃvegappatto cintesi – ‘‘dukkaraṃ upāsakena kataṃ, mayā pana evarūpaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā etassa kataññunā bhavitabbaṃ. Sappāyasenāsanaṃ labhitvā tattheva chavimaṃsalohitesu sukkhantesupi nisinnapallaṅkeneva arahattaṃ appatvā na uṭṭhahissāmī’’ti. So tissamahāvihāraṃ gantvā āgantukavattaṃ katvā attano pattasenāsanaṃ pavisitvā paccattharaṇaṃ attharitvā tattha nisinno attano mūlakammaṭṭhānameva gaṇhi. So tāya rattiyā obhāsamattampi nibbattetuṃ nāsakkhi. Punadivasato paṭṭhāya bhikkhācārapalibodhaṃ chinditvā tadeva kammaṭṭhānaṃ anulomapaṭilomaṃ vipassi. Etenupāyena vipassanto sattame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā cintesi – ‘‘ativiya me kilantaṃ sarīraṃ, kiṃ nu kho me jīvitaṃ ciraṃ pavattissati, na pavattissatī’’ti. Athassa appavattanabhāvaṃ disvā senāsanaṃ paṭisāmetvā pattacīvaramādāya vihāramajjhaṃ gantvā bheriṃ paharāpetvā bhikkhusaṅghaṃ sannipātesi.

Saṅghatthero ‘‘kena bhikkhunāsaṅgho sannipātito’’ti pucchi. Mayā, bhanteti. Kimatthaṃ sappurisāti. Bhante, aññaṃ kammaṃ natthi, yesaṃ pana magge vā phale vā kaṅkhā atthi, te maṃ pucchantūti. Sappurisa tādisā nāma bhikkhū asantaṃ guṇaṃ na kathenti, amhākaṃ ettha kaṅkhā natthi. Kiṃ pana te saṃvegakāraṇaṃ ahosi, kiṃ paccayaṃ katvā arahattaṃ nibbattanti. Bhante, imasmiṃ mahāgāme valliyavīthiyaṃ dārubhaṇḍakamahātisso nāma upāsako attano dhītaraṃ bahi ṭhapetvā dvādasa kahāpaṇe gaṇhitvā tehi ekaṃ khīradhenuṃ gahetvā saṅghassa khīrabhattasalākaṃ paṭṭhapesi, so ‘‘dhītaraṃ mocessāmī’’ti cha māse yantasālāya bhatiṃ katvā dvādasa kahāpaṇe labhitvā ‘‘dhītaraṃ

mocessāmī''ti attano gehaṃ gacchanto antarāmagge maṃ disvā bhikkhācāravelāya sabbepi te kahāpaṇe datvā puṭakabhattaṃ gaṇhitvā sabbaṃ mayhaṃ adāsi. Ahaṃ taṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā idhāgantvā sappāyasenāsanaṃ labhitvā ''piṇḍāpacāyanakammaṃ karissāmī''ti visesaṃ nibbattesiṃ, bhanteti. Taṃ ṭhānaṃ sampattā catassopi parisā therassa sādhukāraṃ adaṃsu. Sakabhāvena saṇṭhātuṃ samattho nāma nāhosi. Thero saṅghamajjhe nisīditvā kathento kathentova ''mayhaṃ kūṭāgāraṃ dārubhaṇḍakamahātissassa hatthena phuṭṭhakāleyeva calatū''ti adhiṭṭhāya anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Kākavaṇṇatissamahārājā ''eko kira thero parinibbuto''ti sutvā vihāraṃ gantvā sakkārasammānaṃ katvā kūṭāgāraṃ sajjetvā theraṃ tattha āropetvā ''idāni citakaṭṭhānaṃ gamissāmā''ti ukkhipanto cāletuṃ nāsakkhi. Rājā bhikkhusaṅghaṃ pucchi – ''atthi, bhante, therena kiñci kathita''nti. Bhikkhū therena kathitavidhānaṃ ācikkhiṃsu. Rājā taṃ upāsakaṃ pakkosāpetvā ''tayā ito sattadivasamatthake kassaci maggapaṭipannassa bhikkhuno puṭakabhattaṃ dinna''nti pucchi. Āma, devāti. Kena te niyāmena dinnanti? So taṃ kāraṇaṃ sabbaṃ ārocesi. Atha naṃ rājā therassa kūṭāgāraṭṭhānaṃ pesesi – ''gaccha taṃ theraṃ sañjāna, so vā añño vā''ti. So gantvā sāṇiṃ ukkhipitvā therassa mukhaṃ disvā sañjānitvā dvīhi hatthehi hadayaṃ sandhārento rañño santikaṃ gantvā, ''deva, mayhaṃ ayyo''ti āha. Athassa rājā mahāpasādhanaṃ dāpesi. Taṃ pasādhetvā āgataṃ ''gaccha bhātika mahātissa mayhaṃ, ayyāti vatvā kūṭāgāraṃ ukkhipā''ti āha. Upāsako ''sādhu, devā''ti gantvā therassa pāde vanditvā ubhohi hatthehi ukkhipitvā attano matthake akāsi. Tasmiṃyeva khaṇe kūṭāgāraṃ ākāse uppatitvā citakamatthake patiṭṭhāsi. Tasmiṃ kāle citakassa catūhipi kaṇṇehi sayameva aggijālā uṭṭhahiṃsūti.

''Mahantaṃ kho panetaṃ satthu dāyajjaṃ, yadidaṃ satta ariyadhanāni nāma, taṃ na sakkā kusītena gahetuṃ. Yathā hi vippaṭipannaṃ puttaṃ mātāpitaro 'ayaṃ amhākaṃ aputto'ti paribāhiraṃ karonti, so tesaṃ accayena dāyajjaṃ na labhati, evaṃ kusītopi idaṃ ariyadhanadāyajjaṃ na labhati, āraddhavīriyova labhatī''ti **dāyajjamahattaṃ paccavekkhatopi** uppajjati.

''Mahā kho pana te satthā. Satthuno hi te mātukucchimhi paṭisandhiṃ gahaṇakālepi, abhinikkhamanepi, abhisambodhiyampi, dhammacakkappavattanayamakapāṭihāriyadevorohanaāyusaṅkhāravossajjanesupi, parinibbānakālepi dasasahassilokadhātu kampittha. Yuttaṃ nu te evarūpassa satthuno sāsane pabbajitvā kusītena bhavitu''nti evaṃ **satthumahattaṃ paccavekkhatopi** uppajjati.

''Jātiyāpi tvaṃ idāni na lāmakajātiko, asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā āgataokkākarājavaṃse jātosi, suddhodanamahārājassa ca mahāmāyādeviyā ca nattā, rāhulabhaddassa kaniṭṭho, tayā nāma evarūpena jinaputtena hutvā na yuttaṃ kusītena viharitu''nti evaṃ **jātimahattaṃ paccavekkhatopi** uppajjati.

''Sāriputtamoggallānā ceva asīti mahāsāvakā ca vīriyeneva lokuttaradhammaṃ paṭivijjhiṃsu, tvaṃ etesaṃ sabrahmacārīnaṃ maggaṃ paṭipajjasi, na paṭipajjasī''ti evaṃ **sabrahmacārimahattaṃ paccavekkhatopi** uppajjati.

Kucchiṃ pūretvā ṭhitaajagarasadise vissaṭṭhakāyikacetasikavīriye kusītapuggale parivajjentassāpi, āraddhavīriye pahitatte puggale sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu viriyuppādanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi ekādasahi kāraṇehi vīriyasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā vīriyasambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Ekādasa dhammā **pītisambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattanti – buddhānussati, dhammasaṅghasīla^ cāgadevatānussati upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasarīraṃ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjati, dhammasaṅghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattaṃ akhaṇḍaṃ katvā rakkhitaṃ catupārisuddhisīlaṃ paccavekkhantassāpi, gihino dasasīlaṃ pañcasīlaṃ paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādīsu paṇītabhojanaṃ sabrahmacārīnaṃ datvā ‘‘evaṃnāma adamhā’’ti cāgaṃ paccavekkhantassāpi, gihinopi evarūpe kāle sīlavantānaṃ dinnadānaṃ paccavekkhantassāpi, yehi guṇehi samannāgatā devattaṃ pattā, tathārūpānaṃ guṇānaṃ attani atthitaṃ paccavekkhantassāpi, samāpattiyā vikkhambhite kilesā saṭṭhipi sattatipi vassāni na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassanatheradassanesu asakkaccakiriyāya saṃsūcitalūkhabhāve buddhādīsu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭhe rajasadise lūkhapuggale parivajjentassāpi, buddhādīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake pasādanīyasuttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādīsu pītiuppādanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi ekādasahi kāraṇehi pītisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā pītisambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Satta dhammā **passaddhisambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattanti – paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Paṇītañhi siniddhaṃ sappāyabhojanaṃ bhuñjantassāpi, sītuṇhesu ca utūsu ṭhānādīsu ca iriyāpathesu sappāyautuñca iriyāpathañca sevantassāpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabbautuiriyāpathakkhamo hoti, na taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tasseva visabhāge utuiriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassa uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatapaccavekkhaṇā. Iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo leḍḍudaṇḍādīhi paraṃ viheṭhayamāno vicarati, evarūpaṃ sāraddhakāyaṃ puggalaṃ parivajjentassāpi, saṃyatapādapāṇiṃ passaddhakāyaṃ puggalaṃ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu passaddhiuppādanatthāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi sattahi kāraṇehi passaddhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā passaddhisambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Ekādasa dhammā **samādhisambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattanti – vatthuvisadakiriyatā, indriyasamattapaṭipādanatā, nimittakusalatā, samaye cittassa paggaṇhanatā, samaye cittassa niggaṇhanatā, samaye sampahaṃsanatā, samaye ajjhupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti. Tattha **vatthuvisadakiriyatā** ca **indriyasamattapaṭipādanatā** ca vuttanayeneva veditabbā.

Nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahakusalatā. **Samaye cittassa paggaṇhanatā**ti yasmiṃ samaye atisithilavīriyatādīhi līnaṃ cittaṃ hoti, tasmiṃ samaye dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa paggaṇhanaṃ. **Samaye cittassa niggaṇhanatā**ti yasmiṃ samaye accāraddhavīriyatādīhi uddhataṃ cittaṃ hoti, tasmiṃ samaye passaddhisamādhiupekkhāsambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa niggaṇhanaṃ. **Samaye sampahaṃsanatā**ti yasmiṃ samaye cittaṃ paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṃ hoti, tasmiṃ samaye aṭṭhasaṃvegavatthupaccavekkhaṇena saṃvejeti. **Aṭṭha saṃvegavatthūni** nāma – jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhaṃ pañcamaṃ, atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṃ dukkhanti. Ratanattayaguṇānussaraṇena ca pasādaṃ janeti. Ayaṃ vuccati ‘‘samaye sampahaṃsanatā’’ti.

Samaye ajjhupekkhanatā nāma yasmiṃ samaye sammāpaṭipattiṃ āgamma alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathavīthipaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadāssa paggahaniggahasampahaṃsanesu na byāpāraṃ āpajjati sārathi viya samappavattesu assesu. Ayaṃ

vuccati ‘‘samaye ajjhupekkhanatā’’ti. **Asamāhitapuggalaparivajjanatā** nāma upacāraṃ vā appanaṃ vā appattānaṃ vikkhittacittānaṃ puggalānaṃ ārakā parivajjanaṃ. **Samāhitapuggalasevanatā** nāma upacārena vā appanāya vā samāhitacittānaṃ sevanā bhajanā payirupāsanā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu samādhiuppādanatthaṃyeva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evañhi paṭipajjato esa uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi ekādasahi kāraṇehi samādhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā samādhisambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Pañca dhammā **upekhāsambojjhaṅgassa** uppādāya saṃvattanti – sattamajjhattatā, saṅkhāramajjhattatā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā, sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Tattha dvīhākārehi **sattamajjhattataṃ** samuṭṭhāpeti ‘‘tvaṃ attano kammena āgantvā attanova kammena gamissasi, esopi attano kammena āgantvā attanova kammena gamissati, tvaṃ kaṃ kelāyasī’’ti evaṃ kammassakatapaccavekkhaṇena ca, ‘‘paramatthato sattoyeva natthi, so tvaṃ kaṃ kelāyasī’’ti evaṃ nissattapaccavekkhaṇena cāti. Dvīhevākārehi **saṅkhāramajjhattataṃ** samuṭṭhāpeti ‘‘idaṃ cīvaraṃ anupubbena vaṇṇavikārañceva jiṇṇabhāvañca upagantvā pādapuñchanacoḷakaṃ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍanīyaṃ bhavissati, sace panassa sāmiko bhaveyya, nāssa evaṃ vinassituṃ dadeyyā’’ti evaṃ assāmikabhāvapaccavekkhaṇena ca, ‘‘anaddhaniyaṃ idaṃ tāvakālika’’nti evaṃ tāvakālikabhāvapaccavekkhaṇena cāti. Yathā ca cīvare, evaṃ pattādīsupi yojanā kātabbā.

Sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatāti ettha yo puggalo gihī vā attano puttadhītādike, pabbajito vā attano antevāsikasamānupajjhāyakādike mamāyati, sahattheneva nesaṃ kesacchedanasūcikammacīvaradhovanarajanapattapacanādīni karoti, muhuttampi apassanto ‘‘asuko sāmaṇero kuhiṃ, asuko daharo kuhi’’nti bhantamigo viya ito cito ca oloketi, aññena kesacchedanādīnaṃ atthāya ‘‘muhuttaṃ tāva asukaṃ pesethā’’ti yāciyamānopi ‘‘amhepi taṃ attano kammaṃ na kārema, tumhe naṃ gahetvā kilamissathā’’ti na deti, ayaṃ **sattakelāyano** nāma. Yo pana cīvarapattathālakakattarayaṭṭhiādīni mamāyati, aññassa hatthena parāmasitumpi na deti, tāvakālikaṃ yācito ‘‘mayampi imaṃ dhanāyantā na paribhuñjāma, tumhākaṃ kiṃ dassāmā’’ti vadati, ayaṃ **saṅkhārakelāyano** nāma.

Yo pana tesu dvīsupi vatthūsu majjhatto udāsino, ayaṃ **sattasaṅkhāramajjhatto** nāma. Iti ayaṃ upekkhāsambojjhaṅgo evarūpaṃ sattasaṅkhārakelāyanapuggalaṃ ārakā parivajjentassāpi, sattasaṅkhāramajjhattapuggalaṃ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu taduppādanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi pañcahi kāraṇehi upekkhāsambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā upekkhāsambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti. Iti imepi satta bojjhaṅgā lokiyalokuttaramissakāva kathitā.

419. **Sammādiṭṭhiṃ bhāvetī**ti aṭṭhaṅgikassa maggassa ādibhūtaṃ sammādiṭṭhiṃ brūheti vaḍḍheti. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha pana sammādassanalakkhaṇā **sammādiṭṭhi**. Sammāabhiniropanalakkhaṇo **sammāsaṅkappo**. Sammāpariggāhalakkhaṇā **sammāvācā**. Sammāsamuṭṭhāpanalakkhaṇo **sammākammanto**. Sammāvodāpanalakkhaṇo **sammāājīvo**. Sammāpaggahalakkhaṇo **sammāvāyāmo**. Sammāupaṭṭhānalakkhaṇā **sammāsati**. Sammāsamādhānalakkhaṇo **sammāsamādhi**.

Tesu ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodhaṃ ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tatheva micchāsaṅkappādīni ca pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṃ karonti. Visesato panettha sammāsaṅkappo sahajātadhamme sammā abhiniropeti, sammāvācā sammā pariggaṇhāti, sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti, sammāājīvo sammā vodāpeti, sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti, sammāsati sammā upaṭṭhāti, sammāsamādhi sammā padahati.

Api cesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana dukkhe ñāṇantiādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānakkhaṇā nānārammaṇā honti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato nekkhammasaṅkappo avihiṃsāsaṅkappo abyāpādasaṅkappoti tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tayo pubbabhāge viratiyopi honti cetanāyopi, maggakkhaṇe pana viratiyova. Sammāvāyāmo sammāsatīti idampi dvayaṃ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Iti imesu aṭṭhasu dhammesu bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṃ sammādiṭṭhi desitā. Ayañhi ‘‘paññāpajjoto paññāsattha’’nti (dha. sa. 16, 20, 29, 34) ca vuttā. Tasmā etāya pubbabhāge vipassanāñāṇasaṅkhātāya sammādiṭṭhiyā avijjandhakāraṃ vidhamitvā kilesacore ghātento khemena yogāvacaro nibbānaṃ pāpuṇāti. Tena vuttaṃ – ‘‘nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṃ sammādiṭṭhi desitā’’ti.

Sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṃ vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivattetvā parivattetvā cakkhunā kahāpaṇaṃ olokento ‘ayaṃ kūṭo, ayaṃ cheko’’ti jānāti, evaṃ yogāvacaropi pubbabhāge vitakkena vitakketvā vitakketvā vipassanāpaññāya olokayamāno ‘‘ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo’’ti jānāti. Yathā vā pana purisena koṭiyaṃ gahetvā parivattetvā parivattetvā dinnaṃ mahārukkhaṃ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṃ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinnadhamme yogāvacaro paññāya ‘‘ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarā’’tiādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti. Tena vuttaṃ – ‘‘sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṃ vutto’’ti.

Svāyaṃ yathā sammādiṭṭhiyā, evaṃ sammāvācāyapi upakārako. Yathāha – ‘‘pubbe kho, gahapati, vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṃ bhindatī’’ti (ma. ni. 1.463). Tasmā tadanantaraṃ sammāvācā vuttā.

Yasmā pana idañcidañca karissāmāti paṭhamaṃ vācāya saṃvidahitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā kāyakammassa upakārikāti sammāvācāya anantaraṃ sammākammanto vutto.

Catubbidhaṃ pana vacīduccaritaṃ, tividhaṃ kāyaduccaritaṃ pahāya ubhayasucaritaṃ pūrentasseva yasmā ājīvaṭṭhamakasīlaṃ pūreti, na itarassa. Tasmā tadubhayānantaraṃ sammāājīvo vutto.

Evaṃ suddhājīvena ‘‘parisuddho me ājīvo’’ti ettāvatā paritosaṃ katvā suttappamattena viharituṃ na yuttaṃ, atha kho sabbairiyāpathesu idaṃ vīriyamārabhitabbanti dassetuṃ tadanantaraṃ sammāvāyāmo vutto.

Tato āraddhavīriyenāpi kāyādīsu catūsu vatthūsu sati sūpaṭṭhitā kātabbāti dassanatthaṃ tadanantaraṃ sammāsati desitā.

Yasmā pana evaṃ sūpaṭṭhitā sati samādhissa upakārānupakārānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanvesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṃ samādhetuṃ, tasmā sammāsatiyā anantaraṃ sammāsamādhi desitoti veditabbo. Iti ayampi aṭṭhaṅgiko maggo lokiyalokuttaramissakova kathito.

427. **Ajjhattaṃ rūpasaññī**tiādīsu ajjhattarūpe parikammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañhi nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthapādatalesu vā akkhīnaṃ pītakaṭṭhāne vā karoti, lohitaparikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattaṭṭhāne vā karoti, odātaparikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohitakaṃ suodātakaṃ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṃ parikammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā. So evaṃ ajjhattaṃ parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena ''ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī''ti vuccati. **Parittānī**ti avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānī**ti suvaṇṇāni vā honti dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Tāni abhibhuyyā**ti yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā ''kiṃ ettha bhuñjitabbaṃ atthī''ti saṅkaḍḍhitvā ekakabalameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo ''kiṃ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro''ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmī**ti iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṃ. **Evaṃsaññī hotī**ti ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyā**ti ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ labhitvā ''aññampi hotu, kiṃ etaṃ mayhaṃ karissatī''ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo ''kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī''ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anatthikatāya vā ajjhattarūpe parikammasaññāvirahito.

Bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena ''ajjhattaṃ arūpasaññī ekova bahiddhā rūpāni passatī''ti vuccati. Sesamettha catutthaabhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena, suvaṇṇaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni, sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato visuddhimagge cariyaniddese vuttā.

Pañcamaabhibhāyatanādīsu **nīlānī**ti sabbasaṅgāhakavasena vuttaṃ. **Nīlavaṇṇānī**ti vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānī**ti nidassanavasena, apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṃ hoti. **Nīlanibhāsānī**ti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ suvisuddhataṃ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. ''Nīlakasiṇaṃ gaṇhanto nīlasmiṃ nimittaṃ gaṇhāti pupphasmiṃ vā vatthasmiṃ vā vaṇṇadhātuyā vā''tiādikaṃ panettha kasiṇakaraṇañca parikammañca appanāvidhānañca sabbaṃ visuddhimagge vitthārato vuttameva. Imāni pana aṭṭha abhibhāyatanajjhānāni vaṭṭānipi honti vaṭṭapādakānipi vipassanāpādakānipi diṭṭhadhammasukhavihārānipi abhiññāpādakānipi nirodhapādakānipi, lokiyāneva pana na lokuttarānīti veditabbāni.

435. **Rūpī rūpāni passatī**ti ettha ajjhattaṃ kesādīsu nīlakasiṇādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ, taṃ assa atthīti rūpī. **Bahiddhā rūpāni passatī**ti bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhattabahiddhāvatthukesu kasiṇesu uppāditajjhānassa puggalassa cattāripi rūpāvacarajjhānāni dassitāni. **Ajjhattaṃ arūpasaññī**ti ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhāparikammaṃ katvā bahiddhāva uppāditajjhānassa puggalassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhantveva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi antoappanāyaṃ subhanti ābhogo natthi, yo pana visuddhaṃ subhaṃ kasiṇārammaṇaṃ katvā viharati, so yasmā ''subhanti adhimutto hotī''ti vattabbataṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana ''kathaṃ subhantveva adhimutto hotīti vimokkho – idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati…pe… mettāya bhāvitattā sattā appaṭikkūlā honti. Karuṇāsahagatena…pe… muditāsahagatena…pe… upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati…pe… upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikkūlā honti. Evaṃ subhantveva adhimutto hotīti

vimokkho’’ti (paṭi. ma. 1.212) vuttaṃ. **Sabbaso rūpasaññāna**ntiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttameva.

443. **Pathavikasiṇaṃ bhāvetī**ti ettha pana sakalaṭṭhena kasiṇaṃ, pathavi eva kasiṇaṃ **pathavikasiṇaṃ**. Parikammapathaviyāpi uggahanimittassāpi paṭibhāganimittassāpi taṃ nimittaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannajjhānassāpi etaṃ adhivacanaṃ. Idha pana pathavikasiṇārammaṇaṃ jhānaṃ adhippetaṃ. Taṃ hesa bhāveti. **Āpokasiṇā**dīsupi eseva nayo.

Imāni pana kasiṇāni bhāventena sīlāni sodhetvā parisuddhasīle patiṭṭhitena yvāssa dasasu palibodhesu palibodho atthi, taṃ upacchinditvā kammaṭṭhānadāyakaṃ kalyāṇamittaṃ upasaṅkamitvā attano cariyānukūlavasena yaṃ yassa sappāyaṃ, taṃ tena gahetvā kasiṇabhāvanāya ananurūpaṃ vihāraṃ pahāya anurūpe viharantena khuddakapalibodhupacchedaṃ katvā sabbaṃ bhāvanāvidhānaṃ aparihāpentena bhāvetabbāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimagge (visuddhi. 1.38 ādayo) vutto. Kevalañhi tattha viññāṇakasiṇaṃ nāgataṃ, taṃ atthato ākāsakasiṇe pavattaviññāṇaṃ. Tañca kho ārammaṇavasena vuttaṃ, na samāpattivasena. Tañhi anantaṃ viññāṇanti ārammaṇaṃ katvā esa viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ bhāvento viññāṇakasiṇaṃ bhāvetīti vuccati. Imānipi dasa kasiṇāni vaṭṭānipi honti vaṭṭapādakānipi vipassanāpādakānipi diṭṭhadhammasukhavihāratthānipi abhiññāpādakānipi nirodhapādakānipi, lokiyāneva pana na lokuttarānīti.

453. **Asubhasaññaṃ bhāvetī**ti asubhasaññā vuccati uddhumātakādīsu dasasu ārammaṇesu uppannā paṭhamajjhānasahagatā saññā, taṃ bhāveti brūheti vaḍḍheti, anuppannaṃ uppādeti, uppannaṃ anurakkhatīti attho. Dasannaṃ pana asubhānaṃ bhāvanānayo sabbo visuddhimagge (visuddhi. 1.102 ādayo) vitthāritoyeva. **Maraṇasaññaṃ bhāvetī**ti sammutimaraṇaṃ, khaṇikamaraṇaṃ, samucchedamaraṇanti tividhampi maraṇaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti, anuppannaṃ uppādeti, uppannaṃ anurakkhatīti attho. Heṭṭhā vuttalakkhaṇā vā maraṇassatiyeva idha maraṇasaññāti vuttā, taṃ bhāveti uppādeti vaḍḍhetīti attho. Bhāvanānayo panassā visuddhimagge (visuddhi. 1.167 ādayo) vitthāritoyeva. **Āhāre paṭikūlasaññaṃ bhāvetī**ti asitapītādibhede kabaḷīkāre āhāre gamanapaṭikūlādīni nava paṭikūlāni paccavekkhantassa uppajjanakasaññaṃ bhāveti, uppādeti vaḍḍhetīti attho. Tassāpi bhāvanānayo visuddhimagge vitthāritoyeva. **Sabbaloke anabhiratisaññaṃ bhāvetī**ti sabbasmimpi tedhātuke loke anabhiratisaññaṃ ukkaṇṭhitasaññaṃ bhāvetīti attho. **Aniccasaññaṃ bhāvetī**ti pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ udayabbayaññathattapariggāhikaṃ pañcasu khandhesu aniccanti uppajjanakasaññaṃ bhāveti. **Anicce dukkhasaññaṃ bhāvetī**ti anicce khandhapañcake paṭipīḷanasaṅkhātadukkhalakkhaṇapariggāhikaṃ dukkhanti uppajjanakasaññaṃ bhāveti. **Dukkhe anattasaññaṃ bhāvetī**ti paṭipīḷanaṭṭhena dukkhe khandhapañcake avasavattanākārasaṅkhātaanattalakkhaṇapariggāhikaṃ anattāti uppajjanakasaññaṃ bhāveti. **Pahānasaññaṃ bhāvetī**ti pañcavidhaṃ pahānaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti. **Virāgasaññaṃ bhāvetī**ti pañcavidhameva virāgaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti. **Nirodhasaññaṃ bhāvetī**ti saṅkhāranirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññantipi vadanti. Ettha ca sabbaloke anabhiratasaññā, aniccasaññā, anicce dukkhasaññāti imāhi tīhi saññāhi balavavipassanā kathitā. Puna aniccasaññaṃ bhāvetītiādikāhi dasahi saññāhi vipassanāsamārambhova kathito.

473. **Buddhānussati**ntiādīni vuttatthāneva.

483. **Paṭhamajjhānasahagata**nti paṭhamajjhānena saddhiṃ gataṃ pavattaṃ, paṭhamajjhānasampayuttanti attho. **Saddhindriyaṃ bhāvetī**ti paṭhamajjhānasahagataṃ katvā saddhindriyaṃ bhāveti brūheti vaḍḍheti. Esa nayo sabbattha.

Aparaaccharāsaṅghātavaggavaṇṇanā.

19. Kāyagatāsativaggavaṇṇanā

563. **Cetasā phuṭo**ti ettha duvidhaṃ pharaṇaṃ āpopharaṇañca dibbacakkhupharaṇañca. Tattha āpokasiṇaṃ samāpajjitvā āpena pharaṇaṃ āpopharaṇaṃ nāma. Evaṃ phuṭepi mahāsamudde sabbā samuddaṅgamā kunnadiyo antogadhāva honti. Ālokaṃ pana vaḍḍhetvā dibbacakkhunā sakalasamuddadassanaṃ dibbacakkhupharaṇaṃ nāma. Evaṃ phuṭepi mahāsamudde sabbā mahāsamuddaṅgamā kunnadiyo antogadhāva honti. **Antogadhā tassā**ti tassa bhikkhuno bhāvanāya abbhantaragatāva honti. **Vijjābhāgiyā**ti ettha sampayogavasena vijjaṃ bhajantīti vijjābhāgiyā, vijjābhāge vijjākoṭṭhāse vattantītipi vijjābhāgiyā. Tattha vipassanāñāṇaṃ manomayiddhi cha abhiññāti aṭṭha vijjā, purimena atthena tāhi sampayuttadhammāpi vijjābhāgiyā. Pacchimena atthena tāsu yā kāci ekā vijjā vijjā, sesā vijjābhāgiyāti evaṃ vijjāpi vijjāsampayuttadhammāpi vijjābhāgiyāteva veditabbā.

564. **Mahato saṃvegāyā**ti mahantassa saṃvegassa atthāya. Uparipadadvayepi eseva nayo. Ettha ca mahāsaṃvego nāma vipassanā, mahāattho nāma cattāro maggā, mahāyogakkhemo nāma cattāri sāmaññaphalāni. Atha vā mahāsaṃvego nāma saha vipassanāya maggo, mahāattho nāma cattāri sāmaññaphalāni, mahāyogakkhemo nāma nibbānaṃ. **Satisampajaññāyā**ti satiyā ca ñāṇassa ca atthāya. **Ñāṇadassanapaṭilābhāyā**ti dibbacakkhuñāṇāya. **Diṭṭhadhammasukhavihārāyā**ti imasmiṃyeva paccakkhe attabhāve sukhavihāratthāya. **Vijjāvimuttiphalasacchikiriyāyā**ti vijjāvimuttīnaṃ phalassa paccavekkhakaraṇatthāya. Ettha ca vijjāti maggapaññā, vimuttīti taṃsampayuttā sesadhammā. Tesaṃ phalaṃ nāma arahattaphalaṃ, tassa sacchikiriyāyāti attho.

571. **Kāyopi passambhatī**ti nāmakāyopi karajakāyopi passambhati, vūpasantadaratho hoti. **Vitakkavicārāpī**ti ete dhammā dutiyajjhānena vūpasammanti nāma, idha pana oḷārikavūpasamaṃ sandhāya vuttaṃ. **Kevalā**ti sakalā, sabbe niravasesāti attho. **Vijjābhāgiyā**ti vijjākoṭṭhāsiyā, te heṭṭhā vibhajitvā dassitāva.

574. **Avijjā pahīyatī**ti aṭṭhasu ṭhānesu vaṭṭamūlakaṃ bahalandhakāraṃ mahātamaṃ aññāṇaṃ pahīyati. **Vijjā uppajjatī**ti arahattamaggavijjā uppajjati. **Asmimāno pahīyatī**ti asmīti navavidho māno pahīyati. **Anusayā**ti satta anusayā. **Saṃyojanānī**ti dasa saṃyojanāni.

575. **Paññāpabhedāyā**ti paññāya pabhedagamanatthaṃ. **Anupādāparinibbānāyā**ti apaccayaparinibbānassa sacchikiriyatthāya.

576. **Anekadhātupaṭivedho hotī**ti aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ lakkhaṇapaṭivedho hoti. **Nānādhātupaṭivedho hotī**ti tāsaṃyeva aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ nānābhāvena lakkhaṇapaṭivedho hoti. **Anekadhātupaṭisambhidā hotī**ti iminā dhātubhedañāṇaṃ kathitaṃ. Dhātupabhedañāṇaṃ nāma ‘‘imāya dhātuyā ussannāya idaṃ nāma hotī’’ti jānanapaññā. Taṃ panetaṃ dhātubhedañāṇaṃ na sabbesaṃ hoti, buddhānameva nippadesaṃ hoti. Taṃ sammāsambuddhena sabbaso na kathitaṃ. Kasmā? Tasmiṃ kathite attho natthīti.

584. **Paññāpaṭilābhāyā**tiādīni soḷasa padāni paṭisambhidāmagge ‘‘sappurisasaṃsevo, saddhammasavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti. Ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṃvattanti …pe… nibbedhikapaññatāya saṃvattantī’’ti evaṃ mātikaṃ ṭhapetvā vitthāritāneva. Vuttañhetaṃ (paṭi. ma. 3.4) –

Paññāpaṭilābhāya saṃvattantīti. ‘‘Katamo paññāpaṭilābho? Catunnaṃ maggañāṇānaṃ, catunnaṃ phalañāṇānaṃ, catunnaṃ paṭisambhidāñāṇānaṃ, channaṃ abhiññāñāṇānaṃ, tesattatīnaṃ ñāṇānaṃ, sattasattatīnaṃ ñāṇānaṃ lābho paṭilābho pattisampatti phassanā sacchikiriyā upasampadā, paññāpaṭilābhāya saṃvattantīti ayaṃ paññāpaṭilābho.

Paññāvuddhiyā saṃvattantīti. ‘‘Katamā paññāvuddhi? Sattannañca sekkhānaṃ puthujjanakalyāṇakassa ca paññā vaḍḍhati, arahato paññā vaḍḍhitavaḍḍhanā, paññāvuddhiyā saṃvattantīti ayaṃ paññāvuddhi.

Paññāvepullāya saṃvattantīti. ‘‘Katamaṃ paññāvepullaṃ? Sattannañca sekkhānaṃ puthujjanakalyāṇakassa ca paññā vepullaṃ gacchati, arahato paññā vepullaṃ gatā, paññāvepullāya saṃvattantīti idaṃ paññāvepullaṃ.

Mahāpaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā mahāpaññā? Mahante atthe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante dhamme…pe… mahantā niruttiyo, mahantāni paṭibhānāni, mahante sīlakkhandhe, mahante samādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanakkhandhe, mahantāni ṭhānāṭṭhānāni, mahantā vihārasamāpattiyo, mahantāni ariyasaccāni, mahante satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, mahantāni indriyāni, mahantāni balāni, mahante bojjhaṅge, mahante ariyamagge, mahantāni sāmaññaphalāni, mahābhiññāyo, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahāpaññatāya saṃvattantīti ayaṃ mahāpaññā.

Puthupaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā puthupaññā? Puthu nānākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā. Puthu nānādhātūsu, puthu nānāāyatanesu, puthu nānāpaṭiccasamuppādesu, puthu nānāsuññatamanupalabbhesu, puthu nānāatthesu, dhammesu, niruttīsu, paṭibhānesu, puthu nānāsīlakkhandhesu, samādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanakkhandhesu, puthu nānāṭhānāṭṭhānesu, puthu nānāvihārasamāpattīsu, puthu nānāariyasaccesu, puthu nānāsatipaṭṭhānesu, sammappadhānesu, iddhipādesu, indriyesu, balesu, bojjhaṅgesu, puthu nānāariyamaggesu, puthu nānāsāmaññaphalesu, puthu nānāabhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā. Puthu nānājanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā. Puthupaññatāya saṃvattantīti ayaṃ puthupaññā.

Vipulapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā vipulapaññā? Vipule atthe parigaṇhātīti vipulapaññā…pe… vipulaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ parigaṇhātīti vipulapaññā, vipulapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ vipulapaññā.

Gambhīrapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā gambhīrapaññā? Gambhīresu khandhesu ñāṇaṃ pavattatīti gambhīrapaññā. Puthupaññāsadiso vitthāro. Gambhīre paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti gambhīrapaññā, gambhīrapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ gambhīrapaññā.

Asāmantapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā asāmantapaññā? Yassa puggalassa atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammaniruttipaṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, tassa atthe ca dhamme ca niruttiyā ca paṭibhāne ca na añño koci sakkoti abhisambhavituṃ, anabhisambhavanīyo ca so aññehīti asāmantapañño.

Puthujjanakalyāṇakassa paññā aṭṭhamakassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya aṭṭhamako asāmantapañño. Aṭṭhamakassa paññā sotāpannassa paññāya dūre…pe… aṭṭhamakaṃ upādāya sotāpanno asāmantapañño. Sotāpannassa paññā sakadāgāmissa paññāya. Sakadāgāmissa paññā anāgāmissa paññāya. Anāgāmissa paññā arahato paññāya. Arahato paññā paccekabuddhassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, arahantaṃ upādāya paccekabuddho asāmantapañño. Paccekabuddhañca sadevakañca lokaṃ upādāya tathāgato arahaṃ sammāsambuddho aggo asāmantapañño.

Paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo…pe… te pañhaṃ abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca, kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā, upakkhittakā ca te bhagavatā sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti aggo asāmantapañño, asāmantapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ asāmantapaññā.

Bhūripaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā bhūripaññā? Rāgaṃ abhibhuyyatīti bhūripaññā, abhibhavitāti bhūripaññā. Dosaṃ, mohaṃ, kodhaṃ, upanāhaṃ, makkhaṃ, palāsaṃ, issaṃ, macchariyaṃ, māyaṃ, sāṭheyyaṃ, thambhaṃ, sārambhaṃ, mānaṃ, atimānaṃ, madaṃ, pamādaṃ, sabbe kilese, sabbe duccarite, sabbe abhisaṅkhāre, sabbe bhavagāmikamme abhibhuyyatīti bhūripaññā, abhibhavitāti bhūripaññā. Rāgo ari, taṃ ariṃ maddanipaññāti bhūripaññā, doso, moho…pe… sabbe bhavagāmikammā ari, taṃ ariṃ maddanipaññāti bhūripaññā. Bhūri vuccati pathavī, tāya pathavisamāya vitthatāya vipulāya paññāya samannāgatoti bhūripañño. Apica paññāya etaṃ adhivacanaṃ bhūri medhā pariṇāyikāti, bhūripaññatāya saṃvattantīti ayaṃ bhūripaññā.

Paññābāhullāya saṃvattantīti. ‘‘Katamaṃ paññābāhullaṃ? Idhekacco paññāgaruko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito taggaruko tabbahulo tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadādhipateyyo, yathā gaṇagaruko vuccati gaṇabāhulikoti, cīvaragaruko pattagaruko senāsanagaruko vuccati senāsanabāhulikoti, evamevaṃ idhekacco paññāgaruko hoti paññācarito…pe… tadādhipateyyo, paññābāhullāya saṃvattantīti idaṃ paññābāhullaṃ.

Sīghapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā sīghapaññā? Sīghaṃ sīghaṃ sīlāni paripūretīti sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ indriyasaṃvaraṃ, bhojane mattaññutaṃ, jāgariyānuyogaṃ, sīlakkhandhaṃ, samādhi-paññā-vimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhati. Vihārasamāpattiyo paripūreti. Ariyasaccāni paṭivijjhati. Satipaṭṭhāne bhāveti. Sammappadhāne iddhipāde indriyāni balāni bojjhaṅge ariyamaggaṃ bhāvetīti sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sāmaññaphalāni sacchikarotīti sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ abhiññāyo paṭivijjhatīti sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti sīghapaññā, sīghapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ sīghapaññā.

Lahupaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā lahupaññā? Lahuṃ lahuṃ sīlāni paripūretīti lahupaññā…pe… lahupaññatāya saṃvattantīti ayaṃ lahupaññā.

Hāsapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā hāsapaññā? Idhekacco vedabahulo tuṭṭhibahulo hāsabahulo pāmojjabahulo sīlāni paripūretīti hāsapaññā…pe… paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā, hāsapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ hāsapaññā.

Javanapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā javanapaññā? Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ, yā kāci vedanā, yā kāci saññā, ye keci saṅkhārā, yaṃkiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato, dukkhato, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā…pe… jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā, javanapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ javanapaññā.

Tikkhapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā tikkhapaññā? Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṃ kāmavitakkaṃ, vyāpādavitakkaṃ, vihiṃsāvitakkaṃ uppannuppanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Uppannaṃ rāgaṃ, dosaṃ, mohaṃ…pe… sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso

paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā, tikkhapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ tikkhapaññā.

Nibbedhikapaññatāya saṃvattantīti. ‘‘Katamā nibbedhikapaññā? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbiddhapubbaṃ appadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, anibbiddhapubbaṃ appadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ, mohakkhandhaṃ, kodhaṃ, upanāhaṃ…pe… sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, nibbedhikapaññatāya saṃvattantīti ayaṃ nibbedhikapaññā’’.

Evaṃ paṭisambhidāmagge vuttanayenevettha attho veditabbo. Kevalañhi tattha bahuvacanaṃ, idha ekavacananti ayameva viseso. Sesaṃ tādisamevāti. Imā ca pana soḷasa mahāpaññā lokiyalokuttaramissakāva kathitā.

Kāyagatāsativaggavaṇṇanā.

20. Amatavaggavaṇṇanā

600-611. **Amataṃ te, bhikkhave, na paribhuñjantī**ti maraṇavirahitaṃ nibbānaṃ na paribhuñjantīti attho. Nanu ca nibbānaṃ lokuttaraṃ, kāyagatāsati lokiyā, kathaṃ taṃ paribhuñjantā amataṃ paribhuñjantīti? Taṃ bhāvetvā adhigantabbato. Kāyagatañhi satiṃ bhāvento amatamadhigacchati, abhāvento nādhigacchati. Tasmā evaṃ vuttaṃ. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo. Api cettha **viraddha**nti virādhitaṃ nādhigataṃ. **Āraddha**nti paripuṇṇaṃ. **Pamādiṃsū**ti pamajjanti. **Pamuṭṭha**nti sammuṭṭhaṃ vissaritaṃ naṭṭhaṃ vā. **Āsevita**nti ādito sevitaṃ. **Bhāvita**nti vaḍḍhitaṃ. **Bahulīkata**nti punappunaṃ kataṃ. **Anabhiññāta**nti ñātaabhiññāya ajānitaṃ. **Apariññāta**nti ñātapariññāvaseneva apariññātaṃ. **Asacchikata**nti apaccakkhakataṃ. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Amatavaggavaṇṇanā.

Manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya sahassasuttantaparimāṇassa

Ekakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.